arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XVII, št. 1-2 *Ljubljana 1994*

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

arhivi

Archivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Izdala in založila Arhivska društva Slovenije

Uredniški odbor: dr. Jože Žontar (glavni urednik), Mateva Kačič (odgovorni urednik), Jože Sahadolnik (tehnični urednik), Marija Hrvatin-Masten, dr. Peter P. Klasinc, dr. Bogdan Kalan, mag. Irena Mevič, Jurij Rosa, mag. Lojz Tršan, Maruša Zagradnik, mag. Ivanka Zajc-Cizelj

Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji. Pravtis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija je bila zaključena 31. januarja 1995.

Izdajateljski svet: dr. Tone Ferenc, Primož Hainz, dr. Peter Vodopivec

Prevodi: Lidija Berden (angleščina, nemščina), Vera Celcer (italijanščina)

Lektor: Mija Mravlja

UDK: Marija Vera Erjavec

Oblikovanje: Jože Sahadolnik

Fotografska dela / izdelava fotolitov: Darinka Mladenovič, Dragica Kokalj / Vera Repar

Uredništvo: Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, p.p. 70, 61000 Ljubljana, SLO, tel.: (061) 1251-222, 1251-266

Žiro račun: Arhivska društva Slovenije, 50100-678-45309

Izdaja sa omogočili: Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstvo za kulturo in Arhivska društva Slovenije

Računalniški prelom: MEDIT d.o.o., Nova Gorica

Tisk: MOBO INTERNATIONAL d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

Na podlagi mnenja Ministrstva za kulturo RS štev. 415-228/92 z dne 20. 3. 1992 ne za promet, od katerega se plačuje davek od prometa proizvodov v višini 5% po tarifni številki 3 Zakona o prometnem davku (Ur. list RS, št. 4/92).

Na naslovni strani: Jožef Schrey, Višja gradbena direkcija - Načrt ureditve Zaloškega gradu, 1821, Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 334, Načrti, mapa 00/I, 5

Fotografije in dokumenti so z razstav in prireditev, ki so jih v letu 1994/1995 pripravili Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Mestni Ljubljana in Arhiv Republike Slovenije.

arhivi

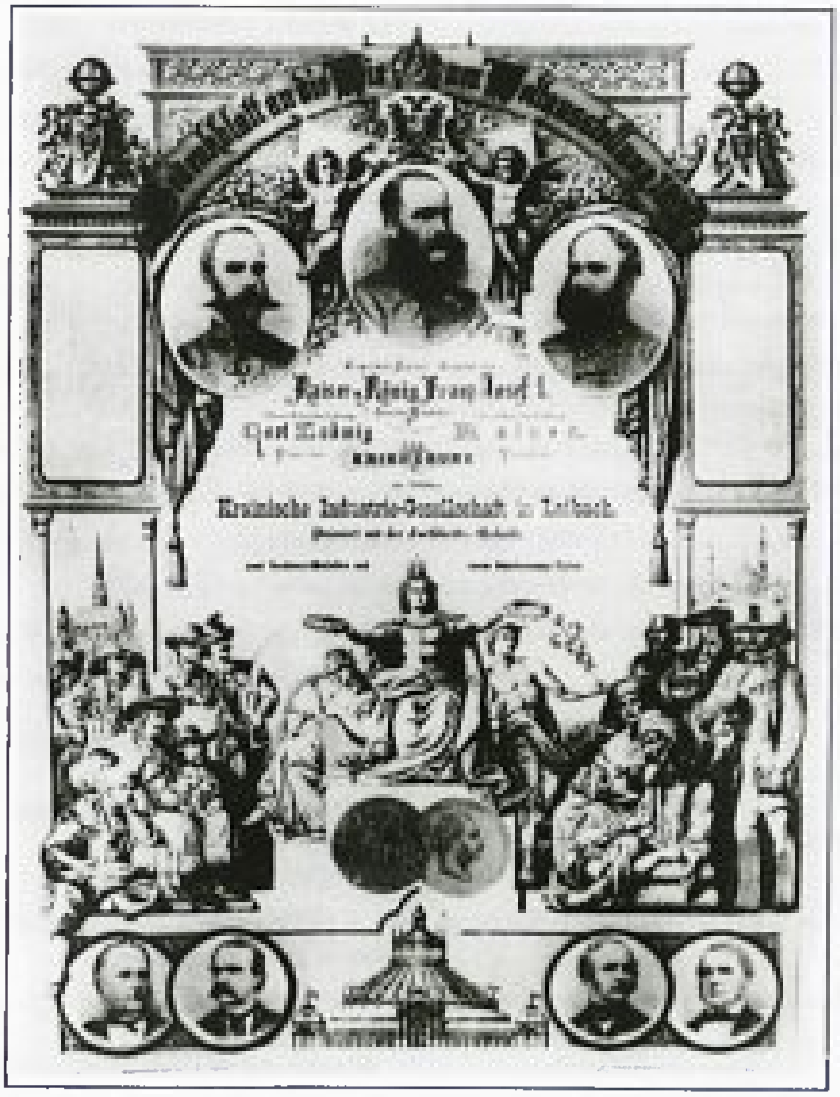

Glasilo Arhivskega društva

in arhivov Slovenije

Letnik XVII, št. 1-2 Ljubljana 1994

Diploma Kranjske industrijske družbe na svetovni razstavi leta 1873
Muzej Jesenice

ARHIVI XVII

K A Z A L O

I. ČLANKI IN RAZPRAVE

Irena Mrvič, Razvoj in delovanje arhiva v organih za notranje zadeve Republike Slovenije 1

Marija Oblak-Černi, Mednarodni dokumenti o prenosu arhivov in nasledstvo arhivov SFRJ 6

Žarko Lazarevič, Zadružništvo v Sloveniji v času kapitalizma 12

Ottfried Dascher, Gospodarski arhivi v Evropi 19

František Šuchma, Gospodarski fondi in arhivi podjetij v Češki republiki v obdobju transformacije gospodarstva in privatizacije podjetij 22

Jože Žontar, Gospodarski arhivi v predlogu nove slovenske arhivske zakonodaje 26

Vladimir Žumer, Valorizacija dokumentarnega gradiva gospodarskih podjetij s poudarkom na računalniških nosilcih informacij v Sloveniji 29

Vladimir Žumer, Vsebinsko razvrščanje arhivskega gradiva, gospodarskih podjetij na podlagi poslovnih in procesnih funkcij 39

Jelka Melik, Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930-1941 43

Brane Kozina, Žarko Bizjak, Organizacija rednih sodišč na Slovenskem po letu 1945 46

Ivanka Zajc-Cizelj, Šolski sveti in šolski odbori v letih 1869-1941 69

Saša Serše, Pooblaščeni civilni inženirji na Kranjskem (do leta 1918) 74

Vladimir Sunčič, Izobraževanje na Stage technique international d'archives v Parizu 77

Jedert Vodopivec, Restavriranje Kranjskega antifonarja 84

II. IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Irena Lačen-Benedičič, Nataša Budna, Stanje arhivskega gradiva zadrug v Arhivu Republike Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ter njegova uporaba 90

Aleksandra Pavšič-Milost, Problematika v zvezi s prevzemanjem arhivskega gradiva gospodarskih organizacij 93

Metka Gombač, Računalniška obdelava podatkov o repatriiranih vojnih ujetnikih 96

III. IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Ema Umek, Sejni zapisniki kranjskih deželnih stanov 100

Bojan Himmelreich, Gradivo o gradnji železnice na območju okraja Laško 1848-1866 105

Judita Šega, Krennerjevo knjigovodstvo iz let 1873-1919 111

Janko Pleterski, Avtentičnost izjave slovenskih strank 27. maja 1918 116

Gašper Šmid, Osnutek uredbe o banovini Sloveniji iz leta 1939 118

Ljiljana Šuštar, Iz partijskih arhivov o nezadovoljstvu delavcev in prekinitvah dela 120

Lojz Tršan, Iz zapuščine Angele Vode 125

IV. POROČILA O DELU DRUŠTVA IN ZBOROVANJIH

Govor predsednice Arhivskega društva Slovenije Milice Trebše-Štolfa na podelitvi priznanj ob štiridesetletnici Arhivskega društva Slovenije v Ljubljani 22. decembra 1994 130

Delo Arhivskega društva Slovenije v letu 1994 (**Gašper Šmid, Lojz Tršan**) 130

16. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Radenci, 10.-11. novembra 1994 (**Lojz Tršan**) 131

Še o 16. posvetovanju Arhivskega društva Slovenije v Radencih (**Irena Lačen-Benedičič, Nataša Budna**) 132

Četrta evropska arhivska konferenca Lancashire'94, Lancaster, 13.-16. septembra 1994 (**Nina Zupančič, Darinka Drnovšek**) 133

XXX. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Solun, 12.-15. oktobra 1994 (**Jože Žontar**) 134

Mednarodna konferenca o arhivskem sodelovanju v Evropi, Strasbourg 21.-22. novembra 1994 (**Jože Žontar**) 136

Mednarodna konferenca o dostopnosti arhivskega gradiva, Bellagio 28. februarja do 4. marca 1994 (**Jože Žontar**) 137

Simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje, Ljubljana, 26.-29. oktobra 1994 (**Brane Kozina**) 138

Obisk v Državnem arhivu v Luzernu (**Janez Kopač**) 139

Posvetovanje o organizaciji arhivov v Evropi na primeru Švice, Bern, 1.-4. novembra 1994 (**Matevž Košir**) 141

Mednarodnem seminar o standardih za arhivsko popisovanje v evropskih arhivih: Izkušnje in predlogi, San Miniato, 31. avgusta do 2. septembra 1994 (**Saša Serše**) 142

Poletni tečaj za vzhodnoevropske arhiviste, Archivschule Marburg, 29. avgusta do 9. septembra 1994 (**Vesna Gotovina**) 143

Tečaj paleografije in vede o aktih, Archivschule Marburg, 4.-8. julija 1994 (**Matevž Košir**) 145

Zborovanje nemških arhivarjev, Dresden, 4.-6. oktobra 1994 (**Marija Hernja-Masten**) 145

Dnevi nemega filma, Pordenone, 8.-14. oktobra 1994 (**Vladimir Sunčič**) 147

Evidentiranje slovenskih študentov v arhivu Visoke tehnične šole v Pragi (**Brane Kozina, Branko Radulović**) 148

Delovni obisk v Kanadi, 20. novembra do 12. decembra 1993, 15. novembra do 3. decembra 1994 (**Milica Trebše-Štolfa**) 151

Poročilo o ogledu osrednjih španskih arhivov na strokovni ekskurziji po Španiji (**Mojca Grabnar**) 152

27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana, 29.-30. septembra 1994 (**Miran Kafol**) 154

V. OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

OSTALE PUBLIKACIJE

ISAD(G): General International Standard Archival Description; final ICA approved version, Ottawa 1994, (**Jože Žontar**) 156

La Pratique Archivistique Française, Paris 1993 (**Vladimir Sunčič**) 157

Peter Pavel Klasinc, Materialno varovanje klasičnih in novih nosilcev informacij v arhivih, Maribor 1992 (**Antoša Leskovec**) 157

Slovensko ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja, Sekcije 201-205, 212-215, Ljubljana 1994 (**Mojca Grabnar**) 159

Majda Smole, Vicedominski urad za Kranjsko, 13. stoletje - 1747, 4. del: Cerkvene zadeve, lit.L, Ljubljana 1994 (**France M. Dolinar**) 160

Milko Mikola, Arhivsko gradivo o industrijskih podjetjih na Celjskem do leta 1945 v fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1993 (**Antoša Leskovec**) 161

Ivan Nemanič, Filmi Metoda in Milke Badjura 1926-69, Ljubljana 1994 (**Alja Ljubič**) 162

Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750-1759, Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino 1750-1759 (Vizitacijski zapisniki, Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752-1774, zvezek 1), Gorizia 1994 (**France M. Dolinar**) 163

Slovenski arhivski časopis, Časopis za arhivistiko in aktualna vprašanja, leto 1994, letnik 1, št. 1-4 (**Ivanka Cizelj-Zaje**) 165

Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994 (**Bogdan Kolar**) 165

Jera Vodušek-Starič, Dosje Mačkovšek, Arhivsko društvo Slovenije, Viri št. 7, Ljubljana 1994 (**Lojz Tršan**) 166

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje XXVII, št. 3, Ljubljana 1994 (**Žiga Železnik**) 167

Zgodovina za vse, Vse za zgodovino, leto I, št. 2, Celje 1994 (**Ivanka Cizelj-Zaje**) 168

Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1994 (**Irena Lučen-Benedičič**) 169

TUJI ČASOPISI IN REVIJE

Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, zvezek 33-34, Rijeka 1993 (**Vlasta Tul**) 170

La gazette des Archives, št. 129, drugo četrtletje 1985 (**Ivan Nemanič**) 170

Archiva Ecclesiae, Bolletino dell'Associazione Archivistica Ecclesiastica 28-37, Citta del Vaticann 1985-1994 (**Bogdan Kolar**) 172

The American Archivist, Chicago, Ilinois ZDA, letnik 50 do 52, 1987-1989 (**Milica Trebše-Štolfa**) 174

RAZSTAVE

Šolska praznovanja skozi čas, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1994 (**Aleksandra Pavšič-Milost**) 181

Sto let dolenjske železnice (**Milan Markelj**) 181

Slovenija in Dunaj - razstava in katalog Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Dunajskega mestnega in deželnega arhiva (**Gorazd Stariha**) 182

VI. OSEBNE VESTI

dr. Božo Otorepec - sedemdesetletnik (**Ema Umek**) 184

Bibliografija prof. dr. Boža Otorepca (**Nataša Stergar**) 185

VII. NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV 187

VIII. BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV 190

IX. SINOPSISI 197

ARHIVI XVII

INHALTSVERZEICHNIS
INDICE

I. AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN
I. ARTICOLI E TRATTATI

Irena Mrvič, Entwicklung und Tätigkeit des Archivs in Organen für innere Angelegenheiten der Republik Slowenien 1
Sviluppo e funzione dell'archivio negli organi degli affari interni della Repubblica di Slovenia

Marija Oblak-Černi, Internationale die Übertragung der Archive betreffende Dokumente und die Nachfolge der SFRJ-Archive 6
Documenti internazionali sul trasferimento degli archivi e successione degli archivi della RSFJ...

Žarko Lazarevič, Genossenschaftswesen in Slowenien im Zeitalter des Kapitalismus 12
Cooperativismo in Slovenia nel periodo di capitalismo

Ottfried Dascher, Wirtschaftsarchive in Europa 19
Archivi economici in Europa

František Šuchma, Wirtschaftsbestände und Unternehmungsarchive in der Tschechischen Republik im Zeitalter der wirtschaftlichen Transformation und der Unternehmungsprivatisierung 22
Fondi economici ed archivi delle imprese nella Repubblica Ceca nel periodo della trasformazione economica e della privatizzazione delle imprese

Jože Žontar, Wirtschaftsarchive im neuen slowenischen Archivgesetzesentwurf 26
Archivi economici nel progetto della nuova legislazione slovena sugli archivi

Vladimir Žumer, Bewertung des Schriftgutes der Wirtschaftsunternehmungen mit Betonung auf den Computerinformationsträgern in Slowenien 29
La valorizzazione della documentazione delle aziende economiche nella Slovenia, con l'accento alle informazioni trasmesse dal computer

Vladimir Žumer, Inhaltsgliederung des Archivgutes der Wirtschaftsunternehmungen aufgrund der Geschäfts- und Prozeßfunktionen 39
Classifica tematica del materiale archivistico delle imprese economiche in base alle funzioni commerciali e processuali

Jelka Melik, Materielles Strafrecht in Slowenien 1930-1941 43
Diritto penale materiale nel territorio sloveno negli anni 1869-1941

Brane Kozina, Žarko Bizjak, Organisierung der ordentlichen Gerichte in Slowenien nach dem Jahre 1945 46
Organizzazione dei tribunali regolari in Slovenia dopo il 1945

Ivanka Zajc-Cizelj, Schulräte und -ausschüße in den Jahren 1869-1941 69
Consigli e comitati scolastici negli anni 1869-1941

Saša Serše, Bevollmächtigte Zivilingenieure in Krain (bis zum Jahre 1918) 74
Ingegneri civili autorizzati in Carniola (fino al 1918)

Vladimir Sunčič, Fortbildung am Stage Technique international des Archives in Paris 77
Istruzione allo Stage technique international des Archives a Parigi

Jedert Vodopivec, Restaurierung des Krainer Antiphonars 84
Restaurazione dell'Antifonario carniolo

II. AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS
II. DALLA PRASSI PER LA PRASSI

Irena Lačen-Benedičič, Nataša Budna, Zustand des Archivgutes der Genossenschaften im Archiv der Republik Slowenien und im Historischen Archiv Ljubljana, und seine Verwendung 90
Stato del materiale archivistico delle cooperative nell'Archivio della Repubblica di Slovenia e nell'Archivio storico di Ljubljana ed il suo uso

Aleksandra Pavšič-Milost, Das Übernehmen des Archivgutes der die Wirtschaftsorganisationen betreffenden Problematik 93
Problematica concernente la consegna del materiale archivistico delle organizzazioni economiche

Metka Gombač, Computerverarbeitung der Daten über repatriierte Kriegsgefangene 96
Elaborazione computerizzata dei dati sui prigionieri di guerra rimpatriati

III. AUS DEN ARCHIVBESTÄNDEN UND -SAMMLUNGEN
III. DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE

Ema Umek, Sitzungsprotokolle der Krainer Landesstände 100
Verbali delle adunanze dei ceti carnioli provinciali

Bojan Himmelreich, Archivgut über den Eisenbahnbau im Bezirksgebiet von Laško 1848-1866 105
Materiale sulla costruzione delle ferrovie nel distretto di Laško 1848-1866

Judita Šega, Krenners Buchführung aus den Jahren 1873-1919 111
Ragioneria di Krenner negli anni 1873-1919

Janko Pleterski, Authentizität der Erklärung slowenischer Parteien am 27. Mai 1918 116
Autenticità della dichiarazione dei partiti sloveni il 27 maggio 1918

Gašper Šmid, Verordnungsentwurf betreffend Bansehaft Slowenien aus dem Jahre 1939 118
Bozza del decreto sulla Banovina di Slovenia del 1939

Ljiljana Šuštar, Aus den Parteiarchiven über die Unzufriedenheit der Arbeitnehmer und Arbeitunterbrechungen 120
Dagli archivi del partito sul malcontento degli operai e sulla sospensione di lavoro

Lojz Tršan, Aus dem Naehlaß von Angela Vode 125
Dall'eredità di Angela Vode

IV. BERICHTE ÜBER DIE VEREINSTÄTIGKEIT UND VERSAMMLUNGEN
IV. RAPPORTI SUL LAVORO DELL' ASSOCIAZIONE E SULLE RIUNIONI

Die Rede der Präsidentin des Archivvereins Sloweniens Milica Trebše-Štolfa anläßlich der Erteilung der Anerkennungspreise anläßlich der Vierziegjahrfeier des Archivvereins Sloweniens in Ljubljana am 22. December 1994 130
Discorso di Milica Trebše-Štolfa, presidente dell'Associazione archivistica di Slovenia, al conferimento dei riconoscimenti all' occasione della quarantesima ricorrenza dell'Associazione archivistica di Slovenia, a Ljubljana il 22 dicembre 1994

Bericht über die Tätigkeit des Archivvereins Sloweniens im Jahre 1994 (Gašper Šmid, Lojz Tršan) 130
Azione dell'Associazione archivistica di Slovenia nel 1994

16. Beratung des Archivvereins Sloweniens, Radenci 10.-11. november 1994 (Lojz Tršan) 131
16. convegno dell'Associazione archivistica di Slovenia, Radenci 10-11 novembre 1994

Einige Meinungen über die Beratung in Radence (Irena Lačen-Benedičič, Nataša Budna) 132
Ancora sul 16. convegno dell'Associazione archivistica di Slovenia a Radenci

Vierte europäische Archivkonferenz Lancashire '94, Lancaster
13.-16. September 1994 (Nina Zupančič, Darinka Drnovšek) 133
Quarta conferenza archivistica europea Lancashire '94, Lancaster, 13-16 settembre 1994

XXX. Internationale Konferenz des Rundtisches der Archive, Solun 12.-15. Oktober 1994 (Jože Žontar) 134
XXX. conferenza internazionale Tavole rotunde degli archivi, Salonicco, 12-15 ottobre 1994

Internationale Konferenz über Archivzusammenarbeit in Europa,
Strasbourg 21.-22. November 1994 (Jože Žontar) 136
Conferenza internazionale sulla cooperazione archivistica in Europa, Strasbourg, 21-22 novembre 1994

Internationale Konferenz über die Archivgutzugänglichkeit,
Bellagio 28. Februar - 4. März 1994 (Jože Žontar) 137
Conferenza internazionale sull'accessibilita del materiale archivistico, *Bellagio 28 febbraio - 4 marzo 1994*

Symposium über die Folgen politischer Änderungen im Ost- und Mitteleuropa auf die Archivausbildung,
Ljubljana 26.-29. Oktober 1994 (Brane Kozina) 138
Simposio sulle conseguenze dei cambiamenti politici nell'Europa orientale e centrale sull'istruzione archivistica,
Ljubljana 26-29 ottobre 1994

Besuch im Staatsarchiv in Luzern (Janez Kopač) 139
Visita dell'Archivio di Stato a Lucerna

Beratung über die Archivorganisation in Europa am Beispiel der Schweiz,
Bern 1.- 4. November 1994 (Matevž Košir) 141
Convegno sull'organizzazione degli archivi in Europa all'esempio di Svizzera, Berna 1-4 novembre 1994

Internationales Seminar über Archivverzeichnungsstandarde in europäischen Archiven:
Erfahrungen und Vorschläge, San Miniato, 31. August - 2. September 1994 (Saša Seršè) 142
Seminario internazionale sugli standard per l'elenco archivistico negli archivi europei:
Esperienze e proposte, San Miniato, 31 agosto - 9 settembre 1994

Sommerkurs für osteuropäische Archivisten, Archivschule Marburg
29. August. - 9. September 1994 (Vesna Gotovina) 143
Corso estivo per gli archivisti dell'Europa orientale, Archivschule
Marburg 29 agosto - 9 settembre 1994

Kurs der Paleographie und Aktenkunde, Archivschule Marburg 4.-8. Juli 1994 (Matevž Košir) 145
Corso della paleografia e della scienza sugli atti, Archivschule Marburg 4-8 luglio 1994

Archivtag der deutschen Archivare, Dresden, 4.-6. 10. 1994 (Marija Hernja-Masten) 145
Riunione degli archivisti tedeschi, Dresden, 4-6 ottobre 1994

Die Tage des Stummfilms, Pordenone 8.-14. Oktober 1994 (Vladimir Sunčič) 147
Giorni del cinema muto, Pordenone 8-14 ottobre 1994

Evidentierung slowenischer Studenten im Archiv der Technischen
Hochschule in Prag (Brane Kozina, Branko Radulovič) 148
Evidenza degli studenti sloveni nell'archivio della Scuola tecnica superiore a Praga

Arbeitsbesuch in Kanada, 20. November -12. Dezember 1993,
und 15. November - 3. Dezember 1994 (Milica Trebše-Štolfa) 151
Visita di lavoro in Canada, dal 20 novembre al 12 dicembre 1993 e dal 15 novembre al 3 dicembre 1994

Bericht über die Besichtigung zentraler spanischen Archive auf der
Exkursion durch Spanien (Mojca Grabnar) 152
Rapporto sulla visita degli archivi spagnoli centrali all'occasione dell'escursione professionale in Spagna

27. Versammlung slowenischer Historiker, Ljubljana, 29.-30. September 1994 (Miran Kafol) 154
27. riunione degli storiografi sloveni, Ljubljana, 29-30 settembre 1994

V. BEWERTUNGEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN UND AUSSTELLUNGEN
V. VALUTAZIONI E E RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE RASSEGNE

ANDERE PUBLIKATIONEN
ALTRE PUBBLICAZIONI

ISAD(G): General International Standard Archival Description;
final ICA approved version, Ottawa 1994 (Jože Žontar) 156
ISAD (G): General International Standard Archival Description; final ICA approved version, Ottawa 1994

La Pratique Archivistique Francaise, Paris 1993 (Vladimir Sinčič) 157
La Pratique Archivistique Francaise, Paris 1993

Peter Pavel Klasinc: Materielle Sicherung klassischer und moderner Informationsträger in Archiven,
Maribor 1992 (Antoša Leskovec) 157
Tutela materiale dei portatori classici e nuovi delle informazioni negli archivi, Maribor 1992

Slowenisches Gebiet auf der Militärkarte aus der zweiten Hälfte des 18.Jahrhunderts,
Sektionen 201-205, 212-215, Ljubljana 1994 (Mojca Grabnar) 159
Territorio sloveno sulla carta militare nella seconda parte del diciottesimo secolo,
Sezioni 201-205, 212-215, Ljubljana 1994

Majda Smole: Vizedomkanzlei in Krain, 13. Jahrhundert - 1747, 4. Teil: Kirchenangelegenheiten,
Lit. L., Ljubljana 1994 (France M. Dolinar) 160
Ufficio del vicedomino in Carniola, tredicesimo secolo - 1747,
4. parte: Affari ecclesiastici, lit. L, Ljubljana 1994

Milko Mikola: Archivgut über Industrieunternehmungen im Gebiet von Celje bis 1945 in den Beständen
und Sammlungen des Historischen Archivs in Celje, Celje 1993 (Antoša Leskovec) 161
Materiale archivistico sulle imprese industriali nella regione di Celje fino al 1945 nei fondi e raccolte
dell'Archivio storico di Celje, Celje 1993

Ivan Nemanič: Filme von Metod und Milka Badjura, 1926-69, Ljubljana 1994 (Alja Ljubič) 162
I film di Metod e Milka Badjura 1926-69, Ljubljana 1994

Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese
Görz 1750-1759 (Die Berichte der Pastoralvisitationen, Carlo Michele d'Attems, 1752-1774, Heft 1),
Gorizia 1994 (France M. Dolinar) 163
Atti delle visite pastorali negli archidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia 1750-1759
(Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752-1774 quaderno 1), Gorizia 1994

Slowenische Archivzeitschrift, Zeitschrift für Archivwissenschaft und aktuelle Fragen,
Jahr 1994, Jahrgang 1, Num. 1-4 (Ivanka Zajc-Cizelj) 165
Giornale archivistico sloveno, giornale per l'archivistica e le questioni attuali, anno 1994,
annata 1, numero 1-4

Dokumenten des Slowenentums, Ljubljana 1994 (Bogdan Kolar) 165
Documenti della slovenità, Ljubljana 1994

Jera Vodušek-Starič, Dossier Mačkovšek, Quellen Num.7, Ljubljana 1994 (Lojz Tršan) 166
Dossier Mačkovšek, fonti numero 7, Ljubljana 1994

Schulchronik, Sammelband für die Geschichte des Schulwesens und der Erziehung XXVII,
Nummer 3, Ljubljana 1994 (Žiga Železnik) 167
Cronaca scolastica, Raccolta per la storia d'insegnamento ed educazione XXVII,
numero 3, Ljubljana 1994

Geschichte für alle, alles für Geschichte, Num.2, Jahr 1, 1994 (Ivanka Zajc-Cizelj) 168
Storia per tutti, tutto per la storia, anno I, numero 2, Celje 1994

Ormož durch Jahrhunderte IV, Ormož 1994 (Irena Lačen-Benedičič) 169
Ormož attraverso i secoli IV, Ormož 1994

FREMDE ZEITUNGEN UND REVUEN
GIORNALI E RIVISTE STRANIERI

Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, Heft 33-34, Rijeka 1993 (Vlasta Tul) 170
Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, quaderno 33-34, Fiume 1993

La Gazette des Archives, Num. 129, zweites Viertel 1985 (Ivan Nemanič) 170
La gazette des Archives, numero 129, secondo trimestre1985

Archiva Ecclesiae, Bollettino dell'Associazione Archivistica Ecclesiastica 28-37,
Citta del Vaticano 1985-1994 (Bogdan Kolar) 172
Archiva Ecclesiae, Bollettino dell'Associazione Archivistica Ecclesiastica 28-37,
Citta del Vaticano 1985-1994

The American Archivist, Chicago, Ilinois USA, Jahrgang 50-52, 1987-1989 (Milica Trebše-Štolfa) 174
The american archivist, Chicago, Ilinois USA, annata 50-52, 1987-1989

AUSSTELLUNGEN
ESPOSIZIONI

Schulfeiern durch die Zeit, Regionalarchiv in Nova Gorica,
Nova Gorica 1994, Katalog (Aleksandara Pavšič-Milost) 181
Celebrazioni scolastiche attraverso il tempo, Archivio regionale a Nuova Gorizia, Nuova Gorizia 1994

Hundert Jahre der Unterkrainerischen Eisenbahn (Milan Markelj) 181
Cento anni della ferrovia di Dolenjska

Slowenien und Wien - Die Ausstellung des Historischen Archivs Ljubljana und
des Wiener Stadt- und Landesarchivs (Gorazd Stariha) 182
Slovenia e Vienna - mostra e catalogo dell'Archivio storico di Ljubljana
e dell'Archivio cittadino e regionale

VI. PERSÖNLICHE NACHRICHTEN
VI. NOTIZIE PERSONALI

Dr. Božo Otorepec - Siebziger (Ema Umek) 184
Dott. Božo Otorepec - settuagenario

Bibliographie (Nataša Stergar) 185
Bibliografia

VII. NEUIGKEITEN IN ARCHIVEN 187
VII. NOVITA ARCHIVISTICHE

VIII. BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARBEITER 190
VIII. BIBLIOGRAFIA DEGLI IMPIEGATI ARCHIVISTICI

IX. SYNOPSEN 197
IX. SINOSSI

Članki in razprave

Razvoj in delovanje arhiva za notranje zadeve Republike Slovenije

IRENA MRVIČ

Arhiv MNZ je bil kot posebna organizacijska enota ustanovljen aprila 1991. Kot popolnoma samostojna delovna enota je podrejen neposredno ministru Ministrstva za notranje zadeve in nadaljuje delo, ki so ga v RSNZ-MNZ pred tem opravljali na različne načine od konca druge svetovne vojne.

Po ustanovitvi samostojne organizacijske enote leta 1991 smo si prizadevali pridobiti vse tisto arhivsko gradivo, ki so ga različne službe resorja za notranje zadeve hranile in je glede na namembnost prenehalo biti delovno gradivo že pred daljšim časom.

Znano je, da smo arhivsko gradivo organov za notranje zadeve v republiki Sloveniji po končani drugi svetovni vojni pričeli sistematično urejati leta 1949. Takrat so pri Ministrstvu za znanost in kulturo ter pri Arhivu Slovenije pripravili Navodila o urejanju arhiva, po katerih so se tudi v ONZ v republiki lotili pregleda ohranjenega dokumentarnega gradiva iz obdobja 1944-1949 in ga začeli urejati v tri skupine. Hkrati je zvezno notranje ministrstvo iz Beograda poslalo natančno navodilo o čiščenju in urejanju arhiva (dokumentacije). V njem je Aleksander Ranković[1] zelo natančno opredelil odnos do arhivskega gradiva in vrst gradiva, ki so ga zbrali v službah resorja za notranje zadeve, in določil protokol obnašanja. Nekaj dni pozneje je šef oddelka za administrativno kontrolo Franjo Rebemjak v imenu vlade republike Slovenije naložil vsem ministrstvom, komitejem in komisijam vlade, naj izmerijo količine ohranjenega gradiva posameznih skupin, ga vsebinsko ovrednotijo in opišejo dotedanjo ureditev.

Do marca 1950 so pospešeno pregledovali ohranjeno dokumentarno gradivo in ga urejali v skladu z dobljenimi navodili. Dva ohranjena dokumenta navajata obseg in okvirno vsebino gradiva, določenega za uničenje ter popis trajnega gradiva v dveh kazensko-poboljševalnih zavodih (Ljubljana in Maribor).[2]

Konec februarja 1951 je Ministrstvo za notranje zadeve vsem načelnikom uprav in oddelkov razposlalo strogo zaupno navodilo z navodili za bodočo ureditev in kategorizacijo arhiva (6 skupin). Na 9 straneh je pomočnik ministra Peter Zorko natančno opredelil pisamiško poslovanje vseh služb ministrstva ter ravnanje z gradivom od leta 1945 naprej. Podobno navodilo je svojim enotam posredovala UDBA za Slovenijo, le da so enote svoje gradivo razvrstile v štiri skupine in jih označile s črkami A, B, C in D.

Januarja 1952 so v Sloveniji pripravili osnutek Zakona o varstvu arhivskega gradiva in arhivih ter v njem obravnavali tudi vprašanje posebnih arhivov nekaterih državnih ustanov. Zaradi večje količine arhivskega gradiva so v komisijo Sveta za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti vključili tudi predstavnika MNZ, ki se je dela komisije redno udeleževal in o njem sproti obveščal pomočnika ministra, enkrat pa tudi sekretarja UDV za Slovenijo. V naslednjih letih so pri državnem sekretariatu za notranje zadeve, kot se je imenovalo vodstvo resorja v obdobju od 1950 do 1963, ustanovili komisijo za pregled arhivskega materiala ONZ v sestavi: Bogomir Peršič, predsednik, Zdenko Roter, Marjan Prijatelj, Franc Kolar in Janez Zemljarič, člani.

Vse o uporabi arhivskega gradiva ONZ pa je podrobno določil zvezni sekretar MNZ v posebnem navodilu vsem republiškim ministrstvom. V beležki, poslani hkrati z navodilom, je na začetku zapisano, da se navodilo nanaša na celoten resor za NZ, vključno s kriminalistično službo. Zato so tako zvezna kot republiške komisije v svoj sestav vključevale tudi uslužbence UDBE in kriminalistične službe. Leta 1957 je komisija za ureditev arhivske službe po temeljitem pregledu stanja na področju notranjega resorja poročala državnemu sekretarju o svojih ugotovitvah.[3]

Najprej je navedla sprejete predpise o administrativnem poslovanju, kategorizaciji in hrambi arhivskega gradiva. V nadaljevanju pa je dokaj kritično opozorila: "... vsaka služba na DSNZ

[1] Ministrstvo unutrašnjih poslova FNRJ Ministrstvu unutrašnjih poslova-svima, 6. 12. 1949, hrani arhiv MNZ.

[2] Odločba ministra Borisa Kraigherja z dne 18. 3. 1950 o uničenju gradiv, hrani arhiv MNZ; Poročilo ministrstvu za notranje zadeve FNRJ o ureditvi arhiva z dne 23. 3. 1950, hrani arhiv MNZ.

[3] Predlog za ureditev arhivske službe DSNZ LRS, 25. 4. 1957, hrani arhiv MNZ.

LRS si je ustvarila svoj način arhiviranja. O urejeni arhivski službi lahko govorimo le pri obeh operativnih službah: UDV arhivira spise po svojih načelih in zato skrbi njen celotni IV. oddelek, kriminalistična služba ima operativno razvidnico, vse ostale administrativne službe od izvrševanja kazni, upravnih zadev do PLZ pa bi morale urediti arhiviranje v skladu z navodilom, ki ga je po pooblastilu ministra za NZ izdal 1949 tovariš Zorko ..." Komisija je nato predlagala, naj imenujejo arhivarja, ki bi uskladil vse dosedanje predpise za arhiviranje, predložil enotna navodila za arhiviranje, rešil vprašanje starega arhiva, uredil način arhiviranja po sodobnih načelih in hkrati ustregel zahtevam vojaških oblasti. Ko bi bila dana možnost za pridobitev ustreznih prostorov, pa bi združil arhive vseh administrativnih služb (kot je z načrtom v novi stavbi predvideno), tudi tisto gradivo operativnih služb (UDV, kriminal), ki se direktno ne nanaša na operativno problematiko. Za arhivarja so predlagali Metoda Gašperšiča ali Lojzeta Dolinarja, uslužbenca UDV, znana po natančnosti in dovolj razgledana za takšno delo. Leta 1958 je vodja oddelka za splošne zadeve DSNZ s posebnim dopisom pozval vse enote resorja, naj oddajo vse gradivo iz obdobja 1945-1951, ki ga še hranijo, v centralni arhiv, da ga tam uredijo in shranijo. Prav tako naj do konca leta uredijo gradivo za leti 1952 in 1953 in ga prav tako z vsemi delovodniki oddajo v arhiv.

Leta 1953 je bila imenovana komisija republiškega sekretariata za NZ SRS v sestavi Janko Artač, Bogo Krenčič, Jože Kragelj, Bogomil Blažko in Zdenka Lenarčič za izločanje gradiva iz arhiva državne varnosti SNZ SRS z zadolžitvijo, da odloča, katero gradivo naj uničijo, katerega pa ločijo in dajo na razpolago komisiji, ki odloča o odstopanju gradiva drugim ustanovam.

Pri MNZ in OZNI za Slovenijo se je po koncu druge svetovne vojne zbralo ogromno arhivskega gradiva, ki sta ga v Sloveniji zapustila italijanski in nemški okupator oz. predstavništvi NDH, ki sta v času druge svetovne vojne delovali v Sloveniji. Ker so v letih 1945 in 1946 potekali številni sodni postopki proti posameznikom zaradi vojnega sodelovanja z okupatorjem, je bilo ohranjeno gradivo izredno pomembno in ga je bilo potrebno v celoti pregledati. Zato so zaplenjene arhive centralizirali pri UDBI za Slovenijo ter oktobra 1946 določili skupino ljudi in ji naložili, naj gradivo pregleda, ga razvrsti in obdela. Ekipa ni bila stalna, štela je od 4 do 10 ljudi. Bili so na novo zaposleni delavci UDBE ali pa so čakali na premestitev v novo enoto, morali pa so vsaj delno obvladati nemški in italijanski jezik. Pričeli so globalno razvrščanje gradiva v tri skupine (slovensko, nemško in italijansko) in delo v grobem končali do konca leta 1947. V tem letu so z obdelavo gradiva izdelali dvesto problemskih referatov, ki so jih namenili operativnim organom in odsekom za uporabo. Istočasno je potekalo registriranje in kartotečenje gradiva. Na osnovi dela gradiva in pridobljene povojne dokumentacije je IV. oddelek UDBE za Slovenijo že od leta 1946 izdeloval informativno kartoteko (vanjo so vključili tudi med vojno kartoteko OZNE). Po temeljitih pregledih so del kartoteke ločili, saj so ugotovili, da so v njej registrirane mnoge osebe brez vsake osnove. Oznake kartoteke so bile: 2 a, 2 b, 2 c. Vse v zvezi z obsojenimi so vodili v splošni kartoteki pod oznako 3. Sistem so vpeljali jeseni 1945. Do takrat niso imeli nobenih podatkov o pripornikih, ki so bili zaprti takoj po osvoboditvi ter bili pozneje amnestirani in izpuščeni. Vanjo so vnašali vse podatke o priprtih, zaprtih in taboriščih, kjer so bili zaporniki. Poleg naštetih evidenc so nastale še evidence 1. odseka (2 x, 2 y, 2 z in 2 w). Posebej so nastale kartoteke oseb, ki so pobegnile, ki so bile repatriirane in izseljenih oseb. Medtem ko so prvo kartoteko s težavo oblikovali, saj so bili sezuami, ki so prihajali s terena, zelo nenatančni in nepopolni, so v drugi že leta 1945 uspeli zbrati podatke o 95.000 osebah (urejena je bila po abecedi kot zapis na polovici lista A4 z vpisom osebnih podatkov in podatki o zaslišanju). V tretjo kartoteko so začeli urejati podatke o okrog 5.000 izseljenih osebah.

Velik del zgodovinskega gradiva iz predvojnega in vojnega časa (slovensko, italijansko in nemško) so po opravljenem popisu v letih 1968-1976 odstopili Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja oz. CK ZKS, kjer so ga začeli podrobno popisovati. V letih 1968-1970 je odsek za izvrševanje kaznovalne politike prešel v sestavo republiškega sekretariata za pravosodje. Z njim pa so oddali tudi obsežno arhivsko gradivo. Del tega gradiva je bil leta 1981 vrnjen arhivu RSNZ SRS in je bil leta 1992 oddan arhivu MNZ RS.

Do leta 1976 so precejšen del preostalega zgodovinskega gradiva dokončno uredili in za nekatere slovenske muzeje in Vojnoistorijski institut v Beogradu izdelali veliko število fotokopij (za zadnjega 30.000). Inštitutu za narodnostna vprašanja in Arhivu Slovenije so oddali originalno gradivo, prvemu o zamejski problematiki Slovencev in drugemu celoten arhiv Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov v Sloveniji ter številne izjave posameznikov, ki so iz Ljubljanske pokrajine emigrirali v Nemčijo.

Ob izdelavi Zakona o arhivih, arhivskem gradivu in arhivskem svetu Slovenije leta 1965 so osnutek pregledali v službah za operativne evidence in administracijo in oddelku za upravnopolitične posle. Deveti člen arhivskega zakona je določil: "... republiški sekretariat za obrambo, republiški sekretariat za notranje zadeve in CK ZKS po zakonu samostojno opravljajo na ozemlju Slovenije službo varstva arhivskega gradiva za svoj delokrog".

Leta 1971 je bil za hranjenje in urejanje gradiva v arhivu RSNZ izdelan klasifikacijski načrt, ki je gradivo razdelil v kategorije A, B, C in D. V

letih 1976-1979 je posebna komisija izdelala pravila za ponovno kategorizacijo arhiva in določila navodila za uporabo. Od takrat je bilo arhivsko gradivo hranjeno v dveh delih kot arhiv javne varnosti in arhiv državne varnosti. Njegovo urejanje in vse ostalo v zvezi z njim pa je opravljal V. oddelek USDV, kar je veljalo do ustanovitve samostojne arhivske enote - arhiva MNZ aprila 1991.

Oh ustanovitvi arhiva MNZ je v njegov sestav avtomatično prešel ves arhiv javne varnosti. Tega gradiva je okrog 20 tekočih metrov in je že zgodovinsko. Gradivo smo podrobno popisali in ga urejamo v ustrezne sklope (normativi, milica, kriminalistična služba, matične zadeve - državljanstva, letna poročila ...). O samoupravljanju v MNZ od njegove uveljavitve do leta 1990 je 5 tm gradiva. Začeli pa smo izdelovati tudi podroben popis 32 tm gradiva o emigrantih, ki vsebuje 77.268 posamičnih osebnih dosjejev.

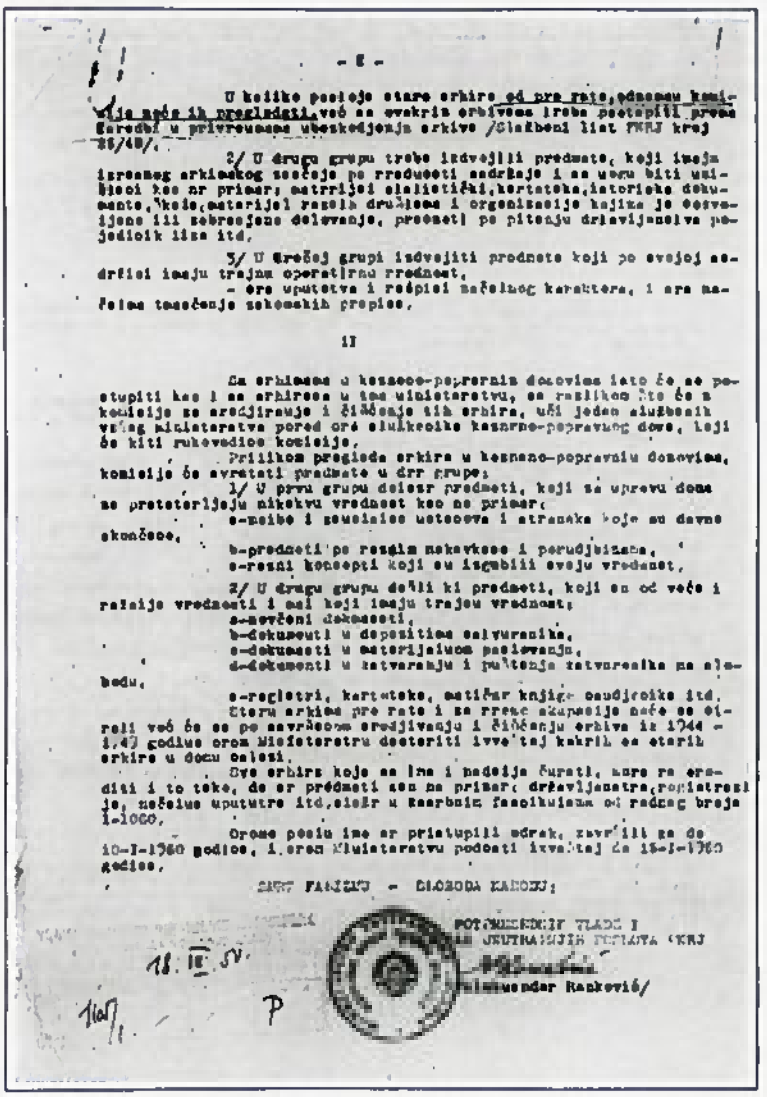

- 2 -

U kolike postoje stare arhive od pre rata, odnosno komisije neće ih pregledati, već se ovakvi arhivama treba postupiti prema Zaredbi u privremenom ubezkodjenju arhive /Službeni list FNRJ broj 28/48/.

2/ U drugu grupu treba izdvojiti predmete, koji imaju izvesnog arhivskog značaja po vrednosti sadržaja i se mogu biti uništeni kao na primer; materijal statistički, kartoteke, istorijske dokumente, škole, materijal raznih društava i organizacija kojima je dozvoljeno ili zabranjeno delovanje, predmeti po pitanju državljanstva pojedinih lica itd.

3/ U trečoj grupi izdvojiti predmete koji po svojoj sadržini imaju trajnu operativnu vrednost,
- ore uputstva i raspisi načelnog karaktera, i ore načelna tmačenja zakonskih propisa.

II

Za arhivama u kazneno-popravnim domovima isto će se postupiti kao i za arhivama u tom ministarstvu, sa razlikom što će u komisije za sredjivanje i čiščenje tih arhiva, uči jedan službenik vrlog ministarstva pored ore službenika kazneno-popravnog doma, koji će biti rukovodioc komisije.

Prilikom pregleda arhive u kazneno-popravnim domovima, komisije će svratati predmete u drr grupe:

1/ U prvu grupu dolaze predmeti, koji za upravu doma za prateterijaju nikakvu vrednost kao na primer:
a-neiba i zaustavne ustanove i stranke koje su davno skončane,
b-predmeti po raznim nekavkama i porudjbinama,
c-razni koncepti koji su izgubili svoju vrednost.

2/ U drugu grupu došli ki predmeti, koji su od veće i raznije vrednosti i mai koji imaju trajnu vrednost:
a-novčeni dokumenti,
b-dokumenti u depozitima zatvorenika,
c-dokumenti u materijalnom poslovanju,
d-dokumenti u zatvaranju i puštanju zatvorenika na slobodu,
e-registri, kartoteke, matičar knjige osudjenika itd.

Stare arhive pre rata i za vreme okupacije neće se diroli već će se po završenom sredjivanju i čiščenju arhive iz 1944 - 1.49 godine orom Ministarstvu dostaviti izvaštaj kakvih sa starih arhiva u domu nalazi.

Sve arhive koje se ima i nadalje čuvati, mora se sredititi i to tako, da se predmeti kao na primer: državljanstva, registrazije, načelna uputstva itd. slaže u zasebnim fasciklujama od rednog broja 1-1000.

Oromo posiu ima se pristupili odrak, završili za do 10-I-1960 godine, i orom Ministarstvu podnosti izvaštaj do 15-I-1960 godine.

ZAVRT FASIZMU - SLOBODA NARODU;

POTPREDSEDNIK VLADE I
SAVEZNI SEKRETAR ZA UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ

18. III. 50.

Aleksandar Ranković/

Del naročila o ureditvi in čiščenju arhiva, ki ga je Ministrstvo za notranje zadeve FLRJ posredovalo dne 6. 12. 1949 vsem republiškim ministrstvom

Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije

Po ustanovitvi samostojne organizacijske enote leta 1991 smo si prizadevali pridobiti vse tisto arhivsko gradivo, ki so ga nekatere službe RSNZ RS hranile v preteklosti, sodi pa med zgodovinsko arhivsko gradivo. Tako smo od Uprave varnostnoinformativne službe (VIS) po natančnem dogovoru (ki ga je kolegij MNZ opredelil oktobra 1991) začeli sprejemati zgodovinsko gradivo bivše USDV. V dobrih dveh letih smo tako prevzeli italijansko in nemško gradivo iz časa pred in med drugo svetovno vojno (približno 15 tm), gradivo meščanskih strank in raznih združenj iz časa prve Jugoslavije in iz časa druge svetovne vojne (4,5 tm), gradivo Kulturbunda (2,85 tm), gradivo o informbiroju, povojnih oboroženih ilegalnih skupinah, povojnih pripornikih (4,1 tm), različno gradivo VOS, OZNE, NZ in OS (15,8 tm), gradivo o povojnih sodnih procesih (9,9 tm). Zadnje takšno gradivo smo prevzeli poleti 1994. Vsega gradiva je nekaj čez

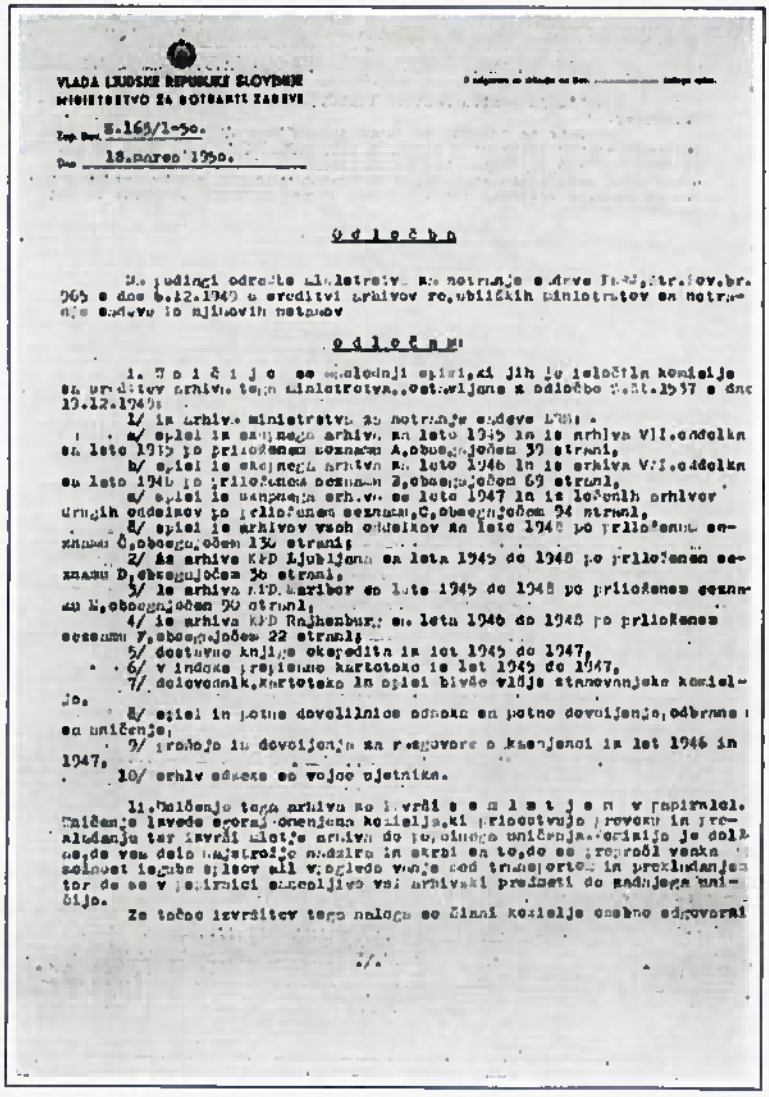

VLADA LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE
MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE

Štev. S.169/1-50.
Dne 18.marca 1950.

O d l o č b o

Na podlagi odredbe ministrstva za notranje zadeve Ljudske vlade št.1537 z dne 10.12.1949 o ureditvi arhivov republiških ministrstev za notranje zadeve in njihovih notarjev

O d l o č a m:

1. Določi se, da se naslednji spisi, ki jih je določila komisija za ureditev arhiva tega ministrstva, ostanejo v skladu z odločbo št.1537 z dne 10.12.1949:

1/ iz arhiva ministrstva za notranje zadeve LRS:
a/ spisi iz zaprtega arhiva za leto 1945 in iz arhiva VII.oddelka za leto 1945 po priloženem seznamu A, obsegajočem 39 strani,
b/ spisi iz zaprtega arhiva za leto 1946 in iz arhiva VII.oddelka za leto 1946 po priloženem seznamu B, obsegajočem 69 strani,
c/ spisi iz zaprtega arh.va za leto 1947 in iz ločenih arhivov drugih oddelkov po priloženem seznamu C, obsegajočem 94 strani,
č/ spisi iz arhivov vseh oddelkov za leto 1948 po priloženem seznamu Č, obsegajočem 130 strani;
2/ iz arhiva KPD Ljubljana za leta 1945 do 1948 po priloženem seznamu D, obsegajočem 36 strani,
3/ iz arhiva KPD Maribor za leto 1945 do 1948 po priloženem seznamu E, obsegajočem 90 strani;
4/ iz arhiva KPD Rajhenburg za leta 1946 do 1948 po priloženem seznamu F, obsegajočem 22 strani;
5/ dostavne knjige okrožnic iz let 1945 do 1947,
6/ v indeks prejetih kartoteko iz let 1945 do 1947,
7/ delovodnik, kartoteko in spise bivše vlože stanovanjske komisije.
8/ spisi in potne dovolilnice odnesa za potne dovolitve, odbrane i za uničenje;
9/ prošnje in dovoljenja za prestopanje v inozemstvo iz let 1946 in 1947,
10/ arhiv odseka za vojne ujetnike.

Uničenje tega arhiva se izvrši s e s l e t j e m v zapisniku. Uničenje izvede strokovno imenovana komisija, ki predsedstvuje predsednik in predlaganje ter izvrši uničenje arhiva do popolnega uničenja. Komisija je dolžna, da vse delo nadzira in skrbi za to, da se preprečijo vsaka zelnost izgube spisov ali vpogleda vanje med transportom in preklicanjem tor da se v popolnici uničljivo vsi arhivski predmeti do končnega uničenja.

Za točno izvršitev tega naloga so člani komisije osebno odgovorni

Odločba ministra Borisa Kraigherja z dne 18. 3. 1950 o uničenju dela dokumentacije Ministrstva za notranje zadeve LRS
Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije

100 tm, je primerno urejeno v vsebinske sklope, delno so označene strani. Gradivo je shranjeno v fasciklih, mapah in ovitkih in je ustrezno za strokovno obdelavo. Večji del gradiva je starega od 40 do 50 let, le nekaj je mlajšega (gre za nekaj operativnih akcij, programe dela, letna poročila in nekatere dokumente v procesnih gradivih).

Zanj velja običajna časovna zapora in opozorilo, ki nam ga je določil ustvarjalec in ga pri delu s strankami absolutno upoštevamo. Večji del gradiva je tudi mikrofilman, tako da ga v obliki filmskih žepkov lahko uporabljamo pri vsakodnevnih opravilih, medtem ko si raziskovalci raje ogledujejo originalno gradivo. Za delo s strankami smo uredili čitalnico, stranke pa imajo tudi možnost reproduciranja dokumentov.

Gradivo, ki smo ga prevzeli, dokončno urejujemo, popisujemo, razen tega smo delu gradiva zaradi izrabljenosti morali zamenjati zaščitne mape in ovoje. Z natančnimi popisi gradivo pripravljamo za vnos v računalnik, kar pa terja boljšo opremljenost z računalniško opremo, kot jo premoremo sedaj.

Tako kot vsi drugi arhivi v Sloveniji, smo morali v letih 1992, 1993 in 1994 velik del svoje delovne energije posvetiti iskanju podatkov za različne stranke. Te so v skladu z novostmi zakonodaje urejale in urejajo državljanske oz. denacionalizacijske zadeve, vodijo rehabilitacijske postopke oz. poizvedujejo za v in po drugi svetovni vojni izginulimi svojci. Razen tega smo v teh treh letih opravili veliko dela z raziskovalci. Število raziskovalcev: leta 1992 82 oseb, leta 1993 196 oseb, tudi letos bo ta številka preko 100.

ZUSAMMENFASSUNG

ENTWICKLUNG UND WIRKUNG DES ARCHIVS DER ORGANE FÜR INNERE ANGELEGENHEITEN DER REPUBLIK SLOWENIEN

IRENA MRVIČ

Im Beitrag wurde die Entwicklung und Wirkung des Archivdienstes im Ministerium für innere Angelegenheiten bzw. im Republiksekretariat für innere Angelegenheiten Sloweniens im Zeitabschnitt 1945-1994 vorgestellt. Es wurden die Arten des aufbewahrten Archivgutes, die Weise der Bearbeitung dieser Archivgutarten, sowie auch ihre Ordnung beschrieben. Es werden auch die den Umfang des Archivgutes und ihre Benutzung seitens der Forscher in den letzten drei Jahren betreffende Daten mit eingeschlossen.

Mednarodni dokumenti o prenosu arhivov in nasledstvo arhivov SFRJ

MARIJA OBLAK-ČARNI

Arhivi nekdanje jugoslovanske države so vir za prenčevanje njene zgodovine in so obenem nujno potrebni za funkcioniranje novonastalih držav, njenih naslednic. Arhivi so zato, tako kot ostalo premoženje in dolgovi, predmet sukcesije in o njih že nekaj žasa potekajo pogajanja v skupini za sukcesijska vprašanja Mednarodne konference o bivši Jugoslaviji (MKBJ). Do arhivov razpadle države imajo vse države naslednice enake pravice. Kako arhive razdeliti?

O nasledstvu arhivov obstajajo v mednarodnem življenju številne izkušnje. Že davno se je uveljavila praksa, da spremembo državnega ozemlja spremlja vselej tudi prenos arhivov. Doslej je znanih prek 200 meddržavnih pogodb, ki urejajo ta vprašanja. Zadnja desetletja sta o problematiki dosti razpravljala mednarodna nevladna organizacija Mednarodni arhivski svet (MAS) in Organizacija Združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo UNESCO. Želeli sta pripraviti splošni mednarodni dokument, ki bi načelno urejal prenos arhivalij. MAS je načel to vprašanje na VI. mednarodni konferenci Okrogle mize arhivov (MK OMA) leta 1961 v Varšavi, ko je obravnaval temo Arhivi v mednarodnem življenju.[1] Prvi korak v UNESCO pa je naredila bivša Jugoslavija, ko je na XVIII. generalni konferenci UNESCO predložila resolucijo o vračanju arhivskega gradiva, ki so ga bivše metropole ali okupatorske sile... prenesle na svoje ozemlje... v države, kjer je nastalo. Dokument je bil po številnih amandmajih sprejet kot Resolucija štev. 4.212.[2] Pomembno je, da je na podlagi točke 2 te resolucije UNESCO v sodelovanju z MAS ustanovil posvetovalno skupino, ki je preučila možnosti transfera arhivov in poročilo predložila generalnemu direktorju. Medtem pa je po dogovoru med obema organizacijama izvršni sekretar MAS Ch. Kecskemeti izdelal Preliminarno študijo o možnosti transfera dokumentov iz arhivov, ustanovljenih na teritorijih drugih držav.[3] Študija je bila kot dokument UNESCA razposlana skupaj z omenjeno Resolucijo 4. 212. Zelo pomembna je XVII. MK OMA leta 1977 v Cagliariju, ki je pod naslovom Oblikovanje in rekonstrukcija nacionalnih arhivskih dediščin ponovno pretresla vprašanje prenosa arhivalij.[4] V resoluciji te konference so podana strokovna izhodišča za poročilo generalnega direktorja A. M. M'Bowa XX. Generalni konferenci UNESCO leta 1978.

To Poročilo o preučitvi problemov, ki so povezani s prenosom dokumentov iz arhivov na ozemlju določene dežele v deželo njihovega izvora (dokument 20C/102)[5] na XX. generalni konferenci UNESCO je generalni direktor razdelil v 37 točk oz. pet poglavij (I. Uvod, II. Arhivi in kulturne dobrine, III. Glavni aspekti problema, IV. Napotila in načela glede arhivov, V. Akcijski načrt). Po razpravi o tem dokumentu je konferenca sprejela resolucijo 5/10.1/1,[6] v kateri se III. del nanaša na arhive. Generalni direktor pa je resoluciji priključil aneks Napotila in načela glede arhivov (t. 18-27) iz dokumenta 20C/102. V njih je razloženo, da je njihov cilj olajšati pogajanja za sklepanje bilateralnih in multilateralnih sporazumov o reševanju arhivskih sporov (točka 18). Glede na to, da so problemi lastništva in prenosa arhivov bistveno pravne narave, se morajo reševati s pogajanji ali s sporazumi zainteresiranih držav (t. 19). Pri tem se je treba naslanjati na principe mednarodnega prava (t. 20). Posebej je treba paziti na definiranje in status arhivov v zakonih in predpisih zainteresiranih držav v času, ko so bili arhivi prenešeni (t. 21), in retroaktivno razširiti pravni status novih držav na čas, preden so postale neodvisne (t. 22). V vseh predvidenih prenosih naj se, kjer je to le mogoče, upošteva arhivistični princip provenience ali spoštovanja integritete arhivskih fondov, zaradi ohranitve celovitosti in vrednosti tako arhiva kot dokumentov, dokazil in pričevanj, ki so istočasno pravnega in zgodovinskega značaja (t. 23). Edina pomembna izjema, ki jo dopušča, je uporaba principa funkcionalne pertinence (pripadnosti) arhivov. Prenos pooblastil, odgovornosti in pristojnosti na novo državo namreč nujno spremlja prenos dokumentov, do-

1 Šesta Medjunarodna konferencija "Okruglog stola arhiva", Arhivist, Beograd 1961, X. zv. 2, str. 115 sl.

2 Franjo Biljan, UNESCO-MAS i restitucija arhivske gradje (kronološka skica), Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeki i Pazinu, Pazin-Rijeka 1988, zv. XXX., str. 313-325. (V dodatku so Resolucija 4. 212, Resolucija XVII. MK OMA in Dok. 20c/102 objavljeni v hrvaškem prevodu); B. Stulli, Arhivska baština u novoj akciji UNESKA, Izdanje Hist. arhiva u Splitu, Split 1977, zv. 9 str. 253 do 296.

3 Franjo Biljan, nav. delo, str. 315. Študija Ch. Kecskemelija Arhivske zahteve (Archival Claims), registrirana kot dokument UNESCO PGI-77/WS/1, Arhiv Slovenije, Komisije za arhivske sporazume (odslej AS Arhivski sporazumi).

4 F. Biljan in M. Milošević. Upostavljanje nacionalnih arhivskih baština i moguće izmjene u njihovom poretku (XVII Medjunarodni sastanak "Okruglog stola" Kaljari 5. -8. oktobar 1977). Arhivist, 1978, 1-2, str. 166-176. V dodatku je besedilo Resolucije iz Cagliarija v srbohrvatskem prevodu.

5 AS Arhivski sporazumi, glej op. 3.

6 Isto.

kazil in informacij, ki omogočajo njihovo izvršitev. Prenesti je treba tudi arhive, ki so potrebni za funkcioniranje (funkcionalno upravičeni), tako da lahko vse zainteresirane strani zagotovijo svojo administrativno kontinuiteto. Ta princip omogoča tudi določanje pripadnosti fondov, ki so jih ustvarile uprave, zadolžene izključno za opravljanje poslov za določeno politično celoto, Ne glede na to, če so delovale znotraj te celote ali ne, so njihovi arhivski fondi sestavni del arhivske dediščine te celote (t. 24). V primerih, ko arhivski fond predstavlja nacionalno dediščino dveh ali več držav in ga ni mogoče deliti, ne da bi bila uničena njegova pravna, upravna in zgodovinska vrednost, pa dokument predvideva realistično rešitev, to je dogovor o skupni dediščini. To pomeni, da ostane fond fizično nedotaknjen v eni od zainteresiranih držav, kjer se smatra za sestavni del njene nacionalne arhivske dediščine. Ta država nosi vso odgovornost za varnost in obdelavo kot lastnik in kot čuvar teh arhivov. Državi (oz. državam), ki deli (jo) dediščino, pa je treba dati iste pravice, kot jih uživa država, ki zagotavlja njeno varstvo (t. 25). Dokument opozarja, da ima vsaka nacionalna skupnost pravico do svoje identitete, ki jo je oblikovala v času svoje zgodovine. Solidarnost med ljudmi pa zahteva, da si nacionalne skupnosti pomagajo pri iskanju zgodovinske resnice in identitete. Za iskanje in oblikovanje narodove identitete je nujno potreben dostop do arhivov (t. 26). Na koncu je generalni direktor opozoril, da bo prenos arhivov uspešno rešen le, če se bo dogovarjanje odvijalo v duhu mednarodnega sodelovanja in če bodo zainteresirane države sprejele določene obveznosti in določena moralna načela. Zaključil je s priporočilom, da je "v teku pogajanj in sklepanja sporazumov treba imeti v vidu veliko vlogo, ki jo ima dostopnost arhivalij v arhivih pri splošnem napredku v svetu" (t. 27).[7]

O vprašanju arhivov je v tem času razpravljala tudi komisija za mednarodno pravo Organizacije združenih narodov, ki je pripravila Konvencijo o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov, podpisano na Dunaju leta 1983.[8] Dunajska konvencija (DK) obravnava arhive v poglavju III. Državni arhiv (čl. 19-31). V prvem delu podaja definicijo pojma državni arhiv države predhodnice. Opredeli ga kot "vse vrste dokumentov, ki jih je pri opravljanju svojih funkcij izdelala ali prejela država predhodnica, ki so v trenutku sukcesije pripadali državi predhodnici v skladu z njenim notranjim pravom in ki jih je zaradi raznih potreb hranila neposredno ali pod svojo kontrolo" (čl. 20). Datum sukcesije naj bi bil tudi datum prehoda arhiva k državi (oz. državam) naslednici (oz. naslednicam) (čl. 22.). Pri prenosu naj se upošteva načelo ohranitve integritete arhivskih fondov (čl. 25). Država predhodnica pa je dolžna zagotoviti zavarovanje državnega arhiva (čl. 26). V drugem delu so obdelane razne kategorije sukcesije glede na oblike sprememb državnega ozemlja: odstop dela državnega ozemlja drugi državi (čl. 27), osamosvojitev države v procesu dekolonizacije (čl. 28), združitev držav (čl. 29), ločitev dela ali delov državnega ozemlja in združitev z drugo državo (čl. 30) in razpad države (čl. 31).

Člen 31, ki govori o razpadu države, predvideva, da se države naslednice dogovore o nasledstvu arhivov (tč. 1). Če se ne dogovore drugače, pa vsaka od njih prevzame del državnega arhiva, ki ga potrebuje za normalno upravljanje svojega ozemlja (a) in del, ki se neposredno nanaša na njeno ozemlje (b), ostali del si pravično razdelijo (tč. 2). Določeno je še, da so si države naslednice dolžne dajati informacije iz dela državnega arhiva, ki so ga prevzele (tč. 3), skleniti morajo sporazum v zvezi z arhivom države predhodnice, "da se ne bi krnile pravice narodov teh držav do razvoja in obveščenosti o lastni zgodovini in kulturni dediščini" (tč. 4) in dolžne so druga drugi dajati kopije iz svojega dela državnega arhiva (tč. 5).

Enaka je vsebina člena 30, le da ta nima določila o pravični razdelitvi arhivov (tč. 2).

Nekdanja Jugoslavija je bila ena od štirih držav, ki so leta 1983 konvencijo podpisale, ni pa prišlo do ratifikacije.[9] Kljub temu je konvencijo mogoče uporabljati kot osnovo na pogajanjih, saj večina njenih določb temelji na običajni pogodbeni praksi držav.[10] Tudi udeležanci MKBJ so se dogovorili, da bodo pogajanja v okviru konference potekala na njeni osnovi.

Pomembno je, da je poglavje III. Državni arhiv pregledala skupina strokovnjakov, ki jih je imenoval MAS. Prenčila je tudi vso dokumentacijo, ki je nastala med konferenco, da bi ocenila, ali bi konvencija dejavno prispevala k ure-

---

7 Biljan v navedi. delu navaja, da je bil po XX. Generalni konferenci sklenjen med UNESCO in MAS dogovor o izdelavi projekta modelov sporazumov in konvencij - bilateralnih in multilateralnih - o prenosu arhivskega gradiva (9 tipov). Študijo z naslovom Modeli bilateralnih in multilateralnih sporazumov in konvencij o transferu arhivov, 4. maj 1981, PGI-81/WS/3 sta napisala Ch. Kecskemeti in Livert Van Laar, AS Arhivski sporazumi.

8 Jugoslavenska revija za medjunarodno pravo, Beograd, 1984, št. 1-3, Dokumentacija str. 204-248 (čl. 26. je v objavi izpuščen!); AS, Arhivski sporazumi.

9 Bojana Černe, Pripravljalno delo Komisije za mednarodno pravo pri konvenciji o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov s posebnim ozirom na problematiko sukcesije glede državnih arhivov bivše SFRJ. Diplomska naloga na Katedri za mednarodnopravne znanosti Pravne fakultete v Ljubljani. Mentor prof. dr. Borut Bohte. AS, Knjižnica.

10 Primerjaj: Arhivski sporazumi med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Republiko Avstrijo iz leta 1923 (Službene novine Kraljevine SHS, VI/54 7. III. 1924, slovenski tekst; Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, VI. št. 21, 18. III. 1924; Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, št. 118, 15. XII. 1923), zlasti člena VI, VII.

ditvi obstoječih ali potencialnih zahtev arhivov glede sukcesije držav in ali so določila konvencije združljiva z mednarodno sprejetimi principi in prakso arhivskega upravljanja. Strokovnjaki so izdelali elaborat Strokovno napotilo k Dunajski konvenciji o sukcesiji držav glede državnega premoženja, arhivov in dolgov, del III. Državni arhiv (čl. 19 do 31).[11] Po njihovem mnenju bi morala konvencija v mednarodno prakso vpeljati obvezo, da mora biti nasledstvo držav na področju arhivov urejeno s sklenitvijo sporazuma med vpletenimi stranmi, v njej pa bi bili določeni le principi in kriteriji za sporazum. Po obstoječih nacionalnih zakonih ne more biti nobenega prenosa lastnine državnih arhivov brez posebnega pravnega instrumenta, odobrenega od pristojnih oblasti vpletenih držav in ne brez podrobnega seznama gradiva, ki bo prenešeno. Strokovnjaki so preučili definicije treh kategorij gradiva, ki jih vsebuje konvencija, z vidika, če bi pripomogle k pospešitvi takih pogajanj. Po njihovem mnenju je prva kategorija "del državnega arhiva države predhodnice, ki bi za normalno upravljanje ozemlja, na katerega se nanaša sukcesija, moral biti na tem ozemlju" (v členih 27, 28, 30 in 31 DK) dobro definirana. Definicija je združljiva z mednarodno priznanimi načeli in arhivistično prakso in se tako nanje da sklicevati v pogajanjih za sporazum. Druga kategorija "del državnega arhiva države predhodnice, ki se nanaša izključno ali pretežno na ozemlje, ki je predmet sukcesije" (v členih 27, 28, 30 in 31 DK) pa po njihovem mnenju izraža načelo teritorialne pertinence, ki so ga študije pod pokroviteljstvom UNESCO zavrnile kot nezdružljivega s principom provenience. Menili so, da bi se morala ta definicija glasiti: " deli državnih arhivov države predhodnice, nastali v delovanju upravnih in drugih institucij, odgovornih izključno ali pretežno za zadeve ozemlja, na katerega se nanaša sukcesija držav". Tretja kategorija je navedena le v členu 28 in v primeru nasledstva arhivov nekdanje Jugoslavije ne pride v poštev. O datumu sukcesije so strokovnjaki menili, da bi moral biti dogovorjen v pogodbi. Glede spoštovanja principa provenience pa so menili, da bi moralo biti besedilo člena 25, ki to ureja, dopolnjeno in bi se moralo glasiti:"Pri urejanju sukcesije državnega arhiva morata država predhodnica in država naslednica, kolikor se le da, upoštevati načelo integritete fondov." Pri tem členu bi bilo treba v konvencijo vpeljati pojem "skupna dediščina", ki ga je že sprejela generalna skupščina UNESCO. O razglasitvi skupne dediščine je treba skleniti posebeh sporazum, ki ureja tudi pravice in odgovornosti udeleženk, povezane z varstvom in dostopom do skupne dediščine. Strokovnjaki se niso dotaknili vprašanja, kje naj se dediščina hrani. Na splošno so menili, da so načela in ureditev v členih 21, 23, 34, 26 iz prvega dela konvencije in za nas relevanten člen 31 iz drugega dela primerni v njihovem sedanjem besedilu. Le definicija "državni arhiv" (v členu 20) ne izključuje različnih interpretacij, vendar se je "bona fide" strani v pogajanjih lahko poslužijo, saj je njen namen dovolj jasen. Besedilo ostalih členov po mnenju strokovnjakov ni primerno. Pomanjkljivostim bi se pripravljalci konvencije lahko izognili, če bi med pripravami pridobili strokovno arhivistično mnenje. Skupina je napotila države, ki rešujejo take probleme, da se med bilateralnimi in multilateralnimi pogajajanji sklicujejo na dokument 20C/102, za katerega je bilo na Generalni konferenci UNESCO doseženo soglasje.

V zadnjem času je XXXI. MK OMA v Solunu, 12. do 15. oktobra 1994, ki je obravnavala temo Soodvisnost arhivov v informacijski dobi, med drugim ponovno obravnavala vprašanja prenosa arhivov in sporne arhivske zahteve. Referenti, med katerimi sta bila tudi Frank B. Evans[12] in Ch. Kecskemeti, so poudarili, naj se države v pogajanjih sklicujejo na dokument 20C/102 in na zgoraj omenjeno Profesionalno napotilo.[13]

Nekdanja Jugoslavija je s pobudami, v razpravi in pri pripravi dokumentov o prenosu arhivov v mednarodnih organizacijah aktivno sodelovala. Sedaj, po njenem razpadu, so njene naslednice na preizkušnji, kako bodo mednarodno sprejeta načela uresničile v praksi.

Posebna delovna skupina za sukcesijske zadeve Mednarodne konference o nekdanji Jugoslaviji je na zasedanju marca 1993 v Ženevi,[14] ki mu je predsedoval danski diplomat J. Bojer, pripravila osnutek dokumenta, ki naj bi služil kot podlaga za sklenitev sporazuma o sukcesiji arhivov med državami naslednicami nekdanje Jugoslavije. Dokument, ki nosi naslov Osnutek poročila delovne skupine za sukcesijska vprašanja. Sukcesija držav ex Jugoslavije glede državnega arhiva. Ženeva, 10. marec 1993,[15] temelji na določilih omenjene Dunajske konvencije o suk-

[11] Professional Advice on the Wienna Convention on succesion of states in respect of state property, archives and debts, part III. State Archives (art. 19 to 31) /1983/. (AS Arhivski sporazumi) Dokument ni bil objavljen. Bil je le razposlan članom MAS kategorije. A in B. Direktor MAS ga je poslal tudi gen. sekretarju ZN in gen. direktorju UNESCO. Priključen je gradivu XXXI MK OMA v Solunu.

[12] F. B. Evans je bil marca in aprila 1983 kot opazovalec UNESCA nekaj časa prisoten na konferenci, kjer so pripravljali Dunajsko konvencijo.

[13] F. B. Evans, The action by UNESCO and ICA since 1976 in Ch. Kecskemeti , Activities of UNESCO and ICA since 1976, Gradivo XXXI MK OMA. AS Arhivski sporazumi (Objavljeno bo v posebni štev. revije Janus).

[14] Ta delovna skupina je že na predhodnem zasedanju jan. 1993 v Bruslju, kjer so bile prisotne vse delegacije držav naslednic biv. SFRJ, določila podlage za razpravo o arhivih, marca 1993 v Ženevi.

[15] Draft report of the working group on succession issues, Succession of the ex-Yugoslav states in respect of state archives. Geneve, 10. March 1993. AS Arhivski sporazumi.

cesiji držav glede premoženja, arhivov in dolgov iz leta 1983, s tem da jo nadgrajuje z mednarodno sprejetimi strokovnimi načeli in priporočili. V njem so izpeljana vsa strokovna načela o prenosu arhivov, sprejeta v zgoraj omenjenih dokumentih MAS in UNESCO. V uvodnem delu pa se naslanja tudi na dokumente o SFR Jugoslaviji, ki so bili sprejeti v okviru MKBJ in v drugih mednarodnih organizacijah.[16]

Dokument je razdeljen na sedem poglavij. V prvih šestih so splošna določila, sedmo pa vsebuje deset obveznih pravil delitve. V prvem poglavju je opredeljen pojem državni arhiv. Definicija je prevzeta iz 20. člena Dunajske konvencije.[17] V drugem je ugotovitev, da država predhodnica ne obstaja več in da so nove države enakopravne naslednice na podlagi mnenj štev. 8 in štev. 10 Arbitražne komisije in Resolucije 777 Varnostnega sveta Organizacije Združenih narodov iz leta 1992.[18] Na podlagi te ugotovitve je v tretjem poglavju rečeno, da je treba kot pravni temelj za nasledstvo uporabiti člen 31 Dunajske konvencije iz leta 1983, ki govori o nasledstvu arhivov v primeru razpada države. Pri uporabi teh načel pa morajo biti vodilo dokumenti MAS in sprejeti arhivski standardi.[19] V četrtem poglavju so opredeljeni kot predmet delitve centralni oz. federalni arhivi. Peto poglavje je širša razlaga četrtega. V šestem pa je definiran izraz "dokument".

V drugem delu v smislu navedenih poglavij pravila A do J določajo, da je treba državam naslednicam izročiti dele državnega arhiva (administrativno, tekoče in arhivsko gradivo),[20] ki ga potrebujejo za nemoteno upravljanje svojega ozemlja (A),[21] dele državnega arhiva, ki se neposredno nanašajo na njihovo ozemlje in gradivo, ki je nastalo ali bilo prejeto na njihovem ozemlju (B),[22] ter gradivo na podlagi mednarodnih sporazumov, vrnjeno od tretjih držav, ki se nanje nanaša (C). Države naslednice se morajo med seboj dogovoriti, kateri pripadajo originali, druge dobe kopije (D). Ostale centralne oz. zvezne arhive naj se pravično razdeli; lahko pa se države naslednice dogovore o njegovem skupnem varstvu (skupni dediščini) (E). Vsaka država ima pravico kopirati gradivo pod E (F). Gradivo, nastalo na ravni republik ni predmet delitve. Gradivo, odvzeto republikam ali privatnim osebam, je potrebno v skladu z načelom provenience vrniti (G).[23] Pravice in obveznosti iz mednarodnih pogodb med bivšo SFRJ in sosednjimi državami, zadevajoče vrnitev arhivskega gradiva, ki še niso bile v celoti izpolnjene, se prenesejo na novonastale države naslednice, kolikor se nanje nanašajo (H). Lastniki originalov, ki se bodo delili, lahko zase in na svoje stroške izdelajo kopije teh dokumentov (I). Države, ki imajo pravico do kopij, nosijo stroške kopiranja, prav tako države, ki po pogodbi prevzamejo originalno gradivo, nosijo stroške transporta tega gradiva. Država, ki ima ali odstopa originalno gradivo, poskrbi, da so stroški čim manjši (J).

Pravila dajejo smernice za delo mešanih skupin ekspertov, ki jih bo treba ustanoviti,[24] da bodo na podlagi vpogleda v arhive pripravile popise arhivov in predloge za delo meddržavnih komisij. Pri tem je treba poudariti, da so dokument sprejele štiri države naslednice: Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina in Makedonija. Delegacija Srbije in Črne gore pa ga je odklonila. Zanjo je bila sporna že definicija pojma državni arhiv. Po njenem mnenju bi morali biti predmet sukcesije ne le federalni, ampak tudi republiški (in regionalni, oz. občinski) arhivi. Vendar za tako trditev ni mogoče najti utemeljitve. Organi-

16 M. Škrk, Osnova vendarle v razpadu države. Badinterjevo mnenje o delitvi premoženja bivše Jugoslavije, Delo 35/223 (25. 9. 1993) str. 31, Sobotna priloga.

17 Dunajska konvencija glej zgoraj str. 2.

18 Kasneje so bili sprejeti še novi dokumenti, ki so ugotovitve teh potrdili. Glej op. 16.

19 Dokumenti MAS in UNESCO o arhivih glej zgoraj.

20 Arhivsko gradivo je po naši zakonodaji gradivo, ki je odbrano zaradi svoje znanstvene, kulturne, zgodovinske ali druge vrednosti in se navadno že hrani v arhivu. Dokumentarno gradivo (current records, active records, registraturna gradja, papiers de l'administration) pa je vse gradivo, ki nastaja pri poslovanju institucije, iz katerega še ni odbrano arhivsko gradivo. Identični sta definiciji v Zakonu o arhivskem gradivu Federacije, Ur. l. SFRJ, 11/86, 7. 3. 1986, čl. 4 in 5.

21 Načelu vrnitve gradiva, potrebnega za nemoteno upravljanja (načelo funkcionalne pertinence) je sprejeto v DK in je splošno uveljavljeno v dokumentih MAS in UNESCO. Praksa pa je doslej slabša. Avstrija je npr. državam naslednicam, tudi Kraljevini SHS, po prvi svetovni vojni še preš podpisom Arhivskega sporazuma izročila spise za potrebe upravljanja (notranje zadeve, železnice, rudniki, pošta ipd.). Enako je Italija po drugi svetovni vojni izročila gradivo, potrebno za upravljanje ozemlja, ki je pripadlo Jugoslaviji. Slovenija iz zveznih arhivov nujno potrebuje gradivo, ki se nanaša na medidržavne odnose, meje, dolgove, patente in podobno.

22 V pravilu B se skladno s Profesionalnim napotilom razume predvsem gradivo ustvarjalcev, ki so opravljali funkcije, direktno povezane z ozemljem določene republike npr. Ministrstvo za Slovenijo, ali gradivo, že v registraturi urejeno po teritorialni pripadnosti in tvori posebne arhivske enote npr. Mariborska oblast, Ljubljana, itd. Zajeto je tudi gradivo, ki je nastalo na ozemlju določene republike in je bilo zaradi centralistično vodenega gospodarstva in uprave od tam odnešeno in vključeno v fonde zveznih inštitucij, npr. podjetja zveznega pomena v fondu zveznega ministrstva za finance 1944-53 (Salumus), Komisija SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev je bila vključena v fund Državne komisije ipd. To pravilu zajema tudi gradivo, ki je bilo zaradi spremenjih uprave in institucij po letu 1918 s teritorija republik preneseno v centralne oz. zvezne institucije. Na primer: z ukinitvijo Ljubljanske Vojne oblasti leta 1989 je bilo iz Slovenije odnešeno tudi gradivo.

23 Odnešen je npr. fond Kaznilnice Maribor.

24 Pripravo strokovnih podlag za pogajanja je tudi po mnenju MAS treba prepustiti arhivskim strokovnjakom. Glej Resolucijo XVII. MK OMA, priporočilo b. AS, Arhivski sporazumi.

zacija arhivske službe v nekdanji Jugoslaviji je bila prilagojena federativni ureditvi države.[25] V vseh republikah so bili v letih 1945 do1951 ustanovljeni republiški arhivi, tako v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Skopju in na Cetinju. Ti so zbirali in hranili gradivo, ki je nastajalo na ravni republik. Za gradivo ustanov zveznega značaja pa je bil na podlagi Zakona o državnih arhivih iz leta 1950 v Beogradu ustanovljen zvezni državni arhiv (Arhiv Jugoslavije),[26] ki je prevzel tudi arhivske fonde centralnih oblasti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev po letu 1918 oz. Kraljevine Jugoslavije po letu 1929. Poleg Arhiva Jugoslavije so zbirali in hranili gradivo, nastalo na zvezni ravni še Diplomatski arhiv zveznega sekretariata za zunanje zadeve, Arhiv zveznega sekretariata za notranje zadeve, Arhiv oboroženih sil Jugoslavije v okviru Vojnozgodovinskega inštituta, Arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije, ustanovljen leta 1948, in Arhiv Memorialnega centra Josip Broz Tito, ustanovljen leta 1964. Pomembni arhivi so nastajali tudi pri nekaterih zveznih institucijah, kot so Vojnogeografski institut, Jugoslovanska kinoteka, Filmske novosti itd. Po letu 1971, po sprejetju ustavnih amandmajev, ko so bile prenešene nekatere pristojnosti iz federacije na republike, so prenehali veljati splošni zakoni, tudi splošni zakon o arhivih. Odtlej so republike urejale svojo arhivsko dejavnost popolnoma samostojno. Republiški zakoni se niso več naslanjali na zveznega. Zbiranje in varovanje gradiva, ki je nastajalo na zvezni ravni, je urejal Zakon o Arhivu Jugoslavije[27] in za njim Zakon o arhivskem gradivu federacije.[28] Zbirale in hranile so ga zvezne arhivske institucije, tudi tistega, ki so ga ustvarile zvezne institucije s sedeži po republikah, kot so bile n.pr. carinske postaje, razne zveze in združenja. Predmet sukcesije je skladno z določili Dunajske konvencije iz leta 1983, ki napotuje na notranje pravo,[29] lahko le arhivsko gradivo federacije. Reorganizacija institucij, ki hranijo to gradivo, izvedena po razpadu države, ne more vplivati na pravice držav naslednic do tega gradiva.

Ob skupini za sukcesijska vprašanja, ki rešuje pravna vprašanja nasledstva, pa so bile formirane še posebne delovne skupine za ocenitev premoženja, arhivov in dolgov ne glede na pravne in politične vidike sukcesije. Te skupine so delale v Bruslju. Ker arhivov ni mogoče oceniti kot ostalo premoženje, je delovna skupina pripravila oceno stroškov, ki bi bili potrebni, da bi najdragocenejše gradivo na celotnem področju nekdanje Jugoslavije zaščitno mikrofilmali, poškodovano gradivo konservirali oz. restavrirali in gradivo, ki je ogroženo zaradi vojne, pripeljali na varno. Poleg seznama takega gradiva pa so bili pripravljeni tudi seznami gradiva, ki po provenienci spada v republiške arhive, pa je bilo odnešeno v zvezne institucije, ter seznami gradiva, ki ga nove države potrebujejo za nadaljevanje uprave na svojih ozemljih. Trenutno je to vprašanje za države naslednice najbolj nujno. Seznami, ki jih je Arhiv Republike Slovenije pripravil skupaj z ministrstvi in drugimi prizadetimi institucijami, izkazujejo, da nujno potrebujemo npr. gradivo o državnih mejah, o mednarodnih pogodbah, zlasti tistih, ki so bile sklenjene med nekdanjo Jugoslavijo in državami, ki mejijo na Slovenijo, o meddržavnih pogodbah v zvezi s telekomunikacijami, gradivo o temeljnih geodetskih mrežah za slovensko ozemlje, zračnih snemanjih v Sloveniji, gradivo Zveznega sodišča, Vrhovnega vojnega sodišča, Zveznega javnega tožilca, KNOJ, OZNE, Vojne uprave Jugoslovanske armade Svobodnega tržaškega ozemlja, Zveznega sekretariata za finance in razno drugo gradivo za preciziranje sukcesijskih zahtevkov itd. V prvem preliminarnem seznamu je okrog 70 zahtevkov, večinoma sumarnih, ki bi jih morali eksperti ob vpogledu v gradivo precizirati oz. dopolniti, pripraviti sezname ter predloge za originale oz. kopije. Ta skupina, ki jo, je vodil dr. H. Hofmann, je pripravila načrt opreme za mikrofilmanje in usposabljanje delavcev, ki bi gradivo mikrofilmali. Evropska skupnost je po nekaterih izjavah pripravljena ta načrt podpreti.

Pogajanja o sukcesiji v okviru Mednarodne konference o bivši Jugoslaviji zastajajo zaradi nesprejemljivega stališča delegacije Srbije in Črne gore, da gre za odcepitev republik, in ne za razpad države. Pri tem imajo oni položaj države predhodnice oz. so edini upravičeni pravni naslednik nekdanje Jugoslavije. Poskus Arhiva Republike Slovenije, da bi iz Arhiva Jugoslavije pridobil vsaj nekatere podatke, ki jih nujno potrebujemo, zaenkrat ni bil uspešen. Arhivi so zelo pomemben in občutljiv del dediščine. Očitno je, da ne bo šlo brez težav, vendar je mogoče na podlagi mednarodno sprejetih strokovnih načel s strpnim dogovarjanjem in sodelovanjem arhivskih strokovnjakov vseh držav naslednic najti zadovoljivo rešitev.[30]

---

[25] J. Žontar, Arhivi v Jugoslaviji. Arhivi, XII, 1-2, Ljubljana, 1989, str. 7-16.

[26] Glej Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. Savezni arhivi, Beograd, 1980.

[27] Uradni list SFRJ 6/73 in 18/76.

[28] Uradni list SFRJ 11/86.

[29] Zakon o arhivskem gradivu Federacije, Uradni list SFRJ 11/86.

[30] Arhiv bivše Češke in Slovaške Federativne Republike so na podlagi mednarodno sprejetih načel že razdelili arhivski strokovnjaki obeh novih držav. Na XXXI. MK OMA v Solunu je o tem poročal P. Kartouš, direktor Oddelka za arhive in registrature Notr. ministrstva Slovaške republike. Več glej: J. Spiritza, Delimitacia archivnych dokumentov slovenskej provenience a spisova rozluka po zaniku Českej a Slovenskej Federativnej Republiky. Slovenska archivistika, Bratislava, XXIX, 1, 1994, str. 3-37.

ZUSAMMENFASSUNG

INTERNATIONALE DIE ÜBERTRAGUNG DER ARCHIVE BETREFFENDE DOKUMENTE UND DIE NACHFOLGE DER SFRJ-ARCHIVE

MARIJA OBLAK ČARNI

Die die Übertragung der Archive betreffenden Probleme wurden in den letzten Jahrzehnten von der Nichtregierungsorganisation Internationaler Archivrat (IAR) und UNESCO mit der Absicht diskutiert, um ein internationales Dokument für grundsätzliche Lösung der Frage der Archiveübertragung vorzubereiten, wenn es zu territorialen Änderungen der Staaten bzw. zur Souverenität im bestimmten Gebiet kommt. In der Resolution der Internationalen Konferenz des Rundtisches der Archive aus dem Jahre 1977 und im auf der XX. UNESCO-Generalkonferenz 1978 verabschiedenen Dokument 20c/102 sind die bisher in der internationalen Praxis gestaltene die Archiveübertragung betreffende Grundsätze gesammelt und verarbeitet. Die UNO-Kommission für internationales Rechtswesen bereitete jedoch 1983 in Wien unterschriebene Konvention betreffend der Staatensukzession im Hinblick auf das Staatseigentum, Archive und Schulden mit dem besonderen Kapitel über Archive (Kapitel III. Staatsarchiv) vor. Zu diesem Kapitel arbeitete eine Gruppe der vom IAR ernannten Archivexperten die Professionelle Anweisung aus, die auf den oben genannten IAR- und UNESCO-Dokumenten beruht. Die angegebenen Dokumente werden als Grundlage für die Verhandlungen über die Archivenachfolge, die im Rahmen der Internationalen Konferenz über das ehemalige Jugoslawien (IKEJ) verlaufen, in Rücksicht genommen.

Hier wurde der Bericht (Draft Report of the working group on succession issues. Succession of the ex-Yugoslav States in respect of the State archives. Geneve 10. 3. 1993) als die Basis für die Arbeit der Expertgruppen vorbereitet.

Udeleženci simpozija o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje v čitalnici Arhiva Republike Slovenije
Fotodokumentacija Arhiva Republike Slovenije

Zadružništvo v Sloveniji v dobi kapitalizma (Sistemi in organizacije)

ŽARKO LAZAREVIĆ

Zadružništvo je specifična oblika pridobitniškega udejstvovanja, zato moramo najprej opredeliti sam pojem, da bomo vedeli, s kakšno obliko gospodarske organizacije imamo opravka in v čem se razlikuje od drugih gospodarsko-pravnih organizmov. Avstrijska zakonodaja je leta 1873 zadrugo definirala kot osebno združbo nedoločnega števila članov z namenom, da pospešuje pridobivanje ali gospodarstvo članov s ponudbo kreditov ali s skupnim poslovanjem. Jugoslovanski zakon iz leta 1937 pa je zadrugo opredelil za združbo nedoločenega števila članov s spremenljivim številom poslovnih deležev, ki se je vsak član udeležuje neposredno. Zadruge naj bi se ustanavljale z namenom pospeševanja gospodarstva članov s skupnim opravljanjem poslov po načelu vzajemne pomoči članstva. Emil Čeferin je v komentarju teh določb poudaril, da ravno načeli neposredne udeležbe in vzajemne pomoči ločita zadruge od trgovskih in drugih družb.[1]

Po opredelitvi zadružništva se moramo vprašati tudi o nalogi oziroma njegovemu namenu v obravnavanem času. Odgovor je možno podati le, če si pred tem shematično ogledamo razmere, iz katerih se je porodilo zadružništvo. Le-to je bila reakcija na zaostrene gospodarske razmere, sprožene s komercializacijo gospodarjenja, ki je povzročala ekonomsko prestrukturiranje in naglo socialno razslojevanje v slovenskih krajih.[2] Popoln prehod v denarno gospodarjenje, v današnji politični latovščini bi temu rekli tranzicija, je prizadel vse sloje, a najbolj najštevilnejšega, to je predstavnike drobnogospodarskega sektorja (kmete, obrtnike, majhne trgovce), ki so prevladovali v slovenski gospodarski strukturi.[3] Izhod iz tega kroga latentno kriznih razmer je bil mogoč samo z adaptacijo danemu ekonomskemu sistemu. Da pa ta proces le ne bi potekal stihijsko, je bilo nujno najti pripomoček, ki bi omogočil znatno olajšano prilagoditev kapitalistični ekonomiji in izognitev velikim spremljajočim socialnim pretresom. Premostitev vrzeli kapitalističnega gospodarjenja oziroma komercializacije bi na začetku zagotovila ekonomsko preživetje in nato tudi nadaljnji razmah drobnogospodarskega sektorja. Kot možni in tudi dejanski odgovor se je ponujalo zadružništvo, ki naj bi na podlagi vzajemnosti, solidarnosti in samopomoči kot zaokrožen gospodarski sistem v obliki proizvodnih, prodajnih in nabavnih zadrug, omogočalo organizirano nastopanje na trgu, medtem ko bi kreditne zadruge to prizadevanje finančno podpirale.[4]

Navedene definicije in ideološko-gospodarske okoliščine so zadruge na splošno ločevali od drugih gospodarskih osebkov. Kljub enotni pravni podlagi so se zadruge med seboj zelo razlikovale glede na namen ustanovitve oziroma po dejavnostih. Enotno klasifikacijo zadružništva je zelo težko izdelati, vendar ga lahko razdelimo v dve veliki osnovni skupini, to je na denarno (kreditno) in nedenarno zadružništvo. Pri kreditnih zadrugah nadaljnja členitev, razen po organizacijskem načelu, ni smotrna. V okviru nedenarnih zadrug pa se nam ponuja mavrica prepletenih in sestavljenih zadružnih oblik, saj so zakoni dovoljevali zadružno udejstvovanje v vseh panogah narodnega gospodarstva. S posplošitvijo, pri čemer je v ospredju funkcijsko načelo, lahko opredelimo tri osnovne tipe zadrug; proizvodne, nabavne (konzumne) in prodajne. Zadruge, ki bi natančno ustrezale tej delitvi, je bilo v čisti obliki le težko najti, ker so se oblike velikokrat prepletale.

Ločnica ni potekala samo po funkcijski vlogi, temveč se je zadružništvo razlikovalo tudi glede organizacijskih načel. Do jugoslovanskega zakona o zadružništvu iz leta 1937 so pri Slovencih obstajali trije veliki sistemi; Schulze-Delitschev, Raiffeisenov in rochdalski zadružni sistem. Razlike so nastopale zaradi različnih izhodišč in predvsem družbenih slojev, ki jim je bil posa-

---

1 Emil Čeferin, Pregled zadružnega prava, zlasti o kmetijskih zadrugah, v sto letih na slovenskem ozemlju. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Zvezek 24/1975, str. 39-40.

2 Več o gospodarskih razmerah v drugi polovici 19. stoletja, ko se je zadružništvo pričelo razvijati, išči pri Ferdo Gestrin - Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966; Ferdo Gestrin, Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918). Kronika, št. 3/1969, str. 129-139; Hugo Grafenauer, Privredni razvoj od 1800-1918. Enciklopedija Jugoslavije, zvezek 7, geslo Slovenija. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod, str. 353-363; Toussaint Hočevar, The Structure of the Slovenian Economy 1848-1963. Studia Slovenica, V., New York, 1965.

3 O učinkih komercializacije gospodarjenja v kmetijstvu glej Žarko Lazarević, Podjetništvo v slovenskem kmetijstvu. Prispevki za novejšo zgodovino, št. 1/1994, str. 45-46.

4 Utemeljitev potrebe zadružništva sta natančno opredelila začetnika in velika vzpodbujevalca tega procesa na Slovenskem Josip Vrhovnik in Janez Evangelist Krek. Več o tem glej Žarko Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994, str. 19-24.

mezen sistem namenjen. Z določenimi pomisleki je moč zapisati, da je prvi sistem povečini uporabljalo meščanstvo, drugega kmetje in tretjega predvsem delavstvo. Jasno je, da gre pri tej shemi za veliko posploševanje in da trditve ne gre jemati povsem dobesedno, ker so se zadružne oblike pač prepletale in se prilagajale predvsem namenu.

***

Dosedanja razjasnitev zadružnih pojmov nam že omogoča, da preidemo na primerjavo oziroma izpostavitev značilnosti posameznih zadružnih organizacijskih načel.

Hermann Schulze-Delitsch je želel s svojimi zadrugami pomagati predvsem mestnemu srednjemu sloju (obrtnikom in trgovcem, a tudi drugim drobnim posestnikom) v konkurenčnem boju z ekonomsko močnejšimi dejavniki. Kot vnet pristaš liberalne ideologije svojim zadrugam, razen samopomoči, ni želel dajati drugega pomena. Njegove zadruge naj bi bile čisto trgovska podjetja, prilagojena obstoječemu ekonomskemu sistemu. Ker je bilo financiranje gospodarske dejavnosti zelo pereče, se je njegov sistem uveljavil predvsem v kreditnem zadružništvu. Schulze-Delitsch je želel ustvariti močne denarne zavode s čim več lastnega kapitala. Kreditne zadruge naj bi bile prave banke, ki se ukvarjajo z vsemi bančnimi posli, razen špekulativnimi. Posojila se podeljujejo predvsem v poslovne namene in za krajši čas, običajno na osnovi menic. Njegova organizacija je slonela na decentralizaciji, vsaka zadruga bi morala biti finančno trdna, da bi lahko delovala tudi sama, brez pomoči osrednje denarne ustanove. Zato področje zadružnega delovanja in obsega poslovanja ni omejil samo na člane in ozko krajevno. Priporočal je visoke deleže, ki so lastnikom dajali aktivno in pasivno glasovalno pravico, in njihovo obrestovanje. Vodstvo zadruge je bilo za svoje delo nagrajevano, eventuelni dobiček je bilo dovoljeno deliti. Ravno tako tudi rezervni sklad, če je bila tovrstna odločitev sprejeta na občnem zboru. Posledica takega ustroja je bila nekoliko višja obrestna mera kot pri zadrugah Raiffeisenovega tipa, saj so tovrstne zadruge že zaradi svoje zasnove v prvi vrsti zasledovale dobiček. Ta organizacijska oblika je bila prilagojena mestnemu okolju, ki je bilo bolj vajeno denarnega poslovanja. Sedeži tovrstnih institucij so bili zato največkrat ali skoraj izključno v mestih oziroma upravnih središčih.

V nasprotju s temi določili je Friedrich Wilhelm Raiffeisen, ki slovi kot "oče kmečkega zadružništva", izrecno določil, da sme zadruga poslovati samo s svojimi člani. Cilji njegovega zadružnega udejstvovanja so bili predvsem moralni in ne toliko gospodarski. Z zadružništvom je želel med ljudstvom uveljaviti duh enakosti, solidarnosti in ljubezni do bližnjega. Zato so bili deleži nizki in neobrestovani, en delež je pomenil tudi en glas, nihče ni mogel posedovati več deležev. Poslovni okoliš "njegove" zadruge je bil majhen, omejen ozko krajevno, člani so bili znanci in prijatelji. Kajti le v ozkem članskem krogu je bilo mogoče graditi medsebojno zaupanje in vzajemno pomoč ter vedeti, kdo je česa potreben, in kar je še pomembneje, tudi sposoben vrniti posojilo. Posojila se niso podeljevala na osnovi menic, temveč na podlagi obveznic, to je zadolžnic. Kot jamstvo je služilo predvsem osebno poroštvo drugih zadružnikov, lahko tudi varni vrednostni papirji in vknjižbe na nepremičnine. V nasprotju s Schulze-Delitschevimi zadrugami, kjer so zadružniki jamčili samo z deleži, od tod tudi zahteva pa visokih deležih, je Raiffeisen določil neomejeno jamstvo, kar je zadružnike in vodstvo spodbujalo k smotrnemu in zanesljivemu poslovanju. Navkljub temu pa vodstvo, z izjemo blagajnika, ne bi smelo biti nagrajevano za svoje delo, kar bi iz zadrug odstranilo vse dobičkaželjne ljudi. Izpostavljanje moralnih namesto profitnih vrednot je izključevalo delitev dobička, ki so ga morali nujno uvrstiti v rezervni sklad. Značilnost Raiffeisenovega sistema je izrazita centralizacija zlasti finančnega poslovanja, ker so majhne, največkrat finančno ne dovolj utrjene, zadruge nujno potrebovale zaslombo v osrednji denarni centrali, ki je obenem zagotavljala tudi večjo varnost vlog. Temelj tega sistema so bile kreditne zadruge, ki so imele univerzalen značaj. Lahko so si namreč privzele tudi nabavno in prodajno funcijo, če so to narekovale razmere in potrebe članstva. Ker je kmetijstvo zelo široka gospodarska panoga, je Raiffeisen priporočal tudi ustanavljanje specializiranih zadrug, npr. mlekarskih, sadjarskih, živinorejskih, strojnih.[5]

Predstavljena organizacijska principa sta omogočala samopomoč meščanskih slojev in kmetov. Kot podlago svoje zadružne organiziranosti je delavstvo, vendar ne samo ono, uporabilo t.i. "rochdalski" način, ki je služil za snovanje potrošniških ali konzumnih zadrug. Le-te so na osnovi samopomoči pomagale članom pri nakupih vsakodnevnih potrebščin. Potrošniške zadruge naj bi povezale producenta in konzumenta ter pri tem izločile trgovca in njegovo maržo.[6] Osnovna načela so bila svobodno članstvo, demokratična uprava (vsak član en glas), povračilo v razmerju z nakupom, omejeno obrestovanje kapitala, plačilo v gotovini in pospeševanje zadružne vzgoje. Eno bistvenih načel naj bi bila tudi politična in verska nevtralnost, ki pa ni bila dosledno upoštevana.[7]

---

5 Miloš Štibler, Zadružništvo. I. del. Ljubljana: Kmetijska matica, 1931, str. 21-37; Milan Vičič, Zadružništvo. I. knjiga. Smeri, zgodovina in sistemi. Beograd, 1937, str. 182-188.

6 France Kresal, Delavsko zadružništvo na Slovenskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, št. 1-2/1970, str. 70.

7 Vičič, nav. delo, str. 150.

Ta raznolikost zadružne organiziranosti je bila v veljavi do leta 1937, ko je izšel jugoslovanski zadružni zakon. Le-ta je s svojimi določbami, ki so predstavljale smiselni povzetek dotedanje avstrijske in srbske zadružne zakonodaje, poenotil organizacijsko podlago zadružništva. Tako Anton Kralj v uvodu k samostojni slovenski knjižni izdaji tega zakona opozarja na zakonodajalčevo težnjo po zagotovitvi "socialnega značaja zadruge." To težnjo izpričujejo določbe o dobičku, ki naj ga zadružniki ne bi delili. Če pa bi do tega že prišlo, potem naj bi uporabljali rochdalski način delitve dobička. To je pomenilo, da se dobiček sme deliti le v sorazmerju poslovanja člana z zadrugo. Obrestovanje zadružnih deležev je bilo prepuščeno volji zadružnikov, torej dopuščeno, vendar omejeno na največ 6%. Nadalje je zakon določal, da naj člani upravnih in nadzornih odborov ne bi dobivali tantiem. Pomembno je bilo tudi določilo, ki so ga dotedaj največkrat kršile zadruge Schulze-Delitschevega sistema, da rezervnega sklada ni moč deliti med zadružnike. Zadruge so morale po tem zakonu omejiti poslovanje samo na člane in biti nujno včlanjene v določeno revizijsko zvezo.[8]

***

Po vseh teh teoretično pravnih opozorilih je mogoče preiti na konkretno slovensko zadružno izkušnjo. Pri Slovencih so se najprej in najbolj razvile kreditne zadruge, ki so po pomenu tudi daleč presegale ostalo zadružništvo. Vzrok temu je bil v pomembnosti vprašanja virov financiranja prestrukturiranja slovenske gospodarske podobe. Zlasti zato, ker je bila akumulativna sposobnost drobnogospodarskega sektorja (kmetijstvo, mala obrt in drobna trgovina), ki je prevladoval v gospodarski strukturi Slovencev, zelo nizka. Denarni viri pa so bili omejeni, saj obstoječa mreža denarnih zavodov na Slovenskem in posamezni zasebni kreditodajalci s ponudbo dragih posojil - visoka obrestna mera je pač pričala o veliki stopnji tveganja zaradi nizko rentabilne proizvodnje - ni mogla zadovoljiti potreb drobnogospodarskega sektorja. Množici kmetov, obrtnikov in trgovcev je kronično primanjkovalo obratnega kapitala. Individualni gospodarski subjekti, predvsem kmetje, so denarno zadrego reševali, ker lastni prihranki niso zadostovali, zlasti z zadolževanjem pri zasebnikih,[9] pa čeprav je tako poslovanje zaradi visokih obrestnih mer vodilo v preveliko odtujevanje njihovega premoženja.[10] Zato je v slovenskih razmerah nerazvite mreže bančnih in drugih finančnih institucij kreditno zadružništvo predstavljalo pomemben inovacijski dejavnik v gospodarskem udejstvovanju prevladujočega dela slovenske populacije. Inovacijski dejavnik zato, ker je, če si sposodimo besede T. Hočevarja, vršilo vlogo finančnega posredništva za potrebe drobnogospodarskega sektorja. S svojim delovanjem, z uporabo večini Slovencev do tedaj neznanih finančnih operacij in instrumentov, so slovenske kreditne zadruge z zbranim kapitalom bistveno pripomogle k znižanju obrestne mere. Vendar se inovacijska vloga kreditnega zadružništva ni izčrpala samo v ekonomskem vidiku, temveč je vsebovala tudi kulturni element, to je uveljavitev slovenščine kot poslovnega jezika, kajti ravno ti zavodi so izoblikovali osnove slovenske strokovne finančne in bančniške terminologije.[11]

Kreditno zadružništvo je bilo sposobno mobilizirati množico majhnih prihrankov in jih s poceni posojili plasirati med kmete in obrtnike. Pri kreditnih zadrugah so bila posojila cenejša zaradi dveh osnovnih gibal poslovanja, samopomoči in vzajemnosti,[12] ki nista prenesli velike razlike med aktivno in pasivno obrestno mero. Obrestna marža pri posojilih je bila tolikšna, da je omogočala pokritje režijskih stroškov, ki so bili pri majhnih zavodih, kakršne so ponavadi zadruge bile, nizki. Seveda so lahko kreditne zadruge svoje poslanstvo uresničevale le s previdnim in zanesljivim poslovanjem. Poleg teh socialno-gospodarskih momentov je v začetnem obdobju slovenskega zadružništva potrebno upoštevati še nacionalni moment, saj so bili že delujoči denarni zavodi le redko v slovenskih rokah in je tako zadružništvo služilo tudi finančni osamosvojitvi Slovencev.

Zadružništvo je med Slovenci doživelo silovit razmah, govorimo lahko kar o gibanju. V ponazoritev te trditve nam služi podatek, da je v letu 1918 poslovalo prek 1000 zadrug najraznovrstnejših oblik. Do konca leta 1937 pa je njihovo število naraslo celo na skoraj 1700. Daleč najbolj številna skupina so bile kreditne zadruge, sledile pa so jim kmetijske zadruge, kot so bile mlekarske, živinorejske, strojne, vinarske, sadjarske.[13] Nezadosten razvoj nedenarnih za-

8 Zakon o gospodarskih zadrugah. Zakoni in uredbe. I.III. zvezek. Prevedel in uvod napisal Anton Kralj. Ljubljana: Merkur d.d., 1937.

9 O zadolženosti slovenskih kmetov glej že citirano delo v četrti opombi.

10 Toussaint Hočevar, Slovensko poslovno bančništvu kot inovacijski dejavnik, 1900-1930. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987. Zbirka Zgodovinskega časopisa, št. 3, str. 66.

11 Ravno tam.

12 Ivan Lapajne, sodobnik in aktivni udeleženec zadružnega gibanja, je v Slovenski zadrugi (št. 1/1899, str. 1) zelo plastično opisal tak način razmišljanja z besedami: "Brat bode bratu odslej zaupal svoje novce, brat bratu pomagal iz denarne zadrege, in če se bode pri tem kaj pripogodarilo, zopet bode le to bratom, našim rojakom, naši ožji mili domovini v korist."

13 Vlado Valenčič, Pregled našega zadružnega gibanja in stanja. Spominski zbornik Slovenije. Ljubljana: Jubilej, 1939, str.

drug je iskati v dejstvu, da so najprej spodbujali snovanje kreditnih zadrug in da je bilo ustanavljanje konzumnih, proizvodnih, prodajnih in nabavnih zadrug povezano z veliko večjimi napori pri zagotavljanju stalne kakovosti. Poleg tega pa so vodstva takih zadrug morala imeti obilico znanj in spretnosti pri trgovinskih poslih. Kljub dobri volji je izostanek teh komponent velikokrat vodil v odmevne polome, ki so imeli vse prej kot spodbudne posledice. Veliko je prispevalo dejstvo, da so bile ravno te zadruge, zlasti tiste izpod klobuka katoliškega tabora, deležne največjega nasprotovanja pri meščansko-podjetniškem okolju, ki se je prepoznavalo v liberalnem taboru. Iz teh vrst, ker so ogrožale njihovo gospodarsko dejavnost, so predvsem na konzumne zadruge leteli očitki - kaj očitki, nastala je prava gonja - da preprečujejo racionalnejši razvoj kmetijstva in obenem tudi zelo zavirajo oblikovanje krepkega slovenskega meščanstva.[14]

Vsa ta številčnost, pestrost in raznolikost zadružnih oblik je bila v tesni povezavi s političnim dogajanjem, politična razklanost je povzročala tudi zadružno. To je imelo tako negativne, kot tudi pozitivne posledice. Na eni strani se je zelo množilo število zadrug, zadružna misel je zašla v zadnjo slovensko vas. Obenem je ta množičnost zaradi medsebojnega tekmovanja povzročala drobljenje sil, ki je zadružništvu kot celoti prej škodovalo kot ne.

***

Razvoj zadružništva do prve svetovne vojne lahko delimo, kakor so to ločili že sodobniki, na dve obdobji, na narodnostno in socialno fazo. Narodnostno zato, ker so s snovanjem kreditnih zadrug želeli doseči gospodarsko-finančno osamosvojitev Slovencev od nemškega kapitala. Zato ni presenetljivo, da je bila v tej dobi zadružna pobuda najmočnejša predvsem v narodnostno ogroženih deželah, kot sta bili Štajerska in Koroška. Preskok zadružne pobude na Kranjsko se je zgodil v drugem obdobju, nekako od srede devetdesetih let naprej, ko so stopile v ospredje gospodarsko-socialne okoliščine. Tem namenom pa je najbolj ustrezal Raiffeisenov zadružni ustroj.

Zibelka slovenskega zadružništva je bila torej Štajerska. Po nekaj neuspešnih poskusih, pri katerih je izstopal Josip Vošnjak,[15] je v letu 1872 vendarle uspelo registrirati prvo slovensko kreditno zadrugo, posojilnico v Ljutomeru, naslednje leto pa še v Sv. Jakobu v Rožu na Koroškem. Ti posojilnici sta bili ustanovljeni na podlagi zakona o društvih iz leta 1852. Ljutomerska posojilnica je že dve leti kasneje prilagodila svoj ustroj zadružnemu zakonu, ki je pričel veljati v letu 1873.[16] Novi zadružni zakon je olajšal ustanavljanje zadrug, sodišča so morala poslej ugotoviti, če pobuda ustreza zakonu in nato izvršiti registracijo. Do večjega razmaha na podlagi tega zakona je prišlo šele na začetku osemdesetih let.

Prve slovenske kreditne zadruge, imenovane posojilnice, so bile ustanovljene na podlagi Schulze-Delitschevih načel, ki so z visokimi deleži omogočala ustanovitev finančno trdnih zavodov, sposobnih kosanja z nemško konkurenco. Po letu 1880 se je pri nas uveljavila nekoliko modificirana oblika teh načel, ki jo je s svojim nastopom na zadružnem prizorišču vpeljal Mihael Vošnjak ob snovanju Celjske posojilnice. Vošnjak je zaradi zakonskih določil iz leta 1880 - dajala so davčne olajšave društvom in zadrugam, ki so omejile poslovanje samo na člane - uvedel več vrst deležev, glavne in opravilne.[17] Tak ustroj so pozneje prevzele mnoge posojilnice, pa čeprav so že v tedanjem času to smatrali kot odmik od osnovne zadružne ideje, ki je temeljila na enakopravnosti članov. Ta zadružna oblika je zelo blizu delniški družbi z navadnimi in prednostnimi delnicami. Z uvedbo več vrst deležev, odločujočo upravno vlogo so imeli glavni deleži, so take zadruge prišle v roke glavnih deležnikov, ki so dobičkanosno poslovanje postavljali na prvo mesto. Mihael Vošnjak kot glasnik in predstavnik uveljavljajočega se slovenskega meščanstva, je želel finančno podpreti neovirano gospodarsko pobudo Slovencev neodvisno od nemškega kapitala. To pa so lahko zagotovili le finančno trdni zavodi v slovenskih rokah.

Vloga in pomen delovanja Mihaela Vošnjaka bi bila že z reševanjem teh praktično organizacijskih načel velika, vendar pa ni ostal samo pri tem, saj je posegel tudi na področje povezovanja slovenskega zadružništva. Na njegovo pobudo je namreč v letu 1883 v Celju nastala Zveza slovenskih posojilnic, prva slovenska in tretja avstrijska zadružna zveza. Zveza slovenskih posojilnic je tako kot druge zveze medsebojno povezala in uskladila poslovanje, obenem pa tudi pospeševala ustanavljanje novih zadrug.[18] Z Zvezo slovenskih posojilnic je bilo konec stihijskega in idealističnega ustanavljanja posojilnic, pričelo se je načrtno vzpostavljanje omrežja denarnih zavodov. Delovanje te zveze je hitro rodilo sadove, saj je bilo desetletje pozneje prebivalcem naših krajev na voljo že 61 slovenskih posojilnic. Na Spodnjem Štajerskem jih je bilo 21, na Koroškem 17, na Kranjskem 14 in na

457-464.

14 Slovenska zadruga, št. 8/1900, str. 50.

15 Več o zadružnih pogledih Josipa Vošnjaka išči pri Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem, str. 19-24.

16 Dolfe Schauer, Prva doba našega zadružništva. Ljubljana: samozaložba, 1945, str. 47; Anton Kralj, Iz zgodovine slovenskega zadružništva. Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 538.

17 Schauer, nav. delo, str. 53-56.

18 Schauer, nav. delo, str. 61-62.

Primorskem 9. Na Štajerskem sta bila tedaj samo dva okraja brez slovenskih posojilnic, na Koroškem štirje, na Kranjskem pa celo 20. Zadružna pobuda je bila torej še vedno omejena na Štajersko.[19] Istočasno s širitvijo mreže kreditnih zadrug po slovenskem ozemlju se je odvijal tudi proces notranje krepitve zadružništva in poenotenja poslovanja s pomočjo revizij, kar je bilo nujno zaradi primerljivosti uspešnosti pri medsebojnem kreditiranju zadrug.

Sredi devetdesetih let 19. stoletja se pričenja druga doba slovenskega zadružništva, ki ga označuje zaključek celjskega primata in prenos težišča zadružne iniciative iz Štajerske na Kranjsko. Ta proces je sovpadal z ločitvijo političnih dubov na Slovenskem, kar je našlo svoj odraz tudi na zadružnem polju. Zadružništvo oziroma kar gospodarstvo v celoti je postalo pomembna postavka v političnih bojih katoliškega in liberalnega tabora. Pri tem je imela več uspeha katoliška stran, ki je za razširjanje zadružništva angažirala duhovščino na podeželju. V drugem obdobju se je uveljavil Raiffeisenov princip, ki ga je na Slovensko vsadil Janez Evangelist Krek.[20] Pod njegovim vplivom so v katoliškem taboru namenili zadružništvu zelo veliko vlogo pri reševanju gospodarskosocialnih tegob, kar je razvidno iz razprav in resolucij slovenskih katoliških shodov. Zadruge naj bi poslej služile "za socialni preporod in gospodarsko osamosvojitev izkoriščanih slojev."[21]

Snovanje zadrug Raiffeisenovega tipa je v avstrijskih okvirih omogočil zakon iz leta 1889, ki opredeljeval tako zadrugo in ugodnosti povezane s tem, če niso izplačevale dobička, ampak so ga uvrščale v rezervi sklad. Zadruge, ustanovljene na podlagi tega zakona, bodisi novoustanovljene ali stare s predrugačenimi pravili, so bile oproščene pridobninskega davka in jim je bila dovoljena uporaba meničnega kolka pri zadolžnicah, kar so bile znatne olajšave. Vendar se navkljub davčnim ugodnostim večina starejših zadrug Schulze-Delitschevega sistema ni ozirala na ta določila, temveč so zadržale svoj dotedanji ustroj. Sicer pa, zakaj bi utečeni, preizkušeni in trdni zavodi spreminjali svoja pravila, ko davčne oprostitve niso odtehtale svobodnejšega delovanja, širokega delokroga brez teritorialnih omejitev in kar je bilo najodločilnejše, svobodne delitve dobička?[22]

Tendenca ustanavljanja malih kreditnih (populamo imenovanih rajfajznovk) in drugovrstnih zadrug pod vplivom katoliškega tabora je bila izjemno plodovita, saj so samo v času od 1892. leta pa do 1905. leta ustanovili nič manj kot 481 zadrug.[23] Ker je Raiffeisenov sistem že v zasnovi izrazito centralistično zasnovan, so že v letu 1895 osnovali novo slovensko zadružno zvezo. V Ljubljani sta pričeli delovati Zveza kranjskih posojilnic in nekaj let kasneje tudi Gospodarska zveza;[24] prva je zadruževala kreditne zadruge, druga pa nedenarno zadružništvo. Ob prelomu stoletja so obe organizaciji združili v enotno Gospodarsko zvezo, ki je združevala prej ločeni funkciji delovanja. Tri leta kasneje je pričela pri Gospodarski zvezi poslovati tudi centrala za denarno izravnavo med zadrugami, kar je bil velik korak k notranji konsolidaciji zveze.

Nasplob je 1903. leto pomembna prelomnica v razvoju zadružništva. Tega leta je izšel revizijski zakon, ki je predpisal obvezno revizijo poslovanja pri vseh zadrugah. Resda sta obe zadružni zvezi že do tedaj težili k unifikaciji poslovanja in izvajali revizijo poslovanja svojih članic, vendar to ni bilo obvezno in so se zadruge temu prostovoljno podrejale. Posledica zakona je bila, da so pri katoliško usmerjeni Gospodarski zvezi ponovno morali spremeniti notranji ustroj zveze. Zato so v decembru 1903 oživili Zadružno in Gospodarsko zvezo, prvo za denarni promet, drugo za blagovni promet. Zadružna zveza v Ljubljani je nato do likvidacije po drugi svetovni vojni nadaljevala svoje delo. Le med prvo svetovno vojno je bilo njeno delo nekoliko ohromljeno, ker je med njenimi članicami prišlo do kratkotrajnega razkola, ki se sam po sebi izpostavlja kot značilen primer političnega vpliva na zadružništvo. Takrat se je namreč znanemu političnemu razkolu znotraj Slovenske ljudske stranke takoj pridružil tudi zadružni razkol. Pod vodstvom Evgena Lampeta se je v letu 1917 129 kranjskih zadrug odcepilo od Krekove Zadružne zveze in ustanovilo svojo Zadružno centralo. Tej zvezi, porojeni iz političnih nagibov, ni bilo usojeno dolgotrajno življenje. Kaj hitro po spremembi političnih okoliščin z nastankom jugoslovanske države je bila likvidirana, njene članice pa so se skesano vrnile v naročje Zadružne zveze.[25]

Tudi celjska Zveza slovenskih posojilnic je morala uskladiti svoje delovanje z revizijskim zakonom. Čeprav Mihael Vošnjak ni bil naklonjen zamisli o centrali za denarno izravnavo, je to vprašanje vedno znova prihajalo na dan. S spremembo strukture članic, tehtnica se je nagnila v prid majhnih zadrug, ni bilo več mogoče preslišati zahtev po denarni centrali. Tako so 1905. leta sklenili ustanoviti za denarno izrav-

19 Kralj, nav. delo, str. 538.

20 Več o njegovih nazorih o zadružništvu glej Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem, str. 19-24.

21 Kralj, nav. delo, str. 541.

22 Slovenska zadruga, št. 4/1902, str. 25; št. 1/1903, str. 1-2.

23 Kralj, nav. delo, str. 541.

24 O delovanju teh organizacij in njunemu preraščanju v Zadružno zvezo v Ljubljani z vsemi vidiki njenega delovanja do leta 1918 glej pregledno in natančno razpravo Walterja Lukana The Second Phase of Slovene Cooperativism (1894-1918). Slovene Studie, Journal of tehe Society for Slovene Studies, št. 1-2/1989, str. 83-96.

25 Lukan, nav. delo, str. 87-88.

navo in revizijo posebno zvezo, ki so jo tako kot njihovi konkurenti v Ljubljani, brez posebne domišljije poimenovali Zadružna zveza, z dodatkom v Celju. Ker so jih Ljubljančani hitro prehiteli s številom članic, so Celjani v letu 1907 odstopili od ustanavljanja velikih, kapitalsko trdnih posojilnic in se pričeli tudi sami ubadati z malimi kreditnimi zadrugami Raiffeisenovega tipa.[26] Vendar je bila celjska Zadružna zveza v tem namenu neuspešna in se je v nadaljnjih letih vedno bolj zapirala v meje Spodnje Štajerske, medtem ko sta njene članice na Kranjskem, Primorskem in deloma na Koroškem prevzemali ljubljanska Zadružna zveza in 1907. leta v Ljubljani ustanovljena Zveza slovenskih zadrug.[27]

Ta tretja revizijska zveza je nastala z izločitvijo kranjskih in primorskih kreditnih zadrug iz celjske Zadružne zveze. Vzrok za izločitev je bil politične narave, glavni pobudniki pa liberalno opredeljeni politiki in gospodarstveniki, ki so tudi potrebovali lastno gospodarsko organizacijo. Pri ustanovitvi so sodelovale in se tudi takoj včlanile nekatere zadruge na Kranjskem in Primorskem s Kmetsko posojilnico ljubljanske okolice na čelu. V bistvu je šlo za delitev na pokrajinski podlagi, saj so pri celjski zvezi ostale vse štajerske in koroške zadruge (na Primorskem sta si članstvo razdelili), ostale pa so se priključile Zvezi slovenskih zadrug. Ob zaključku prvega poslovnega leta je imela nova zveza 128 članic.[28] Kakor preostali dve zadružni zvezi je tudi Zveza slovenskih zadrug vključevala blagovne zadruge. Za nemoten blagovni promet je že leto dni po ustanovitvi zveze začela poslovati blagovna centrala zvenečega imena "Agro-Merkur", ki je že po dveh letih poslovanja zaradi nedomišljenih špekulacij neslavno odšla v stečaj.[29]

Poleg teh zadružnih central je na Goriškem že od 1904. leta obstajala Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev, revizijska zveza, omejena zgolj na Goriško. Združevala je zadruge, ki so se zbirale okoli Centralne posojilnice v Gorici in so nasprotovale naddeželni centralizaciji zadružnih organizacij. Poleg običajne revizije finančnega in drugega poslovanja ter denarne izravnave je opravljala tudi nakupovanje poljedelskih potrebščin za svoje članice.[30]

Po koncu prve svetovne vojne in z nastankom jugoslovanske države se položaj, namen in vloga zadružništva niso spremenili. Število zadružnih zvez se je v Sloveniji z novimi mejami nekoliko zmanjšalo. V tem času je bila prisiljena ustaviti svoje delovanje najstarejša slovenska zadružna zveza, to je Zadružna zveza iz Celja, ki je že pred prvo svetovno vojno utrpela znatne izgube ob bankrotu nekaterih njenih posojilnic. Te izgube je z velikimi napori vendarle uspela prebroditi. Dokončni udarec pa ji zadal polom Slavenske banke[31] v letu 1926 oziroma zaključek stečajnega postopka v letu 1930, ko se je izkazalo, da bo zveza dobila povmjeno le petino vloženih sredstev. Celjani tako velike izgube niso bili sposobni sami nadoknaditi. Zato so svojo zvezo ukinili, njene članice pa so se nato povečini pridružile ljubljanski Zvezi slovenskih zadrug. Tako se je tudi na zadružnem polju, kot v politiki, vzpostavila za Slovence tako značilna bipolarnost.[32]

Drugače pa je zadružništvo v jugoslovanski Sloveniji med obema vojnama preživljalo dve različni obdobji. V dvajsetih letih so, skladno z ugodnimi gospodarskimi razmerami, vloge in podeljeni krediti v posojilnicah naraščali, nedelane zadruge pa so uspešno poslovale. Predvsem je naraščalo število potrošniških zadrug. S pribodom krize v naše kraje pa so kazalci gospodarske uspešnosti povsem obrnili smer. Kriza je obromila delovanje blagovnih zadrug, da se niso mogle uspešno razvijati. V nedodelanem sistemu so vedno bolj postajale osamljeni poskusi kot pa plod načrtnega dela.[33] Velika gospodarska kriza ni pustila neprizadetih niti kreditnih zadrug, posledice so bile verjetno hujše kot pri drugovrstnih zadrugah. Zašle so v velike likvidnostne težave, ki so marsikateri ogrozile nadaljnje delovanje. Mnoge ali bolje rečeno večina je, podobno kot drugi denarni zavodi, ustavila izplačevanje vlog, ker je tudi prenehalo odplačevanje kreditov. Kreditne zadruge so bile tudi zelo prizadete z uvedbo moratorija za kmečke dolgove, saj je tedaj postalo dokončno jasno, da zapadlih posojil ne bo mogoče kmalu izterjati. Ta problem se je pričel razreševati šele v letu 1936, ko je steklo razdolževanje kmetijstva in sanacija denarnih zavodov.[34]

***

Za razliko od drugih slojev, ki so svoje zadružništvo razvili že v času pred koncem stoletja, se je delavsko zadružništvo pričelo intenzivneje razvijati šele v desetletju pred prvo svetovno vojno. Potrebno je tudi opozoriti, da je delavsko za-

26 Kralj, nav. delo, str. 542-544.

27 France Adamič, Razvojna obdobja slovenskega zadružništva. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, zvezek 24, 1975, str. 13.

28 Fran Trček, Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani ob 30 letnici. Zadružni zbornik. Ljubljana: Zveza slovenskih zadrug, 1937, str. 89-92.

29 Kralj, nav. delo, str. 545.

30 Ravno tam.

31 Več o propadu te banke in posledicah išči pri Lojzu Tršanu, Propad Slavenske banke - največji finančni šok med obema vojnama v Sloveniji. Borec, april 1994, št. 529-531, str. 368-374.

32 Janko Orožen, Celje in slovensko hranilništvo. Celje: Ljubljanska banka, podružnica Celje, 1977, str. 80-81,85-86.

33 Valenčič, nav. delo, str. 457-464.

34 Več o teh vprašanjih glej Lazarević, Kmečki dolgovi v Sloveniji, str. 116-156.

družništvo predstavljalo le majhen delež znotraj vsega slovenskega zadružništva. Vzrokov zato najbrž ni potrebno posebej pojasnjevati; iz spomina si je potrebno le priklicati tedanjo gospodarsko-socialno podobo slovenske družbe in odgovor je na dlani.

Do sedaj smo že spoznali, da je zadružništvo po svoji pravni opredelitvi zelo prilagodljiva oblika gospodarske organiziranosti. Vsak družbeni sloj je uporabljal tisto inačico, ki je obetala odpraviti njegove najbolj pereče tegobe. V okviru delavskega zadružništva so se tako zaradi draginje najbolj razvile potrošniške zadruge za oskrbo z vsakdanjimi življenjskimi potrebščinami. Akuten delavski problem je bilo tudi pomanjkanje ustreznih stanovanj. Zato ne presenča zaznavnejša dejavnost stanovanjskih oziroma stavbnih zadrug, ki so delavcem omogočale ureditev primernih bivanjskih razmer. Drugačne oblike zadrug se med delavstvom niso prijele, zlasti ne kreditne. Nekoliko kasnejši razvoj delavskih konzumnih zadrug je posledica dejstva, da so prvi poskusi sovpadali z že omenjeno "protikonzumarsko gonjo," ki je delovanje tovrstnih organizacij precej zavrlo.

Tudi delavsko zadružništvo je bilo politično razcepljeno. Organizirali so ga tako krščanski socialisti, kot tudi socialdemokrati pač tam, kjer so imeli prevlado. Zanimivo je, da liberalni tabor z osamljenimi izjemami na Primorskem ni posegel po tem orodju, ki je navsezadnje tudi zagotavljalo in širilo politični vpliv. Skladno s političnimi pogledi članstva so se delavske zadruge včlanjevale v nazorsko sorodne zadružne zveze. Tako so bile krščanskosocialistične včlanjene pri Zadružni zvezi v Ljubljani, socialdemokratske pa so si svojo centralo poiskale zunaj slovenskega ozemlja, pri dunajski Osrednji zvezi avstrijskih konzumnih društev. Izmed socialdemokratskih zadrug se je najbolj razmahnilo Konzumno društvo za Ljubljano in okolico, ki je naglo širilo svoje trgovine po Sloveniji. Preseganje ozko krajevnega delovanja je končno privedlo do preimenovanja v Konzumno društvo za Slovenijo. Z nastankom jugoslovanske države so socialdemokratske zadruge ostale brez svoje revizijske centrale, zato so za povezavo in medsebojno pomoč svojih gospodarskih organizacij ustanovili Zvezo gospodarskih zadrug za Jugoslavijo,[35] ki je v letu 1937 štela 45 zadrug.[36]

***

Za sklep si je potrebno zastaviti temeljno vprašanje, v kolikšni meri je zadružništvo upravičilo velika pričakovanja in upe, ki so bili povezani z njim, kajti zadružništvo je v slovenskih razmerah predstavljalo pomembno in široko sprejeto ekonomsko-socialno doktrino, od katere se je nemalokrat pričakovalo odrešujoče rešitve gospodarskih in socialnih tegob, ki so tlle prebivalce naših krajev. Vzbujalo je upe o odpravi oziroma preseganju učinkov vsemogočnih zakonitosti kapitalističnega gospodarjenja.

Odgovor je potrebno iskati v smeri življenjske izkušnje, ki nas uči, da se upi docela le redkokdaj uresničijo. Prav nič drugače ni bilo z zadružništvom. Zelo pomembno vlogo je odigralo kreditno zadružništvo, ki je marsikateremu kmetu, obrtniku ali trgovcu omogočilo preživetje ali vsaj odgodilo propad. Manj uspešna plat pa se nam kaže pri nedenarnem zadružništvu, ki naj bi omogočilo skupno in organizirano nastopanje na trgu, povezalo naj bi proizvajalce in potrošnike brez posrednikov in njihovih marž. To nalogo je sicer opravljalo, vendar rezultati niso bili tako zaznavni kot pri kreditnem zadružništvu.

S tem sklepnim vprašanjem in odgovorom smo prispeli tudi do konca naše zgodbe. Tu zgolj v obrisih nakazana problematika izpričuje, da je pred nami zelo široko raziskovalno področje. Ko pa k temu priključimo še socialistično zadružništvo je tematika skorajda brezbrežna. Vsa ta obširna tvarina, za katero tudi ne manjka virov (prej nasprotno!), nadvomno predstavlja velik izziv. Rezultat sistematičnega odstiranja koprene pozabe s te epizode slovenske gospodarsko-socialne, a nenazadnje tudi politične minjivosti, bo zagotovo obilna monografija.

ZUSAMMENFASSUNG

GENOSSENSCHAFTSWESEN IN SLOWENIEN IM ZEITALTER DES KAPITALISMUS
(Systeme und Organisationen)

ŽARKO LAZAREVIĆ

Im Zeitalter des Kapitalismus stellte das Genossenschaftswesen bei Slowenen eine sehr wichtige und breit aufgenommene ökonomisch-soziale Doktrin vor. Es war für den Kleinwirtschaftssektor gemeint, der durch die Kommerzialisierung schwer getroffen wurde. Das Genossenschaftswesen war ein Hilfsmittel, mit dem dieser Sektor die wegen des Durchsetzens der Geldwirtschaft entstandenen Schwierigkeiten überbrücken sollte. Die Anreger verwendeten alle drei genossenschaftliche Grundsysteme, das Schulze-Delitsch-, Raiffeisen- und Rochdalsystem. Am meisten entwickelten sich Kreditgenossenschaften, indem es andere der Zahl nach zwar viel gab, doch war ihre Wirkung im wirtschaftlichen Bereich viel weniger spürbar. Auch das Genossenschaftswesen war politisch gespalten, die beiden dominierenden Lager hatten in ihrem Wirkungsgebiet auch Genossenschaftsbünde.

35 Več in natančneje o delavskem zadružništvu išči v Kresalovi razpravi, navedeni v opombi 6.

36 Valenčič, nav. delo, str. 459.

Gospodarski arhivi v Evropi

OTTFRIED DASCHER

Uvodna pripomba

Sporazum o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti je star že skoraj 35 let. Cilj omenjenega sporazuma je bila ustanovitev skupnega trga brez preprek med državami članicami Skupnosti. Poenostavljeno rečeno, šlo je za svoboden pretok blaga, uslug in kapitala.

Že danes se kaže, da se bo v tej Evropi domovin okrepilo sodelovanje regij ne glede na sedanje težave. Za to obstajajo primeri z zgodovinsko tradicijo, tako v Nemčiji v trikotniku med Baslom, Mühlhausnom in Freiburgom ali v nemško-nizozemski mejni regiji. V vsakem primeru bodo regije pridobile pomen, če se bo medregionalno sodelovanje okrepilo tudi preko meja. Te strategije, ki so se v gospodarstvu že zdavnaj uresničile, imajo tudi posledice za gospodarske arhive, s katerimi se bom v nadaljevanju tudi ukvarjal.

Svoj prispevek sem razdelil na tri dele. V prvem delu se ukvarjam z evropsko perspektivo, v drugem delu razpravljam o arhivskem izzivu, tretji del pa se nanaša na nemški primer.

I. Evropa regij in raziskovalna dejavnost

Že leta lahko v zgodovinski vedi opažamo naraščajočo tendenco, da bi vprašanja, ki si jih postavljamo, primerjalno formulirali. Dosledno so vprašanja politike in ustave, gospodarstva in družbe v posameznih državah mnogo manj v ospredju zanimanja kot pa njihov razvoj v regijah ter medregionalna primerjava. V Nemčiji se da to razločno razbrati iz tem promocij, ki so bile podeljene, in iz novih težišč raziskovalne dejavnosti. Naraščа število doktorantov - posebno iz zahodnoevropskih dežel - ki delajo v nemških arhivih in si primerjalno postavljajo vprašanja.

V raziskovanju industrializacije, v gospodarski zgodovini Evrope od angleške industrijske revolucije v 18. stoletju dalje so se te regionalne težnje že dalj časa uveljavljale. Za novo usmeritev je značilno, da je manj v ospredju industrializacija Anglije kot pa industrijska revolucija v Lancashireju, manj industrializacija Nemčije kot zgodovina bombažne industrije na levem bregu Spodnjega Rena, rudarska industrija Porurja ali gradnja železnice v Badnu itd.

Delajo se primerjave Posarja s severnofrancoskimi ali angleškimi premogovnimi področji, primerja se razvoj posameznih industrijskih mest kot Genta, Gronaua, Petersburga in Lodža, kjer so predelovali bombaž, primerja se družbeni profil in mentaliteta podjetnikov, novačenje in kvalifikacijski nivo delavcev, razpoložljiva infrastruktura regij, ovire in spodbude za investiranje kot tudi okvirni državni pogoji. Primerjajo se pogoji, pod katerimi so posamezne regije v tem industrijskem razvoju prehitevale, druge nazadovale ali celo postajale agrarne, iščejo se vzroki in povodi za različne razvoje regij. Obstojijo mnenja, da bi bilo mogoče v vprašanju obvladovanja strukturnih sprememb v zgodovinski perspektivi v starih industrijskih regijah Evrope spoznati celo napotke za ravnanje glede praktične strukturne in regionalne politike v sedanjosti.

Ni težko ovreči očitka, da naj bi bilo z regionalizacijo povezano tudi neko "razvrednotenje" zgodovine. Iz teorije izpeljana metoda primerjave regij varuje dejansko pred zoženjem načinov opazovanja pri vrednotenju virov in formuliranju pričevanj. Regionalni pristop oziroma regionalna primerjava je zato manj problematična z vidika znanosti, problematično je prej vprašanje, katere vire pritegnemo in kako z viri ravnamo. Reinhart Koselleek je nekoč dejal: "Strogo vzeto nam neki vir nikoli ne more povedati, kaj naj povemo. Pač pa nam preprečuje, da bi navedli nekaj, česar na osnovi vira ne bi smeli. Viri imajo pravico veta. Prepovedujejo nam, da bi poskusili ali dopustili nekaj razložiti, kar bi se moglo izkazati na podlagi nekega podatka v viru celo za napačno ali nedopustno. Napačni podatki, napačna zaporedja števil, napačne pojasnitve motivov, napačne analize zavesti: vse to in še mnogo več je moč odkriti s pomočjo kritike virov."

Kritika virov predpostavlja tudi prost dostop do virov, predpostavlja prav varovanje virov industrijskega sveta. Ostaja pa vprašanje, če so arhivi na to pripravljeni.

II. Izziv za arhive

Nesporno je danes, da tradicionalni viri v državnih in mestnih arhivih za razumevanje zgodovine kot procesa in sprememb pri preučevanju posodabljanja Evrope od 18. stoletja dalje ne zadoščajo več. Viri potrebujejo dopolnitve z arhivi s področja gospodarstva. To gledanje ni novo in začetki organiziranja gospodarskih arhivov segajo že v začetek našega stoletja. Vsaka dežela si je prizadevala za rešitve, ki odgovarjajo njenim zgodovinskim tradicijam in njenim možnostim. Zaradi tendenc, ki sem jih opisal, pa se kaže v Evropi neka nova situacija: raziskovalna dejavnost bo pri svojih primerjalnih usmeritvah namreč zelo hitro naletela na regije, katerih viri, ki so se nam ohranili, so relativno dobro obdelani, in jih primerjala z regijami, v katerih dokumentacija o "klasičnih" področjih, ki so bili vo-

dilni kot je bila tekstilna industrija, železarska in jeklarska industrija ter rudarstvo - da navedem le tri primere - izkazuje znatne primanjkljaje.

Strukturne spremembe in z njimi povezana ogroženost dragocenih arhivov so povsod v Evropi utrjevali prepričanje, da je potrebno ustvariti ustanove, ki bodo sprejemale ogroženo gospodarsko gradivo. Kot regionalni ali nacionalni industrijski muzeji, ki se trudijo za reševanje in ohranitev industrijskih spomenikov, potrebujemo regionalne gospodarske arhive, ki bi ohranjali arhive industrije, trgovine in obrti kot kulturne dediščine za zanamce. V starih industrijskih deželah Angliji in Belgiji so to prav tako sprejeli kot javni interes kot v Franciji, ostalih državah Beneluksa, Švici, Skandinaviji, Italiji in nedavno tudi v vzhodnoevropskih državah. Znotraj regionalnih gospodarskih arhivov narašča potreba po sodelovanju, diskutira se o mreži regionalnih arhivov, raziskovalni dejavnosti se odpirajo povsem nove možnosti.

V tem orisu pa zbujajo zdaj pozornost tiste dežele oziroma regije, ki so doslej podcenjevale pomen regionalnih gospodarskih arhivov. Tu so že v zadnji generaciji nastala nenadomestljive izgube ob ukinitvah obratov, pri stečajih in spojitvah, nastale so luknje, ki jih bo komaj mogoče zakrpati. Bati se je, da bo prišlo do neuravnoteženosti v dokumentaciji regij.

III. Situacija v Nemčiji in dortmundski model

Izhajajoč iz evropske diskusije je mogoče presojati nemško bilanco. Pričelo se je leta 1906 z Rensko - Westfalskim gospodarskim arhivom v Kölnu (Rheinisch-Westfälisches Wirtschaftsarchiv in Köln), 1941 je sledil - po ustanovitvi arhivov v Leipzigu in Saarbrücknu (1906) - Westfalski gospodarski arhiv v Dortmundu (WWA - Westfälisches Wirtschaftsarchiv in Dortmund). Leta 1980 so v Stuttgartu na iniciativo Industrijske in trgovinske zbornice ustanovili fondacijo Gospodarski arhiv Baden-Württemberg (Wirtschaftsarchiv Baden-Württemberg) po zgledu iz leta 1969 v fondacijo preoblikovanega Westfalskega gospodarskega arhiva. Leta 1986 je pričel z delom Gospodarski arhiv za München in Zgornjo Bavarsko pri Industrijski in trgovinski zbornici v Münchnu, 1991 pa je bil v Bavarskem parlamentu dosežen sporazum glede osrednjega bavarskega gospodarskega arhiva. Leta 1992 je zaživela hessenska ustanova v Wiesbadnu, ki je sedaj v Darmstadtu. Trenutno potekajo razgovori na štirih nadaljnjih mestih v različno strukturiranih zveznih deželah, kako bi mogli financirati, organizirati in za znanstveno uporabo aktivirati gospodarske arhive. Če bom v nadaljevanju nakazal naloge in delovne metode nekega regionalnega arhiva na dortmundskem primeru, potem s tem ne želim pogosto navajanega dortmundskega primera postaviti kot edino možno rešitev. Bolj mi gre za to, da vam, na podlagi lastnih več kot dvajsetletnih izkušenj z regionalnimi gospodarskimi arhivi posredujem konkretno stališče in predvidljive rezultate.

Dramatične strukturne spremembe v Porurju, mnogokrat citimo veliko zapiranje rudnikov premoga so v letu 1969 privedli do ustanovitve fondacije Westfalski gospodarski arhiv v Dortmundu, ki ga je finančno podprlo predvsem vseh osem westfalsko-lippiških industrijskih in trgovinskih zbornic, dežela Nordrhein-Westfalen kot tudi Pokrajinska zveza Westfalen-Lippe. Ker nam je bilo do tega, da pridejo v tem modelu do veljave tudi arhivska načela, je dežela Hessen na prošnjo dežele Nordrhein-Westfalen leta 1970 začasno odstopila Westfalskemu gospodarskemu arhivu kolega iz Državnega arhiva Marburg in Arhivske šole Marburg, da bi pospešil teoretično in praktično delo.

Potreben je bil arhivski odgovor na strukturno krizo, ki se seveda ni omejevala na spektakularna dogajanje v Porurju, ampak je že več let zajela tudi vodilne panoge kot tekstilno industrijo, industrijo tobaka, rudarstvo in dele obrtnih dejavnostih. Povečan dotok starih spisov je zahteval dosledno uporabo arhivskih načel pri vrednotenju in odbiranju, interes raziskovalne dejavnosti pa pospešeno urejanje in popisovanje prevzetih fondov.

Westfalija je dežela s staro obrtno tradicijo; plavži v Siegerlandu, kovinska obrt v Sauerlandu v Markah, tekstilna obrt v Minden-Ravensbergu, Teeklenburgu in vzhodnem Münsterlandu so se mednarodno uveljavili veliko pred industrializacijo 19. stoletja. Že na podlagi te tradicije smo lahko pričakovali večje fonde in dejansko ni minilo nobeno leto brez dragocenih prevzemov. Vsak fond je vseboval nove, do sedaj raziskovalni dejavnosti neznane vire. Te dejavnosti je spremljalo intenzivno delo za javnost, katerega rezultat je bilo več velikih razstav. Po vsej državi sta postali znani razstavi pogledov na firme v glavah pisem (1980) ter katalogov vzorcev 1984, ki ju je bilo mogoče kot gostujoči razstavi videti tudi v Berlinu in Münchnu.

Okrepljene so bile zveze z univerzami. Od leta 1961 so se Univerzi v Münstru pridružile nove univerze v Bochumu, Dortmundu, Bielefeldu, Paderbornu, Siegenu in Hagenu, nazadnje še privatna univerza v Herdeckeju. Če je bila prej raziskovalna dejavnost skoncentrirana v Münstru, so univerze v Bochumu in Bielefeldu v zgodovinski znanosti zelo hitro pridobile mednarodni sloves, naraščalo je - kot v vseh arhivih - število doktorantov z regionalnimi temami. S pomočjo svoje družbe za pospeševanje si je arhiv ustvaril svojo drugo serijo publikacij, v kateri je bilo sedaj mogoče objaviti nagrajene disertacije, ki so bile izdelane na podlagi fondov arhiva.

Medtem so od zgodnjih osemdesetih let uspehi povzročili nove probleme. Prevzemi so presegli tradicionalne kapacitete in predvidevati je

bilo treba, da se bodo v dvajsetih letih fondi podeseterili. Količina 3,5 tekočih km, ki jih arhiv hrani danes, so rezultat rigoroznega odbiranja in strokovne obdelave fondov ter vrednotenja ok. 30 tekočih km. Le intenzivno popisovanje je obvarovalo arhiv pred tem, da bi natrpaval tudi balast ter svoje kapacitete predčasno izčrpal. Prehod na računalniško obdelavo podatkov je omogočil še bolj načrtno pripravo za raziskovalno dejavnost, olajšal je dialog z državnimi arhivi in je istočasno izkoristil prednosti, ki so se preko zbornične mreže ponujale tudi za regionalno gospodarstvo. Da bi v ravninski deželi kot sta Westfalija in Lippe s preko 8 milijoni prebivalci enakomerno zajel vse njene dele, je seveda moral biti arhiv brez javnih pristojnosti kot je Westfalski gospodarski arhiv zainteresiran za to, da izkazuje svojo navzočnost tudi v manjših podeželskih okrožjih in mestih. Pri tem sta imeli društvo za pospeševanje in Društvo za westfalsko gospodarsko zgodovino vlogo izvidnice. S skoro 400 člani lahko velja danes kot naša civilna iniciativa za reševanje gospodarskih arhivov v Westfaliji.

Računalniška obdelava podatkov je bila predstopnja za sistematični pregled fondov, ki je bil leta 1990 pripravljen v obsegu skoraj 700 strani. Na voljo je v vseh univerzitetnih knjižnicah in iz njega se je mogoče poučiti o vseh razpoložljivih informacijah, ki jih je moč dobiti v Dortmundu. Če smo želeli biti dosledni, je stala na koncu tega razvoja novogradnja, v katero se je bilo mogoče preseliti 1992 vseliti in ki glede sodelavcev in uporabnikov izpolnjuje vse zahteve, ki se postavljajo sodobnemu arhivu.

Westfalski gospodarski arhiv je danes pristojen za gospodarstvo regije, ki obsega preko 80000 vpisanih firm in obratov, ne računajoč obrti. V uvodu opisani spremljajoči dramatični pojavi strukturne krize so kot rezultat izostrili zavest za arhivsko gradivo in v javnosti utrdili vtis, da je bilo mogoče tu ohraniti del gospodarske in družbene identitete dežele.

ZUSAMMENFASSUNG

WIRTSCHAFTSARCHIVE IN EUROPA

OTTFRIED DASCHER

Die Abhandlung spricht über regionale Tendenzen in den Forschungen der Wirtschaftsgeschichte, über Perspektiven der regionalen Wirtschaftsarchive als Grundlagen des Wirtschaftsarchivdienstes, über die Entwicklung der Wirt-schaftsarchive in Deutschland, von ihren Anfängen im Jahre 1906 bis zur neuesten Zeit, sowie auch über die mit ihnen verbundenen Probleme.

Simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje v hotelu Lev, Ljubljana 26. do 29. oktobra 1994
Fotodokumentacija Arhiva Republike Slovenije

Gospodarski fondi in arhivi podjetij v Češki republiki v obdobju transformacije gospodarstva in privatizacije podjetij

FRANTIŠEK ŠUCHMA

Tema pričujoče razprave je v tesni zvezi s problemi, ki jih morajo v današnjem času rešiti tudi arhivarji na Češkem. Gre predvsem za prikaz sprememb na gospodarskem področju in za njihovo obravnavo v ohveznih normah, po katerih se bodo ravnali shranjevanje, obdelava in dostop do arhivalij.

V Češki republiki v današnjem času ni natančno definiran pojem "gospodarske arhivalije" oziroma "gospodarski arhiv". V bistvu se za arhivalije gospodarskega značaja štejejo vse arhivalije, ki so nastale v proizvodnih podjetjih in pri njihovih vodstvenih organih, npr. pri generalnih direkcijah ali pri strokovnih vodstvih. Nadalje sodijo k tipu arhivalij gospodarskega značaja arhivalije, ki izhajajo iz dejavnosti organov v državni upravi in se nanašajo na vodenje, planiranje in statistiko gospodarskih subjektov v regijah, vključno z arhivalijami, nastalimi ob dejavnosti posameznih resomih ministrstev.

Arhivalije, ki so nastajale v proizvodnih podjetjih in pri njihovih vodstvih, so danes v pretežni večini shranjene v arhivih podjetij, v češki arhivski terminologiji imenovanih "podjetniški arhivi". Arhivalije gospodarskega značaja, ki so nastale ob delu državnih organov, so shranjene v državnih arhivih, pri čemer Osrednji državni arhiv v Pragi zbira in omogoča dostop do arhivalij centralnih organov državne uprave, vključno z nekaterimi fondi neposredno vodenih gospodarskih organizacij. Področni državni arhivi pa zbirajo arhivalije posameznih gospodarskih podjetij v tistih primerih, ko je podjetje prenehalo delovati, ali sedaj, v obdobju transformacije gospodarskih odnosov, ko novi lastnik ne kaže interesa za shranjevanje arhiva svojih predhodnikov.

Leta 1990, ki ga je nujno šteti za prelomnega ne le na političnem in gospodarskem področju, je bilo v vsej Češki republiki ustanovljenih ok. 800 arhivov podjetij, v katerih je bilo shranjeno 10000 fondov za gospodarsko zgodovino, vsega skupaj 78000 tm. V državnih arhivih je bilo v tem času dostopnih 1400 fondov, v obsegu 400 tm arhivalij.

Ker je bila v nekdanji Češkoslovaški in v nekdanji Jugoslaviji povojna situacija deloma drugačna, je potreben kratek ekskurz v razvoj češke arhivske službe in arhivske zakonodaje v zvezi z organizacijskimi spremembami v češkoslovaškem državnem gospodarstvu.

V obdobju med svetovnima vojnama je bila češka arhivska služba zasnovana predvsem kot državna arhivska služba, ki naj bi skrhela za potrebe države in resornih ministrstev. Pri shranjevanju dokumentov o gospodarskem razvoju je bila v tem času situacija na Češkem in Moravskem prav zaradi prejšnje skupne pripadnosti k Avstriji enaka situaciji na Slovenskem.

Do drugačnega razvoja je prišlo že v času vojne, kajti na ozemlju Češke republike praktično ni prišlo do resnejših izgub gospodarskih dokumentov zaradi vojnih dogodkov. Resnejše izgube so nastale šele po osvoboditvi, ko so bili v mnogih tovarnah uničeni vsi nemško pisani dokumenti. Predvsem v Sudetih je tako prišlo do kompletnega uničenja celotnih registratur v mnogih podjetjih. Iz tovam, vključenih v oboroževalni program tretjega rajha, je bil pretežni del dokumentacije odpeljan kot vojni plen v ZSSR in bil vrnjen le neznaten in nepomemben del.

Po letu 1945 je prišlo v Češkoslovaški republiki do temeljnih političnih in gospodarskih sprememb, katerih prvi izrazitejši korak je bila nacionalizacija velikih podjetij in odvzem premoženja Nemcem, kolaborantom in izdajalcem iz obdobja Protektorata. Začelo se je z obnavljanjem narodnega gospodarstva in prehajanjem na mirnodobno proizvodnjo. Proces sprememb, ki so ga vodili iz centra in ga nadzirali centralni državni organi, je dobro dokumentiran v arhivskih fondih tega času, spravljenih predvsem v področnih državnih arhivih. Po letu 1948, ko je hotela država po vzoru ZSSR obvladati vsa sredstva in vse informacije, je paradoksalno omogočila izvesti reformo v arhivski službi in vpeljala enotno arhivsko organizacijo. Do potrebne preuredbe v zakonodaji je prišlo leta 1954 z izdanim vladnim odlokom o arhivski službi. Vodenje in strokovni nadzor vključno s splošnim nadzorom je bilo zaupano Ministrstvu za notranje zadeve, ki je kot svoj strokovni organ ustanovilo Arhivsko upravo Ministrstva za notranje zadeve. Na osnovi vladnih odlokov je izdajalo Ministrstvo za notranje zadeve lastne predpise in smernice, ki so uravnavali delo v vseh pisarnah in arhivih uradov in podjetij. Za področje gospodarske arhivske službe je bil izdan predpis Ministrstva za notranje zadeve o arhivih gospodarskih in proračunskih organizacij št. 153 iz leta 1956, ki je ukazoval vsem podjetjem ustanoviti arhive podjetij, osredotočiti vanje vse arhivalije, ki so nastale ob dejavnosti podjetij in njihovih predhodnikov, določal je postopke odbiranja in nadzor organov Ministrstva za notranje zadeve nad celotno arhivsko službo podjetij. Hkrati so bile določene pristojnosti državnih arhivov glede arhivov in arhivalij gospodarskih in proračunskih organizacij (podjetij).

Za direktno vodenje, nadzor in strokovno delo v arhivih podjetij so bili v okviru vamostnega aparata ustanovljeni "arhivski oddelki" pri okrajih upravah Ministrstva za notranje zadeve.

Na tej podlagi je bilo v vsej Češkoslovaški ustanovljenih več kot 1000 arhivov podjetij, ki so zbrali vse dostopne arhivalije, v katerih je dokumentiran razvoj industrije in gospodarstva. Posamezna ministrstva pa so v sodelovanju z Arhivsko upravo Ministrstva za notranje zadeve pripravila in izdala lastne predpise, ki so urejali arhiviranje in pisarniško poslovanje njihovih resorjev. Nadzorni in strokovni vpliv Arhivske uprave in arhivskih oddelkov je bil okrepljen po letu 1958, ko je prišlo do temeljne reorganizacije v državnem gospodarstvu, katere osnovna poteza je bilo nastajanje proizvodnih gospodarskih enot (koncernov) na čelu z generalnimi direkcijami. Celotna reorganizacija v vodenju državnega gospodarstva je bila končana do leta 1965. Za pisamiško poslovanje in arhiviranje je bilo pomembno, da je celotni sistem organizacije koncernov omogočil izdelavo registrov za odbimje po panogah kot po koncernih, v katerih so bili zajeti oznaka spisov, znak odbiranja in rok hranjenja. Te norme so bile potem razdelane vse do ravni posameznih podjetij in ostalih organizacijskih enot.

V zvezi z novim sistemom vodenja sta bila reoganizirana tudi nadzor in strokovno vodenje arhivske službe podjetij s strani države, in sicer tako, da so bili arhivski oddelki na dan 1. 7. 1966 vključeni v državne arhive, na katere je bila tudi prenešena njihova pravnomočnost. V državnih arhivih so bili ustanovljeni specializirani oddelki, ki naj bi v območju pristojnega arhiva (v okraju) strokovno vodili in nadzirali arhivsko službo podjetij, izvajali nadzor nad gradivom ustvarjalcev ter obravnavali in dajali odobritve k predlogom podjetij za odbiranje gradiva. Hkrati je tu nastala možnost prevzemati v državne arhive arhivalije, ki so jih štela podjetja za nepotrebna in jim niso posvečala ustrezne pozomosti.

Vrhovni vodstveni in strokovni organ pri vodenju arhivske službe na Češkoslovaškem je ostala Arhivska uprava Ministrstva za notranje zadeve, v posameznih okrajih na Češkem in Moravskem pa je bilo v celoti vzpostavljeno 7 državnih arhivov. Na Slovaškem je bila že ob tem času arhivska služba organizirana na drugačnem teritorialnem principu.

Do leta 1968, ko je bilo po sprejetju federalne ustave vodenje arhivske službe prenešeno v obeh delih države na državna (republiška) ministrstva za notranje zadeve, je bila organizacija arhivske službe podjetij že dograjena. Celotni sistem je temeljil na arhivih podjetjih, ki so jih upravljala in vzdrževala po ekonomski in personalni plati podjetja, po strokovni pa jih je vodil pristojni državni arhiv. Specializirani oddelki državnih arhivov so ustvarili osnovno evidenco arhivov podjetij ter njihovih fondov, glede na prostorske možnosti pa tudi začeli s prevzemanjem arhivalij iz najbolj ogroženih prostorov. Prevzeti fondi so bili strokovno obdelani in so dostopni za uporabo. Glavna vloga Arhivske uprave na področju arhivske službe podjetij je obstajala v koordiniranju dela okrajnih arhivov, v neposrednem strokovnem vodenju najpomembnejših arhivov podjetij v republiki in ne nazadnje v strokovni dejavnosti, ko je sodelovala s posameznimi resornimi ministrstvi pri izdajanju resornih smernic za arhiviranje in pisamiško poslovanje, dajala lastne metodične pobude ter konzultirala in dajala odobritve k internim smernicam podjetij o arhiviranju in pisamiškem poslovanju.

Ker je bilo treba po federalizaciji države reagirati na veliko pobud, je izdalo Ministrstvo za notranje zadeve Češke socialistične republike leta 1972 razglas št. 96 o arhivih podjetij, ki je uravnaval dolžnosti ustvarjalcev arhivalij. S strokovnega vidika pomeni ta predpis predstopnjo k arhivskemu zakonu, ki ga je sprejel Češki narodni svet leta 1974 in je bil objavljen pod številko 97/1974, in sicer kot zakon o arhivski službi. Zakon je uredil položaj arhivov podjetij, ki so jih bila dolžna ustanoviti vsa podjetja in organizacije (§ 23).

Arhivska uprava je v smislu zakona pripravila predpis Ministrstva za notranje zadeve Češke socialistične republike št. 118 o arhivih podjetij.

Ocenjevanje pisamiškega gradiva kot arhivalij, odbiranje in postopke v odbiranju gradiva je urejal predpis Ministrstva za notranje zadeve Češke socialistične republike št. 118/1974. Naslednji predpisi Ministrstva za notranje zadeve so se nanašali na varstvo arhivalij in na način njihove uporabe.

Sistem organizacije arhivske službe podjetij in nanj navezujoči se sistem strokovnega vodenja in nadzora sta se izkazala v svoji življenjskosti in trajata praktično brez resnejših sprememb do današnjega časa.

Ko je po novembru 1989 prišlo na Češkoslovaškem do popolne spremembe v politični in gospodarski orientaciji, izkazani v spremembi totalitarnega sistema v parlamentami sistem in po izdanih zakonih o transfomiaciji, privatizaciji in vračanju podjetij, je bilo treba upoštevati te spremembe tudi pri zakonu o arhivih. Po nelahkih pogajanjih je sprejel Češki narodni svet novelo k zakonu o arhivih, ki je bila objavljena pod številko 348/1992 Zbirke zakonov Češke republike. Za nadaljnje shranjevanje dokumentov gospodarskega značaja je še nadalje temeljnega pomena § 23, ki poudarja dolžnost vseh pravnih in fizičnih oseb, ki razvijajo podjetniško aktivnost, ustanavljati arhive podjetij. Zakon je tudi prepustil ocenjevanje pri odbiranju iz pisarniškega gradiva v pravnomočnost pristojnih državnih arhivov. Ministrstvo za notranje zadeve lahko določi rok, po preteku katerega je treba oddati arhivalije v hrambo državnemu arhivu.

Naloge, ki jih mora v današnjem času izpolnjevati arhivska služba pri hranjenju gospodarskih fondov, je mogoče v splošnem označiti takole:

1) Zagotoviti fizično ohranitev vseh arhivskih fondov iz obdobja do privatizacije, ki so shranjeni v posameznih arhivih podjetij.
2) Izpolnjevati predvsem § 23 zakona o arhivih je obveza vseh podjetniških subjektov. S tem je povezana predvsem strokovna in nadzorna dejavnost področnih državnih arhivov in Arhivske uprave.
3) Izdelati novo koncepcijo arhivske službe podjetij v pogojih tržnega gospodarstva. Pripraviti in izdelati nove predpise in smernice.
4) Sproti strokovno obdelati in pripraviti za uporabo fonde, ki so bili prevzeti v državne arhive.

Kot je bilo že navedeno, je bilo leta 1990 na začetku transformacije gospodarskih odnosov (privatizacije) na ozemlju Češke republike ok. 800 arhivov podjetij, v katerih je bilo zbrano 10000 fondov s skupaj 78000 tm arhivalij. Ta količina arhivalij je bila na različni stopnji strokovno obdelana, vendar je bilo praktično mogoče dokumente uporabiti tako za potrebe ustvarjalcev kot strokovnjakov.

Temeljno izhodišče za nadaljnje razmišljanje in za praktične korake pri zavarovanju arhivskih fondov gospodarskega značaja je v stališču, da se vse arhivalije, nastale na ozemlju Češke republike do trenutka dejanske privatizacije - to pomeni arhivalije iz obdobja pred nacionalizacijo podjetij in iz obdobja socialističnih podjetij - v lasti države, ki je dolžna zavarovati njihovo nadaljnje hranjenje in uporabljanje. Izjema so le arhivalije iz časa do nacionalizacije, ki so bile na osnovi restitucijskega zakona vrnjene prejšnjim lastnikom. Arhivska uprava je zato dala področnim državnim arhivom pobudo, da postopoma prevzamejo vse fonde iz časa do privatizacije podjetij. Ta pobuda se navezuje na prejšnje prevzemanje fondov iz časa do nacionalizacije. Izvajanje teh pobud pa je seveda omejeno s prostorskimi možnostmi in tako nekateri področni državni arhivi v današnjem času ne morejo začeti s prevzemanjem arhivalij in se morajo omejiti zgolj na strožje nadziranje. V mnogih primerih je nujno premagati odpor novih lastnikov podjetij, ki mislijo, da so arhivalije njihovih predhodnikov dobili v svojo last hkrati z ostalimi premičninami in nepremičninami. Menijo, da jim zato pripada tudi pravica, da svobodno razpolagajo z arhivalijami in da niso vezani na temeljne arhivske predpise. Z vidika nujnosti ohranjati arhivske fonde v nepoškodovanem stanju so najbolj ogroženi originali pravnih dokumentov, ki so bili predani zasebnim pravnikom, ki zastopajo bodisi podjetje ali pa samo nekatere osebe iz podjetja. Pisarniško gradivo je ponavadi iztrgano iz logičnih celot in zvečine ostaja v zasebni lasti pravnikov. Privatizirana podjetja v mnogih primerih upravljajo fonde firm, ki so bile pri nacionalizaciji vključene iz razlogov analognega proizvodnega programa v ustrezna državna podjetja. Vrsta teh firm je bila vrnjena lastnikom in lastniki zahtevajo tudi vrnitev arhivalij, za katere imajo po zakonu o restituciji vse pravice. Današnji upravljalci pa v nekaterih primerih iz konkurenčnih razlogov postavljajo uporabljanju in vračanju lastnikom različne ovire. V mnogih primerih tudi ne želijo v državne arhive predati fondov, ki jih upravljajo, ker pod vplivom povsem nestrokovne propagande novinarjev mislijo, da država ni sposobna ustvariti pogojev za hranjenje arhivalij. Na tem področju je treba na podobne nazore kar vaprej reagirati.

Arhivalije podjetij iz obdobja socializma pa se ob novih lastnikih zvečine intenzivno uporabljajo, posebno v tistih primerih, ko podjetje nadaljuje proizvodni program. S tem v zvezi je tudi njihovo intenzivno uporabljanje v sporih za proizvodno ali zaščitno znamko. Seveda se najbolj pogosto uporabljajo arhivalije lastninskopravne narave.

V želji, da bi šli vštric z upravičenimi zahtevami novih lastnikov, predvsem na lastninskopravnem in proizvodnem področju in zaradi premagovanja vseh zgoraj navedenih problemov je bil izdelan sistem depozitnih sporazumov, ki nedvoumno določajo državo kot lastnika vseh arhivalij iz časa do privatizacije, vendar omogočajo, da se ob točno določenih pogojih arhivalije prepustijo današnjemu upravljalcu v obliki depozita in da jih uporablja za svoje potrebe.

Sporazum med drugim določa način uporabljanja arhivalij pri upravljalcu in s strani raziskovalcev (§ 11, zak. 343/92) ter čas, v okviru katerega bo gradivo še v arhivu podjetja sedanjega upravljalca.

Ministrstvo za notranje zadeve oziroma Arhivska uprava je v sodelovanju s področnimi državnimi arhivi izdelala vzorec depozitnega sporazuma, vendar vsa konkretna pogajanja z upravljalci fondov (z lastniki podjetij) o sporazumu in o sami sklenitvi sporazuma izvajajo posamezni področni državni arhivi povsem samostojno. Arhivska uprava samo evidentira in nadzira že sklenjene sporazume.

Celotna akcija naj bi zavarovala vse arhivske fonde iz časa do privatizacije, ki so v današnjem času shranjeni v arhivih podjeti in predvsem opozarja današnje upravljalce navedenih fondov na njihovo odgovornost in dolžnost ravnati s fondi po veljavnih pravnih normah.

Pri transformaciji gospodarskih razmerij prihaja v procesu privatizacije tudi do likvidacij neperspektivnih in konkurence nezmožnih državnih podjetij. Pred področnimi državnimi arhivi se je zato pojavila neposredna naloga, da prevzamejo od teh podjetij vse arhivalije, tudi pisarniško gradivo, ki bo šele v procesu odbiranja priznano za arhivalije. V začetni fazi se je pokazalo temeljno neznanje likvidatorjev, ki so zve-

čine imeli arhiv podjetij za neproizvodno sestavino podjetja tako, da je pri končni likvidaciji prišlo do uničenja celih fondov. Glede na zapleteno prepletenost kompetenc pri posameznih ministrstvih se je bilo zelo težko doseči izboljšavo. Šele zahvaljujoč temu, da so bila v času transformiranja ukinjena posamezna ministrstva s področja proizvodnje in trgovine in je njihove naloge prevzelo Ministrstvo za industrijo in trgovino, je prišlo na pobudo arhivarke tega ministrstva in področnega državnega arhiva v Pragi do izrazite spremembe. Ministrstvo je izdelalo pobudo in se potem z arhivskimi organi posvetovalo o likvidacijskem postopku, ki nedvoumno določi dolžnost vsakemu likvidatorju, da zavaruje vse pisarniško gradivo likvidiranega podjetja in izroči vse arhivalije pristojnemu področnemu državnemu arhivu. Brez pisnega potrdila področnega državnega arhiva, da so bile arhivalije izročene in pisarniško gradivo zavarovano, ni mogoče pravno zaključiti likvidacije podjetja. Pisarniško gradivo, ki nima dokumentarne vrednosti, da bi bilo priznano za arhivalije, je pa vendar potrebno za čas veljavnih rokov hranjenja predvsem državnim organom s področja finance in socialnega varstva (fakture, plačilne liste mezd) zaradi podatkov, ki jih vsebuje, izročajo likvidatorji v hranjenje na osnovi gospodarskih sporazumov specializiranim firmam, ki so do te dejavnosti z vidika gospodarskega poslovanja upravičene. Področni državni arhivi take firme evidentirajo in izvajajo pri njih nadzor, vključno z dodatnimi postopki pri odbiranju gradiva.

Za pisarniško gradivo s konca socialističnega obdobja, ki je v današnjem času v pisarnah naslednstvenih privatiziranih ali državnih podjetij pripravljeno za odbiranje, je izdelana standardna metoda, Arhivska uprava pa je izdala Tipski register za odbiranje pri podjetjih, ki je zajel vse skupine pisarniškega gradiva, nastalega v državnem socialističnem podjetju, vključno z oznako in roki hranjenja.

Ker so se od začetka privatizacije in novega načina vodenja podjetij v stilu tržne družbe, ki je bil kodificiran z izdanim trgovskim zakonikom, začeli pojavljati pri poslovanju novi tipi pisarniškega gradiva, ki jih v zgoraj omenjenem registru ni bilo, so izdelali strokovni referenti področnih državnih arhivov ob sodelovanju z Arhivsko upravo tipske sezname pisarniškega gradiva, nastajajočega v delniških družbah in v družbah z omejenim jamstvom, ki bo v postopku odbiranja priznano za arhivalije. Ti ne povsem izčrpni seznami omogočajo temeljno orientacijo delavcem v pisarnah podjetij in so sproti dopolnjujejo glede na njihove izkušnje. Bolj podrobno izdelani tipski seznami arhivalij - po oceniti dokumentarnega pomena vseh vrst pisarniškega gradiva, nastajajočega danes v gospodarski sferi - so lahko osnova za izdelavo novih, že specializiranih seznamov arhivalij. Seznami bodo za vse gospodarske subjekte zavezujoči in delavci državnih arhivov bodo nadzirali njihovo izvajanje. S tem se tudi izognemo problemu, ki se pojavlja v današnjem času, ko imajo na podlagi še vedno veljavnega predpisa Ministrstva za notranje zadeve Češke socialistične republike št. 117/1974 uslužbenci Ministrstva za notranje zadeve, v tem primeru področnih državnih arhivov, pravico vstopati v pisarne in v postopku odbiranja neposredno oceniti vse pisarniško gradivo, ki je nastalo v podjetju. Tu pogosto naletimo na nenaklonjenost lastnikov ali vodilnih v podjetju, ki se sklicujejo na svoje gospodarske zakone.

Priprava novih predpisov, ki bodo v prihodnje določali in ugotavljali dejavnost celotne arhivske službe v Češki republiki, poteka ob vedno novih in dopolnjevanih gospodarskih in upravnih zakonih ter predpisih. Predlagatelj končne redakcije novih predpisov na področju arhivske službe je vedno Ministrstvo za notranje zadeve - Arhivska uprava, ki ves proces priprave in obdelave koordinira. V pripravo je vključenih prek znanstvenega arhivskega sveta na ministrstvu za notranje zadeve Češke republike in njihovih strokovnih sekcij na desetine arhivarjev, strokovnjakov za različna področja arhivske problematike.

Noveliranje oziroma oblikovanje novega predpisa o arhivih podjetij se v današnjem času ne kaže kot aktualno. V skladju z mnenjem vseh področnih državnih arhivov dosedanji predpis povsem ustreza našim potrebam in ustvarjalci arhivalij so ga, razen redkih izjem, voljni sprejeti. Menimo, da bo do spremembe moralo priti šele po oblikovanju in odobritvi novega zakona o arhivski službi.

Prevedla Albinca Lipovec

ZUSAMMENFASSUNG

WIRTSCHAFTSBESTÄNDE UND UNTERNEHMUNGS-ARCHIVE IN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK IM ZEITALTER DER WIRTSCHAFTLICHEN TRANS-FORMATION UND DER UNTERNEHMUNGS-PRIVATISIERUNG

FRANTIŠEK ŠUCHMA

Die Abhandlung behandelt die Entwicklung des tschechischen Archivdienstes und der Gesetzgebung im Zusammenhang mit den Organisationsänderungen in der tschechoslowakischen Staatswirtschaft nach dem zweiten Weltkrieg, vor und nach der Staatsföderalisierung. Dann wird über die Folgen gesprochen, als es im November 1989 in der Tschechoslowakei zur völligen Änderung der politischen und wirtschaftlichen Orientierung kam. Sie zeigen sich auch in den neuen Aufgaben, die heute vom Archivdienst in seiner Sorge für die Wirtschaftsbestände erledigt werden müssen. Die Abhandlung beschreibt noch besonders die Weisen, mit denen der Archivdienst versucht, das zu erreichen.

Gospodarski arhivi v predlogu nove slovenske arhivske zakonodaje

JOŽE ŽONTAR

Na 4. mednarodnem kongresu arhivov v Stockholmu leta 1960 je R. Marquant, konservator Francoskega nacionalnega arhiva v referatu z naslovom Arhivi, ter sodobna ekonomska in družbena raziskovanja[1] prikazal uveljavljanje spoznanja o pomenu arhivskega gradiva s področja gospodarskih dejavnosti. Že nekaj časa se govori v Zahodni Evropi o novih vzpodbudah za gospodarske arhive.[2] Pri nas je bilo X. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije v Ankaranu leta 1981 izrecno posvečeno arhivskemu gradivu gospodarskih organizacij.[3] V zadnjem času pa so bili v zvezi z arhivskim gradivom gospodarskih subjektov v ospredju problemi zaradi stečajev ter reorganizacij podjetij.[4]

Klasična definicija opredeljuje gospodarske dejavnosti kot proizvajanje, razdeljevanje in potrošnjo dobrin in storitev za zagotavljanje človeških potreb (za vrste gospodarskih dejavnosti gl. Uredbo o uvedbi in uporabi standardne klasifikacije dejavnosti, Uradni list RS, št. 34/94). Poznamo razne vrste gospodarskih subjektov, temeljni vir za urejanje njihovega statusa pri nas pa je Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 30/93, 29/94), ki ga je sprejel Državni zbor RS 27. maja 1993. S sprejetjem tega zakona je bil dokončno odpravljen socialistični sistem organiziranosti gospodarskih subjektov. Ko je stopil v veljavo, je prenehal veljati tudi Zakon o podjetjih (Uradni list SFRJ, št. 77/88, 40/89, 46/90, 61/90), ki je oblikoval vmesne pravne organizacijske oblike, veljavne v obdobju dogovorne ekonomije. V postopku oblikovanja novega slovenskega gospodarskega prava so bili sprejeti še posebni predpisi, ki urejajo pravni položaj, organizacijo in opravljanje posameznih vrst gospodarskih dejavnosti (Zakon o zadrugah, Uradni list RS, št. 13/92, 7/93, Zakon o bankah in hranilnicah, Uradni list RS, št. 1/91I, 38/92, 46/93, Obrtni zakon, Uradni list RS, št. 50/94, Zakon o zavarovalnicah, Uradni list RS, št. 64/94).[5] Izhajajoč iz ustavne določbe, da je gospodarska pobuda svobodna (Ustava RS, 74. člen), je treba računati s tem, da bo po lastninskem preoblikovanju podjetij pretežna večina gospodarskega arhivskega gradiva nastajala v zasebni sferi, da pa bo tudi del podjetij, v katerih bo udeležba države ali lokalnih skupnosti na lastnini večinska. Ker pa v tem primeru država oziroma lokalne skupnosti ne nastopajo v svoji funkciji organa oblasti, takega arhivskega gradiva ne moremo imeti za javno arhivsko gradivo in bodo zanj veljali predpisi kot za zasebno arhivsko gradivo. To pa ne izključuje možnosti, da ga gospodarski subjekt izroči javnemu arhivu, na kar ga navaja že dejstvo, da je njegov lastnik (lahko samo večinski) javna pravna oseba.

V sodobni družbi so določene gospodarske dejavnosti nujne zaradi zadovoljevanja družbenih in gospodarskih potreb. Govorimo o takoimenovani gospodarski infrastrukturi, v katero štejemo energetiko, promet in zveze, komunalno in vodno gospodarstvo ter gospodarjenje z drugimi vrstami naravnega bogastva. Sredstva gospodarske infrastrukture se opredeljujejo kot javne dobrine s številnimi specifičnostmi, zlasti glede lastnine in položaja v pravnem prometu. Pravna ureditev javnih dobrin je predmet upravnega prava. Za te dejavnosti uporablja slovenska zakonodaja naziv gospodarske javne službe, njihovo upravljanje pa je v pristojnosti države oziroma lokalnih skupnosti (Zakon o gospodarskih javnih službah, Uradni list RS, št. 32/93). Zato štejemo arhivsko gradivo gospodarskih javnih služb med javno arhivsko gradivo.

V nadaljevanju pa bomo govorili o zasebnem dokumentarnem in arhivskem gradivu, ki nastaja pri gospodarskih dejavnostih.

V večini primerov je interes gospodarskih subjektov glede dokumentarnega gradiva zelo omejen. Predvsem se nanaša na gradivo, ki se morebiti še potrebuje za pravne namene ter za poslovne ali tehnične informacije. Iz dnevne prakse vemo, da je le malo gospodarskih subjektov, ki se zavedajo pomena dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri njihovem poslovanju, za namene raziskovalne dejavnosti in kulture, pred-

---

1 Archivum, X, 1960, str. 127-146; v srbohrvaškem prevodu: Arhivist, IX, zv. 3-4, Beograd 1960, str. 29-46.

2 Prim. Maurice Hamon, Les enterprises et leurs archives: le temps des mutations, La Gazette des Archives, NS št. 141, 1988, str. 171-175. - Sylvie Dessolin-Baumann, L'archiviste d'enterprise: portrait d'un homme nouveau, La Gazette des archives, NS št. 154, 1991, str. 147-176.

3 Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, IV, št. 1-2, Ljubljana 1981.

4 Peter Pavel Klasinc, Usoda arhivskega in dokumentarnega gradiva ob stečajih in reorganizacijah podjetij, Sodobni arhivi '92, Maribor 1992, str. 16-23; isti, Reševanje arhivskega in dokumentarnega gradiva s projektom javnih del, Sodobni arhivi '93, Maribor 1993, str. 23-30.

5 Šime Ivanjko-Marijan Kocbek, Pravo družb. Statusno gospodarsko pravo, Ljubljana 1994, 608 str.

vsem zgodovine.[6] Le v zelo redkih primerih je to zadostna osnova za ohranitev in vzdrževanje arhivskega gradiva. Na tem področju čaka arhive še pomembna naloga, da z raznotero kultumo in izobraževalno dejavnostjo širijo spoznanje o pomenu arhivskega gradiva in v tem oziru motivirajo odgovorne v podjetjih. Ne nazadnje pa morajo to spoznanje uveljavljati tudi z osebnimi kontakti. Doseči bo treba nadalje aktivnejšo vlogo gospodarskih zbornic v tem pogledu. Za vzgled si lahko postavimo dejavnost teh zbornic v Nemčiji, ki igrajo pomembno vlogo tudi pri izgradnji mreže gospodarskih arhivov.[7]

Javni interes glede dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri poslovanju gospodarskih subjektov, je dvojen. Prvič je ta interes povezan z zagotavljanjem pravne varnosti. Zato Zakon o gospodarskih družbah (62. člen) predpisuje, da morajo družbe hraniti letna poročila v skladu z zakonom (tu ni mišljen Zakon o računovodstvu, ker se ne uporablja za gospodarske družbe), hrambo knjigovodskih listin in drugih dokumentov pa določa ustrezni knjigovodski standard. V Republiki Sloveniji se uporabljajo mednarodni računovodski standardi, ki jih je sprejel Svet za mednarodne računovodske standarde.[8] Obstojijo tudi druge vrste gradiva pri gospodarskih subjektih, za katere bi morala biti predpisana obvezna hramba (npr. dokumenti o delovni dobi, gradbena dokumentacija ipd.) in upajmo, da bo to s področno zakonodajo ustrezno urejeno. Ker Zakon o gospodarskih družbah ni celovito uredil vprašanja hrambe dokumentarnega gradiva, ki mu v primeru prenehanja gospodarskega subjekta niso pretekli roki obvezne hrambe, nima pa lastnosti arhivskega gradiva, smo morali urediti to vprašanje v predlogu Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (3. odstavek 23. člena; 393. člen Zakona o gospodarskih družbah navaja le poslovne knjige, knjigovodsko dokumentacijo in dokumentacijo o likvidacijskem postopku, ki jo je treba v takem primeru hraniti).[9] S tem smo želeli odpraviti nejasnosti, ki nastajajo v takih primerih, predvsem pa preprečiti nalaganje obveznosti arhivom glede dokumentarnega gradiva, ki nima lastnosti arhivskega gradiva v smislu zakonske opredelitve.

Drugič pa Ustava RS v 73. členu določa, da je vsakdo - torej tudi gospodarski subjekt - dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike. Ker naj nastopi varstvo arhivskega gradiva na podlagi zakona, se javnim arhivom s tem v zvezi postavlja naloga, da seznanijo lastnike, katerih dokumentarno gradivo ima lastnosti arhivskega gradiva, kako morajo varovati to gradivo ter kaj jim s tem v zvezi lahko nudi arhiv. Ustavna določba pa daje tudi osnovo za močnejše poseganje v zasebno arhivsko gradivo, seveda le v zelo utemeljenih primerih, določenih z zakonom (zato govori Ustava RS le o kulturnih spomenikih kot najvišji kategoriji kulturne dediščine).

Postopek varstva zasebnega arhivskega gradiva, ki je bil v predlogu Zakona o arhivskem gradivu in arhivih predviden v obliki razglašanja (usklajen je bil z osnutkom Zakona o kulturni dediščini) po mnenju ekspertov Mednarodnega arhivskega sveta, ki so v mesecu oktobru 1994 obiskali slovenske arhive, ni primeren. Razglašanje ne more biti splošna osnova za "nastajanje zasebnega arhivskega gradiva", ker preveč posega v zasebno lastnino. Zato je bilo treba v tem delu zakon ustrezno dopolniti oziroma spremeniti glede na to, da naj za lastnika arhivskega gradiva nastopijo naloge varstva po samem zakonu. Obenem pa je bilo treba dati ministru za kulturo možnost, da v utemeljenih primerih (kadar gre za posebno pomembno arhivsko gradivo, zlasti če je ogroženo) z odločbo naloži lastniku konkretne obveznosti v zvezi s hrambo, uporabo, izvozom ali prodajo gradiva. Seveda se je treba zavedati, da pomeni nalaganje obveznosti omejevanje lastnika, ki ima za posledico odškodnino, do katere je lahko upravičen lastnik arhivskega gradiva.

Če želimo govoriti o "nastanku arhivskega gradiva", je to v vsakem primeru spoznanje oziroma ugotovitev, da ima določeno dokumentarno gradivo lastnosti arhivskega gradiva. Pristojni arhiv pa mora imeti pravico in nalogo, da to ugotavlja. Lahko bi temu ugotavljanju rekli tudi evidentiranje arhivskega gradiva, če želimo z enim pojmom zajeti vse, tudi zasebno gradivo, le da se to opravlja - glede na lastnino arhivskega gradiva - na specifične načine (npr.pri javnopravnih osebah s tem, da ji da arhiv navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega). Povezava "nastanka arhivskega gradiva z odbiranjem arhivskega gradiva" skriva v sebi veliko nevarnost. V tem primeru bi bilo namreč po Kazenskem zakoniku (Uradni list RS, št. 63/94) varovano le odbrano arhivsko gradivo, ne pa arhivsko gradivo, ki je vsebovano v dokumentarnem gradivu, preden je bilo odbrano. Tu pa obstoji tudi največja nevarnost za njegovo uničenje.

---

6 Prim. Branko Radulović, Organizacija gospodarskih arhivov v nekaterih zahodnih državah, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 110-111. - Anna Christina Ulfsparre, The Management of Business Records, ICA handbooks series, 8, 1988, str. 27-29. - Isabelle Guérin-Brot, Les archives des enterprises: conseils pratiques d'organisation, Archives nationales, 1989 (2. izd.), 88 str.

7 Prim. Staatliche Archive begrüssen Errichtung des Bayerischen Wirtschaftsarchivs, Nachrichten aus den Staatlichen Archiven Bayerns, München, Oktober 1994, str. 9-10.

8 Zbirko 29 mednarodnih računovodskih standardov sta izdala SIDK v Republiki Sloveniji in Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije, Ljubljana 1993.

9 Kot predlog Zakona o arhivskem gradivu in arhivih je mišljeno besedilo, objavljeno v Poročevalcu Državnega zbora RS, št. 34/94.

Citirani člen Ustave RS nadalje določa, da država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Zakonska konkretizacija te določbe pa pomeni, da morajo imeti regionalni arhivi, ki so že doslej imeli tudi funkcijo gospodarskih arhivov, oddelek za gospodarsko gradivo, v katerega bodo sprejemali odbrano arhivsko gradivo likvidiranih podjetij, podjetij, ki ne bodo vzdrževala lastnega arhiva ipd. Predlog zakona o arhivskem gradivu in arhivih dopušča tudi možnost, da arhiv prevzame privatno gospodarsko gradivo kot depozit ali pa da ga odkupi (16. člen). Poudariti pa moramo, da je zakon naravnan na arhivsko gradivo, kot je opredeljeno v 2. členu predloga, ker regionalni arhiv ne sme biti ustanova, ki bo reševala probleme hranjenja dokumentarnega gradiva podjetja.

Ne glede na to, ali bo imel gospodarski subjekt svoj arhiv ali pa bo arhivsko gradivo izročal regionalnemu, t.j. državnemu arhivu, mora arhiv razviti svetovalno službo tako glede hranjenja in vzdrževanja arhivskega gradiva gospodarskih subjektov ter odbiranja in usposabljanja za uporabo.

Zakon mora urejati pravne osnove varstva arhivskega gradiva za naprej, ne sme pa zanemariti trenutno aktualnih vprašanj, povezanih z nastajanjem pravnega reda, sprejetega z Ustavo RS. Za gospodarsko področje so zlasti pomembni predpisi o denacionalizaciji, o zadrugah ter o lastninskem preoblikovanju podjetij. S temi zakoni se odpravlja družbena lastnina, produkcijsko in drugo premoženje, ki je bilo v družbeni lastnini, se ponovno vrača v sfero zasebne lastnine. Vprašanja, povezana z arhivskim gradivom ob denacionalizaciji, je uredil že Zakon o denacionalizaciji (Uradni list RS, št. 27/91), ki je določil, da se arhivsko gradivo, ki je bilo podržavljeno (kot posledica zaplembe ali nacionalizacije premoženja) in je sestavni del zbirk arhiva, upravičencem vrača v last, ne pa v posest (17. člen). Vprašanja v zvezi z lastninskim preoblikovanjem podjetij (Uradni list RS, št. 55/92, 7/93, 31/93, 43/94; banke in zavarovalnice se lastninijo po posebnih predpisih) ter v zvezi s privatizacijo zadružništva (Zakon o zadrugah, Uradni list RS, št. 13/92, 7/93) je bilo treba urediti v predlogu Zakona o arhivskem gradivu in arhivih. Iz 64. in 65. člena predloga zakona izhaja, da arhivskega gradiva, ki je nastalo pri družbenem podjetju oz. družbeni zadrugi ni mogoče privatizirati in da ga je treba v skladu z določbami Zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81, 42/86 in RS št. 26/92) izročiti pristojnemu arhivu.

Za zaključek naj poudarim, da so v predlogu Zakona o arhivskem gradivu in arhivih upoštevane dosedanje izkušnje arhivov, da pa bo prilagoditev evropski zakonodaji terjala tudi spremembo nekaterih dosedanjih predstav o arhivski dejavnosti, in to predvsem na področju zasebnega arhivskega gradiva ter arhivskega gradiva lokalnih skupnosti.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE WIRTSCHAFTSARCHIVE IM NEUEN SLOWENISCHEN ARCHIVGESETZESENTWURF

JOŽE ŽONTAR

In der Einleitung behandelt der Beitrag das System der Wirtschaftsorganisierung aufgrund der neuen slowenischen Wirtschaftsgesetzgebung und dann die einzelnen mit dem Schrift- und Archivgut vom Wirtschaftsbereich verbundenen Fragen. Es geht um das Interesse der wirtschaftlichen Subjekte hinsichtlich ihres eigenen Schrift- und Archivgutes, sowie auch um die in diesem Zusammenhang den Archiven gestellten Aufgaben. Weiter wird über das öffentliche Interesse im Zusammenhang mit dem bei der Geschäftsführung der wirtschaftlichen Subjekte entstehenden Schriftgut gesprochen. Im Beitrag wird die größte Aufmerksamkeit jedoch der Frage des öffentlichen Interesses hinsichtlich des wirtschaftlichen Archivgutsicherung gewidmet, sowie auch den Lösungen, die im Archivgutgesetzesentwurf und in den Archiven in diesem Zusammenhang vorgesehen sind.

Valorizacija dokumentarnega gradiva gospodarskih podjetij s poudarkom na računalniških nosilcih informacij v Sloveniji

VLADIMIR ŽUMER

Posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Radenci 10. do 12. novembra 1994

Slovenska arhivista **France Škerl in dr. Jože Šorn** sta leta 1957 v jugoslovanskem glasilu Arhivist v članku **"Skartiranje gospodarskih arhivov"**[1] imela na podlagi praktičnih izkušenj pri strokovni obdelavi gospodarskih fondov namen ugotoviti, "kaj se mora ohraniti in kaj je treba uničiti" od dokumetarnega gradiva, ki nastaja pri gospodarskih podjetjih, bankah, rudnikih, železnici in drugih. Pri tem jima je nezavedno uspelo, da sta se dotaknila tudi vseh temeljnih izhodišč valorizacije dokumentarnega gradiva nasploh, ki ne veljajo le za nekoliko specifično gradivo s področja gospodarstva. Med izhodišči valorizacije gradiva (izločanja) poudarjata **pomen predhodnega dobrega poznavanja preteklosti oziroma zgodovine** podjetja, tovarne, rudnika, trgovine, zavoda itd. kot tudi splošne značilnosti ekonomskega razvoja, ker takšno poznavanje omogoča boljši "uvid" v konkretno arhivsko gradivo in pravilnejšo oceno njegove vrednosti. Poleg poznavanja razvoja ustvarjalca fonda je potrebno dobro **poznavanje njegove organizacijske in še posebej "administrativne strukture"**, ki je na področju gospodarstva v primerjavi z upravo ali sodstvom zelo različna. Organizacija in tudi administrativno poslovanje običajno temelji na poslovnih funkcijah (sektorjih) kot so bile na primeru železarne iz Raven: nabava, prodaja, personala, osebni dohodki, mehanika-komunala, socialа, energetika, materialno knjigovodstvo, načrti, statistika in evidence, kalkulacije, kapitalna izgradnja, kovačnica, ekspedicija, centralni magacin, ekonomija in sindikat. Vsak navedeni sektor vodi svoj delovodnik, kar dokazuje, da administrativna struktura temelji na organizacijski strukturi podjetja.

Velik del članka sta avtorja namenila razlagi, kaj vse mora arhivist "znati in vedeti, preden začne škartirati arhivsko gradivo" s področja gospodarstva, kar seveda spada med najodgovornejše naloge arhivske službe. Pri izločanju arhivist ne določa, kateri spisi so mogoče danes pomembni in kateri nepomembni, ampak kateri bodo lahko pomembni v prihodnosti. To določanje po mnenju avtorjev ni lahko, tako da so arhivisti že prišli do spoznanja, da je mnogo bolje izločati manj kot preveč. K temu, še dolgo časa tipičnemu stališču večine arhivistov (ki se večinoma strokovno ukvarjajo z gradivom, nastalim pred letom 1945), pa dodajata, da na ta način težavnosti izločanja ne olajšamo, problemi ostajajo še naprej isti in arhivisti se jih morajo zavedati.

Na koncu članka avtorja vseeno ugotavljata, da se da potegniti črto med gradivom, ki se ga ne sme uničiti, in gradivom, ki se lahko izloči, ter navajata konkretne primere iz slovenske arhivske prakse (primer izločanja fonda Združene papirnice Vevče, Goričane, Medvode). **Ohraniti se morajo**: "zapisniki vseh vrst, to so zapisniki sej upravnih svetov, zapisniki sej izvršnih odborov, zapisniki sej delavskih svetov itd., plačilni seznami, seznami cen, statistika, kartelni sporazumi, korespondenca z domačimi in tujimi firmami, korespondenca z organi oblasti, pogajanja z delavci okoli kolektivnih pogodb, razni zapisi o štrajkih in podobno. Sem spadajo tudi podatki o proizvodnji, poročila o delu in uspešnosti podjetja in podobno. Prav tako se ne smejo škartirati načrti in plani..."

Škartirati pa je treba: "račune za stroške električne energije ali vode, če obstoje sumarni popisi porabe za statistične potrebe ali skupna poraba, preračunana na neko časovno enoto (teden, mesec, leto), potrdila skladiščnikov, reverze za manjše stvari, dobavnice, reklamne spise brez vrednosti, tovorne liste, prošnje za manjša darila, dostavnice, portirske knjige, račune in njihove kopije (če so vpisani v knjige, ki so ohranjene), potne naloge, dnevna poročila o proizvodnji, fakture, potrdila o prejemu materiala, blagajniške priloge, mesečne bilance, pomožne knjige in slično."[2]

Razumljivo je, da tako pozitivni kot negativni seznam nista popolna, sta pa v arhivski valorizacijski praksi z dopolnitvami in spremembami uporabna še danes. Pri tem je značilno, da se avtorja ne spuščata v problematiko določanja rokov hranjenja dokumentranega gradiva za operativne oziroma praktične potrebe poslovanja, kar je v primerjavi z ostalo jugoslovansko teorijo in prakso valorizacije ostala specifičnost vse do danes oziroma do leta 1981, ko smo v Sloveniji uzakonili tako imenovani pozitivni način odbiranja arhivskega gradiva.

Šele leta 1980 so nastala prva tipska navodila za odbiranje arhivskega gradiva s področja gospodarstva ter prvi teoretični članki o valorizaciji gradiva in pozitivni metodi odbiranja arhivskega gradiva s področja gospodarstva v povezavi z

[1] F. Škerl, J. Šorn, Skartiranje privrednih arhiva, Arhivist, VII, zv.1-2, Beograd 1957, str. 24-30.

[2] Opomba 1, str. 28-29.

arhivsko raziskovalno nalogo **Valorizacija gospodarskega registraturnega gradiva Zgodovinskega arhiva Ljubljana** v letih 1979 do 1981, ki je imela za cilj pripravo "**splošne pozitivne liste za odbiranje arhivskega gradiva gospodarstva**". V ta namen so bili preučeni dotedanji posamični vnaprejšnji izločitveni seznami, številne vrste dokumentarnega gradiva, na podlagi katerih je bil izdelan seznam dokumentarnega gradiva za področja splošnega, kadrovsko-socialnega, finančnega in komercialnega poslovanja. Preučeno je bilo tudi dupliranje gradiva in določenih vrst podatkov (o kadrih, financah, premoženju, itd.) za gospodarstvo v fondih ustvarjalcev s področja uprave, pravosodja in samoupravnih interesnih skupnostih.[3]

Ker se na področju gospodarstva pa tudi na področju družbenih dejavnosti pri valorizaciji gradiva in izdelavi seznama arhivskega gradiva ni bilo mogoče nasloniti na sistem razvrščanja dokumentarnega gradiva po vsebini ali celo na ločevanje stvarnih in osebnih zadev na podlagi klasifikacijskega načrta kot pri državni upravi in pravosodju, je bilo potrebno za **osnovo uporabiti razvrščanje gradiva na osnovi poslovnih funkcij**, na katere je mogoče razčleniti poslovanje oziroma dejavnost vsakega ustvarjalca, pa tudi njegovo dokumentarno gradivo.

V ta namen je **Martin Lorbar** z Višje upravne šole v Ljubljani leta 1980 izdelal več osnutkov **klasifikacijskih načrtov za razvrščanje gradiva gospodarskih organizacij na podlagi poslovnih funkcij in njihovih vsebin.**[4] Enoten klasifikacijski načrt za razvrščanje dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva naj bi bil v prvi vrsti osnova novega pisamiškega poslovanja za to področje in obenem tudi osnova za izdelavo seznama arhivskega gradiva za področje gospodarstva. V celoti se je uresničilo le drugo.

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana tedaj v zvezi z iskanjem ustreznih osnov valorizacije gospodarskega gradiva tudi ni uspel poskus nasloniti odbiranje oziroma seznanje arhivskega gradiva na tako imenovani **katalog zgodovinskih problemov in vprašanj**, ki je bil po letu 1972 značilen za valorizacijo v obeh nemških državah, v Vzhodni Nemčiji na žalost pod vplivom politike oziroma vladajoče ideologije.[5] Omenimo naj le prizadevanja **Janeza Kopača in sodelavcev arhiva**, ki so leta 1980 pripravili skromen poskusni katalog z naslovom "**Pomembnejša vprašanja pri proučevanju zgodovine delovnih organizacij v gospodarstvu**",[6] v katerem so evidentirali glavna vprašanja in teme, ki bi na kakršenkoli način skušale zanimati zgodovinarje oziroma raziskovalce. Izbor tem, pri katerih raziskovalci sicer niso neposredno sodelovali, temelji na naslednjih glavnih skupinah vprašanj:

1. Splošno o delovni organizaciji
2. Samoupravljanje
3. Kadrovske zadeve
4. Varstvo premoženja
5. Investicije
6. Proizvodnja
7. Komerciala, nabava in prodaja
8. Gospodarsko finančno poslovanje
9. Družbenopolitične organizacije in društva
10. Informiranje v podjetju

Predlagana sistematika raziskovalnih vprašanj je povsem podobna členitvi poslovanja gospodarskih in drugih organizacij na poslovne funkcije, na katerih sloni klasifikacijski sistem za razvrščanje gospodarskega gradiva M. Lorbarja, ki je bil nato tudi sprejet kot izhodišče valorizacije oziroma kot osnova za določitev seznama arhivskega gradiva v navodilih za odbiranje gradiva s področja gospodarstva.

Na seminarjih, ki sta jih v letih od 1980 do 1982 organizirala Višja upravna šola in Zgodovinski arhiv Ljubljana je **Vladimir Žumer** leta 1980 v razmnoženem predavanju "**Odbiranje arhivskega gradiva v gospodarskih organizacijah**"[7] naslonil problematiko odbiranja in seznam arhivskega gradiva s področja gospodarstva na 3. osnutek klasifikacijskega načrta M. Lorbarja. Enako sistematiko oziroma naslonitev na poslovne funkcije v seznamu gradiva za odbiranje s področja gospodarstva je **V. Žumer** uporabil tudi v referatu "**Odbiranje arhivskega gradiva iz poslovne dokumentacije v delovnih organizacijah s področja gospodarstva**" na III. posvetovanju o strokovnih in tehničnih vprašanjih v Radencih leta 1981[8] ter v nekoliko dopolnjeni in spremenjeni obliki v seznamu tipskega navodila za odbiranje arhivskega gradiva

---

3 Na primer: Miran Kafol, Pregled pristojnosti in opravil občinskih skupščin in občinskih upravnih organov za področje gospodarstva, Arhivi, IV, št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 89-93.

4 Martin Lorbar, Klasifikacijski načrt in abecedni register gesel h klasifikacijskemu načrtu, 3. osnutek 10.1.1980, razmnoženo gradivo Višje upravne šole v Ljubljani, Ljubljana 1980. Primerjaj tudi: Miha Breje, Vsebinski način razvrščanja gradiva v gospodarstvu, Sodobni arhivi 83, Maribor 1983, str. 43-50.

5 Glej Theodore R. Schellenberg, Die Bewertung modernen Verwaltungsschriftguts, übersetzt und herausgegeben von Angelika Menne-Haritz, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, Nr. 17, Marburg 1990. - Boiko Uhl, Der Wandel in der archivischen Bewertungsdiskusssion, Der Archivar 43, 1990, zv. 4, str. 529-538.
- Angelika Menne-Haritz, Anforderungen der Bewertungspraxis an die archivische Theorie, Archivmitteilungen 41, zv. 3/1991, str. 101-108.

6 Tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.

7 Vladimir Žumer, Odbiranje arhivskega gradiva v gospodarskih organizacijah; Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani - Višja upravna šola, Ljubljana 1980, razmnoženo gradivo za seminar, dopolnjeno leta 1981 in 1982.

8 Vladimir Žumer, Odbiranje arhivskega gradiva iz poslovne dokumentacije v delovnih organizacijah s področja gospodarstva, Arhivi 81, Maribor 1981, str. 130-142.

organizacij združenega dela **v gradivu za seminar Višje upravne šole v Ljubljani leta 1982 ter v Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom leta 1984.**[9]

Zadnja verzija seznama arhivskega gradiva tipskih navodil za odbiranje gradiva na področju gospodarstva v priročniku ima naslednje strukturne enote, ki večinoma temeljijo na poslovnih funkcijah:

1. Splošno o organizaciji
2. Samoupravni in drugi splošni akti
3. Samoupravni akti in pogodbe, ki jih OZD sklene z drugimi organizacijami in skupnostmi
4. Volitve, referendumi in imenovanja
5. Samoupravni organi, delegacije, poslovodni organi, strokovni in drugi organi upravljanja (zapisniki sej z gradivom)
6. Statistika
7. Planiranje in analize
8. Delovna razmerja
9. Investicije, razvoj in tehnologija
10. Finančno poslovanje
11. Komercialno poslovanje
12. Vzdrževanje in zavarovanje premoženja
13. Družbenopolitične organizacije in društva v OZD
14. Informacijsko-dokumentacijska dejavnost

Na tem mestu moramo **poudariti splošnost navodil v priročniku,** ki so zaradi tega uporabna pravzaprav pri valorizaciji in odbiranju arhivskega gradiva ne le vseh organizacij združenega dela s področja gospodarstva (podjetij), temveč tudi družbenih dejavnosti (javnih zavodov in ustanov) ter pri delovnih skupnostih upravnih organov, SIS, družbenopolitičnih organizacij, pa tudi društev, seveda pri gradivu, ki nastaja pri opravljanju določenih splošnih poslovnih funkcij, ki so značilne za vse družbene pravne osebe in društva (kot je na primer upravljanje, samoupravljanje, kadrovska in finančna poslovna funkcija, informacijska dejavnost itd.). V tem smislu so navodila za organizacije združenega dela v določeni meri vsebovana v vseh ostalih navodilih za posamezne dejavnosti.

Tipska navodila obsegajo predvsem **seznam dokumentarnega gradiva, ki ima lastnost arhivskega gradiva** predvsem glede na ugotovljen oziroma predviden pomen vsebine, pomen ustvarjalca gradiva ter glede na dosedanja spoznanja in potrebe znanosti oziroma zgodovinopisja. V manjši meri navodila poleg seznama gradiva navajajo tudi **načela in kriterije za odbiranje.** Nasploh velja ugotovitev, da so načela in kriteriji valorizacije slabo oziroma pomanjkljivo obrazloženi, tako da o njihovi uporabi lahko le sklepamo na podlagi analize seznamov dokumentarnega gradiva, ki ima lastnosti arhivskega gradiva.

Od sicer skromnih **splošnih načel in kriterijev odbiranja gradiva,** ki povečini niso izrecno navedeni, moramo pri tipskih navodilih za gospodarstvo v priročniku omeniti:

1. Kriterij, da se **dupliranо gradivo** in razmnoženo ali tiskano gradivo, ki ga ustvarjalci prejemajo le v vednost, ne pa v reševanje, ne odbira. V tem obdobju je bil ta kriterij namenjen predvsem odbiranju masovnega gradiva s področja samoupravljanja in delegatskega gradiva.

2. Da imajo glede na **stopnjo ponavljanja in koncentracije podatkov** lastnosti arhivskega gradiva dokumenti z najvišjo stopnjo koncentracije kot na primer letni, srednjeročni in dolgoročni plani, letna poročila, analize, statistična poročila itd.

3. Da je glede **dupliranja gradiva med fondi** praviloma določeno tudi odbiranje duplikatov gradiva pri tistih ustvarjalcih, kjer se določene vrste arhivskega gradiva zaradi različnih vzrokov zbirajo oziroma koncentrirajo, kot na primer zaključni računi podjetij pri ekspoziturah SDK, plani in poslovna poročila pri upravnih organih in gospodarskih združenjih, gradbeni načrti pri republiških in občinskih upravnih organih, itd. Zaradi previdnosti je zaenkrat v navodilih predvideno odbiranje tovrstnega gradiva tudi pri ustvarjalcih, ki so avtorji gradiva. Takšno zbiranje oziroma dupliranje gradiva ima namreč svoje pomanjkljivosti (ne velja za daljša časovna obdobja, pristojnost zbiranja prehaja od enega k drugemu ustvarjalcu, zbiranje ni popolno itd.) in zahteva stalno preverjanje.

4. Da podoben princip velja tudi za **ponavljanje in koncentriranje podatkov in informacij** o pravnih ali fizičnih osebah, podatkov o stvareh, predmetih in pojavih pri nekaterih, zlasti upravnih, statističnih in pravosodnih fondih. Le s to razliko, da se večinoma primarni podatki in informacije posameznih ustvarjalcev pri teh ne obranjajo v celoti, temveč le vzorčno ali po drugih kriterijih (na primer letna in občasna statistična poročila vseh pravnih oseb pri zavodu za statistiko). Kot primer tako zbranih oziroma koncentriranih podatkov moramo omeniti zlasti vse uradne evidence kot so na primer zemljiški kataster, zemljiška knjiga in register organizacij pri temeljnem sodišču ali pri zavodu za statistiko, obrtni register, evidence motornih vozil, itd., vključno z zbirkami osebnih podatkov (kadrovske evidence), ter zbirnimi statističnni obdelavami. Primarno gradivo, ki služi za vpis v te zbirne oziroma uradne evidence tako v takšnih primerih praviloma nima značaja arhivskega gradiva, razen nekaterih izjem, kot na primer zbirka listin zemljiške knjige ali registra organizacij pri temeljnih sodiščih.

5. Da je v navodilu tudi navedeno, da imajo **značaj arhivskega gradiva tudi nove vrste**

[9] Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.

dokumetarnega gradiva kot so fotografije, filmi, magnetofonski zapisi, gramofonske plošče, kasete, zapisani ustni viri (spomini, govori, intervjuji, izjave, topografija) in drugo, vendar običajno brez navajanja kriterijev valorizacije. Posebej je določeno odbiranje fotografij in filmov o objektih, strojih, proizvodnem procesu, o delavcih, proslavah, prireditvah in razstavah.

6. V navodilih se med arhivsko gradivo uvršča tudi **tiskano arhivsko gradivo in drobni tiski,** kot na primer:

- tiskani plani in poslovna poročila, statistične publikacije, zapisniki sej, analize in elaborati, pravila in statuti, družbeni dogovori in samoupravni sporazumi itd.,
- tiskane jubilejne publikacije, zborniki, brošure, tiskani tovarniški in drugi časopisi, informatorji, bilteni, interna glasila, revije, itd.,
- plakati, letaki, vabila, sporedi prireditev, programske knjižice, nalepke, diplome, priznanja in drugi drobni tiski (živilski in bencinski boni, vstopnice, vozovnice, itd),
- tiskana dokumentacija o ekonomski propagandi in reklami (prospekti, reklamni in prodajni katalogi, katalogi razstav, vabila itd.)

Kriteriji, ki so posebej značilni za valorizacijo in odbiranje gradiva s področja gospodarstva pa določajo:

1. Da se iz zelo obsežnih oziroma številnih **samoupravnih in drugih splošnih aktov** odbirajo le akti ob ustanovitvah, organizacijskih spremembah, spremembah obsega in predmeta poslovanja, akti, ki se pojavijo prvič ter akti, ki so specifični za določeno organizacijo ali panogo dejavnosti. Sicer se samoupravni akti odbirajo le vzorčno za določeno časovno obdobje.[10]

2. Da se **dupliranu gradivu s področja upravljanja in samoupravljanja** praviloma odbira v okviru gradiva za seje upravnih in samoupravnih organov, pri katerih je gradivo nastalo, torej skupaj z vabili in zapisniki sej družbenopolitičnih, samoupravnih, poslovodnih, strokovnih in drugih organov ter delegacij, če je na tak način gradivo tudi evidentirano, razvrščeno in odloženo v stalno zbirko dokumentarnega gradiva. Za nekatere manj pomembne in pomožne organe (komisije, odbori, sveti) upravljanja in samoupravljanja ter delegacije za družbenopolitične skupnosti in samoupravne skupnosti je predvideno le odbiranje zapisnikov sej brez gradiva.

3. Da se s področja **volitev, referendumov in imenovanj** odbirajo le dokumenti, ki razpisujejo, ugotavljajo in razglašajo rezultate volitev in referendumov.

4. Da se pri vseh ustvarjalcih gradiva **v celoti odbira gradivo** o ustanovitvi, organiziranju, konstituiranju, združitvah, pripojitvah, izločitvah, razdelitvah, likvidaciji, prenehanju ter drugih statusnih spremembah, gradivo o ukrepih družbenega varstva in vpis v sodni register, kljub temu, da se pri temeljnih sodiščih oziroma pred tem pri okrožnih gospodarskih sodiščih odbira gradivo registra organizacij vključno z pripadajočo zbirko listin. V vsakem primeru je tovrstno gradivo pri ustvarjalcih popolnejše v primerjavi z dupliranim gradivom v zbirki listin pri temeljnih sodiščih. Enak kriterij dvojnega odbiranja velja tudi za odbiranje zemljiško-knjižnih zadev pri ustvarjalcih na eni strani ter v zemljiški knjigi z zbirko listin na temeljnih sodiščih oziroma pred tem na okrajnih sodiščih, za tehnično in tehnološko dokumentacijo (pri investitorjih in pri upravnih organih ter patentnih uradih), za plane in poročila, zapisnike sej, zaključne račune, gradivo s področja delovnih razmerij ter še za nekatere druge vrste dupliranega gradiva.

5. Da se s področja **delovnih razmerij** pri vseh družbenih pravnih osebah odbirajo predvsem matične knjige in kartoteke zaposlenih delavcev in drugo izvirno gradivo (letni kadrovski plani in poročila, gradivo o nesrečah pri delu itd.) in da se v veliki meri računa na odbiranje dupliranih oziroma koncentriranih podatkov o delavcih v predpisanih zbirnih evidencah na področju dela, ki jih vodijo pristojni zavodi pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zdravstvenega zavarovanja in zavodi za zaposlovanje.

6. Da je pri **tehnični in tehnološki dokumentaciji** ustvarjalcev s področja gospodarstva potrebno odbirati le najbolj značilno lastno dokumentacijo, kar pomeni tehnično dokumentacijo (načrte in spisovno gradivo) lastnih objektov, strojev in naprav ter lastno ustvarjeno izvirno dokumentacijo tehnološkega procesa in proizvodov (tako imenovano dokumentacijo o industrijski lastnini).

Kot arhivsko strokovno pripombo moramo omeniti **kršenje provenienčnega principa**, ker navodila vsebujejo tudi seznam arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij in društev, ki delujejo v okviru ali pri organizaciji združenega dela. Kršitev načela provenience je zavestna, ker je gradivo teh organizacij in društev v praksi večinoma v administrativnem smislu priključeno oziroma združeno z gradivom podjetja (na primer gradivo sindikalne in mladinske organizacije, športnega društva itd.). Ta določba pa seveda ne pomeni, da se provenienčni princip ne bo upošteval po prevzemu gradiva v arhiv.

[10] Za uporabo različnih vzorčnih kriterijev valorizacije in odbiranja arhivskega gradiva glej: - Felix Hull, The Use of sampling techniques in the retention of records, a RAMP study with guidelines, UNESCO, Paris 1981 in - Actes de la XXIIe Conference internationale de la Table ronde des Archives (Bratislava 1983), The archivist and the inflation of contemporary records, Preliminary report, Eckhart G. Franz, Paris 1983.

Podrobneje je seznam arhivskega gradiva organizacij združenega dela in kriterije odbiranja obrazložil **Vladimir Žumer** na posvetovanju v Radencih leta 1981 ter nato ponovno na zborovanju v Portorožu leta 1987 v referatu "**Problemi valorizacije dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva**".[11]

V tem času je bila v Sloveniji že v celoti opravljena tudi **selekcija oziroma določitev družbenih pravnih oseb s področja gospodarstva**, katerih arhivsko gradivo je bilo proglašeno za zgodovinski spomenik. S tem je bil storjen prvi korak, ki bistveno vpliva na količino in kakovost odbranega gradiva. Od celotnega po letu 1976 izjemno povečanega števila vseh registriranih TOZD, OZD, SOZD, POZD in drugih pravnih oseb s področja združenega dela je bilo na območju ljubljanskega regionalnega arhiva izbranih 14% ustvarjalcev, na območju celjskega 17%, novogoriškega 27%, ptujskega 31%, koprskega 42% in na območju mariborskega skoraj vsi. Postavlja se vprašanje, zakaj tolikšno nesorazmerje, če pa so se arhivi na že omenjenih posvetovanjih na Ptuju leta 1980 in v Ankaranu leta 1981 dogovorili, da bodo upoštevali enotna načela in kriterije za selekcijo ustvarjalcev. Analiza selekcije je poleg tega pokazala, da ni bilo dovolj upoštevano enakomerno zastopanje vseh gospodarskih panog, tako da so bile nekatere celo izpuščene ali pa preslabo zastopane. V nekaterih primerih so bili izbrani povsem nepomembni ustvarjalci, kot na primer razne TOZD s področja oddiha in prehrane, vzdrževanja in servisnih dejavnosti, razne trgovske poslovalnice in enote. Povsem očitno na določitev niso vplivali samo strokovni kriteriji, temveč tudi eksistenčna vprašanja regionalnih arhivov, njihove trenutne delovne zmogljivosti in prostorske kapacitete ter različna programska usmerjenost. V. Žumer je predlagal, da bi ob predvidenih revizijah selekcije določili vsa gospodarska združenja in skupnosti v SR Sloveniji ter vse SOZD. Najstrožja naj bi bila selekcija TOZD in sicer le v primerih, kadar ima TOZD specifičen predmet poslovanja, dolgoletno tradicijo, samostojno pisarniško poslovanje, ali je dislocirna od OZD itd.

Glede tipskih pa tudi posamičnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva s področja gospodarstva avtor opozarja na **premajhno upoštevanje "dupliranja gradiva in informacij v fondih, kjer se gradivo koncentrira od vseh ustvarjalcev"** s tega področja. Pri vsaki odločitvi glede zajemanja dupliranega gradiva je potrebno preučiti kje se gradivo duplira, koliko časa (od kdaj), čemu služi, koliko časa ima praktični pomen za poslovanje, kdaj gre za obvezno dupliranje, urejeno z zakonodajo itd. Neracionalno je namreč tako z vidika odbiranja arhivskega gradiva kot z vidika poslovanja posameznih ustvarjalcev, da arhivi na primer ne določajo za prevzem splošnega gradiva o organizaciji (registracije) v okviru registra in zbirke listin pri temeljnih sodiščih, zadev v zvezi z lastništvom družbene lastnine pri zemljiški knjigi temeljnih sodišč, gradivo s področja delovnih odnosov od leta 1972 pri skupnostih pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zaključnih računov od leta 1967 pri ekspozitirah službe družbenega knjigovodstva, investicijskih programov in tehnične dokumentacije pri upravnih organih in projektantskih organizacijah, gradivo o industrijski lastnini (izvirna tehnološka dokumentacija, tehnične izboljšave in inovacije) pri patentnih uradih itd.

Tipsko navodilo za odbiranje gradiva s področja gospodarstva poleg tega **premalo upošteva tudi dupliranje gradiva v okviru enega fonda**. Pri tem je mišljeno zlasti dokumentarno **gradivo s področja samoupravljanja**, ki se ga še vedno odbira preveč. Predlaganih rešitev je več: ali napraviti pri enem ustvarjalcu selekcijo samoupravnih organov glede na pristojnosti in stopnjo odločanja, ali odbirati zapisnike sej z ali brez gradiva za seje, ali odbirati samoupravno gradivo v celoti le pri vzorčnih organizacijah, itd. Pomembna je zlasti odločitev za **odbiranje zapisnikov sej z gradivom za seje**, saj je v takem primeru zajeto zelo številno gradivo, na primer vsi samoupravni in drugi splošni akti, plani, poslovna poročila in analize, investicijski programi, podatki o volitvah in referendumih ... do prošenj in pritožb posameznikov. Poleg tega so tipska navodila naravnana preveč na pisano in risano gradivo, premalo pa upoštevajo nove vrste zapisov (mikrofilm, računalniški zapisi).

Premalo se tudi upošteva **načelo vzorčnega odbiranja** vseh izjemno številnih različnih vrst masovnega dokumentarnega gradiva na področju gospodarstva. Na to načelo so leta 1981 v specialnem članku "**Vsebinska analiza, valorizacija in evidence prispelih računov - kategorije gradiva iz gospodarstva, in sicer trgovine z vinom na področju Ptuja na daljše časovno razdobje**" posebej opozorili Brane Oblak, Marija Hernja - Masten in Kristina Šamperl - Purg.[12] Dokazovali so, da imajo ohranjeni vinski računi od 19. stoletja do leta 1945 izreden pomen kot zgodovinski viri za preučevanje vinske trgovine. Po tem letu računi kot arhivsko gradivo izgubljajo pomen, ker jih nadomeščajo drugi viri. Kljub temu predlagajo vzorčno ohranjanje določenega števila računov, ki bodo še bolj celostno dokumentirali in omogočali po-

[11] Vladimir Žumer, Problemi valorizacije dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva, Arhivi, XI, št. 1-2, Ljubljana 1988, str. 56-58.

[12] Brane Oblak, Marija Hernja-Masten, Kristina Šamperl-Purg, Vsebinska analiza, valorizacija in evidence prispelih računov-kategorije gradiva iz gospodarstva in sicer trgovine z vinom na področju Ptuja na daljše časovno razdobje, Arhivi IV, št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 71-75.

drobno analizo vinske trgovine, ob zaključnih računih, poslovnih poročilih, knjigah faktur, pogodbah, izvoznih zaključkih, knjigah izvoza itd.

Leta 1986 so se na republiškem posvetovanju **Zveze društev Arhivskih delavcev Srbije v Mataroškoj banji** specialno lotili **vrednotenja masovnega gradiva s področja samoupravljanja**, ki je ravno v teh letih v nekdanji Jugoslaviji in seveda tudi v Sloveniji doseglo zastrašujoč obseg. **Milić Petrović** v referatu **"Vrednotenje nekaterih masovnih dokumentov, ki so do zdaj imeli značaj arhivskega gradiva"**[13] obravnava **vrednotenje gradiva s področja samoupravljanja** (predvsem samoupravne splošne akte manj pa ostalo gradivo s tega področja), **personalne dosjeje zaposlenih delavcev in študentske dosjeje**. Vse navedeno gradivo je do tedaj, razen v Sloveniji, kjer so se že v začetku osemdesetih let izoblikovali kriteriji selekcije "samoupravnega gradiva", imelo značaj trajnega arhivskega gradiva. S takšno določitvijo so se še posebej ponašale vse liste dokumentarnega gradiva z roki hranjenja. Za ilustracijo masovnosti je M. Petrović navedel, da je po analizi konec leta 1983 v vsej Jugoslaviji obstajalo preko 5 milijonov veljavnih samoupravnih splošnih aktov (družbenih dogovorov, samoupravnih sporazumov, statutov, pravilnikov in poslovnikov), ob dejstvu, da je obstajalo 120.364 temeljnih organizacij združenega dela (TOZD), ki so imele vsaka v povprečju po 35 do 40 takih aktov. V večjih organizacijah združenega dela jih je bilo še več. V prilogi referata avtor poimensko navaja 50 samoupravnih splošnih aktov. Seveda v število 5 milijonov samoupravnih splošnih aktov niso všteti duplikati in multiplikati, ki so zaradi načina informiranja in koncepcije samoupravljanja sploh osnovna značilnost. Dejanski obseg je bil še neprimerno večji. Ob takšnem obsegu pa tudi ob vse večji nepomembnosti gradiva so dotedanji kriteriji tudi v Srbiji postali nevzdržni.

Kot primer drugih vrst masovnega gradiva, ki so do tedaj v jugoslovanski teoriji in praksi v celoti šteli za trajno arhivsko gradivo M. Petrović obravnava **vrednotenje personalnih dosjejev delavcev in študentskih dosjejev**. Gradivo dosjejev razčlenjuje po vrstah dokumentov, ki jih ti vsebujejo in se zavzema za njihovo posamično vrednotenje. V načelu naj bi po sovjetskih principih personalne mape odbirali v celoti le za delavce, ki so opravljali pomembne družbene funkcije, dosjeje znanih javnih kulturnih in drugih delavcev, priznanih strokovnjakov, vodilnega kadra, izumiteljev in iznajditeljev ter drugih poznanih in priznanih oseb. Sicer pa se iz delavskih dosjejev lahko izloči skoraj dve tretjini (odločbe o dopustih in osebnih dohodkih, razna potrdila iz dela in delovnih odnosov, potrdila o delovni dobi, itd.). Podobno velja tudi za študentske dosjeje, kjer se lahko uniči vse gradivo, ki vsebuje podatke iz matičnih knjig, registrov, kartotek in drugih evidenc o študiju in uspehu študenta. Trajno pa naj se hranijo biografije študentov, karakteristike, pohvale, nagrade ipd.

V istem času si je za nove kriterije vrednotenja gradiva s področja samoupravljanja prizadevala tudi **Olga Giler** na 8. posvetovanju o strokovno tehničnih vprašanjih v Radencih v referatu **"Vrednotenje dokumentov, ki nastajajo pri samoupravljanju delavcev"**[14] s skoraj povsem podobnimi kriteriji kot M. Petrović. Za izhodišče je ugotovila, da sta na spremembo dosedanja strokovnega stališča, da je vse gradivo s področja samoupravljanja trajno arhivsko gradivo vplivali dve okoliščini in sicer:

- masovnost dokumentov, ki jo povečuje zlasti multipliciranje in
- spoznanje, da samoupravno gradivo tako po vsebini kot po drugih kriterijih ne predstavlja zgodovinsko pomembnih virov niti za razvoj samoupravljanja niti za organizacijo, v kateri je gradivo nastalo.

Takšna sprememba kriterijev je veljala seveda le za jugoslovansko valorizacijsko prakso. V Sloveniji so namreč takšna stališča začela prevladovati že konec sedemdesetih let, prva splošna navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva pa so že tudi predvidela zelo konkretne kriterije odbiranja samoupravnega gradiva, ki so v skladu z ožjo definicijo arhivskega gradiva v Sloveniji še bolj selektivna. Referat O. Giler s tega vidika za slovenske razmere ni bil primeren, ker je vnašal zmedo na področju kriterijev valorizacije, še manj pa je bil aktualen, saj je predlagane kriterije vrednotenja slovenska teorija in praksa že osvojila in presegla že nekaj let prej. Tega pa O. Giler v referatu ni upoštevala.

Zaradi lažje primerjave s takratnimi slovenskimi kriteriji in zaradi novosti v jugoslovanski arhivski teoriji, ki si je upala ustvariti svoje strokovno mnenje o samoupravljanju oziroma njegovemu gradivu, naj povzamemo predloge kriterijev za odbiranje, kot jih je predlagala v referatu O. Giler:

1. Zapisniki sej, stenogrami, sklepi, zaključki, priporočila, mišljenja, stališča, ki so bila sprejeta na sejah samoupravnih organov in teles - trajno.
2. Originali samoupravnih splošnih aktov in drugih splošnih aktov v okviru organa, ki jih je sprejel - trajno.
3. Iniciative, teze, osnutke, predloge samoupravnih aktov in drugih spošnih aktov je

[13] Milić Petrović, Vrednovanje nekih masovnih dokumenata, koja su do sada smatrana arhivskom gradjom, Arhivski pregled, št. 1-2, Beograd 1986, str. 10-24.

[14] Olga B. Giler, Vrednovanje dokumenata, koji nastaju ostvarivanjem samoupravljanja radnika, Sodobni arhivi 86, Maribor 1986, str. 61-64.

treba hraniti trajno v okviru gradiva organa ali telesa, ki jih sprejema kot definitvne tekste. Vsega ostalega gradiva pri vseh drugih organih in telesih, ki sodelujejo le pri njihovih obravnavah ali razpravah, pa ni potrebno ohraniti.

4. Programi, poročila, analize, študije, informacije in drugo analitično gradivo se hranijo trajno samo pri tistih organih in telesih, ki jih dokončno sprejemajo oziroma potrjujejo, ne pa pri tistih, ki o njih le razpravljajo.
5. Posamično gradivo s področja izvajanja in varstva pravic delavcev v združenem delu, ki so služili kot podlaga za odločanje, nima značaja arhivskega gradiva.
6. Poročila o izvedbi referenduma in poročila volilnih komisij o izvedbi volitev delegatov naj se hranijo trajno v gradivu organov, ki so razpisali referendum ali volitve. Ostalo gradivo o referendumih in volitvah se ne ohrani.
7. Trajno naj se hrani gradivo služb, ki se nanaša na statistiko samoupravne prakse.

Leta 1987 je bilo v Sloveniji zelo kvalitetno tipsko ovrednoteno tudi dokumentarno gradivo s področja bančništva ob posamičnem navodilu za Ljubljansko banko, združeno banko Ljubljana v prilogi priročnika iz leta 1984. **Aleksandra Pavšič-Milost** je v članku **"Vrednotenje dokumentarnega gradiva temeljnih in internih bank"**[15] ob preučitvi vrst bank po letu 1945, njihovega razvoja, organizacije, dejavnosti in vrst dokumentarnega gradiva predlagala konkreten seznam arhivskega gradiva. Ob tem je opozorila tudi na **načelo koncentracije podatkov in na podvajanje gradiva in podatkov o bankah pri drugih ustvarjalcih**, predvsem pri ustanoviteljicah banke, pri združeni banki, pri Narodni banki Slovenije ter pri izvršnih svetih občin.

Kot zelo redek, vendar pa zelo kritičen odmev zgodovinarjev na valorizacijo gradiva s področja bančništva, je bil leta 1991 v glasilu Arhivi objavljen članek **Staneta Granda "Problem valorizacije gradiva nekdanjih hranilnic in posojilnic"**.[16] Članek obsoja uničevanje računskih knjig oziroma glavnih knjig hranilnih vlog in glavnih knjig posojil kot enega najpomembejših dokumentov hranilnic in posojilnic, obenem pa tudi ostro obsoja valorizacijo, ki "izhaja iz nekakšnega vzorca".

V obrambo arhivom in valorizaciji je treba omeniti, da gradivo hranilnic in posojilnic do likvidacije leta 1947 v nobenem od slovenskih arhivov ni bilo predmet valorizacije. Gradivo je bilo uničeno že ob likvidaciji posojilnic ali kasneje pri začasnih hraniteljih. Strožji kriteriji za odbiranje računskih in podobnih finančnih poslovnih knjig veljajo za najnovejše obdobje, predvsem po letu 1955 in se ne morejo avtomatično uporabljati v vseh obdobjih, zlasti ne v starejših obdobjih pred letom 1945. Znano je, da se pomen istovrstnega gradiva v različnih obdobjih menja.

Ob tem je avtor v želji, da bi odprl širšo diskusijo, arhivistom predlagal svojo metodologijo valorizacije:

"Arhivarjem mora biti osnoven cilj, da prevzamejo največ možnega gradiva. Pri izločanju naj bo najprej "žrtev" tisto, za katerega lahko s popolno gotovostjo domnevamo, da se je enako ali podobno ohranilo v drugih nahajališčih. Pred nujnimi odločitvami o izločanju je treba opraviti ali pa naročiti, tudi preko ustreznega ministrstva, ustrezno raziskavo. Njene rezultate je potem potrebno podrobno analizirati in prediskutirati strpno in argumentirano v najširšem krogu zainteresiranih strokovnjakov in šele po skupnem razmisleku sprejeti načelno nehvaležno odločitev. Razmišljanje brez stvarno opravljenih analiz, sklicevanje na večdesetletne izkušnje, tuje primerjave ali celo nekakšne vzorce, je izkaz nekritičnosti predlagatelja konkretne rešitve. Pri odločitvah, kjer napak ni mogoče popravljati, je treba biti skrajno previden in dostopen za vsako sugestijo." Primer citiramo kot tipično gledanje raziskovalcev na problem valorizacije gradiva, pri katerih gre običajno za:

- nezaupanje in nepoznavanje načina in postopka valorizacije in odbiranja gradiva,
- predlaganje načel in kriterijev odbiranja na podlagi lastnih raziskovalnih izkušenj in potreb,
- sklicevanje na skrajno previdnost in dostopnost za vsako sugestijo, ki jo arhivisti seveda morajo praktic irati, v vsakem primeru pa privede do odločitve o ohranitvi celotnega gradiva in postavi valorizacijo na začetek. Naročanje raziskav pomeni odlaganje problema na druge strokovnjake, ki pa jih običajno ni. Strokovnjake in predstavnike ustvarjalcev gra-diva morajo arhivi pritegniti že ob pripravi navodila za odbiranje arhivskega gradiva in ob odbiranju samem. Prav tako pri valorizaciji ne zadostuje le analiza in prediskutiranje "zainteresiranih strokovnjakov", ker ti zastopajo le svoje interese z vidika svojih raziskav in potreb. Ustrezne pa so avtorjeve zahteve, da se ohrani največ možnega gradiva, da se najprej prouči dupliranje gradiva in da se opravi analiza gradiva.

Zanimivo ob vsej problematiki pa je, da še leta 1990 v slovenski strokovni literaturi zasledimo priporočila o izločanju nepotrebnega dokumentarnega gradiva in sicer v članku **Petra Pavla Klasinca**, ki govori z ozirom na stopnjo razvoja arhivske stroke in obstoječo arhivsko zakonodajo v Sloveniji o že zdaleč preživetih in

[15] Aleksandra Pavšič-Milost, Vrednotenje dokumentarnega gradiva temeljnih in internih bank, Arhivi, X, št. 1-2, Ljubljana 1987, str. 50-53.

[16] Stane Granda, Problem valorizacije gradiva nekdanjih hranilnic in posojilnic, Arhivi, XIV, št. 1-2, Ljubljana 1991, str. 23-24.

neustreznih **"načinih hitrega škartiranja"**.[17] Glede na strokovnost vsebine članka ga moremo uvrstiti in primerjati le s članki iz petdesetih let oziroma s še nekaterimi nekdanjimi jugoslovanskimi. Priporočilo o "hitrem škartiranju" samo na sebi ne moti, ker je izločanje nepotrebnega dokumentarnega gradiva še vedno aktualno in bo verjetno vedno bolj, pač pa način, postopek in vsebina izločanja gradiva. S takšno metodologijo Pokrajinski arhiv Maribor skoraj deset let po sprejetju Zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, št. 1/81) ne bi smel nadaljevati in jo celo priporočati. Poglejmo **vrste dokumetarnega gradiva delavnih organizacij**, ki jih P. P. Klasinc predlaga **za hitro izločanje** brez kakršnegakoli postopka:

"Pisni materiali, ki se oblikujejo kot podloga za pripravljanje skupnih informacij. Tako gradivo spoznamo takoj, saj je dostikrat nepredpisanega formata, pisano z roko, brez štampiljk in podobno. Tako gradivo lahko seveda brez težav in brez postopka škartiramo.

Prav tako odmaknemo čimprej iz arhivskega skladišča vso nepotrebno multiplicirano gradivo tujih ustvarjalcev gradiva, npr. kopije raznih poročil samoupravnih interesnih skupnosti, ki smo jih sicer zdaj ukinili, vendar se bomo srečevali s takšnim gradivom v arhivskih skladiščih še lep čas. Ciklostirano gradivo, ki ga je izdala ta ali ona inštitucija, lahko brez izvršilnega izločitvenega seznama škartiramo. Različno literaturo, periodiko itd. je potrebno pregledati in se posvetovati s strokovnim delavcem iz pristojnega arhiva ali iz lokalne knjižnice, nato pa ukrepati. Po mojem je potrebno izhajati iz načela, naj tako gradivo hranijo tisti, ki so jo izdali."[18]

Seznam gradiva za hitro izločanje ne vzdrži oziroma ne upošteva niti enega od strokovnih kriterijev valorizacije, še manj pa upošteva njihovo kompleksno uporabo, zato smatramo, da je nestrokoven, pa tudi površen. To velja tako za izločanje gradiva, iz katerega se podatki in informacije ponavljajo in koncentrirajo v raznih zbirnikih oziroma "skupnih informacijah," kot za multiplicirano gradivo med različnimi fondi ter ciklostirano gradivo, ki ga ni dopustno brez upoštevanja drugih kriterijev že a priori izločati zato, ker je ciklostirano. Poleg tega literatura in periodika, če ni sestavni del arhivskga fonda, ni stvar valorizacije dokumetarnega gradiva. Prav tako v članku, ki govori o izločanju, ni na mesto segmentarno opozarjanje na nekatere dokumente ali le posamezne podatke in informacije, za katere se "prelahko odločamo, da jih škartiramo", kot so to na primer izdani ali prispeli računi ter materialne kartice in periodični obračuni, v katerih je "nesporno veliko informacij, ki jih iz klasičnega opisa kategorije dokumentarnega gradiva sploh ne moremo spoznati".

Valorizacija računalniških nosilcev informacij[19]

Kljub temu, da se že več kot dve desetletji v Sloveniji srečujemo z različnimi vrstami računalniškega dokumentarnega gradiva (luknjane kartice, luknjani trakovi, magnetni trakovi, diski, diskete, optični diski) ter s še bolj različno strojno in programsko računalniško opremo, se še nismo resno lotili njegove valorizacije. Vsaj praktično ne. To dejstvo je že povzročilo nepopravljivo škodo, saj smo že večkrat poudarili, da je računalniško gradivo nujno potrebno valorizirati vnaprej, ob nastajanju ali takoj po njem. Praktično je mogoče vrednotiti računalniško arhivsko gradivo le na pozitivni način, to je z neposredno določitvijo tistih baz podatkov (datotek) in tiste programske opreme, ki omogoča njeno ohranitev, nadaljnjo kompatibilnost in s tem tudi uporabnost.

V Sloveniji imamo pri podjetjih le redko obranjene starejše datoteke oziroma baze podatkov na magnetnih trakovih in diskih, ki bi bile ohranjene neokrnjene in v celoti uporabne, kot so na primer baze podatkov popisov prebivalstva za leta 1971, 1981 in 1991 pri zavodu za statistiko ali nekatere druge baze podatkov pri upravnih organih. V tehnični naravi računalniških datotek, če so v uporabi, je namreč dejstvo, da so žive in da se nenehno dopolnjujejo in spreminjajo glede na možnosti, ki jo omogoča programska oprema in glede na vnos, ažuriranje in sortiranje podatkov in informacij. Tako se na primer računalniško voden register organov in organizacij pri zavodu za statistiko stalno spreminja in če ne bi bil kdaj pa kdaj natiskan tudi na papir ali izpisan v obliki mikrofilma (COM sistem), nikoli ne bi mogli primerjati stanja registriranih organizacij v določenih prejšnjih obdobjih, če ga seveda ne bi kdaj pa kdaj načrtno tudi kopirali na računalniške nosilce. Podobno je na primer tudi z računalniško vodenimi poslovnimi knjigami, tehnično dokumentacijo itd.

---

17 Peter Pavel Klasinc, Arhivi-nosilci informacij II.: Načini hitrega škartiranja, Sodobni arhivi 90, Maribor 1990, str. 27-32.

18 Opomba 17 str. 30.

19 Pomembnejša slovenska in tuja literatura o valorizaciji računalniških zapisov:

- Harold Naugler, The Archival Appraisal of Machine-Readable Records, Paris 1984, PGI/84/W/27, (RAMP študija).
- Vladimir Žnmer, Problemi valorizacije zapisov računalniških informacij, Arhivi, VII, št. 1-2, Ljubljana 1984, str. 24-26.
- Komplektovanie centralnyh gosudarstvennyh arhivov SSSR dokumentami otraslevyh avtomatizirovanyh sistem upravlenija, Metodičeskie rekomendacii, Moskva 1985.
- K.B. Gelman-Vinogradov, I.I. Danilenko, V.A. Tanonin, Mašinočitaemye dokumenty, Teorija i praktika arhivnogo dela, Moskva 1986.
- Marjan Pivka, Miroslav Novak, Valorizacija strojno berljivih zapisov, Sodobni arhivi XV, Maribor 1993, str. 79-85.
- Arie Nabrings, Bewertung und Archivierung elektronischer Dateien, Der Archivar 46, zv. 4, 1993, str. 555-570.

Osnovna ugotovitev pa je, da se pri računalniških zapisih še vedno preveč zanašamo na njihovo reprodukcijo oziroma printanje določenih baz podatkov oziroma datotek na papir kot trajnejši, predvsem pa neposredno berljiv nosilec. To pa nikakor ni dolgoročna, niti strokovna odločitev. Rešitev tudi ni v mikrofilmih kot računalniških izhodnih dokumentih.

Zgornje ugotovitve je leta 1984 zapisal **Vladimir Žumer** v članku **"Problemi valorizacije zapisov računalniških informacij"**,[20] potem ko je analiziral dotedanjo računalniško obdelavo podatkov oziroma obstoječe baze podatkov pri nekaterih republiških in občinskih upravnih organih (predvsem organih za notranje zadeve), službi družbenega knjigovodstva (SDK), zavodu za statistiko, pri nekaterih gospodarskih organizacijah, bankah ter na področju zdravstva in raziskovalne dejavnosti v Sloveniji. Ugotovil je izredno povečanje obsega informacij v kvalitetnem in kvantitetnem smislu ter predvsem predlagal ustrezno **metodologijo vrednotenja računalniških podatkov in informacij**:

1. vodenje seznama javnopravnih oseb, ki računalniško obdelujejo podatke,
2. ugotavljanje vrst računalniških obdelav pri posameznih ustvarjalcih s poudarki na rezultatih obdelav podatkov (vrste datotek), vključno z ugotavljanjem uporabniških računalniških programov,
3. ugotavljanje vrst nosilcev računalniških zapisov,
4. določitev vrst računalniških obdelav in njihovih datotek za arhivsko gradivo.

Niti tipska niti posamična navodila za odbiranje arhivskega gradiva v Sloveniji v osemdesetih letih te metodologije niso upoštevala. Tudi V. Žumer se je v članku še preveč zanašal na računalniško izhodno gradivo na papirju in mikrofilmu, na katerem bo tudi še v bodoče zapisano najpomembnejše arhivsko gradivo. Kljub temu, da je na številnih primerih različnih računalniško vodenih poslovnih knjig, evidenc, registrov in drugih vrst gradiva ugotavljal, da jih ni več mogoče določati za arhivsko gradivo v dotedanjih klasičnih oblikah na papirju v obliki knjig, kartotek, registrov itd., temveč le še na magnetnih nosilcih ali z občasnim tiskanjem na papir oziroma mikrofilm. To pa je v praksi predrago in neracionalno. Preveč je poudarjal, da gre pri valorizaciji računalniškega gradiva za probleme tehnične narave, povezane s hranjenjem, ohranjanjem, reprodukcijo, kompatibilnostjo, strokovno obdelavo in nenazadnje z načini uporabe tovrstnega gradiva v arhivih. Razvoj računalništva v zadnjih letih je te probleme potisnil v ozadje, predvsem z rešitvijo vprašanja kompatibilnosti različnih datotek oziroma baz podatkov ter z uvajanjem vse kvalitetnejših in trajnejših nosilcev zapisov za shranjevanje baz podatkov.

Povsem enako metodologijo valorizacije s klasičnimi kriteriji odbiranja in mnogimi praktičnimi primeri vrst računalniških obdelav je leta 1984 uporabil **Harold Naugler** v študiji RAMP **"Valorizacija strojno čitljivih dokumentov"**[21] ter dve leti kasneje sovjetski učbenik **"Strojno čitljivi dokumentni - teorija in praksa arhivistike"**.[22] Praktični primer valorizacije po tej metodologiji je leta 1993 v Der Archivarju opisal **Arie Nabrins** v članku **"Vrednotenje in arhiviranje elektronskih podatkov"**.[23]

Splošne kriterije ocenjevanja in vrednotenja računalniških zapisov navaja tudi najnovejši članek **Marjana Pivke in Miroslava Novaka "Valorizacija strojno berljivih zapisov"** iz leta 1993,[24] Med načela in kriterije ocenjevanja avtorja uvrščata:

- pomembnost vsebine;
- pomembnost organizacije, pri kateri je gradivo nastalo, s posebnim ozirom na uporabo strojne in programske računalniške opreme;
- čas in kraj nastanka;
- avtorstvo oziroma izvor gradiva (pomembne osebe in delovne skupine s področja informatike in organizacije poslovanja;
- jezikovne, likovne in druge zunanje značilnosti gradiva (zlasti pomembne so zunanje značilnosti, kot so oblike nosilcev in načini zapisov);
- ohranjenost gradiva (še zlasti, ker je mnogo zapisov uničenih);
- podvajanje gradiva oziroma prepletanje, ki pa ni pomembno;
- ponavljanje in sumiranje podatkov v gradivu (zlasti pomembno je sumiranje podatkov);
- vzorčni kriterij in
- vpliv na razvoj informacijske tehnologije.

Avtorja, tako kot vsi predhodniki, kot izhodišče valorizacije poudarjata potrebo po "klasifikaciji", to je evidentiranju obstoječih informacijskih sistemov (poslovnih in družbenih) ter samih vrst strojno berljivih zapisov. Nato pa predlagata pripravo splošnih in posebnih kriterijev za valorizacijo vsebin. Ta metodologija mora biti osnova tudi za konkretno vrednotenje in odbiranje računalniških zapisov gospodarskih in drugih podjetij.

---

20 Vladimir Žumer, Problemi valorizacije zapisov računalniških informacij, Arhivi, VII, št. 1-2, Ljubljana 1984, str. 24-26.

21 Harold Naugler, The Archival Appraisal of Machine-Readable Records, Paris 1984, PGI/84/W/27, (študija RAMP).

22 K.B. Gelman-Vinogradov, I.I. Danilenko, V.A. Tanonin, Mašinočitaemye dokumenty. Teorija i praktika arhivnogo dela, Moskva 1986.

23 Arie Nabrings, Bewertung und Archivierung elektronischer Dateien, Der Archivar 46, zv. 4, 1993, str. 555-570.

24 Marjan Pivka, Miroslav Novak, Valorizacija strojno berljivih zapisov, Sodobni arhivi XV, Maribor 1993, str. 79-85.

Sklep:

Če opoštevamo dosedanjo domačo in tujo strokovno literaturo, potem se je pri valorizaciji računalniških zapisov potrebno nasloniti na arhivska strokovna izhodišča, to pa pomeni predvsem:

- proučiti vrste računalniških obdelav podatkov po posameznih področjih dejavnosti in pri posameznih pravnih oseban,

- ugotoviti obstoječe in predvsem tudi holoče baze podatkov in njihove uporabniške programe ter

- jih valorizirati na podlagi splošnih načel in kriterijev valorizacije klasičnega dokumentarnega gradiva, predvsem glede na pomen vsebine podatkov in informacij.

ZUSAMMENFASSUNG

BEWERTUNG DES SCHRIFTGUTES DER WIRTSCHAFTSUNTERNEHMUNGEN MIT BETONUNG AUF DEN COMPUTERINFORMATIONSTRÄGERN IN SLOWENIEN

VADIMIR ŽUMER

Eine planmäßige fachliche Bewertung verschiedener Arten des Schriftgutes im wirtschaftlichen Bereich in Slowenien ist in der Fachliteratur ab der Mitte der fünfziger Jahre zu finden. Im Beitrag wird die Übersicht der Bewertungsentwicklung in der Zeit nach 1980 betont, als sich die sogenannte positive Weise der Bewertung und Aussonderung des Archivgutes aus dem Schriftgutes aufgrund archivistischer Grundsätze und Kriterien, sowie auch mit der Hilfe von Anweisungen für die Archivgutabsonderung durchsetzte. Für die Bewertung des Schriftgutes aus diesem Bereich sind von besonderer Bedeutung vor allem die am Anfang der achtziger Jahre zusammengesetzte Typenanweisungen für die Archivgutabsonderung, sowie auch theoretische eine spezifische Problematik behandelnde Aufsätze, vor allem die Massenarten des Schriftgutes. Unter ihnen soll vor allem das Schriftgut aus dem Bereich der sogenannten Arbeiterselbstverwaltung von 1950 bis zum Anfang der neunziger Jahre erwähnt werden.

Im zweiten Teil des Beitrags steht die Betonung auf der Bewertung der maschinenweise lesbaren Dokumente, die jedoch von Archiven praktisch noch nicht ausgeführt werden. Ziemlich klar und in der Literatur bearbeitet sind aber methodologische Ausgangspunkte dieser Bewertung, die vorsieht:

- Durchstudieren der Arten der Computerdatenverarbeitung nach einzelnen Tätigkeitsbereichen und bei einzelnen Rechtspersonen,
- Feststellung der bestehenden und vor allem auch künftigen Computerdateien und ihrer Verwendungsprogramme, sowie auch
- Bewertung aufgrund allgemeiner Grundsätze und Kriterien, vor allem mit Hinblick auf die Bedeutung der Daten und Informationen, ihrer Ursprünglichkeit und Unwiederholungskeit.

Adalbert G. Stradal, načrt Palače Deželne vlade (Izvršni svet skupščine Republike Slovenije), 1895
Arhiv Republike Slovenije, Zbirka načrtov, št. 29

Vsebinsko razvrščanje gradiva gospodarskih podjetij na podlagi poslovnih in procesnih funkcij

VLADIMIR ŽUMER

Prispevek k okrogli mizi na posvetovanju Arhivskega društva Slovenije, Radenci 10. do 12. 11. 1994:

Prispevek ima namen opozoriti na nekatera stična področja arhivistike in teorije organizacije (organizacijske vede), ki so bila do sedaj arhivistiki manj poznana in skoraj niso bila proučevana, postajajo pa vse bolj potrebna ne samo kot izhodišča za valorizacijo dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva, ampak tudi kot osnova za sistematično **vsebinsko razvrščanje arhivskega gradiva gospodarskih in drugih arhivskih fondov** pri popisovanju oziroma pri strokovni obdelavi. Pri tem mislimo predvsem na členitev poslovanja podjetij na tako imenovane **poslovne in procesne funkcije.**

Pomembno stično področje arhivistike in teorije organizacije so vsekakor **sistemi poslovanja z dokumentarnim gradivom,** pri čemer je arhivistika predvsem zainteresirana za tako imenovani "**sistem prvotne ureditve dokumentarnega gradiva**", v katerem so pomembni zlasti prvotni sistem razvrščanja oziroma klasifikacija gradiva ter obstoječe evidence o gradivu. Arhivsko gradivo se valorizira in strokovno obdeluje po provenienčnem načelu v okviru arhivskih fondov in zbirk praviloma na podlagi ureditve, nastale pri ustvarjalcu gradiva, pri tem pa morajo biti arhivski fondi in zbirke razčlenjeni po vsebini, funkcijah oziroma nalogah ustvarjalcev, kot določa Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva iz leta 1988.[1] Tudi če se za fond pri strokovni obdelavi izbere nova ureditev, se za sistem razčlenitve fonda ter za sistem razvrščanja in klasifikacije arhivskih enot običajno uporabijo že obstoječi načini, ki v bistvu pomenijo le dopolnitev ali modifikacijo prvotnih sistemov ureditve.

Posebej za arhivske fonde s področja gospodarstva, deloma pa tudi družbenih dejavnosti, je v arhivski strokovni literaturi poudarjeno, da sistem ureditve dokumentarnega in arhivskega gradiva temelji na organizacijski strukturi: "Zato je pri njih za poznavanje sestave dokumentarnega gradiva posebnega pomena poznavanje njihove notranje organizacije. Spremembe notranje organizacije pa seveda vplivajo tudi na sestavo gradiva. Zato je pri podjetjih za poznavanje prvotne ureditve gradiva bistvenega pomena poznavanje organizacije podjetja...", trdita oba slovenska arhivska učbenika,[2] ko obravnavata strokovno obdelavo fondov gospodarskega izvora.

Krešimir Nemeth je v Priročniku iz arhivistike[3] v poglavju Gospodarski arhivi leta 1977 predlagal, da se za sistem razvrščanja oziroma klasifikacije arhivskega gradiva gospodarskih fondov lahko uporabi **organizacijska struktura,** če je jasno izražena, sicer pa je najbolje, "da se plan razvrščanja razdela po **funkcijah podjetja,** to je po vrstah njegove dejavnosti."[4]

Za osnovno razvrščanje gradiva s področja gospodarstva do začetka 19. stoletja predlaga le dve skupini: korespondenca in računovodski spisi, nato pa naj bi bila osnovna členitev po vrstah služb sledeča: 1. dokumentacija o ustanovitvi gospodarske organizacije, 2. dokumentacija organov upravljanja in uprave same, 3. dokumentacija o nepremičninah, 4. proizvodna sredstva, 5. materialno knjigovodstvo, 6. finančna služba, 7. računovodstvo, 8. korespondenca, 9. pravna služba, 10. komercialni sektor, 11. personalna služba in 12. študijsko-analitična služba".[5]

Za sodobne gospodarske organizacije je **Krešimir Nemeth** predlagal tudi klasifikacijski sistem za razvrščanje dokumentarnega gradiva na primeru trgovsko-industrijskega podjetja:

"0. Ustanovitev (dokumentacija o ustanovitvi)
1. Upravljanje (dokumentacija uprave)
2. Tovarna in stroji (dokumentacija o nepremičninah)
3. Uslužbenci in delavci (personalna dokumentacija)
4. Delo podjetja (dokumentacija o proizvodnji)
5. Poslovni odnosi (korespondenca)
6. Računovodstvo
7. Odnos z oblastjo in organizacijami
8. Javna dela
9. Karte, načrti, plani, fotografije, filmi, plošče, magnetogramski trakovi".[6]

Predloge Krešimirja Nemetha za razvrščanje oziroma klasifikacijo gospodarskih fondov citi-

---

1 2. in 3. člen Pravilnika o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.l. SRS, št. 11/88).

2 Sergij Vilfan in Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1973, str. 46-47 in Jože Žontar, Arhivistika, DDU Univerzum, Ljubljana 1984, str. 78-79.

3 Krešimir Nemeth, Privredni arhivi, Priručnik iz arhivistike, Savez arhivskih radnika Jugoslavije, Zagreb 1977, str. 140-149.

4 Opomba 3, str. 142.

5 Opomba 3, str. 143.

6 Opomba 3, str. 148.

ramo v celoti, ker so eni od redkih v arhivski strokovni literaturi sploh in ker za osnovo klasifikacije uporabljajo organizacijsko strukturo in poslovne funkcije. Vprašanje je, koliko so praktično uporabni. Kljub temu, da avtor trdi, da klasifikacije temeljijo na organizacijski strukturi oziroma na funkcijah podjetja, uporablja še druge elemente za razvrščanje, predvsem vrste dokumentarnega gradiva in zadeve.

S sistemi razvrščanja dokumentarnega gradiva v gospodarskih in drugih podjetjih, zlasti z vsebinskim načinom, so se v zadnjih petnajstih letih ukvarjali v glavnem le na Višji upravni šoli v Ljubljani z namenom, da se izboljša in posodobi pisarniško poslovanje oziroma dokumentarni podsistem v okviru informacijskih sistemov gospodarskih podjetij in sisteme bolj ali manj uspešno uvajali v praksi gospodarskih podjetij. Opaziti je, da organizacijska teorija šele v sedanjem času posveča nekoliko večjo pozornost projektiranju dokumentarnih podsistemov, kar je povezano z razvojem informacijske oziroma računalniške tehnologije.[7]

Pomembnejši splošni model za razvrščanje oziroma klasifikacijo dokumentarnega gradiva gospodarskih organizacij je razvil Martin Lorbar z Višje upravne šole v Ljubljani leta 1980,[8] ki so ga prevzela in prilagodila številna gospodarska pa tudi negospodarska podjetja. Avtor je predlagal naslednje glavne skupine razvrščanja:[9]

0. Organizacija OZD
1. Delovna razmerja (kadrovske in socialne zadeve, rekreacija)
2. Planiranje, investicije in razvoj
3. Proizvodnja in storitve
4. Komercialno poslovanje
5. Skladiščenje in transport
6. Upravljanje, vzdrževanje in zavarovanje premoženja
7. Računovodstvo in knjigovostvo
8. Ljudska obramba in samozaščita
9. Zadeve izven glavnih skupin

Teoretično se je z načini razvrščanja gradiva v gospodarstvu v tem obdobju ukvarjalo več avtorjev. **Miha Brejc** je podrobno obdelal način in postopek uvajanja vsebinskega načina razvrščanja dokumentarnega gradiva v gospodarskih podjetjih, opirajoč se na spoznanja organizacijske teorije. Poudarja predvsem potrebo po proučitvi obstoječega dokumentarnega gradiva, pomembnejših informacijskih tokov in delovnih postopkov v podjetjih kot osnovo za sistem vsebinskega razvrščanja.[10]

Vzporedno je zanimiv tudi kompleksni teoretični projektni pristop k ureditvi arhiva v organizaciji združenega dela **Ludvika Jerčiča** leta 1981, ki za klasifikacijski ključ razvrščanja predlaga tri elemente:[11]

1. organizacijske enote OZD
2. poslovne funkcije - razdelane
3. vrste dokumentarnega gradiva

Predlaga razvrščanje po naslednjih poslovnih funkcijah: samoupravno odločanje, poslovna, načrtovalna, organizacijska, informacijska, raziskovalna, razvojna, investicijska funkcija, funkcija tehnološke in operativne priprave proizvodnje, osnovna proizvodnja, pomožna proizvodnja, vzporedna proizvodnja - storitve, vzdrževanje, kontrola - kakovost - kvaliteta, nabavna, prodajna, uvozna, izvozna funkcija, mednarodna kooperacija, transportna, finančna, računovodska, kadrovska in varstvena funkcija.

Omenjeni sistemi oziroma klasifikacije za razvrščanje dokumentarnega gradiva za področje gospodarstva so bili po letu 1981 tudi teoretična podlaga za pripravo **tipskih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva gospodarskih in drugih organizacij**,[12] pa tudi osnova za posamična navodila za odbiranje, kar moramo smatrati za neposredni doprinos organizacijske teorije arhivistiki na področju valorizacije dokumentarnega gradiva. Torej področja, ki ga je arhivistika po letu 1981 šele začela proučevati v skladu z novo metodologijo odbiranja arhivskega gradiva.[13]

Zadnja verzija seznama arhivskega gradiva tipskih navodil za odbiranje gradiva na področju gospodarstva v Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom iz leta 1984 ima naslednje strukturne enote, ki večinoma temeljijo na poslovnih funkcijah:[14]

1. Splošno o organizaciji

---

7 Miha Brejc, Informacijska tehnologija in dokumentarni podsistem, Sodobni arhivi '90, XII. posvetovanje, Maribor 1990, str. 17-20. - Miha Brejc, Urejanje dokumentarnega gradiva s programskim paketom APP - 1, Sodobni arhivi '86, VIII. posvetovanje, Maribor 1986, str. 43-45.

8 Martin Lorbar, Klasifikacijski načrt in abecedni register gesel k klasifikacijskemu načrtu, Ljubljana 1980, 3. osnutek 10. 12. 1980, razmnoženo gradivo Višje upravne šole v Ljubljani.

9 Poleg opombe 8 glej tudi Vera Klavora - Martin Lorbar, Pisarniško poslovanje I, DDU Univerzum, Ljubljana 1983, str. 74.

10 Miha Brejc, Vsebinski način razvrščanja gradiva v gospodarstvu, Sodobni arhivi '83, V. posvetovanje, Maribor 1983, str. 43-49. - Miha Brejc, Vsebinski način razvrščanja dokumentarnega gradiva v gospodarskih organizacijah, Organizacija in kadri 9-10/83. - Seada Hadžihuseinagić, Odabiranje arhivske građe i klasifikacioni sistem, Sodobni arhivi 84, Maribor 1984, str. 55-60.

11 Ludvik Jerčič, Projektni pristop k ureditvi arhiva v organizaciji združenega dela, Sodobni arhivi '81, III. posvetovanje, Maribor 1981, str. 98-129.

12 Vladimir Žumer, Odbiranje arhivskega gradiva iz poslovne dokumentacije v delovnih organizacijah s področja gospodarstva, Sodobni arhivi '81, III. posvetovanje, Maribor 1981, str. 130-142. - Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Ljubljana 1984, str. 112-114.

13 59. in 65. člen Zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur.l. SRS, št. 1/81).

14 Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Ljubljana 1984, str. 112-114.

2. Samoupravni in drugi splošni akti
3. Samoupravni akti in pogodbe, ki jih OZD sklene z drugimi organizacijami in skupnostmi
4. Volitve, referendumi in imenovanja
5. Samoupravni organi, delegacije, poslovodni organi, strokovni in drugi organi upravljanja (zapisniki sej z gradivom)
6. Statistika
7. Planiranje in analize
8. Delovna razmerja
9. Investicije, razvoj in tehnologija
10. Finančno poslovanje
11. Komercialno poslovanje
12. Vzdrževanje in zavarovanje premoženja
13. Družbenopolitične organizacije in društva v OZD
14. Informacijsko-dokumentacijska dejavnost

Podobno naslonitev na poslovne funkcije so že od leta 1968 uporabljali v splošnem delu enotnega klasifikacijskega načrta za razvrščanje dokumentarnega gradiva vseh družbenih pravnih oseb v **Makedoniji** (enoten sistem pisarniškega poslovanja) ter vzporedno tudi v tako imenovanih **"Listah kategorij arhivskega gradiva trajne vrednosti"**, ki je tudi veljala za vse ustvarjalce gradiva ne glede na vrsto dejavnosti.[15] Lista je imela sedem glavnih skupin:
01-organizacija in razvoj,
02-samoupravljanje,
03-splošne in pravne zadeve,
04-medsebojni odnosi delavcev v združenem delu,
05-finančno poslovnanje,
06-narodna obramba in
07-civilna zaščita.

Poslovne funkcije podjetij

Štefan Ivanko v svoji knjigi **Raziskovanje in projektiranje organizacije**, ČGP Delo - TOZD Gospodarski vestnik, Ljubljana 1980, loči oziroma klasificira za gospodarska podjetja 22 značilnih poslovnih funkcij, za katere so značilna večja ali manjša sorodna ali istovrstna opravila:[16]

1. Raziskovalna funkcija - O
2. Razvojna funkcija - O
3. Investicijska funkcija - O
4. Funkcija tehnološke priprave proizvodnje - O
5. Funkcija operativne priprave proizvodnje - O
6. Nabavna funkcija - O
7. Osnovna proizvodnja - O
8. Pomožna proizvodnja - O
9. Vzporedna proizvodnja - O
10. Vzdrževanje delovnih sredstev - O
11. Funkcija tehničnega nadzora - O
12. Prodajna funkcija - O
13. Kadrovska funkcija - I
14. Finančna funkcija - I
15. Računovodska funkcija - I
16. Splošna funkcija - I
17. Varstvena funkcija - I
18. Organizacijska funkcija - U
19. Informacijska funkcija - U
20. Načrtovalna funkcija - U
21. Poslovodna funkcija - U
22. Samoupravno odločanje - U

O - osnovne funkcije za proizvodna podjetja
I - infrastrukturne funkcije
U - upravljalne funkcije

Infrastrukturne in upravljalne funkcije, kot tudi del osnovnih funkcij, je značilnih seveda tudi za neproizvodna podjetja, za vsako proizvodno podjetje pa so značilne svojske osnovne funkcije.

Š. Ivanko poslovnim funkcijam nadrobno opredeljuje vsebino in jih nato člení na **področja poslovanja, prvine poslovanja** ter na **delovne postopke**.

Prodajno poslovno funkcijo na primer razčlenjuje na naslednje **prvine poslovanja**:
- raziskava tržišča,
- oblikovanje in uresničevanje politike izdelkov ter politike cen, prodaje in distribucije,
- ustvarjanje in usmerjanje ekonomske propagande,
- pospeševanje prodaje,
- načrtovanje prodaje,
- proučevanje in izbira prodajnih poti in prevozov,
- prevzemanje in uskladiščenje izdelkov,
- prodaja in razpečava izdelkov na domačem tržišču,
- izvoz,
- komercialno reševanje reklamacij kupcev in potrošnikov,
- načrtovanje in analiziranje stroškov prodaje,
- obveščanje o prodaji in izvozu,
- organiziranje zunanjega transporta,
- usklajevanje prodaje s proizvodnjo in drugimi poslovnimi funkcijami v podjetju,
- organiziranje prodaje itd..

15 Primerjaj: Todor Taleski, Utvrdivanje registraturi koje stvaraju arhivsku gradu i otlabinanje arhivske graile iz registraturskog materiala u Makedoniji, Arhivist XIX, zv.1, Beograd 1969, str. 65-73 in Ivan Aleksov, Odbiranje na arhivskata graila od registraturskiot material, Arhivi 81, Maribor 1981, str. 184-189.

16 Glej: Štefan Ivanko, Raziskovanje in projektiranje organizacije, ČGP Delo - TOZD Gospodarski vestnik, Ljubljana 1980, 382 strani. - Štefan Ivanko, Raziskovanje in projektiranje organizacije, Moderna organizacija, Fakulteta za organizacijske vede, Kranj 1992. - Štefan Ivanko, Otis organizacijskih teorij, Visoka ekonomsko - komercialna šola Maribor, Maribor 1982, 278 strani. - France Bučar, Vprašanja sodobne organizacije, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1971, 348 strani. - Oba avtorja navajata in citirata obsežno tujo in domačo literaturo s področja teorije organizacije oziroma s področja organizacijskih ved.

Procesne funkcije

Pri členitvi poslovanja podjetja moramo ločiti pojma poslovnih in procesnih funkcij, s katerimi označujemo faze dela, opravil ali delovnega procesa v podjetjih.

Š. **Ivanko** za potrebe analize podjetja opredeljuje procesne funkcije kot imanentni del delovnega procesa v smislu opravila, ki je potrebno za uspešno opravljanje delovnih nalog na vseh ravneh delovnih mest v podjetju. V procesu opravljanja dela oziroma poslovanja nastopajo naslednje funkcije:
- evidentiranje,
- obveščanje,
- kontroliranje,
- analiziranje,
- odločanje,
- načrtovanje,
- usklajevanje,
- organiziranje in
- izvajanje.

Pri tem **procesne funkcije** kot jih navaja Š. Ivanko pomenijo:
- **evidentiranje** zajema vse dejavnosti, ki se nanašajo na zajemanje poslovnih dogodkov v podjetju,
- **obveščanje** je posredovanje podatkov in informacij na vse ravni delovnih mest,
- **kontroliranje** je primerjanje aktivnosti glede na vnaprej postavljena merila, standarde ali predpise,
- **analiziranje** je razčlenjevanje neke celote na njene prvine, primerjanje teh prvin časovno in prostorsko ter sklepanje o vzrokih odstopanj od meril, standardov, planov, ciljev itd.,
- **odločanje** zajema vse aktivnosti, ki se nanašajo na ponovne intervencije, s katerimi povratno delujemo na dogajanja v procesu, kot tudi tiste, ki se nanašajo na oblikovanje bodočega procesa,
- **načrtovanje** je zagotavljanje potrebnih prvin, da se neka odločitev lahko izvrši,
- **usklajevanje** je kombiniranje in usmerjanje posameznih naporov v skupni organizirani napor, ki omogoča doseganje skupnih ciljev,
- **organiziranje** je tista stopnja vodstvenega procesa, katere aktivnosti se nanašajo na iskanje in oblikovanje najustreznejših organizacijskih postopkov, ki na enostaven in razumen način prikazujejo možne postopke za izvrševanje delovnih nalog,
- **izvajanje** obsega konkretno izvrševanje nalog na vseh ravneh delovnih mest v podjetju.

Sklep

Lahko trdimo, da se vsi predlagani modeli za sistematično vsebinsko razvrščanje v gospodarstvu naslanjajo oziroma uporabljajo za osnovo:
- organizacijsko strukturno podjetja,
- členitev na poslovne funkcije, običajno razčlenjene tudi na področja poslovanja, prvine poslovanja in delovne postopke,
- vrste dokumentarnega gradiva (včasih tudi oblike) ter tudi - zadeve, ki so sicer značilne za razvrščanje v državnih upravnih organih,
- oziroma kombinacijo teh načinov.

V praksi so se izkazali za ustreznejše tisti sistemi za razvrščanje, kjer glavne skupine in podskupine temeljijo na poslovnih funkcijah in njihovi nadaljnji členitvi in ne na organizacijski strukturi, ki se pogosto spreminja.

ZUSAMMENFASSUNG

INHALTSGLIEDERUNG DES ARCHIVGUTES DER WIRTSCHAFTSUNTERNEHMUNGEN AUFGRUND DER GESCHÄFTS- UND PROZEßFUNKTIONEN

VLADIMIR ŽUMER

Die Gliederung des Archivgutes nach dem Inhalt ist eine der Grundweisen der Gliederung auch bei der Fachbearbeitung der Archivbestände der Wirtschaftsunternehmungen. Der Beitrag stellt einige Muster systematischer Gliederung dar, die auf den Geschäfts- und Prozeßfunktionen von Unternehmungen gründen und von Archivisten (Krešimir Nemeth) und Theoretikern der Organisationskunden (Štefan Ivanko, Martin Lorbar, Miha Breje, Ludvik Jerčič und andere) entwickelt wurden. Die Geschäftsfunktionen, die von Theoretikern auf die Bereiche der Geschäftsführung, der Geschäftsführungselemente und Arbeitsverfahren gegliedert werden, wurden in Slowenien ab 1980 auch zur Grundlage aller bisherigen Bestrebungen hinsichtlich der Regelung der Kanzleigeschäftsführung und der Computerinformationsysteme in den Wirtschafts-unternehmungen nach dem Vorbild der Staatsverwaltung.

Diese Gliederungsweisen, auf die Organisationsstruktur und die Arten des Archivgutes der Wirtschaftsunternehmungen anlehnend, stellen die Grundlage für eine systematische Gliederung des Archivgutes auch in den Archiven vor. In der Praxis wiesen sich diejenigen Gliederungssysteme als entsprechender aus, die auf den Geschäftsfunktionen und ihrer weiteren Aufgliederung beruhen und nicht auf der sich häufig ändernden Organisationsstruktur der Unternehmungen.

Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930-1941

JELKA MELIK

Poznavanje prava neke države in družbe kot sistema pravil, ki urejajo zunanje ravnanje ljudi, je za vsakega, ki se ukvarja s preteklostjo, prav gotovo ključnega pomena. Med različnimi vejami prava pa zaseda kazensko pravo še prav posebno mesto. Menim, da moremo brez oklevanja pritrditi besedam hrvaškega pravnika in univerzitetnega profesorja Stanka Franka, ki je o pomenu kazenskega prava zapisal:

"...područje, koje u neku ruku predstavlja ekstrakt iz čitavoga pravnoga sistema, bilo bi po našem mišljenju područje kaznenoga prava jer u kaznenom pravu je sadržana zaštita najbitnijih interesa države. Svi oni najvažniji politički, ekonomski i etičko-religijozni interesi države će proći pred našim očima, kada budemo pročavali osnovna načela kaznenoga prava. ... Potrebno je dakle, da se upoznamo sa osnovnim načelima kaznenoga prava, da nam pravna struktura neke države postane donekle jasna."[1] Zakonodaja na eni strani in sodna praksa na drugi strani nam šele skupaj kažeta podobo kazenskega prava. Najprej moramo poznati prvo, da bomo pri ohranitvi in obdelavi drugega ravnali dovolj strokovno in podobe ne bomo okrnili ali popačili.

Kazensko materialno pravo predstavlja le del kazenskega prava, in sicer tisti del, s katerim država določi kazniva dejanja, kazni in druge ukrepe zoper storilce ter pogoje za uporabo le-teh.

Leta 1991 sem v Arhivih[2] podala osnove kazenskega materialnega prava, ki je veljalo na Slovenskem skoraj sedemdeset let, in sicer od leta 1852 do leta 1930. Takrat je v Sloveniji veljal avstrijski kazenski zakonik, imenovan "**Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih**" z dne 27. maja 1852[3] s kasnejšimi spremembami in številnimi stranskimi zakoni. Tokrat bom orisala glavne poteze kazenskega materialnega prava, ki je veljalo na Slovenskem od vzpostavitve enotnega kazenskega prava v Kraljevini Jugoslaviji leta 1930 pa do druge svetovne vojne. "**Kazenski zakon za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev**"[4] je bil sprejet 27. januarja 1929 in je začel veljati 1. januarja 1930.[5]

Novi kazenski zakon je poznal le dve vrsti kaznivih dejanj (zločinov): težja, **zločinstva** in lažje **prestopke**.

Kazenski zakon je bil razdeljen na dva dela. **Splošni del** (§§ 1-90) je vseboval določbe o kaznivih dejanjih in kaznih na splošno, **posebni del** (§§ 91-404) pa določbe o posameznih zločinstvih in prestopkih in njihovem kaznovanju. V okviru posameznega kaznivega dejanja ali delikta pa so bile določbe za temeljno, težjo ali kvalificirano in lažjo ali priviligirano obliko delikta. Seveda niso bila vsa kazniva dejanja vsebovana v kazenskem zakoniku, temveč tudi v stranskih zakonih in splošni del kazenskega zakona je veljal tudi za te.

Kazenski zakon je temeljil na načelu "nullum crimen sine lege" in tudi "nulla poena sine lege", kar pomeni, da se je smelo kaznovati le tisto kaznivo dejanje, ki je bilo kot tako označeno v zakonu in le tako kot je predpisoval (določal) zakon (§ 1 k.z.). Zločinstva so bila kazniva dejanja, za katera je bila zagrožena smrtna kazen, robija ali zatočenje in prestopki tista kazniva dejanja, kjer je bila zagrožena kazen strogega zapora, zapora ali denarna kazen (§ 15 k.z.). Kazensko odgovoren je bil le **kriv** in **prišteven** storilec kaznivega dejanja. Zakon je poznal dve krivdni obliki, in sicer naklep in malomarnost. Naklep je bil lahko direkten ali eventualen (neposreden, morebiten), malomarnost pa zavestna ali nezavestna (§ 16 k.z.).

Zakon je poznal kot **glavno kazen**: smrtno kazen, štiri prostostne kazni in denarno kazen (§ 35 k.z.). Smrtna kazen je bila zagrožena za deset najtežjih zločinstev in le v enem primeru kot edina kazen. Izvrševala se je z obešanjem (§ 36 k.z.). Zakonodajalec je bil namreč mnenja, da je to humanejše in modernejše kazensko sredstvo od streljanja.[6] Najtežja prostostna kazen je bila robija, ki se je odmerila dosmrtno ali za določen čas, od enega do dvajset let (§ 37 k.z.). Ta kazen je bila predvidena za težka kazniva dejanja, storjena iz nečastnih nagibov.[7] Zatočenje, prostostna kazen, namenjena storilcem težkih kaznivih dejanj, pri katerih sodišče ni opazilo nečastnih nagibov, ni smelo biti krajše od enega in ne daljše od dvajsetih let (§ 38 k.z.). Strogi zapor, zagrožen za kazniva dejanja, ki niso bila tako težka, da bi zaslužila robijo, a so bila prav tako storjena iz nečastnih motivov in zapor sta se odmerjala od sedem dni do pet let (§ 39 k.z.). Vse prostostne kazni, daljše od enega leta, so obsojenci prestajali v posebnih kazenskih zavodih, krajše pa v sodnih zaporih.[8] Razen glavnih kazni

1 Stanko Frank: Iz kaznenog zakonika ruske sovjetske republike; Mjesečnik, LV/1929, št. 4, Zagreb str. 145-152.

2 Arhivi XIV, št. 1-2, 1991; str. 24-27.

3 Drž. zak., št. 117/1852.

4 Službene Novine SHS, 33/XVI/1929; Ur. l. ljubljanske in mariborske oblasti, 74/1929.

5 Deloma že od 19. aprila 1929.

6 Metod Dolenc Tolmač h kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1929, str. 106.

7 Prav tam, str. 108.

8 Prav tam, str. 109.

je kazenski zakon poznal tudi dve **stranski kazni**: izgubo častnih pravic in izgubo službe (§ 35 k.z.).

Izguba častnih pravic je pomenila izgubo pravic do državne, in druge javne službe kot cerkvene, občinske, sreske, oblastne službe ali javnega poklica, kamor so šteli poklic odvetnika, notarja, zdravnika, lekarnarja, babice, ravnatelja in učitelja privatnih šol s pravico javnosti. Pomenila je izgubo pravic do akademskih "dostojanstev", odlikovanj in drugih javnih "počastil"; glasovanja v javnih zadevah, z izgubo častnih pravic so bile izgubljene pravice voliti ali biti izvoljen in izvrševati druge politične pravice (§ 47 k.z.).[9] Le pri smrtni obsodbi in obsodbi na robijo, daljšo od petih let, je izreklo sodišče trajno izgubo častnih pravic, v vseh drugih primerih je bila izguba le začasna, in sicer je trajala pri obsodbi na robijo do petih let od enega do petih let, pri obsodbi na zatočenje za čas prestajanja kazni in pri obsodbi na strogi zapor in je bilo to zahtevano v zakonu pa od enega do treh let. Razen tega je moralo sodišče pri vsaki obsodbi nad šest mesecev strogega zapora izreči izgubo državne ali druge javne službe, smelo pa je to storiti tudi v drugih primerih.

Glavna kazen se je izrekala samostojno, stranska pa le dodatno h glavni kazni.[10] Razen kaznovanja je poznal kazenski zakon tudi **varnostne odredbe**, takrat imenovane očuvalne odredbe. Sodišče je torej razen kazni lahko odredilo varnostno sredstvo (očuvalno sredstvo), in sicer poleg kazni ali, kjer je zakon to posebej določal, samostojno. Pravna podlaga za varnostne ukrepe je bila storilčeva nevarnost za družbo, cilj pa njegovo poboljšanje.[11] Ta sredstva je zakon izrecno navedel v § 50: "pridržba po prestani kazni; oddaja v prisilno delavnico; oddaja v zavod za zdravljenje ali za čuvanje, oddaja v zavod za zdravljenje pijancev, prepoved zahajati v krčmo; zaščitni nadzor; izgon; prepoved izvrševati poklic ali obrt in odvzem izvestnih predmetov".

Zakon je dal sodišču zelo široko pooblastilo, da storilcu **odmeri kazen** glede na stopnjo njegove kazenske odgovornosti in je navedel le okoliščine, ki naj jih sodišče pri določanju kazni posebej upošteva, ne da bi določil, katere teh okoliščin mora sodišče šteti za olajševalne in katere za obtežilne: nevarnost za družbeni red zaradi storilčeve hudodelske miselnosti (orig. zločinske nagnjenosti); nagib, iz katerega je bilo dejanje storjeno; namen dejanja; neposredni "podnet" k izvršitvi dejanja; prejšnje storilčevo življenje in njegove osebne in gospodarske razmere; mera uvidevnosti; posledica in storilčevo obnašanje po storjenem dejanju (§ 70 k.z.). Zakon je vseboval določbe za **omilitev kazni** (§§ 71,72,73 k.z.) in prav tako za **pnostritev kazni.** Poznal je tri stopnje omilitve. Kadar je sodišče ugotovilo, da obstoji ena ali več okoliščin, zaradi katerih je mogoče kazen omiliti, je lahko izreklo milejšo vrsto kazni, kot je bila zagrožena; kadar ga je zakon izrecno pooblastil omiliti kazen "po svobodni oceni", je lahko izreklo nižjo kazen od zagrožene ali milejšo vrsto kazni; v "posebno lahkih primerih" pa je lahko storilca celo oprostilo kazni. Kadar je zakon dovoljeval sodišču izbirati med več vrstami kazni, je na izrek strožje vplival nečastni nagib ali hudobni storilčev značaj (§ 74 k.z.). V "posebno težkih primerih", ki jih je zakon izrecno določil, je lahko sodišče izreklo ostrejšo vrsto in mero kazni od predpisane (§ 75 k.z.). Prav tako je bil "povratek" h kaznivemu dejanju vzrok za strožje kaznovanje (§ 76 k.z.).

Kadar je storilec prekršil z enim dejanjem več zakonskih predpisov ali večkrat isti predpis, se je kazen odredila glede na najstrožji predpis (**idealni stek**) (§ 61 k.z.).

Kadar pa je storilec storil več kaznivih dejanj, ki so sodila skupaj (**realni stek**), pa se je kazen odmerila tako, da se je najtežja zagrožena kazen poostrila (§ 63 k.z.).

Pravica do pregona je zastarala pri zločinstvih, za katera je bila predpisana smrtna kazen ali dosmrtna robija v dvajsetih letih po storitvi kaznivega dejanja, v petnajstih letih pri zločinstvih, za katera je predpisana prostostna kazen do dvajset let, deset let pri ostalih zločinstvih ter pet let pri težjih in dve leti pri lažjih prestopkih (§ 78 k.z.). Pri že pravnomočno razsojenih kaznivih dejanjih pa je lahko **zastarala pravica izvršitve kazni,** in sicer pri smrtni kazni in dosmrtni robiji čez petindvajset let, pri robiji in zatočenju nad deset let čez petnajst let; pod deset let čez petnajst let; pri strogem zaporu in zaporu nad eno leto čez pet let ter v vseh ostalih primerih čez dve leti (§ 81 k.z.).

Kazniv je bil tudi **poskus** kaznivega dejanja, in sicer pri zločinstvih vedno, pri prestopkih pa le, kadar je zakon to izrecno določil (§ 31 k.z.). Sodišče je smelo, v določenih primerih pa celo moralo, storilca kaznovati mileje (§ 32 k.z.).

Krivda za naklepno storjeno kaznivo dejanje ni zadela le neposrednih storilcev, temveč tudi **napeljevalce** in **pomagače**, ki so delovali naklepno (§ 34 k.z.). Napeljevalec je bil tista oseba, ki je drugega zavedla ali napeljala, da je storil kaznivo dejanje in torej kaznivega dejanja ni storila, ga je pa povzročila; pomagač pa tisti, ki je kakorkoli pomagal pri izvršitvi kaznivega dejanja. Pri napeljevanju in pomoči za izvršitev kaznivega dejanja iz malomarnosti je zakon napeljevalca in pomočnika celo določil za glavnega storilca kaznivega dejanja (§ 34 k.z.). Kdor je storilcu pomagal po storjenem kaznivem dejanju, pa je storil samostojno kaznivo dejanje: "podpomoč zločincem, ki so na prostosti" (§ 141 k.z.); "podpomoč zaprtim zločincem" (§ 142 k.z.) ali "prikrivanje stvari ali kaznivih dejanj" (§ 333

9 Prav tam, str. 118, 119.
10 Prav tam, str. 106.
11 Prav tam, str. 106 ,122.

k.z.). Kazenski zakon je uvedel tudi institut **pogojne obsodbe** (§§ 65-68 k.z.). Pri milejših obsodbah (strogi zapor do šestih mesecev ali zapor do enega leta ali denarno kazen) je lahko sodišče s sodbo odložilo izvršitev kazni, kadar je bilo pričakovati, da se bo obsojenec tudi brez izvršitve obsodbe vzdrževal izvrševanja kaznivih dejanj. Obsojenec torej ni bil kaznovan, če v preizkusni dobi (1-5 let) ni storil novega kaznivega dejanja.

Določbe o **mladoletnih storilcih** kaznivih dejanj je zakon vseboval v § 14 in §§ 26-30. Otroci, ki še niso izpolnili štirinajst let, niso bili kazensko odgovorni. Sodišče jih je le izročilo staršem, varuhom, skrbnikom ali šolskemu oblastvu v kaznovanje, skrbstvo in nadzor in v težjih primerih, ko tu ni bilo pričakovati uspeha, za-vodu ali primerni rodbini. Zoper zrele mlajše mladoletnike, ki so dopolnili štirinajst let, a še niso bili stari sedemnajst let, je sodišče izreklo, če ni bilo potrebno vzgajanje ali poboljševanje, bodisi ukor bodisi "odpust na preskušnjo" za dobo do enega leta. "Mlajših maloletnikov" se ni smelo kaznovati, če niso mogli razumeti narave in pomena svojega dejanja ali pa niso imeli svojih ravnanj v oblasti. Izročiti jih je bilo staršem, varuhom, skrbnikom ali drugim v kaznovanje, nadzor in skrb. "Starejši maloletniki", ki so že imeli sedemnajst, a še ne enaindvajset let, so se kaznovali po nekoliko drugačnih pravilih kot odrasli. Zaradi kaznivega dejanja, za katero je zakon zagrozil smrtno kazen ali dosmrtno robijo, se je kaznoval z robijo ali zatočenjem najmanj sedmih let; za kaznivo dejanje, za katero je zakon predpisal katerokoli prostostno kazen, sodišče na eni strani ni bilo vezano na spodnjo mejo zagrožene kazni za tisto kaznivo dejanje zagrožene kazni in na drugi strani ni smelo izreči več kot deset let robije ali zatočenja. Kadar je bilo potrebno kazen omiliti, je smelo sodišče izreči namesto robije ali zatočenja strogi zapor ali zapor.

Kazenski zakon v posebnem delu vsebuje določbe za sedemnajst **skupin kaznivih dejanj**, ki jih bomo navedli kar v takratnem izrazoslovju, saj so tudi danes razumljivi:

1. Kazniva dejanja zoper obstoj države in njeno ureditev (§§ 91-126 k.z.)
2. Kazniva dejanja zoper državno oblastvo (§§ 127-134 k.z.)
3. Kazniva dejanja zoper pravosodje (§§ 135-153 k.z.)
4. Kazniva dejanja zoper javni mir in red (§§ 154-166 k.z.)
5. Kazniva dejanja zoper življenje in telo (§§ 167-186 k.z.)
6. Kazniva dejanja zoper občno varnost ljudi in imovine (§§ 187-203 k.z.)
7. Kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa za ljudi, imovino in obvestila (§§ 204-213 k.z.)
8. Napravljanje lažnih listin in mer (§§ 214-233 k.z.)
9. Napravljanje lažnega denarja (§§ 234-241 k.z.)
10. Kazniva dejanja zoper osebno prostost in varnost (§§ 242-250 k.z.)
11. Kršenje tujih tajnosti (§§ 251-253 k.z.)
12. Kazniva dejanja zoper občno zdravje (§§ 254-268 k.z.)
13. Kazniva dejanja zoper javno moralo (§§ 269-289 k.z.)
14. Kazniva dejanja zoper zakon in rodbino (§§ 290-296 k.z.)
15. Kazniva dejanja zoper čast (§§ 297-313 k.z.)
16. Kazniva dejanja zoper imovino (§§ 314-383 k.z.)
17. Kazniva dejanja zoper služheno dolžnost (§§ 384-404 k.z.)

ZUSAMMENFASSUNG

MATERIELLES STRAFRECHT IN SLOWENIEN 1930-1941

JELKA MELIK

Der Beitrag gibt eine kurze Übersicht der Grundlagen des materiellen Strafrechts, das in Slowenien von 1930 bis zum Anfang des zweiten Weltkriegs in Kraft war. Materielles Strafrecht ist ein Teil des Strafrechts, mit dem der Staat Straftaten, Strafen und andere Maßnahmen gegen Täter bestimmt, sowie auch Bedingungen für ihre Verwendung. Es enthält also den Schutz der wesentlichsten Staatsinteressen. Das Kennen dieses Rechtszweigs ist darum von Schlüsselbedeutung fürs Begreifen einer Gesellschaft, für Archivisten aber eine Grundlage für fachliche Arbeit vor allem an den Beständen von Gerichten und Staatsanwaltschaften.

Redna sodišča na Slovenskem po letu 1945[1] in njihovo gradivo

BRANE KOZINA, ŽARKO BIZJAK

UVOD

Na arhivskem posvetovanju v Novi Gorici je bil med drugim sprejet sklep o formiranju delovne skupine za pravosodje z namenom, da se izdelajo tipska navodila za odbiranje arhivskega gradiva in priročniki za popisovanje gradiva pravosodnih organov. Delovna skupina se sestaja in je do sedaj sklenila, da se izdela zbirka predpisov, ki se nanašajo na pravosodne organe na območju Slovenije, neglede na državnopravni okvir, od srede 18. stoletja dalje. Poseben del te zbirke bodo objavljeni poslovniki o poslovanju pravosodnih organov. Že ves čas delovanja skupine za pravosodje se zavedamo, da je potrebno izdelati enotno klasifikacijo pravosodnih organov, zlasti v primeru morebitnega izgrajevanja enotnega informacijskega sistema slovenskih arhivov. Za sprejem enotne klasifikacije je potrebno izdelati analize razvoja organizacijske strukture pravosodnih organov in njihove pristojnosti. Do priročnikov za popisovanje smo še daleč, ravno tako na obzorju še ne vidimo enotnih tipskih navodil za odbiranje arhivskega gradiva.

V tem prispevku želiva podati kratek historiat rednih sodišč splošne pristojnosti na prvi in drugi stopnji po letu 1945, čeprav je s stališča kriterijev za formiranje fondov oziroma klasificiranjem fondov letnica 1945 lahko vprašljiva. Nadalje poizkušava podati nekaj osnovnih informacij o rednih sodiščih. V zvezi z vrstami gradiva sodišč ter problematiko valorizacije arhivskega gradiva sodišč zaradi izdelave tipskih navodil pa predstavljava sodne poslovnike. Ker imamo v arhivih slabe izkušnje glede odnosa sodišč oziroma pristojnih organov do arhivskega gradiva ter zato ne vemo, kje se nahaja v zadnjih letih tako iskano gradivo, sva poizkusila predstaviti nekaj okoliščin, ki vplivajo na slabo ohranjenost gradiva.

ORGANIZACIJA REDNEGA SODSTVA PO LETU 1945

Z Odlokom o začasni ureditvi narodnih sodišč in o narodnih sodnikih[2] z dne 11. septembra 1944, ki ga je izdalo Predsedstvo SNOS, so na ozemlju Slovenije izvrševala sodno oblast poleg sodišč pod nadzorom okupatorja tudi narodna sodišča v vseh civilnih, pravdnih in nepravdnih ter v kazenskih zadevah, razen v tistih, ki so bile s posebnimi določbami pridržane vojaškemu kazenskemu sodstvu, če tudi teh vojaška sodišča niso odstopala narodnim sodiščem. Po tem odloku so v Sloveniji delovala vrhovno, višja, okrožna in okrajna narodna sodišča.

Vsa narodna sodišča so bila zborna, sodila so v senatih treh (okrajna, okrožna) oziroma v senatih petih sodnikov (višja, vrhovno narodno sodišče).

Glede teritorialne pristojnosti so okrajna sodišča poslovala v kraju, kjer je bil sedež okrajnega narodnoosvobodilnega odbora, njihovo krajevno področje pa je obsegalo vse območje okraja. Področje okrožnega narodnega sodišča je obsegalo območje okrožja s sedežem v kraju, kjer je bil sedež okrožnega narodnoosvobodilnega odbora. Sodno področje višjih narodnih sodišč je odgovarjalo področjem pokrajin, na katere je bilo v upravnem oziru razdeljeno območje Slovenije. Sodno področje vrhovnega narodnega sodišča pa je obsegalo vse območje Slovenije.

Uredba o začasni delni ustavitvi poslovanja sodišč[3] z dne 15. maja 1945 je prekinila vse tekoče sporne zadeve in izvršbe. Materialni in procesualni roki so bili prekinjeni, nove vloge pa se niso odpirale. Uredba se ni nanašala na sodišča, ki so bila ustanovljena z odlokom z dne 11. septembra 1944 (Narodno okrožno sodišče Novo mesto ter narodna okrajna sodišča v Metliki, Črnomlju, Kočevju, Ribnici in Cerknici) in so bila organizirana že na bivšem osvobojenem ozemlju. Za izvrševanje uredbe so skrbeli delegati ministrstva za pravosodje pri posameznih sodiščih, ki so bili določeni z uredbama o postavitvi delegatov pri sodiščih[4], ki so sicer imeli pravico nadaljevati določene nepravdne zadeve, glede kazenskih stvari pa je bilo določeno, da vojaška sodišča poslujejo kot kazenska sodišča tudi v civilnih zadevah. V postopku pred vojaškim kazenskim sodiščem je veljalo načelo, da je sodba prve stopnje takoj pravnomočna, razen v primeru, če je šlo za smrtno kazen ali dolgoletni zapor. V tem primeru je sodbo moralo potrditi še višje vojaško sodišče. Za vse stvari, ki so bile v teku do 15. maja 1945, se je smatralo, da ne morejo tvoriti podlage za nadaljnji postopek, pač pa je bilo treba vsako zadevo začeti znova. Predvidevalo se je namreč, da bodo neka-

---

1 V prispevku ni zajet tisti del Slovenije, ki je spadal pod vojaško upravo oziroma v cono B STO. Ta del Slovenije tedaj pač ni bil formalno v okviru federalne Slovenije.

2 Ur.list SNOS, št.26/4/1944.

3 Ur.list SNOS in NVS, št.5/31/1945.

4 Ur.list SNOS in NVS, št.5/32,33/1945.

tere zadeve glede na spremenjene prilike postale brezpredmetne, vendar se je tudi predvidevalo, da sodišče lahko uporabi že zbrano gradivo, o tem pa, ali se bo le to uporabljalo ali ne, pa bo sodišče odločalo v vsakem konkretnem primeru.

Uredba o prevzemu sodnega poslovanja v Sloveniji[5] z dne 14. septembra 1945 je določala, da se tekoče civilne zadeve nadaljujejo oziroma o njih znova odloči sodišče prve stopnje, ki je zanje stvarno in krajevno pristojno. Zadeve, ki tečejo pred sodiščem višje stopnje, se vrnejo sodišču prve stopnje, ki postopa v tekočih zadevah tudi v primeru, če je sodišče višje stopnje že izdalo odločbo. Kazenske zadeve, v postopku pri vojaških sodiščih in kjer še ni bila izrečena obsodba, so se odstopila pristojnim narodnim sodiščem. Le-ta so prevzela tudi vse nepravdne zadeve.

Če se je sedež sodišča menjal ali pa če se območja narodnih sodišč in bivših sodišč niso ujemala, so se nerešene zadeve odstopile narodnemu sodišču, v čigar območju leži kraj, ki je odločilen za določitev pristojnosti.

Ne samo v okviru ministrstva za pravosodje, pač pa na ravni vseh upravnih organov, so se v tem obdobju srečevali z velikimi organizacijskimi, finančnimi in strokovnimi problemi, zato je bilo s strani upravnih organov izdanih skoraj vsakodnevno tudi več navodil, ki so urejala oziroma skušala urejati poslovanje sodišč in povečati zagonsko moč.

Ustava FLRJ[6] z dne 31. januarja 1946 je opredeljevala položaj sodišč in na tej osnovi je bil dne 25. junija 1946 sprejet Zakon o ureditvi ljudskih sodišč[7], ki je potrdil spremembe in dopolnitve Zakona o ureditvi narodnih sodišč[8] z dne 26. avgusta 1945. Zakon je v splošnih določbah določil, da sodno oblast izvajajo Vrhovno sodišče FLRJ, vrhovna sodišča federalnih enot, okrožna in okrajna sodišča. Okrajna sodišča so bila pristojna po tem zakonu odločati v kazenskih zadevah na prvi stopnji za kazniva dejanja zoper življenje, telo, prostost, čast, imovino zasebnikov, zdravje, javno moralo, zakon in rodbino. V civilnih stvareh so odlačala na prvi stopnji v sporih o imovinskopravnih zahtevkih, ne glede na vrednost, razen če je bila tožena stranka ustanova, podjetje ali organizacija javnega značaja; v sporih iz razmerja med starši in zakonskimi in nezakonskimi otroki; v sporih o določitvi in popravi mej med nepremičninami; v sporih o služnostih; v sporih zaradi motenja posesti; v sporih iz zakupnih in najemnih pogodb; v sporih, ki izvirajo iz delovnega razmerja ter v vseh nespornih in izvršilnih stvareh.

Število okrajnih sodišč je določal minister za pravosodje federalne enote.

Okrožna sodišča so nadzorovala delo vseh podrejenih okrajnih sodišč ter odločala na prvi stopnji v kazenskih zadevah za kazniva dejanja zoper domovino, državo in njeno ureditev, narodno oblast, narodno imovino, pravosodje, splošno varnost ljudi, imovine in javnega prometa ter zoper uradno dolžnost, ponarejanje mer in denarja. V civilnih zadevah so odločala v imovinskopravnih sporih, v katerih je tožena stranka ustanova, podjetje ali organizacija javnega značaja; v sporih, ki izvirajo iz vzajemnega razmerja in se ne tičejo zgolj imovinskopravnih zahtevkov, v sporih o povračilu škode, ki jo storijo državljanom javni uslužbenci z nepravilnim opravljanjem službe; v sporih o rodniških in pomorskih stvareh. Okrožna sodišča so nadalje odločala o rednih pritožbah, vloženih zoper odločbe okrajnih sodišč.

Število okrožnih sodišč je določal minister za pravosodje federalne vlade.

Vrhovno sodišče federalne enote je nadziralo delovanje vseh okrožnih in okrajnih sodišč na območju enote in je bilo pristojno za sojenje na prvi stopnji o kazenskih in civilnih stvareh, ki so mu bile dane v pristojnost s posebnimi zakoni; odločalo o pritožbah, vloženih zoper odločbe okrožnih sodišč; odločalo o nadzorstvenih pritožbah, vloženih zoper pravnomočne odločbe okrožnih in okrajnih sodišč; odločalo o sporih glede pristojnosti med okrožnimi sodišči ter med okrožnimi in okrajnimi sodišči, ki so na njihovem območju; odločalo o sporih glede pristojnosti med sodišči in drugimi oblastvi, ki so na njihovem območju. Dajalo je obvezna navodila v vprašanjih sodne prakse na področju zakonodaje, ki velja samo v tisti federalni enoti.

Ministrstvo za pravosodje je sporazumno z Ministrstvom za socialno skrbstvo dne 18. septembra 1947 izdalo Navodilo o prenosu skrbstvenih zadev od sodišč na ljudske odbore[9]. Sodišča so morala izročiti ljudskim odborom vse spise o skrbništvih mladoletnikov in o skrbništvih oseb, ki jim je bila odvzeta opravilna sposobnost ter spise o postavitvi skrbnikov za posebne primere. Izročiti so morali tudi spise, ki so obravnavali nadzorstvo nad starši glede vzgoje ali uprave premoženja mladoletnikov. Navodilo je podrobno določalo tudi način popisa odstopljenega gradiva, način izdelave seznamov ter seznamе spisov, ki še nadalje ostanejo na sodišču.

Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve[10] z dne 13. januarja 1953 ustave iz leta 1946 na področju sodstva ni spremenil, je pa omogočil utrditev enotnega sistema pravosodja in položaj Vrhovnega sodišča FLRJ v novem zakonu, ki je sledil.

Republiški odlok o razglasitvi zakona za izvršitev zakona o temeljih družbene in politične

5 Ur.list SNOS in NVS, št.35/253/1945.
6 Ur.list FLRJ, št. 10/54/1946.
7 Ur.list FLRJ, št. 51/349/1946.
8 Ur.list DFJ, št. 67/622/1945.
9 Ur.list LRS, št. 39/213/1947.
10 Ur.list FLRJ, št. 3/19/1953.

ureditve in o organih oblasti[11] z dne 12. februarja 1953 je določil, da vse zadeve, ki so spadale v pristojnost Ministrstva za pravosodje preidejo na Državni sekretariat za pravosodno upravo (reorganizacija vlade).

Zakon o sodiščih[12] z dne 21. julija 1954 je ločil redna, gospodarska in vojaška sodišča. Po tem zakonu so bila redna sodišča okrajna sodišča, okrožna sodišča, republiško vrhovno sodišče ter zvezno vrhovno sodišče.

Okrajno sodišče se je ustanovilo za območje enega okraja ali mesta, v večjih okrajih ali mestih pa za del okraja ali del mesta. Okrajno sodišče je odločalo na prvi stopnji v kazenskih, civilnih in drugih zadevah, za katere je bilo pristojno.

Okrožno sodišče se je ustanovilo za območje dveh ali več okrajnih sodišč. Okrožna sodišča so odločala na prvi stopnji v kazenskih, civilnih in drugih zadevah, za katera so bila pristojna, ter o pravnih sredstvih zoper odločbe okrajnih sodišč na drugi stopnji. Okrožna sodišča so bila po tem zakonu dolžna tudi voditi priskave in opravljati druge zadeve, ki jih je določal zakon.

Vrhovno sodišče je odločalo v kazenskih, civilnih in drugih zadevah; o rednih in izrednih pravnih sredstvih ter odločalo v upravnih sporih v primerih, ki jih je določal zakon. Vrhovno sodišče je odločalo tudi o sporih o pristojnosti med sodišči in republiškimi upravnimi organi ter med sodišči in ljudskimi odbori na območju republike.

Zakon je podrobno določal tudi potek sej sodnih oddelkov in občnih sej vrhovnih sodišč, volitve predsednika sodišča, sodnikov in sodnikov porotnikov, položaj le teh, razrešitve, prenehanje službe in odstranitev predsednikov sodišč, sodnikov in sodnikov porotnikov, položaj strokovnih sodelavcev in pisarniških uslužbencev in delo sodne uprave.

Na podlagi Ustave SFRJ[13] je izšel Temeljni zakon o splošnih sodiščih[14] z dne 6. februarja 1965, ki je določal pristojnost in organizacijo občinskih, okrožnih, republiških vrhovnih sodišč in Vrhovnega sodišča SFRJ. Občinska sodišča so odločala na prvi stopnji v kazenskih in civilnih stvareh, za katera so bila pristojna po zakonu. Okrožna sodišča so odločala na prvi stopnji v kazenskih in civilnih stvareh, za katera so bila pristojna po zakonu, odločala na drugi stopnji o pravnih sredstvih zoper odločbe občinskih sodišč. Republiško vrhovno sodišče je določalo načelna stališča in pravna mnenja o vprašanjih, ki so imela pomen za enotno uporabo republiških zakonov, odločalo na prvi stopnji v upravnih sporih, odločalo o pravnih sredstvih zoper odločbe okrožnih sodišč, odločalo o izrednih pravnih sredstvih zoper pravnomočne odločbe sodišč, predlagalo ustavnemu sodišču uvedbo postopka za presojo ustavnosti in zakonitosti.

Zakon o sodiščih splošne pristojnosti[15] z dne 23. 6. 1965, ki je izšel na podlagi Ustave SRS,[16] je povzel določbe zveznega zakona in podrobneje opredelil pristojnosti Vrhovnega sodišča SR Slovenije.

Ustavni položaj sodstva in njegove pristojnosti sta po letu 1974 določali Ustava SFRJ[17] in Ustava SRS[18]. Na tej osnovi je izšel leta 1977 Zakon o rednih sodiščih[19], ki je histveno spremenil organizacijo in pristojnosti rednih sodišč v Sloveniji. Funkcijo rednih sodišč so opravljala temeljna sodišča, višja sodišča in Vrhovno sodišče SRS (RS). Temeljna sodišča so bila pristojna v kazenskih zadevah, da sodijo na prvi stopnji in opravljajo preiskavo; v civilnih zadevah, da sodijo oziroma odločajo na prvi stopnji v premoženjskopravnih, gospodarskih in odškodninskih sporih, v sporih iz rodbinskih razmerij, v izvršilnih, dednih in drugih nepravdnih zadevah, v postopku o prisilni poravnavi in stečaju ter postopku redne likvidacije; vodijo sodni register; odločajo o predlogih za varstvo zaradi nezakonitega dejanja; opravljajo zadeve pravne pomoči. Temeljna sodišča so izvrševala sodno funkcijo na svojih enotah. Višja sodišča so bila pristojna, da odločajo na drugi stopnji o pritožbah zoper odločbe temeljnih sodišč, da odločajo o sporih o pristojnosti med temeljnimi sodišči svojega območja in o prenosu krajevne pristojnosti med temeljnimi sodišči svojega območja; na prvi stopnji odločajo o priznanju tujih sodnih odločb. Vrhovno sodišče je bilo pristojno, da sprejema načelna stališča in pravna mnenja, ki so pomembna za enotno uporabo zakonov pri rednih sodiščih; da odloča o izrednih pravnih sredstvih zoper pravnomočne odločbe v primerih, ki jih določa zakon; da odloča na tretji stopnji o pritožbah zoper sodbe, ki jih izdajo višja sodišča ter senati vrhovnega sodišča na drugi stopnji v primerih, ki jih določa zakon; da odloča na drugi stopnji o pritožbah zoper odločbe višjih sodišč in pritožbah zoper odločbe svojih senatov; da odloča o podaljšanju pripora prek treh mesecev; da odloča v sporih o pristojnosti med temeljnimi sodišči z območja različnih višjih sodišč in višjimi sodišči ter med rednimi in samoupravnimi sodišči; da odloča o prenosu krajevne pristojnosti med temeljnimi sodišči z območja različnih višjih sodišč in med višjimi sodišči; da odloča v upravnih in upravno-računskih sporih, razen v primerih, za katere je bilo pristojno Zvezno sodišče; da odloča o zahtevi za varstvo zakonitosti z ustavo zajamčenih svoboščin in pravic, če je bila taka

11 Ur.list LRS, št. 3/14/1953.
12 Ur.list FLRJ, št. 30/376/1954.
13 Ur.list SFRJ, št. 14/209/1963.
14 Ur.list SFRJ, št. 7/129/1965.
15 Ur.list SRS 20/220/1965.
16 Ur.list SRS, št. 10/90/1963.
17 Ur.list SFRJ, št. 9/1974.
18 Ur.list SRS, št. 7/44/1974.
19 Ur.list SRS, št. 10/524/1977.

svoboščina ali pravica kršena z dokončnim posamičnim aktom, ni pa zagotovljeno drugačno sodno varstvo; da odloča o zahtevah za sodno varstvo v postopku za prekrške zoper odločbe Republiškega senata za prekrške.

Zakon je nadalje predpisoval posebne določbe o sestavi sodišč, o sejah, sodni in pravosodni upravi, o sodnikih, sodnikih porotnikih in drugih delavcih sodišča ter prehodne in končne določbe.

Ustavni položaj sodstva v Republiki Sloveniji določa Ustava Republike Slovenije[20]. Na njeni osnovi je 28. aprila 1994 stopil v veljavo Zakon o sodiščih[21] z dne 24. marca 1994, ki opredeljuje personalno sestavo sodišč, organizacijo sodne uprave ter vrsto sodišč. Po tem zakonu imamo v Sloveniji Vrhovno sodišče, višja sodišča, okrožna sodišča in okrajna sodišča, ki pričnejo z delom 1. januarja 1995.

Okrajna sodišča so pristojna v kazenskih zadevah za sojenje na prvi stopnji o kaznivih dejanjih, za katera je zagrožena denarna kazen ali kazen zapora do treh let, razen v zadevah kaznivih dejanj zoper čast in dobro ime, storjenih s tiskom, po radiu, televiziji ali z drugim sredstvom javnega obveščanja; za opravljanje preiskovalnih dejanj glede kaznivih dejanj, za katera so okrajna sodišča pristojna ter za druge zadeve, ki jih določa zakon. V civilnih zadevah so pristojna za sojenje oziroma odločanje na prvi stopnji v premoženjskih sporih, če vrednost spornega zahtevka ne presega dveh milijonov tolarjev, če zakon ne določa pristojnosti okrožnega sodišča; v civilnih sporih ne glede na vrednost spornega predmeta, če gre za spore zaradi motenja posesti, spore glede služnosti ali realnih bremen, spore iz najemnih ali zakupnih razmerij ter spore o zakonitem preživljanju, če se ne rešuje skupaj z zakonskimi spori ali skupaj s spori o ugotavljanju ali izpodbijanju očetovstva; v zapuščinskih in drugih nepravdnih zadevah ter za vodenje zemljiške knjige; v izvršilnih zadevah ter za opravljanje izvršbe. Okrajna sodišča odločajo nadalje v drugih zadevah, kadar tako določa zakon in opravljajo zadeve pravne pomoči, za katere ni po zakonu pristojno drugo sodišče.

Okrožna sodišča so pristojna v kazenskih zadevah za sojenje na prvi stopnji o kaznivih dejanjih, za katera niso pristojna okrajna sodišča; za opravljanje preiskave oziroma preiskovalnih kaznivih dejanj, za katera so pristojna; za opravljanje predhodnega postopka in sojenje na prvi stopnji o kaznivih dejanjih mladoletnikov; za odločanje na prvi stopnji o izvršitvi kazenske sodbe tujega sodišča; za izvrševanje kazenskih sodb okrajnih in okrožnega sodišča; za odločanje o dovolitvi posegov v človekove pravice in temeljne svoboščine; za odločanje v izvenobravnavnem senatu (tudi v kazenskih zadevah iz pristojnosti okrajnih sodišč); za opravljanje drugih zadev, ki jih določa zakon; za opravljanje nadzorstva glede zakonitega in pravilnega ravnanja z obsojenci ter nadzorstva nad priporniki. V civilnih zadevah so pristojna za sojenje oziroma odločanje na prvi stopnji v premoženjskih in drugih civilnopravnih sporih, za katera niso pristojna okrajna sodišča; v sporih iz družinskih razmerij, razen o sporih o preživljanju; v gospodarskih sporih; o priznanju tujih sodnih odločb; v zadevah prisilne poravnave in stečaja ter likvidacije, kadar je v pristojnosti sodišča, ter v sporih v zvezi z njimi; v sporih o pravicah intelektualne lastnine; za vodenje sodnega registra; za sojenje oziroma odločanje v drugih zadevah, če tako določa zakon; za opravljanje zadev pravne pomoči v zadevah, za katere je pristojno in za opravljanje mednarodne pravne pomoči. Okrožno sodišče, katerega območje obsega tudi teritorialno morje Republike Slovenije, je pristojno za sojenje oziroma odločanje na prvi stopnji v vseh sporih, ki se nanašajo na ladje in plovbo po morju ter sporih, v katerih se uporablja pomorsko pravo, v sporih glede izkoriščanja morja in morskega dna ter za vodenje registra ladij.

Višja sodišča so pristojna za sojenje oziroma odločanje na drugi stopnji o pritožbah zoper odločbe okrajnih in okrožnih sodišč s svojega območja; za odločanje v sporih o pristojnosti med okrajnimi oziroma okrožnimi sodišči s svojega območja in za odločanje o prenosu pristojnosti na drugo okrajno oziroma okrožno sodišče s svojega območja ter za opravljanje drugih zadev, ki jih določa zakon.

Vrhovno sodišče je pristojno za sojenje oziroma odločanje na prvi stopnji v upravnih in računsko- upravnih sporih, razen v zadevah, za katere zakon določa pristojnost drugega sodišča prve stopnje; za sojenje na drugi stopnji o pritožbah zoper odločbe sodišča prve stopnje v zadevah iz prejšnje točke ter o pritožbah zoper odločbe sodišč prve stopnje, za katere tako določa zakon; za sojenje na tretji stopnji o rednih pravnih sredstvih zoper odločbe sodišč druge stopnje; za odločanje o izrednih pravnih sredstvih zoper odločbe sodišč, razen v primerih, ko je za odločanje o izrednem pravnem sredstvu pristojno drugo sodišče; za odločanje v sporih o pristojnosti med nižjimi sodišči, razen v primerih, ko določa zakon, da je za odločanje o takšnem sporu pristojno drugo sodišče; za odločanje o prenosu pristojnosti v primerih, ki jih določa zakon; za opravljanje drugih zadev, ki jih določa zakon. Vrhovno sodišče vodi evidenco sodne prakse in skrbi za njeno enotnost.

SODIŠČA NA SLOVENSKEM

Posledica sprejetja Zakona o ureditvi narodnih sodišč[22] z dne 26. avgusta 1945 in sprejema

[20] Ur.list RS, št. 33/1409/91.

[21] Ur.list RS, št. 19/779/1994.

[22] Ur.list DFJ, št. 67/622/1945.

Zakona o upravni razdelitvi federalne Slovenje[23] z dne 6. septembra 1945 je bila izdana Uredba o ustanovitvi narodnih in likvidaciji dosedanjih sodišč v Sloveniji[24]. V federalni Sloveniji so po tej odredbi pravosodstvo izvajala Vrhovno sodišče v Ljubljani, okrožna sodišča v Celju, Ljubljani, Mariboru, in Novem mestu ter okrajna sodišča:

okrožna sodišča	*okrajna sodišča*
Celje	Celje
	Gornji Grad
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
	Trbovlje
Ljubljana	Grosuplje
	Jesenice
	Kamnik
	Kranj
	Ljubljana
	Rakek
	Škofja Loka
Maribor	Dolnja Lendava
	Ljutomer
	Maribor
	Murska Sobota
	Prevalje
	Ptuj
	Radgona
	Slovenska Bistrica
Novo mesto	Črnomelj
	Kočevje
	Krško
	Novo mesto
	Trebnje

Vsako okrožno sodišče je poslovalo za svoje okrožje, okrožno sodišče v Ljubljani pa za okrožno mesto Ljubljana in ljubljansko okrožje. Vsako okrajno sodišče je poslovalo za svoj okraj. Uredba je v 6. členu določala, da arhiv in vse spise dotedanjih sodišč prevzamejo ustrezna narodna sodišča. Če se je okoliš dosedanjega sodišča razlikoval oziroma se ni ujemal z okoliščem narodnega sodišča, prevzame arhiv in spise tisto narodno sodišče, v čigar okolišu je kraj, ki je bil sedež dosedanjega okoliša.

Vsako okrajno sodišče je prevzelo od dotedanjih okrajnih sodišč tudi zemljiške knjige in mape za katastrske občine svojega okoliša, če so bile ohranjene. Tudi zbirko listin je do nadaljnjega moralo hraniti pristojno okrajno sodišče.

Arhiv, spise, centralno knjižnico, ekonomat in računske posle bivšega apelacijskega sodišča je prevzelo ministrstvo za pravosodje.

Upravna razdelitev ozemlja Ljudske republike Slovenije na okrožja in okraje po Zakonu o upravni razdelitvi LRS z dne 3. aprila 1946[25] je veljala tudi za sodna okrožja in okraje[26].

Z Odredbo o ustanovitvi okrajnega sodišča v Slovenski Bistrici in o njegovi krajevni pristojnosti[27] je bilo na območju okrožnega sodišča v Mariboru ustanovljeno za okraj Slovenska Bistrica okrajno sodišče. Okrajno sodišče v Mariboru je naprej poslovalo za okraja Maribor-mesto in Maribor-okolica.

V okraju Mozirje pa sta izvrševala do nadaljnjega sodno oblast Okrajno sodišče v Gornjem Gradu in okrajno sodišče v Šoštanju (3. člen). Stanje sodišč pri Okrožnem sodišču Maribor je bilo tako naslednje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Maribor	Dolnja Lendava
	Ljutomer
	Maribor
	Murska Sobota
	Prevalje
	Ptuj
	Radgona
	Slovenska Bistrica

Z uredbo o organizaciji pravosodja na ozemlju, priključenem Federativni ljudski republiki Jugoslaviji po mirovni pogodbi z Italijo, kolikor pripade to ozemlje Ljudski republiki Sloveniji[28] z dne 21. oktobra 1947 so narodna sodišča na ozemlju, priključenem LRS in so jih ustanovili organi ljudske oblasti, postali organi pravosodja v LRS in so začeli poslovati kot ljudska sodišča. Okrožno sodišče v Postojni se je preimenovalo v Okrožno sodišče v Gorici in je do nadaljnjega poslovalo v Postojni.

Stanje sodišč na območju Okrožnega sodišča Gorica je bilo naslednje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Gorica (sedež v Postojni)	Gorica
	Idrija
	Ilirska Bistrica
	Postojna
	Sežana
	Tolmin

Okrajno sodišče v Gorici je bilo naslednik okrajnega narodnega sodišča v Ajdovščini, Okrajno sodišče Sežana pa naslednik okrajnega narodnega sodišča Hrpelje - Kozina.

Ukinjeno je bilo Višje narodno sodišče v Postojni, katerega nedokončane zadeve so se odstopile v rešitev Vrhovnemu sodišču LRS. Le-to je prevzelo tudi arhiv in dokončno rešene spise.

Uredba o številu okrožnih in okrajnih sodišč v LRS in njihovi krajevni pristojnosti[29] z dne 23. marca 1948 je določala naslednje stanje:

23 Ur.list SNOS in NVS, št. 33/231/1945.
24 Ur.list SNOS in NVS, št.37/267/1945.
25 Ur.list LRS, št. 119/26/1946.
26 Ur.list LRS, št. 40/35/1946.
27 Ur.list LRS, št. 35/140/1946.
28 Ur.list LRS, št. 279/46/1947.
29 Ur.list LRS, št. 14/98/1948.

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Mozirje
	Poljčane
	Trbovlje
Postojna	Gorica
	Idrija
	Ilirska Bistrica
	Postojna
	Sežana
	Tolmin
Ljubljana	Grosuplje
	Jesenice
	Kamnik
	Kranj
	Ljubljana
	Ljubljana - okolica
Maribor	Dolnja Lendava
	Dravograd
	Gornja Radgona
	Ljutomer
	Maribor
	Murska Sobota
	Ptuj
Novo mesto	Črnomelj
	Kočevje
	Krško
	Novo mesto
	Trebnje

Krajevna pristojnost okrožnih sodišč se je razlezala na vse okraje, za katere so poslovala okrajna sodišča njihovega območja, le okrajno sodišče v Ljubljani je poslovalo za Glavno mesto Ljubljana in okraj Ljubljana-okolica, okrajni sodišči v Celju in Mariboru pa za okraj Celje-mesto in Celje-okolica oz. Maribor-mesto in Maribor-okolica.

Na podlagi omenjene uredbe je bila že 27. marca 1948 izdana odredba o prenehanju poslovanja okrajnih sodišč v Gornjem Gradu, na Rakeku, v Slovenskih Konjicah, Škofji Loki in Šmarju pri Jelšah ter o poslovanju sodišč glede na novo krajevno pristojnost[30]. Arhiv, zemljiške knjige in mape, zbirke listin ter tekoče spise so prevzeli njihovi pravni nasledniki oz. okrajna sodišča, ki pokrivajo katastrske občine, ki leže na njihovem območju. Če je bila katastrska občina deljena, je prevzelo zemljiške knjige in mape za to občino tisto sodišče, na katerega ozemlju je ležal večji del katastrske občine.

Uredba o ustanovitvi Okrajnega sodišča za okraj Maribor - okolica in njegovi pristojnosti[31] z dne 22. marca 1949 je določala ustanovitev Okrajnega sodišča v Mariboru za okraj Maribor-okolica. Dotedanje okrajno sodišče v Mariboru pa je nadalje poslovalo za okraj Maribor-mesto. Novoustanovljeno sodišče je začelo poslovati 1. aprila 1949.

Stanje sodišč za Okrožno sodišče Maribor je bilo naslednje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Maribor	Dolnja Lendava
	Dravograd
	Gornja Radgona
	Ljutomer
	Maribor - mesto
	Maribor - okolica
	Murska Sobota
	Ptuj

Z Uredbo o odpravi okrožnih sodišč v Celju in v Novem mestu in o spremembi območja okrožnih sodišč v Ljubljani in v Mariboru z dne 11. maja 1949[32] sta bili ukinjeni okrožni sodišči v Celju in Novem mestu, pristojnosti le-teh pa prevzameta okrožni sodišči v Ljubljani in Mariboru.

Glede na Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o upravni razdelitvi LRS z dne 20. junija 1950[33] je prišlo tudi do spremembe Uredbe o številu okrožnih in okrajnih sodišč v LRS in njihovi krajevni pristojnosti[34] z dne 23. januarja 1951.

Po tej Uredbi so sodno poslovanje v Sloveniji od 30. januarja 1951 dalje poleg Vrhovnega sodišča opravljala še okrožna sodišča v Gorici, Ljubljani in v Mariboru. V območju omenjenih okrožnih sodišč pa je delovalo še 29 okrajnih sodišč:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Gorica	Gorica
	Idrija
	Ilirska Bistrica
	Postojna
	Sežana
	Tolmin
Ljubljana	Brežice
	Celje
	Grosuplje
	Kamnik
	Kočevje
	Kranj
	Ljubljana
	Ljubljana - okolica
	Metlika
	Novo mesto
	Radovljica
	Šoštanj
	Trbovlje
	Trebnje
Maribor	Dolnja Lendava
	Gornja Radgona
	Ljutomer
	Maribor
	Maribor - okolica
	Murska Sobota
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica

30 Ur.list LRS, št.14/100/1948.
31 Ur.list LRS, št. 11/59/1949.
32 Ur.list LRS, št. 16/94/1948.
33 Ur.list LRS, št. 20/107/1950.
34 Ur.list LRS, št. 6/26/1951.

Glede na povečano vlogo, ki naj bi pripadala okrožnim sodiščem, je po skoraj dvoletni prekinitvi prišlo dne 1. julija 1951 ponovno do ustanovitve okrožnih sodišč v Celju in Novem mestu[35]. Po tej odredbi sta okrožni sodišči v Celju in Novem mestu prevzeli območja nekaterih okrajnih sodišč, ki so se izločila iz območij okrožnih sodišč v Ljubljani in Mariboru. Le-ti sta morali končati vse tekoče kazenske in civilne zadeve iz območij tistih okrajnih sodišč, ki so se izločila iz njunega območja. Okrožni sodišči v Ljubljani in Mariboru sta morali vrniti tudi trgovske in zadružne registre okrožnima sodiščema v Celju in Novem mestu. Omenjenima sodiščema se je vrnil tudi arhiv in vpisniki, ki sta jih prevzeli sodišči v Ljubljani in Mariboru ob ukinitvi leta 1949. Okrajno sodišče Slovenska Bistrica se je izločilo iz območja Okrožnega sodišča v Mariboru, ostala okrajna sodišča z območja Okrožnega sodišča Celje pa so se izločila iz območja Okrožnega sodišča Ljubljana. Vsa okrajna sodišča Okrožnega sodišča Novo mesto so se izločila iz območja Okrožnega sodišča Ljubljana.

Stanje na območju okrožnih sodišč v Celju, Ljubljani, Mariboru in Novem mestu:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Slovenska Bistrica
	Šoštanj
	Trbovlje
Ljubljana	Grosuplje
	Kamnik
	Kranj
	Ljubljana
	Ljubljana - okolica
	Radovljica
Maribor	Dolnja Lendava
	Gornja Radgona
	Ljutomer
	Maribor
	Maribor - okolica
	Murska Sobota
	Ptuj
Novo mesto	Brežice
	Kočevje
	Metlika
	Novo mesto
	Trebnje

Na podlagi Uredbe o spremembi uredbe o številu okrožnih in okrajnih sodišč v LRS in njihovi krajevni pristojnosti z dne 26. maja 1952[36] je ministrstvo za pravosodje dne 12. junija 1952 izdalo Odredbo o prenosu ter o poslovanju okrožnih in okrajnih sodišč glede na novo krajevno pristojnost[37]. Sodišča, katerih krajevna pristojnost se je glede na novo upravno razdelitev LRS spremenila, so morala izročiti oz. prevzeti zemljiške knjige in mape ter tekoče spise v skladu z njihovo novo krajevno pristojnostjo. Če se je katastrska občina delila, je prevzelo zemljiško knjigo in mape za to katastrsko občino tisto sodišče, v katerega območju je ležal večji del katastrske občine.

Okrožna in okrajna sodišča, ki se jim je območje spremenilo, so morala kot sodišča prve stopnje obravnavati in dokončati vse kazenske ter civilne sporne in nesporne zadeve iz svoje dosedanje krajevne pristojnosti.

Stanje sodišč so uredbi z dne 26. maja 1952:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Šoštanj
	Trbovlje
Gorica	Gorica
	Idrija
	Ilirska Bistrica
	Postojna
	Sežana
	Tolmin
Ljubljana	Grosuplje
	Kamnik
	Kranj
	Ljubljana I
	Ljubljana II
	Radovljica
Maribor	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Maribor I
	Maribor II
	Murska Sobota
	Ptuj
	Slovenska Bistrica
	Slovenj Gradec
Novo mesto	Brežice
	Kočevje
	Metlika
	Novo mesto
	Trebnje

S 1. novembrom 1954 začne na podlagi Uredbe o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Škofji Loki in o njegovi krajevni pristojnosti[38] poslovati Okrajno sodišče v Škofji Loki, ki se izloči iz območja Okrajnega sodišča Kranj.

Odlok o ustanovitvi in o določitvi sedeža nekaterih okrožnih in okrajnih sodišč ter o krajevnem območju okrožnih in okrajnih sodišč v LRS[39] z dne 8. decembra 1955 je določil ustanovitev Okrožnega sodišča v Kopru in Okrajnega sodišča v Vidmu-Krškem. Okrajno sodišče I. v Ljubljani se preimenuje v Okrajno sodišče v Ljubljani, Okrajno sodišče I. v Mariboru pa v Okrajno sodišče v Mariboru. Odpravita pa se Okrajno sodišče II. v Ljubljani in Okrajno so-

35 Ur.list LRS, št. 21/112/1951.
36 Ur.list LRS, št. 15/63/1952.
37 Ur.list LRS, št. 15/65/1952.
38 Ur.list LRS, št. 2/4/1954.
39 Ur.list LRS, št. 49/164/1955.

dišče II. v Mariboru. Sedež okrajnega sodišča se iz Metlike prenese v Črnomelj.

Po tem odloku so delala v Sloveniji okrožna sodišča v Celju, Kopru, Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici in Novem mestu. Krajevno območje okrožnih sodišč je obsegalo območja več okrajnih sodišč. Le-teh je bilo po tem odloku skupaj 33, ki so obsegala območje ene ali več občin.

Stanje 1. novembra 1956 je bilo naslednje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Sevnica
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
	Trbovlje
Koper	Ilirska Bistrica
	Koper
	Piran
	Postojna
	Sežana
Ljubljana	Grosuplje
	Kamnik
	Kranj
	Ljubljana
	Radovljica
	Škofja Loka
Maribor	Gornja Radgona
	Ljutomer
	Maribor
	Murska Sobota
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Tlirska Bistrica
Nova Gorica	Idrija
	Nova Gorica
	Tolmin
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Kočevje
	Novo mesto
	Trebnje
	Videm - Krško

Posledica sprejetja omenjenega odloka je bilo sprejetje Uredbe o prenosu opravil in o poslovanju okrožnih in okrajnih sodišč glede na njihova nova krajevna območja ter o pričetku poslovanja Okrajnega sodišča v Vidmu-Krškem[40] z dne 22. decembra 1955.

Zemljiške knjige in mape so prevzela okrajna sodišča, katerih krajevno območje je spremenjeno, za tiste karastrske občine, ki leže v njihovem novem območju. Če je bila katastrska občina deljena, je prevzelo zemljiške knjige in mape tisto okrajno sodišče, v katerega območju je ležal največji del katastrske občine.

Okrožna in okrajna sodišča, ki so spremenila krajevno območje, so morala kot sodišča prve stopnje dokončati vse kazenske ter civilne spore in nesporne zadeve iz svojega dosedanjega krajevnega območja. Prav tako so morala končati vse kazenske poizvedbe in preiskave.

Arhiv, zemljiške knjige in mape, zbirko listin ter tekoče zadeve dotedanjih okrajnih sodišč II. v Ljubljani in v Mariboru sta prevzeli okrajni sodišči v Ljubljani oz. v Mariboru.

Odredba o pričetku poslovanja Okrožnega sodišča v Kopru in o prenosu opravil na Okrožno sodišče v Kopru[41] z dne 25. oktobra 1956 je določala, da Okrožno sodišče v Kopru začne poslovati 1. novembra 1956. Okrožno sodišče v Novi Gorici je moralo kot sodišče prve stopnje končati vse kazenske in civilne zadeve iz območja Okrožnega sodišča v Kopru, nerešene prvostopne zadeve pa je moralo odstopiti Okrožnemu sodišču v Kopru v nadaljnje poslovanje. Vse kazenske poizvedbe in preiskave, za katere je Okrožno sodišče v Novi Gorici že odredilo ali opravilo kakšno poizvedovalno ali preiskovalno opravilo, je dokončalo Okrožno sodišče v Novi Gorici, vse druge zadeve pa se odstopijo Okrožnemu sodišču v Kopru v nadaljnje poslovanje. Arhiv bivšega Okrožnega sodišča v Kopru je prevzelo od Okrožnega sodišča v Novi Gorici novo Okrožno sodišče v Kopru. Drugi rešeni spisi so ostali pri Okrožnem sodišču v Novi Gorici.

Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča na Rakeku ter o njegovem krajevnem območju[42] z dne 7. februarja 1957 in Odredba o prenosu opravil na Okrajno sodišče na Rakeku[43] z dne 26. junija 1957 sta določila krajevno območje novonastalega Okrajnega sodišča na Rakeku ter način prevzema zadev od Okrajnega sodišča v Postojni. Okrajno sodišče na Rakeku je prevzelo vse zemljiške knjige in mape za tiste katastrske občine, ki so ležale v njegovem območju. Če se je katastrska občina delila, je gradivo prevzelo tisto sodišče, v katerega območju je ležal večji del katastrske občine. Okrajno sodišče je začelo poslovati 1. avgusta 1957.

Odlok o prenosu krajevnega območja Okrajnega sodišča v Kočevju iz območja Okrožnega sodišča v Novem mestu v območje Okrožnega sodišča v Ljubljani[44] z dne 15. julija 1957 je spremenil krajevno pristojnost nad območjem Okrajnega sodišča v Kočevju. Z Odredbo o začetku poslovanja Okrožnega sodišča v Ljubljani za območje Okrajnega sodišča v Kočevju in o prenosu opravil od Okrožnega sodišča v Novem mestu na Okrožno sodišče v Ljubljani[45] z dne 25. julija 1957 je bil določen način predaje zadev iz krajevnega območja Okrajnega sodišča v Kočevju.

Odredba o začetku poslovanja Okrožnega sodišča v Ljubljani za območje Okrajnega sodišča na Rakeku in o prenosu opravil od Okrož-

40 Ur.list LRS, št. 51/172/1955.

41 Ur.list LRS, št. 38/170/1956.

42 Ur.list LRS, št. 3/10/1957.

43 Ur.list LRS, št. 23/108/1957.

44 Ur.list LRS, št. 25/121/1957.

45 Ur.list LRS, št. 28/147/1957.

nega sodišča v Kopru na Okrožno sodišče v Ljubljani[46] z dne 25. julija 1957 je pristojnost Okrožnega sodišča v Ljubljani nad območjem Okrajnega sodišča na Rakeku. Določen je bil tudi način predaje zadev iz krajevnega območja Okrajnega sodišča na Rakeku.

Stanje na območju okrožnih sodišč Koper, Ljubjana in Novo mesto:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Koper	Ilirska Bistrica
	Koper
	Piran
	Postojna
	Sežana
Ljubljana	Grosuplje
	Kamnik
	Kočevje
	Kranj
	Ljubljana
	Radovljica
	Rakek
	Škofja Loka
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Novo mesto
	Trebnje
	Videm - Krško

Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Ormožu ter o njegovem krajevnem območju[47] z dne 23. januarja 1958 je določil ustanovitev in krajevno pristojnost novonastalega sodišča. Uredba o prenosu opravil na Okrajno sodišče v Ormožu[48] z dne 20. marca 1958 pa je urejala način predaje in prevzema zadev.

Stanje na območju Okrožnega sodišča Maribor:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Maribor	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Maribor
	Murska Sobota
	Ormož
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica

Odlok o spremembi krajevnega območja nekaterih okrožnih in okrajnih sodišč[49] z dne 30. maja 1958 je določil,da se iz krajevnega območja sodišča v Sevnici izloči občina Radeče in prenese v krajevno območje Okrajnega sodišča v Trbovljah.

Iz krajevnega območja Okrožnega sodišča v Celju sta se izločili krajevni območji okrajnih sodišč v Sevnici (prenese se v območje Okrožnega sodišča v Novem mestu) in v Trbovljah (prenese se v območje Okrožnega sodišča v Ljubljani).

Stanje na območju okrožnih sodišč Celje, Novo mesto, Ljubljana:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
Ljubljana	Grosuplje
	Kamnik
	Kranj
	Kočevje
	Ljubljana
	Radovljica
	Rakek
	Škofja Loka
	Trbovlje
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Novo mesto
	Sevnica
	Trebnje
	Videm - Krško

Z Odredbo o začetku poslovanja Okrožnega sodišča v Ljubljani za območje Okrajnega sodišča v Trbovljah in Okrožnega sodišča v Novem mestu za območje Okrajnega sodišča v Sevnici ter o delnem prenosu opravil od Okrajnega sodišča v Sevnici na Okrajno sodišče v Trbovljah[50] z dne 19. junija 1958, je bil določen način predaje in izročitve rešenih in nerešenih zadev, kazenskih poizvedb in preiskav, spisov, zemljiških knjig in map ter zbirk listin.

Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Ajdovščini ter o njegovem krajevnem območju[51] z dne 10. julija 1958 je določil ustanovitev in krajevno območje novega okrajnega sodišča.

Stanje na območju Okrožnega sodišča Nova Gorica:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Nova Gorica	Ajdovščina
	Idrija
	Nova Gorica
	Tolmin

Z odlokom o ustanovitvi in o krajevnem območju Okrožnega sodišča v Murski Soboti[52] z dne 2. oktobra 1958 pa je bilo ustanovljeno Okrožno sodišče v Murski Soboti in določeno krajevno območje novega okrožnega sodišča.

Stanje na območju okrožnih sodišč Maribor in Murska Sobota:

46 Ur.list LRS, št. 28/148/1957.
47 Ur.list LRS, št. 3/11/1958.
48 Ur.list LRS, št. 8/37/1958.
49 Ur.list LRS, št. 17/84/1958.
50 Ur.list LRS, št. 20/116/1958.
51 Ur.list LRS, št. 22/133/1958.
52 Ur.list LRS, št. 34/171/1958.

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Maribor	Maribor
	Ormož
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica
Murska Sobota	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Murska Sobota

Odlok o novi določitvi krajevnih območij okrožnih in okrajnih sodišč v LRS[53] z dne 4. junija 1959 je potrdil oz. določil naslednja okrožna sodišča: Celje, Koper, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto in Nova Gorica. Krajevno območje teh okrožnih sodišč je obsegalo območje več okrajnih sodišč. Skupaj je bilo po tem odloku v Sloveniji 36 okrajnih sodišč, katerih krajevno območje je obsegalo eno ali več občin.

Stanje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
Koper	Ilirska Bistrica
	Koper
	Piran
	Postojna
	Sežana
Ljubljana	Grosuplje
	Kamnik
	Kočevje
	Kranj
	Ljubljana
	Radovljica
	Rakek
	Škofja Loka
	Trbovlje
Maribor	Maribor
	Ormož
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica
Murska Sobota	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Murska Sobota
Novo mesto	Brežice
	Metlika
	Novo mesto
	Sevnica
	Trebnje
	Videm - Krško
Nova Gorica	Ajdovščina
	Idrija
	Nova Gorica
	Tolmin

53 Ur.list LRS, št. 17/77/1959.

Z Odredbo o prenosu opravil in o poslovanju okrožnih in okrajnih sodišč glede na njihova krajevna območja[54] z dne 4. junija 1959 pa se je reševala problematika izročitve in prevzema tekočih spisov ter zemljiških knjig in map v skladu z novimi krajevnimi območji.

Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Domžalah[55] z dne 8. oktobra 1959 je določil ustanovitev novega sodišča, ki se izloči iz krajevnega območja Okrajnega sodišča v Kamniku. Krajevno območje novega sodišča je spadalo v krajevno območje Okrožnega sodišča v Ljubljani. Okrajno sodišče v Domžalah je začelo poslovati 1. januarja 1960 na podlagi Odredbe o začetku poslovanja Okrajnega sodišča v Domžalah[56].

Stanje na območju Okrožnega sodišča Ljubljana od 1. januarja 1960:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Ljubljana	Grosuplje
	Domžale
	Kamnik
	Kočevje
	Kranj
	Ljubljana
	Radovljica
	Rakek
	Škofja Loka
	Trbovlje

Odlok o novi določitvi krajevnih območij nekaterih okrajnih sodišč[57] z dne 26. maja 1960 je krajevna območja okrajnih sodišč v Grosupljem, Ljubljani, na Rakeku in v Trbovljah, ki so obsegala občine, katerih območja so bila spremenjena z zakonom o spremembah zakona o območjih okrajev in občin[58] in z zakonom o spremembah zakona o območjih okrajev in občin v LRS[59], na novo določil tako, da so obsegala nova območja teh občin.

Krajevna območja okrajnih sodišč, ki so obsegala območja z navedenima zakonoma odpravljenih občin pa se je določilo:

- krajevno območje Okrajnega sodišča v Kočevju je obsegalo občini Kočevje in Ribnica
- krajevno območje Okrajnega sodišča v Mariboru je obsegalo občine Maribor-Center, Maribor-Tezno, Maribor-Tabor in občino Lenart
- krajevno območje Okrajnega sodišča v Novi Gorici pa je obsegalo občine Dobrovo, Kanal in Nova Gorica

Glede na dani Odlok je Državni sekretariat za pravosodno upravo LRS izdal Odredbo o prenosu opravil in o poslovanju nekaterih

54 Ur.list LRS, št. 17/92/1959.
55 Ur.list LRS, št. 32/147/1959.
56 Ur.list LRS, št. 39/210/1959.
57 Ur.list LRS, št. 17/106/1960.
58 Ur.list LRS, št. 2/6/1960.
59 Ur.list LRS, št. 9/47/1960.

okrajnih sodišč glede na njihova nova krajevna območja[60] z dne 23. junija 1960.

Odredba je določala, da zemljiške knjige in mape prevzamejo okrajna sodišča, katerih krajevno območje je spremenjeno, za tiste katastrske občine, ki leže v njihovem območju. Če se je katastrska občina delila,je zemljiške knjige in mape prevzelo tisto okrajno sodišče, v katerega območju je ležal največji del katastrske občine. Zbirke listin so ostale pri okrajnem sodišču, pri katerem so bile dotlej.

Z Odlokom o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah ter o njegovem krajevnem območju[61] z dne 3. novembra 1960 je bilo določeno območje novoustanovljenega sodišča. Leto se je izločilo iz območja Okrajnega sodišča v Celju, krajevno območje Okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah pa je spadalo v območje Okrožnega sodišča v Celju. Z Odredbo o začetku poslovanja Okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah[62] z dne 22. decembra 1960 pa je bil določen način predaje in izročitve zadev (spisi, zemljiške knjige, mape, listine, arhiv).

Stanje na območju Okrožnega sodišča Celje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj

Z Odlokom o ustanovitvi in krajevnem območju Okrožnega sodišča v Kranju[63] z dne 29. decembra 1960 je bilo določeno območje novonastalega Okrožnega sodišča v Kranju (okrajna sodišča na Jesenicah, v Kranju, Radovljici in Škofji Loki). Le-ta se izvzamejo iz krajevnega območja Okrožnega sodišča v Ljubljani.

Odredba o pričetku poslovanja Okrožnega sodišča v Kranju in o prenosu opravil na Okrožno sodišče v Kranju[64] z. dne 29. decembra 1960 je določala način predaje in prevzema dokončanih in nedokončanih spisov in zadev na prvi in drugi stopnji, novo pristojnost ter prevzem arhiva. Okrožno sodišče v Kranju je začelo poslovati 1. januarja 1960.

Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča na Jesenicah ter o njegovem krajevnem območju[65] z dne 29. decembra 1960 je določil krajevno območje novoustanovljenega sodišča, ki se je izločilo iz krajevnega območja Okrajnega sodišča v Radovljici. Z odredbo o začetku poslovanja Okrajnega sodišča na Jesenicah [66] z dne 16. marca 1961 je bil določen način prevzema in predaje zadev od Okrajnega sodišča v Radovljici na Okrajno sodišče na Jesenicah. Novoustanovljeno sodišče je začelo poslovati 1. aprila 1961.

Stanje na območju okrožnih sodišč Kranj in Ljubljana:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Kranj	Jesenice
	Kranj
	Radovljica
	Škofja Loka
Ljubljana	Grosuplje
	Domžale
	Kamnik
	Kočevje
	Ljubljana
	Rakek
	Trbovlje

Z Odlokom o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Žalcu[67] z dne 29. decembra 1960 pa je bila določena krajevna pristojnost novonastalega sodišča, ki se je izločilo iz krajevega območja Okrajnega sodišča v Celju, spadalo pa je pod območje Okrožnega sodišča v Celju. Z Uredbo o začetku poslovanja okrajnega sodišča in prenosu opravil na Okrajno sodišče v Žalcu[68] z dne 29. decembra 1960 je bil določen način predaje in prevzema zadev Okrajnega sodišča v Žalcu od Okrajnega sodišča v Celju (zemljiške knjige, katastrske mape, listine, arhiv, rešene in nerešene zadeve). Okrajno sodišče v Žalcu je začelo poslovati 1. januarja 1961.

Stanje na območju Okrožnega sodišča Celje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
	Žalec

Odlok o novi določitvi krajevnih območij nekaterih okrajnih sodišč v LRS[69] z dne 1. aprila 1961 je krajevna območja okrajnih sodišč v Domžalah, Metliki, Tolminu in v Trebnjem, ki so obsegala občine, katerih območja so bila z zakonoma o spremembah zakona o območjih okrajev in občin v LRS[70] deloma spremenjena, so se na novo določila tako, da so obsegala nova območja občin, in sicer:

- krajevno območje Okrajnega sodišča v Grosupljem je obsegalo občino Grosuplje
- krajevno območje Okrajnega sodišča v Ljubljani je obsegalo občine Litija, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste Polje, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Vič Rudnik, Logatec, Medvode in Vrhnika.
- krajevno območje Okrajnega sodišča v Novem mestu je obsegalo občino Novo mesto

60 Ur.list LRS, št. 21/123/1960.
61 Ur.list LRS, št. 34/206/1960.
62 Ur.list LRS, št. 38/228/1960.
63 Ur.list LRS, št. 39/239/1960.
64 Ur.list LRS, št. 39/245/1960.
65 Ur.list LRS, št. 39/240/1960.
66 Ur.list LRS, št. 7/82/1961.
67 Ur.list LRS, št. 39/241/1960.
68 Ur.list LRS, št. 39/246/1960.
69 Ur.list LRS, št. 14/142/1961.
70 Ur.list LRS, št. 3/33/1961 in 14/138/1961.

- krajevno območje Okrajnega sodišča v Radovljici je obsegalo občino Radovljico
- krajevno območje Okrajnega sodišča v Škofji Loki je obsegalo občino Škofja Loka
- krajevno območje Okrajnega sodišča v Vidmu-Krško je obsegalo občino Videm-Krško

Z Odredbo o prenosu opravil in o poslovanju nekaterih okrajnih sodišč glede na njihova nova krajevna območja[71] z dne 29. junija 1961 pa je bil določen način predaje in prevzema rešenih in nerešenih zadev, arhiva, zemljiških knjig, katastrskih map in zbirke listin.

Odredba o določitvi dneva za prenos sedeža okrajnega sodišča iz Metlike v Črnomelj[72] z dne 3. avgusta 1961 je določila, da se 1. julija 1961 sedež okrajnega sodišča prenese iz Metlike v Črnomelj.

Stanje na območju Okrožnega sodišča Novo mesto:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Novo mesto
	Sevnica
	Trebnje
	Videm - Krško

Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča I. v Ljubljani, Okrajnega sodišča II. v Ljubljani in Okrajnega sodišča na Vrhniki ter o njihovi krajevnih območjih[73] z dne 28. decembra 1961 je odpravil Okrajno sodišče v Ljubljani ter ustanovil Okrajno sodišče I. in II. v Ljubljani in Okrajno sodišče na Vrhniki.

- krajevno območje Okrajnega sodišča I. v Ljubljani je obsegalo občine Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste Polje in občino Litija
- krajevno območje Okrajnega sodišča II. v Ljubljani je obsegalo območje občin Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Vič Rudnik in občino Medvode
- krajevno območje Okrajnega sodišča na Vrhniki pa je obsegalo območje občin Logatec in Vrhnika. Vsa tri območja so spadala v krajevno območje Okrožnega sodišča v Ljubljani.

Stanje na območju Okrožnega sodišča Ljubljana:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Ljubljana	Grosuplje
	Domžale
	Kamnik
	Kočevje
	Ljubljana I
	Ljubljana II
	Rakek
	Trbovlje
	Vrhnika

Odlok o novi določitvi krajevnih območij okrožnih in okrajnih sodišč v LRS[74] z dne 22. marca 1962 je določil oz. potrdil okrožna sodišča v Celju, Kopru, Kranju, Ljubljani, Mariboru, Murski Soboti, Novem mestu in v Novi Gorici. Krajevno območje okrožnih sodišč je obsegalo krajevna območja več okrajnih sodišč.

Po odloku je bilo v Sloveniji skupaj 42 okrajnih sodišč, ki so obsegala območje ene ali več občin.

Stanje:

okrožno sodišče	*okrajno sodišče*
Celje	Celje
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
	Žalec
Koper	Ilirska Bistrica
	Koper
	Piran
	Postojna
	Sežana
Kranj	Jesenice
	Kranj
	Radovljica
	Škofja Loka
Ljubljana	Domžale
	Grosuplje
	Kamnik
	Kočevje
	Ljubljana I
	Ljubljana II
	Rakek
	Trbovlje
	Vrhnika
Maribor	Maribor
	Ormož
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica
Murska Sobota	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Murska Sobota
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Novo mesto
	Sevnica
	Trebnje
	Videm - Krško
Nova Gorica	Ajdovščina
	Idrija
	Nova Gorica
	Tolmin

Zakon o sodiščih splošne pristojnosti[75] z dne 23. junija 1965 je določil, da sodno funkcijo v Sloveniji opravljajo občinska sodišča, okrožna sodišča in Vrhovno sodišče SRS.

71 Ur.list LRS, št. 18/175/1961.
72 Ur.list LRS, št. 21/225/1961.
73 Ur.list LRS, št. 32/303/1961.
74 Ur.list LRS, št. 9/53/1962.
75 Ur.list SRS, št. 20/220/1965.

V Sloveniji je bilo po omenjenem zakonu skupaj 8 okrožnih sodišč in 42 občinskih sodišč ter Vrhovno sodišče v Ljubljani.

Stanje od 1. julija 1965:

okrožno sodišče	*občinsko sodišče*
Celje	Celje
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Šoštanj
	Žalec
Koper	Ilirska Bistrica
	Koper
	Piran
	Postojna
	Sežana
Kranj	Jesenice
	Kranj
	Radovljica
	Škofja Loka
Ljubljana	Domžale
	Grosuplje
	Kamnik
	Kočevje
	Ljubljana I
	Ljubljana II
	Rakek
	Trbovlje
	Vrhnika
Maribor	Maribor
	Ormož
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica
Murska Sobota	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Murska Sobota
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Krško
	Novo mesto
	Sevnica
	Trebnje
Nova Gorica	Ajdovščina
	Idrija
	Nova Gorica
	Tolmin

V Zakonu o spremembi zakona o sodiščih splošne pristojnosti[76] iz leta 1975 se je ukinilo Občinsko sodišče Šoštanj in ustanavilo Občinsko sodišče Velenje.

Stanje na območju Okrožnega sodišča Celje:

okrožno sodišče	*občinsko sodišče*
Celje	Celje
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Velenje
	Žalec

Na podlagi Zakona o rednih sodiščih[77] je izšel pregled enot temeljnih sodišč v SR Sloveniji[78] ki je stopil v veljavo 1. januarja 1979. Temeljna sodišča so bila:

temeljno sodišče	*enota*
Celje	Celje
	Slovenske Konjice
	Šmarje pri Jelšah
	Velenje
	Žalec
Koper	Ilirska Bistrica
	Koper
	Piran
	Postojna
	Sežana
Kranj	Jesenice
	Kranj
	Radovljica
	Škofja Loka
Ljubljana	Domžale
	Grosuplje
	Kamnik
	Kočevje
	Ljubljana
	Rakek
	Trbovlje
	Vrhnika
Maribor	Lenart
	Maribor
	Ormož
	Ptuj
	Slovenj Gradec
	Slovenska Bistrica
Murska Sobota	Gornja Radgona
	Lendava
	Ljutomer
	Murska Sobota
Nova Gorica	Ajdovščina
	Idrija
	Nova Gorica
	Tolmin
Novo mesto	Brežice
	Črnomelj
	Krško
	Novo mesto
	Sevnica
	Trebnje

76 Ur.list SRS, št.29/1452/1975.

77 Ur.list SRS, št.10/1977.

78 Ur.list SRS, št. 26/1576/1978.

Zakon o sodiščih[79] iz leta 1994, ki je določil 4 višja, 11 okrožnih in 44 okrajnih sodišč:

višje sodišče	*okrožno sodišče*	*okrajno sodišče*
Celje	Celje	Celje
		Slovenske Konjice
		Šentjur pri Celju
		Šmarje pri Jelšah
		Velenje
		Žalec
Koper	Koper	Ilirska Bistrica
		Koper
		Piran
		Postojna
		Sežana
	Nova Gorica	Ajdovščina
		Idrija
		Nova Gorica
		Tolmin
Ljubljana	Kranj	Jesenice
		Kranj
		Radovljica
		Škofja Loka
	Krško	Brežice
		Krško
		Sevnica
	Ljubljana	Cerknica
		Domžale
		Grosuplje
		Kamnik
		Kočevje
		Litija
		Ljubljana
		Trbovlje
		Vrhnika
	Novo mesto	Črnomelj
		Novo mesto
		Trebnje
Maribor	Maribor	Lenart
		Maribor
		Slovenska Bistrica
	Murska Sobota	Gornja Radgona
		Lendava
		Ljutomer
		Murska Sobota
	Ptuj	Ptuj
		Ormož
	Slovenj Gradec	Slovenj Gradec

Okrožna sodišča prevzamejo s 1. januarjem 1995 vse zadeve temeljnih in višjih sodišč, za katere so stvarno pristojna po tem ali drugem zakonu. Okrajna sodišča prevzamejo vse zadeve temeljnih sodišč, za katera so pristojna.

Arhive nekdanjih okrožnih sodišč prevzamejo okrožna sodišča iz tega zakona, arhive nekdanjih občinskih sodišč pa okrajna sodišča.

79 Ur.list RS, št. 19/779/1994.

SODNI POSLOVNIKI

Sodni poslovniki so predpisovali vrste gradiva, ki nastajajo pri sodiščih in sistem poslovanja s spisi, zato nam dajejo osnove za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva.

Navodilo glede sodnih vpisnikov (15. september 1945)

Že 15. septembra 1945 je Ministrstvo za pravosodje Narodne vlade Slovenije izdalo navodilo glede sodnih vpisnikov (štev. 379), kjer med drugim določa, da dokler ne bodo uveljavljeni novi predpisi o poslovanju sodišč, naj se uporabljajo predpisi sodnega poslovnika za sodišča prve in druge stopnje in poslovnega reda za redna kazenska sodišča, ki so bila v veljavi dne 6. aprila 1941, če ne nasprotujejo določilu 2. člena Odloka Predsedstva AVNOJ z dne 3. februarja 1945 in če niso spremenjena z že izdanimi zakoni in uredbami.

Za okrožna sodišča so bili predpisani naslednji vpisniki:

Su: za stvari sodne uprave
To: (stara oznaka Po) za civilne tožbe, vštevši mandatne, menične in čekovne stvari
Pp: (stara oznaka Pom oziroma Kro za kazenske zadeve) za pravno pomoč v civilnih in kazenskih stvareh
Kk: (stara oznaka St) za konkurze
Zl: (stara oznaka Fi) za stvari o vpisih v trgovinski in zadružni vpisnik
Ok: (stara oznaka Og) za oklicne stvari
Pos: (stara oznaka Pl) za priložbe v civilnih stvareh
Spo: (stara oznaka R) za vse civilne pravne stvari, ki ne spadajo v kakšen drug vpisnik
Dz: (stara oznaka Or) za pravde v stvareh delavskega zavarovanja
Dk: (stara oznaka Den) denarno poslovanje
L: važne listine
depozitni dnevnik in depozitni partialnik
Ko: za kazenske stvari
Kpo: za pritožbe
Kspo: (stara oznaka Kno) za predmete, ki ne spadajo v ostala vpisnika

Za okrajna sodišča so bili predpisani naslednji vpisniki:

Su: za stvari sodne uprave
T: (stara oznaka P) za civilne pravdne stvari, vštevši menične in čekovne stvari
Dt: za delovnopravne spore
I: za izvršilne stvari
Pp: (stara oznaka Pom oziroma Krs) za pravno pomoč v civilnih in kazenskih stvareh
Z: (stara oznaka O) za zapuščinske stvari
Pc: (stara oznaka Os) za stvari o sprejemu v zavode za duševne bolezni in o preklicu
Vs: (stara oznaka S) za varstvene in skrbstvene stvari
Ov: za overovitve

Sp: (stara oznaka R) za vse civilnopravne stvari, ki ne spadajo v kak drug vpisnik
protestni register
zemliškoknjižni vpisniki in seznami
Dk: (stara oznaka Den) za vodenje denarne knjige
depozitni dnevnik in depozitni partialnik
L: (stara oznaka Pi) za važne listine
Ks: za kazenske stvari
KP: (stara oznaka Kpr) za okrožna sodišča za pritožbe
Ksp: (stara oznaka Kns) za predmete, ki ne spadajo v ostala vpisnika

Osebni imeniki in vse dotedanje pomožne knjige, ki so se neogibno potrebovale za redno poslovanje sodišč, so se vodile v kazenskih in civilnih stvareh po smernicah dotedanjih predpisov. Vpisniki, ki so obdržali še stare oznake, so se vodili naprej po zaporednih številkah tedanjega vpisnika. Vpisniki, ki so dobili nove oznake in pa vpisniki, ki so bili s tem razpisom odpravljeni, so se zaključili. Stvari, ki še niso bile označene za dokončno rešene, so se vodile v starih vpisnikih, dokler niso bile končane.

Teze za temeljne določbe o sodnem poslovanju (2. maj 1947)

S tezami za temeljne določbe o sodnem poslovanju,[80] ki so jih sredi leta začeli uporabljati kot sodni poslovnik, je bil postavljen temelj bodočim sodnim poslovnikom. Te teze so urejale pravosodno upravo, dolžnosti predsednika sodišča, sodnikov, tajnikov, pripravnikov, administracije, izvedencev in tolmačev, delo sodišč, nadzorstvo nad sodišči, delo administracije in pisarniško poslovanje sodišč, vrste vpisnikov ter druge pomožne knjige.

Okrožna sodišča so vodila naslednje vpisnike in pomožne knjige:
Su: sodna uprava
K: kazenske zadeve na prvi stopnji
Kž: kazenske pritožbene zadeve
Kr: razne kazenske zadeve
G: civilne pravdne zadeve
Gž: civilne pritožbene zadeve
R: razne civilne pravne zadeve
So: zadeve socialnega zavarovanja
spisek sodnikov porotnikov

K zgoraj naštetim vpisnikom so vodili še imenike in naslednje pomožne knjige:
- beležnica o kretanju spisov,
- popis poslanih spisov, ki jih je treba vrniti,
- poslovni koledar,
- beležnica za roke,
- vpisnik potrdil, položenih pri sodišču,
- evidenca izvršenih pogojnih sodb,
- evidenca denarnih kazni,
- evidenca stroškov kazenskega postopka

Okrajna sodišča so vodila naslednje vpisnike in pomožne knjige:
Su: sodna uprava
K: kazenske zadeve
Kr: razne kazenske zadeve
G: civilne pravdne zadeve
I: izvršilne zadeve
O: zapuščinske zadeve
R: razne civilne pravne zadeve
Ov: overitve podpisov in listin
Pom: pravna pomoč v civilnih pravnih zadevah
zemljiškoknjižni dnevnik
spisek sodnikov porotnikov

K vsem omenjenim vpisnikom so se vodili tudi imeniki in naslednje pomožne knjige:
- beležnica o kretanju spisov,
- popis poslanih spisov, ki jih je treba vrniti,
- poslovni koledar,
- beležnica za roke,
- vpisnik potrdil, položenih pri sodišču,
- evidenca izvršenih pogojnih sodb,
- evidenca denarnih kazni,
- evidenca stroškov kazenskega postopka

Priročnik za poslovanje s spisi, vpisniki in pomožnimi knjigami rednih sodišč (1955)

Priročnik, ki je izšel konec leta 1955 je podrobno predstavil v splošnem delu organizacijo sodnih pisarn (okrajnih, okrožnih in vrhovnega sodišča), poslovanje s spisi, vpisniki in pomožnimi knjigami po oddelkih.

V posebnem delu so podrobno predstavljeni vpisniki in pomožne knjige okrajnih in okrožnih sodišč.

Okrajna sodišča so vodila naslednje vpisnike:
Su: sodna uprava
Su zaup: zaupne zadeve sodne uprave
Kis: poizvedbe in preiskave
Ks: kazenske zadeve zoper polnoletne osebe
Ksm: kazenske zadeve zoper mladoletne osebe
Kp: pomilostitvene zadeve
Kr: razne kazenske zadeve
G: pravdne zadeve
I: izvršilne in zaplembene zadeve
O: zapuščinske zadeve
Pom: zadeve civilnopravne pomoči
Ov: overitve
Ov-i: overitve listin, namenjenih za tujino
R : razne civilnopravne zadeve
protestni register
Pomožne knjige:
Predsedstvena pisarna:
- osebni imenik Su
- stvarni imenik Su
- imenik stalnih sodnih tolmačev
- imenik stalnih sodnih izvedencev
- seznam sodnih cenilcev
- seznam sodnikov porotnikov
- seznam uradnih pregledov I
- zbirka veljavnih okrožnic

Kazenski oddelek:

[80] Arhiv Slovenije, Ministrstvo za pravosodje, Org. 94/1947.

- imeniki k vpisnikom
- seznam pogojnih obsodb
- seznam zaseženih predmetov
- kontrolnik denarnih kazni, povprečnin in stroškov kazenskega postopka
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov

Pravdni oddelek:
- imenik G
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov

Izvršilni oddelek:
- imenik I
- seznam o opravi izvršb
- seznam rubežev
- seznam razodenih priseg
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov

Nepravdni oddelek:
- imeniki O, R, Pom, Ov (Ov-i)
- seznam listin (L)
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov

Okrožna sodišča so vodila naslednje vpisnike:
Su: zadeve sodne uprave
Su zanp: zanpne zadeve sodne uprave
Kio: poizvedbe in preiskave
Kri: razne preiskovalne zadeve
K: kazenske zadeve zoper polnoletne osebe
Km: kazenske zadeve zoper mladoletne osebe
Kp: pomilostitvene zadeve
Kv: zadeve kazenskega senata
Kž: kazenske zadeve na drugi stopnji
Kr: razne kazenske zadeve
G: pravdne zadeve
Gž: civilnopravne zadeve na drugi stopnji
R: razne civilnopravne zadeve

Pomožne knjige:

Predsedstveni oddelek:
- osebni imenik Su
- stvarni imenik Su
- seznam uradnih potovanj
- seznam sodnikov porotnikov
- seznam stalnih sodnih tolmačev
- seznam stalnih sodnih izvedencev
- seznam uradnih pregledov I in II
- seznam prehodnih vlog
- zbirka veljavnih okrožnic

Preiskovalni oddelek:
- imeniki Kio, Kri
- dnevnik sodnika za kazenske poizvedbe in preiskave - Dnp
- seznam zaseženih predmetov
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov

Kazenski oddelek:
- imeniki k vpisnikom
- seznam pogojnih obsodb
- seznam zaseženih predmetov
- kontrolnik denarnih kazni, povprečnin in stroškov kazenskega postopka
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov
- sejna knjiga

Civilni oddelek:
- imeniki k vpisnikom
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov
- sejna knjiga

Zemljiškoknjižne zadeve so bile v priročniku izpuščene, zanje so veljali predpisi o zemljiških knjigah in pravilniku za vodenje zemljiških knjig.

Pravilnik o notranjem poslovanju okrajnih, okrožnih in okrožnih gospodarskih sodišč (1959)

Dne 1. januarja 1960 je začel veljati pravilnik o notranjem poslovanju okrajnih, okrožnih in okrožnih gospodarskih sodišč (sodni poslovnik).[81] Določal je splošna pravila za notranje poslovanje, potek sodnega poslovanja, vpisnike in pomožne knjige, posebne predpise za posamezne vrste postopkov in za izvenpredračunsko poslovanje ter poslovanje s pošto.

Okrajna sodišča so vodila naslednje vpisnike:
Su: zadeve sodne uprave
Su Pov: zanpne in strogo zaupne zadeve sodne uprave
Ki: poizvedbe in preiskave
K: kazenske zadeve
Km: kazenske zadeve za mladoletnike
Kp: pomilostitvene zadeve
Kr: razne kazenske zadeve
P: pravdne zadeve
Pl: plačilni nalogi
I: izvršilne zadeve
O: zapuščinske zadeve
Os: zadeve pridržanja
R: razne civilne zadeve
Ri: na sodišču sestavljene listine
Pom: pravna pomoč
Ov I, Ov II: overitve
Ovi: overitve listin, namenjenih za inozemstvo
protestni register

Pomožne knjige:
- imenik h kazenskim vpisnikom
- seznam pogojnih obsodb
- seznam zaseženih predmetov
- kontrolnik denarnih kazni, premoženjskih koristi, povprečnin in stroškov kazenskega postopka
- seznam izdanih priznanic za kreditirane vožnje v kazenskem postopku
- imenik k vpisnikom P in Pl
- imenik k vpisnikoma R in Os
- seznam rubežev oz. kartotečni list rubežev
- seznam izvršilnemu organu poverjenih izvršb
- imenik k vpisniku O
- seznam listin
- imenika k seznamu listin

[81] Ur.list LRS, št. 42/216/1959.

- osebni imenik k vpisniku Su
- stvarni imenik k vpisniku Su
- kontrolnik izrečenih redovnih denarnih kazni

Okrožna sodišča so vodila naslednje vpisnike:

Su: zadeve sodne uprave
Su Pov: zaupne in strogo zaupne zadeve sodne uprave
Kio: poizvedbe in preiskave
Kri: razne zadeve v pripravljalnem postopku
K: kazenske zadeve
Km: kazenske zadeve mladoletnikov
Kp: pomilostitvene zadeve
Kv: izvenobravnavni kazenski senat
Kž: kazenske zadeve na drugi stopnji
Kžm: kazenske zadeve mladoletnikov na drugi stopnji
Kr: razne kazenske zadeve
P: pravdne zadeve
Pl: plačilni nalogi
Gž: civilne zadeve na drugi stopnji
R: razne civilne zadeve

Pomožne knjige:

- imenik h kazenskim vpisnikom
- seznam pogojnih obsodb
- seznam zasežcnih predmetov
- kontrolnik denarnih kazni, premoženjskih koristi, povprečnin in stroškov kazenskega postopka
- seznam izdanih priznanic za kreditirane vožnje v kazenskem postopku
- dnevnik preiskovalnega sodnika
- imenik k vpisnikom P in Pl in Gž
- imenik k vpisniku R
- osebni imenik k vpisniku Su
- stvarni imenik k vpisniku Su
- kontrolnik izrečenih redovnih denarnih kazni

Sodni poslovnik (21. junij 1966)

Sodni poslovnik je stopil v veljavo 1. januarja 1967 in je urejal notranje poslovanje in organizacijo sodišč ter določil vpisnike in pomožne knjige.

Občinska sodišča so vodila naslednje vpisnike:

Su: stvari sodne uprave
SuPov: zaupne in strogo zaupne stvari sodne uprave
Ki: poizvedbe in preiskave
K: kazenske zadeve
Km: kazenske zadeve za mladoletnike
Kr: razne kazenske stvari
Kp: pomilostitvene zadeve
P: pravdne stvari
Pl: plačilni nalogi
I: izvršilne stvari
O: zapuščinske stvari
Np: nepravdne stvari
Os: stvari pridržanja
St: prisilne poravnave in stečaji
R: razne civilne stvari
Ov-i: overitve listin, namenjenih za tujino
Dn: zemljiškoknjižne stvari

Imeniki in pomožne knjige:

- imeniki k vpisnikom
- imenik k vpisniku Dn
- seznam pogojnih sodb
- seznam zaseženih predmetov
- seznam listin
- imenik k seznamu listin
- kontrolnik oseb v priporu oziroma preiskovalnem zaporu
- evidenca pravne pomoči občanom
- rokovnik k dnevniku Dn
- dnevnik preiskovalnega sodnika

Okrožna sodišča so vodila naslednje vpisnike:

Su: stvari sodne uprave
SuPov: zaupne in strogo zaupne stvari sodne uprave
Kio: poizvedbe in preiskave
K: kazenske zadeve
Km: kazenske zadeve za mladoletnike
Kr: razne kazenske stvari
Kp: pomilostitvene stvari
Kv: zadeve izvenrazpravnega kazenskega senata
Kž: kazenske stvari na II. stopnji
P: pravdne stvari
Pl: plačilni nalogi
Pom: pravna pomoč
Gž: civilne stvari na II. stopnji
R: razne civilne stvari
Uo: predlogi za varstvo zaradi nezakonitega dejanja

Imeniki in pomožne knjige:

- imeniki k vpisnikom
- seznam pogojnih obsodb
- seznam zaseženih predmetov
- dnevnik preiskovalnega sodnika
- kontrolnik oseb v priporu oziroma preiskovalnem zaporu
- sejna knjiga senata

Vsa sodišča vodijo še:

- seznam sodnikov porotnikov
- seznam stalnih sodnih izvedencev
- seznam pečatov in štampiljk
- dnevnik uradnih potovanj
- vročevalna knjiga
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov
- seznam iz arhiva izdanih spisov
- prevzemna in predajna knjiga za gotovino in negotovinske vrednosti
- dnevnik po pošti odposlanih pisem
- dnevnik o porabi poštnih znamk
- seznam pregledov sodišča
- osebni imenik k vpisniku Su
- stvarni imenik k vpisniku Su
- seznam negotovinskih pologov

Začasno navodilo o spremembi sodnega poslovnika (22. decembar 1967)

Navodilo je izšlo zaradi novele zakonika o kazenskem postopku[82]. Novost je predstavljal vpisnik
Ki: poizvedbe (tudi za okrožna sodišča)

Začasno navodilo v zvezi z izvrševanjem prostostnih kazni (11. junij 1968)

Navodilo je izšlo zaradi novele Zakona o izvr-ševanju kazenskih sankcij[83]. Navodilo predpisuje IPK evidenco izvrševanja prostostnih kazni, ki so ga dotlej vodili oddelki za notranje zadeve občinskih skupščin.

Sodni poslovnik za redna sodišča (1978)

Dne 1. januarja 1979 je stopil v veljavo sodni poslovnik za redna sodišča[84], ki določa med drugim notranjo organizacijo sodišč, organizacijo pisarniškega poslovanja, vpisnike in pomožne knjige ter priloge obrazcev z navodilu.

Temeljna sodišča so vodila naslednje vpisnike:
Su: zadeve sodne uprave
SuZ: zaupne in strogo zaupne zadeve sodne uprave
K: kazenske zadeve
Po: pomilostitvene zadeve
Ks: zadeve izven obravnavanega kazenskega senata
Kr: razne kazenske zadeve
P: pravdne zadeve
Pl: plačilni nalogi
I: izvršilne zadeve
D: postopek v delnih zadevah
Pom: pravna pomoč
N: nepravdne zadeve
Pr: zadeve pridržanja
Nd: predlogi za varstvo zaradi nezakonitega dejanja
Pzs: preizkus zakonitosti pravnomočnih odločb samoupravnih sodišč
R: razne civilne zadeve
Ov, Ov-i, Ov-H : overitve
protestni register
dnevnik zemljiškoknjižnih vlog
Rz: razne zemljiškoknjižne zadeve

Pomožne knjige:
- seznam pregledov sodišča
- obvestila tisku
- spremljanje tiska
- kartotečni list s podatki o sodniku porotniku
- seznam stalnih sodnih izvedencev
- seznam stalnih sodnih cenilcev
- sejna knjiga
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov
- evidenca odrejenih uradnih potovanj
- seznam iz arhiva izdanih spisov
- osebni imenik k vpisniku Su
- stvarni imenik k vpisniku Su
- imenik k vpisnikom
- imenik k seznamu listin
- seznam pogojnih sodb
- seznam zaseženih predmetov
- seznam listin
- kontrolnik oseb v priporu
- rokovnik k vpisnikoma Srg in Dn
- seznam sodnemu izvršitelju izročenih spisov
- seznam negotovinskih pologov
- evidenca o izvrševanju kazni zapora (IKZ)
- imenik k evidenci IKZ
- evidenca o izvršitvi smrtne kazni

Enota na sedežu temeljnega sodišča je dodatno vodila še vpisnike:
Kpr: preiskave
Km: kazenske zadeve zoper mladoletnike
Gp: gospodarski prestopki
St: prisilne poravnave, stečaji in redne likvidacije
Srg: zadeve sodnega registra

Pomožne knjige:
- evidence o dežurni preiskovalni službi
- kartotečni list k vpisniku Pl

Vpisniki, ki jih vodijo višja sodišča:
Su: zadeve sodne uprave
SuZ: zaupne in strogo zaupne zadeve sodne uprave
Kp: kazenske zadeve na II. stopnji
Gpp: gospodarski prestopki na II. stopnji
Kr: razne kazenske zadeve
Cp: civilne zadeve na II. stopnji
Ndp: pritožbe zoper sklepe, izdane na predloge za varstvo zaradi nezakonitega dejanja
R: razne civilne zadeve

Pomožne knjige:
- seznam pregledov sodišča
- obvestila tisku
- spremljanje tiska
- kartotečni list s podatki o sodniku porotniku
- seznam stalnih sodnih izvedencev
- sejna knjiga
- poslovni koledar
- seznam odposlanih spisov
- evidenca odrejenih uradnih potovanj
- seznam iz arhiva izdanih spisov
- osebni imenik k vpisniku Su
- stvarni imenik k vpisniku Su
- imenik k vpisnikom

82 Ur.list SFRJ, št. 23/1967.
83 Ur.list SFRJ, št. 15/1968.
84 Ur.list SRS, št. 26/1576/1978.

UNIČEVANJE ARHIVSKEGA GRADIVA SODIŠČ TER NAVODILA ZA ODBIRANJE ARHIVSKEGA GRADIVA[85]

Redna sodišča v Sloveniji so začela z izločanjem arhivskega oz. dokumentarnega gradiva v letu 1946 na osnovi okrožnice z dne 1. julija 1946, ki jo je izdal Osrednji državni arhiv Slovenije (odslej ODAS). V okrožnici je bilo sodiščem naročeno, "naj se držijo pri izločanju spisov prejšnjega sodnega poslovnika, obenem pa naj se skrajšajo roki za izločanje"[86].

V poročilu ODAS Javnemu tožilstvu LRS z dne 22. julija 1949 je rečeno, "da je bilo veliko arhivskega gradiva uničenega že pred tem časom zaradi nepoučenosti o pomembnosti arhivskega gradiva tudi za našo novo sedanjost. Mnogim uradom in ustanovam se je silno mudilo znebiti se starega papirja. Nekateri so ga v velikih količinah odpeljevali v papirnice, drugi se sicer tega niso upali, pač so arhivalije spravili ali na pod-strešje ali pa v vlažne in neprimerne kleti, kjer so prav tako bile zapisane uničenju"[87]. Iz istega poročila je razvidno, da je Okrajno sodišče v Trbovljah vse stare arhivalije ukinjenega sodišča v Radečah pri Zidanem Mostu oddalo v papirnico za potrebe predelave papirne industrije. Na isti način je bil uničen tudi velik del gradiva Okrajnega sodišča v Novem mestu.

Začasna navodila o zavarovanju arhivov[88] so bila krajši sumarni povzetek zvezne Odredbe o začasnem zavarovanju arhivov[89] z dne 27. marca 1948 in so podala le splošna navodila, kdo je dolžan izročati arhivsko gradivo arhivu, navodila o opremljenosti prostorov in strokovni usposobljenosti delavcev, opisan pa je bil tudi postopek pri izločanju (splošno, ne pa tudi posebej za sodišča). Po tem navodilu je vodja ustanove, potem ko je dobil predhodno odobritev državnega arhiva, imenoval komisijo, ki je odločila, katero gradivo se lahko izloči. Predlog je moral potrditi še državni arhiv. Pomanjkljivost omenjene Odredbe in začasnih navodil pa je bila v tem, da nista predpisovali kazni za kršilce.

V letih 1945-1949 se je izločanje sodnih spisov vsaj načeloma opravljalo pod kontrolo predstavnikov ODAS ali drugih pristojnih organov in ustanov (največkrat predstavnikov pokrajinskih muzejev), vendar se je nemalokrat med izločenimi spisi našlo tudi gradivo, ki je imelo značaj arhivskega gradiva. Zato je ODAŠ dne 16. junija 1949 predlagal Ministrstvu za pravosodje, "da se začasno ustavi vsako izločanje sodnih spisov, dokler arhivska konferenca natančno ne preuči dosedanjih predpisov glede izločanja oz. hranitve teh spisov. K temu ukrepu smo bili prisiljeni zaradi tega, ker smo med izločenimi spisi sodišč ugotovili tudi spise, ki so za družbeni in ekonomski razvoj našega naroda izredne važnosti in se zato na noben način ne smejo uničiti. Arhivska sekcija pri Zgodovinskem društvu za Slovenijo bo sklicala konferenco,ki se bo vršila še ta mesec, na kateri bo sklepala o odobritvi sedanjih predpisov glede izločanja sodnih spisov, oz. bo izdelala nove,ki jih bo predložila vašemu paslovu v izvajanje[90]."

Ministrstvo za pravosodje je omenjeni dopis že 18. junija 1949 posredovalo vsem sodiščem, arhivska sekcija Zgodovinskega društva za Slovenijo pa je dne 2. julija 1949 podala sklep, ki se glasi: "Ministrstvo za pravosodje naj izbere iz vrst svojih pravnikov dobrega arhivskega in zgodovinarskega strokovnjaka, kateremu bo poverjen arhivski referent za vsa sodišča v LRS. Kot arhivski referent in konzervator bo imel nalogo, da bo po sodiščih pregledoval spise, dozorele za izločanje, nakar bo državnemu arhivu poslal pismeno poročilo in predlog, kateri spisi naj se izločijo[91]."

Dne 9. marca 1950 je Sekretariat za gospodarsko koordinacijo pri Predsedstvu vlade LRS izdal Odredbo o obveznem zbiranju starega papirja, kjer je bilo med drugim določeno, "da se mora do 31. marca izpremiti in odpremiti vse zaloge stare arhive in starega papirja v smislu Odredbe podjetjem za zbiranje odpadkov in papirnicam. Vsakomur mora biti razumljivo, da pomeni neizpolnjevanje gornje Odredbe direktno oviranje plana proizvodnje, ker tako ne bo mogoče zbrati v letošnjem planu zbiranja visoke postavke starega papirja,ki je kot surovina planiran v materijalni bilanci industrijskih podjetij Ministrstva lahke industrije"[92].

Že 13. marca 1950 je ODAS vložil protest pri Javnem tožilstvu LRS in Sekretariatu za gospodarsko koordinacijo in od slednjega še isti dan dobilo odgovor, "da odredbe ne bodo spreminjali, glavno je samo to, da oni dosežejo plan, drugo jih ne briga in, da bodo že z 15. marcem začeli z odvozom arhivskega gradiva[93].

Glede na nastalo stanje je ODAS z okrožnico z dne 24. junija 1950 sodiščem naročil, "da morajo ohraniti razen spisov, ki so navedeni v poslovniku, tudi še nekatere druga spise,tako npr. spise stečajnega postopka (S), nekatere pravdne spise in podobno."[94]

---

85 Glej tudi Jelka Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani, Ljubljana 1994, str. 92-100.

86 Arhiv Republike Slovenije (odslej ARS), Ministrstvo za pravosodje (odslej MP) Org. 99/49-44.

87 ARS, Arhiv ARS, šk. 1945-1950.

88 ARS, MP, Org. 99/49.

89 Ur.list FLRJ, št. 25/1948.

90 ARS, Arhiv ARS, šk. 1945-1950.

91 ARS, MP, Org. 99/49.

92 ARS, Arhiv ARS, šk. 1950-1955.

93 ARS, Arhiv ARS, šk. 1950-1955.

94 ARS, MP, Org. št. 99/49-44.

Sodišča so bila obveščena tudi o predpisih novega Splošnega zakona o državnih arhivih z dne 23. januarja 1950.

Ministrstvo za pravosodje je 23. januarja 1951 ODAS poslalo poročilo o tem, koliko so posamezna sodišča izločila odpadnega papirja oz. koliko odpadnega papirja imajo še pripravljenega za oddajo.

Iz popisa je razvidno, da so nekatera sodišča že oddala kar precejšnjo količino gradiva na odpad, oziroma, da ga imajo pripravljenega za oddajo. Sicer pa so podatki, posredovani arhivu, pokazali naslednje stanje:

sodišča	*pripravljenega*	*že oddano*
Okrožno sodišče Ljubljana	1500 kg	-
Okrožno sodišče Maribor	-	1610 kg
Okrajno sodišče Celje	50 kg	1831 in 1250 kg
Okrajno sodišče Metlika	-	1985 kg
Okrajno sodišče Radovljica	-	100 kg
Okrajno sodišče Kamnik	20 kg	-
Okrajno sodišče Kočevje	20 kg	-
Okrajno sodišče Kranj	500 kg	-
Okrajno sodišče Brežice	200 kg	-
Okrajno sodišče Ljubljana - mesto	-	720 kg
Okrajno sodišče Novo mesto	500 kg	230 kg
Okrajno sodišče Šoštanj	50 kg	174 kg
Okrajno sodišče Trbovlje	110 kg	-
Okrajno sodišče Trebnje	100 kg	-
Okrajno sodišče Gornja Radgona	250 kg	-
Okrajno sodišče Ljutomer	80 kg	169 kg
Okrajno sodišče Maribor - okolica	300 kg	-
Okrajno sodišče Maribor - mesto	500 kg	-
Okrajno sodišče Murska Sobota	600 kg	-
Okrajno sodišče Ptuj	2500 kg	-
Okrajno sodišče Slovenska Bistrica	-	2420 in 1054 kg
Okrajno sodišče Slovenj Gradec	20 kg	3830 kg
Okrajno sodišče Gorica	80 kg	-
Okrajno sodišče Ilirska Bistrica	25 kg	-
Okrajno sodišče Postojna	1800 kg	-
Okrajno sodišče Tolmin	30 kg	129 kg

Iz poročila Ministrstva za pravosodje LRS zveznemu ministrstvu z dne 9. julija 1951 je v zadevi Problem starega sodnega arhiva med drugim rečeno, "da sodišča v Sloveniji razpolagajo s suhimi zavarovanimi prostori, tako, da arhiv v pretežni meri ni ogrožen. Le pri petih okrajnih sodiščih (Kamnik, Kranj, Brežice, Gorica in Ilirska Bistrica) prostori za hrambo arhiva ne ustrezajo, ker so ali pretesni ali pa so v večji meri izpostavljeni vlagi, nevarnosti požara in podobno. Nekaj sodišč sploh nima starega arhiva, ker je bil med vojno uničen (Trebnje, Sežana), druga sodišča so bila ustanovljena šele po vojni in niso ob ustanovitvi prevzela nobenega starega sodnega arhiva (Ljubljana - okolica, Maribor - okolica, Grosuplje, Gorica). Pri nekaterih sodiščih (Celje, Maribor, Gornja Radgona, Slovenj Gradec, Ljutomer) so del starega arhiva prevzela lokalna muzejska društva. Po podatkih naše ankete je stare arhive pri sodiščih cca 230 m^3."[95]

Iz omenjenega poročila Ministrstvu za pravosodje FLRJ je sicer razvidno, da je bila anketa, ki jo je Ministrstvo za pravosodje LRS izvedlo med slovenskimi sodišči izvedena brez prisotnosti predstavnika ODAS in je imela namen pokazati delo in razmere v arhivih sodišč v najlepši luči, ni pa se dotaknila problematike uničevanja arhivskega gradiva.

Navodila za škartiranje[96] so bila prva navodila, ki so urejala sistem izločanja in so bila pozitivna le v tej smeri, ker so predpisovala vsem uradom, ustanovam...., "da morajo za škartiranje arhivskega gradiva pridobiti dovoljenje državnega arhiva."[97]

S tem predpisom se je sicer nekoliko ustavilo pretirano izločanje, čeprav je bilo navodilo zelo posplošeno pa tudi do neke mere neustrezno, saj ni upoštevalo specifičnosti posameznih republik in zgodovinskih tradicij pri nastajanju arhivskega gradiva.

Spomenica Glavnega arhivskega sveta FLRJ z dne 4. oktobra 1952 je imela predvsem namen, da opozori ustvarjalce in imetnike arhivskega gradiva, da se kljub zakonskim predpisom arhivsko gradivo še vedno uničuje. Šlo je v bistvu za apel, da se prikaže problematika celotne arhivske

[95] ARS, Arhiv ARS, šk. 1950-1955.
[96] Ur.list FLRJ, št. 8/1952.
[97] ARS, Arhiv ARS, šk. 1955-1960.

stroke in nerazumevanje širše javnosti za te probleme. Tako je npr. ODAS že leta 1949 prijavil uničevanje arhivskega gradiva Javnemu tožilstvu LRS, ki pa je 5. oktobra 1949 odgovorilo, "da glede na to, da je bilo gradivo okrajnega sodišča v Ratečah uničeno že leta 1945, dočim so izšli pozitivni predpisi o čuvanju arhivov šele mnogo kasneje, tožilstva takih primerov niso raziskovala, ker tudi v primeru ugotovljenih krivcev ni bilo potrebne zakonske podlage za njihovo kaznovanje"[98].

Iz nadaljnje korespondence med ODAS in Javnim tožilstvom LRS je razvidno, da le-to ni posvečalo skoro nikakršne pozornosti protestom in peticijam ob uničevanju arhivskega gradiva.

Ne samo Javno tožilstvo LRS, temveč tudi druge sodne inštitucije so kljub zakonskim predpisom imele zelo negativen odnos do arhivskega gradiva, kar je razvidno tudi iz poročila ODAS Glavnemu arhivskemu svetu FLRJ z dne 17. julija 1952, kjer je med drugim rečeno, "da so po mnenju pristojnih za ODAS dovolj dobri kletni prostori sodne palače. Arhivski materijal je žal mnogim še vedno star nepotreben papir, ki se ga je treba čimprej znebiti."[99]

Tudi dopis ODAS predsedstvu vlade LRS o uničenih arhivih in o nadaljnjem uničevanju arhivskega gradiva z dne 13. oktobra 1952 ni dal nikakršnih rezultatov.

Poleg pretiranega izločanja in uničevanja arhivskega gradiva je prišlo tudi do odtujitve arhivskega gradiva sodišč - katastrskih map s strani Narodnega muzeja. Le-ta si je "protizakonito že leta 1947 prilastil kopije katastrskih map za bivšo Štajersko (602 katastrski občini) in kopije katastrskih map občin Gorenjske. Katastrske mape so arhivsko gradivo in ne muzejski predmet, služijo znanstvenemu raziskovanju ne pa razstavi. Naša ustanova se že pet let bori, da pridejo te mape tja, kjer je ves ostali arhivski materijal iz mapnega arhiva."[100]

Glede izločanja nepotrebnega dokumentarnega gradiva je sodni poslovnik iz leta 1959[101] določal kategorije gradiva, ki se morajo hraniti trajno, in sicer:

- spisi, ki so po svoji vsebini zgodovinskega, znanstvenega ali političnega pomena,
- spisi sodne uprave, ki so pomembni za občo ali krajevno zgodovino,
- gradbeni spisi z načtri in spisi o pravnih razmerjih glede sodnih poslopij,
- spisi o ustanovah in skladih pod sodno upravo,
- zemljiške knjige, registri gospodarskih organizacij in druge javne knjige z vsemi listinami, ki se nanašajo nanje, spisi o osnavljanju in popravljanju javnih knjig, spisi, ki se nanašajo na polaganje listin o prenosu lastnine na zemljiščih, ki niso vpisana v zemljiško knjigo, obenem s položenimi listinami ter zadevni vpisniki in pomožne knjige,
- oporoke in druge pomembne listine, ki so izročene sodišču v hrambo, obenem s seznamom listin (Pi) in zadevnima imenikoma,
- kazenski spisi sodb, v katerih je bila izrečena smrtna kazen ali zapor daljši od 10 let,
- pravdni spisi sodb in poravnav, ki se nanašajo na statusne spore,
- spisi o razglasitvi pogrešane osebe za mrtvo in o dokazovanju smrti,
- spisi, po katerih je še kaj pologov,
- zbirke občih navodil,
- vpisniki K, P, L s pripadajočimi imeniki,
- uslužbenski personalni listi.

Po tem predpisu je sodišče zaprošalo pristojni državni arhiv za dovoljenje, da se izloči kot nepotreben material, ki se ne hrani trajno:

- kazenski spisi, v katerih je bila izrečena kazen nad 10 let po 30 letih, za druge kazenske spise po 10 letih
- pravdni spisi, ki se nanašajo na stvarne pravice po 30 letih,
- spise, ki se nanašajo na nepremičnine, zapuščinski in zemljiškoknjižni spisi po 30 letih
- izvršilni spisi po 5 letih
- spisi sodne uprave po 10 letih
- spisi druge stopnje po 5 letih
- vsi drugi spisi po 10 letih
- ostali vpisniki v rokih, kot so določeni za zadeve, ki so v njih vpisane.

Zakon o arhivskem gradivu in arhivih[102] je predpisoval, da mora Republiški sekretariat za prosveto in kulturo izdati navodila o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnaga gradiva. Skupnost arhivov je za sodišča izdelala sezname arhivskega gradiva, sama sodišča pa so dajala v potrditev pristojnim arhivom izvršilne izločitvene sezname, ki so jih ali jih še celo sedaj uporabljajo, čeprav od leta 1981 dalje arhivi dajejo pisna navodila na podlagi Pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu[103]. Neke vrste tipska navodila za odbiranje arhivskega gradiva so bila podana v Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom[104], ki pa ne zadovoljujejo potreb, saj so napisana le za gradivo temeljnih sodišč. Problem izdelave enotnih navodil za sodišča je skušala rešiti komisija, ki so jo sestavljali predstavniki vseh arhivov, potem ko so izšle Spremembe in dopolnitve sodnega poslovnika za redna sodišča[105]. Komisija svojega dela ni končala.

98 ibid.
99 ibid.
100 ibid.
101 Ur.list LRS, št. 42/216/1959.
102 Ur.list SRS, št. 4/24/1966.
103 Ur.list SRS, št. 34/1590/1981.
104 Izdal Republiški komite za kulturo, Ljubljana 1984, str. 107-109.
105 Ur.list SRS, št. 2/128/1989.

Cilj arhivske stroke v Sloveniji je izdelava oz. priprava tipskih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva rednih sodišč. Do sedaj pri nas še ni bilo izdelanih oz. izdanih nikakršnih tipskih navodil, ki bi določala kategorije arhivskega gradiva sodišč za celotno območje Slovenije. Z uvajanjem računalniške opreme v slovenske arhive pa so se pri regionalnih arhivih pojavile tudi potrebe po enotnem tipskem navodilu za odbiranju arhivskega gradiva rednih sodišč. Medtem, ko je Arhiv Republike Slovenije pristojen za gradivo Vrhovnega sodišča in zato tu ni potrebno tipsko navodilo, pa so regionalni arhivi pristojni za vse gradivo rednih sodišč na svojem območju.

Izdelava tipskih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva rednih sodišč (okrajnih, okrožnih, občinskih, temeljnih in višjih sodišč) naj bo ena prvih nalog slovenske arhivske službe, saj prav gradivo rednih sodišč do sedaj iz različnih vzrokov ni prihajalo v arhive tako kot bi moralo.

ARHIVSKO GRADIVO REDNIH SODIŠČ PO LETU 1945 V SLOVENSKIH REGIONALNIH ARHIVIH

Reginalni arhivi v Sloveniji so za svoja območja prevzeli razmeroma malo gradiva rednih sodišč, deloma zaradi pomanjkanja prostora deloma zaradi pretiranega izločanja oz. neohranjenosti gradiva deloma pa tudi zaradi neustreznih odnosov na relaciji arhiv - sodišče kot imetnik oziroma ustvarjalec arhivskega gradiva. Iz do sedaj izdanih vodnikov, ki so jih izdali slovenski arhivi, je težko razbrati, koliko gradiva rednih sodišč za to obdobje hranijo slovenski arhivi. Nekateri arhivi npr. z letom 1945 napravijo mejo (zaključijo fond) in začnejo z novim fondom (Maribor, Koper, Ljubljana - delno), medtem ko drugi arhivi fondov ne delijo oziroma ne postavljajo mejnih letnic (Celje, Ptuj - delno) in prav pri teh je zato težko ugotoviti, koliko je gradiva samo za obdobje po letu 1945.

Tu gre le za gradivo rednih sodišč v regionalnih arhivih (okrajna in okrožna sodišča) ne pa za gradivo Vrhovnega sodišča, za katerega je pristojen Arhiv republike Slovenije.

Sicer pa regionalni arhivi v Sloveniji hranijo sledeče gradivo rednih sodišč po letu 1945:

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE:

- Okrožno sodišče Celje (1898-1948); 63,5 tm, popis
  Vir: Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, 1985

POKRAJINSKI ARHIV KOPER:

- Okrožno sodišče Koper (1945-1954); 8 knjig, 18 škatel; 2 tm, neurejeno
- Okrožno sodišče Gorica (1945-1954); 16 knjig, 23 škatel; 2,9 tm, neurejeno
- Okrožno sodišče Postojna (1945-1954); 14 knjig, 26 škatel; 2,9 tm, neurejeno
  Vir: Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Slovenija, 1984

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA:

Enota za območje obljubljanske regije:
- Občinsko sodišče Kamnik (1945-1968); 86 škatel; 8,6 tm, popis 1994
- Okrajno sodišče Ložˇ (1783-1963); 157 škatel, 3 fascikli, 1 knjiga; 16 tm, popis
- Okrajno sodišče Rakek (1933-1963); 6 škatel; 0,6 tm, popis

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto:
- Okrožno sodišče Novo mesto (1921-1959); 341 škatel, 2 knjigi; 34,2 tm, popis
- Okrajno sodišče Črnomelj (1864-1961); 145 škatel, 14,5 tm, popis
- Okrajno sodišče Trebnje (1899-1957); 49 fasciklov, 50 knjig; 9 tm, ni popisano

Enota za Gorenjsko Kranj:
- Okrajno sodišče Radovljica (1793-1962); 197 fasciklov, 31,5 tm, prevzemni seznam
- Občinsko sodišče Radovljica (1952-1955); 31 tm, ni popisano

Enota v Škofji Loki:
- Okrajno sodišče Škofja Loka (1782 - 1956); 270 škatel, 236 knjig; 46,5 tm, inventar, popis
  Vir: Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1992

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR:

- Okrajno sodišče Gornja Radgona (1945-1950); 89 fasciklov, 5 knjig; 13 tm
- Okrajno sodišče Maribor (1945-1950); 92 fasciklov; 23 tm
- Okrajno sodišče Murska Sobota (1945-1950); 53 fasciklov; 10,5 tm
- Okrajno sodišče Slovenska Bistrica (1945-1950); 188 fasciklov; 15 tm
  Vir: Vodnik po fondih in zbirkah PAM, 1990

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA:

- Okrajno narodno sodišče Tolmin (1944-1947); 1 fascikel
  Vir: Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Slovenija, 1984

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ:

- Okrajno sodišče Ptuj (1880-1964); fond je razdeljen v štiri obdobja, četrto obdobje obsega čas 1946-1964; sumarni popis in prevzemni popis
  Vir: Vodnik po fondih in zbirkah ZAP, 1985

ZUSAMMENFASSUNG

ORGANISATION ORDENTLICHER GERICHTE IN SLOWENIEN NACH 1945

BRANE KOZINA, ŽARKO BIZJAK

Ordentliches Gerichtswesen nach dem zweiten Weltkrieg erlebte mehrere Änderungen als Folge des "Dekadenänderns" der Verfassungsordnung Jugoslawiens. Im Organisationssinne sind wir heute Zeugen des fünften Zeitalters der Änderungen, was aber das Handeln mit Akten angeht, waren die Änderungen schon schwer zu folgen. Neben dem allgemeinen Organisationsändern des Gerichtswesens, der materiellen und Prozeßgesetzgebung kam es immer wieder zum Gerichteaufheben und -gründen, wobei sich sowie die territoriale Zuständigkeit als auch die Unterordnung der Gerichte erster Instanz unter Gerichte zweiter Instanz änderte.

Cehovsko spričevalo dunajskih tesarskih mojstrov s pogledom na mesto Dunaj, Dunaj, 3. 7. 1780
Dunajski mestni in deželni arhiv, spričevalo, Dunaj, I. okraj

Šolski sveti in šolski odbori v letih 1869-1941

IVANKA ZAJC-CIZELJ

Leta 1869 je bil sprejet tretji šolski zakon, ki je v razvoju šolstva v avstrijskih deželah pomenil pravo revolucijo. Cerkev je izgubila svojo vlogo pri vodenju in nadzorovanju šol. Za nadzornike nad didaktično pedagoškim stanjem šol so bili postavljeni šolski inšpektorji, za vodstvo in nadzor nad vzgojo pa ustanovljeni šolski sveti.

Šolski sveti so bili organi, ki so bili delno imenovani (1/3 članov) in delno voljeni; njihovi člani so opravljali funkcijo brezplačno. Voljeni so bili lahko vsi tisti, ki so imeli pravico biti voljeni v občinski zastop (krajevni in mestni šolski sveti) in okrajni zastop (okrajni šolski sveti). Deželni šolski svet je bil sestavljen po nekoliko drugačnem ključu - 7 članov je imenoval cesar na predlog ministra za bogočastje in uk; voljeni so bili samo trije člani, in sicer je 2 člana volil deželni odbor, enega pa občinski svet deželnega glavnega mesta.

Zakon o šolskem nadzorstvu za vojvodino Štajersko je bil sprejet 8. februarja 1869. leta. S tem zakonom so bili predpisani:

- deželni šolski svet v Gradcu kot najvišja deželna šolska oblast,
- okrajni šolski sveti na sedežih posameznih upravnih okrajev in
- krajevni šolski sveti v vsaki šolski občini.

Krajevni šolski sveti

Krajevni šolski svet je z državnim, deželnim ali občinskim denarjem nadzoroval in vodil delno ali popolnoma vzdrževane ljudske šole, h katerim so spadale vsakodnevne šole (ki so imele pouk samo ob delavnikih) in nadaljevalne šole ter dekliške delovne šole v šolski soseski. Šolske sosesko so bile sestavljene iz ene ali več občin oziroma njihovih delov, katerih prebivalci so bili dolžni pošiljati otroke v določeno šolo. Meje šolskih sosesk (občin, okoliševv) je določal deželni šolski svet po nasvetu okrajnega šolskega sveta, upoštevajoč mnenje občin, ki so jih meje zadevale.

Krajevni šolski svet je bil sestavljen iz:

krajevnega šolskega nadzornika, ki ga je imenoval okrajni šolski svet;

učitelja v šolski soseski obstoječe ljudske šole; če je bilo na tej šoli več učiteljev, pa ravnatelja ali prvega učitelja;

veroučitelja v šolski soseski bivajočih vero-izpovedi in najmanj **petih voljenih članov**.

Mandatna doba krajevnega šolskega sveta je trajala šest let. Člane, ki so v tem času zaradi kakršnihkoli vzrokov izpadli, so ponovno imenovali oziroma volili.

Naloge krajevnega šolskega sveta so bile:

1. Določati plačo učiteljem v skladu z obstoječo zakonodajo in poskrbeti za pravočasno izplačilo.
2. Skrbeti za krajevni šolski sklad in premoženje drugih šolskih ustanov, če ni bilo v ustanovitvenih listinah drugače določeno.
3. Skrbeti za šolsko poslopje, zemljišče in inventar.
4. Preskrbeti učne pripomočke za revne učence in skrbeti za učila.
5. Izdelati letne proračune za občinske šole.
6. Shranjevati šolske vrednostne papirje in druge pomembne listine.
7. Poročati okrajnemu šolskemu svetu o premoženju občinskih šol, ki ga upravlja.
8. Voditi evidenco šoloobveznih otrok in v skladu s predpisi, kaznovati tiste, ki šole ne obiskujejo ali jo zanemarjajo.
9. Skrbeti za predpisan potek pouka.
10. Kontrolirati sposobnost, marljivost in odnos učiteljskega kadra do šole kakor tudi vedenje učencev zunaj šole.
11. Pomagati učiteljem pri vzdrževanju šolske discipline.
12. Reševati nesporazume med učitelji, če ti izhajajo iz šolskih razmer.
13. Dajati pojasnila, poročila in lahko tudi nasvete nadrejenim oblastem in občinskemu zastopu.
14. Dajati predloge glede učnega načrta, učbenikov in učnega jezika.
15. Zastopati šolsko sosesko navzven.
16. Nejemati uslužbence, ki jih potrebujejo od šolske soseske vzdrževane šole.
17. Pokriti stroške priprave, vzdrževanja in najema učiteljskih stanovanj; poskrbeti za prostore občinskih šol, njih ogrevanje in osvetljevanje.

Krajevni šolski svet je imel redno sejo vsake tri mesece, po potrebi pa je bila lahko sklicana tudi izredna seja. Sklepi so zavezovali všolane občine. Nadzor nad didaktično pedagoškim delom šole je opravljal krajevni šolski nadzornik. Šolo je lahko obiskal tudi vsak drug član šolskega sveta in si ogledal stanje, ni pa imel pravice karkoli odrejati ali ukazovati.

Okrajni šolski sveti

Za nadzor v ljudskih šolah na področju okraja je bil postavljen okrajni šolski svet. Meje šolskega okraja so se navadno pokrivale z mejami upravnega okraja, drugačne so bile lahko le, če je bilo z deželnim predpisom tako določeno. Mesta z lastnim statutom so se smatrala kot poseben

šolski okraj - naloge krajevnega in okrajnega šolskega sveta je tu opravljal mestni šolski svet, katerega predsednik je bil vsakokratni župan, namestnika pa je volil mestni šolski svet izmed svojih članov.

Okrajni šolski svet je bil sestavljen iz:
- **predstojnika upravne okrajne oblasti** kot predsednika;
- **veroučitelja** tiste veroizpovedi, ki je štela v okraju več kot 500 duš; imenoval ga je deželni glavar;
- **okrajnega šolskega nadzornika**;
- **učitelja** (strokovnjaka), ki ga je izvolil učiteljski zbor, potrdil pa deželni šolski svet;
- **petih članov**, ki jih je izvolil okrajni zastop (za mestni šolski svet pa občinski zastop).

Naloge okrajnega šolskega sveta so bile:
1. Navzven zastopati koristi šolskega okraja, imeti pregled nad šolskimi predpisi in izvajanjem le teh v šolskem okraju kot celoti in v vsaki posamezni šoli.
2. Poskrbeti, da se predpisi višjih šolskih oblasti, ki se tičejo ljudskih šol, razglasijo in izpeljejo.
3. Voditi obravnave o razširitvi in ureditvi obstoječih šol in ustanovitvi novih. Skrbeti za šolske stavbe in opremo šolskih prostorov, popravljati in potrjevati šolske napovedi (fasije).
4. Opravljati višje državno nadzorstvo nad krajevnimi šolskimi fondi in ustanovami, če za to ni bilo ustanovljenih posebnih inštitucij.
5. Skrbeti za šolo in učitelje na gospodarskem in policijskem področju, reševati spore na prvi stopnji glede učnih pripomočkov, plač in nadomestil za oskrbo, če se ta ne izplačujejo iz državnih ali deželnih sredstev.
6. Odločati na prvi stopnji o izbiri učnega jezika.
7. Uporabiti prisilna sredstva za izpeljavo odredb, ki so imele zakonsko podlago, če se je za to pokazala potreba.
8. Odločati o začasni namestitvi na izpraznjena delovna mesta na šolah.
9. Obravnavati disciplinske prekrške učiteljskega osebja in druge nepravilnosti na šolah in sprejemati odločitve na prvi stopnji oziroma, če je šlo za sporen primer, predlagati reševanje deželnemu šolskemu svetu.
10. Skrbeti za napredovanje dopolnilnega izobraževanja učnega kadra, prirejati okrajne učiteljske konference ter nadzorovati šolske in učiteljske knjižnice.
11. Izdajati službena spričevala učiteljem.
12. Odrejati ustanavljanje krajevnih šolskih svetov, pospeševati njihovo delo in bedeti nad njim.
13. Izvajati šolski nadzor.
14. Po posvetovanju s krajevnim šolskim svetom določati kraju primeren čas za šolske počitnice.
15. Dajati višjim šolskim oblastem pojasnila, mnenja, nasvete in periodična šolska poročila.

Okrajni šolski svet se je sestal najmanj enkrat na mesec. V primeru potrebe in če sta to zahtevala najmanj dva člana, je bil predsednik dolžan sklicati izredno sejo. V zelo nujnih primerih je lahko predsednik odločal tudi sam, vendar je moral nato naknadno dobiti soglasje šolskega sveta o svoji odločitvi. Za veljavnost sklepov je bila potrebna navzočnost predsednika in vsaj polovice članov. Če je bil izid glasovanja o določeni zadevi neodločen, je o rešitvi odločil predsednikov glas; predsednik je imel tudi pravico zaustaviti izvedbo sklepov sveta, ki so bili v nasprotju z obstoječo zakonodajo in zaprositi deželni šolski svet, da odloči v sporni zadevi. V primerih, ko so obravnavali zadeve, pri katerih je šlo za osebne koristi člana sveta, ta pri obravnavi ni smel sodelovati. Pritožbe na sklepe in delo okrajnega šolskega sveta je reševal deželni šolski svet; vložiti pa jih je bilo potrebno pri okrajnem šolskem svetu in so imele odložno moč, če so bile vložene v štirinajstih dneh po sprejetju sporne odločitve.

Okrajne šolske inšpektorje je na predlog deželnega šolskega sveta imenoval minister za bogočastje in uk za dobo šestih let. Na podlagi zakona z dne 25. maja 1808 je imel pravico nadzorovati tudi verski pouk. Okrajni šolski inšpektor je periodično obiskoval in nadzoroval posamezne šole. V primeru didaktično-pedagoških napak in eventualnih manjših nepravilnosi je lahko takoj ukrepal in izdal ustna navodila.

Njegova naloga je bila tudi sklicevanje in vodenje okrajnih učiteljskih konferenc.

Pri šolski inšpekciji je moral biti pozoren predvsem na:
- kakovost in kvaliteto opravljenega dela krajevnih šolskih nadzornikov,
- upoštevanje zakonskih predpisov pri sprejemanju in odpuščanju otrok,
- delavnost in sposobnost učiteljev ter njihov odnos do šole,
- red, disciplino in čistočo v šoli,
- vsebino učnega načrta, učno metodo in na napredovanje otrok v celoti kakor tudi pri posameznih predmetih,
- uporabo učil in učnih pripomočkov ter na opremo šolskih prostorov,
- gospodarstvo šole in višino učiteljskih prejemkov.

Pri nadzorovanju privatnih šol in vzgajališč je moral biti inšpektor še posebej pozoren na to, kako navedeni zavodi upoštevajo predpise in če delujejo v skladu s prejetimi pooblastili.

O opravljeni inšpekciji je bil dolžan napisati poročilo, ki ga je okrajni šolski svet skupaj z ustreznimi sklepi poslal na deželni šolski svet; ta

je določene podatke uporabil za izdelavo poročila, ki ga je poslal ministru za bogočastje in uk.

Za svoje delo je okrajni šolski inšpektor dobival povprečne dnevnice iz državnih sredstev.

Deželni šolski svet

Deželni šolski svet je bil najvišja šolska nadzorna oblast v deželi; njemu so bili podrejeni okrajni šolski sveti, šole in vzgojni zavodi za učitelje ljudskih šol, javne in privatne šole na stopnji gimnazij, realnih gimnazij in realk ter vse tiste učne ustanove, ki so bile neposredno podrejene ministrstvu za bogočastje in uk.

Deželni šolski svet je bil sestavljen iz:

1. **predsednika**, ki je bil deželni glavar ali od njega imenovan namestnik,
2. **dveh članov**, ki ju je iz svoje srede izvolil deželni odbor,
3. **člana**, ki ga je izvolil občinski svet deželnega glavnega mesta (Gradec),
4. **člana**, ki je bil član namestništva,
5. **dveh deželnih šolskih nadzornikov**,
6. **dveh katoliških in evangeličanskega duhovnika**,
7. **dveh predstavnikov učiteljskega stanu**.

Člane pod številko 4, 5, 6, 7 je imenoval cesar po nasvetu ministra za bogočastje in uk. Posebna zahteva je bila, da je moral eden od deželnih šolskih inšpektorjev v celoti obvladati slovenski jezik.

Deželni šolski svet je pokrival v zadevah njemu podložnih šol dotedanje področje upravne deželne oblasti, ne da bi oviral višjim cerkvenim oblastem z zakonom z dne 25. maja 1868, št. 48, dane pravice. Poleg tega je moral še:

1. Nadzorovati delo okrajnih in krajevnih šolskih svetov in voditi učiteljišča.
2. Potrjevati direktorje in učitelje na srednjih šolah, ki so jih vzdrževale občine, ne da bi pri tem kratil posebne pravice občinam, korporacijam in privatnim osebam.
3. Dajati izvedensko mnenje o učnih načrtih, učilih in učbenikih za srednje in strokovne šole.
4. Podajati letna poročila o stanju vsega šolstva v deželi ministerstvu za bogočastje in uk.
5. Odločati v primeru pritožb proti odločitvam okrajnih šolskih svetov.

Sklicevanje sej deželnega šolskega sveta in njegovo delovanje je potekalo po podobnem poslovniku kot pri okrajnih šolskih svetih.

Za neposreden nadzor nad didaktično-pedagoškim delom šolskih vodstev kakor tudi krajevnih in okrajnih šolskih svetov sta bila imenovana deželna šolska inšpektorja, ki sta dobila navodila za svoje delo neposredno od ministra za bogočastje in uk.

Po sprejetju zakona o šolskem nadzorovanju, 8. februarja 1869 in ustanovitvi z njim predpisanih inštitucij so na področju šolskega nadzorstva prenehale delovati cerkvene višje oblasti, višji šolski nadzorniki, politične deželne oblasti (njihovo funkcijo je poslej opravljal deželni šolski svet), politične okrajne oblasti in okrajni šolski nadzorniki (nadomestili so jih okrajni šolski sveti), krajevni dušni pastirji in krajevni konkurenčni odbori (njihovo delo so poslej opravljali krajevni šolski sveti).

Šolske svete so začeli ustanavljati kmalu po sprejetju zakona. S svojim delom so v glavnem začeli leta 1870 in so brez večjih zakonskih sprememb delovali do maja 1927, ko je bila sprejeta uredba o krajevnih in oblastnih šolskih odborih za osnovne in meščanske šole. Na osnovi tega predpisa so bili s 1. junijem 1927 ustanovljeni:

- krajevni šolski odbori v vseh krajih, kjer je bila osnovna ali meščanska šola in
- oblastni šolski odbori na sedežu županijske oblasti v vsaki oblasti.

Tudi šolski odbori so bili delno imenovani in delno voljeni, njihova dejavnost pa se je v določenem pogledu razširila in prilagodila novim političnim razmeram.

Krajevni šolski odbori

Krajevni šolski odbor je bil ustanovljen v vsakem kraju z meščansko ali osnovno šolo; del odbora so sestavljali člani, ki so prišli v odbor po položaju, del članov pa je volil odbor upravne občine. Sestajal se je redno enkrat na mesec ali po potrebi, če je to zahtevala tretjina članov. Seje so morale biti sklicane s pismenim vabilom in so bile obvezne. Sklepe so sprejemali, če je bilo prisotnih več kot polovica članov, veljavni pa so bili, če jih je sprejela večina prisotnih.

Krajevni šolski odbor so sestavljali:

- **predsednik upravne občine (župan)** ali njegov namestnik,
- **upravitelj osnovne šole**, ki je bil obenem tudi zapisnikar šolskega odbora,
- **občinski zdravnik in občinski inženir**, če sta bila na sedežu krajevnega šolskega odbora,
- **pet pismenih občanov**, ki naj bi bili po možnosti odbomiki v šolsko občino vključenih krajev.

Krajevni šolski odbor je imel naslednje naloge:

1. Skrbel je, da je upravna občina izpolnjevala svoje dolžnosti, ki so bile predpisane s to odredbo, med drugim tudi, da je pravočasno vključila v svoj proračun proračunsko sprejeta sredstva krajevnega šolskega odbora.
2. Poskrbel je za vsakoletni popis šoloobveznih otrok, vodil evidenco nad priseljenimi in odseljenimi šolarji, skrbel za obleko, obutev, hrano in zdravila siromašnih otrok. Skrbel, da so šoloobvezni otroci redno obiskovali pouk in obravnaval neopravičene izostanke ter izrekal kazni, ki jih je izvrševal predsednik upravne občine tistega kraja, v katerem je bila

šola; za starše oziroma skrbnike, ki predpisane kazni niso mogli plačati, je bil predviden zapor z opravljanjem občinskih del.
3. Bedel je nad materialnim stanjem šole in sestavljal letne proračune za njeno vzdrževanje; sprejemal in potrjeval poročila o stanju šolske blagajne; poskrbel, da je šola ustrezno shranila denar, ki ga ni potrebovala za tekoče vzdrževanje; skrbel za ustanavljanje in povečevanje šolskih fondov in nabavljal kurjavo za šolo in šolskega upravitelja.
4. Podpiral je vse dejavnosti, ki so koristile šoli in ljudski prosveti in so pomagale pri vzgoji in izobraževanju (šolski izleti, proslave, knjižnice, učiteljske seje, roditeljski sestanki, zdravje otrok...)
5. Izpolnjeval je predpise višjih šolskih oblasti in jim dajal predloge za izboljšanje šolskih razmer, ni pa imel enakih pooblastil tudi kar se tiče učne metode.

Svoje naloge je krajevni šolski odbor opravljal brezplačno. Predvidena je bila le finančna nagrada za delo blagajnika in v nekaterih primerih tudi za zapisnikarja.

Oblastni šolski odbor

Na sedežu posamezne oblasti je deloval oblastni šolski odbor, v katerem so bili:
- **veliki župan** ali njegov namestnik,
- **prosvetni inšpektor**,
- **oblastni šolski nadzornik**,
- **oblastni sanitetni referent in oblastni gradbeni referent**, če tega ni bilo pa vodja gradbene sekcije,
- **rektor višje pedagoške šole, ravnatelj učiteljišča** ali druge srednje šole, če v kraju ni bilo učiteljišča in meščanske šole,
- **vodja krajevne finančne uprave,**
- **sreski šolski nadzornik,**
- **dva ravnatelja osnovnih šol**, ki ju je imenoval prosvetni oddelek zadevne oblasti,
- **voljeni predstavniki srezov**; iz vsakega sreza po en pismen državljan, ki ga je na rednem zasedanju izvolila oblastna skupščina.

Oblastni odbor se je delil na širši in ožji šolski oblastni odbor. Ožjega so sestavljali predsednik, podpredsednik, zapisnikar, blagajnik in vsi člani, ki so prebivali na sedežu oblasti, širšega pa še vsi ostali našteti člani.

Širši oblastni odbor se je sestajal najmanj dvakrat na leto (redne seje) in po potrebi ter v primeru, če je to zahtevala najmanj tretjina članov (izredne seje).

Sklepi so bili veljavni, če je bilo prisotnih več kot polovica članov in če je zanje glasovala večina prisotnih.

Oblastni šolski odbor je imel naslednje dolžnosti:
1. Nadziral je delo krajevnih šolskih odborov, pregledoval in potrjeval njihove proračune ter blagajniško poslovanje. Obravnaval in reševal je spore med učitelji, ravnatelji in krajevnimi šolskimi odbori.
2. Ministrstvu za prosveto je predlagal formiranje in eventualne spremembe šolskih občin.
3. Skrbel je za novogradnje in adaptacije šolskih poslopij ter za ustanovitev in povečanje stalnega oblastnega fonda, v katerem se je zbiral denar za zidanje šol in pospeševanje prosvete.
4. Nadziral je imovino in fonde vseh osnovnih in meščanskih šol v oblasti. Podpiral je nabavo potrebne šolske opreme in učil ter moralno in materialno podpiral tečaje za nepismene in strokovne šolske izlete.
5. Izdelal je letni proračun oblastnega šolskega odbora, ki ga je potrjevalo ministrstvo za prosveto.

Šolski odbori so vodili lastno poslovanje; blagajniško poslovanje je vodil blagajnik, ostalo pa tajnik. Arhiv so shranjevali krajevni šolski odbori v tisti šoli, kjer so imeli seje, oblastni šolski odbor pa v poslopju, kjer je deloval.

Ta uredba je veljala do leta 1930, ko je bil sprejet Zakon o narodnih šolah. Ukinjeni so bili oblastni šolski odbori in vpeljan banovinski šolski odbor. Poslej so bedeli nad vzgojo in izobraževanjem na področju Dravske banovine:
- sreski šolski nadzorniki,
- banovinski šolski nadzornik,
- krajevni šolski odbori in
- banovinski šolski odbor.

Sreski šolski nadzorniki so bili strokovni referenti splošnih upravnih oblasti. Nameščal, premeščal in razreševal jih je minister za prosveto in so morali ustrezati s tem zakonom predpisanim pogojem (izobrazba, praksa, strokovnost). S svojo dejavnostjo so pokrivali področje, na katerem je službovalo 50 do 150 učiteljev, oziroma je bilo na njem določeno število učnovzgojnih ustanov - pač glede na teren in prometne zveze.

Banovinski šolski nadzornik je bil vodja odseka za osnovno šolstvo pri prosvetnem oddelku banske uprave.

Krajevni šolski odbor

Članstvo v krajevnem šolskem odboru in njegove naloge se v bistvu niso kaj veliko spremenile in so bile v splošnem enake kot v predpisu iz leta 1927, novo je bilo predvsem to, da je bil za mesta z nad 30.000 prebivalci predpisan krajevni šolski odbor, katerega člani so bili: predsednik občine, nadzorniki mestnih šol, upravitelj učiteljišča in meščanske šole (če sta ti dve šoli delovali v kraju), šolski zdravnik, občinski inženir, dva po činu najstarejša ravnatelja in ravnateljica v kraju obstoječih osnovnih šol, pet članov občinskega odbora ali mestnega zastopa.

Banovinski šolski odbor

Na področju banovine je deloval banovinski šolski odbor, ki so ga sestavljali:

- **banov pomočnik**,
- **načelnik prosvetnega oddelka**,
- **banovinski šolski nadzornik**,
- **vodja odseka za srednje šolstvo** pri oddelku za prosveto,
- **trije referenti banske uprave**: sanitetni, kmetijski in tehnični,
- **predstavniki (ravnatelji) šol**, ki so bile ustanovljene na sedežu banske uprave: učiteljišče, srednja šola, meščanska šola in osnovna deška ter dekliška šola,
- **uradnik najvišje finančne oblasti** in
- **pet državljanov**, ki jih je imenoval ban.

Banovinski šolski odbor je bil sestavljen iz članov, ki so prišli v odbor po položaju, in imenovanih odbornikov; delil se je na širši in ožji odbor. Delo ožjega odbora je odrejal širši odbor.

Skupaj z banovinskim šolskim nadzornikom je banovinski šolski odbor opravljal delo, ki ga je do tedaj opravljal oblastni šolski odbor.

Delovanje omenjenih šolskih odborov se po tem predpisu vse do leta 1941 (zakonsko) ni kaj bistveno spremenilo.

VIRI

1. Deželni zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko, 1869/V, str. 21, št. predpisa 11, Postava od 8. februarja 1869 veljavna za vojvodino Štajersko o šolskem ogledovanji;
2. Službene Novine kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 100/XXV, 7/5-1927, št. uredbe 222, Uredba o krajevnih in oblastnih šolskih odborih za osnovne in meščanske šole;
3. Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, I/25, 28-I/1930, št. predpisa 110, Zakon o narodnih šolah, poglavje VIII - Uprava in nadzorstvo.

ZUSAMMENFASSUNG

SCHULRÄTE UND -AUSSCHÜßE IN DEN JAHREN 1869-1941

IVANKA ZAJC-CIZELJ

Im Jahre 1869 wurde das dritte Grundschulgesetz verabschiedet, das das Schulwesen und auch die Schulaufsicht völlig reformierte. Die Aufsicht über die Erziehung und Ausbildung ging so aus den kirchlichen in profane Hände über. Es wurden profane Inspektoren angestellt und Schulräte gegründet. Seine Mtglieder wurden teils ernannt oder wurden zu Ratmitglieder laut ihrer Funtion und teils gewählt. Im Gebiet eines einzelnen Landes wirkten Orts-, Bezirks und Landesschulrat. Diese waren bis 1927 tätig, als sie durch die Verordnung über Orts- und Gebietsschulausschüße für Grund- und bürgerliche Schulen aufgehoben wurden. Das letzte Wort in diesem Bereich bedeutete aber das Gesetz über Volksschulen, das die Tätigkeit der Schulausschüße und ihre Zusammensetzung den Verhältnissen anpaßte - statt der Gebietsauschüße wurden Banatausschüße gegründet. Es verringerte sich aber auch der Demokratiegrad, denn der Banatausschuß hatte kein gewähltes Mitglied.

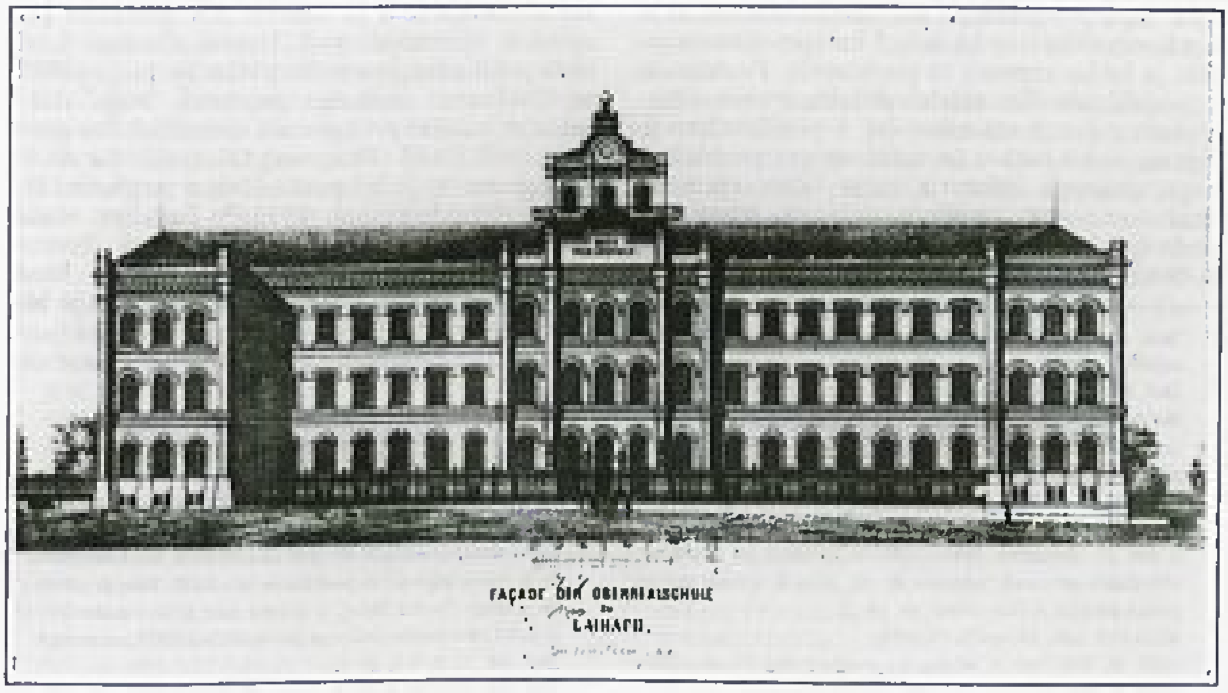

F. Köke, litografija fasade Višje realke v Ljubljani (po načrtu Aleksandra Bellona), 1871
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 185, Realna gimnazija v Ljubljani, a.e. 329

Pooblaščeni civilni inženirji na Krajskem (do leta 1918)

SAŠA SERŠE

Obdobje druge polovice devetnajstega stoletja je čas, ko je le malo Slovencev študiralo in končalo tehniške študije. Slovenski inženirski stan je bil pred prvo svetovno vojno maloštevilen. Odraz te maloštevilnosti je tudi zelo nizko število pooblaščenih civilnih inženirjev. Ti so delali kot geometri pri gradnji železnic /gorenjska železnica, karavanški predor/ in cest, izvajali so meritve pri agrarnih operacijah. Šele proti koncu stoletja so se pojavili pooblaščeni civilni gradbeniki /1899/. Med gradbeniki je bilo več slovenskih strokovnjakov kot med geometri.

Poseben status med akademsko izobraženimi tehniki so imeli civilni inženirji.[1] Pojem "civilni inženir" se je prvič pojavil v ministrski uredbi z dne 8. decembra 1860.[2] Pooblaščeni civilni tehniki - inženirji (avtorizirani, zasebni) so lahko postali tehniki, ki so uspešno končali tehnične študije. Študij je trajal osem semestrov in se je z zakonom leta 1912[3] podaljšal za dva semestra. Študentje tehnike so morali opraviti dva državna izpita, in sicer pripravljalnega in strokovnega. Po končanem študiju je kandidat za pooblaščenega civilnega inženirja moral opraviti obvezno prakso v državni, deželni, občinski ali v privatni službi pri pooblaščenem civilnem inženirju. Po opravljeni praksi je kandidat opravil strokovni izpit, ki je bil sestavljen iz pisnega in ustnega dela. Izpit je opravil pri deželnem oblastvu, ki je imelo tehniško visoko šolo.[4] Po opravljenem izpitu je lahko zaprosil za pooblastilo. Pooblastilo je podelil tehniški oddelek deželne uprave z razglasom v deželnem zakoniku. S pooblastilom je inženir dobil naslov (avtoriziranega) pooblaščenega civilnega inženirja in je lahko opravljal samostojno kot zasebnik dela na tehničnem področju. Sprva so bili civilni tehniki razdeljeni v dve (arhitekti, gradbeniki), kasneje v tri skupine (arhitekti, gradbeniki, geometri). Med letom 1886 in 1913 se je število teh skupin povečalo na 9. Pooblaščeni civilni inženir je moral v določenem kraju voditi pisarno (s kronološko vodenimi spisi). Upravne organe je moral obveščati o svojih službenih premestitvah. Te so bile objavljene v deželnem zakoniku z razglasom.

Deželna uprava je imela pravico odvzeti pooblastilo inženirju, če ta ni opravljal svojih nalog v skladu z razglasom. Pooblaščeni civilni inženir je imel pravico vrniti pooblastilo deželni vladi.

Področje njegovega delovanja so bile tehnične meritve in na podlagi le-teh izdelani načrti in projekti ter druga tehnična dokumentacija. Lahko so izvajali tudi gradbena dela z najeto delovno silo (gradnja mostov, železnic, cest in visokih gradenj). Civilni inženirji so bili nekakšni tehnični notarji. Predstavljali so priviligiran stan tehnične inteligence.

Prvi inženir, ki ga je deželna uprava Kranjske pooblastila z razglasom št. 9074 18. oktobra 1864,[5] je bil geometer Donat Zuppancich ali Suppancich.

Teodor Sittig,[6] ki je živel v Radovljici, je bil pooblaščen z razglasom Deželne vlade za Kranjsko, št. 450 19. januarja 1878.[7] Najbolj angažirani pooblaščeni civilni geometer pri meritvah za agrame operacije druge polovice 19. stoletja je bil Teodor Sittig, ki je bil pooblaščen leta 1895.[8] Dolga leta je deloval kot geometer pri agramih operacijah tudi Henrik Czerny. Leta 1898 je bil z razglasom št. 10426 20. julija 1898[9] pooblaščen za civilnega geometra. Svoje službovanje je začel pri agrarnih operacijah kot geometer tudi Karel (Dragotin) Gustinčič. Za civilnega geometra je bil pooblaščen z razglasom št. 33830 30. decembra 1912.[10] Deželna vlada Kranjske mu je dovolila preselitev v Trst z razglasom št. 122289 16. maja 1913.[11] Med slovensko tehnično inteligenco tistega časa je bil zelo aktiven. Pri Društvu inženirjev v Ljubljani je bil vodja terminološke skupine in souredník

1 Izraz civilni (inženir) naj bi se uveljavil kot nasprotje izraza vojaški (inženir).

2 Dež. zak. 1863/18 - Razglas c. kr. deželne gosposke za Kranjsko od 22. septembra 1863/10476 zastran vpeljave osebujnih (privatnih) tehnikarjev, ki so od gosposk pooblaščeni, in zastran plačil, ki jih dobivajo, ako se porabijo v gosposkine namene, str. 38-44;
Dež. zak. 1886/9 - Razglasilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 21. decembra 1886/11595 ob uvrstitvi od vlade pooblaščenih privatnih tehnikov in ob izkazih, katere morajo podati prosilci za tako oblast, str. 19-22.

3 RGB-Drž. zak., 24. aprila 1912/59.

4 RGB, št. 268/1860 in Ministrska uredba z dne 11. novembra 1860, št. 36413;
LGB-Kranjska, št. 18/1863;
" " , št. 1/1874-sprememba;
" " , št. 9/1887-sprememba.

5 Dež. zak. 1864/XVIII-18, str. 42.

6 Teodor Sittig je bil pooblaščen leta 1878. Nikjer v deželnem zakoniku ni z razglasom omenjeno, da bi mu pooblastilo deželno oblastvo odvzelo ali da bi ga sam vrnil, niti ni omenjeno, da bi znova zaprosil za pooblastilo leta 1895. Torej je sklepati, da je drugi Teodor Sittig, ki je prav tako živel v Radovljici in je dobil pooblastilo civilnega geometra leta 1895, sin prvega.

7 Dež. zak. 1878/II-5, str. 9.

8 Dež. zak. 1895/III-6, str. 8.

9 Dež. zak. 1898/XX-32, str. 152.

10 Dež. zak. 1912/III-6, str. 12.

11 Dež. Zak. 1913/IX-16, str. 36.

društvenega glasila Vijesti.[12] V Trstu se je včlanil v tržaško inženirsko zbornico.[13]

Konrad Zaff je bil geometer v Ljubljani, pooblaščen je bil z razglasom št. 3449 29. februarja 1896.[14] Tako kot geometra Sittig in Gustinčič je bil član tržaške inženirske zbornice.

Med člani zbornice je bil tudi pooblaščeni civilni geometer Jože Jakob Ptáček, ki se je preselil s Češke v Kočevje leta 1898 z dovoljenjem kranjske deželne vlade z razglasom št. 1644 28. januarja 1898.[15]

Ostali geometri, ki so dobili pooblastilo kranjske deželne vlade in so delovali na področju Kranjske so bili:

Benjamin Vacano, pooblaščen z razglasom št. 3379 17. aprila 1882,[16]

Janez Hennar, pooblaščen z razglasom št. 13819 12. novembra 1892,[17]

Avgust Dausek, pooblaščen z razglasom št. 19763 23. julija 1911,[18]

Franc Zapletal, pooblaščen z razglasom št. 5429 27. februarja 1912,[19] se je leta 1918 preselil iz Slatenika v Oplotnico z razglasom št. 22963 11. avgusta 1918.[20] Antonu Hawlini je bilo z razglasom št. 14954 1. oktobra 1896[21] dovoljeno, da se preseli iz Konjic v Planino.

Razen že omenjenga geometra Jožefa Ptáčka, ki se je preselil k nam s Češke, sta bila še dva inženirja, ki sta prišla v naše kraje z nazivom pooblaščenega civilnega geometra od drugod. To sta bila Ludovik Braun, ki se je preselil v Litijo iz Gloggnitza na podlagi razglasa št. 10197 6. junija 1900[22] in Jožef Lisec, ki se je preselil iz Gradca v Ljubljano z razglasom št. 20115 9. avgusta 1911.[23]

Prvi gradbenik, ki mu je deželna vlada za Kranjsko z razglasom /21. aprila 1899/[24] podelila pooblastilo civilnega gradbenega inženirja, je bil Fran Žužek. Živel je v Kranju. Leta 1912 je pooblastilo odložil, kar mu je kranjska deželna vlada potrdila z razglasom št. 7908 28. marca 1912.[25] Brez pooblastila ni mogel več samostojno opravljati tehničnih del in kot tak je moral izstopiti iz tržaške inženirske zbornice. Med pooblaščenimi civilnimi gradbenimi inženirji sta bila Matej (Matko) Prelovšek, ki je z razglasom št. 6919 3. aprila 1912[26] postal pooblaščeni civilni gradbeni inženir, z razglasom št. 11812 26. maja 1912[27] pooblaščeni civilni geometer in Viktor Skabrne, ki je bil pooblaščen z razglasom št. 12773 21. maja 1913.[28] Oba sta bila dunajska študenta visoke tehniške šole in štipendista Deželnega zbora in odbora za Kranjsko. Po končanem študiju sta se, kot je veljalo za vse deželne štipendiste, da se morajo vrniti v domače kraje, vrnila v Ljubljano.[29] Inženir Prelovšek je v sodelovanju z našim znanim arhitektom Jožetom Plečnikom dal Ljubljani novo urbanistično podobo.[30] Inženirja Skaberneta je pritegnila lepota Gorenjske; kot strokovnjak za visoke gradnje je skrbel za obnovo in izgradnjo gorskih postojank. Sodeloval je pri ustanovitvi Društva inženirjev v Ljubljani in kot član tehniške sekcije terminološke komisije za strokovne in tehniške slovarje skrbel za slovensko tehnično izrazoslovje.[31] O Matiji Krajcu, ki je bil pooblaščen z razglasom št. 8313 19. aprila 1913[32] in o Emilu Reichu, ki se je iz Ljubljane preselil v Prago s potrditvijo v razglasu št. 21732 19. avgusta 1913,[33] ni podatkov.

Ostali gradbeniki, ki so se preselili na Kranjsko v letih 1913 do 1915 in so dobili pooblastilo deželnih oblastev na češkem, so: Venceslav Grössl, ki se je preselil s Češke v Ljubljano (razglas št. 19517 29. julija 1913[34]); Karol Schnidl, ki se je preselil iz Litomeric v Novo mesto (razglas št. 19749 6. avgusta 1913[35]), a se je že naslednje leto odselil v Innsbruck (razglas št. 24565 8. decembra 1914); Vyskočil Feliks, ki se je preselil iz Brna v Ljubljano (razglas št. 3924 18. februarja 1915[36]).

Stanovska organizacija, katere člani so bili pooblaščeni civilni inženirji, je bila inženirska zbornica.

Zbornice so zastopale interese avtoriziranih zasebnih tehnikov. Na področju Kranjske inženirske zbornice ni bilo, tako so se civilni inženirji Kranjske pridružili tržaški zbornici, ki je bila ustanovljena leta 1910. Očitno so bili interesi civilnih inženirjev tako močni, da niso čakali na zakon, ki so ga v Avstriji sprejeli šele leta 1913.[37] Organizirali so zbornico za Dal-

12 NUK, Vijesti 1912/1913.
13 AS, Ministrstvo za poljedelstvo na Dunaju-agrarne operacije; AO Krain I. (Sittig, Czerny, Gustinčič).
14 Dež. zak. 1896/IX-13, str. 32.
15 Dež. zak. 1899/VI-8, str. 20.
16 Dež. zak. 1882/V-13, str. 17.
17 Dež. zak 1892/ XIII-19, str. 56.
18 Dež. zak. 1911/XXX-34, str. 98.
19 Dež. zak. 1912/VIII-11, str. 86.
20 Dež. zak. 1918/XVI-23, str. 68.
21 Dež. zak. 1896/XXXII-44, str. 152.
22 Dež. zak. 1900/XII-15, str. 32.
23 Dež. zak. 1911/XXXI-36, str. 100.
24 Dež. zak. 1899/VIII-10, str. 24.
25 Dež. zak. 1912/IX-16, str. 90.
26 Dež. zak. 1912/XI-19, str. 139.
27 Dež. zak. 1912/XIII-27, str. 160.
28 Dež. zak. 1913/IX-18, str. 37.
29 Saša Serše, Slušatelji visokih tehničnih šol- Štipendisti deželnega zbora in odbora, Arhivi XVI/1-2, 1993, str. 99-102.
30 SBL. II, str. 488.
31 SBL. III., str. 323.
32 Dež. zak. 1913/XI-17, str. 36.
33 Dež. zak. 1913/XIII-26, str. 74.
34 Dež. zak. 1913/XIII-24, str. 74.
35 Dež. zak. 1913/XIII-25, str. 74.
" " 1914/XIX-41, str. 101.
36 Dež. zak. 1915/III-6, str. 17.
37 Državni zakon z dne, 2. januarja 1913, št. 3, str. 5, O ustanovitvi inženirskih zbornic.

macijo, Kranjsko, Istro, Goriško, Gradiščansko in Trst s sedežem v Trstu.[38]

Z naredbo Poverjeništva za javna dela in obrt leta 1918 so sedež inženirske zbornice prenesli iz Trsta v Ljubljano.[39] Ljubljanska zbornica je bila ustanovljena z naredbo Deželne vlade za Slovenijo dne 12. avgusta 1919 za področje Slovenije kot naslednice v letu 1913 po zakonu ustanovljene inženirske zbornice v Trstu in Gradcu. Ljubljanska zbornica je do oktobra 1924 poslovala po avstrijskem zakonu o inženirskih zbornicah iz leta 1913.

Po drugi vojni je oblast odpravila vsa predvojna društva. Prepovedano je bilo staro društveno delovanje.[40] Tudi zbornice so prenehale z delovanjem, njih pravni naslednik je bil Glavni odbor Enotnih sindikatov.[41]

38 Vijesti 1912/1913, str. 49, 53, 122, 142, 159, 174.
AS, Dež. odbor, X/1 - tehniki 1896-1912, š. 1305 /2298-1911.

39 Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 80/1918.
Naredba Poverjeništva za javna dela z dne 13. novembra 1918.

40 Jera Vodušek Starič, Prevzem oblasti 1944-1946, Ljubljana 1992, str. 284 - 285.

41 AS, RSZSS-lastnina bivše zbornice inženirjev in arhitektov v Ljubljani, š. 41/247.

ZUSAMMENFASSUNG

BEVOLLMÄCHTIGTE ZIVILINGENIEURE IN KRAIN (BIS ZUM JAHRE 1918)

SAŠA SERŠE

Der Beitrag behandelt die vor 1918 im Krainer Gebiet wirkenden Zivilingenieure. Slowenischer Ingenieurstand war vor dem ersten Weltkrieg gering, was sich in geringer Zahl der bevollmächtigten Zivilingenieure abspiegelte. Diese hatten einen besonderen Status unter akademisch ausgebildeten Technikern. Aufgrund einer erteilten Bevollmächtigung seitens Landesbehörden konnten sie selbständig als Privaten Arbeiten im technischen Bereich leisten. Der Bereich ihrer Tätigkeit waren technische Vermessungen und auf deren Grund verfertigte Pläne und Projekte, sowie auch andere technische Dokumentation. Sie durften auch Bauarbeiten mit gemieteten Arbeitskräften leisten.

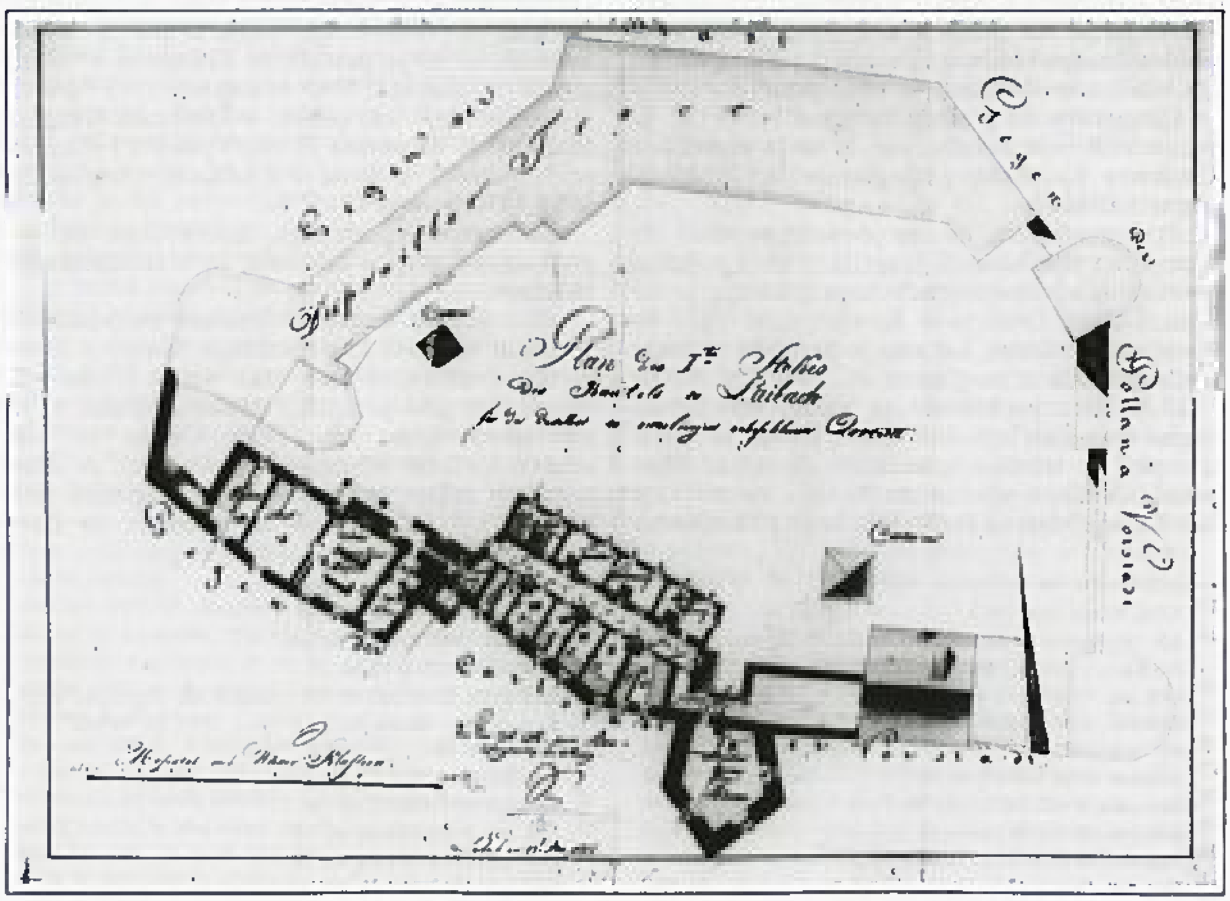

Gradbena inspekcija za Kranjsko, tloris 1. nadstropja južnega trakta Ljubljanskega gradu - naprava zaporov, 1815
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 334, Načrti, mapa 10/4

Izobraževanje na Stage technique international d'Archives v Parizu

VLADIMIR SUNČIČ

Prispevek je razdeljen v štiri poglavja, v katerih bom poleg prikaza načina in vsebine izobraževanja kratko predstavil notranjo organizacijo francoskih arhivov in arhivske mreže, vlogo misionov in izobraževanje francoskih arhivistov. Bralcem želim približati, seveda na čim bolj nazoren način, nekatere značilnosti francoske arhivistike.

1. Poročilo z izobraževanja

Od meseca aprila do junija letos sem obiskoval Stage technique international d'Archives (odslej Stage) v Parizu. Izobraževanje je potekalo v Nacionalnem arhivu Francije. Program strokovnega izobraževanja je pripravila in vodila gospa Paule René - Bazin, konservatorka in vodja oddelka za mednarodno izobraževanje v Nacionalnem arhivu.

Izobraževanje je organizirano vsako leto in poteka neprekinjeno od leta 1951. Vsako leto ga obišče okrog 30-50 slušateljev. Tri četrtine slušateljev so tujci. Letos nas je bilo 40 iz 26 držav: Evrope, Severne in Južne Amerike, Afrike in Azije. Predavalo je približno 50 predavateljev, poklicnih arhivistov. Predavanja so potekala v francoščini.

Stage obiskujejo večinoma poklicni arhivisti z visoko izobrazbo in večletnimi izkušnjami. Program traja od 180 do 200 ur, 150 ur je predavanj, ostale ure so namenjene praktičnemu delu.

Na koncu izobraževanja je vsak udeležence prejel potrdilo o opravljenem izobraževanju (Certificat).

Letos je bil program izobraževanja razdeljen v pet skupin. V prvi skupini predavanj z naslovom Predstavitev zgodovine francoske arhivistike smo spoznali Nacionalni arhiv ter zgodovino francoske arhivske službe. Podrobno smo se seznanili z delom oddelka nacionalnega arhiva CARAN (Centre d'Accueil et de Recherche des Archives nationales), ki je v celoti namenjen obiskovalcem.

V drugi skupini Pravni in institucionalni okvir je bilo 10 predavanj. V njih so nam predstavili: administrativni kader, organizacijo francoskih arhivov s podnaslovom Zakonski problemi, orientacijo francoske historiografije danes, arhive na ministrstvih, departmajske, privatne in mestne arhive ter organizacijo in delo Mednarodnega arhivskega sveta (MAS). Obiskali smo tudi arhive in institucije, ki so z arhivi povezane. Seznanili smo se z okrožjem Kartje Marais, kjer ima sedež Nacionalni arhiv in ogledali knjižnico v Centru Georges Pompidou, gradbišče nove Nacionalne biblioteke in v okviru odprtih vrat mision na Ministrstvu za zdravstvo in socialno skrbstvo. Po končanem predavanju o organizaciji in delu MAS smo slušatelji predstavili arhive, v katerih delamo, in organizacijo arhivske službe v vsaki predstavljeni državi. Tako so 25. 4. 1994 predstavili svoje arhive slušatelji iz Belorusije, Estonije, Moldavije, Rusije, Ukrajine, Španije, Italije in Portugalske; 26. 4. 1994 pa iz Bolgarije, Hrvaške, Slovenije, Slovaške, Češke, Tunizije in Turčije.

Od 27. do 29. 4. 1994 smo šli na študijsko potovanje v Bretanijo. Program je bil bogat in obsežen. Prvi dan smo obiskali mornariško oporišče v Lorientu in si ogledali njihov arhiv. V Port-Louisu smo si ogledali muzej Vzhodnoindijske družbe (Compagnie des Indes).

Drugi in tretji dan smo obiskali departmajska arhiva departmaja Morbihan v Vannesu in departmaja Mayene v Lavalu.

Ogledali smo si tudi Centre Joel Le Theule v gradu Sablé. To je center, ki ga uporablja Nacionalna biblioteka. V njem se nahajajo različne delavnice, v katerih opravljajo množično dezinfekcijo knjig, popravljajo poškodovane knjige in jih mikrofilmajo. Z dezinfekcijo so začeli leta 1989 in so do sedaj dezinficirali približno 80 tisoč knjig.

V tretji skupini predavanj Arhivski fondi in delo z gradivom smo poslušali naslednja predavanja: Način zbiranja in obdelave gradiva, Instrumenti za raziskovanje in informatika, Valorizacija, Prevzemni zapisniki, Indeksacija, Informatizacija v vatikanskem arhivu - predavanje je imel direktor knjižnice Benley iz Združenih držav, Računalniško gradivo, Arhiv kolonij (Les Archives d'Outre mer), Evropa in arhivi, Gradivo - plakati, gravure itd., Arhitekturni arhiv in Fotografski arhiv.

V tem času smo obiskali l'Ecole des Chartes, vmesni arhiv (Centre des Archives contemporaines) v Fontainebleauju, arhiv podjetij (Centre des Archives du monde du travail) v Roubaixu, arhiv elektrogospodarstva Francije (l'E.D.F.), vojaški arhiv (Les Archives des services historique des armées) v gradu Vincennesu, Arhiv Ministrstva za zunanje zadeve, Arhitekturni arhiv XX. stoletja in Nacionalno biblioteko.

Dne 2. 5. 1994 so predstavili svoje arhive slušatelji iz Nemčije, Belgije, Velike Britanije, Kanade, Brazilije in Mehike; 16. 5. 1994 pa še iz Alžirije, Konga in Senegala.

Zadnji teden maja je bil posvečen praktičnemu delu. Vsak udeleženec je lahko sam izbral, kje in kaj bo delal. Lahko smo izbirali med delom v Nacionalnem arhivu, departmajskem ali mestnem arhivu. Izbral sem delo v misionu Ministrstva za zdravstvo in socialno skrbstvo. Seznanil sem se z njihovim vsakdanjim delom. V misionu je zaposlenih 7 ljudi. Kadrovska zasedba je naslednja: vodja je konservator arhivist - kar velja tudi za vse ostale misione po ministrstvih - trije arhivisti, 2 dokumentalista, ki opravljata tudi manipulantska dela, in tajnica. Njihova osnovna naloga je prevzem in varovanje gradiva. Delo sestoji iz:

1. priprave prevzemnih zapisnikov (Les Tableaux de gestion)
2. izdelave popisov gradiva in
3. izdelave inventarja.

Pri tem so jim v pomoč računalniški programi ARAMIS, PRIAM 3 in PARIS.

Četrta skupina predavanj Moderni nosilci informacij in njihova zaščita (materialno varstvo) je bila sestavljena iz šestih predavanj: Optični disk, Mikrofilm, Materialno varstvo, Izdelava papirja, Vzroki in uničenje dokumentov in sredstva za zaščito ter Principi restavracije kože in pergamenta.

Nekatera predavanja so bila povezana z obiskom specializiranih delavnic in uradov. Tako smo obiskali konservacijo, restavracijo in knjigoveznico v Nacionalnem arhivu.

Zelo zanimiv je bil obisk oddelka za pečate. V CARANU se nahaja posebna čitalnica, namenjena obiskovalcem, ki proučujejo pečate. Imajo tudi delavnico za popravilo poškodovanih pečatov. Za vse pečate so izdelali duplikate.

V tej skupini je bilo zadnje predavanje o arhivskih stavbah. Udeleženci arhivisti iz Alžirije, Nemčije (iz Dresdena), Anglije (novi Kew) in Portugalske (Torre do Tombo) so predstavili na novo zgrajene arhive v svojih državah.

Zadnja skupina predavanj Arhivi in obiskovalci je bila sestavljena iz sedmih predavanj, ki so obravnavala dostopnost dokumentov, čitalniška pravila, kategorije obiskovalcev, zvočne arhive, genealogije in delo ter program Arhivskega društva Francije. Poslušali smo tudi dve predavanji tujih arhivistov o problemih v angleški arhivistiki in o stanju v madžarskih arhivih po propadu socializma.

Imeli smo tudi okroglo mizo o odnosu arhivist - obiskovalec. Na okrogli mizi so sodelovali profesor za srednjeveško zgodovino na Sorboni, mladi raziskovalec in član genealoškega društva, zastopnik najštevilčnejše skupine obiskovalcev v francoskih arhivih.

Predavanja so trajala od ponedeljka do petka in so bila dopoldne in popoldne. Dopoldanski del se je začel ob 9.30 in trajal do 13. ure, nakar smo imeli odmor za kosilo ter nadaljevali popoldanski del ob 14.30. Po vsakem predavanju smo udeleženci postavljali predavatelju vprašanja. Presenetilo me je predvsem to, da ni odpadlo niti eno predavanje. Teksti predavanj so bili razdeljeni dan prej.

Izobraževanje se je zaključilo s svečano podelitvijo potrdil. Podelil jih je generalni direktor francoskih arhivov gospod M. Alaina Erlande Brandenburg.

II. Notranja organizacija francoskih arhivov in arhivska mreža

Nacionalni arhiv

Nacionalna skupščina je leta 1789 za zaščito in varstvo svojega arhiva ustanovila arhiv skupščine. Naslednjega leta se je preimenoval v Nacionalni arhiv. Arhivskemu gradivu nacionalne skupščine je bilo dodano nacionalizirano gradivo emigrantov in cerkve ter institucij starega režima (Ancienne Régime).

Zakon z dne 25. 6. 1794 je uzakonil princip javnosti arhivskega gradiva. V času revolucije je bilo veliko gradiva uničenega. To se predvsem nanaša na gradivo, v katerem so bili zapisani fevdalni privilegiji.

Napoleon I. je leta 1808 določil palačo Soubise za sedež Nacionalnega arhiva, kjer je še danes. Določil je tudi, da se mora gradivo prvega cesarstva predati Nacionalnemu arhivu. Leta 1897 je bila ustanovljena Direkcija francoskih arhivov (La Direction des Archives de France).

Po drugi svetovni vojni so pod vplivom tedanjega direktorja Charlesa Braibanta nastali novi oddelki: privatni, gospodarski in društveni arhivi, delavnica za restavracijo in mikrofilmski center, oddelek za izobraževanje in prvi misioni.

V 60. letih so ustanovili posebne arhive, ki so del Nacionalnega arhiva: arhiv za vmesno gradivo v Fontainebleauju (1969), arhiv podjetij (1986), v Espeyranu arhiv za varnostne mikrofilme in arhiv za kolonije.

Notranja organizacija

Delo je razdeljeno med sekcije in oddelke:

- generalni sekretariat
- 4 sekcije: - sekcija za staro gradivo
  - sekcija za novo gradivo
  - sekcija za najnovejše gradivo
  - sekcija za misione
- 8 oddelkov: - CARAN
  - oddelek za fotografije in mikrofilm
  - notarski oddelek
  - oddelek za osebni in družinski arhiv
  - oddelek za mednarodno izobraževanje in sodelovanje
  - oddelek za publikacije
  - knjižnica in arhiv tiskovin
  - Muzej zgodovine Francije in oddelek za zobraževanje

Zadnja dva oddelka sta neposredno vezana na direktorja Nacionalnega arhiva.

Generalni sekretariat

Pomaga pri delu direktorja Nacionalnega arhiva in je odgovoren za notranjo organizacijo in funkcioniranje tehnične in varnostne službe ter vodi delavnico za restavracijo, konservacijo in knjigoveznico.

Sekcije

Sekcija za staro gradivo: hrani gradivo, ki je starejše od leta 1790. Najstarejše gradivo je iz 7. stoletja.

S to sekcijo so povezani trije oddelki:
- oddelek za pečate, ki hrani 20 tisoč originalnih pečatov in 81 tisoč kopij
- oddelek za onomastiko, ki je bil ustanovljen leta 1961. Specializiral se je za dokumentacijo, ki se nanaša na imena in kraje v Franciji.
- oddelek za karte in plane.

Sekcija za moderno gradivo: hrani gradivo za obdobje 1790-1940. Fondi so razdeljeni v 19 serij.

Sekcija za najnovejše gradivo: hrani gradivo od leta 1940 naprej in je bila ustanovljena leta 1947.

Sekcija za misione: Misia Nacionalnega arhiva v okviru ministrstev in drugih centralnih organov. So predstavniki Nacionalnega arhiva v državni upravi in kontrolirajo delo z dokumentarnim gradivom in pripravljajo gradivo za predajo v Nacionalni arhiv.

Oddelki

CARAN (Center d'Accueil et de Recherche des Archives nationales): v njem sta čitalnica za inventarje in čitalnica.

Oddelek za fotografije in mikrofilm: ustanovljen je bil leta 1970. Hrani 400 tisoč metrov mikrofilmov, večino na 35 mm in 16 mm. Od leta 1973 se prvi negativ varnostnih in dopolnilnih mikrofilmov hrani v d'Espeyranu v Saint Gilles du Gardu.

Fotografski oddelek hrani predvsem fotografije stavb in opreme v arhivih in okrog 300 tisoč zračnih posnetkov francoskih mest.

Notarski arhiv: ustanovljen je bil leta 1928 in to na podlagi zakona, po katerem so morali notarji gradivo, starejše od 125 let, predati Nacionalnemu arhivu. Obsega 26 km gradiva in je zelo bogat fond za proučevanje socialne, gospodarske in umetniške zgodovine Francije.

Osebni in družinski arhiv: starejši naziv je privatni arhiv. Hrani gradivo, ki je prišlo v Nacionalni arhiv z darovi, volili v oporokah, nakupi in z deponiranjem. Obsega 5 km gradiva (okoli 550 fondov).

Oddelek za mednarodno izobraževanje in sodelovanje: ustanovljen je bil leta 1951.

Oddelek za publikacije: ustanovljen je bil leta 1974. Skrbi za tiskanje publikacij in priročnikov.

Knjižnica in tiskovine: organizirana je bila med leti 1811 do 1814. Ima 100 tisoč knjig. Ni dostopna za zunanje uporabnike, ampak je namenjena izključno interni uporabi.

Muzej za zgodovino Francije: ustanovljen je bil leta 1867. V njem je razstavljena stalna zbirka. Organizira tudi razstave.

V oddelku za izobraževanje skrbijo za vodstvo šolskih skupin ter za zainteresirane organizirajo posebne programe izobraževanja -branje in varovanje starih listin, izdelava pečatov, itd.

V letu 1992 je bilo v Nacionalnem arhivu zaposlenih 421 ljudi, od tega 324 na sedežu v Parizu.

Arhiv za vmesno gradivo (Le Centre des Archives Contemporaines) v Fontainebleau

Ustanovljen je bil leta 1969 v stari stavbi NATA. Leta 1978 se je preselil v novozgrajene prostore. Namen ustanovitve je bil, da se vzpostavi takoimenovani vmesni arhiv, v katerem bi se hranilo najnovejše gradivo, ki nastane pri delu državne uprave. Gradivo še nima statusa arhivskega gradiva. Podvrženo je valorizaciji vsakih 10 let.

Ker je gradiva vedno več in strokovnega kadra premalo, postaja arhiv vedno bolj arhiv za arhivsko gradivo. Valorizacija se ne izvaja več v 10-letnih presledkih.

V prvi fazi gradnje novih skladišč so zgradili skladišče za približno 80 km gradiva. V načrtu imajo izgradnjo 10 podobnih skladišč v skupni kapaciteti 800 km. Leta 1984 so zgradili skladišče št. 2. V letu 1996 pa načrtujejo dokončanje skladišča št. 3. Sedanje kapacitete so 210 km, od katerih je 180 km že zasedenih.

Zaposleno je približno 50 ljudi. Notranja organizacija je naslednja:
- tehnični oddelek: izvaja nadzorstvo nad skladišči in skrbi za normalno delovanje inštalacij in opreme
- oddelek, ki skrbi za gradivo, ki ga pošiljajo misioni. Dostopnost in izposoja se izvaja s pomočjo računalniškega programa PRIAM 1. Količina gradiva, ki ga sprejmejo vsako leto, je od 8 do 10 km.
- oddelek CONSTANCE: skrbi za uporabnost in dostopnost nosilcev informacij, ki so na magnetnih trakovih
- oddelek, ki odgovarja na prošnje ministrstev, za dostavo gradiva, ki ga potrebujejo za delo. Prejmejo približno 15 tisoč prošenj na leto za dostavo gradiva. Naročanje se opravlja s pomočjo računalniškega programa PRIAM 2.
- fotooddelek: prevzema, varuje, hrani in obdeluje informacije, posnete na video trakove.

Arhiv podjetij (Centre des Archives du Monde du Travail) v Roubaixu

V začetku 80. let se je francoska vlada odločila, da bo ustanovila poseben arhiv za varstvo gradiva podjetij. Sprejet je bil predlog, da se arhiv ustanovi v regiji Nord - Pas - de -Calais, zgodovinsko gledano predvsem zaradi bogastva industrije. Leta 1984 so začeli z obnovo stare zapuščene tekstilne tovarne v Roubaixu. V obnovljeno tekstilno tovarno so se preselili januarja 1993.

Leta 1993 je bilo v arhivu zaposlenih 13 ljudi, od tega 4 konservatorji arhivisti, 2 dokumentalista arhivista, tajnica za dokumentacijo, 5 tehnikov manipulantov in bišnik.

Do sedaj so z darovi, odstopom ali deponiranjem ustvarili okoli 50 fondov v dolžini 4 km.

Arhiv kolonij (Le Centre des archives d'Outre - mer) v Aix - en - Provence

Gradivo se je že začelo zbirati konec 18. stoletja, ko je bil ustanovljen arhiv mornarice in kolonij. Arhiv je bil preseljen iz Pariza v Aix - en - Provence v 60.letih. Gradivo je razporejeno po teritorijih: Ekvatorialna Afrika, Alžirija, Francoska Somalija, Indija, Indokina in Madagaskar. Hrani 38 km gradiva. Zaposleno je 33 delavcev in od tega 14 arhivistov in dokumentalistov, 12 pisarniških delavcev, 7 fotografov in restavratorjev.

Departmajski arhivi

Poleg Nacionalnega arhiva obstajajo tudi departmajski arhivi. V Franciji je 95 departmajev in 4 departmaji zunaj Francije. Vsi imajo svoje arhive.

Departmajski arhivi so nastali leta 1796. Po zakonu o decentralizaciji v 80. letih tega stoletja so departmaji in mesta lastniki arhivov in ne več država. Departmaji sami skrbijo za financiranje. V vseh departmanskih arhivih je skupaj zaposlenih 2114 ljudi. V letu 1993 je imelo 25 departmajskih arhivov zaposlenih od 9 do 13 delavcev, 50 arhivov od 14 do 25 delavcev in 25 arhivov od 26 do 74 delavcev. Za arhivsko gradivo obstaja enotna klasifikacija. Kot v Nacionalnem arhivu je gradivo razdeljeno po obdobjih in serijah.

I. Staro gradivo: pred letom 1790: serije A do L
II. Starejše, novo in najnovejše gradivo: serija J
III. Novo gradivo: od 1790 do 1940: serije K do Z
IV. Najnovejše gradivo: po letu 1940: serija W
V. Gradivo mest in bolnic. Serije E do H
VI. Posebno gradivo: serije Fi (karte, načrti, plakati, razglednice, fotografije, gravure, arhitekturni načrti); Mi (mikrofilm - varnostni in dopolnilni) in AV (avdiovizualni).

Arhivi mest

Hranijo gradivo mest. Po sedanji administrativni razdelitvi je v Franciji preko 36 tisoč komun. Ena izmed stotih ima urejeno arhivsko službo. Veliko gradiva mest hranijo departmajski arhivi.

Obstaja 329 arhivskih služb z 963 zaposlenimi. Gradiva je za 378 km. V večjih mestih je zelo dobro organizirana arhivska služba.

Poleg navedenih arhivov obstajajo tudi posebni arhivi. Ti arhivi niso del Direkcije francoskih arhivov:

Arhiv Ministrstva za vojsko (Les Archives des services historiques des armées)

Sestavljajo ga samostojni arhivi mornarice, letalstva in kopenske vojske. Vsi trije imajo sedež v gradu Vincennes na obrobju Pariza.

Arhiv mornarice

Najstarejše gradivo je iz 15. stoletja. Gradivo se tudi nahaja v posameznih mornariških oporiščih v Toulonu, kjer hranijo gradivo za območje Sredozemlja in Levanta, v La Rochellu za Severno Ameriko, v Lorientu za Vzhodnoindijsko družbo in v Brestu. V teh oporiščih hranijo ladijske dnevnike, poročila o potovanjih in podobno.

V Vincennesu je administrativno gradivo. Vsega skupaj je približno 40 km gradiva in od tega 12 km na sedežu.

Oganizacija je naslednja:
- arhiv s čitalnico
- raziskovalni oddelek, kjer so zaposleni zgodovinarji, ki skrbijo za objavo zgodovinskih študij s področja pomorstva. Povezujejo se z univerzami in inštituti, ki se ukvarjajo s proučevanjem zgodovine mornarice. Pomagajo in svetujejo študentom in drugim raziskovalcem pri pripravi diplomskih in raziskovalnih nalog.
- oddelek, ki skrbi za vojaške simbole (zastave, medalje).

Zaposlene so vojaške osebe in civilisti.

Arhiv kopenske vojske

Hranijo vse gradivo, ki se nanaša na delo kopenske vojske (inšpekcijska poročila, poročila z manevrov itd.). Za predrevolucijsko obdobje so zelo pomembna pisma (poročila) maršalov, ki so jih pošiljali kralju. Za porevolucijsko obdobje so zelo pomembni imenski registri vojakov (Registre -Matricules des Corps). Za obdobje 1. svetovne vojne so pomembni dnevniki pohodov (Journal des Marches) za vsako enoto posebej. Hranijo tudi posebne dosjeje častnikov in podčastnikov.

Arhiv letalstva

Hrani podobno vrsto gradiva kot zgoraj navedena arhiva. Imajo zelo obsežen arhiv zračnih posnetkov.

Za vse tri arhive velja, da je gradivo normalno dostopno, razen za posebne kategorije gradiva, ki so dostopne po preteku 60 let:
- dokumenti, klasificirani kot vojaška tajnost in zelo zaupno
- dosjeji, poročila in imenski podatki, ki so pomembni za varnost države in nacionalno varnost
- dosjeji 2. biroja in oddelka, ki zbira vojaške podatke iz tujine
- kontraobveščevalni dosjeji
- arhiv žandarmerije, podatki, ki se nanašajo na privatno življenje
- dosjeji, ki se nanašajo na vojaško varnost.

Arhiv Ministrstva za zunanje zadeve

Začetki arhiva segajo v 17. stoletje, v čas Ludvika XIV. V arhivu je zaposlenih 40 delavcev in hrani 40 km gradiva. Hranijo naslednje kategorije gradiva:
- gradivo, ki se nanaša na mednarodno delovanje Francije
- arhiv glavne administracije, ambasad in konzulatov, predstavnikov Francije v mednarodnih organizacijah
- privatni arhivi diplomatov
- zvočni arhiv, v katerem je shranjeno posneto gradivo pričevanj diplomatov. Izpraševanje vodita konservator arhivist in zgodovinar. Pričevanja se obravnavajo kot privatno gradivo.
- fotografije
- videokasete, ki jih snemajo samo za interno uporabo.

Arhiv je razdeljen v več oddelkov:
- geografski oddelek: veliko veljavo ima v času mednarodnih kríz. Hrani pomembne podatke za določanje mej med Francijo in sosednjimi državami.
- knjižnica
- oddelek za mednarodne pogodbe: zbira in hrani bilateralne ali multilateralne pogodbe, ki so bile podpisane v Parizu.
- zgodovinski oddelek
- oddelek za delo z gradivom: imajo pet regionalnih centrov po svetu, kjer hranijo gradivo ambasad in konzulatov. Gradiva ne pošiljajo v Pariz.

Pri uporabi in dostopnosti gradiva obstajajo razlike med Arhivom ministrstva za zunanje zadeve in ostalimi arhivi. Gradivo je težje dostopno, ker morajo tuji raziskovalci imeti pismo s priporočilom, ki ga izda kulturni oddelek francoske ambasade države, iz katere je raziskovalec. Državljani Evropske unije tega pisma ne potrebujejo.

Pred pretekom 60 let ni mogoče dobiti naslednjega gradiva:
- dokumentov, ki imajo oznako strogo zaupno
- dokumentov in poročil, ki se nanašajo na varstvo in obrambo države
- dokumentov in poročil, ki se nanašajo na osebno življenje diplomatov
- arhiva centralne administracije, diplomatskih in konzularnih predstavništev, predstavništev Francije v mednarodnih organizacijah, ki so pomembni za varstvo države, nacionalno varnost in privatno življenje
- dokumentov, ki se nanašajo na meje.

Arhitekturni arhiv XX. stoletja

Ustanovljen je bil leta 1977 in je del Ministrstva za gradnje. Hrani 3 km gradiva (200 tisoč načrtov). Pridobijo ga z darovi posameznikov in inštitucij. Gradivo je last države. Zaposleni so 4 delavci: vodja, 2 dokumentalista in manipulant.

Za boljše varovanje in dostopnost gradiva sta podpisala leta 1986 Nacionalni arhiv in Francoski inštitut za arhitekturo pogodbo, po kateri opravlja kontrolo nad omenjenim arhivom Nacionalni arhiv.

Nacionalni geografski inštitut - Nacionalna fototeka

Hrani približno 3.700.000 klišejev, nastalih v obdobju od 1921 do danes. To so predvsem zračni posnetki Francije. Večina fotografij je črno-belih, čeprav je v novejšem času veliko barvnih in infrardečih fotografij.

III. Misija Nacionalnega arhiva (La Mission des Archives nationales)

Nacionalni arhiv po zakonu iz leta 1979 skrbi za varstvo arhivskega gradiva, kontrolira nastanek dokumentarnega arhiva pri delu centralnih, lokalnih organov itd.

Kontrola nad dokumentarnim gradivom, ki nastaja pri delu državne uprave, se izvaja preko sekcije za misione in arhiva za vmesno gradivo. Ti dve službi sta komplementarni in istočasno neodvisni ena od druge. Ker ne obstaja klasifikacijski sistem pisarniškega poslovanja, se je pokazala potreba po nepretrgani prisotnosti Nacionalnega arhiva v državni upravi.

Cilji in pogoji dela misionov so se globoko spremenili od svojega nastanka v letu 1952. V letu 1952 je bil ustanovljen prvi mision na Ministrstvu za notranje zadeve. V naslednjih letih so bili ustanovljeni nadaljnji misioni.

Naloga misionov je:
- dajanje nasvetov in pomoč pri nastajanju dokumentarnega gradiva. To nalogo opravljajo s pomočjo razširjanja brošur, plakatov, s prikazovanjem poučnih filmov, ki na praktičen

in zanimiv način prikazujejo delo v arhivu. Organizirajo obiske v arhivih in posvetovanja ter enodnevna in večdnevna izobraževanja za vodje oddelkov na ministrstvih in njihove namestnike.
- kontrolirajo nastanek dokumentarnega gradiva in to s pomočjo takoimenovanega seznama gradiva (Tableaux de gestion). Seznam vsebuje vse gradivo, ki nastane v posameznem oddelku. Izdelata ga arhivist s pomočjo vodje oddelka ali njegovega namestnika. O njegovi vsebini morata biti soglasni obe strani. Ko je seznam dokončen, ga podpišeta generalni direktor Nacionalnega arhiva in pristojni minister.
- pošiljanje gradiva v Fontainebleau
- popis gradiva in izdelava inventarja
- omogočanje komunikacije med ministrstvom in arhivom za vmesno gradivo. Vse zahteve za uporabo gradiva v administrativne namene posamezni oddelki ministrstva naslovijo na pristojni mision, ki nato zahtevano gradivo naroči arhivu.

Najlepše prikažejo vlogo in delo misionov besede vodje sekcije za misione pri Nacionalnem arhivu Christine Petillat: "Prisotnost arhivistov na kraju, kjer nastaja gradivo, jim omogoča dobro poznavanje funkcioniranja državne uprave, tako v preteklosti kakor danes. Bistrovidno sprejeti, pretehtati kvaliteto informacij, ki se nahajajo v gradivu, oceniti interes državne uprave in zgodovine, sprejeti odločitve, ki se nanašajo na varstvo gradiva, ter analizirati ga. Na kratko to pomeni, pridobiti si zmožnost valorizirati dokumentarno gradivo z vso odgovornostjo in resnostjo, ki je značilna za "veliko" tradicijo arhivistike."

IV. Šolanje francoskih arhivistov

Obstajata dve fakulteti in dve visoki nacionalni šoli, ki skrbijo za šolanje arhivistov. Ti dve fakulteti sta:

Filozofska fakulteta (Faculte des lettres et civilisation) v Lyonu. Ustanovljena je bila v študijskem letu 1978-1979. Študij traja tri leta. Namen je izšolati arhiviste, ki bodo lahko delali v javnih in privatnih arhivih.

Univerza v Visoki Alzaciji (Universite de haute Alsace) v Mulhouseu. Ustanovljena je bila leta 1977. Obstaja možnost tristopenjskega študija. Študij na prvi stopnji traja dve leti, na drugi stopnji štiri leta in na tretji pet let.

Najpomembnejša šola za izobraževanje arhivistov je visoka nacionalna šola Ecole nationale des Chartes v Parizu.

Ima status fakultete. Ustanovljena je bila leta 1821. Študij traja tri leta, kar je ekvivalentno šestletnemu študiju. Študentje so funkcionarji Ministrstva za kulturo, kar pomeni, da v času študija prejemajo plačo. Podpišejo pogodbo, da bodo po končanem študiju 10 let delali v arhivih. Možnost študija na tej šoli imajo tudi tuji študentje.

Pogoji sprejema so zelo strogi. K temu prispeva še vsakoletni omejeni vpis. Ministrstvo za kulturo vsako leto s posebnim dekretom določi število prostih mest. Število je vsako leto drugačno, glede na potrebe.

V prvi letnik se lahko vpišejo študentje, mlajši od 27 let in to tisti, ki imajo opravljeno maturo in obvezni dve leti predpriprav na točno določenih gimnazijah v Parizu, Toulusu in Strashourgu. Pred vpisom so obvezni sprejemni izpiti iz latinščine, tujih jezikov in poglavij iz francoske zgodovine.

Študij je razdeljen na sekcije A in B. Sekcija A je namenjena poglobljenemu študiju srednjega veka. Sekcija B je namenjena študiju zgodovine po letu 1815. V sekciji A je obvezna latinščina, kar pri sekciji B ni predpisano.

Obstaja tudi možnost direktnega vpisa v drugi letnik in to z odgovarjajočo diplomo druge fakultete in predloženo znanstveno-raziskovalno nalogo. Tudi tukaj obstaja določba omejenega vpisa.

Namen študija je, da študentje osvojijo večdisciplinarne metode (diplomatiko, kronologijo, zgodovino umetnosti itd.) ter pridobijo izkušnje pri raziskovanju. Ta znanja so za arhivista pomembna pri razumevanju, kritičnem sprejemanju, interpretiranju, izkoriščanju in varovanju kulturne dediščine.

Na šoli sta tudi smeri za arheologe in muzealce.

V letu 1990 je bila ustanovljena še ena visoka šola Ecole nationale du patrimoine v Parizu.

Ustanovilo jo je Ministrstvo za kulturo. Na njej študirajo diplomanti Ecole nationale des Chartes. Šolanje traja 18 mesecev. Za smer arhivistika obstaja interni vpis, kar pomeni, da se lahko na študij vpišejo samo tisti, ki so končali zgoraj navedeno šolo. Tisti, ki so končali fakulteto v Lyonu in Mulhousen, se nanjo ne morejo vpisati.

Namen študija je, da se arhivisti čimbolje seznanijo z delom, ki jih čaka v arhivih. Tako se podrobneje seznanijo z:
- pravnimi, administrativnimi, finančnimi in socialnimi problemi
- tehničnimi pripomočki in informatiko
- tujimi jeziki
- problemi pri gradnji arhivskih stavb
- analizo konservacije in restavracije.

Ne nazadnje ostaja še ena ustanova, kjer se izobražujejo ne samo francoski, ampak tudi tuji arhivisti. To je Stage technique international d'Archives v Nacionalnem arhivu.

ZUSAMMENFASSUNG

FORTBILDUNG AM STAGE TECHNIQUE INTERNATIONAL D'ARCHIVES IN PARIS

VLADIMIR SUNČIČ

Der Beitrag ist in drei Kapitel geteilt, in denen neben der Darstellung der Fortbildungsweise und des -inhalts die innere Organisation französischer Archive und des Archivnetzes, die Rolle der Missionen, sowie auch die Ausbildung französicher Archivisten kurz vorgestellt wurden.

Die Fortbildung verlief im Nationalarchiv Frankreichs. Das Programm fachlicher Ausbildung wurde von Frau Paule Rene - Bazin, Konservatorin und Leiterin der Abteilung für internationale Ausbildung im Nationalarchiv vorbereitet und geführt.

Diese Fortbildung wird jedes Jahr organisiert und findet ununterbrochen ab 1951 statt. Jedes Jahr nehmen ungefähr 30-50 Zuhörer daran teil. Stage wird vor allem von Berufsarchivisten mit Hochbildung und mehrjährigen Erfahrungen besucht. Das Programm dauert 180-200 Stunden, davon 150 Stunden von Vorlesungen, übrige Stunden sind für praktische Arbeit gemeint.

Am Ende wird jedem Teilnehmer das Zertifikat über gemachte Fortbildung ausgestellt (Certificat).

Dieses Jahr war das Fortbildungsprogramm auf fünf Gruppen aufgeteilt und zwar: Geschichtsdarstellung französischer Archivwissenschaft, Rechts- und institutioneller Rahmen, Archivbestände und Archivgutbehandlung, Moderne Träger der Informationen und ihre Sicherung (materielle Sicherung) und Archive und Besucher. Während der Fortbildungszeit wurde eine dreitägige Studienreise nach Bretanien organisiert.

Dann wird die innere Organisation französischer Archive und des Archivnetzes dargestellt.

Weiter werden die Entstehung, Entwicklung und die Aufgaben der Missionen des Nationalarchivs in der Staatsverwaltung (La Mission des Archives nationales) behandelt.

Am Ende wird die Übersicht und das Programm der Fakultäten und Hochschulen, an denen französiche Archivisten studieren, gegeben.

Pionirji privatne šole v Bovcu za časa zavezniške uprave, fotografirani na festivalu v Tolminu 8. junij 1947
Goriški muzej, fototeka

Restavriranje Kranjskega antifonarja

JEDERT VODOPIVEC

Uvod

Restavriranje knjižnih vezav je bilo in je še vedno precej zapostavljeno pred ostalimi področji. Vezave so ostale na obrobju in neraziskane tudi zato, ker so se raziskovalci starejšega gradiva osredotočali predvsem na vsebinsko in estetsko področje, manj ali zelo malo pa na raziskavo materialov, struktur in tehnike knjižnih vezav, ki so še kako pomembne pri zaščiti sporočila, zapisanega v knjižnem bloku.

Vezava je bila in je pogosto mišljena samo kot dekorativna zaščita spetim listom, vendar pa je posebno v preteklosti imela veliko večjo vlogo, kajti zadostiti je morala tudi zahtevam po funkcionalnosti in trpežnosti.

Ohranjenih originalnih srednjeveških vezav je danes zaradi usode, ki jo je imela knjiga v različnih obdobjih, izredno malo.

Karolinških vezav je v svetu znanih nekaj več kot sedemdeset, romanskih okoli sto, gotskih pa je sorazmemo največ, tudi zato, ker najdemo v njih vezane kodekse preteklih obdobij. Na žalost pa je veliko srednjeveških kodeksov prevezanih v renesančne in mlajše, zanje povsem neprimerne vezave.

Zato so ohranjeni primeri pomembni spomeniki, ki jih je potrebno posebej varovati. Predvsem bi jih morali primerno hraniti in zaščititi pred prepogosto uporabo, restavratorske posege pa omejiti na najnujnejše primere.

Od tu izhaja potreba po temeljitem poznavanju materialov, tehnik in struktur, ki so sestavni del knjige. Samo tako bomo lahko izboljšali splošni nivo zaščite knjige in strokovno izvedli restavratorske posege.

Podatkov in raziskav o vezavah na starejših in najstarejših knjigah, ki so ohranile prvotno podobo in jih hranimo na Slovenskem, ni. Področje vezav je nekoliko bolj obdelano v tuji literaturi.[1] Zato je potrebno znana in objavljena spoznanja pogosto poiskati, urediti ter jih povezati z našimi konkretnimi primeri.

Glede na to, da srednjeveških kodeksov v Sloveniji ni ravno veliko, originalno ohranjenih vezav pa še nstrezno manj, je pred restavratorskim posegom potrebno vsakič pretehtati njegovo upravičenost.

S pravilno zaščito in omejeno uporabo lahko velikokrat prav zadovoljivo zaščitimo gradivo v originalni podobi, ker se moramo zavedati, da je vsak restavratorski postopek, tudi še tako minimalen, vedno poseg v spomenik.

Če pa je zaradi narave poškodbe restavriranje res nujno, je izredno pomembno pripraviti natančno dokumentacijo stanja pred posegom ter opisati opravljene konservatorsko-restavratorske posege.

Tako smo v letu 1992/93 v restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije restavrirali t.i. Kranjski antifonar,[2] iluminiran rokopis na pergamentu, last Nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Vezan je v dveh volumnih, prvi del - Rkp 17 je datiran z letnico 1491.

Kodeks je nastal na izteku srednjega veka, ko se nova doba kaže tudi na knjigi, vendar ga zaradi pergamenta kot pisne podlage ter rokopisnega zapisa, bogato okrašenega z ilumiranimi in kaligrafskimi inicijalami, uvrščamo med srednjeveške rokopisne knjige.

Vezavi, ki sta nastali sočasno ali le nekoliko pozneje kot zapis, pa nimata več samo srednjeveških prvin. Novosti so predvsem v konstrukciji in oblikovanju hrbta (konopljine vezice namesto usnjenih, rahlo okroglen hrbet namesto ravnega), medtem ko je dekoracija platnice (bronasti vogalni okovi ter ornamentika na usnjenih platnicah) še pozno gotska.

Največjo težavo pri restavriranju je predstavljala rekonstrukcija vezave. Ugotoviti smo morali, ali je ohranjena vezava na drugi knjigi - NŠAL 18 - originalna, kaj je prvotno in kaj dodano pri delni prevezavi prvega dela - NŠAL 17 - ter ali je način vezanja ohranjen na drugi knjigi, primeren za rekonstrukcijo vezave rokopisa na pergamentni podlagi.[3]

---

1 Carlo FEDERICI: La legatura Medievale, Istituto centrale per la patologia del libro, Editrice Bibliografica, Milann 1993. Edith DIEHL: Bookbinding its Backround and technique, Dover Publications, New York 1980. Heinz PETERSEN: Buchcinbande, Akademische Druck - Verlagsanstalt, Graz 1991.
P. NEEDHAM: Twelve Centuries of Bookbinding, New York 1979.
J.A. SZIRMAI: The Evolution of the Structure of the Medieval Codex: Consequencws for Conservation and Restoration, Papers if the conference on Book and Paper Conservation, Budapest 1992, str. 20-32.

2 M. KOS, F. STELE: Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, str. 149-158. Jurij SNOJ: Antifonal iz Kranja: Uvod v oblikoslovno razčlenitev, Bogoslovni vestnik 1990/91, str. 192-203. Nataša GOLOB: Pergament je najplemenitejša pisna osnova str. 73, Jedert VODOPIVEC: Hramba, zaščita in restavriranje... str. 90 v: Samostani v srednjeveških listinah, katalog k razstavi, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1993. NŠAL 17 razstavljen na razstavi ob simpoziju Gotika v Sloveniji, Narodna galerija okt. - nov. 1994. Nataša GOLOB: Antifonar iz Kranja: kratka kodikološka in umetnostnozgodovinska oznaka (v tisku v: Varstvo Spomenikov, Ljubljana 1995).

3 Jedert VODOPIVEC: Restavriranje vezave poznogotskega rnkopisa, poročilo o restavriranju s slikovnimi prilogami (v tisku v: Varstvo Spomenikov, Ljubljana 1995).

STANJE PRED RESTAVRIRANJEM

Sodeč po poškodbah na našem rokopisu, sklepamo, da sta bili knjigi prvotno v rabi. Prav gotovo prva knjiga bolj kot druga, saj je bila tudi njena delna prevezava že povsem uničena. Pri drugi knjigi se je sicer prvotna vezava ohranila, tudi na hrbtnem delu, vendar sta bili vezavi v obeh primerih tako poškodovani, da nista mogli več služiti svojemu osnovnemu namenu, to je zaščiti knjižnega bloka.

Zaradi uničene vezave sta bili poškodovani in še naprej izpostavljeni predvsem prvi foliji pergamentnega knjižnega bloka.

Knjižni blok:

Pergamentni knjižni blok je sestavljen iz 246 folijev, ki razen prve lege niso bili zelo poškodovani. Ti so bili zaradi pogoste uporabe na hrbtni strani natrgani, nekateri pomečkani, naslovna iluminirana stran pa ob robovih zamazana in potrgana.

Obreza je brez posebnosti.

Vezava:

Predlisti niso ohranjeni, notranji strani platnic sta bili polepljeni s papirjem, ki je mlajši.

PRVA KNJIGA - NŠAL 17

Antifonar iz leta 1491, stanje pred restavriranjem
Nadškofijski arhiv Ljubljana, št. 17

Usnjeni del:

Preko lesenih platnic je bilo prilepljeno temno rjavo goveje usnje s slepim tiskom, pri čemer so uporabili ročne valjaste pečatnike s tremi ornamenti in enega za ravne linije v naslednjem zaporedju od sredine proti robu:

Zadaj :	
1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm
1. ravni liniji	
presledek	32 mm
1. ravni liniji	
3. napis Marija	6,5 mm
4. živalski ornament	6 mm
1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm

Zaradi obrabe usnjene platnice so ornamenti na sprednji platnici nejasni, veliko bolje so vidni na hrbtnem delu.

Knjiga je bila že delno prevezana.[4] Ker je bila verjetno poškodovana le vezava, so platnici ohranili, odrezali so samo pas usnja ob hrbtnem delu, 120 mm od hrbtnega dela in knjižni blok dokaj nerodno prevezali na šest usnjenih vezic, ki so bile pritrjene na zunanji del lesene platnice.

Vezice:

Hrbtni del usnja je manjkal, tako da so se lepo videle mlajše usnjene vezice in sledovi prvotnega šivanja. Šest dvojnih usnjenih vezic (šivanih v razmiku 0 - 52 - 1146 - 237 - 328 - 417 - 510 - 573 mm) je bilo pritrjenih z železnimi žeblji v pravokotne zareze na zunanji strani lesene platnice. Te, že močno poškodovane vezice (na sprednjo platnico je bila pritrjena le četrta od zgoraj navzdol), so vse, kar je ostalo od prevezave, pod katero so se jasno videli vbodi za pet prvotnih vezic (konopljine dvojne vrvice), šivanih na razmiku 0 - 95 - 185 - 277 - 370 - 460 - 560 mm. Da je bila knjiga na hrbtu polepljena in utrjena kažejo tudi ostanki pergamentnih trakov in klejnega lepila .

Lesene deske:

Leseni platnici (velikosti:575 mm x 414 mm x 11 mm) sta večji od knjižnega bloka. Les je bukov, lepljen prečno iz štirih delov. Na notranji strani sta deski ojačani ob hrbtnem in zunanjem robu s prečno vloženimi orehovinastimi zagozdami (22, 28, 570 x 5 mm). Deski sta močno črvivi, tako da tudi utrjeni in restavrirani ne bi mogli več nositi teže pergamentnega knjižnega bloka.

Vzdolž hrbtnega dela je rob lesene platnice posnet z obeh strani. Rahlo so posneti tudi ostali trije robovi (zgornji, spodnji in zunanji).

Na zunanjem robu zadnje platnice sta vidni zarezi na razdalji 0 - 103 - 152 - 427 - 474 - 580 mm, ki sta služili za pritrditev pasov, ki so knjigo zapirali.

Na notranji strani hrbtnega roba so lepo vidni žlebički, skozi katere so bile speljane vezice prvotne vezave. Na zunanji strani pa so zarezani v les krajši (45 mm x 20 mm x 2 mm) in daljši (55 mm x 20 mm x 2 mm) pravokotniki. Krajše so vrezali pri prevezavi in so služili za pritrditev usnjenih vezic. Daljši pa so ostali brez prave vloge. Pravzaprav lahko le nakazujejo, da so prvotno imeli namen knjigo šivati po ustaljeni tehniki na usnjene vezice, značilni za gotske rokopise, vendar so se premislili in jo raje zašili na takrat sodobnejši način, na konopljine vezice.

Bukove deske so bile z obeh strani prelepljene še z močno poklejeno netkano konopljino tkanino, ki je služila za boljšo vez med leseno desko in usnjeno platnico na zunanji strani in pergamentnim predlistom na notranji strani.

Kapital:

Kapital ni ohranjen, vidni so le ostanki konopljine vrvice v žlebičkih na zgornjem in spodnjem robu notranje strani lesenih platnic.

Okovi:

Od okovanih delov so ohranjeni trije bronasti vogalni okovi (dva spredaj, eden zadaj) v podobi režečega leva s krono na glavi. Srednjski kovinski okrasni okov se ni ohranil, vidni so le sledovi žebljev.

Sponke in pasovi:

Pasovi, ki so zapirali knjigo, niso ohranjeni. Na zunanjem delu lesenih platnic so vidne zareze za pasove, ki so se sodeč po sledeh žebljev zapirali na sprednji strani (približno 160 mm od zunanjega roba v višini 130 mm od spodnjega oz.. zgornjega roba).

DRUGA KNJIGA: NŠAL. Rkp. 18

Knjižni blok:

Pergamentni knjižni blok je sestavljen iz 233 ohranjenih folijev, ki razen prvih niso zelo poškodovani. Prva lega je nepopolna in se prične kar z naslovno iluminirano stranjo. Ta je bila zaradi izpostavljenosti in obrabe ob robovih močno zamazana in na nekaterih mestih tudi potrgana.

Obreza je brez posebnosti.

Vezava:

Predlisti niso ohranjeni. Prednja platnica je na notranji strani polepljena s papirjem, ki je bil najverjetneje polepljen kasneje. Na zadnji platnici pa je ob notranjem robu ohranjen pas pergamenta, ki bi lahko pripadal izvirnemu predlistu.

4 Natančna datacija ni mogoča, najverjetneje 17. ali 18. stol.

Usnjena prevleka:

Temno rjavo goveje usnje je v enem kosu prekrivalo leseni platnici in hrbtni del skoraj v celoti, manjkal je le spodnji levi del vogala na zadnji platnici, ki je bil podložen z drugim podobnim usnjem in bil komaj opazen tudi zato, ker ga je večji del prekrival vogalni okov.

Dekoracija platnice se po razporeditvi ornamentov nekoliko razlikuje od tistega na prvi knjigi, poleg tega je tu uporabljen še dodatni valjasti pečatnik z rastlinskim motivom. Vendar tudi na tej knjigi dekoracija prednje strani ni popolnoma enaka hrbtni. Uporabnjena so enaka ročna tiskala, razlikujeta pa se po razporeditvi ornamentov.

Za slepi tisk so tu uporabljeni ročni valjasti pečatniki s štirimi ornamenti in enim za ravno linijo.

Spredaj:

1. ravni liniji	
3. napis Marija	6,5 mm
4. živalski ornament	6 mm
1. ravni liniji	
5. rastlinski ornament	15 mm
1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm
1. ravni liniji	

Zadaj:

1. ravni liniji	
4. rastlinski ornament	15 mm
1. ravni liniji	
3. napis Marija	6,5 mm
4. živalski ornament	6 mm
1. ravni liniji	
5. rastlinski ornament	15 mm
1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm

Vezice:

Hrbtni del je bil na zgornjem, še bolj pa na spodnjem delu precej poškodovan. Pod raztrganino na spodnjem delu, so se lepo videli pergamentni trakovi, vstavljeni kot ojačitev med pet dvojnih konopljinih vezic (šivane na razmiku 0 - 107 - 198 - 290 - 387 - 474 - 580 mm), ki so bile z notranje strani lesene platnice speljane skozi žlebičke v obliki črke V ter zadelane z lesenimi čepki. Na zunanji strani lesene platnice so bili, enako kot pri prvi knjigi, na mestih, kjer so bile speljane vezice, v les izrezane vdolbine v obliki pravokotnika (približno 2 mm globoko, 22 mm široko in 70 mm visoko). Ostale so brez prave vloge in le nakazujejo, da so imeli prvotno namen knjigo šivati po ustaljeni tehniki na usnjene vezice, značilni za gotske rokopise, vendar so se premislili in jo raje zašili na takrat sodobnejši način, na konopljine vezice. Da ne bi motilo, so te poglobljene dele zapolnili z usnjeni trakovi ter jih pričvrstili z železnimi žeblji.

Leseni deski:

Leseni platnici sta bukovi (velikosti 575 mm x 410 mm x 11 mm), lepljeni iz štirih delov. Na notranji strani sta ojačani s prečno vloženimi orehovinastimi zagozdami (22, 28, 570 mm x 5 mm) enako kot pri prvi knjigi.

Vzdolž hrbtnega dela je rob lesene platnice posnet z obeh strani.

Deski sta nekoliko manj črvivi kot tisti na prvi knjigi, vendar dovolj, da tudi utrjeni in restavrirani ne bi mogli več premagovati teže knjižnega bloka.

Tudi ti dve sta bili z obeh strani prelepljeni z netkano konopljino tkanino, ki je služila za boljšo povezavo usnja oz. pergamenta z leseno podlago.

Kapital:

Tudi tu se kapital ni ohranil. Ohranili so se le ostanki konopljine vrvice v žlebičkih, ki so služili za pritrditev kapitala na notanjih straneh lesene platnice.

Okovi:

Od vogalnih okovov so ohranjeni štirje bronasti okovi (eden spredaj, trije zadaj) v podobi režečega leva s krono na glavi. Srednski kovinski okras je ohranjen s tremi fragmenti, dva spredaj in eden zadaj.

Sponke in pasovi:

Pasovi, ki so zapirali knjigo, niso ohranjeni. Sodeč po sledovih žebljev na sprednji strani platnice (približno 160 mm od roba v višini 130 mm od spodnjega oz. zgornjega roba), se je tudi ta zapirala na sprednji platnici z usnjenima pasovoma, ki sta bila pritrjena na zunaji rob zadnje platnice.

RESTAVRIRANJE PERGAMENTNIH FOLIJEV

Po natančnem dokumentiranju stanja pred restavriranjem smo po razvezavi pričeli s suhim čiščenjem (mehak čopič in radirka) posameznih pergamentnih listov. Na prvi knjigi (NŠAL 17) smo nagubane prve folije navlažili z zmesjo etanola in vode v razmerju 1:1 ter jih pod blagim pritiskom sušili med vpojnimi papirji približno dva tedna. Za restavriranje zatrganih mest smo uporabili metilcelulozno lepilo in japonski papir.

Na drugi knjigi (18) smo prav tako suho očistili vse folije, jih po potrebi poravnali in restavrirali na naprej opisan način. Zatrganine so bile najpogostejše na pregibih zunanjih folijev posameznih leg. Naslovno iluminacijo, ki je bila zaradi manjkajočih folijev prva in najbolj izpostavljena ter zato tudi najbolj poškodovana, smo še dodatno očistili, navlažili s pomočjo goretexa z raztopino alkohola in vode, ravnali med vpojnimi papirji pod blagim pritiskom ter manjkajoče dele dopolnili z japonskim papirjem primerne debeline in barve. Zaradi neustreznosti današnje-

ga pergamenta je praksa, da manjkajoče dele in raztrganine na pergamentnih dokumentih dopolnjujemo z japonskim papirjem in ne s pergamentom, ker dodani pergament največkrat nima enakih lastnosti kot originalni. Da se izognemo slabemu stiku, gubanju in podobnim nevšečnostim, uporabljamo v takih primerih raje ustrezen japonski papir, katerega mehanske lastnosti so primernejše in ne povzročajo toliko nevšečnosti.

RESTAVRIRANJE VEZAVE - NŠAL 17

pergamentnega knjižnega bloka klej ni primeren. Tako polepljen hrbet bi bil pretrd in ne bi dopuščal mehkega odpiranja. Namesto metilceluloznega lepila lahko uporabimo tudi škrobno lepilo ali zmes obeh.

Originalnih pergamentnih trakov, ki so služili za utrditev hrbta, nismo mogli ponovno uporabiti, ker so bili natrgani na več mestih. Za zamenjavo teh trakov z usnjenimi smo se odločili, ker današnji pergament nima več tiste prožnosti kot

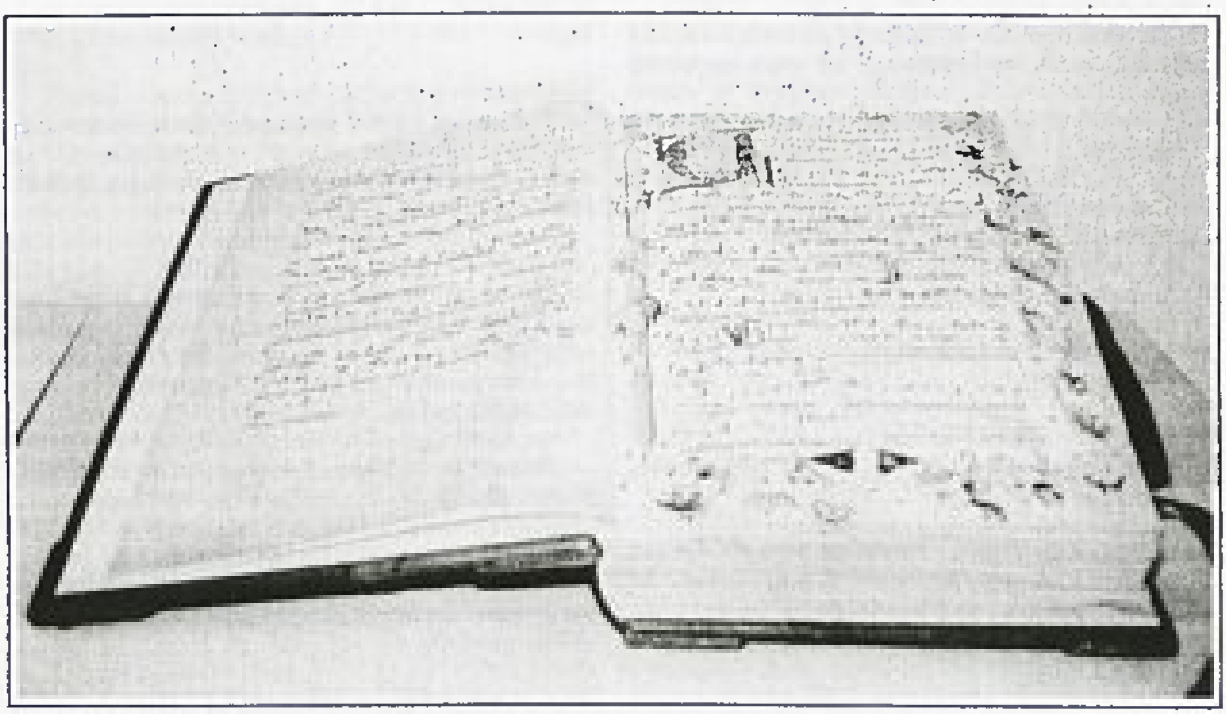

Antifonar iz leta 1491, stanje po restavriranju
Nadškofijski arhiv Ljubljana, št. 17

Glede na stanje pred restavriranjem, glede na podatke, odkrite na lesenih deskah in na podatke iz literature sklepamo, da je vezava, ohranjena na drugi knjigi (NŠAL 18), originalna ter da je bila tudi prva knjiga (NŠAL 17) prvotno vezana na enak način. Zato smo se odločili, da pri obeh knjigah rekonstruiramo vezavo tako, kot je bila ohranjena na drugem delu (NŠAL 18).

Šivanje:

Pergamentni knjižni blok smo zašili na istih mestih, kot je bila prvotna vezava, na pet dvojnih vezic (konopljina vrv). Pri šivanju smo novo nit speljali skozi vbode prvotne vezave.

Oblikovanje hrbta:

Hrbet smo nato rahlo okroglili in ga med vezicami utrdili s prožnim usnjem ter polepili z metilceluloznim lepilom. Za polepljenje hrbta nekoč, zato je primernejša uporaba ustreznega mehkega usnja ali celo japonskega papirja. V našem primeru smo uporabili oljno strojeno svinjsko usnje, posebej namenjeno za restavratorske posege, ki so nam ga odstopili madžarski kolegi.

Lesene deske:

Kot že omenjeno, smo morali originalne bukove deske zaradi prevelike črvivosti, ki je bila še posebej izrazita ob hrbtnem delu, nadomestiti z novimi, za ta namen posebej pripravljenimi in sušenimi deskami iz bukovega fumirja in posebej obdelane bukovine (3).

Deske je bilo takole potrebno pripraviti za vezavo: posneti vogale, vrezati žlebičke za veziee in kapital ter na zunanjih robovih utore za sponke.

Vezice knjižnega bloka so bile speljane, tako kot pri originalni vezavi, z notranje strani lesenih platnic na zunanjo stran, kjer so bile zadelane z lesenimi čepki.

Priprava usnjene platnice:
Ker sta bili originalni usnjeni platnici precej poškodovani, smo knjigo najprej uvezali v novo ročno pobarvano goveje usnje.
Originalne usnjene platnice smo očistili in zaščitili z čistilnim mlekom ter vazelinom (3), po robovih stanjšali in prilepili na novo usnjeno platnico.

Zapiralni pasovi:
Povsem na novo smo rekonstruirali zapiralne pasove z medeninastimi zaključki. Izdelali smo jih po sledeh, najdenihna deskah in usnjeni platnici ter po predlogah sočasnih vezav.

Okovi:
Manjkajoče vogalne okove smo nadomestili z odlitki in jih skupaj z originalnimi vogalniki ter fragmenti sredinske rozete pritrdili na knjigi.

KRONOLOGIJA priprave in izpeljave restavriranja Antifonarja 1491, NŠAL št. 17 in 18:

*3. junij 1992: gradivo prevzeto v restavratorsko delavnico ARS
*junij 1992: popis stanja pred restavriranjem, fotografska dokumentacija
*junij 1992: razvezava
*julij 1992: konservatorsko-restavratorska dela na pergamentnem knjižnem bloku
*september 1992: pričetek izdelave novih lesenih platnic
*oktober 1992 - marec 1993: sušenje novih lesenih platnic
*septtember - november 1992: izdelava manjkajočih vogalnih okovov, odlitih po ohranjenih originalih
*september 1992 - junij 1993: zbiranje in študij literature
*julij 1993: pričetek vezave, restavriranje originalnega usnja
*oktober 1993: zaključek restavratorskih del na prvem delu - NŠAL 17: (13. 10. 1993, razstavljen na razstavi Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, AS 14. 10.-12. 11. 1993).
*november 1993: zaključek restavratorskih del na drugem delu - NŠAL 18
*24. november 1993: gradivo vrnjeno v Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Konserviranje pergamentnih folijev je bilo zaupano v delo restavratorki Ireni Selšek Kavs, knjigoveški del pa knjigovezu restavratorju Matjažu Casarju, ki je izdelal tudi zaščitni škatli. Fotografsko dokumentacijo je posnela Dragica Kokalj.
Za izdelavo novih lesenih platnic smo se obrnili na mizarja Boža Bitenca, za izdelavo manjkajočih vogalnih okovov v podobi kronanih levov, pa na livarja Andreja Kamška.

Pri restavriranju pergamentnih folijev in vezave smo se načrtno izognili zimskim mesecem, kajti takrat je v naših prostorih, zaradi centralne kurjave, relativna vlaga prenizka. Zato smo knjigi preko zime hranili v trezorju z ustrezno klimo. Ta čas smo izkoristili za, študij literature, postopno sušenje novih lesenih desk in izdelavo odlitkov mankajočih vogalnih okovov.

ZUSAMMENFASSUNG

RESTAURIERUNG DES KRAINER ANTIPHONARS

JEDERT VODOPIVEC

Bei der Restaurierung des Krainer Antiphonars stellte die Rekonstruktion des Einbandes die größte Schwierigkeit vor. Wir mußten feststellen, ob der verwertete Einband beim zweiten Buch - NŠAL 18 originell ist, was ursprünglich und was zugesetzt beim Teileinbinden des ersten Teils - NŠAL 17 ist, sowie auch, ob die Weise des am zweiten Buch erhaltenen Einbindens auch für die Rekonstruktion des Einbandes der Handschrift auf der Pergamentunterlage geeignet ist.

Iz prakse za prakso

Stanje arhivskega gradiva zadrug v Arhivu Republike Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ter njegova uporaba

IRENA LAČEN-BENEDIČIČ, NATAŠA BUDNA

S pričujočim referatom sva se namenili podati nekaj osnovnih podatkov o arhivskem gradivu zadrug v Arhivu Republike Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Predstaviti želiva koliko in kakšno ter v katerih fondih je arhivsko gradivo zadrug v obeh arhivih, stopnjo urejenosti gradiva oz. njegovo dostopnost.

Indikator pomena gradiva je prav gotovo zanimanje zanj s strani uporabnikov, zato bova skušali podati še nekaj podatkov s tega področja: kdo uporablja gradivo, s kakšnim namenom in od kod črpa podatke. Pri tem je zanimivo, da je pogosteje kot gradivo zadrug uporabljeno gradivo uprave ali sodišč, ki se nanaša na zadruge.

Arhiv Republike Slovenije

V ARS je gradivo zadrug največkrat med *gospodarskimi* fondi. Skupaj ga je tu približno 148 tm. Po zadnji inventuri (leta 1994) smo naredili začasni popis gradiva, ki prej sploh ni bilo dostopno, in je sedaj delno urejeno: združeno je v dveh večjih fondih: fond **Zveza slovenskih zadrug** (1900-1947, ust. 1899) obsega 38 tm, fond **Zadružna zveza v Ljubljani** (1899-1947, ust. 1907) pa 52 tm. Tretji večji zadružni fond je **Iniciativni zadružni odbor za Slovenijo** (1912-1948, ust. 1946; obsega 7,5 tm). Zadružno gradivo je tudi v fondu **Kranjske kmetijske družbe v Ljubljani**, ki je bila od leta 1933 registrirana kot zadruga z omejenim jamstvom. Pri Ministrstvu za finance je delovala **Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug** (1911-1963, ust. 1947), ki je samostojen fond in obsega več kot 6 tm. Za vse navedene fonde obstaja arhivski popis, ki je nastal ob inventuri (v nadaljevanju inventurni popis). Poleg teh so še 4 fondi kreditnih zadrug in 2 "nekmetijski" zadrugi; zadružno gradivo je pri fondu **Zbornice za trgovino, obrt in industrijo** (1848-1947, približno 5 tm), pri **Gospodarski zbornici Slovenije** (1961-1978) in **Narodni banki Slovenije** (1952-1962) pa je še približno 1 tm tega gradiva.

Pri *negospodarskih fondih* je nekaj gradiva zadrug pri **Kraljevski banski upravi Dravske banovine** - oddelek za trgovino, obrt in industrijo (1929-1941; 138 konvolutov oz. pribl. 4 tm) in pri fondih *uprave po letu 1945*: **Ministrstvo za poljedelstvo LRS** (1945-1946), **Ministrstvo za kmetijstvo LRS** (1948-1951), **Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo LRS** (1945-1951), **Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS** (1945-1951). Tu sta okrog 2 tm zadružnega gradiva.

Zgodovinski arhiv ljubljana

Tudi v ZAL je arhivsko gradivo zadrug pravilorna uvrščeno med *gospodarske fonde*. V Enoti za ljubljansko in obljubljansko območje Zgodovinskega arhiva Ljubljana je med gospodarskimi fondi skoraj 17 tm arhivskega gradiva zadrug. Od tega je malo več kot 9 tm gradiva kmetijskih zadrug, 4,6 tm konzumnih (nabavljalnih) zadrug, 1 tm denarnih zadrug (hranilnic in posojilnic) ter nekaj več kot 2 tm ostalih proizvodnih nekmetijskih (obrtnih, gradbenih) zadrug.

V vseh preostalih štirih enotah Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Novo mesto, Kranj, Škofja Loka in Idrija) imajo **med gospodarskimi** fondi skupaj skoraj 47 tm zadružnega gradiva.[1] Gradivo je tudi pri drugih gospodarskih fondih, v Ljubljani npr. pri fondu Mizarstvo Vič, pri Mestni hranilnici ljubljanski in nekaterih drugih denarnih zavodih.

Pri *negospodarskih fondih* je gradivo zadrug moč najti pri *upravi* (pri krajevnih, mestnih, občinskih ljudskih odborih (npr. v fondu MLO Ljubljana, industrija in obrt - obrtne nabavno-prodajne zadruge, 1947-1951) in v fondih občin (npr. Občina Vič gradivo hranilnic)). Pri *šolskem resorju* najdemo gradivo zadružnih šol, pri *sodnem* pa sodni register zadrug pri Okrožnem gospodarskem sodišču (1848-1954), ki je pomemben vir predvsem za upravno-pravne uporabnike. Teh fondov je v ljubljanski in obljubljanski enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana okrog 10.

Dostopnost gradiva

Arhiv Republike Slovenije

Doslej uporabnikom večinoma nedostopno gradivo smo delno uredili; narejeni so inventurni

[1] Dolenjska 19,3 tm, Gorenjska okrog 2,5 tm, Škofja Loka 12,2 tm, Idrija 12,8 tm.

popisi. Pri iskanju se uporabniki najlažje orientirajo po kraju, kjer je zadruga delovala. Največja zadružna fonda **Zveza slovenskih zadrug** in **Zadružna zveza v Ljubljani** vsebujeta v nekaterih primerih gradivo istih zadrug, ker so le-te spadale najprej pod eno, nato pod drugo. Izločanje gradiva posameznih zadrug bi bilo nesmiselno in težavno delo, predvsem, ker ga je moč najti že s sedanjim popisom (po krajih). Bolj natančen je popis tretjega najobsežnejšega zadružnega fonda - **Iniciativnega zadružnega odbora za Slovenijo** - prav tako z možnostjo iskanja gradiva po krajih.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Za skoraj vse fonde obstajajo arhivski popisi. Nekoliko manj natančno je popisanih v vseh enotah ZAL 11 fondov oz. ok. 2 tm gradiva[2].

Čas in kategorije gradiva

Arhiv Republike Slovenije

Najdlje v preteklost sega gradivo fonda **Kmetske posojilnice za Ljubljano in okolico** - v leto 1881. V prejšnje stoletje segata še fonda **Okrajna posojilnica Litija** (1894) in **Zadružna zveza v Ljubljani** (1899). Sicer je gradivo omejeno na čas med letom 1900 in drugo svetovno vojno.

Glede kategorij gradiva ugotovimo, da fondi vsebujejo zelo podobno gradivo. Če vzamemo pod drobnogled štiri najobsežnejše fonde v ARS (**Zveza slovenskih zadrug, Zadružna zveza v Ljubljani, Iniciativni zadružni odbor za Slovenijo in Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug**) vidimo, da je pri Zvezi slovenskih zadrug in Zadružni zvezi Slovenije največ revizijskih poročil - zaradi narave njunega dela. Enakomerno so zastopani zapisniki sej, finančna dokumentacija, najmanj pa je imenikov članov. Pri Komisiji za likvidacijo kreditnih zadrug je seveda največ likvidacijskih zapisnikov in bilanc likvidiranih zadrug, je pa še korespondenca in kupne pogodbe itd. Zanimivi so popisni listi zadrug pri Iniciativnem zadružnem odboru za Slovenijo, ki jih je izdajal Državni statistični urad DFJ. V tem fondu so še letna poročila, zapisniki strokovne komisije za izvedbo valorizacije...

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Tudi v ZAL se največ gradiva uvršča v čas pred in med drugo svetovno vojno. Gradivo kmetijskih zadrug večinoma zajema čas prvih povojnih let. Najdlje v preteklost sega v ljubljanski in obljubljanski enoti med zadružnimi fondi **Prvo delavsko konzumno društvo Ljubljana** (1895-1948), ki je bilo ob ustanovitvi registrirano kot zadruga.

Pri zadružnem gradivu med kategorijami gradiva prednjačijo zapisniki sej raznih odborov, svetov, zborov, načelstev, kolegijev, ravnateljstev... Sledijo ustanovne listine (vpisi v register, pravila, statuti) in finančna dokumentacija (bilance, zaključni računi, glavne in blagajniške knjige, knjige vinkulacij). Drugi manj pogosto zastopani dokumenti so seznami članov in matične knjige zaposlenih, poročila in kronike, gradbena dokumentacija, revizijska poročila, delovodniki, korespondenca, okrožnice, hranilne knjižice, likvidacije, fotografije.

Kdo uporablja gradivo zadrug?

Uporabnike delimo na znanstveno-raziskovalne in upravno-pravne. Slednji uporabljajo gradivo zgolj za informativne namene, za pridobivanje informacij, ki so potrebne v upravnem, sodnem ali drugem postopku. Uporabniki z znanstveno-raziskovalnega področja so študenti in raziskovalci.

Arhiv Republike Slovenije

Med uporabniki jih je bilo nekaj več z znanstvenega področja. Z upravnega področja jih je bilo zaradi nedostopnosti gradiva malo. Vseh je bilo med 1991 in 1994 7, od tega 4 z znanstvenega področja. Pri tem je treba dodati še tiste, ki se skrivajo med številnimi denacionalizacijskimi vlogami in se nanašajo na zadružno gradivo.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Obratno je bilo v ZAL - uporabniki so bili večinoma z upravno-pravnega področja. Teh je bilo v času od leta 1991 do konca 1993 88 (od 2418; 3,6%). Viden je trend naraščanja upravnih vlog in s tem tudi naraščanje števila vlog za gradivo zadrug: leta 1991 jih je bilo 18 (skoraj 3% vseh upravnih vlog), naslednje leto 24 (2,9%), leta 1993 pa že 46 (4,6%). Vzrok so denacionalizacijski postopki. Uporabniki z upravnega področja so arhivsko gradivo zadrug uporabljali za dokazovanje lastninske pravice (ugotavljanje zadružne in privatne lastnine), za dokazovanje delovne dobe ter tudi za splošne podatke o zadrugah.

Uporabnikov z znanstveno-raziskovalnega področja, ki so uporabljali arhivsko gradivo zadrug oz. takšno gradivo, ki se na zadruge nanaša, je bilo bistveno manj: med letom 1990 in koncem leta 1993 7 (letno v povprečju manj kot 0,5% vseh uporabnikov s tega področja). Dva raziskovalca sta se ukvarjala z denarnimi zadrugami, po eden s stavbno, železniškimi in železničarsko nabavljalno zadrugo, trgovskimi in kmečkimi zadrugami.

[2] 5 fondov v Enoti Škofja Loka, 3 fondi v Enoti za Gorenjsko v Kranju in prav toliko v Enoti za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu.

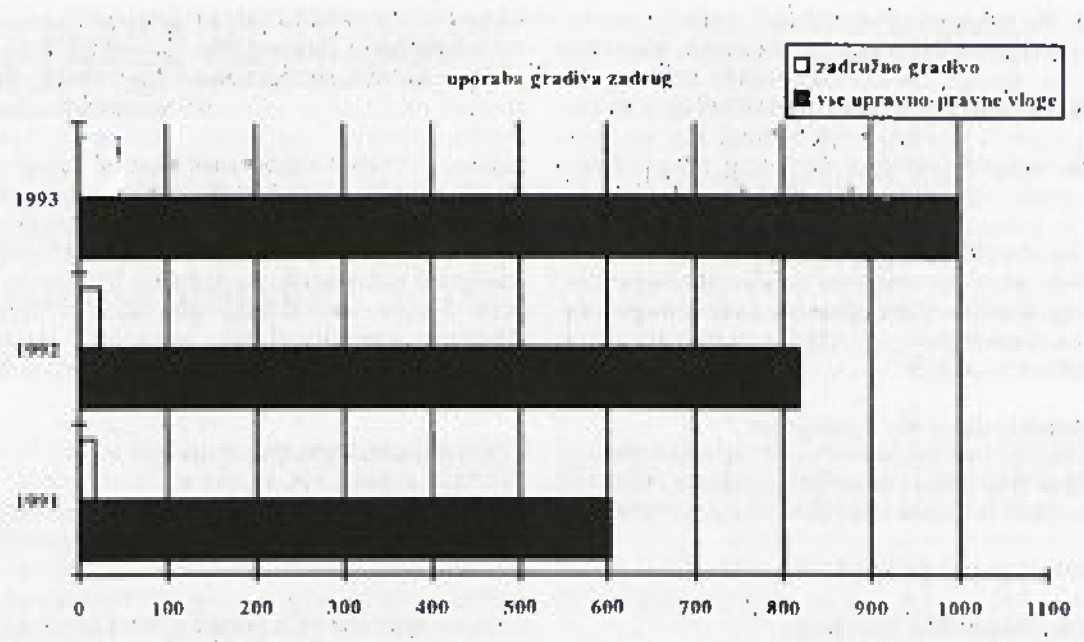

Kakšne vrste gradiva največ uporabljajo?

Arhiv Republike Slovenije

Zaradi nedostopnosti večine zadružnih fondov so uporabniki z upravno-pravnega področja uporabljali v glavnem register zadrug pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo. Uporabniki z znanstveno-raziskovalnega področja so uporabljali zaključna in letna poročila, pravila zadrug, revizijska poročila...

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Velika večina upravnih vlog (77,3%) je bila rešena s pomočjo registra zadrug pri Okrožnem gospodarskem sodišču in pripadajočimi spisi. Sicer so uporabniki uporabljali gradivo posameznih zadrug.

Za raziskovalce pomembne kategorije gradiva zadrug

Ena od informativno zelo bogatih vrst gradiva so prav gotovo **revizijska poročila**. Revizije sta opravljali obe zvezi, vsaka nad svojimi članicami, vsako drugo leto. V poročilu so poleg revizijske komisije (revizor, načelnik oz. član načelstva in blagajnik) navedeni vsi pomembni podatki o zadrugi: datum ustanovitve, število članov, koliko jih je v preteklem letu izstopilo, pristopilo, stanje in vpisni delež. Sledijo informacije o načelstvu, o nadzornem odboru, o poslovanju zadruge, o blagajniških zadevah, zavarovanju imetja. Navedeni so dolžniki, slabi plačniki kreditov. Revizijsko poročilo navaja finančno stanje zadruge, promet, obrestno mero in tudi navodila za odpravo pomanjkljivosti pri poslovanju zadruge.

Revizijska poročila so bila tudi natisnjena. Ta v obliki vprašalnika navajajo zgoraj omenjene podatke.

Drug pomemben vir so **poročila in računski zaključki**. Za posamezna leta so tudi tiskani. Navedeni so podatki o članih, deležih, posojilih, hranilnih vlogah, stanje rezervnega sklada, čisti dobiček... Navedeno je, h kateri zadružni zvezi spada zadruga. Na koncu so imena načelnika in načelstva ter knjigovodje.

Pomemben vir so še **pravila** zadruge. Ta podajajo vse informacije o zadrugi ob njeni ustanovitvi: njen sedež, namen, denarna sredstva, pogoje včlanjenja, finančne zadeve, pogoje za likvidacijo, navedena je pripadnost zadružni zvezi, prehodne določbe (načelnik, odborniki...).

VIRI, LITERATURA:

- Matični listi uporabnikov v ARS in ZAL
- Arhivski popisi fondov ob inventuri
- Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 11, Ljubljana 1992
- Poslovnik čitalnice in sprejemne pisarne v ZAL, sprejet 17. 11. 1989

Problematika v zvezi s prevzemanjem arhivskega gradiva gospodarskih organizacij

ALEKSANDRA PAVŠIČ-MILOST

Trenutno še veljavni Zakon o naravni in kulturni dediščini daje arhivom pravno podlago za prevzemanje arhivskega gradiva gospodarskih organizacij v 65. in 66. členu. Prvi določa, da mora pravna oseba sodelovati z arhivom pri urgotavljanju, odbiranju in izročanju arhivskega gradiva, drugi pa, da mora gospodarska organizacija izročiti arhivsko gradivo arhivu v desetih letih od nastanka.

Sodelovanje pri določanju arhivskega gradiva je prišlo najbolj v poštev pri izdelavi pisnega navodila za odbiranje arhivskega gradiva, ki ga je arhiv na osnovi Pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu dolžan dati vsakemu imetniku posebej. Pred izdelavo navodil smo zato poslali vsem valoriziranim gospodarskim organizacijam zahtevo, naj izdelajo sezname vse dokumentacije, ki nastaja pri njihovem delu. Odziv je bil zelo majhen, zato smo večini ustvarjalcev poslali tipsko navodilo za odbiranje. Le pri podjetjih, ki so imela že od prej potrjene ali vsaj v osnutku izdelane vnaprejšnje izločitvene sezname ali pa sezname dokumentacije kot priloge pravilnikov o arhiviranju, smo izdelali navodilo za vsako posebej. Večina ustvarjalcev je tako odbirala arhivsko gradivo po tipskem navodilu. Pri tem niso imeli večjih težav, razen pri tehnični in tehnološki dokumentaciji, ki je od ustvarjalca do ustvarjalca različna in zanj specifična. Pokazalo se je, da je pri tovrstni dokumentaciji nujno sodelovanje strokovnih delavcev podjetja, tako pri določanju kot pri odbiranju arhivskega gradiva. Tam, kjer so nam bili to dokumentacijo pripravljeni izročiti, je bilo sodelovanje tehničnih profilov zadovoljivo. Gradivo so odbrali oni, tudi z dogovarjanjem o kriterijih odbiranja nismo imeli težav. Glavni problem pa je, da so gospodarske organizacije pri izročanju tehnične, zlasti pa tehnološke dokumentacije, dokaj zadržane. Pri tem ne pomagajo veliko niti naša zagotovila o čuvanju poslovne tajnosti oziroma spoštovanju morebitne zapore pri dajanju gradiva v uporabo. Zato te dokumentacije pri marsikaterem podjetju, ki je odbiranje že opravilo, nismo dobili. Kot vzrok za to ponavadi navajajo, da taka dokumentacija ne obstoja ali pa, da jo še vedno potrebujejo pri proizvodnji.

Določanje in odbiranje arhivskega gradiva pri tehnični dokumentaciji postane problematično zlasti ob stečaju podjetja, ko ostane ponavadi zaposlenih le nekaj ljudi, med katerimi ni tehničnih strokovnjakov. Odbiranje splošne dokumentacije se potem še nekako opravi, pri tehnični pa se odbiranje ustavi in tudi delavci arhiva pri tem ne znamo ponuditi prave pomoči. Tako smo v našem arhivu imeli tudi že primer, da smo pri manjšem podjetju v taki situaciji prevzeli tehnično dokumentacijo v celoti. Seveda je to lahko le izjema, ki v primeru velikih organizacij ne pride v poštev.

Prevzem arhivskega gradiva vsaj za določeno obdobje smo na območju našega arhiva opravili pri 60% ustvarjalcev gospodarstva. Glede na zakonsko določbo, da se arhivsko gradivo izroča v zaokroženih celotah, smo pri podjetjih, ki so odbiranje opravila v osemdesetih letih, za tako celoto smatrali gradivo iz obdobja enovite delovne organizacije oziroma pred formiranjem TOZD (odbralo se je torej gradivo do srede sedemdesetih let). Organizacije, ki so odbirale arhivsko gradivo v zadnjih letih, so se držale zakonsko določenega roka, nekatere, a redke, pa so izročile gradivo celo preko tega datuma, vse do ponovne registracije v devetdesetih letih. Ob tem moram opozoriti na slabosti oziroma negativne posledice 30-letnega roka za izročanje arhivskega gradiva, ki ga predvideva predlog novega zakona o arhivskem gradivu. Dejstvo je, da bo ob uveljavitvi tega zakona na terenu še vedno tudi arhivsko gradivo, nastalo v času družbene lastnine (vsaj za čas od leta 1983-92; pri tistih, ki z odbiranjem sploh še niso začeli, pa za ves povojni čas). V prehodnih določbah novega zakona je sicer določeno, da je tudi to gradivo javna lastnina države in naj bi ga torej arhivi prevzeli. Toda, če se bo izročitelj držal 30-letnega roka za izročanje, je velika verjetnost, da se bo to gradivo izgubilo, preden bo prišlo v arhiv.

V zadnjih nekaj letih se je zaradi zakonskih in drugih sprememb pri nekaterih podjetjih odbiranje oziroma izročanje arhivskega gradiva povsem zaustavilo. Gre za primere, ko je bil na premoženje podjetja vložen zahtevek za denacionalizacijo, pa tudi za primere, ko je zaradi reorganizacij (nastajanje več novih samostojnih podjetij iz prejšnjih sestavljenih organizacij) prišlo do sporov pri delitvi prej skupnega premoženja. Tretji vzrok je lastninjenje podjetij. Dokler se te zadeve ne zaključijo, nočejo ničesar izročiti, ko se zadeva zaključi, pa pride drugi problem. Imeli smo primere, ko so zaradi nesoglasij pri delitvi premoženja ali pa v borbi za preživetje podjetja prodali stavbo, v kateri je bil arhiv in je bilo potem tako rekoč čez noč treba prostor izprazniti in dokumentacijo razdeliti. Takrat se je v naglici seveda tudi veliko izločalo in če smo hoteli priti do arhivskega gradiva, smo morali grobo odbirati kar na kraju samem in sproti odvažati. V takih

primerih je iluzorno pričakovati, da bo odbrano gradivo kompletno, saj napisi na faseiklih vedno ne ustrezajo vsebini. Ko smo kasneje v arhivu gradivo urejali in popisovali, smo ugotovili, da marsikaj manjka. Glede zakonske določbe, da je treba gradivo izročati v kompletnih celotah, je po naših dosedanjih izkušnjah nasploh mogoče ugotoviti, da se v večini primerov to ne zgodi. Vzrok za to je na eni strani v tem, da je gradivo pomanjkljivo ohranjeno, ker ga zaradi prostorskih problemov arhiva nismo sproti prevzemali. Ko zdaj prevzemamo za ves čas po 2. svetovni vojni, so marsikje velike vrzeli, zlasti v začetnih obdobjih poslovanja posameznega ustvarjalca. Vzrok za to so večkratne selitve, poplave, včasih pa tudi samovoljna uničevanja. Celo v zadnjem času smo imeli primer, da so v nekem podjetju kljub vsem potrebnim napotkom za varstvo arhivskega gradiva, zažgali vse gradivo družbenopolitičnih organizacij v podjetju (da v času družbenega prevrata ne bi prišlo do prepirov in medsebojnih obtoževanj). Drugi vzrok, da gradivo ne pride v arhiv v kompletnih celotah, je v tem, da določene zvrsti arhivskega gradiva ustvarjalec še pogosto potrebuje pri poslovanju in jih zato na njegovo željo pustimo pri njem tudi po končanem odbiranju. To seveda v prevzemnem zapisniku posebej navedemo.

Z izročanjem arhivskega gradiva v izvimiku nimamo težav, smo pa zaradi že prej omenjenih vrzeli v gradivu velikokrat zelo zadovoljni, če dobimo vsaj fotokopije.

Kar se tiče urejenosti izročenega arhivskega gradiva, je situacija od primera do primera različna. Le v nekaj primerih je bilo arhivsko gradivo povsem urejeno in natančno popisano, sicer pa gre za manjše ali večje približke idealnemu stanju. Zlasti zadnje čase smo pri prevzemanju arhivskega gradiva vse manj zahtevni, tako da prihaja v arhiv večinoma le grobo odbrano gradivo, izdelava prevzemnega seznama in tehnično opremljanje pa se sploh opravi šele v arhivu. V to nas silijo razmere na terenu, saj imajo tako rekoč pri vseh podjetjih borbo za preživetje, v zvezi s tem tudi kadrovske težave, tako da ni ljudi, ki bi to delo lahko natančno opravili. Delavci, odgovorni za arhivsko gradivo, se tudi pogosto menjajo. Zaradi krčenja števila zaposlenih se je že tudi zgodilo, da se je delavec zamenjal sredi postopka odbiranja. V takem primeru je potem potrebeno usposobiti novega delavca.

Glede na vse to bo v prihodnosti treba nameniti v arhivu kar precej časa za urejanje tako prevzetega gradiva.

Za tehnično opremljanje arhivskega gradiva ponudimo podjetjem pred pričetkom odbiranja arhivske škatle. Kadar poteka odbiranje normalno, pride tako gradivo v arhiv že tehnično opremljeno, v ostalih primerih ga opremljamo v arhivu. Le redko utegnejo podjetja pri odbiranju odstranjevati tudi kovinske sponke ipd.

O sestavi prevzemnega zapisnika in seznama se dogovarjamo za vsak primer posebej, se pa večkrat izdelata v arhivu kot pri izročitelju. Pri tem so največje težave z ugotavljanjem prejšnjih nazivov ustvarjalca. Na upravi podjetja tega ponavadi nimajo zbranega, ugotavljanje po gradivu je zamudno, če dokumentacija ni ohranjena v celoti, pa sploh otežkočeno.

Za doslej prevzeto gradivo nihče ni dal zapore za uporabo oziroma oznake zaupno za posamezne zvrsti dokumentacije. Opozoriti moram še na problem, ki se je zaradi neurejene pravne zakonodaje pojavljal ob stečajih podjetij. Gre za vprašanje, kdo naj prevzame operativno trajno gradivo, ki nima značaja arhivskega gradiva, če likvidirano podjetje nima pravnega naslednika. Da bi zaščitili interese tam zaposlenih delavcev, smo kar v nekaj primerih prevzeli v arhiv tudi tako dokumentacijo. Praksa nekaterih drugih arhivov, da to gradivo prevzame občina, pri nas ni prišla v poštev, saj imajo tam prostorske probleme že za lastno dokumentacijo. Poleg tega tudi ni pravne podlage, da bi jih v to lahko prisilili.

V predlogu novega zakona o arhivskem gradivu je določeno, da mora za to poskrbeti organ, ki vodi postopek prenehanja delovne organizacije. Verjetno pa bo problem, kam s tem pa tudi z ostalim gradivom, ki mu še niso potekli roki hranjenja, še vedno prisoten. Prostori likvidiranega podjetja se morajo namreč ponavadi izprazniti, nove pa je težko najti. Mogoče ima zakonodajalec v mislih, da bi se to gradivo hranilo v prostorih sodišč, saj prav ta ponavadi vodijo stečajni postopek, toda vedeti moramo, da so količine tega gradiva kar precejšnje. Kaže se torej potreba po t.i. "prehodnih skladiščih".

Najšibkejša točka sedanjega zakona je majhna ali skoraj nikakršna možnost prisile k izročanju arhivskega gradiva, če ustvarjalec ali imetnik tega ni pripravljen storiti. Predlog novega zakona daje rahlo upanje na bolje, ko uvaja inšpekcijski nadzor. Njegova učinkovitost pa bo odvisna predvsem od hitrosti ukrepanja in višine kazni, sicer utegne tudi to zvodeneti. Res pa je, da bo po sprejetju novega zakona teh problemov bistveno manj, ker bo manj podjetij, ki bodo dolžna izročati arhivsko gradivo arhivu.

Za konec lahko rečem, da se mi večina določb o izročanju arhivskega gradiva v sedanjem zakonu in pravilniku ne zdi slaba. Dejstvo pa je, da v praksi vseh vedno ni mogoče spoštovati. Zato je pomembno, da smo arhivski delavci na terenu fleksibilni, da se znamo prilagoditi konkretni situaciji in v njej doseči največ, kar je možno. Posamezne rešitve bodo zato večji ali manjši približek zakonsko določenim. Če bi namreč vedno zahtevali, da mora izročitelj izpolniti vse, kar zahteva zakon, bi imeli v arhivu zelo malo gradiva.

Pomembna izkušnja mojega dosedanjega dela na terenu, ki sicer ni direktno zvezana s prevzemanjem arhivskega gradiva pa je, da obstaja

velik razkorak med tem, kaj smo arhivi po zakonu dolžni storiti do ustvarjalcev arhivskega gradiva in tem kar oni od nas pričakujejo. Njihova želja je, da bi jim mi nudili konkretno pomoč pri urejanju gradiva, določanju rokov hranjenja, izdelavi pravilnikov, klasifikacijskih načrtov..., nas pa zanima le kulturna dediščina. V njihovih očeh smo zato večkrat nekoristni birokrati, s katerimi imajo samo delo in nobene koristi.

Uporabljeni viri:

- Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81)
- Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Uradni list SRS, št. 34/81, popravek: Uradni list SRS, št. 2/82)
- Predlog Zakona o arhivskem gradivu in arhivih - prva obravnava (Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije, št. 34, Ljubljana, 16. september 1994)

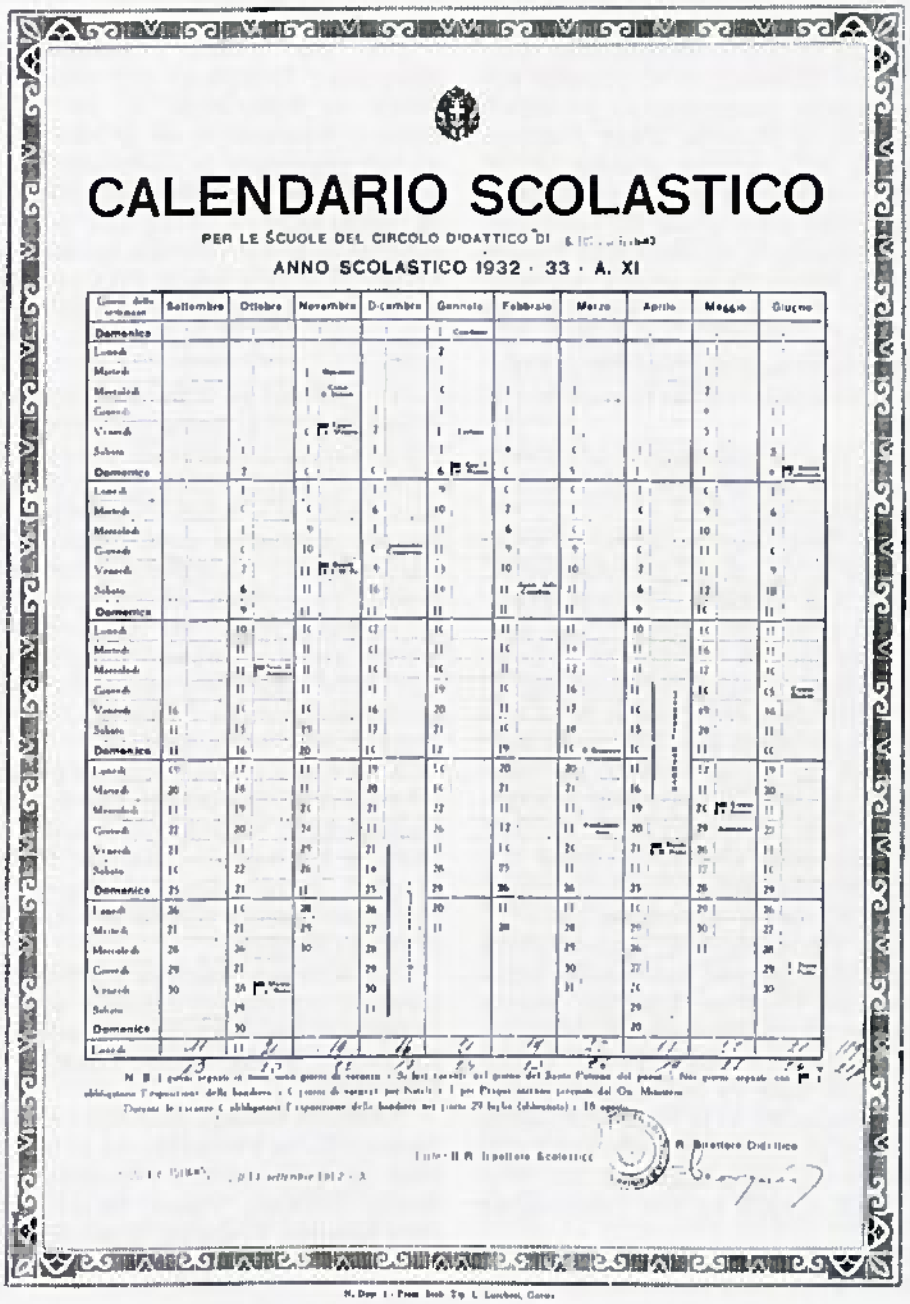

CALENDARIO SCOLASTICO

PER LE SCUOLE DEL CIRCOLO DIDATTICO DI

ANNO SCOLASTICO 1932 · 33 · A. XI

Koledar s praznični in prostimi dnevi v šolskem letu 1932-1933
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Šolsko nadzorništvo Tolmin, t.e. 86

Računalniška obdelava podatkov o repatriiranih vojnih ujetnikih

METKA GOMBAČ

Namen prispevka je opozoriti na to, kako so se v zadnjem času zahtevki po raznih potrdilih iz fondov naše majhne enote Arhiva Republike Slovenije (Referat za dislocirano arhivsko gradivo II) povečale do te stopnje, ko jih štiri delavke nismo mogle več obvladati na način, ki je bil vpeljan že vsa leta, kar arhiv deluje. Zaradi nastalih sistemskih in družbenolastninskih sprememb v Republiki Sloveniji so se pojavile popolnoma nove potrebe posameznikov po raznih potrdilih predvsem iz obdobja druge svetovne vojne. Čeprav še ni zakonske podlage, ki bi reševala problem odškodnin nasilno preseljenih, interniranih in drugih žrtev druge svetovne vojne, ne moremo zanemariti ali obiti tega pojava, ki od nas zahteva rešitve in pa seveda odgovore na vloge. V letu 1994 se je povzpelo število prosilcev do številke 10000 in poiskati je bilo treba novo pot za reševanje tega problema. Odločili smo se za računalniško obdelavo podatkov in izdajo potrdil.

V prvem delu članka bom najprej predstavila organizacijo in poslovanje repatriacijske službe v Sloveniji od leta 1945 dalje.

Med mnogimi perečimi vprašanji, ki so se pojavila pri nas po koncu druge svetovne vojne, je ostajal odprt tudi problem vračanja prebivalstva, ki je bilo v vojnem ujetništvu in v koncentracijskih taboriščih.Tu so bili še prisilno izseljeni, mobilizirani v okupatorsko vojsko in odpeljani na prisilno delo. V Evropi se je od meseca aprila pa vse do konca leta 1945 premikalo na stotisoče ljudi, ki so se vračali na svoje domove.Da bi to premikanje preživelih potekalo organizirano, je skrb za repatriiranje prevzela mednarodna organizacija UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitations Administration), ki je bila ustanovljena že novembra 1943.[1] Z UNRRO je bila povezana tudi jugoslovanska oblast, ki je na podlagi napotil mednarodne organizacije ustanovila Državno komisijo vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih delavcev, obsojencev in drugih, in sicer 10. aprila 1945.[2] V Sloveniji so ustanovili Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, ki je vodil repatriacijo vseh oseb, ki so se po štiriletnem okupatorjevem terorju vračale preko meja Slovenije na svoje domove. Na nižjih nivojih so bile ustanovljene Komisije vojnega področja za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev (za Štajersko v Mariboru, za Gorenjsko na Jesenicah in za Primorsko najprej v Trstu, nato v Pivki), okrožne komisije in zbirne baze. Komisije vojnih področij so bile 17. 7. 1945 preoblikovane v odseke štabov za repatriacijo.[3]

Prav tako imamo v Beogradu in Zagrebu postavljeni Delegaciji pri predsedtvu SNOS, Odsek za repatriacijo, ki sta organizirali t.i. notranjo repatriacija, saj je bilo število ljudi, ki so bili preseljeni iz Gorenjske in Štajerske v Srbijo, Bosno in na Hrvaško, zelo veliko. Odsek za repatriacijo v Beogradu je imel svojega predhodnika - OF slovenskega naroda - Odbor za Srbijo, ki je že v jeseni 1944 pričel z zbiranjem podatkov o slovenskih izseljencih, ki so jih predvsem leta 1941 Nemci izselili v razne kraje v Srbiji.

V Sloveniji je Štab za repatriacijo takoj po ustanovitvi pričel organizirati pogoje za vračanje repatriirancev v domovino. Svoje delo je naslonil na sodelovanje z vojaškimi in civilnimi ustanovami doma in v tujini. Po Sloveniji so v prvem mesecu po končani vojni organizirali 36 sprejemališč, kjer so vračajoče oskrbeli, popisali in jih napotili proti domu. Število sprejemališč in baz se je spreminjalo, saj so razmere pokazale,v katerih krajih je pretok transportov večji in je bila treba kapacitete povečati, drugod pa so sprejemališča po močnejšem valu med majem in septembrom 1945 zapirali.

V okviru Komisije vojnega področja oz. Odseka štaba za repatriacijo Maribor so bile organizirane baze Studenci pri Mariboru, Slovenska Bistrica, Dravograd - Bukovje, Slatina Radenci, Marihor, Celje, Brežice, Zagorje, okrevališče Viltuš in prenočevalnica za okoli 500 oseb v Zidanem Mostu.[4]

Pod Komisijo vojnega področja oz. Odsekom štaba za repatriacijo Jesenice so delovale baze Jesenice, Gozd Martuljek, Kranjska Gora, Bled, Radovljica, Kranj, Škofja Loka, Kamnik, Domžale, Tržič.[5]

Komisija vojnega področja oz. Odsek štaba za repatriacijo za Primorsko pa je bil odgovoren za baze in sprejemališča v Postojni, Šempetru na Krasu, Tolminu, Vipavi, Ilirski Bistrici, Divači (prej Kazini), Vrhpolju, Trstu, Ajdovščini, Idriji,

1 Taja Čepič, Oris poteka repatriacije v letu 1945, 1985, l. 33, št. 2-3, str. 235.

2 Arhiv Republike Slovenije (AS), Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, fasc. 132 (prej Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino /AINZ/).

3 Prav tam.

4 Prav tam.

5 AS, Štab za repatriacijo, fasc. 96.

Kobaridu, Gorici, Bovcu, Logatcu, Planini, Rakeku, Rajblju.

V Ljubljani pa so organizirali sprejemališča v Baragovem semenišču, Zgornji Šiški, marijanišču, učiteljišču ter še nekaj manjših (Lichtenthurn, uršulinke, frančiškanski kolegij, vajeniški dom, zavetišče sv. Jožefa na Vidovdanski, kolodvor).

Krajši čas je delovala tudi baza v Črnomlju.[6]

Kot sem že omenila, so večje število manjših sprejemališč in baz že ob koncu junija 1945 zaprli. Nova okrožnica, poslana v vednost vsem odsekom in bazam z dne 17. 8. 1945, nastala na osnovi izkušenj, je uvedla novo organizacijo repatriacijske službe. Vse odseke Štaba za repatriacijo (Maribor, Jesenice, Šempeter na Krasu) so razpustili, poleg tega pa so zaprli baze Studenci pri Mariboru, Slovensko Bistrico, Škofjo Loko, Bled, Šempeter in Kozino. Baza Gozd Martuljek se je preoblikovala v okrevališče. Dotedanji okrevališči Viltuš in Slatina Radenci sta bili predani v upravo Ministrstvu za socialno politiko v Ljubljani. Z delom so nadaljevale oziroma so bile na novo odprte baze: Baragovo semenišče v Ljubljani z okrepčevalnico na glavnem kolodvoru, Domžale, Kamnik, Kranj, Radovljica, Jesenice z okrepčevalnico na kolodvoru, okrevališče Gozd Martuljek, bogoslovje Maribor z okrepčevalnico na kolodvoru, Bukovje pri Dravogradu, Celje z okrepčevalnico na kolodvoru in okrepčevalnico in prenočiščem v Zidanem Mostu, Brežice, Divača, Vrhpolje pri Vipavi, Tolmin in Postojna.[7]

Do konca leta 1945 je bilo število ljudi, ki so se vračali na svoje domove, vse manjše in zato se je zmanjšalo tudi število baz po Sloveniji. Leta 1946 delujejo Baragovo semenišče v Ljubljani, Divača, Jesenice, Kamnik, Maribor. Od leta 1947 so aktivne baze v Ljubljani, Kamniku (tu so se registrirali predvsem ekonomski emigranti), Divači, na Jesenicah, z letom 1948 se ukine baza Divača, odprejo pa se z letom 1949 baza za zaposlitev delavcev v Podbrdu pri Vipavi, urad za repatriacijo Šempeter pri Gorici, baza za repatriacijo Lukavci.

Od 1953-1959 je sprejemna postaja v Ljubljani (Svet za zdravstveno in socialno politiko pri LRS), prevzela delo in leta 1955 tudi arhiv nekdanjih baz za repatriacijo.

Fond Štaba za repatriacijo, ki ga hranimo v našem arhivu, časovno obsega gradivo od 1945-1959. Rekonstrukcija organiziranja in delovanja baz je nastala na osnovi poročil, okrožnic, odlokov in navodil, ki se nahajajo v fondu, in je narejena do te mere, da lahko razumemo kvaliteto podatkov v gradivu, njihovo uporabnost in pomen. Poleg organizacijske mreže je potrebno poznati še nekaj navodil za organizacijo dela v samih bazah, s pomočjo katerih bo tudi jasno, kako je gradivo nastajalo in katere vrste gradiva se nahajajo v fondu.

Vsaka baza je imela komandanta, politkomisarja, referente za intendanco, saniteto, socialno skrbstvo, promet, sindikat, personal, propagando in seveda administratorje, kurirje, kuharice, spremljevalce repatriirancev na poti iz baze proti domu, ljudi, ki so pomagali v ambulanti, skrbeli za čistočo itd.

S 1. 7. 1945 je bilo določeno, da se izpolnjeni formularji, kamor spadajo predvsem kartoteke predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, popisni seznami, seznami transportov, seznami in podatki o osebju, da omenim le nekaj od njih, pošiljajo direktno v Ljubljano Štabu za repatriacijo.[8]

Da bi bil postopek sprejemanja ljudi, ki so se vračali domov, v vseh bazah enak, je Štab za repatriacijo izdal več navodil. Ob prihodu v bazo, pred namestitvijo, so repatriirance razdelili po skupinah in opravili dezinsekcijo obleke ter osebno kopanje. Temu je sledil zdravniški pregled. Istočasno z zdravniškim pregledom je potekalo podrobno popisovanje oseb, za kar so bili izdani posebni obrazci, najpomembnejši gotovo kartoteke predhodnih podatkov in popisni seznami.

Repatriiranec so razdelili v pet skupin. V prvo skupino so spadali aktivni oficirji. V drugo skupino so spadali podoficirji, vojaki in civilisti, ki so prišli v poštev za mobilizacijo in so jim dali mesec dni dopusta. V tretjo skupino so določili osebe, ki so se lahko vrnile domov. V četrto skupino so razporedili osebe, ki se niso mogle vrniti domov, zaradi tega, ker še niso bile vzpostavljene prometne zveze. V peto skupino pa so prišli tisti repatriiranci, ki niso mogli na svoje domove in niso bili sposobni za delo ter so jih predali predstavnikom Ministrstva za socialno politiko, ki so jih razporedili v razne domove (za starostnike, otroke v dečje domove).[9]

Za vse povratnike so bili narejeni popisi, od katerih so za današnjo uporabo zanimive predvsem kartoteke predhodnih podatkov in popisni seznami. Ti dve kategoriji gradiva sta tudi najpopolnejše ohranjeni in najobširnejši.

Za večino baz po Sloveniji so ohranjeni popisni seznami, ki vsebujejo 17 rubrik. Kako so izpolnjevali rubrike, je bilo odvisno od administratorjev, zato se pojavljajo razlike ne samo med bazami, ampak tudi v okviru ene baze. Razlike se pojavljajo največkrat v zvezi s številčenjem, in sicer v rubrikah zaporedna številka in številka objave. Ponekod so vsako polo številčili na novo, taka so bila tudi navodila, in je številka tekla od ena dalje v rubriki številka objave. Ponekod se zaporedna številka in števil-

6 AS, Štab za repatriacijo, fasc. 132, fasc. 2, fasc. 96.

7 AS, Štab za repatriacijo, fasc. 72.

8 Prav tam.

9 Prav tam.

ka objave ujemata. To pravzaprav ne vpliva bistveno na pomen in vrednost podatkov, vpliva pa na čas iskanja. Bistvene so rubrike z osebnimi podatki, datumom aretacije, izgona, vrste repatriiranja in datumom vrnitve. V glavnem so te rubrike dosledno izpolnjene. Poleg teh najdemo še podatke o zdravstenem stanju, kraju dodelitve in pod opombo podatke o tem, kam so bili posamezniki poslani (OZNA, bolnica, domov, dopust itd.), kar se je nanašalo predvsem na vojne obveznike, bolnike, mobilizirane v okupatorsko vojsko, politične emigrante in podobno.

Popisni seznami so zbrani po bazah, v glavnem kronološko, po zaporednih številkah oz. številkah objave. Nekaj je tipkanih, večina pa so rokopisi.

Oglejmo si še podatke v kartoteki predhodnih podatkov. Te vsebujejo 11 rubrik, so pa dostikrat pomanjkljiveje izpolnjene kot popisni seznami. Vsebujejo pa osnovne podatke, s katerimi lahko v kombinaciji s podatki iz popisnega seznama izdamo potrdilo. Največkrat manjka datum prihoda v bazo. V takih primerih si pomagamo s številko objave in bazo, ki ja kartoteka skoraj vedno ima (obe, ali eno ali drugo) in nato v popisnem seznamu poiščemo manjkajoče podatke. Za repatriirance, ki so se vrnili v domovino preko baz v Srbiji, Subotice, Velike Kikinde, Bele Crkve, Petrovgrada pa so kartoteke edini zapis, ki ga imamo. Pisane so v cirilici, niso pa jih pošiljali dosledno Štabu v Ljubljano, zato niso popolne. Kartoteke predhodnih podatkov so razdeljene po abecedi, pisane na roko, zelo redko na pisalni stroj.

Po pregledu in popisu je repatriiranec prejel objavo, brez katere ni smel zapustiti baze. Na objavi je bila navedena baza za repatriacijo, številka objave in datum odhoda. Poleg teh kategorij - popisnih seznamov, kartotek in objav - pa so nastajali po bazah še mnogi drugi seznami in popisi pri posameznih referentih: dnevna številčna poročila o transportih v posameznih bazah (izkazi transportov), desetdnevna poročila o gibanju repatriirancev, poročila o sanitetnem delu, številčnem stanju bolnikov, seznami bolnikov (Golnik, Ljubljana, Kamnik), bolniški listi, seznami internirancev v karanteni, poročila o stanju zalog, hrane, najrazličnejše evidence prejema in izdaje živil, obrokov, knjige inventarjev, podatki o osebju (karakteristike, osebni listi, seznami).

Naštete kategorije gradiva so pomembne predvsem za študijske potrebe, s pomočjo njih lahko preštudiramo in ponazorimo organizacijo in delo Štaba za repatriacijo in posameznih baz predvsem v prvih povojnih mesecih, ko naj bi se po predvidevanjih Štaba premikalo po Sloveniji preko 440000 ljudi.[10]

Tuje državljane so ločili od domačih, v glavnem so jih zbirali in popisovali v Ljubljani in Mariboru in jih nato organizirano napotili proti mejam. V obrazcih za inozemce so poleg osebnih podatkov vpisani še datumi prihoda in odhoda. Seznami inozemcev so ločeni po državah.[11]

Ko je govora o arhivskem gradivu in uporabi, pravimo, da ga hranimo predvsem za potrebe znanosti in kulture. Prav pri fondu Štaba za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev Slovenije pa bi rada opozorila na upravno-pravne potrebe, ki se pojavljajo v vsem obdobju po drugi vojni. Če pogledamo zapisnik o predaji in prevzemu gradiva Štaba za repatriacijo sprejemni postaji v Ljubljani z dne 24. 1. 1955 je posebej poudarjeno, da se "v zadnjih letih vedno pogosteje obračajo na ohstoječo Sprejemno pisarno bivši repatriiranci za izdajo vseh mogočih potrdil in dokumentov".[12]

V arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je gradivo prihajalo v več fazah. Leta 1960 je večino gradiva oddala sprejemna pisarna Sveta za zdravstvo in socialno politiko LRS Ljubljana. Del kartoteke predhodnih podatkov je arhiv Inštituta prejel od Republiškega sekretariata za notranje zadeve Slovenije leta 1963, drugi del pa leta 1966. Gradivo obsega 230 fasciklov, od tega je 71 fasciklov kartoteke. Gradivo se je stalno uporabljalo predvsem za izdajo potrdil o internaciji, nasilni preselitvi, prisilni mobilizaciji v okupatorsko vojsko itd. Z leti je povpraševanje po teh podatkih stalno naraščalo. Samo v letu 1993 se je v Referatu za dislocirano arhivsko gradivo II. izdalo 2200 potrdil. V letu 1994 je število vlog, ki so prispele v naš arhiv, mogočno naraslo na 10000. Potrebe, kot lahko sledimo, so realne ali ne, odgovoriti pa moramo na vsako vlogo. Ustanovila so se mnoga društva, ki so organizirala zahteve ljudi po odškodnini za škodo in trpljenje med drugo vojno in vsa ta društva kot tudi posamezniki se v zadnjih letih in mesecih obračajo za potrdila na naš arhiv, kjer je "na udaru" prav fond Štaba za repatriacijo.

Gradivo se je popisovalo v dveh fazah. Najprej se je pregledalo, po potrebi tehnično uredilo tisto gradivo, ki se je potrebovalo za izdajo potrdil že v 60. in 70. letih. To je 168 fasciklov, kjer so popisni seznami iz vseh baz ter kartoteka predhodnih podatkov (fond je uredila in sumarno popisala Marija Oblak Černi). V zadnjih letih, ko je število vlog stalno naraščalo, pa smo zaradi potrebe po boljšem poznavanju celotnega gradiva popisali in tehnično uredili še 68 fasciklov. Tudi tokrat nam je šlo predvsem zato, da dobimo čimboljši vpogled v celotni fond, kar nam bo služilo pri praktičnem delu.

Ob sedanjem "navalu" je bilo potrebno premisliti, kaj storiti: prvič, da se gradivo zaščiti, ker so se mnoge popisne pole in kartotečni listi

[10] AS, Štab za repatriacijo, fasc. 132.

[11] AS, Štab za repatriacijo, fasc. 72.

[12] AS, Štab za repatriacijo, fasc. 19

zaradi stalnega pregledovanja poškodovali, natrgali, tisti, ki so pisani s svinčnikom ali kopirnim papirjem, pa zelo slabo berljivi in poskrheli za to, da se poišče najkrajša pot do podatkov, za katere prosi vedno več ljudi. Dokler ne bodo jasne odločitve vlade o tem, kdo, koliko in na kakšen način pride v poštev za dodelitev odškodnine, bo stanje takšno, kot je - na stotine in stotine vlog, ki zahtevajo odgovor. Osnovna dela, kot so sortiranje kartoteke po priimkih, manjša tehnična dela (ovitki, škatle, najnujnejša zaščita poškodovanega gradiva) so se in se opravljalo sproti, rešiti pa je bilo treba glavni problem, kako priti do iskanih podatkov po najkrajši in najhitrejši poti.

Odločili smo se za računalniško obdelavo podatkov. Delo je potekalo v dveh fazah. V prvi fazi, ki se je pričela sredi junija 1994 smo v računalnike vnašali podatke iz "Kartoteke predhodnih podatkov za vojake, ki si bili v ujetništvu in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu".

Milan Bizjak in Darija Plevel, ki sta poskrbela za tehnično izvedbo projekta, sta se odločila za program Dbase. Preko študentskega servisa smo začasno zaposlili 10 študentov, ki so delali v dveh izmenah po štiri ure, na petih računalnikih. Za dve izmeni smo se odločili zato, ker je delo zahtevalo maksimalno zbranost in natančnost. Kartoteke so v glavnem pisane z roko in zato večkrat težje berljive, zato smo določili 30 vnosov na uro. Kartoteke, ki so bile izpolnjene v srbskih bazah pa so pisane v cirilici, in te smo delavke v arhivu izpisale v slovenščini in nato dale v delo. Tudi sicer je bila vsaj ena izmed nas stalno dosegljiva, če je bilo potrebno razbrati težko čitljiv rokopis ali rešiti kakšen drug problem. Da ni prihajalo do zastojev pri delu z računalniki pa je skrbel Milan Bizjak. Bil je vedno pri roki, kajti delo je sproti narekovalo prilagajanja, dopolnitve in vedno nova majhna, a pomembna dopolnjevanja programa in načina dela, tako da je vnašanje v računalnik potekalo brez zastojev in so bili računalniki zasedeni brez prekinitev.

Vpisovali so se naslednji podatki: baza za repatriacijo (oštevilčene so od 1-41 in 50), številka objave, po kateri je možno najti posameznika na popisnem seznamu haze, priimek, očetovo ime, ime, kraj rojstva, rojstni podatki, vrsta (nasilno preseljeni, poslani na delo A, internirani B, mobilizirani v okupatorsko vojsko C, prostovoljno delo D, ostalo O), datum odhoda, datum vrnitve, kraj vrnitve in opombe.

Po dobrih dveh mesecih smo končali z vnašanjem podatkov iz kartotek. Obdelali smo 71 fasciklov in vnesli okoli 66000 podatkov. Ker se je pokazalo, da delo poteka tako kot smo si zamislili, smo takoj prešli na drugo fazo dela, in sicer na vnašanje podatkov iz popisnih seznamov haz. Tudi to delo smo izpeljali s pomočjo študentov, delali so prav tako na petih računalnikih v eni izmeni (4-6 ur). Kartoteke, ki so nastale na osnovi popisnih seznamov baz, niso popolne (ohranjenih je okoli 70%). Dopolnili smo jih s podatki iz popisnih seznamov in tako dobili kompletno bazo podatkov iz fonda Štaba za repatriacijo, ki se hrani v našem arhivu (Referat za dislocirano arhivsko gradivo II). Milan Bizjak je vse nastale datoteke združil in obdelal ter oblikoval program za iskanje, popravljanje in vnašanje ob preverjanju in dopolnjevanju s pomočjo popisnih seznamov. To smo storili za vse baze za repatriacijo za leto 1945 in prve mesece leta 1946. Obenem se je tudi popravljalo napake (narobe pisane priimke, datume itd.).

Ko smo z delom v glavnem končali (nadaljevalo se bo za leta 1946, 1947...), je bilo vnešenih okoli 120000 podatkov, okoli 10000 od teh je bilo podvojenih, čeprav se je med delom že izločilo približno 4000 kartotek, vseh kopij pa ni bilo možno ugotoviti. Bazo smo presortirali po krajih in občinah in s pomočjo krajevnega leksikona popravili imena krajev, na koncu pa je bila izvedena še kontrola vseh vnešenih podatkov.

Darja Plevel je pripravila program za iskanje podatkov in v decembru smo pričeli z izdajo potrdil. Iskanje in preverjanje podatkov je možno na pet načinov po:

1) priimku, imenu, datumu rojstva
2) datumu rojstva, kraju
3) kraju rojstva, priimku, imenu
4) bazi, številki objave
5) z listanjem baze podatkov.

V treh mesecih bomo lahko odgovorili na vse vloge (okoli 10000 jih je), za kar bi potrebovale štiri delavke naše enote, če bi delale samo to, kar nekaj let.

Posebej moram poudariti, da je izredno dobro potekalo sodelovanje med strokovnjaki obeh strok, se pravi arhivisti in računalničarji, kar je nedvomno zelo dobra izkušnja za nadaljnje delo. Pozitivna je tudi izkušnja s študenti, od katerih smo zahtevali osnovno obvladanje računalnika.

Na ta način smo rešili predvsem tri stvari. Zagotovili smo hitrejše in popolnejše reševanje vlog, zaščitili gradivo, ker so mnoge popisne pole in kartoteke zaradi stalnega pregledovanja zelo poškodovane, za znanstveno-raziskovalne potrebe pa smo ustvarili bazo podatkov, ki bo raziskovalcem dragocen vir za njihovo delo.

Iz arhivskih fondov in zbirk

Sejni zapisniki kranjskih deželnih stanov

EMA UMEK

"Leta 1530 na ponedeljek po nedelji Reminiscere (14. marca) so se zbrali v Ljubljani na dvorni veči gospodje in deželani Kranjske, Slovenske Marke, Metlike, Istre, Krasa, se posvetovali o vsem in da ne bi bilo zmot o delu in zaradi večnega spomina, so zapisali v knjigo in tako sklenili, da se to tudi v bodoče ne opusti ali drugače opravi ali pozabi. Te sklepe naj podpišeta deželni upravnik Jorg Gall in še en deželan."[1] Tako se glasi vpis na prvem foliju knjige, ki je na platnicah naslovljena Noch Landtage, auch Verordneten Ausschuss Protocoll. Item die Trauburgische Handlung, na prvi notranji strani pa je naslov, preveden v slovenski jezik, Libel vsakega posvetovanja, tako v splošnih zadevah kakor tudi o najbolj potrebni obrambi proti dednemu sovražniku Turkom. Knjiga začenja v fondu Deželni stanovi Kranjske, I. registratura, serijo knjig zapisnikov sej deželnega zbora od 1530-1783. Popis v konkordančni tabeli navaja, da je serija sestavljena iz dveh delov. Prvi del obsega 48 knjig, ki so označene sejni zapisniki št. 1-48 za čas 1530-1742, drugi del obsega knjige zapisnikov odbora 1617-1783.[2] Prvih 48 knjig je dobilo današnjo obliko v času deželnega registratorja Karla Seifrieda Perizhofferja pl. Perizhof (1694 - umrl neznano po 1748). Perizhoffer postane registrator deželnih stanov leta 1722.[3]

Deželni stanovi v 16. stol. skrbe za ohranitev spisovnega gradiva iz potreb pisarniškega poslovanja. Beležka dvorne veče 14. marca 1530 kaže, da skrbi za pravilnost poslovanja deželni upravnik.[4] Gradivo deželnih stanov hrani deželni pisar v posebni skrinji, kakor kaže zapis v letu 1548.[5] Ker ni bilo registratorja, hranijo ključe od skrinje, v kateri so deželne svoboščine, stanovski poverjeniki.[6] Prevelikega reda v deželni pisarni ni bilo, kar se je izkazalo, ko je dežela potrebovala spise za pogovore s freisinškimi komisarji. Zato sklene odbor na svoji seji 2. marca 1586, da dežela nujno potrebuje registratorja. Dne 13. novembra 1586 pa sklene odbor, da sprejme v registraturo Hansa Halteinspilla, kar naj potrdi na prvem naslednjem zasedanju deželni zbor. Službo naj nastopi čimprej. Skupaj s pl. Scheyerjem naj registrator pregleda in uredi spise v pisarni, dokler ne bo zgrajen lontovž. Že 2. marca 1585 sklenejo na deželnem zboru, da naj se v deželni hiši uredi tudi stanovanje za registratorja.[7] Perizhoffer navaja v Carniolii Pragmatici, da deželni stanovi nastavijo leta 1589 še adjunkta registratorja, a iz sejnega zapisnika 20. avgusta 1589 je razvidno, da sklenejo, da je potrebna za registraturo taka oseba, ki registraturo že pozna. Perizhoffer v nedatiranem spisu našteva vse deželne registratorje. Prvi je Hans Halteinspill leta 1586, ki ga nasledijo leta 1589 Baltazar Kuralt (Guraldt), leta 1595 Hans Kratzenbacher, leta 1607 Sebastijan Asch, leta 1613 Felicijan Kirchberger, leta 1616 Andrej Koppeniager, leta 1638 Hans Huchbar, leta 1650 Martin Ottnaner, leta 1652 Gabrijel Lukančič, leta 1659 Jurij Sellenitsch, leta 1665 Marks Perizhoffer, leta 1688 Marks Jožef Perizhoffer, leta 1722 (16. januarja) Karel Seifried Perizhoffer.[8] Službena dolžnost deželnega sekretarja je pisanje zapisnikov sej.[9] Gradivo dežele so stanovi skrbno varovali, saj so zahtevali za upravljanje deželnega arhiva znano in izkušeno osebo in ne tujca.[10] Karel Seifried Perizhoffer da del sejnih zapisnikov, ki so bili pisani na sešitkih, vezati v 48 knjig. Te naslovi, oštevilči zaporedno od 1-48 in jih foliira. V naslovih navede institucije, katerih gradivo je v knjigi. Za pregled vsebine teh 48 knjig zapis-

1 Arhiv Republike Slovenije (AS), Stan. A 1, škatla 875, fol. 1.

2 Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, str. 29; konkordančna tabela navaja sejni zapisniki št. 1-48, škatla št. 875-921 in zapisniki 1617-1618, 1693-1703, 1720-1783, škatla št. 922-930; P. Radics, Das Archiv der krainischen Landschaft, LZg 1862, št. 284, 285, 289-292, 1863, št. 11, 23, 24; R. Radics, Die krainische Landtagswesen, Österr.-ungar. Revue, XIX, 1902, 16-17, 21-23, 26, 28-35, 40-44 in ponatis; M. Verbič, Deželnozborski spisi kranjskih deželnih stanov 1., Ljubljana 1980, str. XII.

3 SBL 6, Ljubljana 1935, str. 304-307; AS, Stan. A 1, fasc. 405, škatla 734, ovitek uradniki registrature, nedatiran spis K.S. Perizhofferja.

4 AS, Stan. A 1, škatla 875, fol. 1.

5 AS, Stan. A 1, škatla 875, fol. 145.

6 AS, Stan. A 1, škatla 937, Carniolia Pragmatica (CP) 1, protokol 2, člen 2, 22. marec 1574.

7 AS, Stan. A 1, škatla 937, CP 1, protokol 4, člen 16; škatla 878, fol. 446, 267; 455; škatla 734, fasc. 405, nedatiran spis C. S. Perizhofferja.

8 AS, Stan. A 1, škatla 937, CP 1, protokol 5, člen 14; škatla 879, fol. 267; škatla 734, fasc. 405, nedatiran spis K.S. Perizhofferja v ovitku uradniki registrature.

9 AS, Stan. A 1, škatla 937, CP 1, protokol 6, člen 2, 1596.

10 AS, Stan. A 1, škatla 937, CP 1, protokol 10, člen 8, 27. februar 1612.

nikov sestavi Perizhoffer pripomoček Carniolia Pragmatica Betreffend den Sessions Seematismum auch Andere alte gewohnheiten und gut observirte actum in politicis, occonomicis, Civilibus, et militaribus extrahirt auss denen Landtagss, Ausschuss, Conferenz und Sessions Protocollen durch mich Carl Seyfrid von Perizhoffen auf Ehrnhaimb dieser Einer löbl. Landschaft in Crain Geschwornen Registratoris, Pars I[a], II[a],[11] ki ni datiran. Prvi del vsebuje izvlečke zapisnikov iz knjig št. 1-44 za leta 1530-1735, drugi del izvlečke zapisnikov in sklepov iz knjig št. 45-48 za leta 1735-1742. Izvlečki so označeni s številko knjige in številko zapisnika, ki jih je Perizhoffer označil v kronološkem redu. Vsak izvleček zapisnika ima navedeno poleg zaporedne številke zapisa še datum in folio zapisnika. Perizhoffer pri sestavljanju Carniolie Pragmatice ne upošteva vseh ohranjenih zapisnikov v tej seriji, ampak predvsem tiste zapisnike in sklepe, ki govore o pristojnostih, postopkih in imenovanjih deželnih funkcionarjev. Za pregled vsebine sestavi še Lexicon, ki je datiran z letom 1736 in ga leta 1747 predloži deželnim stanovom. Leksikon je stvarno abecedno kazalo h Carniolä Pragmatici. V njem navaja številko dela Carniolie Pragmatice, številko protokola in člena.[12]

Perizhoffer v opombah v Carniolii Pragmatici I zapiše, da jo je sprva sestavljal za lastne informacije, kasneje pa se je odločil, da jo predstavi javnosti - deželnim stanovom. Tem napiše na začetku rokopisa posvetilo, kjer poudari, da je za dobro poslovanje potrebna informacija o vsem, kar so predhodniki obravnavali in sklepali. Carniolio Pragmatico je sestavljal v službi deželnega registratorja 17 let. Ker je Lexicon datiran z letom 1736, moremo predvidevati, da je bila do tega leta dokončana tudi Carniolia Pragmatica in obe deli, dani deželnim stanovom leta 1747.

Serijo knjig zapisnikov deželnega zbora sestavljajo sklepi in zapisniki sej raznih stanovskih institucij in to deželnega zbora, odbora (Ausschuss), urada poverjenikov (Verordnete Amt, Verordnete Stelle), dvorne veče (Hoftaiding) in celo deželnoglavarskega sodišča (Landeshaubtmannisches Gericht). Knjige zapisnikov do 17. stol. obsegajo zapisnike različnih stanovskih organov, od 17. stol. dalje pa knjige obsegajo le zapisnike posameznih institucij. V tem stoletju v teh knjigah ni zapisnikov dvorne veče, pojavijo pa se zapisniki zasedanj deželnoglavarskega sodišča. Zapisniki zaradi naknadne vezave ne tečejo povsod v kronološkem redu. Vpisi v knjige zapisnikov imajo tele sestavne dele: ime vrste zapisa (sklep, obravnava, posvetovanje), ime institucije, pri kateri je sklep ali zapisnik nastal, datum, navedbo navzočih in vsebino sklepa oziroma razprave. Mnogi zapisi nimajo navedeno, pri katerem organu so nastali. Na njihov izvor moremo sklepati iz navzočih oseb. Večinoma gre pri takih zapisih za zapisnike ali sklepe urada poverjenikov. Datiranje v letih 1530, 1531 je deloma po nedeljah in svetnikih, deloma po koledarskih dnevih, od leta 1542 dalje je datiranje le po koledarskih dnevih. Sprva ne navajajo imena navzočih ali razpravljalcev. Izjemoma so to storili pri posebno pomembnih sklepih, kakor na primer na zasedanju neoznačenega organa dne 30. aprila 1530, ko so razpravljali o ocenitvi davčne osnove.[13] Od 16. marca 1559 dalje so pri zapisnikih in sklepih navajali imena navzočih le pri nekaterih sejah, od leta 1569 dalje pa so vpisi navzočih stalen sestavni del zapisnika. V letih 1530, 1531 in 1543 so vpisani le sklepi sej in razprav, od leta 1548 dalje so zabeleženi dnevni red, razprava in sklepi. Vsebina razprav je od leta 1559 dalje tudi podnaslovljena, podane so kratke utemeljitve in sklep. Od leta 1571 dalje je navedena obširna vsebina razprave, od leta 1576 dalje je navedena razprava posameznih razpravljalcev, ki jo zaključuje sklep. Od šestdesetih let 16. stol. imajo razprave na robu zapisane pripombe pisarne, ki označujejo izvršitev sklepov. V 17. stol. postanejo sestavni del zapisnikov tudi dekreti deželnega zbora ali odbora. V prvo knjigo sejnih zapisnikov so uvezani tudi deželnozborski spisi (imenovanja komisarjev, instrukcije komisarjev za deželni zbor, odgovori dežele itd.) iz leta 1548 in razni dopisi stanovom (1541-1548). Čeprav govori prvi vpis v knjigo, da mora sklepe podpisati deželni upravnik in eden od navzočih, se tega niso držali. Izjema je le razprava velikega odbora 26. julija 1543, ko so razpravljali o deželnem pozivu, obrambi dežele, novi obdavčitvi in izbrali dva poslanca, ki sta šla na Dunaj. Tedaj so se vsi prisotni podpisali in pečatili s svojimi pečati.[14]

Prva knjiga sejnih zapisnikov obsega obdobje 1530-1573 (fol. 1-577) s presledki, manjkajo zapisniki za leta 1532-1542, 1544-1547, 1549-1558, 1560-1562, 1564-1566, 1570, ki očitno v času vezave knjige niso bili več ohranjeni. V knjigi so zapisi sklepov in zapisniki obravnav ter posvetovanj različnih teles:

- dvorne veče 1530, 1531, 1549, 1567-1569, 1571-1573, ki je v nujnih primerih, ko ni bilo

[11] AS, Stan. A I, škatla 937 CP I, škatla 938 CP II. Na prvi strani notranji strani CP I je ex libris Jožefa Ferdinanda Wolffa, dr. prava, svetnika, deželnega glavarstva Kranjske. Prepisi CP I, II so v AS, zbirka rokopisov št. 344, 345, 346.

[12] AS, Stan. A I, škatla 939 Lexicon über erst- und andern Theil der Carniolïae Pragmaticae aufgerichtet durch mich Carl Seyfrid von Perizhoffen auf Ehrenhaimb, Landschaftlichen Registratoren allda im Jahr 1736, kasnejši pripis pod naslov neu eingebunden im J. 1838. Prvi novi vezavi so dali na platnice skrajšan naslov Lexicon über ersten und andern Theil der Carniolïae Pragmaticae 1736. Leksikon je izročil stanovskemu odboru odbornik Friderik vitez pl. Kreuzberg, temu pa ga je izročil prijatelj, kakor priča zapis v Leksikonu.

[13] AS, Stan. A I, škatla 875, fol. 6'.

[14] Ibid., fol. 73-76.

moči sklicati deželnega zbora, sklepala tudi v deželnozborskih zadevah.

- odborov: velikega, ožjega, malega, 1530, 1531, 1567-1569, 1571, 1572
- deželnega zbora 1530, 1531, 1548, 1563, 1568, 1569
- urada poverjenikov 1531, 1568, 1569, 1571-1573, ki jim sprva določi deželni zbor konkreten predmet obravnave, nato pa postanejo izvršilni organ deželnega zbora s stalnimi pristojnostmi.

Izraz Verordente se v prvi knjigi zapisnikov pojavi v letu 1540.[15]

Na prvem zasedanju dvorne veče, ki je zabeleženo v knjigi in za katerega so zabeleženi sklepi z dne 14. marca 1530, obravnavajo papeževo zbiranje pomoči za boj proti Turkom, turško nevarnost, gradnjo deželne hiše, nastavitev dveh deželnih zdravnikov, ki prejmeta vsak letno po 100 dukatov, imenovanje Jorga pl. Lamberga za deželnega prejemnika, ki prejema letno 200 gld. in iz tega vzdržuje tudi svojega pisarja. Dne 4. aprila 1530 imenuje dvorna veča Wolfa pl. Lamberga za vojaškega poveljnika.[16] Dne 30. aprila 1530 so prvič navedeni člani dvorne veče, kjer so zastopane vse kurije in jih je navzočih 17, med njimi so deželni glavar, deželni upravnik, ljubljanski škof, ljubljanski župan in mestni sodnik.[17] Na ponedeljek pred vnebovzetjem (23. maj) 1530 razpravljajo na dvorni veči o stališčih za zasedanje meddeželnih odborov Štajerske, Koroške in Kranjske leta 1530 v Slovenj Gradcu in o medsebojni vojaški pomoči dežel. Predlagajo, da vsaka dežela da od 200 renskih goldinarjev imenjske rente po 1 oklepnega konja oziroma na 25 goldinarjev po enega pešca. So proti pritegnitvi podložnikov v deželni poziv, ker "ti le zanemarjajo delo pa tudi zaradi tega, ker se od njih pričakuje upor."[18] Dne 4. julija 1530 se ponovno sestane dvorna veča in med drugim razpravlja, da nastanijo najemnike na Gorenjskem in v Slovenski Marki in določi osebe za odbor (Ausschuss), "če se deželnemu glavarju kaj pripeti in da so mu v pomoč. Če je potreba večja, lahko deželni glavar odredi poleg izbranih tudi druge osebe." Za odbor izvolijo pet oseb, poleg deželnega glavarja Hansa Kacijanerja še deželnega upravnika Jurija Galla iz Motnika, Jurija pl. Lamberga s Črnelega, Krištofa pl. Purgstala, Jurija pl. Schnitzenpauerja in Erazma pl. Thurna.[19] Dne 14. septembra 1530 deželni zbor določi poseben odbor za odmero davka za deželo. V njem je 15 oseb, poleg Kacijanerja Hansa, deželnega glavarja, Jurija Galla, deželnega upravnika, in članov odbora, ki so bili izvoljeni 4. julija 1530, še pl. Črnomeljski, Krištof pl. Kreig, komendator v Ljubljani, Erazem pl. Obritschen, Jobst Mordax, Krištof pl. Gallenberg, Jakob pl. Raunach, eden od članov ljubljanskega kapitlja, dva zastopnika mest.[20] Dne 6. januarja 1531 deželni zbor odredi 17 članski veliki odbor (grosse Ausschuss) in 9 članski ožji odbor (enger Ausschuss), ki sta sestavljena iz vseh štirih kurij. Nekateri člani ožjega odbora so tudi istočasno člani velikega odbora, poleg njiju so imenovali tudi več skupin deželanov, ki naj se skupaj s člani odbora posvetujejo o dovoljevanju.[21] Deželni zbor je na zasedanju 21. marca 1531 razmejil pristojnosti ožjega in velikega odbora. Ožji odbor razpravlja in sklepa o vseh "stiskah dežele". Če pa je zadeva važna, deželni glavar določi za razpravo veliki odbor, ta razpravlja o vsem skupaj z ožjim odborom in deželnim glavarjem. Število članov ožjega odbora zmanjšajo od devet na sedem, v njem ni prelatov. Število velikega odbora zmanjšajo od 17 na 10 članov, ki niso isti kot člani ožjega odbora. Deželni glavar pa more k razpravam pritegniti tudi druge osebe.[22] Dne 6. aprila 1531 zasedata skupaj ožji in veliki odbor in drugi deželani, ki so k temu pritegnjeni, razpravljajo o obrambi dežele, določijo poveljnike plemiške vojske in njihove plače.[23] Na zahtevo deželnega kneza deželni zbor 17. julija imenuje nov odbor (Ausschuss), ki ima 8 članov, v njem niso zastopani prelati. Poleg tega deželni zbor imenuje še dve skupini deželanov, ki razpravljata o instrukciji poslancev in o deželnih svoboščinah.[24] Dvorna veča se sestane, kakor je razvidno iz njenih sklepov v letu 1531 štirikrat. V tem letu med drugim razpravlja o utrjevanju Ljubljane in gradu, podložniški tlaki pri utrjevanju, davčnih zaostankih, medodbornem zboru v Dravogradu itd.

Na podlagi ohranjenih zapisov sklepov dvorne veče in odbora v letih 1530 in 1531 moremo soditi, da je predmet razprav odbora sprva določen na podlagi sklepa dvorne veče in deželnega zbora in da se v letu 1530 pojavi stalen odbor kot posvetovalni organ deželnega glavarja. Razvoju institucij v letih 1532-1542 po sejnih zapisnikih ne moremo slediti, ker za ta leta niso ohranjeni. V letu 1542 so ohranjeni le zapisi sklepov velikega odbora, ta zaseda 26. julija, na njem je prisotnih 12 članov. Razpravljajo o deželni brambi in o poslancih, ki bodo šli na Dunaj zaradi nove davčne osnove. Imenovali so šest poverjenikov (Verordnete), od katerih sta po dva iz kurije gospodov (Franc pl. Rain s Strmola, pl. Lamberg s Črnelga) in vitezov (Erazem pl. Obritschan, Sigmund pl. Weichselberg) in mest (Pavel Winer in ljubljanski župan Vid Khisl).[25]

15 id., fol. 138.
16 id., fol. 1.
17 id., fol. 6'.
18 id., fol. 9.
19 id., fol. 12.
20 id., fol. 16-20.
21 id., fol. 32-35'.
22 id., fol. 42-44.
23 id., fol. 52-53.
24 id., fol. 57.
25 id., fol. 73-76.

Od leta 1543 do 1548 zapisnikov ni. Iz zapisnika zasedanja deželnega zbora 5. novembra 1548 je razvidno, da je določil člane velikega in malega odbora. Veliki odbor je imel 17 članov, v njem so zastopane vse štiri kurije. Člani velikega odbora so: deželni upravnik, deželni upravitelj, dva prelata (stiški opat, novomeški prošt), 12 gospodov in vitezov (Anton baron Thurn, Wolf pl. Lamberg, Erazem pl. Obritschan, Jurij pl. Lamberg, Hans Jožef pl. Egkh, Hans Lenkovič, Wolf Werneg, Viljem Rasp, Viljem Schnitzenpaumer, dr. Bernardin Barbo, Florijan Scharph, Karel pl. Purgstall) ter ljubljanski župan. Po navodilu dežele morajo člani velikega odbora delati v dobro dežele in poročati o svojem delu na deželnem zboru. Mali odbor ima 11 članov, ki so izbrani po kurijah. V njem so deželni upravnik, deželni upravitelj, stolni prošt ali kdo drug iz ljubljanskega kapitlja, sedem gospodov in vitezov (Anton baron Thurn, Hans Jožef pl. Egk, Viljem pl. Rasp, Viljem pl. Prannsberger, Florijan Scharph, Karel pl. Purgstall, Jakob pl. Gallenberg) in ljubljanski župan.[26] Mali odbor se večkrat enači s poverjeniki, ki se v tem času omenjajo v naslovih dopisov in ukazov deželnega kneza poleg deželnega glavarja in deželnega upravitelja.

Z letom 1542 je vrsta zapisov pretrgana. V letih 1548, 1559 in 1563 so le posamezni zapisi sklepov in posvetovanj dvorne veče, deželnega zbora in organa, katerega zapisi sej niso naslovljeni, verjetno gre za odbor. Bolj popolnim zapisnikom sledimo od julija 1567 do leta 1569, manj je v tem času zapisnikov deželnega zbora, več je zapisnikov drugih organov. Za to obdobje so ohranjeni zapisniki dvorne veče, ki se je sestajala večkrat na leto, npr. leta 1567 trikrat, leta 1568 dvakrat in leta 1569 petkrat.[27] Število udeležencev zasedanj dvorne veče variira od 9 do 14 oseb, ki so zastopane po kurijah. Dvorna veča v letih 1567-1569 razpravlja o nastavitvi vojaških poveljnikov, utrjevanju mest, preskrbi vojske s hrano, davčnih zaostankih mest, plačah stanovskih uslužbencev, dovoljevanju dežele, predlogih za mesto svetnika notranjeavstrijske vlade. Zabeleženi zapisniki deželnega zbora izpričujejo njegova zasedanja v letu 1568, ko je januarja zasedal trikrat in tudi v februarju. Sejni zapisniki so za navedeno razdobje redki, izpričujejo le zasedanje odbora v letih 1568 in 1569, ko razpravlja med drugim o gorskem redu in redu ograjnega sodišča. Predmeti razprav dvorne veče in odbora so v tem času večkrat enaki in kažejo, da predmeti razprav niso le posledica pristojnosti, ampak tudi proceduralnega postopka. Za obdobje 1567-1569 je ohranjena vrsta sejnih zapisnikov, kjer ni navedeno, pri katerem telesu so nastali. Po imenih prisotnih pa moremo sklepati, da gre za urad poverjenikov. O imenovanju poverjenikov zvemo iz sklepov dvorne veče v tem času.

Za leto 1570 ni ohranjenega nobenega sejnega zapisnika, od leta 1571 dalje serija sejnih zapisnikov ni več prekinjena. V času od 1571-1573 ni v prvi knjigi sejnih zapisnikov nobenega zapisnika deželnega zbora, so le zapisniki odbora, dvorne veče in urada poverjenikov, ki pa niso vedno naslovljeni. V letih 1571-1573 dvoma veča večkrat zaseda, po naslovljenih zapisnikih zasedanj v letu 1571 petkrat, v letu 1572 osemkrat in v letu 1573 desetkrat. Udeležba na zasedanjih dvorne veče je različna, tako se v letu 1572 udeležuje zasedanj od 8 do 16 članov. Sejni zapisnik 8. novembra 1572 pojasnjuje sestavo dvorne veče: deželni glavar, deželni upravnik in 11 prisednikov (asesorjev), ki so izbrani po kurijah.[28] Vendar to demantirajo zapisniki dvorne veče v naslednjem letu, ko je prisotnih na njenih zasedanjih od 12 do 21 oseb. V letu 1573 razpravlja dvorna veča med drugim o predlogih za svetnike notranjeavstrijske vlade, poveljnikih plemiške vojske, organizaciji pobiranja vinske naklade in čepnine, razpisu zasedanj odbora, uradu poverjenikov, izpopolnitvi mest poverjenikov, odpisu davkov, nastavitvah in plačah deželnih uslužbencev, spremembah davčne napovedi, preskrbi, oborožitvi in financiranju Vojne Krajine, pregledu deželnega poziva, kontribuciji. Zasedanja odbora so v letih 1571-1572 pogostna. Odbor v letu 1571 zaseda vsaj 15-krat, ko so zapisniki naslovljeni kot zapisniki sej odbora. Večkrat trajajo zasedanja odbora po 3-4 dni, udeležba pa je različna, od 8-21 navzočih. V letu 1572 se odbor sestane januarja in junija, navzočih je od 13-17 oseb. Za leto 1573 v prvi knjigi sejnih zapisnikov ni vpisanih sejnih zapisnikov odbora. Odbor v letih 1571 in 1572 razpravlja med drugim o predlogih za člane notranjeavstrijske vlade, nepravilnostih pri vinski nakladi, sredstvenini, izbrisih iz imenjske knjige, financiranju Vojne Krajine, plačah in nastavitvah deželnih uslužbencev, vzdrževanju najemnikov, o razpisu zasedanj dvorne veče, pregledu deželnega poziva, objavi potrjenega novega reda ograjnega sodišča, vodenju procesov v kriminalnih zadevah proti deželanom, pregledu plemiške vojske, pritožbah glede deželnih svoboščin, policijskem redu, dajanju nakladniškega urada v Ljubljani s podružnicami v zakup, kmečki trgovini.

Zapisniki sej poverjenikov v letih 1571-1573 nimajo v naslovu navedbe, da so zapisniki poverjenikov. A primerjava imen poverjenikov in navzočih na sejah nam dokazuje, da gre v mnogih primerih za zapisnike urada poverjenikov. Februarja 1573, ko je kmečki upor na vrhuncu, za-

[26] id., fol. 202-209.

[27] id., fol. 235-240, 252'-256, 259', 298-298', 316-316', 318-321, 386-389, 395-397', 406-407, 427, 431-432, 457-462', 474-476', 480-481, 509'-511', 518'-520, 524'-526', 544-546, 553'-557, 563-565', 568-571', 573'-574.

[28] id., fol. 519'-520.

sedajo nepretrgano.[29] Ker prva knjiga sejnih zapisnikov obsega čas do leta 1573, je v njej vrsta podatkov o protestantizmu, o nastavitvi predikantov, učiteljev, prevodih knjig v slovenski jezik, preganjanju in zaščiti predikantov s strani dežele, razdeljevanju slovenskih protestantskih knjig med plemstvom. Tako na primer dvorna veča razpravlja 3. aprila 1571 o prošnji Ane Blagaj, da bi vrnila slovenske knjige, ki jih je dala dežela in jih dali nekomu drugemu, njej pa bi dali v zameno denar za preživetje. Dvorna veča ugodi njeni prošnji in naroči Klombnerju, da gre po knjige. Ker so Blagajevi del stroškov za knjige že prej povrnili, dobe še preostanek 20 goldinarjev.[30]

Ta kratek pregled prve knjige sejnih zapisnikov nam razgrne vso raznolikost njihove vsebine, saj nas informirajo o razvoju deželnih institucij kakor tudi o vseh dejavnostih dežele.

---

29 id., fol. 527-536.
30 id., fol. 386-388.

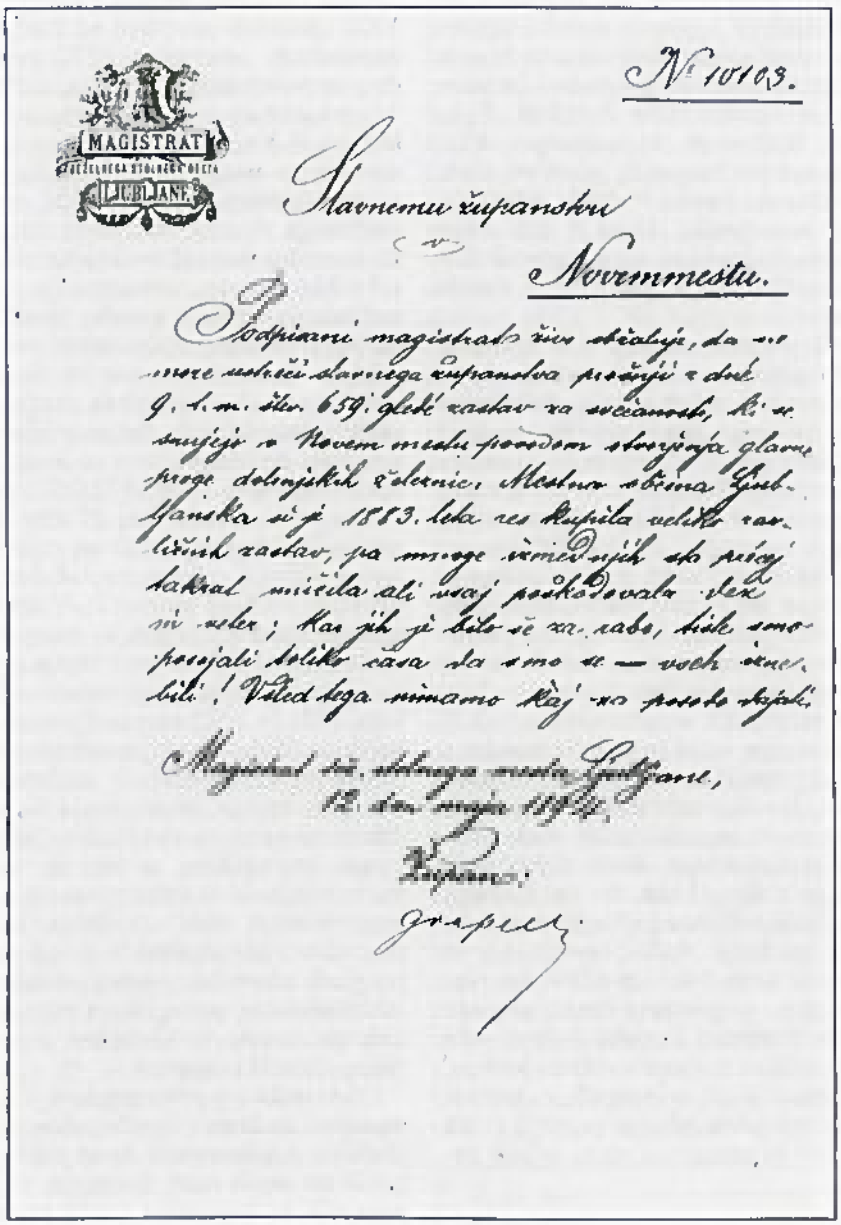
MAGISTRAT
DEŽELNEGA STOLNEGA MESTA
LJUBLJANE

№ 10103.

Slavnemu županstvu
v
Novemmestu.

Podpisani magistrat živo obžaluje, da ne more ustreči slavnega županstva prošnji z dne 9. t. m. štev. 659. glede zastav za svečanosti, ki se snujejo v Novem mestu povodom otvorjenja glavne proge dolenjskih železnic. Mestna občina Ljubljanska si je 1883. leta res kupila veliko različnih zastav, pa mnoge izmednjih sta prócej takrat uničila ali vsaj poškodovala dež in veter; kar jih je bilo še za rabo, tiste smo posojali toliko časa da smo se — vseh iznebili! Vsled tega nimamo kaj za posodo dajati.

Magistrat šiš. stolnega mesta Ljubljane,
12. dne maja 1894.

Župan:
Grapelli

Dopis Ljubljanskega Magistrata županstvu Novo mesto z dne 12. maja 1894
Zgadovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjska in Belo krajina Novo mesto, NME 5, Mestna občina Novo mesto

Gradivo o gradnji železnic na območju okraja Laško 1848-1866

BOJAN HIMMELREICH

Fonda Okrajne gospoščine Laško in Okrajnega urada Laško, ki ju hrani Zgodovinski arhiv v Celju, vsebujeta vrsto dokumentov, ki pričajo o okoliščinah gradnje posameznih odsekov Južne in "hrvaške" železnice na območju teh upravnih teritorijev. Članek navaja le zanimivejše, njihova razporeditev pa je kronološka. Ob koncu so omenjeni dokumenti, zvezani z gradnjo rudniške železnice med rudnikom Brezno in Rimskimi Toplicami. Prva številka v oklepaju za opisom vsebine dokumenta označuje signaturo arhivske enote, druga pa njegovo stran.

Gradivo Okrajne gospoščine (OG) Laško govori večinoma o gradnji železnice med Celjem in Zidanim mostom. Vsi omenjeni dokumenti se nanašajo na l. 1848.

Med delavci na železniški progi na odseku med Celjem in Laškim je v l. 1848 izbruhnil tifus. Iz dopisa OG Laško z dne 17. marca 1848 izvemo, da so po ukazu Okrožnega urada v Celju in ustnem navodilu gradbenega podjetnika, ki je gradil ta odsek proge (Johanna Picca), že obstoječo barako v Laškem, dolgo 6,5, podaljšali na 17,5 sežnjev (seženj = 1,896 m). Vanjo so ob lepem vremenu iz ostalih dveh špitalov nameravali preseliti bolnike. Dotedaj so zanje priskrbeli 24 slamnjač in blazin, 28 odej, 72 rjuh in 60 srajc. Z boljšo oskrbo bolnikov naj bi začeli 19. marca v prisotnosti gradbenega podjetnika Picca. Po mnenju OG bi s prestavitvijo in izboljšano oskrbo lahko pričakovali ugodnejše rezultate zdravljenja, zlasti pri bolnikih, ki so veljali za brezupne primere.

Iz priloženega poročila okrajnega zdravnika ("okrajnega kirurga") je razvidno, da se je v tednu od 11. do 17. marca v špitalih v Laškem zdravilo 80 bolnikov (140/342-345):

Bolezen	Ostalih od prej	Prirastek	Od tega odpušč.	umrlih	Še ostalih
Zlom	3				3
Sifilis	1				1
Tifus	47	26	11	1	61
Ostalo	3				3
Skupaj	54	26	11	1	68

Okrožni urad Celje 21. septembra obvešča OG Laško o poročilu špitalskega zdravnika Schnidarschitscha, da v špitalu železnice v Laškem ni več nobenega obolelega za tifusom (203/2).

Minister za javna dela je 12. junija 1848 odločil, da bo nadaljevanje vseh gradenj na progi Celje - Zidani most v območju erara prepustil posebni oskrbniški komisiji (Verwaltungs Commission). Okrožni urad Celje 16. julija pri poročilu o tem OG Laško hkrati naroča, naj z vsako oskrbniško komisijo sodeluje in jo podpira pri njenem delu. Vse stvari, povezane z gradnjo omenjene proge, tudi vsa povračila za zemljišča, ki bi jih še izplačalo gradbeno podjetje, preidejo na komisijo. Sestavljajo jo inženir Roth kot predsednik, predstavnik Generalne direkcije Državnih železnic Franc Hoffmann in pooblaščenec podjetja Picco, ki je delalo na omenjeni progi, Beflini (295/810).

Dopis Okrožnega urada Celje OG Laško (14. junij 1848) omenja vodstvo gradnje državne železnice v Klečah pri Ljubljani v zvezi s 13. in 14. oktobra 1847 opravljeno komisijsko obravnavo glede zaščite železnice (mišljena je verjetno zaščita objektov ob progi) v tamkajšnjem okraju do Rimskih Toplic. V pogledu omenjenih zaščitnih gradenj pri posameznih posestnikih je Generalna direkcija državnih železnic ukazala, naj s tem zvezane odškodnine ugotovi Komisija za odkup zemljišč (325/914).

Nekateri dokumenti pričajo o udeležbi ob črti proge živečih ljudi pri postopkih, povezanih z gradnjo:

OG Laško poroča gospostvu Novo Celje, da bo komisijska obravnava ob prevzemu v tem okraju ležeče ceste v stroške železniškega erarja 15. junija 1848. Ogled ceste, ki vodi skozi Skalarje, Pišarje in Marija Gradec, bodo pričeli v Tremarjah. Prevzem te ceste v stroške "železniškega fonda" so zahtevali prebivalci občin okraja Laško že v januarju 1847. Takrat so s pooblastilom, ki ga je podpisalo preko 40 posameznikov, naložili dvema predstavnikoma, da smeta pri napovedani komisijski obravnavi zastopati le takšno stališče (317/869-873).

Generalna direkcija državne železnice je 29. aprila 1848 zahtevala predložitev načrtov in približnih računov o stavbah, ki ležijo v pasu požarne nevarnosti ob železniški progi od Celja do Ljubljane. Te bi bilo potrebno prestaviti ali preurediti v smislu predpisov o požarni varnosti. Zato je c. kr. inženir (podpis nečitljiv) iz Zidanega mosta 8. junija poprosil OG Laško, naj določi dan med 13. in 17. junijem, ko bi se ob izlivu Breznice (v občini Sv. Jurij) zbrali lastniki prizadetih objektov. Skupaj z inženirjem bi obšli vso progo v okraju, si ogledali objekte in napravili zapisnik (316/867).

Okrožni urad Celje v dopisu OG Laško 13. julija 1848 slednjo seznanja, da so se mnogi kmetje iz občine Sv. Jurij pritožili komisiji za odkup zemljišč v Gradcu glede škode na njihovih

zemljiščih in stavbah. Povzročilo naj bi jo pri gradnji železnice zaposleno podjetje Battazoni. Dotedanje pritožbe posestnikov so bile neuslišane, zato so prosili komisijo, naj oceni škodo in določi višino potrebne odškodnine. To ji je naložila tudi Generalna direkcija in predlagala, naj pri izdelavi odškodninskega izsledka sodelujeta gradbeno vodstvo in gradbeno podjetje. V dopisu je omenjena želja lastnikov prizadetih zemljišč, naj pri komisijskem poslovanju sodeluje tudi predstavnik okraja Prebold (298/813).

Zemljiški posestniki v občinah Tremarje, Sv. Krištof, Lakomšek in trgu Laško, ki niso zadovoljni z odškodninskimi ponudbami za gradnjo železnice uporabljenih zemljišč, lahko zahtevajo naknadno poravnavo. Komisija za odkup zemljišč v Gradcu 30. oktobra 1848 obvešča OG Laško, da bodo komisijske obravnave v ta namen 8. in 9. novembra (247/640).

Precejšnje število dokumentov prinaša podatke o delavcih, ki so gradili progo. Gre za poročila o nesrečah in kriminalu, poizvedbe ali urejanje dokumentov. Veliko je dopisov, ki jih je OG Laško naslavljalo na urade v krajih, kamor so bili pristojni delavci. Tem so iztekla potna dovoljenja in OG je zaprosila, če jim ga sme podaljšati. Iz njih je razvidno, da je veliko delavcev prihajalo iz severne Italije in Češke. Delo na progi je, po številu poizvedb sodeč, mnoge pritegnilo, da so zapustili svoje dotedanje življenje (in obveznosti) in se skušali izgubiti v množici delavcev. S poizvedovanjem za njimi, kot tudi za vojaškimi obveznikih in pobeglimi tatovi se je ukvarjalo OG. Oglejmo si nekaj primerov navedenega.

Magistrat Celje 14. februarja 1848 obvešča OG Laško, da je pri delu na tamkajšnjem drugem železniškem mostu v Savinjo padel in utonil tesar Martin Reiter. Trupla še niso našli, zato prosijo OG Laško, naj jih obvesti, če bodo imeli o tem kakšne podatke. OG Laško je 10. marca odgovorila, da so truplo našli v Skalarju in da so ga sodelavci odpeljali v Celje, kjer so ga tudi pokopali (43/104-105).

Zapisnik OG Laško z dne 16. septembra 1848 priča o delavcu, ki je tri leta delal pri gradnji železniške proge v laškem okraju, si poškodoval levo roko in postal nezmožen za delo. Zato prosi OG Laško, naj mu dovoli imeti točilnico žganja za delavce na železniški progi v okraju. Zapisniku sta priloženi potrdili laškega urada gradbenega podjetja Picco o trajanju zaposlitve omenjenega delavca in železniškega špitala o štirimesečnem zdravljenju (192/491-494).

Iz poročila neznanega odpošiljatelja in datuma (dokument je nepopoln) OG v Laškem izvemo, da je v noči s 26. na 27. oktober izginil delavec, ki je delal v predoru pri Belem slapu (med Hrastnikom in Trbovljami). Naslednji dan so njegovo izropano truplo našli v gozdu nad predorom. Ob času nastanka dopisa so že prijeli osumljenega. Dokument navaja že predhodno dano navodilo, naj sodelavce umorjenega povprašajo, če so jim znane kakršnekoli okoliščine roparskega napada (40/1).

OG Laško z dopisom z dne 22. julija 1848 poroča, da so jo naprosili, naj več pri gradnji železnice zaposlenih delavcev (navedenih je osem imen) z namenom rekrutacije najkasneje do 4. avgusta napoti domov. Zato naproša oskrbniško komisijo, da tem delavcem naroči, naj se takoj oglasijo pri OG (297/812).

*****

Fond Okrajnega urada (OU) Laško vsebuje dokumente, ki pričajo o gradnji "hrvaške" železnice, t.j. proge od Zidanega mosta do hrvaške meje in naprej. Nastali so v času od 1852 do 1866 in se nanašajo na njen odsek od Zidanega mosta do Sevnice.

Dopis Okrožnega urada Maribor z dne 15. novembra 1852, naslovljen na Okrajno glavarstvo v Celju, obvešča prejemnika, da je cesarski odlok potrdil načrt gradnje železniške proge od Zidanega mosta preko Orehovega in Brestanice do hrvaške meje. Razlog, da je dopis končal svojo pot v arhivu OU Laško, v katerega teritorialno pristojnost je sicer sodila linija proge, je v njem omenjena odredba namestništva, naj podvig podpirajo (4/15).

Centralna direkcija za gradnjo železnic na Dunaju je 13. novembra 1852 vodstvo in nadzor nad gradnjo železniške proge od Zidanega mosta do hrvaške meje prepustila Gradbenemu vodstvu v Zagrebu, ki je podrejeno inženirju Bolzanu. Dopis Okrožnega urada Maribor, ki to sporoča Okrajnemu glavarstvu Celje, se kot zgornji končuje s pozivom upravnim oblastem, naj gradnjo vsestransko podpirajo (4/16).

Dopis Okrožnega urada v Mariboru sporoča 4. decembra 1852 Okrajnemu glavarstvu Celje, da je Namestništvo na poziv Centralne direkcije za gradnjo železnic naročilo svoji podrejeni komisiji za odkup zemljišč, naj začne s potrebnimi odkupi za gradnjo železnice. Svoje delo naj opravi na takšen način in v sodelovanju z uradi kot pri gradnji železnice preko Štajerske (4/17).

Okrožni urad Maribor vabi v pismu z dne 23. februarja 1853 Okrajno glavarstvo Celje k sodelovanju pri komisijskem obhodu odseka železniške proge med Zidanim mostom in Brestanico. Na poziv Gradbenega vodstva v Sevnici ga bodo opravili, da bi ugotovili, kakšni so javni in privatni interesi, zvezani z gradnjo (4/19).

Gradbeno vodstvo v Sevnici se je 22. marca 1853 Okrajnemu glavarstvu v Celju pritožilo, da posamezni lastniki zemljišč, ležečih na trasi predvidene železniške proge, prestavljajo ali ruvajo trasirne količke. Okrajno glavarstvo dva dneva kasneje poroča, da je naročilo, naj vsi posestniki količke vmejo na prvotna mesta (4/20).

O težavah, ki so jih graditelji železnice imeli s prebivalci, nam govori tudi pismo gradbenega vodstva hrvaških državnih železnic Okrajnemu glavarstvu v Celju 17. junija 1853, ki povzema poročilo inženirja Doležala, zadolženega za trasiranje proge od Zidanega mosta do Orehovega. Ta je navedel, da posamezni lastniki zemljišč načrtujejo ali so že začeli z novogradnjami blizu ali celo na črti predvidene železniške proge. Ker bodo kmalu začeli z gradnjo proge in da bi se izognili vsakršnemu nepotrebnemu odkupu, dopis naproša Okrajno glavarstvo, naj odpravi te novogradnje. Hkrati naj poduči podrejene občine, da je v skladu z višjimi navodili prepovedano začeti z novogradnjami v pasu 30 sežnjev levo in desno od proge (2/9-10).

Gradbeno vodstvo v Sevnici je Okrajnemu glavarstvu v Celju 25. aprila 1853 poslalo 182 goldinarjev in 59 krajcarjev, ki naj jih le-to kot odškodnino razdeli med 53 posestnikov v občinah Sv. Peter, Loka, Račica, Sv. Jurij in Breg. Večinoma je šlo za zneske pod enim ali nekaj goldinarjev, le nekaj je bilo večjih. Najvišji je znašal dobrih 31 goldinarjev. Na listu je bilo 10. maja 1853 pripisano, da je podpisani omenjene zneske izplačal (5/27-28).

Gradbeno vodstvo v Sevnici 28. avgusta 1853 prosi Okrajno glavarstvo Celje, naj razpiše komisijski ogled načrtovane linije železniške proge na odseku od Zidanega mosta, ker je ta, po predhodno opravljenih terenskih raziskavah, že trasirana. Okrajno glavarstvo naj zagotovi udeležbo svojega predstavnika, povabi pa naj tudi predstavnike občin, po katerih ozemlju teče trasa in posameznike, ki jih bo gradnja železnice kakorkoli prizadela. Namen komisijskega obhoda je določitev krajev glede na javne in privatne interese potrebnih prepustov, prehodov in zaščitnih gradenj. Predstojnik Gradbenega vodstva Bolzano predlaga 12. september (6/32).

Iz dopisa Okrajnega glavarstva Celje 6. septembra izvemo, da je predstojništvo občine Loka zaprosilo za prestavitev komisijske obravnave, ker imajo ta dan v kraju letni sejem in se je zato zainteresirane stranke ne bi mogle udeležiti. Gradbeno vodstvo nato določi nov datum, 15. september (6/36-37).

Zapisnik komisijskega ogleda, ki so ga opravili tega dne (sodelovali so okrajni glavar in predstavniki državnih uradov, pristojnih za nadzor gradenj, ni. pa bilo predstavnikov občin in posameznikov) navaja, da je Centralna direkcija zadolžila gradbeno vodstvo hrvaških železnic, naj začne z delom na odseku proge od Zidanega mosta do gostilne pri Soretu (po domače). Pred tem naj napravi komisijski ogled, ki naj oceni, ali je v interesu erarja prestaviti že projektirano traso železnice na omenjenem odseku bolj v pobočje in se s tem izogniti poštni cesti ali ohraniti prvotno smer trase. Naloga komisije je tudi ugotoviti, kolikšen je promet na poštni cesti in predlagati ukrepe, da ne bo ob gradnji železnice moten ali prekinjen. Glede zadnjega je predstavnik obratne direkcije izjavil, da morajo pri zaprtju rečnega pristana in ceste upoštevati prehodnost ceste zaradi prometa potnikov rednih vlakov, prehodnost povezave pristana in skladišča blaga ter možnost rednega dela na pristanu in nevarnost ob razstreljevanju skal za tamkaj privezane ladje. Predmet zapisnika je skrb za zagotovitev nemotenega prometa po vodi in kopnem v času gradnje železnice. Ugotavlja naslednje vrste in smeri prometa:

- tovorni promet (blago prispe v Zidani most po vodi in ga tam iztovorijo za nadaljno odpravo)
- tovorni promet (blago, ki prispe v ali je odpremljeno iz Zidanega mosta z vozovi)
- osebni promet (potniki, ki stopajo na vlak v Zidanem mostu)
- osebni in tovorni promet (ki v nadaljevanju ne potrebuje vlaka)

Zapisnik natančno opredeljuje pogoje ob vsaki točki. Cesta npr. mora zaradi prihoda treh vlakov dnevno biti prehodna vsaj pol ure prej in potem. V izogib zastoju tovornega prometa na postaji je nujno zagotoviti nov prostor za pristan na območju izven nevarnosti ob razstreljevanju. Predlagano je podaljšanje obstoječega pristana ob vodnem toku za 60 sežnjev s pilotiranim obrežjem, ki bi ga do višine in širine sedanjega nasuli z materialom, pridobljenim ob izkopu. Za gradnjo in vzdrževanje tega provizoričnega pristana so zadolžili Gradbeno vodstvo (6/39-48).

Ministrstvo za trgovino in javna dela je 28. junija 1854 potrdilo novo črto železniške proge med Zidanim mostom in Schwarzbachom (lokacije tega kraja in slovenskega imena ni bilo moč ugotoviti) in zaukazalo, naj pričnо z gradnjo. Zato bo, kot govori dopis Gradbenega vodstva v Sevnici, odposlan Okrajnemu glavarstvu v Celju 22. julija 1854, potrebno natančno določiti traso, saj so večino markirnih količkov prestavili in izruvali. Prebivalce naj podučijo, naj se ne dotikajo postavljenih znamenj in količkov in naj ničesar ne gradijo v pasu najmanj 4 sežnjev od predvidene proge (6/51).

Poleg zapisnika z dne 15. septembra 1853 (6/39-48) je večje število dokumentov omenjenega fonda nastalo v zvezi z razstreljevanjem pri pripravi terena za progo na odseku pod Zidanim mostom in pri pripravi prostora za postajo na levem bregu Savinje. Govorijo o času razstreljevanja in določajo varnostne ukrepe, katerim so namenjali veliko pozornosti, še zlasti po nesrečah, do katerih je prišlo v l. 1855 (1/1-7, 10/82-83). Gradnja je bila po začetnih delih prekinjena in z razstreljevanjem so nadaljevali l. 1862. Oktobra tega leta je Gradbeno vodstvo iz Zagreba obvestilo OU Laško, da je bila odobrena tista varianta poteka hrvaške železnice, pri kateri bo poštna cesta ob Savi in Savinji tekla pod levim opornikom železniškega mostu na Savinji. Za izvedbo tega predloga so nujna razstre-

ljevanja skal in bo potrebno oblikovati komisijo, ki bi preučila podrobnosti izvedbe (51a/340).

Sedemnajstega oktobra je kot rezultat komisijskega poslovanja nastal zapisnik (51a/346-349), katerega vsebino povzema ohranjeni osnutek plakata. Za razliko od vseh ostalih dokumentov je, ker je bil namenjen obveščanju prebivalcev o razstreljevanju, pisan v slovenščini. Navajamo ga v celoti:

"Oznanilo.

Čes blizu 14 dni se bode začelo strelanje velike skale pri zidanim mostu na levi strani Savine ino Save, da se vekši prostor za kolodvor horvatske železnice pridobi. Da se zna vsaki škode varovati, se na znanje da:

1. Strelanje terpi od 7. do 8. ure zjutraj, ino od 12. do 1. ure popoldan, u katerim času je cesta zaperta, ino nobeden ne sme na njo stopiti. En strel oznani začetek.
2. V ti drugi uri se more cesta od kamenja prosta napraviti, ino vožnja skus te dve ure, in dokler se ne odpre, prepovedana.
3. Ladje se znajo in smejo le do table, katira se bo nekaj pod zidanim mostom vidla, pelati, ino morejo tam ostati.
4. Za flose bode pred začetkom strelanja,- na Savini pri mostu v Brižji, kjer občinski pot pod železnicoj skuz pelje, pred starim kamnolomu, na Savi pa na železnici pod pervoj hišoj čuvarja železnice, ena bandera gor potegnjena. Tak dolgo, dokler ta bandera se vidi, ne sme noben flos dalej voziti, ampak ima pri pesku pred fabriko olja na Savini, ino na Savi pri navadnem stojnim kraju zgoraj od kolodvora (Bahnhof) zastati ino tam čakati.

Neoboganje ino prestop tih postav zadene kastiga od 2 do 5 goldinarjev ali ječa od 24 ur do 3 dnevov, če bi ne nastopila že po c.k. kastignih pravilih.

C.k. okrajna gosposka na Laškim (Tüffer) 19. Kozaperska 861." (51a/348)

Dopis podjetja Bratje Braun z dne 12. januarja 1862 obvešča OU Laško, da bodo z razstreljevanjem pri pridobivanju prostora za železniško postajo v Zidanem mostu, ob upoštevanju vseh predpisov glede varnosti, pričeli 14. januarja (51b/363), zapisnik tega urada z dne 15. januarja 1862 pa poroča, da je isto podjetje za izvajanje varnostnih ukrepov pri razstreljevanju določilo tri može, ki so pri tem uradu prisegli, da bodo trezno izpolnjevali zadane obveznosti (51b/367-370).

S ponovnim začetkom gradnje v l. 1861 je povezano pismo Namestništva v Gradcu OU Laško z dne 14. junija 1861. Govori o nujnosti komisijskega ogleda pred pričetkom del, ker je potrebno povečati polmer ovinkov in ker bodo zaradi prestavitve železniške trase pri Zidanem mostu primorani prestaviti tudi okrajno cesto (51a/322-323). Ogled je bil opravljen 19. in 20. junija in na podlagi njegovega zapisnika je bila dovoljena spremenba prvotnega poteka proge in ceste (51a/330-331).

Dopis Železniške sekcije Zidani most v Krškem 3. avgusta 1861 obvešča OU Laško, da so dela na odseku proge od Zidanega mosta do Schwarzbacha predali gradbenemu podjetju Bratje Braun s sedežem v Loki. Ker je podjetje že pričelo z delom, prosijo OU, da jih seznani s policijskimi in sanitetno-policijskimi predpisi (51a/328).

Občinski urad Loka 3. septembra 1861 obvešča OU Laško, da delavci, zaposleni pri gradnji železnice, pogosto obolevajo in da občina ne more skrbeti zanje. Zato bi bilo potrebno, da bi gradbeno podjetje poskrbelo za svoje bolne in zanje uredilo špital (51a/338).

O ukrepih glede zaščite pred požarno nevarnostjo pričajo dokumenti na listih 51b/377-429 iz let 1862-1863 in 51c/431-496 iz let 1865-1866.

Uvodno je obvestilo Namestništva OU Laško (7. julija 1862), da mora vsako železniško podjetje, ki uporablja parne stroje, poskrbeti za varnost v bližini proge ležečih zgradb. V ta namen mora OU, ob sodelovanju predstavnika okrajnega gradbenega urada, predstavnika gradbenega podjetja in lastnikov zgradb poskrbeti za krajevni ogled vseh zgradb, ki leže do 30 sežnjev od proge. To naj stori čimprej, ker je upati, da bo železniška proga Zidani most - Sisak kmalu pripravljena za začetek obratovanja (51b/377).

Zapisnik komisijskega ogleda, ki so ga opravili 15. in 16. oktobra, ni ohranjen, a je iz kasnejšega dopisovanja med Namestništvom in OU Laško in pritožbe Južne železnice na ustrezno ministrstvo razvidno, kako so sklenili ukrepati pri zgradbah, izpostavljenih nevarnosti ognja (51b/411-420).

Da prestavitve ali rekonstrukcije v smislu večje požarne varnosti niso izpeljali pri vseh prizadetih objektih, priča zapisnik, ki ga je sestavila občina Loka 11. junija 1865. Govori o skupini 11 posestnikov iz krajev Račica, Sv. Jurij in Breg, ki prosijo, naj železniška družba odkupi njihove kašče in kozolce, oddaljene od železniške proge od 6 do 26 sežnjev. V teh krajih je v zadnjem času večkrat prišlo do požarov in zato si podpisani kmetje ne upajo več shranjevati svojih pridelkov v ogroženih zgradbah. Svojo prošnjo naslavljajo na Namestništvo, ki naj čimprej odobri komisijo, ki bi odredila prestavitev ali porušenje njihovih objektov na stroške hrvaške železnice (51c/438).

Komisijska obravnava, ki je rešila spore glede omenjenih stavb, je bila 2. septembra 1865. Južna železnica se je zavezala posestnikom izplačati odškodnine za prestavitev ali spremembe na njihovih zgradbah. Strehe so namesto s slamo prekrili z opeko ali skodlami, zazidali odprta čela ali podrli dele kozolcev, ki so deloma stali v rajonu požarne nevarnosti. Polovico odškodnin,

ki so znašale od nekaj deset do 1375 goldinarjev, so posestniki prejeli takoj, ostanek potem, ko so opravili dogovorjeno, za kar so določili do nekaj mesecev časa (51c/453-459).

*****

Velik del fonda OU Laško tvorijo dokumenti, ki so nastali ob gradnji železnice med premogovnikom Brezno in Rimskimi Toplicami (41a-41e/36-271, 78a/883-889, 939-940 in 78b/949-963).

Prvi med njimi je prošnja Karla Avgusta Freya, direktorja štorske železarne, ki kot pooblaščenec njenega lastnika Pavla von Putzerja, 21. januarja 1861 prosi za oblastno dovoljenje za gradnjo železnice. Prošnjo prične z opisom Putzerjeve rudniške posesti Huda jama in Brezno ter zatrdi, da pomanjkanje praktičnega transportnega sredstva za prevoz izkopanega premoga do Južne železnice ovira hitrejši razvoj teh dveh premogovnikov. Prošnja omenja tudi Putzerjeve korake v predhodnih letih. Ko so potrebe štorske železarne l. 1854 omogočile odprtje premogovnika Huda jama in so predvidevali povečane potrebe po premogu s strani Južne železnice, je Putzer 6. marca 1855 zaprosil za dovoljenje za gradnjo železniške proge za prevoz premoga iz Hude jame po dolini Rečice do postaje v Laškem (glede priprav na to gradnjo glej 41d/231-264). V tem primeru bi bilo potrebno pod zemljo povezati Hudo jamo z Breznom. Prosilec piše, da je OU znano, da so vlogo od marca 1855 reševali do 9. januarja 1861 in da so se v teh 6 letih, ko je bil rok za gradnjo več kot dvakrat presežen, okoliščine tako spremenile, da ta ni več mogoča. Pred 6 leti bi načrtovana proga zadoščala za oba revirja, sedaj le za Hudo jamo. Pričakovanja glede dviga spodnještajerskih premogovnikov so se uresničila, dokončana je gradnja nekaterih železnic in zlasti Putzerju je uspelo, da si je s pogodbami za večletno obdobje zagotovil prodajo premoga. Oba revirja ni več mogoče povezati, ker je druga premogovniška družba, ki koplje na področju med njima, poglobila svoj premogovnik. V 6 letih so v Hudi jami nakopali več kot 2 milijona centov premoga, količino, ki bi pokrila potrebe v času gradnje. Če sedaj še upoštevajo načrt železniške proge po dolini Rečice in če sprejmejo 18. decembra 1860 izdano gradbeno dovoljenje zanjo, ne preostane glede revirja Brezno, čigar zaloge omogočajo letni izkop milijon centov premoga, nič drugega kot na drugačen način omogočiti transport tam izkopanega premoga. Ker so v ta namen izvedene študije in krajevni ogledi pokazali, da je edina praktična rešitev izgradnja (še ene) železnice, se je Putzer odločil zanjo. Zato sedaj prosijo za gradbeno dovoljenje tudi zanjo. Za izvoz premoga izkopanega v revirju Brezno, naj bi uporabili najnižji horizont. Po podaljšani jamski železnici (za gradbeno dovoljenje le-te zaprosijo Rudarsko glavarstvo v Celju 41c/206-210 istega dne) bi ga prevažali do separacije, kjer bi ga preložili na male vagone. Proga bi tekla po dolini Breznice do Savinje, ki bi jo prečkala z lesenim, 32 sežnjev dolgim mostom. Od izhoda iz rova do izteka pri železniški postaji Rimske Toplice je po načrtih proga dolga 3026 sežnjev pri skupnem padcu dobrih 94 sežnjev; od tega odpade na "pravo" železnico 2583 sežnjev, ostanek na podaljšano jamsko železnico. Vagone bi navzgor vlekli konji, navzdol bi zaradi naklona terena vozili sami. Tekla bi preko zemljišč 26 lastnikov. Prosilec se sklicuje na majhno površino, ki bi jo uporabili za železnico, na interese prebivalcev doline in tudi na širše, narodne (41a/37-42).

Prošnji so bili priloženi načrti tako proge v celoti kot posameznih odsekov in objektov.

Barvni situacijski načrt celotne proge (41c/266), situacijski načrt podaljška jamske proge (41c/269) in 12 načrtov posameznih odsekov (78b/949-963) poleg poteka proge prikazujejo tudi obseg parcel posameznih zemljiških posestnikov, preko katerih je tekla železnica. Prikazan je tok potoka Klinovo, čigar strugi je sledila proga, posamezne zgradbe in zaselki, ceste ter poslopja rudnika. Ohranjeni so tudi vzdolžni prerez celotne proge (41c/267) in tudi že omenjenih 12 posameznih odsekov ter prečni prerezi (41c/271). Širina tirov bi bila 0,5 sežnja, širina vagona 0,763, višina pa 0,666 sežnja (41c/270).

Izvedeniško mnenje dveh strokovnjakov iz rudnikov v Libojah in Ojstrem z dne 14. marca 1861 opiše rudnik, komunikacije, obseg izkopanega premoga in govori o potrebnosti železniške povezave z Laškim, Rimskimi Toplicami ali Hrastnikom (41a/91-97).

Finančna prokuratura v Gradcu 8. junija 1861 javlja Namestništvu, da so poizvedbe izvedencev povsem potrdile potrebnost te proge. Posestniki so za železnico potrebno zemljo že odstopili, le nekateri so to odklonili. Glede teh je treba v skladu z rudarskim zakonom predlagati razlastitev (41a/115-118).

Posamezni kmetje so sprva nasprotovali odstopanju svoje zemlje za železnico, vendar dopis direkcije štorske železarne zadnjega junija 1861 sporoča OU Laško, da so celotno potrebno zemljišče odkupili sporazumno in da razlastitev ne bo potrebna (41b/169).

Namestništvo je 28. 8. 1861 OU Laško poslalo gradbeno dovoljenje za železnico s pogojem, da se glede mosta preko Savinje opravi še komisijski ogled, ki bi preprečil možnost spodjedanja (41a/129-130).

Upravitelj štorske železarne 16. maja 1863 obvešča OU Laško, da je gradnja železnice po dolini Breznice končana. Prosi za čimprejšnji komisijski ogled in na njegovi podlagi za dovoljenje za začetek obratovanja (41b/131).

OU Laško je kot izvedenca pri komisiji povabil tudi Edvarda Heiderja (lastnika hrastniške steklarne in graditelja železniškega mostu v

Zidanem mostu), vendar se je ta zaradi drugih obvez 25. maja opravičil (41b/133).

Zapisnik komisijskega ogleda, ki so ga opravili 1. in 2. junija 1863, razen nekaj manjših pomanjkljivosti, ni odkril ovir glede začetka obratovanja. Ovinek od mosta pri Savinji do drče za premog na postaji Rimske Toplice zaradi majhnega polmera sicer ni odgovarjal predpisom, a ker ga glede na okoliščine ni bilo moč drugače speljati in ker je tam že konec padca, vagone pa zato že vlečejo s konji, komisije to ni motilo. Zahtevala je, da pri prehodu železnice preko okrajne ceste pri odcepu občinske poti proti Hrastniku in še pri štirih drugih prehodih uredijo zapornice. Opozorilne table pri vseh dohodih k progi so že nameščene. Prehod pešcev preko železniškega mostu je dovoljen le takrat, ko po njem ne peljejo vagoni. Zaviranje le-teh pri vožnji navzdol mora biti v skladu s predpisi. Za varnost so razen z opozorilnimi tablami in zapornicami poskrbeli tudi z zvočnimi signali, ki so jih - ne le na ovinkih - dajali zavirači na vagonih (41c/226).

Opravili so tudi preizkusni vožnji s polnimi in praznim vagonom. Vožnja navzgor do poslopja rudnika z enim vagonom, ki ga je vlekel konj, je trajala 3/4 ure. Vožnjo dveh naloženih vagonov navzdol je komisija opazovala iz za njima vozečega vagona. Do mosta pri Savinji je trajala pol ure, torej so vagone spuščali s hitrostjo slabih 10 kilometrov na uro (41b/139-147).

Zapisnik komisije OU Laško 14. novembra 1863 navaja, da je rudnik Brezno dobil 17. julija istega leta dovoljenje za začetek obratovanja proge (41h/155).

Otvoritev dolenjske železnice 31. maja 1894
Dolenjski muzej Novo mesto, fototeka

Krennerjevo knjigovodstvo iz let 1873-1919

JUDITA ŠEGA

STROKOVNO DELO NA GRADIVU

Fond Krennerjeve suknarne, ki ga sestavlja 19 knjigovodskih knjig, smo prevzeli v Zgodovinski arhiv Ljubljana, enoto v Škofji Loki leta 1972 in ga tedaj le v grobem popisali. Ponovno smo se dela na tem fondu lotili leta 1991. Knjige smo pregledali, oštevilčili in ponovno popisali. Glede na njihovo pomembnost smo na začetek uvrstili glavne knjige, tem sledc bilančna knjiga, dnevnik knjiženja, blagajniške knjige in na koncu še nakupne in prodajne knjige. Kot pripomoček za uporabo imajo nekatere knjige izdelane še poimenske indekse strank, s katerimi je Krennerjeva suknarna sodelovala. Indekse so izdelovali h glavnim, nakupnim in prodajnim knjigam, žal pa vsi niso ohranjeni.

Knjige sodijo v obdobje 1873-1919 in so nekatere bolj, druge manj kompletne. Ohranile so se v glavnem vse blagajniške knjige, nakupne in prodajne, nepopolne pa so glavne in bilančne knjige in dnevniki knjiženja.

Krennerjeva poslovna dokumentacija je bila vodena zelo skrbno, kar nam ob natančnejši analizi omogoča dokaj nazoren prikaz delovanja Krennerjeve suknarne v Škofji Loki in Vodmatu. Nekatere knjige so bile registrirane pri glavnem davčnem uradu v Ljubljani, druge v Škofji Loki, le dnevnik knjiženja je bil registriran v Gradcu. Glede njihovega vodenja lahko skoraj z gotovostjo trdim, da so jih tako za Škofjo Loko kot tudi za obrat v Vodmatu vodili v Škofji Loki. Na začetku je to delo opravljal Alojz Krenner st., kasneje pa poklicni uradnik.

Knjige so dobro ohranjene, le hrbtišča bi bilo potrebno pri nekaterih popraviti. Fond obsega 0,9 tm in je vložen v sedem škatel, od katerih so štiri nekoliko širšega formata od običajnega.

HISTORIAT KRENNERJEVE TOVARNE SUKNA V ŠKOFJI LOKI[1]

Začetke Krennerjeve tovarne sukna v Škofji Loki moramo iskati dve stoletji nazaj. Zemljiška knjiga, ki se začenja v zadnji četrtini 18. stol., tedaj omenja Jožefa Krennerja, po poklicu irharja. Po njegovi smrti je z obrtjo nadaljeval sin Franc (1797-1879), ki se je po vsej verjetnosti ukvarjal tudi s predelavo volne. To dejstvo potrjuje podatek o sodelovanju Franca Krennerja na obrtni razstavi v Celovcu leta 1838. Njegove odeje v beli, zeleni in rjavi barvi so bile deležne velike pozornosti in so mu prinesle posebno diplomo.

Po očetu je podjetnost in sposobnost podedoval sin Alojz Krenner (1841-1895), ki je 19. septembra 1871 registriral firmo "Alois Krenner, Kotzenfabrikation", dve leti kasneje pa v družabništvu s Henrikom Waneckom podjetje "Schafwollwarenfabrik der Krenner und Waneck in Bischoflack". Žal je to družabništvo trajalo le slabo leto dni - do prezgodnje Waneckove smrti avgusta 1874. Naslednji dve desetletji je tovarno vodil Krenner sam, po njegovi smrti leta 1895 pa do polnoletnosti otrok najprej vdova Ema in nato sinova Alojz (roj. 1873) in Viktor (roj. 1887).

Zunanja podoba Krennerjeve tovarne se je oblikovala postopoma. Prvotno je obsegala glavno poslopje, suknarno, mikalnico, sušilnico za volno in sukno, barvarno, skladišče in strojnico. Širjenje tovarne je povezano z vztrajnim nakupovanjem okoliških hiš in mestnega zemljišča, za kar je bil Krenner pripravljen plačati lepe denarje. O tem nam zgovorno pričajo ohranjeni arhivski viri iz 80. in 90. let preteklega stoletja.

Vzporedno s širjenjem tovarne je raslo tudi število zaposlenih. Od prvotnih 18, kolikor jih je štela tovarna leta 1871, se je sredi 80. let to število povzpelo na 71, sredi 90. pa celo do številke 100 (82 moških, 18 žensk). Po letu 1895 je začelo število zaposlenih upadati. Podatki iz leta 1897 govore samo še o 78 delavcih (65 moških, 13 žensk).

Do leta 1894 so se v Krennerjevi tovarni ukvarjali izključno z izdelovanjem volnenih izdelkov, od tedaj dalje pa tudi s proizvodnjo in oddajanjem električnega toka. Njihova elektrarna je bila prva javna elektrarna na Kranjskem. Z leti je proizvodnja sukna vse bolj padala, naraščala pa je proizvodnja električnega toka. Zlasti je ta preobrat opazen po letu 1910. S proizvodnjo električne energije se je ukvarjal mlajši brat Viktor, medtem ko se je starejši Alojz še naprej posvečal suknarstvu. Kdaj so suknarsko proizvodnjo popolnoma opustili, ni povsem znano. Po nekaterih podatkih že pred prvo svetovno vojno, dokončno pa verjetno med vojno, ko je tovarna služila kot vojaška bolnišnica.

Leta 1919 je Alojz Krenner prodal svoj delež bratu Viktorju, ki je še istega leta celotno tovarniško poslopje prodal usnjarju Jakobu Dermoti iz Železnikov. Tudi v njegovih rokah posest ni dolgo ostala. Leta 1921 se v zemljiško knjigo kot novi lastnik vpiše tedaj nastala delniška družba Šešir.

[1] Historiat je nastal na osnovi naslednje literature:
- France Štukl, Knjiga hiš v Škofji Loki II., str. 80-81 in 92;
- Katarina Kobe-Arzenšek, Prvi tekstilni obrati na Slovenskem, str. 15-17;
- Katarina Kobe-Arzenšek, Prispevek k zgodovini Krennerjeve suknarne v Škofji Loki, Loški razgledi, 17/1973, str. 225-231.

PREGLED OHRANJENIH KNJIGOVODSKIH KNJIG[2]

Po določilih trgovskega zakonika, datiranega s 17. decembrom 1862, so morali vsi trgovci voditi predpisane poslovne knjige. Posebej so to urejali členi 28-40. Členi se nanašajo na inventurne popise in ugotavljanje bilance stanja, roke hranjenja knjig, jezik zapisovanja, številčenje strani, popravke in vlogo trgovskih knjig v morebitnih pravdnih zadevah.

Knjige so pisane na industrijsko izdelanem papirju in so dveh različnih formatov: 23,5cm x 36,5 cm x 4 cm in 18 cm x 44,5 cm x 3 cm. Imajo trde kartonaste platnice, oblečene v blago različnih barv in vzorcev. V večini primerov gre za blago z rjavo-črnimi črtami in vzorcem ribje kosti. Prva stran v knjigi nas seznani s tehničnimi podatki: za kakšno knjigo gre, koliko listov oz. pol obsega ter kdaj in kje je bila knjiga registrirana. Spodaj sledijo kolki, pečat davčnega urada in podpis uradnika. Večina knjig začenja s stavkom "Anfang mit Gott" na drugi strani zgoraj. Strani so pri nekaterih knjigah paginirane (večina nakupnih in prodajnih knjig, bilančna knjiga in dnevnik knjiženja), drugod foliirane (glavne in večina blagajniških), nekatere pa sploh niso oštevilčene (posamezne blagajniške, nakupne in prodajne knjige). Foliacija oz. paginacija je zapisana v levem in desnem zgornjem kotu.

Knjige so pisane deloma v latinici deloma v gotici, včasih pa je pisec v enem stavku kombiniral obe pisavi. Besedilo je v celoti v nemškem jeziku, razen posameznih trgovskih izrazov (neto, bruto, tara, konto, skonto, saldo, post), ki so italijanskega oz. francoskega izvora (rabat). Krajevna imena so pisana v nemški obliki (Bischoflack, Laibach, Lemberg, Budapest).

Zaradi zanimivih podatkov, ki jih knjige vsebujejo, je vredno, da si jih pobliže pogledamo.

Glavna knjiga (Hauptbuch). Ohranjenih je pet knjig, ki pokrivajo obdobje 1873-1919. Po vsej verjetnosti so jih za oba obrata vodili v Škofji Loki, čeprav so nekatere med njimi registrirali na glavnem davčnem uradu v Ljubljani. Dve od njih sta dopolnjeni z imenskim indeksom strank. Knjige so vodene analitično - na nivoju posameznega računa. Nižji nivo so predstavljali le še zapisi računov v nakupnih in prodajnih knjigah. Vodene so poimensko. Ime kupca oz. konta je zapisano na levi strani zgoraj, njegovo bivališče pa na desni. Večina kontov se imenuje po fizičnih osebah, le manjši del po pravnih osebah (Postsparkassen Conto, Giro Conto Öster. ungar. Bank...) ali pa gre za neosebne konte (Rimessen Conto, Tratten Conto). Pod črto sledc na obeh straneh naslednje rubrike:

- leto in mesec
- dan
- vsebina računa
- znesek

Iz navedenih podatkov je razvidno: s katerimi strankami in od kod je trgoval, kakšno blago je prodajal, kdaj je bil nek račun izstavljen/plačan, kako visoki so bili zneski računov, koliko izdatkov in prejemkov so imeli v poslovanju z določeno stranko v enem letu. Knjiženje računov je potekalo po sistemu nasprotnih postavk. Na levo stran so zapisovali obremenitve (izdane račune), na desno pa razbremenitve (plačane račune). Za "dati" in "imeti" oz. debet in kredit se uporabljata izraza soll in haben.

Spodnji primer nam prikazuje prvi vpis na levi in desni strani folija. Na levi strani je zapisan nakup Davida Geiringerja z Dunaja, ki je 31. januarja 1902 kupil pri Krennerju letno blago v vrednosti 706.61 K. Na desni strani folija je vpisano prvo plačilo v letu 1902.

Soll				Haben	
	David Geiringer			in Wien	
1902	An Faktura		1902	Pr. Überweisung	
Jänner 31	über Sommerware	K 706.61	Juni 5	Öst.ung.Bank	K 1805.00

Iz skopih opisov na levi strani folija izvemo le v grobem, za kakšno blago je bil račun izstavljen (Winterware, Loden, Tuch...), komu in kdaj. Iz podatkov na desni strani pa od kod je bil kupec, datum plačila, način plačila (Barzahlung, Postanweisung, Postsparkasse...), dogovorjeni skonto in znesek. Denarne enote so vpisovali vedno pred zneskom.

Kupci iz Škofje Loke so plačevali račune vedno v gotovini, tisti iz bolj oddaljenih krajev pa na razne druge načine. Na prelomu stoletja prevladuje plačilo preko Poštne hranilnice, Avstrijsko-ogrske banke, Štajerske eskomptne banke itd.

Na en folij, ki sta ga sestavljala leva - debetna in desna - kreditna polovica, so lahko vpisovali tudi po več let, dokler ni bila ena stran polna. Pri strankah, s katerimi so veliko trgovali, sta bili leva oz. desna stran kmalu popisani. Vpise so nadaljevali na prvem, še prostem foliju. To navadno ni bil kar naslednji folij, zato so v takem primeru na koncu popisane strani (npr., da je to str. 27) zapisali: Transport Folio (npr.) 95, na foliju 95 pa na začetek: Transport Folio 27. Če je

[2] Poleg virov je bila uporabljena še naslednja literatura:
- Tomaž Romih, Temeljni nauk o knjigovodstvu, Novo mesto 1890, 105 str.
- Ivan Podlesnik, Knjigovodstvo I., Uvod, str. 5-16, Ljubljana 1907
- S. Vilfan, B. Otorepec, V. Valenčič, Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja, Ljubljana 1986, 233 str.

šlo za vpis v novo knjigo, so zabeležili tudi ta podatek. Pred prenosom so debetna in kreditna knjiženja na koncu strani sešteli in na nov folij prenesli seštevek enih in drugih; vsakega na ustrezno stran. Kako uspešno je bilo poslovanje s posameznimi strankami, so pokazali seštevki ob koncu leta. Če je bila vsota na levi večja od vsote na desni, je kupec Krennerju dolgoval, v nasprotnem primeru je bil njegov upnik.

Če bi hotel imeti Krenner idealno stanje, bi moral vsakemu kontu nameniti svoj folij. Pa ni bilo tako. Zaradi varčnosti s papirjem pogostokrat najdemo na enem foliju zabeležena po dva konta. Navadno so bili to kupci z redkimi nakupi.

Bilančna knjiga (Bilanzen Buch) je ena sama in je iz let 1880-1881. Vsebuje dva inventurna popisa zalog, seznama dolžnikov in upnikov in bilanci stanja, opravljeni 31. 12. 1880 in 31. 12. 1881. Inventurni popis nas seznani z vrstami blaga, količino, ceno za enoto blaga, skupno vrednostjo posamezne vrste blaga, skupno vrednostjo vsega blaga. Sledi popis dolžnikov in zneskov, ki so jih dolgovali in na koncu še bilanca stanja. Iz postavk na levi in desni strani vidimo sestav aktive in pasive in njuno vrednost. Aktivo so sestavljali: gotovina, blago v skladišču, premičnine in terjatve, pasivo pa dolgovi. Razlika med aktivo in pasivo je pomenila čisti dobiček oz. izgubo. Ta je v letu 1881 znašala 2643.51 gld. in jo je Krenner pripisoval zanikrnemu in lahkomiselnemu ravnanju poslovodja Janeza Sušnika.

Druga polovica knjige je namenjena evidenci tedenskih plač delavcev v letih 1884-1886. Posreduje nam naslednje kategorije podatkov:
- ime delavca
- datum izplačila
- koliko dni v tednu je delal
- koliko je znašal dnevni zaslužek posameznega delavca
- koliko je znašal celoten tedenski zaslužek posameznega delavca
- koliko je znašal prispevek v bolniško blagajno
- število zaposlenih (moških, žensk)

Dnevnik knjiženja (Prima Nota) je tudi en sam. Krenner ga je začel uporabljati leta 1911, kar potrjujejo tudi kazalke v glavni knjigi, ki nas usmerjajo na dnevnik in se prvič pojavijo leta 1911. Na čelu strani je zabeležen mesec in leto, pod črto pa sledijo naslednje rubrike:
- dan
- ime konta
- številka konta po kontnem planu oz. zveza z glavno knjigo
- znesek

V dnevnik knjiženja je po kronološkem redu beležil vse poslovne dogodke, ki so vplivali na spremembo bilance stanja. Vsak poslovni dogodek je pomenil spremembo na dveh kontih; pri enem v plus, pri drugem v minus. Knjiga je bila Krennerju dober pripomoček, če je hotel vedeti, kateri poslovni dogodki so se zgodili na določen dan; npr., če je hotel vedeti, kateri računi so bili na določen dan poravnani ali izstavljeni. Podatke iz dnevnika je nato prenašal na ustrezne konte v glavni knjigi. Natančnejši pregled knjige nas seznani z vsemi odprtimi konti. Naj za primer navedem samo nekaj od njih: konto debitorjev in kreditorjev, konto Poštne hranilnice, konto Štajerske eskomptne banke, konto stroji, konto orodje, konto volna, konto plače, konto življenjsko zavarovanje, konto obresti, konto vrednostni papirji, konto električna razsvetljava itd. Posebnost med konti je konto debitorjev in kreditorjev. V okviru tega (krovnega) konta je imel vsak kupec svoj podkonto in vsak upnik svojega. Če je prišlo do spremembe na tem kontu, je natančno specificiral, pri katerem kupcu, v kakšni vrednosti in navedel zvezo z glavno knjigo. Vpisi prihodkov in odhodkov med seboj niso ločeni. Ene in druge je zapisoval skupaj po kronološkem zaporedju, tako kot so si sledili. Kaj je prihodek in kaj odhodek, se vidi le iz imen kontov.

Primer:

		August 1911	
20. An Verkaufs Ko.	37		
Debitoren und Kreditoren Ko.	54		
Arthur Unger Sommerware	IX.21	84.10	
Alexander Weinreb	IX.56	220.77	
Karl Červinka Winterware	" "	92.93	
M. Tschortschenthaler	" "	330.42	
Hermann Waller	VII.173	214.04	
Anton Demšar	VII.2	15.30	
Ludwig Meiler	VIII 224	207.45	1165.01

Številke kontov je večkrat zamenjal. Konto debitorjev in kreditorjev je na začetku leta 1911 označeval s številko 52, avgusta že s številko 54, leta 1916 pa najdemo konto pod številko 59. Vmes pa so se zvrstile še vse ostale vmesne številke. Kaj je temu vzrok, ne vem; mogoče lažje spremljanje prometa v določenem časovnem obdobju.

Blagajniške knjige (Kassabuch). Ohranile so se nam štiri knjige iz obdobja 1887-1913. V njih so bili zabeleženi vsi tisti nakupi - maloprodajni in na veliko, ki so bili plačani z gotovino. Že bežen pogled nanje pove, da so bile vodene po mesecih. Na levo stran folija so vpisovali gotovinske prihodke (Soll, Eingang), na desno gotovinske izdatke (Haben, Ausgang). Zapisi na levi oz. desni strani so vsebovali naslednje rubrike:
- dan v mesecu
- vsebina računa
- zveza z glavno knjigo (pri nakupih na veliko)
- znesek

Zvezo z glavno knjigo (npr.: VII. f. 25) najdemo samo pri tistih kupcih, ki so kupovali na veliko in so imeli pri Krennerju odprt svoj konto in še to le pri tistih njihovih računih, ki so bili izstavljeni z zamikom plačila in poravnani z gotovino. V večini primerov so bili ti zneski večji od 50 K. Majhna plačila so večinoma povezana s sprotnimi nakupi kupcev iz Škofje Loke in

okolice oz. je šlo za plačilo električne razsvetljave, ki so jo porabniki plačevali direktno pri blagajni.

Na primeru si oglejmo najprej izsek z leve polovice folija:

Soll		Dezember 1901	
29.	An Josef Moser, Klagenfurt, für Tuch	V. f.112	57.40
31.	An Spengler Kavčič für Tuchware		12.60

Prvi vpis nam pove, da je Josef Moser iz Celovca 29. decembra 1901 z gotovinskim plačilom poravnal znesek 57.40 K za nakupljeno sukno. Zapis ne pove, ali je bil znesek poravnan osebno ali preko nakazila v gotovini. Te podatke bi našli ob vpisu v glavni knjigi št. V, folij 112. V drugem primeru gre za maloprodajni nakup domačina Kavčiča, zabeležen samo v blagajniški knjigi, ker je bil poravnan takoj in z gotovino.

Pa si poglejmo še dva izbrana primera z desne polovice:

1901 Dezember		Haben
28.	Pr. Wochenlöhne an die Arbeiter	494.91
31.	Pr. Anton Ličar, für Schlosserarbeiten	2.90

Vpisovanje v knjigo je potekalo tako, da se je časovno obdobje pri prejemkih in izdatkih na foliju pokrivalo. Ko je bila ena od strani na foliju polna (npr. izdatki pri datumu 27. december), so morali prenesti na nov folij tako prejemke kot izdatke od 28. decembra dalje, čeprav je pri prejemkih na prejšnji strani ostal prazen prostor. Tega so prečrtali s prečno črto. Pred prenosom so vsako stran zase seštevali ter obe vsoti prenesli na naslednji folij na debetno oz. kreditno stran zgoraj. Na koncu posameznega meseca so izračunali vsoto gotovinskih prejemkov in vsoto gotovinskih izdatkov. Višek v blagajni - dobiček je zapisan na dveh mestih; najprej ob koncu meseca kot "Saldo Ausgleich" pri gotovinskih izdatkih in nato še kot "Saldo Vertrag" na strani za gotovinske prejemke na začetku naslednjega meseca.

Blagajniške knjige nam povedo, kaj vse je sodilo h gotovinskim prejemkom in kaj h gotovinskim izdatkom. Izdatki so obsegali: denar, namenjen za potrebe gospodinjstva, izplačilo tedenskih plač delavcev, nakupe volne, premoga, pisarniškega materiala, plačilo raznih popravil, prispevek v bolniško blagajno in podobno. Pri prejemkih vidimo: koliko so v gotovini iztržili od prodaje sukna, letnega in zimskega blaga, ostankov volne in sukna, koliko so prinesle stanovanjske najemnine v Vodmatu, koliko prodaja električe in žamic, kdo vse je bil priključen na električno razsvetljavo, kako visoke provizije je izplačeval itd. Blagajniške knjige nam povedo tudi cene posameznih izdelkov. Tako je pred sto leti stala ena žarnica 0,50 gld., prevoz enega vagona premoga 23.62 gld., mikanje enega kilograma volne 7 kr., stanarina gospe Louise Gross v Vodmatu pa je znašala na mesec 5,10 gld.

Najbolj nadrobne podatke iz poslovanja suknarne prinašajo nakupne in prodajne knjige.

Nakupna knjiga (Eingangsfakturenbuch) je pravzaprav knjiga prejetih računov oz. odhodkov Krennerjeve suknarne. Arhiv hrani tri knjige iz časa 1882-1919. Vanje so vpisovali:
- datum prejema računa
- od koga in od kod (ime in kraj)
- za kakšno blago gre, količina, cena za enoto blaga, za katerega je bil račun izstavljen
- znesek
- kdaj je bil račun plačan
- cena embalaže (samo ponekod)
- oblika pakiranja (paket, zaboj, vreča, sod, bala, vagon...)

Zaradi večje preglednosti so posamezne račune med seboj ločili s črto. Nakupna knjiga nam nazorno kaže, kaj so kupovali, od koga in od kod in po kakšni ceni. Kupljeno blago lahko v grobem razdelimo v naslednje skupine:
- volna
- moher
- kemikalije (kisline, lug, kositrova sol, tekstilno milo, zelena in modra galica, razna olja...)
- papirna galanterija (kopirne knjige, ovojni papir, ovojnice...)
- premog (orehovec)
- kovinski izdelki (razni stroji, cevi...)
- ostalo (lepenka...)

Med dobavitelji se leta 1892 največkrat omenja Kaltenbrunner Farbholzfabrik iz Ljubljane. Dobavljali so mu razne vrste barvilnega lesa kot npr. sandalovino, višnjevo pražiljko ipd. Moher in cheviot je dobavljala tvrdka Gebrüder Rath iz Berlina. Račune so tej firmi vedno plačevali v nemških markah.

Prodajna knjiga (Verkaufsbuch) je knjiga izstavljenih računov Krennerjeve suknarne. Ohranjenih je pet knjig iz obdobja 1887-1912. Iz njih je moč razbrati vrsto pomembnih podatkov:
- komu in kam so prodajali
- kakšno blago so prodajali (zimsko, letno, damsko, blago za redovniške obleke, sukno, flanelo, koce, odeje: delavske, vojaške, konce volne in blaga, loden...)
- cene izdelkov
- merske enote (m, Stück, Ducat, Coupon...)
- višina rabata (4-8%)
- način pošiljanja (po pošti, brzovozno, po slu...)
- vzorci na izdelkih
- barve izdelkov
- velikost izdelkov
- kakšne usluge so opravljali za svoje stranke (pranje, sušenje, prešanje in mikanje volne, stopanje platna...)
- cene teh uslug
- datum izstavitve računa
- datum plačila
- kje je račun vpisan v glavni knjigi (npr.: III., f. 202)

Pozimi (oktober-april) prevladuje prodaja letnega blaga, poleti (maj-september) pa zimskega. Ponekod je na računu naveden rok, do kdaj ga mora kupec poravnati. Pri večjih količinah so vedno odračunavali rabat. Ta se je gibal med 4 in 8% - odvisno od velikosti nakupa. Pri takojšnjih plačilih pa so odračunavali še skonto.

Nadrobna analiza dveh ali treh izbranih let in primerjava cen izdelkov bi verjetno pripeljala do novih zaključkov, po grobi oceni pa lahko rečem, da so v zadnjem obdobju delovanja suknarne začele cene njihovim izdelkom padati. Zanimivo bi bilo najti vzroke, ki so k temu pripeljali.

Nakupno in prodajno knjigo je moč kombinirati z glavno knjigo. Ob vpisu računa v nakupno ali prodajno knjigo je zapisana tudi opomba, v kateri knjigi in na katerem folijo najdemo račun, vpisan tudi v glavni knjigi (npr.: VII. f. 53). Včasih je poleg podatkov z računa zapisan še datum plačila, v večini primerov pa le rok, do kdaj ga je treba poravnati. Preverjanje plačanega zneska v blagajniški knjigi ne da želenega učinka. Vzroka sta zlasti dva: da račun ni bil plačan v gotovini, ali pa da je kupec naenkrat poravnal več neplačanih računov. Za katere račune je šlo, pa iz skupnega zneska ni razvidno.

Krennerjeva suknarna je v drugi polovici 19. stol. veljala za drugo največje suknarsko industrijsko podjetje na Kranjskem. Njihova trgovska mreža je bila razpredena daleč čez deželne meje in je segala do Galicije in Transilvanije na vzhodu, Češke, Moravske in Šlezije na severu ter tja do Vorarlberga na zahodu. Največji odjemalci Krennerjevega blaga so bili Dunajčani. Leta 1892 sta bili to firmi Quittner J. & Söhne in Turnowsky J. & Comp., leta 1902 pa David Geiringer. Od ljubljanskih trgovcev se v knjigah največkrat omenja Franc Ksaver Souvan. Samo v letu 1892 je v 21 nakupih pri Krennerju kupil za 4603.99 gld. blaga, leta 1902 pa v 12 nakupih za 5504.71 K. Med škofjeloškimi trgovci gre omeniti predvsem Marijo Juvan in Janeza Nepomuka Kocelija. Juvanova je veljala za eno najmočnejših strank. Leta 1902 je imela kar 36 nakupov v skupni vrednosti 8512.36 K. Samo štiri stranke so v tem letu prinesle Krennerju več dohodka kot ona. Za razliko od Juvanove, ki je kupovala vse vrste blaga, so bili Kocelijevi nakupi v tem letu zvezani predvsem s kocí, zaradi katerih je kar trinajstkrat zapisan v prodajni knjigi. V preostalih treh nakupih je kupoval letno in zimsko blago in tekstilne ostanke; vsako po enkrat. Skupna vrednost nakupljenega blaga je znašala 2165.34 K.

Kljub temu, da je Krenner vsak račun poknjižil na več mestih, natančnejši pregled knjig pokaže, da je Krenner vodil le enostavno knjigovodstvo, to pa mu ni kazalo tekočega dobička oz. izgube od prodaje blaga. Uspeh oz. neuspeh poslovanja je pokazala šele bilanca stanja, opravljena ob koncu leta. Vodenje dvostavnega knjigovodstva bi mu za razliko od enostavnega ob vsakem trenutku pokazalo, kolikšna je donosnost poslovanja. Bilo pa bi nekoliko zamudnejše, saj bi moral pri vsakem poslu najprej odknjižiti material po nabavni ceni in nato razliko priknjižiti kot maržo.

Avtentičnost izjave slovenskih strank 27. maja 1918

JANKO PLETERSKI

Ob pripravljanju poglavja o jugoslovanskem vprašanju za zbornik Dokumenti slovenstva sem za dokumentarni del predvidel objavo besedila izjave Slovenske ljudske stranke, Jugoslovanske demokratske stranke in Jugoslovanske socialno demokratične stranke z dne 27. maja 1918, podane v Ljubljani kot odgovor na zagotovilo, ki ga je cesar Karl dal 25. maja 1918 deputaciji Nemcev iz slovenskih dežel, da namreč ne bo dopustil, da bi se te dežele razdelile (po narodnostni meji) in ustavno odtrgale od avstrijske državne polovice (t.i. "Badenska avdijenca"). To izjavo sem v slovensko zgodovinopisje prvič v celem besedilu, seveda prevedenem nazaj v slovenski jezik, vključil v svoji knjigi Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo (Slovenska matica, Ljubljana, 1971, str. 177-178). Zapisal sem, da je cenzura objavo skoraj v celoti zatrla, a da je izšla v Zagrebu v Glasu Slovenaca, Hrvata i Srba. V opombi sem pojasnil, da besedilo jemljem iz publikacije Dragoslava Jankovića in Bogdana Krizmana Gradja o stvaranju jugoslovenske države (1. januar - 20. decembar 1918) 1., Institut za savremenu istoriju, Beograd 1964, str. 202. V tej publikaciji je izjava predstavnika slovenačkih stranaka objavljena kot dokument št. 150, kot vir pa je naveden Glas Slovenaca, Hrvata i Srba, št. 105 z dne 31. maja 1918.

Ko je uredništvo Dokumentov slovenstva hotelo iz Zagreba dobiti kopijo zadevne objave, je vodja časopisnega oddelka Nacionalne i sveučilišne biblioteke g. Vlado Budinski po telefonu sporočil uredniku dr. Jožetu Žontarju, da izjave v Glasu SHS ni. Potem ko je uredništvo v Zagreb poslalo kopijo zadevne strani iz publikacije Jankovića in Krizmana, je g. Budinski sporočil, da je bila v Glasu SHS izjava cenzurirana in da je tudi v drugih časnikih tega datuma ni. Na ponovne poizvedbe v Hrvatskem državnem arhivu, ali morda hranijo cenzurni izvod zadevne številke Glasu SHS, je ravnatelj arhiva g. dr. Josip Kolanović dne 29. junija 1993 sporočil dr. Žontarju, da je zaupal nalogo najti zaželeno objavo izjave slovenskih strank svoji sodelavki. V nadaljnjih stikih po telefonu je bilo rečeno, da so vprašali dr. Bogdana H. Krizmana samega, kje je mogoče najti vir za objavo v publikaciji Gradja itn. Dr. Krizman je menil, da gre za (predcenzurno) številko Glasu SHS, ki se hrani v zapuščini dr. Srdjana Budisavljevića.

Zadnje dni avgusta 1993 sem se podpisani odpravil v Zagreb, da poskusim pogledati omenjeno zapuščino. Ravnatelj arhiva dr. Kolanović me je sprejel zelo prijazno in ustrežljivo. Pojasnil je, da zapuščine Srdjana Budisavljevića v Arhivu Hrvatske nimajo in da njena lokacija ta čas ni znana. Sodelavka, ki se za stvar zanima, je dalj časa odsotna. Pooblastil me je, da se lahko obrnem neposredno nanjo po vrnitvi. To sem storil s pismom na gospo Slavico Pleše dne 17. novembra 1993. V pismu z dne 16. decembra 1993 mi je ravnatelj g. dr. Josip Kolanović sporočil rezultat poizvedovanj. Zapuščina dr. Srdjana Budisavljevića (en sveženj) se nahaja v Zavodu za povijest književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, Opatička ul. 18. Ni gotovo, ali je v njej tudi iskana necenzurirana številka Glasu SHS št. 105 z dne 31. maja 1908. Vpogled v gradivo pa bo mogoč šele v naslednjem letu.

V Zagrebu sem v časopisnem oddelku Nacionalne in sveučilišne biblioteke videl cenzurirano številko 105 z dne 31. maja 1918 Glasu SHS, kjer v poročilu iz Ljubljane o dogajanju dne 27. maja zija velika bela lisa. Toda isti list objavlja naslednjega dne, 1. junija 1918, št. 106, povzetek iskane izjave slovenskih strank, kakor so jo bile zagrebške Novine posnele iz graškega dnevnika Tagespost, brez posega cenzorjevih škarij. Po prijaznem posredovanju univerzitetnega profesorja v Gradcu dr. Stefana Karnerja sem 21. decembra 1993 dobil v roke posnetek 145. številke Tagesposta z dne 29. maja 1918 s poročilom o sestanku strank v Ljubljani in njihovi izjavi dne 27. maja 1918.

Nemško besedilo izjave, pravzaprav zaobljube, se glasi:

"Wir werden von unserer Forderung nach Errichtung eines südslawischen Staates nicht ablassen. Diese Forderung ist allen Schichten unserer Nation gemeinsam, sowohl denen, die zu Hause geblieben sind, als auch denen, die fern ihrer Heimat weilen. Alle diese Angehörigen unserer Nation haben den Eid auf dieses Gelöbnis geleistet. Nur die Verwirklichung dieser Forderung gibt uns die Möglichkeit, wenigstens das nackte Leben unserer Nation zu retten. Unsere Nation will nicht Selbstmord begehen, darum stützen wir uns auf unser natürliches Recht, das niemand ungestraft verletzen darf. Wir beharren auf unserer Forderung und gründen eine Abwehrorganisation aller ehrenhaften Elemente unserer Nation gegen die Verfolgung der Südslawen."

Poročevalec Tagesposta iz Ljubljane "in", pojasnjuje, da je bila zaobljuba sprejeta kot stališče "k izidu avdijence Nemcev iz alpskih dežel pri cesarju."

In zdaj za primerjavo besedilo v Prvi odločitvi, prevedeno po hrvaški objavi v publikaciji

D. Jankovića in B. H. Krizmana po še nenajdenem izvodu Glasu Slovenaca, Hrvata i Srba:

"Zahteve po zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov v lastni državi ne moremo in ne hočemo opustili. Ta zahteva je vsem plastem našega naroda prešla v meso in kri. Tisoči in tisoči tistih, ki so doma, in tistih, ki so zdoma, so nanjo prisegli. Uresničenje te zahteve nam daje edino možnost, da rešimo vsaj gole narodne življenje, ko smo že vse drugo dali. Naš narod ne bo izvršil samomora. Zato se naslanjamo na narodno pravo, ki ga nihče ne more prekršiti brez kazni, in trdno ostajamo pri svoji zahtevi ter pozivamo Narodni svet, naj organizira odpor vseh poštenih elementov našega naroda proti nezaslišanemu preganjanju Jugoslovanov."

Očitno je, da predloga objave v publikaciji Jankovića in Krizmana ni enaka z varianto besedila, ki ga je objavil Tagespost. Graški list besedilo nekoliko povzema, četudi je še vedno dovolj izčrpen, da nam potrjuje vsebinsko avtentičnost besedila v publikaciji Jankovića in Krizmana in s tem tudi slovenskega prevoda v knjigi Prva odločitev. Po vsem videzu je pisec poročila v še nenajdeni številki Glasu SHS, ki sta ga ponatisnila Janković in Krizman, imel v rokah izvirno slovensko besedilo izjave slovenskih strank, sprejete 27. maja 1918 na zboru v Ljubljani. Ali je kje še ohranjen izvirni dokument izjave, ne vemo. Toda, da so slovenske stranke tistega dne v Ljubljani takšno izjavo, vsebinsko enako v obeh znanih variantah, ki sta med seboj očitno neodvisni, res dale, to je zdaj ugotovljeno. Dejstvo je pomembno za našo zgodovino, ker je izjava dokaz, da je slovensko deklaracijsko gibanje zares kulminiralo do nekakšnega ultimata vladarju, do neposredno zadnjemu Habsburžanu izrečenega preklica brezpogojnosti "habsburške klavzule" v Majniški deklaraciji.

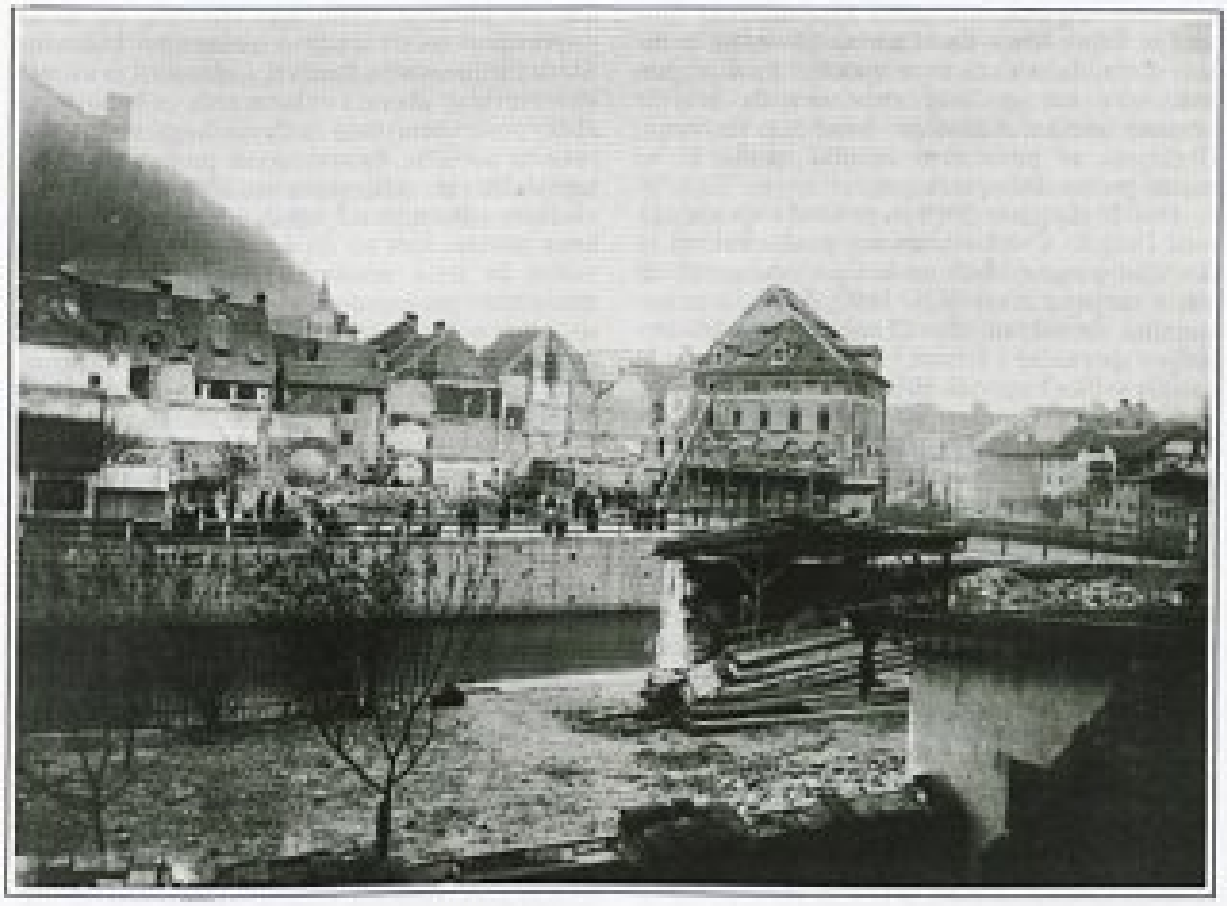

Šolski drevored (sedaj Adamič-Lundrovo nabrežje) pred Francovim mostom, 1895/1896, fotograf Wilhelm Helfer
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 342, Fototeka, POZ II/A1, 2

Osnutek uredbe o banovini Sloveniji iz leta 1939

GAŠPER ŠMID

V Ljubljani je Slovenska akademija znanosti in umetnosti v sodelovanju s Slovensko matico, Filozofsko fakulteto in Inštitutom za novejšo zgodovino od 9. do 11. novembra pripravila znanstveni posvet na temo Slovenci in država. Uvodni referat z naslovom Pravica in moč v porajanju slovenske državnosti je imel akademik dr. Janko Pleterski. Ta referat je že objavljen,[1] medtem ko bodo ostali referati in koreferati zbrani in objavljeni v samostojnem zborniku predvidoma v marcu ali aprilu 1995. Posvet je bil razdeljen na pet segmentov in kot tretji segment je bilo podano obdobje prve Jugoslavije od 1918-1941. Posveta se nisem udeležil, vendar kot mi je znano, udeleženci posveta niso obravnavali problematike t.i. banovine Slovenije.

V Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani je pod signaturo AS 133 vpisan fond Okrajnega glavarstva Ljubljana okolica (1849-1945),[2] kjer je tudi fascikel 235, ki bi ga lahko imenovali tudi konvolut, saj so v njem zbrane skoraj vse zadeve, ki so se dogajale v zvezi s t.i. banovino Slovenijo. Kljub temu, da banovina Slovenija ni nikoli obstajala, sem ta izraz uporabil med drugim tudi zato, ker je, vsaj meni neznan, arhivar opremil fascikel s ploščico banovina Slovenija. Ohranjeni so posamezni osnutki uredb, ki so nastali po hrvaških predlogah.

Dne 26. avgusta 1939 je prišlo do sporazuma med Dragišo Cvetkovićem kot predsednikom in dr. Vladimirjem Mačkom kot podpredsednikom vlade skupaj s člani SLS, JMO, KDK in samostojnimi demokrati. Že 27. avgusta je bil objavljen sporazum s Hrvati.[3] Po tem sporazumu je nastala velika banovina Hrvaška.[4]

V njeno pristojnost so prišle naslednje državne zadeve: kmetijstvo, trgovina in industija, gozdovi in rudniki, gradnje, socialna politika, narodno zdravje, telesna vzgoja, pravosodje, prosveta in notranje zadeve. Za vse te zadeve sta bila zakonodajna oblast kralj in hrvaški sabor, ki naj bi ga volili, izvršilna oblast pa prek kralja ban. Bana, ki naj bi bil odgovoren kralju in saboru, bi imenoval in odstavljal kralj. Z ukazom kraljevih namestnikov je bila že 26. avgusta razpuščena narodna skupščina. Za bana Hrvaške je bil imenovan dr. Ivan Šubašić.[5]

Razveljavljeni so bili zakoni o volitvah, tisku, zborovanjih in združevanjih ter drugi politični zakoni. Izšla je Uredba o ustanovitvi banovine Hrvaške hkrati z Uredbo o prenosu predpisov, ki veljajo za banovino Hrvaško na druge dele države.[6]

Dne 10. septembra so na seji banovinskega odbora JRZ sklepali o vsem, kar naj bi bilo potrebno za prenos državnih kompetenc tudi na Dravsko banovino in 14. septembra je bila za to postavljena posebna komisija. Dne 18. septembra je - do zasedanja nove narodne skupščine - dobila vlada vso zakonodajno oblast.[7]

Slovenski osnutki uredb so v glavnem nedatirani, vendar ker so ponekod ohranjeni še spremni dopisi ali je kakšen osnutek celo datiran, lahko ugotovimo, da je to gradivo nastajalo od septembra 1939 dalje. To je razvidno tudi iz dopisa bana Natlačena načelniku II. oddelka z dne 26. januarja 1940, kjer obvešča, da so že pripravljeni načrti uredb o ustanovitvi banovine Slovenije, o ustroju banskega oblastva, o ustroju banovinskega zbora, volilnem redu za banovinski zbor, poslovnem redu banovinskega zbora, upravnem sodišču, banovinskem proračunu, računovodstvu in računskem sodišču in o banovinskem odvetništvu.[8] Isti dopis nato citira Službene novine, kjer so do takrat za banovino Hrvaško že izšle uredbe o prenosu pristojnosti ministrstev pravosodja, gradbeništva, kmetijstva, socialne politike in zdravstva, prosvete, gozdarstva in rudarstva ter trgovine in industrije. Ban nadalje še svetuje, da naj načrt uredb o prenosu poslov na banovino Slovenijo, ki se tičejo konkretnega odseka, izdelajo točno po hrvaškem vzorcu, t.j. z istim obsegom kompetenc, vendar samo s smiselnimi spremembami. Načrti naj bodo - kolikor je to mogoče - enaki s hrvaškimi, vendar če bi slovenske razmere zahtevale besedila, ki ga v hrvaškem vzorcu ni, ali kjer bi bilo iz nujnih razlogov potrebno, da se od hrvaškega besedila odstopi, naj se v sodelovanju s predstavniki sodstva, rudarskega glavarstva, veterinarskega in hudourniškega odseka itd. izdelajo v II. oddelku.

---

1 Janko Pleterski, Pravica in moč - Slovenci in država, Razgledi, št. 21, Ljubljana, 11. november 1994, str. 14-16.

2 Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Slovenija, Beograd 1984, str. 40.

3 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 678.

4 Službene novine kraljevine Jugoslavije z dne 26. avgusta 1939, št. 194A/LXVIII/509, str. 1197-1199 oziroma Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine z dne 2. septembra 1939, št. 70, str. 606-608.

5 Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji, Ljubljana 1965, str. 511.

6 Ciril Žebot, Neminljiva Slovenija, Ljubljana 1990, str. 138-141, kjer je tudi citirana zlasti izseljeniška literatura.

7 Metod Mikuž, l. c. str. 512.

8 Pov. S. št. 33/1; Načrti uredb o prenosu poslov od posameznih ministrstev na banovino Slovenijo - priprave.

Iz Uredbe o banovini Sloveniji, sem izbral I. in II. del, saj je že v prvih dveh delih razvidna njena ustanovitev, njene pristojnosti in njen odnos do državnih organov. Tretji del v 8 členih razlaga še organizacijo oblasti v banovini Sloveniji, medtem ko IV. del v dveh členih govori o ustavnem sodišču in njegovem nadzoru. Sledi še V. sklop, ki v dveh členih poda zaključne določbe.

Sedaj pa še dobesedni prepis prvih dveh poglavij Uredbe o banovini Sloveniji:

V imenu Njegovega Veličanstva
P e t r a II

po milosti božji in narodni volji kralja
Jugoslavije Kraljevski namestniki

predpisujejo na predlog ministrskega sveta in na podlagi pooblastila v čl. 1 uredbe o razširitvi uredbe o banovini Hrvatski na ostale banovine z dne 26. avgusta 1939

u r e d b o

o banovini Sloveniji.

I.

Ustanovitev banovine Slovenije.

Člen 1.

Dravska banovina dobi ime banovina Slovenija. Sedež banovine Slovenije je v Ljubljani.

II.

Prenos pristojnosti na banovino Slovenijo.

Člen 2.

1/ V pristojnost banovine Slovenije se prenašajo posli kmetijstva, trgovine, industrije, gozdov, rudnikov, gradb, socialne politike in ljudskega zdravja, telesne vzgoje, pravosodja, prosvete in notranje uprave. Banovina Slovenija ostane pristojna za vse posle, ki spadajo po sedaj veljavnih predpisih v pristojnost banovin.

2/ Vsi ostali posli ostanejo v pristojnosti organov državnih oblasti na vsem ozemlju države.

3/ Prav tako ostanejo v pristojnosti državnih oblasti tudi posli, ki so posebno pomembni za obče koristi države, kakršni so:
1./ skrb za državno varnost, pobijanje protidržavne in razdiralne propagande, izvrševanje policijske poročevalne službe in zavarovanje javnega reda in miru;
2./ državljanstvo; za podeljevanje državljanstva je pristojna banovina, razen za izjemno podeljevanje državljanstva in za odvzemanje državljanstva;
3./ rudarska zakonodaja in državna rudarska podjetja. Pri podeljevanju rudarskih koncesij, ki zadevajo narodno obrambo, postopa banovina sporazumno z vojaško upravo. Če bi se ne sporazumeli, odloči ministrski svet;
4./ gradnja in vzdrževanje državnih prometnih sredstev in ostalih državnih objektov;
5./ verske zadeve;
6./ mednarodni pravni promet; pravna pomoč v nepravdnih stvareh se opravlja neposredno po sodiščih;
7./ zunanja trgovina in trgovina med banovino in ostalimi deli države (enotnost carinskega in trgovinskega območja);
8./ zakonodaja o merah in utežih, o zaščiti industrijske svojine, o poslih privatnega zavarovanja in o zavarovalnih družbah;
9./ menično pravo, čekovno pravo, trgovinsko pravo, stečajno pravo, obligacijsko pravo, pomorsko pravo, avtorsko pravo;
10./ predpisovanje kazni za kršitev predpisov v predmetih iz pristojnosti države;
11./ določanje osnovnih načel prosvetne politike kakor tudi osnovnih načel o krajevnih samoupravah z zakonom;
12./ obča načela delavskega prava in zavarovanja kakor tudi obča načela vodnega prava.

4/ Radi zavarovanja narodne obrambe se zagotovi vojaški upravi potrebni vpliv v stvareh proizvodnje in prometa.

5/ Ministrski svet more tudi druge posle prenesti od državnih oblastev in ustanov v pristojnost banovine Slovenije.

Člen 3.

1/ Da bo mogla banovina Slovenija uspešno opravljati posle svoje pristojnosti, se ji mora zagotoviti potrebna finančna samostojnost. Le-ta je v samostojnem pobiranju določenih dohodkov in uporabi izdatkov, določenih v banovinskem proračunu.

2/ Kateri viri, katere oblike in katere vrste dohodkov naj pridejo v pristojnost banovine Slovenije, se določi s posebno uredbo.

3/ Prav tako se bo s posebnimi uredbami rešilo tudi vprašanje pripadnosti in razdelitve državnih fondov, imovine in dolgov.

4/ Ob prenosu poslov iz pristojnosti države v pristojnost banovine se bodo prenesli v pristojnost banovine tudi odgovarjajoči krediti, določeni v državnem proračunu za l. 1939/40.

5/ Kolikor v državnem proračunu za l. 1939/40 določeni krediti banovini Sloveniji ne bi zadostovali, se bodo odobrili naknadni krediti.

Iz partijskih arhivov o nezadovoljstvu delavcev in prekinitvah dela

LJILJANA ŠUŠTAR

V času, ko nas skoraj dnevna poročila o stavkah oziroma o prekinitvah dela niti ne pretresejo več, bo gotovo zanimivo pogledati, kako in zakaj so delavci konec petdesetih let izražali svoje nezadovoljstvo in kakšni so bili ob tem ukrepi oblasti, bolje rečeno partije. Vir, ki ga objavljamo izhaja iz fonda Okrajnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Ljubljana, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.[1] Nastal je ob obisku posebne skupine CK ZKJ[2] v ljubljanskem okraju oziroma pri partijskih organizacijah in oblastnih organih okraja med 11. in 17. marcem 1960 in obravnava stavke v letu 1959 v okraju.[3] Skupina CK ZKJ se je pogovarjala s člani Okrajnega komiteja, štirih občinskih komitejev (Ljubljana Center, Kamnik, Zagorje in Kočevje), Univerzitetnega komiteja ZKS, s člani sekretariatov osnovnih organizacij na terenu in v podjetjih (tovarna Litostroj, Lek, Rudnik Zagorje in Kmetijsko-gozdarsko posestvo Kočevje), z njihovimi upravnimi organi in sindikalnimi podružnicami, s člani okrajnega ljudskega odbora in mladinskim vodstvom okraja. Ob tej priložnosti je okrajni komite[4] pripravil tudi gradivo, v katerem je bil predstavljen razvoj okraja, politične in gospodarske razmere v njem ter organiziranost in delovanje ZKS v okraju.[5] Med gradivom je tudi dokument s seznamom, ki govori o nezadovoljstvu delavcev in prekinitvah dela v podjetjih v letu 1959 ter partijskem posegu za razrešitev nastalih problemov.[6]

Dokument o vzrokih prekinitev dela[7] in nezadovoljstva delavcev v letu 1959 s seznamom teh podjetij, v katerih so intervenirali okrajni in občinski komiteji ZK na podlagi ugotovitev posebnih partijskih komisij,[8] je tipkopis-koncept ali pa beležka, namenjena pogovoru s člani skupine, z več rokopisnimi pripombami oziroma pripisi (dva rokopisa: eden pri analizi, drugi v seznamu podjetij) k posameznim stavkom. V objavi navajam rokopisne dopolnitve v opombah v ležečem tisku. V tekstu seznama podjetij so podčrtane omembe prekinitev dela in osebe, ki so bile kaznovane (nedosledno), zato nanje posebej ne opozarjam. Krajšane besede so dopolnjene v oklepajih. V opombah navajam tudi kratko oznako nekaterih podjetij, katerih dejavnost je danes manj znana ali pa ne poslujejo več.[9]

Ob prebiranju dokumenta se porajajo vprašanja, katerih odgovori zahtevajo še dodatne raziskave. Kot prvo se lahko vprašamo, ali se ni partijsko vodstvo želelo z dokumentom oziroma razlago nezadovoljstva delavcev opravičiti in s tem zmanjšati težo akcij delavcev.[10] Navedeni

---

1 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana 1954-1965 (OK ZKS Ljubljana), popis 1994;

2 Različne skupine CK ZKJ so ob tej akciji obiskale še okrajne komiteje ZK Subotica, Kruševca, Splita, Gospića in Skopja. Ob koncu akcije je organizacijsko politični sekretariat CK ZKJ izdelal poročilo o obisku v okraju Ljubljana in poročilo, kjer je primerjal ugotovitve z obiskov vseh šestih okrajev (OK ZKS Ljubljana, t. e. 27, a. e. 126).

3 Na definicije termina stavka oziroma prekinitev dela, izraza, ki se je uveljavil v času "družbenega samoupravljanja" kot tudi na stališča do tega pojava v političnih in pravnih dokumentih tistega časa, opozarja Marijan Ivanič v knjigi o "prvi socialistični stavki" v letu 1958: Stavka v rudnikih Trbovlje-Hrastnik in Zagorje 13.-16. januar 1958, Delavska enotnost, knjižnica sindikati 76, Ljubljana 1986; o stavkah v SFRJ v času 1958-1969 glej: Neca Jovanov, Radnički štrajkovi u SFRJ, Zapis, Beograd 1979.

4 Okrajno partijsko organizacijo je tedaj vodil 66-članski komite, ki je iz svoje srede izvolil sekretariat kot politično-izvršilni organ. Funkcijo sekretarja komiteja je opravljal Janez Vipotnik, organizacijski sekretar je bil Janez Hočevar. Ostali člani sekretariata so bili: Jože Jager, Janez Nedog, Andrej Petelin, Humbert Gačnik, Ivo Klemenčič, Franc Nebec, Mišo Runko, Uroš Rupreht, Avgust Lah, Janez Zemljarič, ilr. Marijan Dermastia, Jože Heiman, Marjan Jenko.

5 Okrajni komite ZKS Ljubljana, t. e. 27, a. e. 126, Gradivo za obisk skupine CK ZKJ.

6 OK ZKS Ljubljana, t. e. 27, a. e. 126, O nekaterih vzrokih prekinitve dela in primeri nezadovoljstva v podjetjih.

7 Termin "prekinitev dela" se mi zdi ustrezen za te primere, ki so obravnavani v dokumentu, saj gre dejansko za kinjše prekinitve dela.

8 Partijska organizacija je ob problemih, težavah v podjetjih, ustanovah, pri nepravilnostih v oblastnih organih ustanavljala komisije pri okrajnem oziroma občinskih komitejih z namenom razrešitve problema. Posebne komisije prav tako pri okrajni partijski organizaciji so bile oblikovane tudi za ugotovitve gospodarskega in političnega stanja v okraju za celotne gospodarske panoge (kmetijstvo, gostinstvo, lesna industrija, trgovina) ali družbene dejavnosti (zdravstvo, šolstvo, socialno varstvo). O gospodarskem in političnem stanju v posameznih občinah so občinski komiteji poročali okrajnemu komiteju v t.i. informativnih poročilih, o gospo-darskih in političnih prekrških ter celo o kaznivih dejanjih pa je komiteju poročalo tudi tajništvo za notranje zadeve.

9 Gospodarski adresar, priloga v: Gospodarski koledar, 1958 in 1959, Ljubljana 1958 in 1959; OK ZKS Ljubljana, a. š. 25, a. e. 120, Organizacijska sestava ZKS v gospodarskih organizacijah z nad 60 zaposlenimi.

10 V dokumentu Poročilo o obisku ljubljanskega okraja (v srbohrvaškem jeziku) je komisija CK ZKJ o prekinitvah dela za-

primeri namreč kažejo na mezdna gibanja delavcev in na nekonfliktnost v družbi ter nakazujejo "pozitiven vpliv" samoupravljanja, občutek svobode in demokracije. Kako je bilo v resnici? Hkrati nam dokument nazorno potrjuje poseganje Zveze komunistov v gospodarstvo in odločanje pri nameščanju vodstvenega kadra v podjetjih in ustanovah.

O nekaterih vzrokih prekinitev dela in primerih nezadovoljstva v podjetjih

Iz pregleda podjetij, v katerih so morale v 1959. letu intervenirati partijske komisije, je mogoče povzeti nekatere zanimive ugotovitve. Podjetij, kjer je prišlo do vidnejših izrazov nezadovoljstva, je v našem okraju[11] ca 25.[12] (Po nekaterih informacijah jih je v Sloveniji ca 70). Dober del tega števila odpade na prekinitve dela.

Če podrobnejše analiziramo prekinitve dela in tudi druge primere nezadovoljstva, pridemo do naslednjih, za nadaljnje ugotavljanje vzrokov važnih ugotovitev:

1) Pri nobeni prekinitvi dela v 1959. letu ali v drugi obliki kolektivno izraženem nezadovoljstvu v podjetjih ni prišlo do antisocialističnih, sovražnih izpadov.[13]

2) V vsakem primeru so se delavci takoj, ko je bil odstranjen povod za nezadovoljstvo ali vsaj zagotovljeno, da bo, vrnili na delo in v veliko primerih z neplačanimi nadurami nadoknadili izpad proizvodnje.

3) Do prekinitve dela in podobnih primerov je prišlo predvsem v majhnih podjetjih, kjer pa v večjih, smo lahko ugotovili podoben značilen pojav, kot v večini manjših podjetij.[14]

Navedene ugotovitve pa poleg drugih okoliščin omogočajo postaviti nekatere zaključke o vzrokih za te pojave.[15] Po mojem mišljenju na vse te primere ni mogoče gledati kot na sovražen pojav, marveč prej kot 1.) izraz resničnega najširšega uveljavljanja socialističnih demokratičnih odnosov, ki morajo še zmiraj premagovati določen odpor in 2) opozorilo, da v nekaterih kolektivih subjektivne sile[16] še zaostajajo za našim dejanskim splošnim napredkom v procesu krepitve vloge neposrednega proizvajalca in upravljalca in vse večjega spoštovanja njegovih pravic in osebnosti (dodano: *njegove*).

V naši današnji stvarnosti gotovo ni več delavca, ki ne bi imel občutka in bil prepričan, da ima v naši družbi celo vrsto pravic, da mu jih nihče ne more kratit in ga oškodovati zanje. S kvalitetnim poglabljanjem delavskega in družbenega upravljanja,[17] nadaljnjim širjenjem demokratičnih oblik upravljanja, resnim spoprijemanjem z raznimi birokratičnimi posegi in odločnim obračunavanjem s primeri samovolje in kršitev demokratičnih principov se ta občutek zelo hitro razvija in krepi. V tej smeri pomeni še nadaljnji kvalitetni korak naprej objektivizacija nagrajevanja v gospodarstvu[18], ki omogoča, da vsak dobi tudi plačilo po tem, koliko naredi. Zato danes praktično težko najdemo posameznika, ki se ne bi zavedal svojih pravic pa tudi svojih dolžnosti (prečrtano: *in jih ne znal tudi uveljavljati*).

Kakor je to spoznanje prodrlo v zavest slehernega delavca, srečujemo še vedno pojave, da odgovorni ljudje v upravah podjetij in tudi v vodstvih političnih in družbenih organizacij večkrat pozabijo na to hitro osveščanje našega delovnega človeka in mu pri tem kratijo določene, s pozitivnimi predpisi zajamčene pravice, še v več primerih pa ne znajo tega procesa osveščanja uravnavati in pospeševati (aktiviziranje preko sodelovanja pri upravljanju in gospodarjenju, razvijanje sindikalne dejavnosti itd.). Zato prihaja v takih primerih do konfrontacije upravičenih pravic in zahtev delavcev in na drugi strani nerazumevanja, podcenjevanja in celo nezakonitega ravnanja uprav podjetij, posameznih obratovodij, delovodij, mojstrov itd. S tega vidika gledano ni nič nenavadnega, zakaj je

---

pisala: "Bilo je, medjutim, i priličnu ekscesa (prošle godine bilo je 9 prekida rada u preduzećima u srezu). V nadaljevanju pa jih pojasnjuje z elementi, kakršne je navedel ljubljanski komite v dokumentu, ki ga objavljamo (OK ZKS Ljubljana, t. e. 27, a. e. 126, Gradivo za obisk skupine CK ZKJ).

11 Okraj Ljubljana je obsegal poleg 9 ljubljanskih občin (Bežigrad, Center, Črnuče, Moste, Polje, Rodnik, Šentvid, Šiška in Vič) in občin ljubljanske okolice (Cerknica, Dobrepolje, Dobrova, Domžale, Grosuplje, Ivančna Gorica, Kamnik, Kočevje, Lašče, Litija, Logatec, Loška dolina, Medvode, Ribnica, Smlednica in Vrhnika) še tri občine v Zasavju (Hrastnik, Trbovlje in Zagorje).

12 Rokopis: *9 prekinitev dela.* V seznamu je navedeno 27 podjetij. Če so številke pravilne, odpade na ljubljanski okraj 1/3 vseh oblik nezadovoljstev delavstva. Po raziskavi Jovanova (citirana knjiga pod op. 3, tabela str. 137) je bilo v Jugoslaviji leta 1959 150 stavk.

13 Rokopis: *Kako reagirano! Predsodki v Trbovljah! Obč.(inski) komiteji gledajo nevsrev in nevsrev stvari!*

14 Podjetja iz seznama sodijo v naslednje panoge: 17 je industrijskih podjetij, 5 je trgovskih podjetij, 2 obrtne oziroma uslužnostne dejavnosti, 1 s področja komunale, 2 s področja prometa oziroma turizma. Glede velikosti pa veljajo naslednje ugotovitve: nad 500 zaposlenih 2 podjetji, med 400 in 500 zaposlenih 1 podjetje, med 300 in 400 zaposlenih 2, med 200 in 300 zaposlenih 2, med 100 in 200 zaposlenih 14 in do 100 zaposlenih 6 podjetij (OK ZKS Ljubljana, t. e. 25, a. e. 120).

15 Rokopis: *Predvsem težke politične posledice! Odsev političnih zastalosti in pristopov.*

16 Mišljene so družbenopolitične organizacije; v podjetjih sta to predvsem Zveza komunistov in Zveza sindikatov, v nekaterih tudi mladinska organizacija.

17 O razvoju samoupravljanja glej: Jerica Vodušek Starič, Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949-1953, Založba Obzorja Maribor, 1983

18 V tarifne pravilnike, ki so jih sprejemali v letu 1958, so vnašali elemente nagrajevanja po delu in učinku; glej: Roman Albreht, Nekaj o aktivnosti sindikatov, Gospodarski koledar 1960, Ljubljana 1960, str. 17-19.

največ teh primerov v majhnih podjetjih. Tu se delavsko upravljanje ni razvilo v tej smeri kot v večjih podjetjih, partijskih organizacij v večjem delu ni,[19] *sindikalna aktivnost je majhna, kadri večkrat niso dorasli svojim strokovnim, še manj pa družbenim nalogam*[20]*. Razen tega se tudi občinska vodstva političnih družbenih in oblastvenih organizacij (ljudski odbori) niso kaj dosti zanimala za notranje probleme teh podjetij. Politične organizacije so menile, da je treba usmeriti vso dejavnost predvsem v večje kolektive, ki bodo avtomatično "potegnili za seboj" male, za ljudske odbore pa majhna, ponavadi tudi zastarela podjetja z minimalnimi akumulacijskimi sposobnostmi tudi niso preveč* (prečrtano: *bila*) *"interesantna."*[21]

Ker se subjektivne sile v teh manjših podjetjih niso znale odločno zavzeti za uveljavljanje demokratičnih principov, za urejanja notranjih odnosov, za pravice delavcev in tudi ne znale pravilno usmeriti obravnavanja primerov nezadovoljstva v sestanke kolektiva, sindikata, del.(avskega) *sveta itd., je prihajalo do prekinitev dela in podobnih pojavov. Ko so namreč pozneje analizirali vzroke za vsak konkreten primer, je bila po sreči skoraj vedno slabo delo političnih organizacij, nerazvito delavsko upravljanje, nesproščeni in nedemokratični odnosi, samovolja posameznikov*[22] *itd. Zato je tudi razumljivo, da se je v vseh primerih tako odločno reagiralo (zamenjave, partijsko kaznovanje*[23] *itd.).*

Iz vsega torej izhaja aktivna naloga:[24] *Vso pozornost tudi malim podjetjem in razvijanju demokratičnih odnosov v njih! Proučiti tudi, če je sedanja organizacijska oblika naših organizacij ustrezno!*[25] *Obč.*(inski) *in okrajni komiteji analizirati ta podjetja in njihove subjektivne sile in nato z vso pozornostjo nuditi politično pomoč!*[26]

Podjetja, v katerih so v 1959. letu intervenirali okrajni in občinski komitreji ZK (partijske komisije)

"Stolarna" Dobrepolje[27] */ Prekinitev dela. Predsednik UO*[28] *je samovoljno spremenil od uprave določen delovni red. Predsednik UO je bil disciplinsko odpuščen.*

"Zmaj," Ljubljana / Prekinitev dela. Neurejeni notranji odnosi, neposreden povod za prekinitev pa je bila ekonomska neutemeljena zahteva po delitvi dobička. Direktor partijsko kaznovan in zamenjan, kaznovani tudi nekateri vodilni ljudje.

"Ljubljanske mlekarne" / Neurejeni notranji odnosi in kot posledica težke gospodarske razmere. Partijsko kaznovani in zamenjani vodilni ljudje.[29]

"Organizator,"[30] *Ljubljana / Brezvestno razmetavanje družbenih sredstev, osebno okoriščanje nekaterih vodilnih ljudi in neurejeni notranji odnosi. Direktor izključen iz ZK in odstranjen iz podjetja, nekateri vodilni ljudje partijsko kaznovani.*

"Elektroprenos" Ljub.(ljana)[31] */ Nezadovoljstvo v kolektivu zaradi pretiranega in neopravičenega izplačevanja dobička vodilnim ljudem in slabih odnosov do delavcev. Odgovorni ljudje partijsko kaznovani.*

"Projekt" Kranj,[32] *gradbišče Papirnice Količevo / Prekinitev dela. Delavcem niso izplačali zaslužkov, ki so jim jih obljubili.*

"Svibnit," Kamnik / Kratka prekinitev dela. Med pripravljanjem tarifnega pravilnika so v tovarni raznesli vest, da bo del delavcev dobil manjše zaslužke.

Podjetje za vzdrževanje proge, delovišče Laze / Prekinitev dela. Slabi odnosi do delavcev in odklonitev njihovih zahtev pri spreminjanju norm in pogojev dela.[33]

"Kurivo" Ljubljana / Neurejeni notranji odnosi in delomna malverzacije.[34]

---

19 Petnajst podjetij iz seznama je imelo osnovno organizacijo ZKS.

20 O gospodarskem razvoju Slovenije v tem obdobju glej: Jože Prinčič, Slovenska industrija v jugoslovanskem prostoru /1945-1956/, Novo mesto, 1992; Marija Kos, Vpliv družbenoekonomskih sprememb na valorizacijo ustvarjalcev arhivskega gradiva v gospodarstvu 1945-1991, Arhivi XIV, Ljubljana 1991, str. 19-22.

21 Na to, da so oblastne in politične organe zanimala predvsem velika podjetja, kaže tudi analiza organizacijskopolitičnih problemov v podjetjih z nad 500 zaposlenimi v LR Sloveniji, ki je potekala v času 1956-1957 (OK ZKS Ljubljana, t. e. 4, a. e. 30, gradivo akcije). Šele maja 1959 je potekala podobna akcija o pregledu organiziranosti ZK v gospodarskih organizacijah z nad 60 zaposlenimi (OK ZKS Ljubljana, t. e. 25, a. e. 120, gradivo akcije).

22 Beseda*ma "samovolja" dodano z rokopisom "pa-berg".*

23 Partijske kazni so bile: opomin, ukor, strogi ukor, zadnji opomin, izključitev.

24 Rokopis: *Jasno in odločno obsoditi* (prečrtano: *poli'rtati*) *nezakonite oblike reševanja.*

25 Spomladi 1960 je bila izvedena akcija pregleda gospodarskih organizacij z nad 20 zaposlenimi, ki niso imele osnovne organizacije ZKS (OK ZKS Ljubljana, t. e. 28, a. e. 134).

26 Rokopis: *Expeditivno reševanje problemov!*

27 Državno obrtno podjetje za preizelavo lesa.

28 Upravni odbor.

29 O gospodarskih težavah Ljubljanskih mlekarn, ki so se pričele kazati v poletju 1958 in razreševati konec novembra s prisilno upravo in v januarju 1959 s partijskimi ukrepi (ukori) in zamenjavo direktorja, komercialista in sekretarja, govori tudi gradivo partijske komisije, ki se je ohranilo v fondu OK ZKS Ljubljana, t. e. 18, a. e. 96, Gradivo o problematiki v Ljubljanskih mlekarnah.

30 Ekonomski servis.

31 Podjetje za prenos električne energije.

32 Gradbeno podjetje Kranj.

33 Rokopis: *Delovodju kaznovan.*

34 Rokopis: *Part.*(ijski) *ukrepi.*

"Avto-servis"[35] / Neurejeni notranji odnosi, ki so se zaostrili še bolj ob predlogih za novega direktorja.[36]

"TOS,"[37] Ljubljana / Prekinitev dela. Delavcem niso izplačali razlike v zaslužku, češ da dovolj zaslužijo, ker delajo po normah. Uslužbencem je bila razlika izplačana. Vodilni ljudje partijsko kaznovani.

"Plutal," Ljubljana[38] / Pritožba delavcev zaradi nepravilnega obračuna zaslužkov.

"Žima," Moste[39] / Prekinitev dela. Pri obračunu zaslužkov delavcem niso pojasnili novega načina nagrajevanja. V podjetju so bili neurejeni notranji odnosi. Direktor razrešen, več odgovornih ljudi kaznovanih.

"Graditelj," Kamnik[40] / Direktor ni hotel podpisati plačilne liste za delavce, ker mu DS[41] ni odobril dodatka za ločeno življenje, saj se je vsak dan vozil v Ljubljano, kjer je stanoval. Direktor je bil takoj razrešen in odpuščen.

"Rašica" obrat Horjul / Prekinitev dela skupine delavk. Obrat je poskusno proizvajal nove izdelke, delavke pa so se uprle delu po novih normah, ki so jih v poskusni proizvodnji visoko presegle. 4 delavke odpuščene, več disciplinsko kaznovanih.

"Hrast" Bežigrad[42] / Odpovedala večja skupina delavcev zaradi neurejenih notranjih odnosov in slabega gospodarjenja. Direktor razrešen.

"Totra," Moste[43] / Neurejeni odnosi v podjetju, dva delavca odstranjena iz podjetja.

"Tobak," Ljubljana[44] / Zaostritev odnosov med podjetjem in Tobačno tovarno, malverzacije v poslovanju. Raziskuje še TNZ[45]

"Tonosa" Savlje[46] / Nezadovoljstvo delavcev zaradi nepravične delitve zaslužkov preko tarifnega pravilnika in slabih notranjih odnosov. Direktor izključen iz ZK in razrešen, kaznovani tudi nekateri drugi vodilni ljudje.

"SAP-Turist-Ljubljana (in) Transport" / Podjetji sta bili združeni, čeprav združitev ekonomsko ni bila zadosti utemeljena. Zaradi netaktičnega ravnanja nekaterih odgovornih ljudi v OLO[47] in nedemokratičnih metod, ki so bile uporabljene za dosego združitve, se je novo podjetje po nekaj-tedenskem skupnem poslovanju ločilo.

Partijski ukrepi proti nekaterim odgovornim ljudem.

"Odpad" Bežigrad[48] / Prekinitev dela. Nepravična delitev zaslužkov preko tarifnega pravilnika uslužbencem, zapostavljanje delavcev, ki delajo po normah. Neurejeni notranji odnosi. Nekateri odgovorni ljudje kaznovani, direktor pa bo razrešen.

"Volnenka" Ljubljana[49] / Neurejeni notranji odnosi in trenja med bivšo sekretarko OO ZK[50] in ujenimi 6 tovarišicami na eni ter direktorjem na drugi strani. Trenja so se po obisku skupine delavk pri predsedniku skupščine še nadalje zaostrila in sta bili dve delavki odpuščeni. Po razrešitvi direktorja je UO preklical odpovedi odpuščenima delavkama. Ena od teh gre v pokoj, ko se je pa druga hotela vrniti na delo, so delavci prekinili delo in ga nadaljevali, ko je spet zaprla podjetje. Omenjena delavka se je v kolektivu popolnoma onemogočila in se bo morala zaposliti drugje. Krivda je skoraj izključno na njejni strani in posledica večletnega neodločnega in kompromisarskega urejevanja trenj v kolektivu.

"Lesnina" Ljubljana / Iz podjetja je bilo poslanih preko 20 različnih anonimk na razne forume, v katerih je pisec obtoževal direktorja. Ugotovljena je bila delna krivda direktorja in da so v podjetju neurejeni odnosi. Direktor je bil partijsko kaznovan.

"Veledrogerija" Ljubljana[51] / Podjetje je nastalo z združitvijo proizvodnega in trgovskega obrata. Ob združitvi niso bile urejene nekatere osnovne zadeve (delavsko upravljanje, vprašanje direktorjev, obračunavanje itd.), ki so se vedno bolj zaostrovale. Komisija še dela in bosta predvidoma zamenjana in kaznovana direktor trgovskega obrata in proizvodnje.

Strojn(a) tovarn(a) Trbovlje[52] / V podjetju se je v 2 letih zelo razširila dejavnost Ljudske tehnike, ki je prevzemala delo tovarne, ki ga je ta namenoma odklanjala, posameznikom pa omogočala zelo visoke zaslužke. Nezakonitosti in malverzacije še raziskuje TNZ.[53]

"Color," Medvode / Neurejeni notranji odnosi, slabo gospodarjenje in razmetavanje dohodka podjetja. Občinski komite še ni končal s delom.

"Žale", pogrebni zavod Ljubljana / Malverzacije in nezakonitosti direktorja in neurejeni notranji odnosi v kolektivu. Direktor je bil partijsko kaznovan.

35 "Remont" osebnih avtomobilov; kleparska, ličarska, tapetniška in električna dela.
36 Rukopis: *Part.*(ijski) *ukrepi.*
37 Tovarna optičnih in steklopihaških izdelkov, Ljubljana.
38 Industrija plastovinastih izdelkov.
39 Tovarna ščetk.
40 Gradbeno podjetje.
41 Delavski svet.
42 Obrtno podjetje za izdelavo finega pohištva.
43 Tovarna trakov; izdelava trakov, vezalk, elastike in dekorativne vrvice.
44 Trgovsko podjetje; prodaja tobačnih izdelkov, poštnih in taksnih znamk, galanterijskih izdelkov.
45 Tajništvo za notranje zadeve.
46 Tovarna nogavic.
47 Okrajni ljudski odbor.
48 Trgovsko podjetje za nakup in prodajo odpadnega materiala.
49 Tovarna volnenih in bombažnih izdelkov ter svilenih tkanin.
50 Osnovna organizacija zveze komunistov.
51 Proizvodno in trgovsko podjetje na debelo in drobno; proizvodnja in prodaja kozmetičnih izdelkov, higienskih predmetov in fine galanterije.
52 Tovarna rudarskih strojev in transportnih naprav.
53 Tajništvo za notranje zadeve.

Po nepopolnih podatkih delujo zdaj partijske komisije ni novo v okrajni Upravi za ceste, v podjetju "Slovenija-Sadje", pripravlja pa se komisija za analizo zunanjetrgovinskih kadrov.

Razen omenjenih komisij je okrajni komite v letu 1959 formiral še nekaj komisij, ki so analizirale delo v občinah Cerknica[54] in Medvode, oziroma preučile razmere ob nepravilnosti ob razformiranju trboveljskega okraja, delali pa sta tudi posebni komisiji za pregled razmer v zdravstvu[55] in v filmskih podjetjih.

54 OK ZKS Ljubljana, t. e. 18, a. e. 94, Gradivo o političnih razmerah v občini Cerknica.

55 OK ZKS Ljubljana, t. e. 8, a.e. 44, Gradivo o problematiki zdravstvene službe.

VABILO

K

VESELICI

vipavske šolske mladine v proslavo šesdesetletnega vladanja Nj. Veličanstva cesarja FRANC-A JOŽEF-A I.

v nedeljo 21. junija 1908.

v graščini na veži.

VSPORED:

I. Prolog. (V proslavo 60-letnice).

II. Cesarjeva podoba.
Igrica v treh dejanjih. Spisal Avgust Zdenčar.

III. Avstrijski jubilejni zvoki.
Spevoigra F. I. Ramsch.

1. Slavnostna pesem.
2. Govor učenca.
3. Mollev, pesem.
4. *Gregorčič:* Njeg. Veličanstvu cesarju o prihodu v Ljubljano, deklamacija.
5. Mladi slovenec, deklamacija.
6. Skupni zbor, pesem.
7. Slovenska cesarska pesem, deklamacija.
8. Moja Avstrija, deklamacija.
9. Darovi malih, deklamacija.
10. Mi ostanemo zvesti, pesem.
11. *Stivester:* Vse za vero, dom, cesarja, deklam.
12. Cesarjeva solza, deklamacija.
13. Mali vojaki, deklamacija.
14. Zbor, pesem.
15. Za cesarja in domovino, pesem.
16. V proslavo cesarja, deklamacija.
17. Cesarska pesem.

Začetek točno ob pol 6. uri popoldne.

Vstopnina 40 vin., sedež 1 K.

Ker je čisti dobiček namenjen za pogoščenje šol. mladine, se prostovoljna preplačila hvaležno sprejema.

K tej veselici vabi najuljudneje

UČITELJSTVO.

Vabilo na veselico, ki jo je ob 60-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa I. organiziralo dne 21. junija 1908 učiteljstvo v Vipavi
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Osnovna šola Vipava, t.e. 1, u.e. 2

Iz zapuščine Angele Vode

LOJZ TRŠAN

Ker sta delo in osebnost Angele Vode, vodilne predvojne feministke, znanstvenice in publicistke javnosti manj znani, sem s tem prispevkom poskušal orisati oziroma osvetliti zlasti tiste plati njene, predvsem politične dejavnosti, ki so bile do sedaj večinoma neznane. K temu me je vzpodbudilo zlasti dejstvo, da sem pri pregledovanju arhiva občinskega odbora Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Ljubljana Center naletel na izredno obsežen življenjepis, ki ga je priložila kot prilogo k prošnji za vstop v omenjeno organizacijo. Ob tem pa naj pripomnim, da so njen vstop zavrnili. Svojci Angele Vode hranijo tudi njen dnevnik, ki ga je pisala po osvoboditvi, in kjer razkriva svoje "nepravoverno" videnje dogodkov in samosvojost. Tudi zaradi tega so jo po drugi svetovni vojni zaprli, po izpustu pa jo je takratna oblast skrbno nadzirala ter na različne načine onemogočala njeno dejavnost.

Angela Vode se je že kot dijakinja pridružila gibanju Preporod, ki je propagiralo osamosvojitev Južnih Slovanov in njihovo odcepitev od avstroogrske monarhije. Ko je bila učiteljica v Pirničah, je zbirala podpise za Majniško deklaracijo, zaradi česar jo je župnik v Smledniku ovadil. Tako je izgubila učiteljsko službo in se zatem zaposlila v tovarni Samassa, ki so jo po prevratu 1918 nacionalizirali in združili s tovarno Žabkar in Tönnies v Strojne tovarne in livarne. Kot piše v svojem življenjepisu, je 1919 z nekim tovarišem, ki je prišel iz Rusije, organizirala vse uradništvo v tovarni v delavski organizaciji Strokovni komisiji, kar je bil prvi primer združenja delavstva in uradništva v skupni organizaciji. Nad tem se je meščansko časopisje zgražalo. To se je še stopnjevalo, ko so se tudi uradniki v tovarni pridružili stavki, ki je trajala šest tednov. Čeprav se je končala uspešno, pa je Vodetova izgubila službo. Zatem se je pridružila Jugoslovanski socialdemokratski stranki, kjer so jo zaposlili kot administrativno tajnico. Leta 1920 so vsi zaupniki stranke iz Ljubljane in okolice izstopili in ustanovili komunistično Socialno stranko Slovenije. Pozive za izstop iz JSD, ki jih je podpisala Vodetova, so pošiljali tudi drugim krajevnim organizacijam po Sloveniji. Po zmagi protirevolucije na Madžarskem je v Jugoslavijo pribežal tudi Oto Schreyer, tajnik Bele Kuna, ki ga je Vodetova skrivala v svojem ljubljanskem stanovanju, čeprav je bilo na njegovo glavo razpisanih, kot je sama zapisala, milijon takratnih din.

Potem ko je po Obznani komunistična stranka morala preiti v ilegalo, so se pojavile potrebe po organiziranju legalnih organizacij, med njimi tudi ženskih, na primer feministične Aliance, ki se je borila za enakopravnost žena na vseh področjih javnega in privatnega življenja. Feministična Aliansa se je kmalu po ustanovitvi reorganizirala v žensko gibanje, kjer je bila Vodetova prva tajnica, pato pa do razpusta zaradi protesta proti slabemu ravnanju s političnimi zapornicami predsednica.

Po njenem je bila v obdobju med obema vojnama najplodnejše obdobje protihitlerjevske borbe. Leta 1938 je bil sporazumno s komunistično stranko ustanovljen meddruštveni Narodnoobrambni svet, ki je zajel vse ženske organizacije, razen katoliških, ker so izjavile, da se ne počutijo ogrožene od nikogar. Proti prodirajočemu hitlerizmu so se borile s članki v časopisju, predvsem v Ženskem svetu, Ženi in domu ter Jutru, s predavanji po radiu in društvih ter učiteljskih zborovanjih. Skupaj s Ciril-Metodovim društvom pa so organizirali tudi narodnoobrambno delo po šolah. Tako so se ljubljanske šole dopisovale z obmejnimi in jih obdarovale ter prirejale izlete na mejna območja. Leta 1940 je Ženska zveza poslala peticijo takratnemu jugoslovanskemu ministrskemu predsedniku Cvetkoviću, v kateri so zahtevali izpust zapornikov iz Bileće, med njimi tudi Pepce Kardelj. Drugo peticijo pa so sestavile in podpisale žene rudarjev, pridružile pa so se jim še ženske organizacije, ki so poizkušale za podpisnike pridobiti tudi takratne vplivne osebnosti.[1]

Leto pred okupacijo so Vodetovo izključili iz komunistične stranke, ker po sklenitvi pakta med Hitlerjem in Stalinom in po sovjetskem napadu na Finsko ni prenehala s protinacističnim delovanjem.[2]

Vendar so jo po okupaciji kot predstavnico slovenske sekcije Jugoslovanske ženske zveze vključili v Vrhovni plenum OF, kjer so bile zastopane vse sodelujoče skupine, in sicer julija 1941, ko je bil v stanovanju Kristine Šuler v Ljubljani sestanek predstavnic vseh ženskih društev, ki ga je vodil organizator OF Boris Kidrič.[3] Takoj po okupaciji je Vodetova organizirala pomoč štajerskim in gorenjskim begunkam, ki so se oglašale pri njej. Najprej jim je pomagala z denarjem, zatem pa zanje ustanovila delovni krožek v Domu učiteljic, kjer so izde-

---

1 Arhiv Zveze združenj borcev Ljubljana Center, življenjepis Angele Vodé, učiteljice v Ljubljani.

2 Nova revija, 24/25, Frančiška Buttolo: Pogovor z Angelo Vode, str. 2788-2791.

3 Arhiv Republike Slovenije (dalje AS) enota Kongresni trg, f. 527, mapa 2, neznan avtor: Historiat dela partije med ženami v Ljubljani 1941-1945.

lovale pletenine in jih nato preko odhora tega krožka razprodale, in dobile denar kot pomoč za preživetje. Preko Franje Babškove je bila pri zbiranju pomoči za partizane povezana z magistratnimi uradnicami, preko dr. Finkove z zdravniki in preko Draga Supančiča z učitelji.[4]

Vendar pa je bila že decembra 1941 s svojo skupino Jugoslovansko žensko zvezo izključena iz OF. Eden izmed vzrokov je bil, da je "partija kmalu razkrinkala namene te skupine, da hoče dobiti monopol nad vsemi ženami v fronti, ne pa dobiti za fronto ženske množice...". Zato je partija najprej skušala skupino Jugoslovanske ženske zveze razširiti z zastopnicami osnovnih skupin fronte. Poslala je v zvezo učiteljico Milena Sušnik, krščanski socialisti so poslali Jožico Toman, Sokoli pa Marto Pustišek. Razen njih je bilo vključenih še več drugih, ki jim je partija odredila določene odgovornosti v fronti. Partija se je trudila, da bi Jugoslovanska ženska zveza opustila svojo težnjo po monopolu nad ženami v fronti. Toda to ni dosegla, ker so bile voditeljice zveze sovražno nastrojene, kar so pokazale ob proglasu glavnega štaba NOV in POJ o izdajstvu Draže Mihajloviča /oktober 1941/, ki je užival med temi predstavnicami velike simpatije. Partija je pred predstavnice Jugoslovanske ženske zveze odločno postavila vprašanje: ali za izdajalca Mihajloviča, ali za fronto. Zveza se Mihajloviču ni odrekla, zato je bila izključena iz fronte. Vodetova se je po izključitvi povezala s "sredino", stopila kasneje v podporno akcijo škofa Rožmana, se vključila v Nagodetovo skupino in končala pred ljudskim sodiščem kot špijonka."[5]

Angela Vode v svojem dnevniku take trditve zavrača. Predvsem jo moti trditev o težnji po monopolu. "Na sestanku Ženske zveze s Kidričem so ženske mene predlagale za zastopnico v plenumu OF. Oh, bilo je menda res 18 skupin, sami levičarji iz teh skupin so prišli v poštev kot zastopniki. Vodil je Kidrič in nihče drug, torej KP od prvega trenutka dalje. Naša težnja po monopolu se je javljala menda v tem, da smo si drznile postaviti nekatera vprašanja naprimer kako postavlja fronta vprašanje Trsta, dalje dvom, ali je bila SZ upravičena napasti Finsko in nekatera druga vprašanja. Nezmotljivi voditelji so bili besni. Kidrič mi je rekel, naj prenehajo ženske s temi vprašanji, Trst bo imela tista država, ki bo prej komunistična. Glede Finske menda Ziherl: to so razcapanci, SZ bi davno lahko zmagala, pa je iz taktičnih razlogov zavlačevala. Pri sejah plenuma sem videla, da nihče ne postavlja vprašanj, da vsi samo kimajo. Bili so vsi bolj pametni, ker so vsi vedeli, kako se s komunisti češnje zoblje. Ker so vedeli, da bom ostala na svojem stališču, so začeli gnojnico zlivati name po vseh političnih krožkih in privatno. Seveda sem vse zvedela in sem prenehala hoditi na seje plenuma in povedala zakaj. Nihče me pa ni izključil, ker sem sama odstopila. Kar se tiče Draže Mihajloviča je res, da smo se drznile vprašati Njegovo veličanstvo (Toneta) Fajfarja, zakaj se OF nebi povezala z gibanjem Draže Mihajloviča. Odkrito smo povedale, ker nismo imele kaj skrivati, naše vtise o Mihajloviču. Bernotov sin, nečak Vide Tomšič me je opozoril na potrebo sodelovanja z Mihajlovičem, ki je takrat, v dobi najintenzivnejše borbe proti nacizmu vodil izvidniško službo proti hitlerjanski dejavnosti v Sloveniji. Bernot, Vidin nečak je z njim sodeloval z vednostjo V.T. Ker so vsi vedeli, da sem veliko delala proti fašizmu, me je nečak Bernot povezal z Mihajlovičem, s katerim sem se dvakrat sestala v kavarni. Med drugim se je pritoževal čez Nediča, ker je premalo resno vzel hitlerjansko nevarnost. Imela sem vtis, da je iskren nasprotnik fašizma in se je pritoževal čez klerikalce, ki da nimajo smisla za to državno skupnost. Videla sem, da mu gre zares za Jugoslavijo, kar se pri mnogih drugih Srbih to ni občutilo. Iskal je sodelavce, protifašistične boree in priznal, da je našel najboljše med slovenskimi komunisti. Imenoval je celjskega Diehla (ki je svoj idealizem drago plačal) (op. A.V). Če je bila torej OF v bistvu boj proti okupatorju, zakaj nebi mogli sodelovati z Mihajlovičem, ki je bil vseskozi iskren boree proti nacizmu. To vprašanje smo postavile. To je bilo za tiste čase res drzno, kajti Mihajlovič je imel pri nas zlasti med nacionalisti dosti pristašev, posebno pa so stali za njim Srbi. Torej je bil naperjen boj z vsemi sredstvi proti njemu. Ta sredstva so presegla vse. Štebi Tone je bil takrat na terenu, ko so v Užicah skočili partizani v hrbet Mihajloviču. A Poročevalec je prinesel prav nasprotno poročilo: da so Mihajlovičevi ljudje izigrali partizane in jim skočili v hrbet. Štebi je povedal, da je poročilo zmotno. Čez nekaj dni so ga Italijani aretirali in ga ustrelili kot prvega talca - poleg Aleša Stanovnika, ki je tudi izrazil neke dvome. Seveda o teh dogodkih si Fajfarju nismo upale omeniti - vprašale smo samo glede skupnega boja proti okupatorju. Tedaj pa je odprl Fajfar svojo golido gnojnice, ki je kar deževala. Vsi so imeli nanizan register psovk, ki so jih na sestankih vsipali na nasprotnike. Tako je Tone Fajfar dobojeval boj, ko je nastopilo vprašanje Draže Mihajloviča."[6] Toda kljub njeni izključitvi ali odstopu iz vrhovnega plenuma OF vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v mestu z njo ni prenehalo sodelovati, kajti Vladimir Krivic, član ljubljanskega partijskega poverjeništva, je septembra 1942 poročal Edvardu Kar-

[4] Glej op. 1.
AS, enota Tomšičeva, f. 12, Jožica Kovač Aleksandra: Moje sodelovanje z Angelo Vode.

[5] Glej op. 3.

[6] Dnevnik Angele Vode, ki ga je sprva hranila Mojca Prinčič in ga dala na vpogled avtorju. Sedaj ga hrani nečak Angele Vode Janez Spindler.

delju, da "o kaki izolaciji Vodetove ni govora" in menil, da jo je k školu dr. Gregoriju Rožmanu glede karitativne akcije za internirance nekdo "vlekel" povsem slučajno.[7] Krivic je sicer mesec kasneje svoje mnenje spremenil in Kardelju poročal, da je Vodetova poizkušala tudi krščanske socialiste pridobiti za sodelovanje s t.i. belo gardo, predvsem Jožico Toman, kateri je govorila, da jo bo partija izigrala. Po njegovem mnenju so bile prvotne informacije pravilne in da ji bodo kljub temu dali možnost, da odstopi od bele garde in prizna "pojavno škodljivost in nečastnost in nedisciplineranost tega koraka".[8] Po t.i. božičnih racijah konec leta 1942, v katerih so nasprotniki OF pozaprli precej Ljubljančanov, se je Tomanova ponovno pogovarjala z Vodetovo, da bi se s svojo skupino ponovno vključila v OF, vendar so se "pogovori vlekli v nedogled".[9] Ob tem naj poudarim, da partijsko vodstvo še do februarja 1943 ni prepovedalo Jožici Toman in Jelici Vazzaz, da bi se družili z Vodetovo, v kateri sta videli vzor. Obe aktivistki sta jo obveščali o marsikateri podrobnosti. Mira Tomšič iz ljubljanskega partijskega vodstva je menila, "da je potrebno, da jo ženske same spoznajo po njenih dejanjih. Sedaj smo ji pustili široke možnosti". Januarja 1943 so jo celo povabili, da bi pristopila k novonastali Protifašistični zvezi. Seveda pa so vedeli tudi za "separatno sestajanje" Vodetove in Tomanove.[10]

Vodetova je bila prvič aretirana v času nemške okupacije Ljubljane, 5. februarja 1944, nekaj dni zatem, ko je v Slovenskem domu izšel članek, ki je opisoval njeno "razdiralno delo" in jo imenoval "rdečo pionirko". Poslana je bila v taborišče Ravensbrück, kjer je opravljala delovno obveznost v tovarni Siemens. "Po izrednem naključju" je bila po nekaj mesecih izpuščena, zahvaljujoč posredovanju nemškega majorja Biela, upravnika ljubljanske oficirske menze, ker se je ta hotel s tem oddolžiti njeni sestri za pomoč njegovi bolni ženi, ko je le-ta prišla za njim v Ljubljano. Vendar se Vodetova v Ljubljani ni mogla zaposliti, ker je general Rupnik, šef pokrajinske uprave, 17. januarja zavrnil njeno prošnjo za ponovno poučevanje, ker je bil seznanjen z njenim prepričanjem in predhodno dejavnostjo.[11] Po osvoboditvi Ljubljane je delovala v uličnem odboru, bila predsednica šolskega odbora in napisala spomine na bivanje v taborišču Ravensbrück. Leta 1947 pa je prišla "bolj slučajno kot namerno v stik z nekaterimi člani takoimenovane Nagodetove skupine", to je s člani Stare in Nove Pravde in bila istega leta obsojena na 20 let zapora in leta 1952 izpuščena. Leta 1959, ko je bila stara 68 let, je napisala prošnjo za sprejem v Zvezo borcev, ki pa je bila zavrnjena.[12] Ker pa so se nekateri borci temu čudili, so v reviji Borec objavili izjavo, v kateri na kratko opisujejo njeno dejavnost pred okupacijo, ob priznavanju dejstva, da je res sodelovala z naprednimi gibanji in v njih zavzemala celo vodilna mesta. Za delo med okupacijo pa so ji očitali, da je bila med tistimi, ki so poizkušali razbiti OF, kar se je posledično pokazalo tudi v povojnem procesu. Članek v Borcu zaključujejo z vprašanjem, ali naj borčevska organizacija "sprejme v svoje vrste take člane[13]."

Kdor bo poleg njenega političnega delovanja hotel osvetliti njeno delovanje v celoti, bo moral poleg objavljenih del kot so samostojne Žena v današnji družbi, Spol in usoda, Žena i fašizam, Pomen pomožnega šolstva in njegov razvoj v Jugoslaviji upoštevati še razne časopisne članke in njeno zbirko, ki jo hrani Arhiv Republike Slovenije v svoji enoti na Kongresnem trgu.[14]

7 Dokumenti ljudske revolucije Slovenije (dalje DLRS) 3, dok št. 107, pismo Vladimirja Krivica Edvardu Kardelju 24. septembra 1942.

8 DLRS 3, dok. št. 351, Pismo Vladimirja Krivica Edvardu Kardelju, 7. oktobra 1942.

9 DLRS 4, dok. št. 209, pismo Lidije Šentjurc Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije, 30. decembra 1942.

10 AS, enota Tomšičeva, a.e. 1710, pismo Mire Tomšič Borisu Kidriču, 10. februarja 1943.

11 Glej op. 1.

12 Glej op. 1 in 2.

13 Borec 1959, št. 8, str. 400.

14 AS, enota Kongresni trg, zbirka Angela Vode.

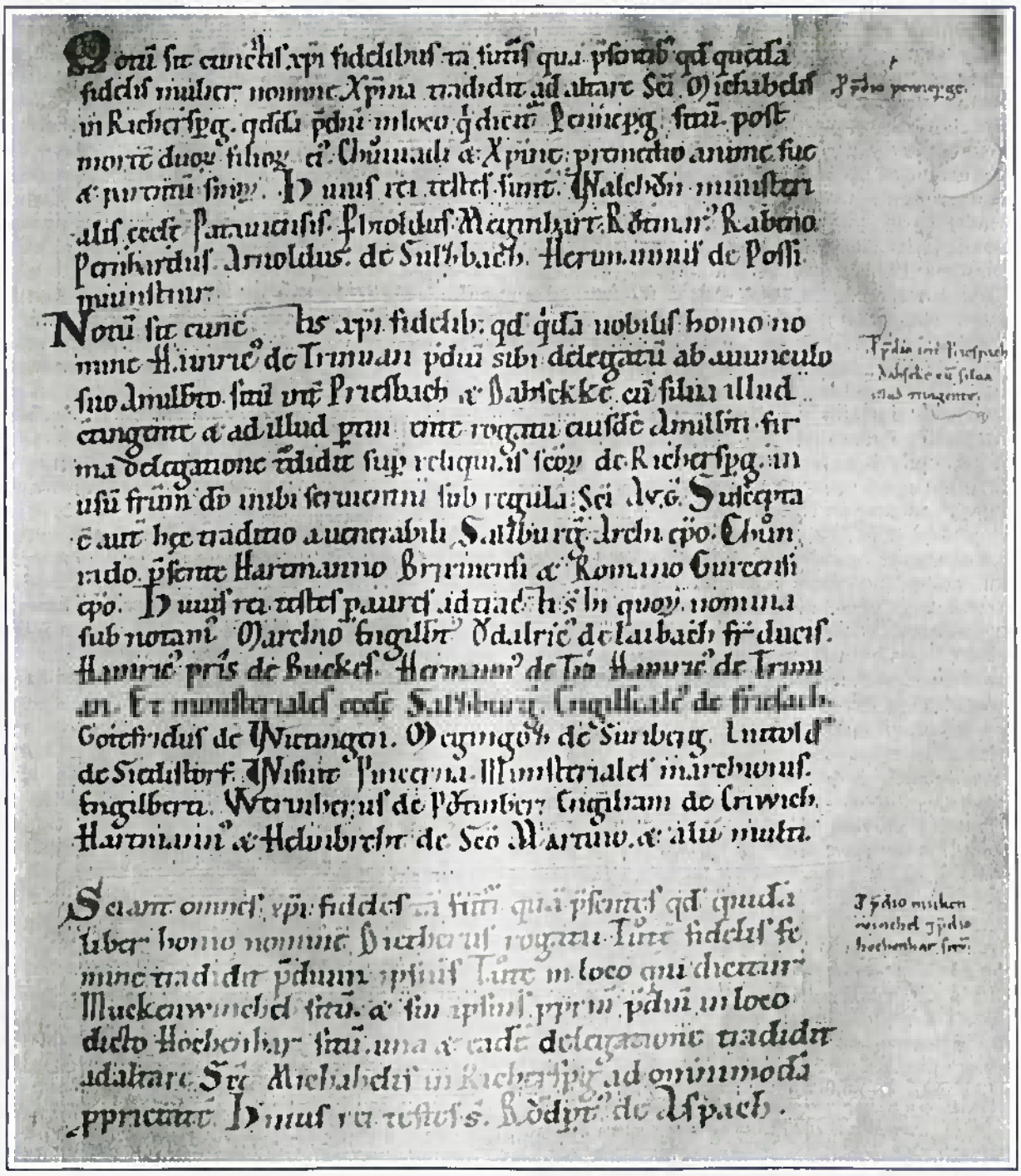

Plemeniti "Hainricus de Trimian" podeli kot pooblaščenec svojega strica Amelberta proštiji v Reichersbergu neko posestvo v spodnji Avstriji. Med pričami se navaja Odabricus de Laibach (vojvodov brat).
1144, okoli 1. novembra
Cod. Trad. Reichersberg iz 13. st., hranjen v Reichersbergu

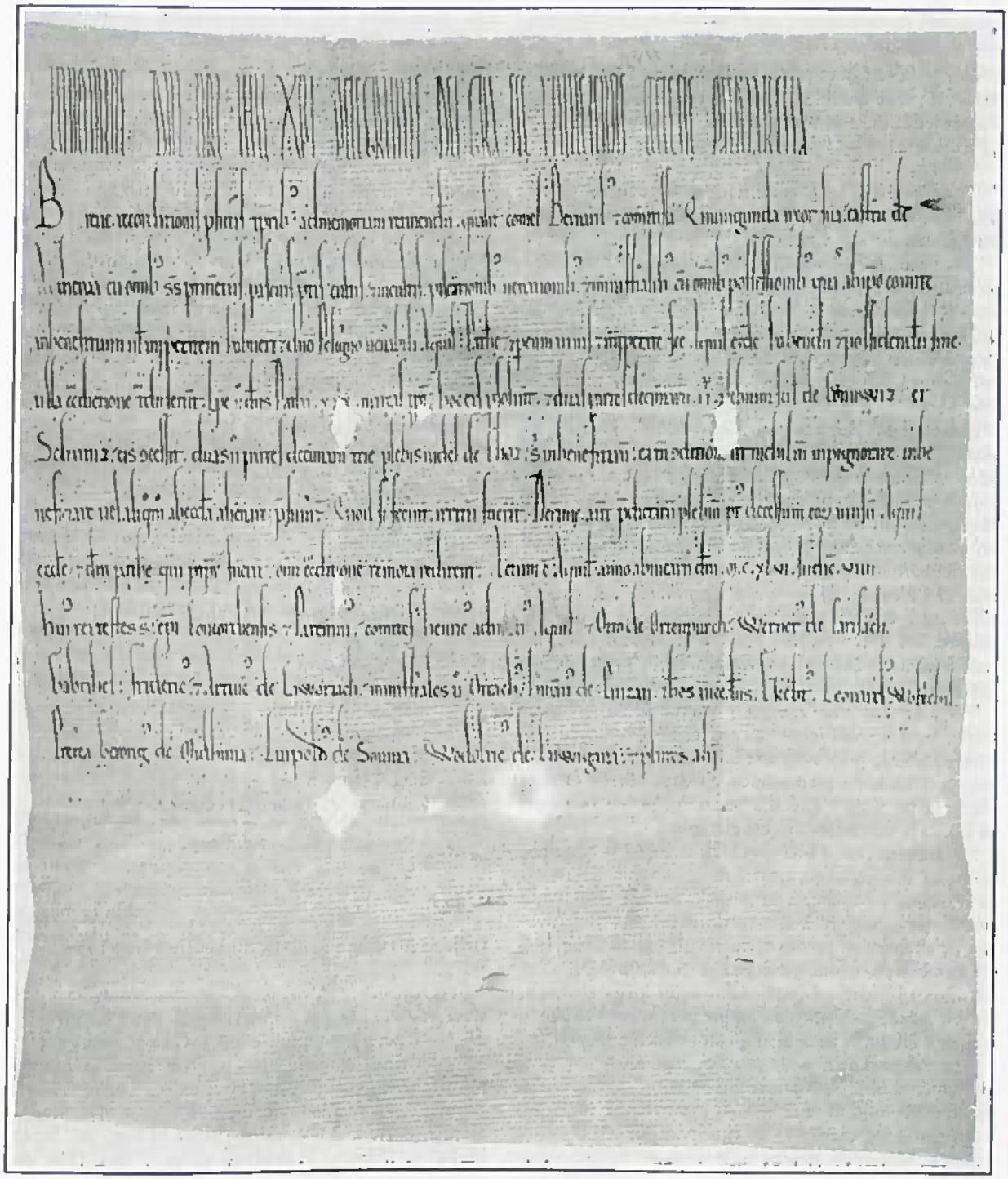

Menjalna pogodba med oglejskim patriarhom Peregrinom in grofom Bernardom (z njegovo ženo Kunigundo), s katero patriarh dobi grad Artegna, v zameno pa odstopi določeno posest na spodnjem Štajerskem in odšteje 30 mark. Med pričami se navaja Wodobriens de Luwigana.
1146, Oglej
Hranjena v Št. Pavlu

Poročila o delu društva in zborovanjih

Govor predsednice Arhivskega društva Slovenije Milice Trebše-Štolfa na podelitvi priznanj ob štiridesetletnici Arhivskega društva Slovenije v Ljubljani 22. 12. 1994

Premišljevala sem, kako naj vas nagovorim ob lepem jubileju društva, ki združuje nas - čuvarje zapisanega narodovega spomina.

Da bi nizala kronologijo štirih desetletij dela našega društva in njegovih prizadevanj po izboljšanju prostorskega položaja za arhivsko gradivo in delovnih pogojev za nas, delavce v arhivih, se nisem odločila. Prav tako ne za prikaz društvenih prizadevanj za permanentno izobraževanje arhivskih delavcev in delavcev, ki delajo z dokumantarnim gradivom v delovnih organizacijah. Ne navajam dela raznih komisij in podkomisij ter drugih delovnih teles izvršnega odbora, ki so v teh štirih desetletjih s svojo aktivnostjo prispevale k uspešnejšemu delu celega društva. Vsakoletna zborovanja ali pa posvetovanja so izraz želje po strokovnem preverjanju in usklajevanju različnih strokovnih pogledov in pristopov. Ta mišljenja najdejo pot v naše publikacije, ki so glede na peščico delavcev v slovenskih arhivih prav tako številne. Naš strokoven glas se širi tudi v tujino, zlasti v novejšem času, ko tudi z našo stroko predstavljamo svetu svojo mlado državo.

O tem, kaj smo zmogli v preteklih štirih desetletjih, bo namesto mene spregovorila spominska publikacija, ki jo pripravlja naš uredniški odbor pod vodstvom dolgoletne predsednice ADS g. Marije Oblak-Čami in bo izšla v začetku prihodnjega leta, saj nam je žal do te slovesnosti ni uspelo izdati.

Prehojena pot je bila vsekakor uspešna. Vedno obsežnejša bibliografija arhivskih strokovnih delavcev, samostojne publikacije in serijske izdaje strokovnih prispevkov, intenziviranje meddružtvenega sodelovanja na državni in meddržavni ravni, vse to dokazuje, da lahko s ponosom trdim, da je članstvo ADS sicer skromno, vendar srčno predano delu, ki ga opravlja, da bi zanamci imeli čim bolje ohranjene dokaze o obstoju, življenju in delovanju slovenskega naroda.

Le zakonska in podzakonska regulativa naj čimprej in čimbolj čvrsto podpre naše delo in hotenja. Tudi ob nastajanju le-te se je naše društvo ves čas in ob vseh spremembah aktivno vključevalo in se bo tudi v bodoče. Morda pa je prav naše vztrajno prizadevanje prispevalo k drugačnemu vrednotenju strokovnih društev tudi pri formulaciji statusa društev v novem krovnem kulturnem zakonu, ki je pravkar izšel.

Vsega, na kar smo lahko ob štiridesetletnici ponosni, ne bi bilo mogoče doseči brez teamskega dela, brez sodelovanja vseh članov društva, v določenih obdobjih bolj, v določenih pa manj aktivnih. Voz, ki ga imenujem uspeh in ga skrbno in strokovno potiskamo navzgor, gre mnogo lažje, če ga ob izteku mandata v isto smer potiskajo sveže moči z novimi prijemi. Naš sedanji izvršni odbor še vedno ni izpolnil vsega začetega dela v prejšnjih mandatih. Trudili se bomo - seveda s pomočjo vseh vas, celotnega društva. Čeprav vsa obdobja niso bila enako naklonjega društvenim aktivnostim, je bilo vendarle z izrazito vztrajnostjo posameznikov mogoče nadaljevati društveno delovanje.

Vsem, ki so v teh štiridesetih letih uspešno soustvarjali ugled našega društva, prisrčna zahvala. Mlajšim kolegom pa moje iskrene želje, da ga aktivno sooblikujejo v naslednjih desetletjih.

Priznanja so prejeli:

Antoša Leskovec
dr. Jože Žontar
dr. Ema Umek
mag. Ivanka Zajc-Cizelj
Brane Oblak
Nežka Rašelj
Peter Ribnikar
Vladimir Žumer
Vanda Bezek
Marjetka Legat
Meta Matijevič
mag. Milko Mikola
Ivan Nemanič
Marija Oblak-Čami
mag. France Štukl
Kulturno informacijski center Križanke

Delo Arhivskega društva Slovenije v letu 1994

Izvršni odbor Arhivskega društva Slovenije v sestavi Marjeta Matijevič-predsednica, Peter Ribnikar in dr. Tone Ferenc-podpredsednika, Gašper Šmid-tajnik, Mihaela Knez-blagajničarka in člani Hedvika Zdovc, Maruša Zagradnik, Miroslav Novak, Lučka Maček Bernik, Pavla Mrdjenovič, mag. Bogdan Kolar, Marija Hemja-Masten, Aleksandra Pavšič-Milost, dr. Janez Peršič in Marjeta Vodopivec so se v letu 1994 do občnega zbora društva sestali še enkrat, da so pregledali rezultate dela, ki so bili že objavljeni (Arhivi XVI 1993, str 137), imenovali Komisijo za izdajo publikacije ob 40-letnici društva, pripravili dnevni red občnega zbora in evidentirali člane v odbore in komisije.

Občni zbor društva je bil 2. marca 1994 v sejni dvorani Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, Kongresni trg 1 v Ljubljani. Občnega zbora društva se je udeležilo 74 članov.

Podana so bila poročila o društvenem delovanju v letu 1993, programi dela za leto 1994 oziroma še dlje v prihodnost. Predstavljene so bile publikacije slovenskih arhivov kot tudi druge objave članov društva. Nato so bile še volitve v društvene odbore in komisije.

Razrešeno je bilo prejšnje vodstvo in izvoljeno novo v sestavi: predsednik mag. Milica Trebše Štolfa, podpredsednik Ivan Lovrenčič, tajnik mag. Lojz Tršan in blagajnik Mihaela Knez. Člani izvršnega odbora so: Metka Bukovšek, Marija Hernja Masten, Lučka Maček Bernik, Lilijana Žnidaršič, Miroslav Novak, Tatjana Šenk, Aleksandra Pavšič Milost in Marjeta Vodopivec. Manjka še član z Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, ki pa naj bi bil imenovan naknadno.

Člani uredniškega odbora društvenega glasila Arhivi so: glavni urednik dr. Jože Žontar, odgovorni Matevž Košir in tehnični urednik Jože Sinhadolnik. Ostali člani so: mag. Bogdan Kolar, Irena Mrvič, Jurij Rosa, Marija Hernja Masten, dr. Peter Pavel Klasinc, mag. Ivanka Cizelj Zaje, Maruša Zagradnik in mag. Lojz Tršan kot tajnik društva.

Člani uredniškega odbora društvene publikacije Viri so: glavni in tehnični urednik dr. France M. Dolinar in odgovorni urednik mag. Milica Trebše Štolfa kot predsednik društva. Ostala člana sta še: dr. Jože Mlinarič in Janez Kopač.

Člani nadzornega odbora so: Saša Serše, Majda Kovačec in Kristina Koglot.

Člani častnega razsodišča pa so: Metka Gombač, mag. Borut Holeman in mag. Darko Darovec.

Gašper Šmid

Novoizvoljeni izvršni odbor je imel do konca leta devet sestankov, na katerih je obravnaval predvsem arhivsko zakonodajo, pridobivanje sponzorjev, proslavljanje štiridesetletnice našega društva, vključno s priznanji zaslužnim arhivskim delavcem, pripravami na izid publikacije in slavnostno sejo. Sorazmerno veliko časa pa je bilo vloženega v pripravo posvetovanja Arhivskega društva Slovenije v Radencih, ki je bilo posvečeno problematiki gospodarskih arhivov. Posvetovanja se je udeležilo petinšestdeset članov. Iz opravičenih razlogov ni bilo dveh referentov iz tujine dr. Ottfrieda Dascherja iz Nemčije in dr. Františka Šmehne iz Češke, ki pa sta poslala svoja referata, ki smo ju tudi prebrali. Marija Hernja Masten se je udeležila Nemških arhivskih dnevov v Dresdnu, skupaj s predsednico mag. Milico Trebše Štolfo pa tudi Avstrijskih arhivskih dnevov v Bregenzu.

Lojz Tršan

16. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Radenci 10.-11. 11. 1994

Glede na to, da Arhivsko društvo Slovenije vsako leto zanpa organizacijo posvetovanja oziroma zborovanja arhivskih delavcev drugemu arhivu, je bilo letos posvetovanje v Radencih ob soorganizaciji Pokrajinskega arhiva Maribor. Od 10. do 12. novembra je bila glavna tema 16. posvetovanja arhivsko gradivo gospodarstva, tako kot je bilo domenjeno na lanskem posvetovanju v Novi Gorici. Da bi primerjali stanje v naših arhivih in arhivski znanosti s področja gospodarskih arhivov s tujino, smo povabili v goste dr. Ottfrieda Dascherja iz Nemčije in Františka Šmehno iz Češke. Zborovanja se iz opravičljivih vzrokov nista udeležila. Sta pa pokazala resen namen in poslala referata, ki smo ju v uvodnem delu prebrali in ju objavljamo v tej številki Arhivov. V tem delu posvetovanja je bil prebran tudi referat dr. Jožeta Žontarja Perspektive arhivskega gradiva gospodarskih fondov glede na novo zakonodajo. O isti temi je govoril tudi dr. Peter Pavel Klasinc, vendar s posebnim poudarkom na trenutni problematiki gospodarskih arhivov pri nas. Prvi dan je bila še okrogla miza na temo glavnih referatov pod vodstvom Ivana Lovrenčiča, zvečer pa družabni večer na Janževem Vrhu. Drugi dan je dr. Žarko Lazarevič predaval o zadružništvu v Sloveniji v dobi kapitalizma, Irena Lačen Benedičič in Nataša Budna pa sta podali pregled stanja in uporabe gradiva zadrug v ARS in ZAL. Zatem je bila okrogla miza o popisovanju arhivskega gradiva gospodarskih fondov in problematiki enotnega šifranta pod vodstvom Marije Kos. Popoldne sta mag. Vladimir Žumer in mag. Miran Novak podala svoje videnje problematike valorizacije dokumentarnega gradiva gospodarskih podjetij s poudarkom na novih nosilcih informacij ter na to tematiko vodila okroglo mizo. Na popoldanskem plenarnem zasedanju so bili sprejeti naslednji sklepi:

1. Postopek sprejemanja nove arhivske zakonodaje je prepočasen. V fazi denacionalizacije oziroma definiranja lastnikov bivše družbene lastnine je arhivsko in dokumentarno gradivo zelo ogroženo.

1.a. Arhivska matična služba mora aktivno sodelovati pri oblikovanju zakonov, ki kakorkoli posegajo na področje varovanja arhivskega gradiva.

2. Hkrati z novo arhivsko zakonodajo je nujno pripraviti tudi podzakonske akte, ki bodo urejali vprašanje arhivskega gradiva gospodarskih organizacij, predvsem tistih, ki so ali bodo v državni lasti.

3. V fazi prehoda družbene v privatno lastnino je potrebno zagotoviti "prehodne" oziroma "vmesne" arhive ali oblikovati jasna izhodišča za hranjenje arhivskega in dokumentarnega gradiva v obliki depozitov.

4. Ugotavljamo, da ni urejeno vprašanje financiranja dejavnosti ob "prisilnih" prevzemih in stečajih.

5. Na državni ravni je potrebno urediti vprašanje dokumentarnega gradiva (personalne mape, osebni dohodki...) v odnosu do Zavoda za pokojninsko in

invalidsko zavarovanje ter vprašanje, kdo je dolžan skrbeti za to kategorijo gradiva.

6. Pri popisovanju arhivskega gradiva gospodarstva naj se vnaprej prouči najprimernejša oblika obdelave glede na vrsto in vsebino gradiva.
7. Ustanovi naj se skupina arhivistov, ki se bo ukvarjala z arhivskim gradivom gospodarstva, za kar je zadolžena matična služba.
8. Valorizacija in ugotavljanje ali evidentiranje klasičnega in strojno berljivega arhivskega gradiva je prednostna naloga slovenske arhivske teorije in prakse.
9. Potreben je študijski pristop pri reševanju odprtih vprašanj novih nosilcev informacij s področja arhivskega gradiva gospodarstva. Pri tem pa kaže upoštevati doseženo stopnjo znanja o valorizaciji klasičnih nosilcev informacij.
10. Vsa odprta teoretična in praktična vprašanja s področja valorizacije in ohranjanja strojno berljivih dokumentov je potrebno reševati na podlagi tujih izkušenj, pri tem pa upoštevati slovensko specifiko.

Zadnji dan, v soboto, je Pokrajinski arhiv Maribor organiziral še ekskurzijo po Prekmurju z obiskom njihove pravkar odprte enote na lendavskem gradu.

Lojz Tršan

Še o 16. posvetovanju Arhivskega društva Slovenije v Radencih

Spodaj podpisani sva imeli "srečo", da so naju na izvršnem odboru Arhivskega društva Slovenije določili (v začetku aprila) za pripravo tem arhivskega posvetovanja in to zato, ker se obe ukvarjava (po službeni dolžnosti) z gospodarskimi fondi in obe službujeva v Ljubljani (ARS in ZAL). To, da skupno število let najinih arhivskih izkušenj ni doseglo niti številke pet in da je bila le ena od naju že kdaj na kakšnem arhivskem posvetovanju, ni bil razlog, da naloge ne bi mogli opraviti.

Pa sva se lotili. S precej entuziazma (očitno prenorimi idejami) in "čustvenosti" (kot so nama pozneje oponesli).

Nisva želeli ponavljati starih napak (B. Šuštar, Arhivska zborovanja ali kako vleči arhivski voz naprej, Arhivi, letnik XVI, št. 1-2, str. 138). Zato sva sklenili: manj referatov, več okroglih miz in "živega" pogovora; konkretni rezultati pa bi naj bili posredovani vsaj matični službi in pristojnemu ministrstvu. Vodstvo arhivskega društva naju je podpiralo in obljubilo pomoč.

Z arhivistko Marijo Kos, ki se ukvarja z gospodarstvom v kranjski enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana, smo v mesecu maju pod mentorstvom dr. Eme Umek oblikovale teme vseh treh okroglih miz in glavnih referatov. Določili smo referente (tri domače in dva tujca) in voditelje okroglih miz. Tuje referente so predlagale avtoritete arhivistike, ki so poskrbele tudi za kontaktiranje z njimi.

Domača referenta (dr. Žontar in dr. Klasinc) in oba tujca (Sladek in Dascher) naj bi bili pri predstavitvi glavne teme: Perspektive arhivskega gradiva gospodarskih fondov glede na novo zakonodajo kratki in res jedrnati. Govorili naj bi o prihodnosti in položaju gospodarskih arhivov v svojih državah in bili mogoče malo komparativni (dopolnjujoči). Voditelj okrogle mize naj bi bil določen, izkušen arhivist z gospodarskega področja.

Zato, da bi se živahno diskutiralo, sva skušali prisotne aktivirati in pripraviti že prej. Poslali sva dopise vsem arhivom z ustreznim pojasnilom in prošnjo za sodelovanje.

Vsi referenti so bili tudi dobro obveščeni o temah svojih referatov. V Mariboru smo soorganizatorji posvetovanja z dr. Klasincem podrobno prediskutirali želje za referat. Če sva iskreni, se nama je zdelo, da bi on utegnil biti še najbolj jedrnat in "pri stvari" o problemu gospodarskih arhivov.

Predsednica je predlagala še kakšnega gospodarstvenika ali pravnika, ki bi "povedal kaj o arhivskem gradivu in gospodarskih arhivih z vidika gospodarske zakonodaje". Vse tri smo se sredi julija odpravile k prof. dr. Ilešiču na Pravno fakulteto in na Ministrstvo za gospodarske odnose s tujino h gospe Fajfarjevi. Profesor Ilešič naj bi kot strokovnjak za gospodarsko pravo predstavil tisti del gospodarskih zakonov, ki se kakorkoli nanaša na arhivsko gradivo oziroma na gospodarske arhive, Fajfarjeva pa, kako "morajo" tuja podjetja pri nas poskrbeti za svoje arhivsko gradivo.

Gospa je takoj odpovedala sodelovanje, g. dr. Ilešič pa je sodelovanje obljubil. Njegova odpoved je prišla s telefaksnim sporočilom 10. 11., tik pred pričetkom posvetovanja.

Rok za oddajo referatov se je, potem ko se je posvetovanje preneslo z oktobra na november, prestavil s konca avgusta na konec septembra.

Prve referate smo dobili proti koncu oktobra. Veliko referentov je odpovedalo tik pred zdajci, le predvidena voditeljica okrogle mize Nina Zupančič je svojo odpoved sporočila pravočasno, tako da jo je nadomestil Ivan Lovrenčič, ravnatelj ptujskega arhiva. Čeha Sladeka je zamenjal rojak Šiechma, Dascher je poslal referat, vendar je odpovedal udeležbo, isto se je pozneje zgodilo s Šiechmo, k odpovedim pa se je pridružil tudi dr. Žontar. Dr. Klasinc je poslal teze referata, ki se v ničemer niso skladale z naslovom in našimi željami. Edini, ki je nalogo izpolnil zares profesionalno, brez zamud in tako, kot smo se domenili, je bil dr. Žarko Lazarević z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Bil je eden redkih referentov, ki je svoj referat prebral sam, čeprav je bil mišljen le za intermezzo (da ne pozabimo, da smo arhivisti končno zgodovinarji) in je nazadnje verjetno še najbolj pritegnil poslušalce.

Kako je potekalo posvetovanje veste vsi, ki ste se ga udeležili. Od napovedanih slavnostnih govornikov, kulturnega ministra, županje mesta Maribora, predstavnika hotela Radin ni bilo nikogar. Za vse in še sam zase je nalogo opravil direktor Pokrajinskega

arhiva Maribor dr. Klasinc, ki je takoj po svojem referatu odšel in se v treh dneh ni več vrnil.

Bralci glavnih referatov so nalogo opravili, potem ni bilo (razen g. Marjana Zupančiča, ki je zastopal dr. Žontarja) nikogar, ki bi na vprašanja odgovarjal. Pogovori preživljene okrogle mize so izzveneli še kar uspešno, čeprav bi bili v primernejših prostorih plodnejši. Pa je zmanjkalo denarja za plačilo dodatnih prostorov.

Od velike novinarske akcije, ki bi v časopisih organizirala "arhivistično" kampanjo že pred posvetovanjem (apel proti odpuščanju arhivarjev, da o uničevanju arhivskega gradiva v pnljetjih sploh ne govorimo), sta se izcimila - milo rečeno - dva hedna članička, polna napak novinarke Jelke Šitej Adamič (Delo, 10. 11. 1994, št. 260, str. 12 in Delo, 12. 11. 1994, št. 262, str. 8).

Reagiral ni nihče.

Namen našinega pisanja ni "jamranje" zaradi smiljenja samim sebi. Mnrda je namen arhivskih posvetovanj le sproščeno družabno srečanje. To pa bi nama lahko kdo že prej namignil.

Irena Lučen-Benedičič, Natašn Budna

Četrta evropska arhivska konferenca Lancashire '94, Lancaster 13.-16. 9. 1994

Na univerzi v Lancastru je od 13. do 16. septembra 1994 potekala četrta evropska arhivska konferenca z naslovom Arhivi: strategije, ki vodijo k uspehu. Skupaj z Mednarodnim arhivskim svetom jo je organiziralo Arhivsko društvo Anglije in je bila kombinirana z letnim zborovanjem angleških arhivistov ter letnim srečanjem konservatorjev. Zvrstilo se je sedem plenarnih sej, po vsaki, razen po zadnjih dveh, pa je sledila še razprava po skupinah.

Prva plenarna seja z naslovom Enotnost v misli - Kaj naredi arhiv uspešen? je obravnavala kriterije za merilo uspešnosti arhivov. Uvodne referate so imeli Franz Eckhart (Nemčija), Amanda Arrowsmith (Velika Britanija) in Peter Tochak (Nizozemska), ki so predstavili razvoj, delovanje in značilnosti arhivske službe v svojih državah. Poudarili so, da imajo arhivi dva obraza: administrativnega in historičnega (kulturnega), pomen prvega ali drugega pa je po različnih deželah različen. Za uspeh arhiva je zelo pomembno komuniciranje arhiva z javnostjo in uporabniki, npr. z razstavami, publikacijami, kulturnovzgojnim delom ipd. Pomembna je vzgoja vodilnih kadrov, ki morajo poleg organizacijskih in političnih sposobnosti imeti tudi strokovno znanje in ustrezno prakso za uspešno vodenje arhivske ustanove.

Sledila je razprava v petih skupinah, kjer so razpravljali o odločanju za ustrezno strategijo, o načinu zaščite arhivskega gradiva, strukturi zaposlenih, sodelovanju med konservatorji, med arhivi in zunanjimi sodelavci, med mestnimi arhivi ter sistemih informiranja.

Druga plenarna seja (Sredstva vodenja) je bila namenjena razpravi o organizacijski psihologiji (Tony Broad - Velika Britanija), pomembnosti proračuna (Clive Smith - ZDA) ter planiranju (David Thomas - Velika Britanija). Vse te tri dejavnosti odločilno vplivajo na uspešno delovanje posameznih arhivov.

Tretja plenarna seja je bila posvečena strategiji komuniciranja. Uvodni referat je imel Ian Wilson (Kanada). Sledilo je delo v petih skupinah, kjer je bilo razčlenjeno komuniciranje z javnostjo (uporaba gradiva, razstave, vzgojna dejavnost), uporabniki (splošni in raziskovalci), vodstvi ter sodelovanje z mediji. Pogosto so pokazatelj uspešnosti nekega arhiva prav uporabniki.

Na četrti plenarni seji je George MacKenzie (Velika Britanija) predstavil udeleženceni konference delo, organizacijo in pomen Mednarodnega arhivskega sveta (ICA). Sledilo je delo v šestih skupinah, kjer so se obravnavale posamezne dejavnosti MAS - mednarodni standardi, zaščita in okrepanje v primeru nesreče, evropski programi, publikacije, sodelovanje z drugimi mednarodnimi organizacijami ter delo sekcij: profesionalnih arhivistov, mestnih arhivov ter klimatski projekt. Veliko zanimanja je vzbudil referat Rudolfa Pikhoia, ki je govoril o stanju arhivske službe v Rusiji, kjer so razmere po posameznih republikah različne. Bivši partijski arhivi so tako ponekod postali del državnih arhivov, ponekod pa ne (npr. v Abraziji).

Peta plenarna seja se je ukvarjala s problemom zaposlovanja in strokovnega napredovanja. Nato je ta problem obravnavalo pet delovnih skupin, na koncu pa so poročevalci posameznih skupin poročali o svojem delu na šesti plenarni seji. Tudi pri tem je bilo ugotovljeno, da so razlike med posameznimi državami, tako glede zahtev kot tudi pogojev.

O konceptu centralistično organizirane arhivske službe je na sedmi plenarni seji predavala Daniele Neirinck (Francija), o konceptu decentralistično (federalno) organizirane dejavnosti pa Reimer Witt (Nemčija). Vsak je zagovarjal svoj koncept in poudarjal njegove prednosti.

Ne glede na temo, ki je bila obravnavana, pa se je v diskusiji zelo pogosto pojavljalo vprašanje privatnih arhivov. Praksa glede pristojnosti državnih arhivov do teh se med državami zelo razlikuje, od popolnega pregleda nad njimi (Norveška), do popolnega nevmešavanja (npr. Nemčija). Vsi pa čutijo to vprašanje kot problem.

Kakšne so torej strategije, ki vodijo k uspehu?

Če povzamemo besede Michaela Roperja, ki je na koncu povzel vsebino razprav, lahko rečemo, da na vprašanje Kako doseči uspeh in kaj sploh pomeni uspeh za določen arhiv? ni splošnega odgovora. So razlike med posameznimi državami, med posameznimi arhivi. Kriteriji se neprestano spreminjajo, odvisno od družbenega sistema, tradicije, razvitosti arhivske službe, vpliva posameznih dejavnikov na službo (oblast, uporabniki, znanstveniki, mediji itd.). V glavnem imajo arhivi povsod po svetu dva obraza, administrativnega in historičnega (kulturnega). Kateri

prevladuje, pa je zopet odvisno od številnih dejavnikov. Zelo pomembno pri oceni ali je določen arhiv uspešen, je mnenje uporabnikov. Uspešnost se kaže tudi skozi publiciranje, razstavno dejavnost, kulturnoizobraževalno delo ipd. Vsekakor pa na uspešno delo vpliva pravilno planiranje, trošenje sredstev, izbira ustreznih kadrov in njihova vzgoja, sodelovanje z mediji ipd.

Na konferenci so kitajski kolegi predstavili svojo arhivsko službo. Kot zanimivost naj povemo, da imajo na Kitajskem 3500 arhivov in 1 milijon arhivistov. Z barvnimi diapozitivi so predstavili Beijing, kjer bo leta 1996 mednarodni arhivski kongres, ter vse udeležence prijazno povabili, naj se ga udeležijo.

Evropske arhivske konference v Lancastru se je udeležilo preko 360 arhivskih delavcev iz vse Evrope, pa tudi iz ZDA, Kanade, Mehike, Kitajske, Japonske in Avstralije.

Darinka Drnovšek, Nina Zupančič

XXX. Mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Solun 12.-15. 10. 1994

Generalni državni arhiv Grčije je kot organizator XXX. mednarodne konference Okrogle mize arhivov v dneh 12.-15. oktobra 1994 v Solunu gostil udeležence iz 62 držav, kjer je konferenčni center Eurigenis nudil zelo ugodne pogoje za delo. Veliko raznolikost tem konference je napovedoval že njen naslov Soodvisnost arhivov v informacijski dobi, zato je vladal zanjo tudi velik interes.

Prva delovna seja je bila posvečena Spomim arhivskim terjatvam, zlasti njihovim pravnim osnovam. Hervé Bastien, direktor Nacionalne šole za kulturno dediščino iz Pariza, je govoril o najbolj relevantnih mednarodnih pravnih konvencijah glede arhivskih terjatev, o načelih glede reševanja terjatev, ki jih je moč podpirati in o tistih, ki jim je treba nasprotovati ter o možnih ukrepih, ki bi se jih s tem v zvezi lahko lotil Mednarodni arhivski svet. Frank B. Evans (Nacionalni arhiv Združenih držav Amerike) ter Charles Kecskemeti (generalni sekretar Mednarodnega arhivskega sveta) sta poročala o aktivnostih Unesca in Mednarodnega arhivskega sveta glede arhivskih terjatev po letu 1976. Evans je govoril zlasti o rezultatih dveh mednarodnih konferenc Okrogle mize arhivov, ki sta se nanašali na to vprašanje, VI. konference, ki je bila leta 1961 v Varšavi ter XVII. konference, ki je bila leta 1977 v Cagliariju, Kecskemeti pa o Konvenciji, sprejeti 7. 4. 1983 na Dunajski konferenci Združenih narodov o sukcesiji držav glede državne lastnine, arhivov in dolgov (na državne arhive se nanaša njen III. del, tj. 19.-31. člen), o Strokovnem priporočilu k Dunajski konvenciji (Professional advice on the Vienna Convention) ter o akciji, sprejeti na generalni konferenci Unesca v Sofiji leta 1985 o nadaljnji arhivske dediščine na podlagi mikrofilmov. Kecskemeti je navedel podatek, da je k konvenciji po desetih letih pristopilo le 10 držav in da zato ni stopila v veljavo. V zadnjem referatu sta A.A. Fatouros, profesor mednarodnega gospodarskega prava na atenski univerzi, ter Georg Karipsiadis z grškega ministrstva za zunanje zadeve v referatu z naslovom Brezdomski arhivi razpravljala o državni sukcesiji v mednarodnem pravu, o javnih arhivih in državni sukcesiji, zlasti glede interesov strank in zgodovinskega gradiva, o Dunajski konvenciji iz leta 1983 in javnih arhivih ter o ostalih primerih "brezdomnih arhivov".

V razpravi je Franjo Biljan opozoril na svoj prispevek Unesco-MAS ter restitucija arhivskega gradiva, ki ga je objavil v 33. zvezku časopisa Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu (Pazin-Rijeka 1988, str. 313-325), Eric Ketelaar (Državna arhivska služba Nizozemske) je omenil primer, ko so novi državi, ki se je osamosvojila, prepustili arhivsko gradivo centralnega urada za bivšo kolonijo, uporabniki iz države, ki je izročila gradivo, pa imajo probleme z dostopom do tega gradiva. Frank B. Evans (Nacionalni arhiv Združenih držav Amerike) je razpravljal o teritorialni provenienci ter teritorialni pertinenci. Jerzy Skowronek (Generalna direkcija državnih arhivov Poljske) je opozarjal na pomen načel, ki jih je treba izoblikovati glede reševanja terjatev, pri čemer bi morali izhajati od specifičnega proti splošnemu. Peter Kartous (Odbor za arhivsko službo pri Ministrstvu za notranje zadeve Republike Slovaške) je opisal uspešen postopek delitve arhivskih fondov po razdružitvi Češkoslovaške na dve državi.

Druga delovna seja oziroma tema konference se je glasila Primeri skupne arhivske dediščine, in sicer pri arhivih regionalnega pomena. Nikolaj Todorov, predsednik CIBALA (Bolgarija), je govoril o pomembnosti otomanskih arhivov, Selion Mbaje, direktorica Nacionalnega arhiva Senegala, o arhivih francoske Zahodne Afrike (1895-1959), Atique Zafar Šeik, direktor Nacionalnega arhiva Pakistana, o arhivskih virih Indije, Pakistana in Bangladeša, Aida Luz Mendoza Navarro, direktor Nacionalnega arhiva Peruja, o arhivih perujskega vicekraljestva.

V razpravi je treba omeniti nastop Christopha Grafa (Federalni arhiv Švice), ki je omenjal kriterije, ki bi morali veljati glede skupne arhivske dediščine, in sicer so to skupna politična volja, prost dostop do gradiva, optimalni pogoji hrambe ter upoštevanje načela provenience.

Tretja delovna seja je bila posvečena Arhivski dediščini mednarodnega delavskega gibanja, zlasti tisti, ki se hrani v najpomembnejših inštitucijah. Anne van Camp je prikazala gradivo Hooverjevega inštituta v Kaliforniji v Združenih državah Amerike, Jaap Kloosterman gradivo Mednarodnega inštituta za socialno zgodovino v Amsterdamu, Kiril Mihajlovič Anderson arhiv Kominterne v Ruskem centru za hrambo in raziskave dokumentov za moderno zgodovino v Moskvi. Philippos Ilion iz Nacionalnega raziskovalnega inštituta v Atenah je poročal o razkropljenih arhivih Komunistične partije Grčije.

Iz razprave na to temo bi veljalo zlasti omeniti opozorili Sarah Tyacke (Public Record Office London) ter Erika Norberga (Državni arhiv Švedske), da je arhivsko gradivo političnih strank privatna lastnina, da pa je velikega pomena za njegovo ohranitev intelektualna kontrola nad tem gradivom, ki pa mora biti v rokah profesionalnih arhivistov. Jerzy Skowronek je predlagal mednarodni katalog, ki bi vseboval gradivo delavskega gibanja. Miljenko Pandžić (Državni arhiv Hrvatske) je poročal o arhivskem gradivu Komunistične partije oz. Zveze komunistov Hrvatske, sam pa sem govoril o arhivskem gradivu Komunistične partije oz. Zveze komunistov Slovenije.

Zadnja seja je bila posvečena Mednarodnemu sodelovanju v zvezi z nadoknaditvijo arhivske dediščine. Machi Paizi Apostolopoulou (Nacionalni raziskovalni inštitut, Center za raziskave sodobne Grčije) je prebrala referat o manjkajočih dokumentih v arhivu carigrajskega patriarhata ter kako bi jih bilo mogoče nadoknaditi. Anthony Farrington (The British Library London) si je zastavil vprašanje, ali je v mikrofilmskem projektu Mednarodnega arhivskega sveta bodočnost. Pedro Gonzales Garcia (Archivo General de Indias Sevilla) je govoril o možnostih, ki jih nudi nova tehnologija za nadomestitev arhivske dediščine. Klaus Oldenhage (Zvezni arhiv Nemčije Koblenz) je govoril o bilateralnem in multilateralnem sodelovanju pri nadoknaditvi arhivske dediščine ter se zavzel za izročitev fondov nemških vojaških formacij, ki so po drugi svetovni vojni prišli v arhive v tujini, nemškemu vojnemu arhivu.

V razpravi je bilo največ govora o mikrofilmanju v tujih arhivih zaradi nadomestitve arhivske dediščine. Izrečena je bila ugotovitev, da znaša obstojnost mikrofilmov 500-1000 let, nove tehnike snemanja gradiva so odlične za uporabo, ne pa za hrambo gradiva.

Eric Ketelaar je v zvezi z mikrofilmanjem gradiva, ki ga opravljajo za Indonezijo poudaril, da morajo projekt mikrofilmanja vedno pripraviti strokovnjaki iz dežele, za katero se mikrofilma gradivo, ker le ti vedo, katero gradivo potrebujejo. Moshe Mossek, direktor Državnega arhiva v Jeruzalemu, je opozoril na dobre izkušnje, ki jih imajo pri snemanju arhivskega gradiva z video kamero. V razpravi je bilo opozorjeno še na to, da mora pridobivanje kopij obsegati tudi pravico do reproduciranja za raziskovalne namene, Maria Pia Mariani iz italijanskega urada za arhivsko dediščino pa je še posebej pohvalila Vodnik po arhivskem gradivu za zgodovino Slovencev in drugih narodov nekdanje Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu.

Ob zaključku konference so bile na izredni seji generalne skupščine Mednarodnega arhivskega sveta sprejete dopolnitve statuta, s katerimi naj bi odpravili težave, na katere so naleteli pri izvajanju organizacijske preobrazbe Mednarodnega arhivskega sveta, sprejete na generalni skupščini v Montrealu leta 1992. Izvršni komite je namreč postal organ, ki oblikuje politiko in sprejema odločitve ter mora biti zato v polni meri operativen. Zato je bilo potrebno v statutu predvideti stalno nadomeščanje članov, ki ne zmorejo opravljati svojih obveznosti v Mednarodnem arhivskem svetu.

Sledila je 2. seja delegatov, ki je po statutu Mednarodnega arhivskega sveta organ v funkciji nadzora. Podano je bilo glavno poročilo Mednarodnega arhivskega sveta za leti 1993-1994, predlog programa 1995, poročilo o pripravah na XIII. mednarodni kongres arhivov v Pekingu, finančno poročilo 1993, proračun 1994, predlog proračuna 1995, obvestilo blagajnika o uvedbi avtomatizma pri izračunavanju članarine v obdobju 1996-2000 ter predlog izvedbe dopolnil statuta Mednarodnega arhivskega sveta.

Kot zadnja je bila na dnevnem redu še administrativna seja Mednarodne konference Okrogle mize arhivov. V zvezi s predlogom, sprejetim na Mednarodni konferenci Okrogle mize arhivov v Mexico Cityju, je Unesco imenoval delovno skupino, ki naj preuči vprašanja, povezana z varstvom arhivov varnostne policije. Sprejete so bile tri resolucije in zlasti pri prvi, ki govori o spornih arhivskih terjatvah, je bila diskusija zelo živa. Poleg drugega naloga izvršnemu komiteju Mednarodnega arhivskega sveta, da na svoji naslednji seji v duhu solunskega posvetovanja oblikuje načela, ki naj se uporabljajo pri reševanju spornih arhivskih terjatev. Druga resolucija poziva Mednarodni arhivski svet, da obnovi sodelovanje z Unescom glede izvajanja mednarodnega mikrofilmskega programa, tretja pa se nanaša na vlogo in odgovornost arhivskih inštitucij, ki hranijo gradivo, nastalo v obdobju skupne zgodovine s sosednjimi narodi. V nadaljevanju sta bila sprejeta predloga za organizatorja mednarodnih konferenc Okrogle mize arhivov v letih 1997 (Edinburgh) ter 1998 (Stockholm). Dopolnjena so bila interna pravila Mednarodne konference Okrogle mize arhivov in za njenega podpredsednika je bil izvoljen Patrick Cadell, direktor Škotskega nacionalnega arhiva v Edinburghu. V bodoče bo gradivo z mednarodnih konferenc Okrogle mize arhivov objavljeno v reviji Janus. Ob zaključku je predsednica Mednarodne konference Okrogle mize arhivov Trudy Huskamp Peterson, direktorica Nacionalnega arhiva ZDA, povabila na naslednjo konferenco Okrogle mize arhivov, ki bo v Washingtonu v dneh 6.-9. septembra 1995 na temo Vojna-mir in Združeni narodi. Franjo Biljan pa je ob zaključku še opozoril na to, da praznuje Okrogla miza arhivov 40-letnico svojega obstoja in obudil spomin na njene začetke.

Na konferenci v Solunu smo bili 4 udeleženci iz Slovenije, Marija Oblak Černi, dr. Peter Pavel Klasinc, Zdenka Semlič Rajh in podpisani. V času konference je bilo slovesno odprto adaptirano poslopje Zgodovinskega arhiva Makedonije v Solunu, udeležence pa je sprejel tudi minister za Makedonijo.

Jože Žontar

Mednarodna konferenca o arhivskem sodelovanju v Evropi, Strasbourg 21.-22. 11. 1994

Konferenco sta organizirala Svet Evrope (Direkcija za izobraževanje, kulturo in šport) ter Mednarodni arhivski svet in je potekala v Palači Evrope v Strasbourgu v dneh 21. in 22. novembra 1994. Sodi v koncept Programa za spodbujanje knjižničarstva, branja, prevajanja in arhivske dejavnosti, posebej v državah, novih članicah Sveta Evrope, ki so ga 16. oktobra 1992 sprejeli ministri, odgovorni za kulturo.

Glavni cilj konference je bil priprava orisa demokratičnega minimuma za nastanek, upravljanje in uporabo arhivov ter zasnove temeljev sodelovanja med arhivi v Zahodni, Srednji in Vzhodni Evropi. Udeleženci konference so bili direktorji oziroma drugi predstavniki nacionalnih arhivov ali arhivskih uprav. Zastopanih je bilo 20 držav, članic Sveta Evrope.

Potem ko je Raymond Weber, direktor za izobraževanje, kulturo in šport Sveta Evrope, pozdravil udeležence in je Giuseppe Vitiello, posebni svetovalec za program Knjižničarstvo, branje, prevajanje in arhivska dejavnost Sveta Evrope, obrazložil cilje konference, je bilo prebranih nekaj pripravljenih referetov. Sarah Tyacke, direktorica Public Record Office-a (Združeno kraljestvo), je kot predsednica koordinacijskega odbora Mednarodnega arhivskega sveta za evropske programe govorila o ustanovitvi in delu koordinacijskega odbora v letih 1992-1994. Iniciative odbora so bile usmerjene v prenovo zakonodaje v obnovljenih demokratičnih družbah ter drugih predpisov, ki se nanašajo na arhive, zaščito arhivov, vključno s pripravljanjem načrtov za primer katastrofe, šolanje konservatorjev (restavratorjev) ter svetovanje glede vprašanj arhivskih zgradb in opreme, izboljšanje dostopa do arhivov s pomočjo pripomočkov za uporabo, objav, mikrofilmanja, računalniške obdelave seznamov in informacij ter izboljšanje vodenja arhivskih služb in samih arhivov, oboje v strokovnem smislu (npr. s pomočjo standardov za arhivsko popisovanje, pogojev za organiziranje dela). V letu 1994 je koordinacijski odbor organiziral seminar v Bellagiu (Italija), na katerem so bili obravnavani zakonodaja o dostopnosti arhivskega gradiva, postopki pri uporabi arhivskega gradiva ter praktične rešitve pri zagotavljanju dostopa uporabnikom. Odbor načrtuje še drugi seminar konference "Bellago", na katerem bi primerjali arhivsko zakonodajo v Evropi, govorili o vprašanjih zasebnosti in zasebnih arhivov, o vključevanju arhivov tajnih služb v arhivsko službo v novih demokratičnih državah ter skušali doseči praktične in pravne rešitve glede arhivskih zahtev, to je vračanja arhivov.

V.P. Tarasov, vodja mednarodnega oddelka Državne arhivske službe Rusije, je na kratko predstavil projekt računalniške obdelave arhiva Kominterne, pri katerem bodo uporabili španske izkušnje arhiva iz Seville (Archivo General de Indias).

L. Varga, direktor Mestnega arhiva v Budimpešti, je poročal o ponovni vzpostavitvi mestnih arhivov na Madžarskem. Predlagal je, da bi Svet Evrope sprejel priporočilo, ki bi vsebovalo načela glede organizacijske strukture arhivov in pripadajoče pravne regulative.

Jerzy Skowronek, direktor Glavne direkcije poljskih arhivov, je govoril o možnem sodelovanju med arhivi v državah Srednje in Vzhodne Evrope. Kot glavne iniciative za sodelovanje je predlagal: podrobno evidentiranje ter mikrofilmanje skupne arhivske dediščine, pripravo publikacij Viri za zgodovino baltskih držav, Viri za zgodovino držav, nastalih na tleh avstro-ogrske monarhije ter Viri za zgodovino Skupnosti neodvisnih držav kot nadaljevanje serije Guides to the Sources for the History of the Nations (projekt Unesca, ki ga je izvajal Mednarodni arhivski svet), organiziranje mednarodne konference na temo Arhivi bivših komunističnih strank v Srednji in Vzhodni Evropi: Zgodovina in sedanja situacija, njihov pomen za zgodovinske študije in družbeno življenje, izdelava študije Zveze aristokratskih družin v Srednji in Vzhodni Evropi v času od 16. do 20. stoletja, mednarodni kolokvij za arhiviste iz Vzhodne Evrope na temo Arhivi Vzhodne Evrope v pogojih sodobne sistematične transformacije (problemi nedržavnih arhivov, medsebojne povezave med državno arhivsko službo in samoupravnimi, strankarskimi, gospodarskimi in zasebnimi arhivi).

Evelina Seewer (Federalni arhiv Švice) je poročala o finančni podpori švicarskega zunanjega ministrstva raznim mednarodnim arhivskim programom v letu 1994.

Peep Pillak, direktor Arhivskega oddelka pri Državnem tajništvu Republike Estonije, je govoril o mednarodnem sodelovanju estonskih arhivov, ki je usmerjeno zlasti k skandinavskim državam. Zavzel se je za čim večji pretok informacij o arhivskem gradivu med arhivi v Vzhodni in Zahodni Evropi.

V času od 22. do 29. 8. 1994 so eksperti, ki jih je poslala Direkcija za izobraževanje, kulturo in šport Sveta Evrope, obiskali albanski nacionalni arhiv v Tirani. Luan Malltezi, generalni direktor arhivov v Albaniji, je povzel 53 strani obsegajoče poročilo ekspertov, ki vsebuje tudi predlog za finančno podporo albanskim državnim arhivom.

Elisabeth Rohmer iz sekcije Film in komunikacije Sveta Evrope je poročala o načrtu Konvencije za zaščito evropske audiovizualne dediščine, ki jo je za Svet Evrope pripravil komite filmskih ekspertov in je bila dana v razpravo. Predsednik nemškega Zveznega arhiva Friedrich Kahlenberg je pondaril, da naslov konvencije ne odgovarja vsebini, ker se nanaša v glavnem le na filmsko gradivo. V.P. Tarasov (Rusija) pa je opozoril na mednarodni seminar o audiovizualnih arhivih, ki je bil decembra 1994 na Dunaju.

V nadaljevanju konference so se udeleženci razdelili v dve delovni skupini. Prva je imela nalogo, da pripravi predlog resolucije o demokratičnem minimumu, ki ga je treba upoštevati v arhivski politiki in zakonodaji, druga pa predlog resolucije o ciljih in namenih sodelovanja arhivov v Evropi. Pred tem pa sta še Eric Ketelaar, generalni državni arhivist Nizozemske, ter Jan van den Broek, direktor Občinskega arhiva Groningen in sekretar Koordinacijskega odbora Mednarodnega arhivskega sveta za evropske programe, govorila o prvi oziroma drugi temi.

Ketelaar je v svojih izvajanjih izhajal iz vprašanja, kaj obsega minimalna zakonodaja, ki mora služiti kot osnova arhivske politike, osredotočene na dostopnost in uporabo. V odgovoru na vprašanje je podal povzetek dveh študij RAMP, objavljenih pri Unesco v okviru programa PGI in sicer J.B. Rhoadsa, Vloga poslovanja z arhivi in dokumenti v nacionalnem informacijskem sistemu, Pariz 1989 (dopolnjena izdaja), in Erica Ketelaarja, Zakonodaja o poslovanju z arhivi in dokumenti, Pariz 1988.

Jan van den Broek se je spraševal, na katerih področjih je moč zasnovati mednarodno sodelovanje glede na naloge Sveta Evrope ter na katerih področjih je to najbolj nujno. Analiziral je vidike, možnosti in oblike sodelovanja ter dal naslednje sugestije:

- Promocija ali organiziranje delavnic, v katerih bi razpravljali o temah iz mednarodne arhivske literature. Strokovno literaturo je treba prenčiti ter usposobiti njeno vsebino tako, da bo dejansko prispevala k strokovnemu izpopolnjevanju in razvoju. Manjša delovna skupina bi mogla identificirati zadevne tekste kot pripravo za delo mednarodnih diskusijskih skupin.
- Izdelava poučnih video programov z različnimi temami s področja dela z arhivi in dokumenti, na podlagi primerov iz različnih evropskih dežel ter v ustreznih jezikih.
- Spodbujanje mednarodnega sodelovanja z namenom, da se izboljša dostop do arhivskih virov, ki so pomembni za tuje raziskovalce. Ker bi bil koordinirani pristop bolj učinkovit kot bilateralni in bi bolj poudaril skupno naravo vsebovanih interesov, bi začeli z multilateralnim programom pod pokroviteljstvom Sveta Evrope namesto ali dodatno k bilateralnim projektom.
- Skrb za arhive, ki se nanašajo na zgodovino etničnih in kulturnih manjšin.
- Ustvarjanje možnosti za izpopolnjevanje, študijska potovanja in udeležbo lastnih arhivistov v mednarodnih dejavnostih, posebno če prihajajo iz tujine pozivi za sodelovanje ekspertov.
- Prenčiti je treba možnosti za ustanovitev regionalnih centrov za arhivsko šolanje. Eksperti iz različnih držav bi lahko sodelovali na poletnih tečajih, namenjenih mednarodni udeležbi arhivistov s homogenega jezikovnega in kulturnega področja.
- Možno bi bilo sestaviti program prevajanja ključnih tekstov iz strokovne literature. Odgovarjajoče tekste bi lahko izbrali mednarodni "bralni klubi".

Sodeloval sem v delu prve skupine, kjer sem poudaril zlasti dvoje: zakonodaja mora biti naravnava demokratično, toda zagotavljati mora tudi potrebno prisilo, da se njene določbe spoštujejo in izvajajo. Kot demokratični minimum je treba šteti tudi integriteto arhivskega gradiva, ki je nastalo na območju posamezne države.

Krajša pisna informacija, ki sem jo pripravil na podlagi naših pričakovanj na področju mednarodnega sodelovanja, je bila obravnavana v drugi delovni skupini, skupaj s predlogi Poljske in Estonije. V njej sem poudaril pomen raznih oblik sodelovanja kot delo mednarodnih ekspertov, izmenjavo strokovnih informacij in publikacij, izmenjavo gostujočih učiteljev, štipendije za udeležence na tečajih v tujini, prakso v tujih arhivih zlasti za mlajše arhiviste, zagotavljanje prenosa sodobne tehnologije, enak dostop do arhivskega gradiva za tuje državljane kot za domače, sodelovanje delavcev arhiva in olajšave pri evidentiranju arhivskega gradiva, ki se nanaša na zgodovino druge države ter pri izdelavi vodnikov za to gradivo, odpravo omejitev ter nudenje finančnih olajšav glede mikrofilmanja takega gradiva.

Na podlagi razprav v delovnih skupinah je bil pripravljen predlog Arhivskega programa za Svet Evrope, ki govori v prvem delu o nalogah, povezanih z razvijanjem demokracije ter o stališčih, ki jih mora vsebovati vsak arhivski program, da bi mogli arhivi izpolnjevati svojo vlogo v demokratični družbi. Te naloge se nanašajo na arhivsko politiko in zakonodajo, na nastanek in uporabo arhivskega gradiva ter na strokovni razvoj. V drugem delu pa predlog Arhivskega programa govori o mednarodnem sodelovanju ter navaja programe, namenjene obnovi zakonodaje in predpisov v zvezi s preobrazbo arhivov v obnovljenih demokratičnih družbah, programe, namenjene zaščiti arhivov, izboljšanju dostopa do arhivov ter izboljšanju poslovanja arhivskih služb in arhivov v strokovnem smislu.

Na zaključni seji je J.D. Pariset, vodja muzejev Francoskega nacionalnega arhiva, podal informacijo o projektu mednarodne razstave, povezani z akcijo evropske mladine v okviru Sveta Evrope proti rasizmu, ksenofobiji, antisemitizmu in nestrpnosti ter prosil arhive za sodelovanje pri njeni pripravi. Do nekega konkretnega sklepa ni prišlo, ker so razpravljalci poudarjali, da o tem projektu niso bili obveščeni in da zato ne morejo dajati zagotovil glede sodelovanja z gradivom na razstavi.

Jože Žontar

Mednarodna konferenca o dostopnosti arhivskega gradiva, Bellagio, 28. 2. - 4. 3. 1994

Konferenca, ki je potekala v dneh od 28. februarja do 4. marca 1994 v študijskem centru Rockefellerjeve fondacije v Bellagiu ob Lago di Como, je bila namenjena državam v Vzhodni in Srednji Evropi, ki pripravljajo novo arhivsko zakonodajo kot posledico političnih sprememb v teh državah. Organizirali so jo Koordinacijski odbor Mednarodnega arhivskega sveta za evropske programe, Nacionalni arhiv Združenih držav Amerike v Washingtonu, Švicarski federalni arhiv v Bernu ter italijanski Centralni urad za arhivsko dediščino v Rimu, nanjo pa so povabili predstavnike Ruske federacije, Belorusije, Ukrajine, Estonije, Poljske, Češke, Slovaške, Madžarske, Slovenije, Romunije in Bolgarije.

Ob otvoritvi konference je podpredsednik Ameriškega zgodovinskega društva William Rosenberg iz

Univerze v Michiganu govoril o pomenu dostopnosti arhivskega gradiva za zgodovinske raziskave. Poudaril je, da so arhivi nacionalni spomin, ki ga vsi ljudje enako potrebujejo. Zato morajo biti vsem zagotovljene enake pravice glede dostopnosti arhivskega gradiva. V zakonu morajo biti jasno definirane izjeme, ko gradivo ni dostopno. Predvsem pa morajo biti arhivi neodvisni od političnih dejavnikov.

Na prvi seji sta Trudy Huskamp Peterson (Nacionalni arhiv Združenih držav Amerike Washington) in Eric Ketelaar (Državna arhivska služba Nizozemske Haag) govorila o elementih zakonodaje, ki določajo dostopnost arhivskega gradiva. Rudolf Pihoja (Državna arhivska služba Rusije Moskva) se je poleg prikaza organizacije arhivov v Ruski federaciji ter doslej sprejetih arhivskih predpisov omejil predvsem na vprašanja, povezana z odpravljanjem zaupnosti gradiva KGB, Notranjega ministrstva in KP.

Naslednja seja je bila namenjena osebni zaupnosti (personal privacy). Ferenc Künstler (Arhivski oddelek Ministrstva za kulturo in šolstvo Madžarske Budimpešta) je govoril o varstvu osebnih podatkov na Madžarskem. Claes Gränström (Državni arhiv Švedske Stockholm) je predstavil varovanje osebne zaupnosti na Švedskem, na podlagi zakona o svobodi tiska, zakona o tajnostih ter zakona o osebnih podatkih. Omenil je tudi smernice, ki naj bi jih sprejel Svet Evrope o varstvu osebnih podatkov.

Na seji z naslovom Državni interesi glede nedostopnosti je Perrine Canavaggio (Francoski Nacionalni arhiv Pariz) predstavila francoske poglede na tem področju, Peep Pillak (Arhivski oddelek pri Državnem tajništvu Republike Estonije Tallinn) pa estonske, pri čemer se je osredotočil na gradivo s področja notranjih zadev, KGB in KP iz časa do osamosvojitve. Boris Ivanenko (Glavna arhivska uprava Ukrajine Kijev) je govoril o ukrajinski arhivski zakonodaji v času do osamosvojitve.

Zadnji dan je bila na sporedu najprej tema o vprašanjih, povezanih z uporabo arhivskega gradiva (npr. organizacija, postopki, informiranje uporabnikov, kopiranje gradiva). Mary Ronan (Nacionalni arhiv Združenih držav Amerike Washington) je govorila o ameriški, Oldrich Sladek (Arhivska uprava Češke republike Praga) pa o češki praksi. Zadnja tema konference se je nanašala na kodeks arhivske etike. O njenih bistvenih elementih sta govorila Michael Swift (Nacionalni arhiv Kanade Ottava) ter Boris Ivanenko.

O vseh temah je potekala tudi zelo obširna debata, ki so jo krepko vzpodbujali predsedujoči. Pri tem sem nekajkrat sodeloval tudi s pogledom na vprašanja, ki so se na obravnavanem področju izoblikovala pri nas.

Jože Žontar

Simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje, Ljubljana 26.-29. 10. 1994

V Ljubljani je v času od 27.-29. oktobra 1994 potekal mednarodni simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi pri arhivskem šolanju. Simpozij je strokovno pripravil Mednarodni arhivski svet /Sekcija za arhivsko šolanje, organizacija pa je bila zaupana Sloveniji oz. Arhivu Republike Slovenije, ki je s finančno podporo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije ter Federalnega ministrstva za znanje zadeve Švice simpozij tudi uspešno izpeljal.

Simpozij je bil v prvi vrsti namenjen predavateljem oz. drugim strokovnjakom, ki poučujejo arhivistiko na univerzah in drugih šolah v državah Vzhodne in Srednje Evrope, kjer je v zadnjih letih prišlo do velikih političnih sprememb. Zato je bila tudi tematika referatov prvenstveno namenjena problematiki reševanja problemov, ki so nastali s temi spremembami.

Simpozija so se udeležili predstavniki sledečih držav Vzhodne in Srednje Evrope: Albanija (Vehbi Angolli), Bolgarija (Stefka Petkova), Belorusija (Eduard Mihajlovič Saviekij), Češka republika (Zdenka Hledikova), Hrvatska (Miljenko Pandžić), Makedonija (Alenka Lape), Poljska (Irena Mamczak Gadkowska in Halina Maria Robotka), Romunija (Marin Radu Mocanu), Rusija (Evgenij Starostine) ter Slovaška republika (Juraj Rohač). Na žalost se simpozija niso udeležili vabljeni predstavniki iz Estonije, Latvije, Litve, Madžarske in Ukrajine.

Simpozija so se udeležili tudi člani Sekcije za šolanje pri Mednarodnem arhivskem svetu, in sicer: predsednik Carol Couture (Kanada), Pirkko Rastas (Finska), Paule Rene Bazin (Francija), Paola Carucci (Italija), Masahito Ando (Japonska), Theo Thomassen (Nizozemska), Anne Thurston (Velika Britanija), David B. Gracyl II. (ZDA) in Jože Žontar (Slovenija).

Iz evropskih arhivskih šol so se udeležili simpozija: Leopold Auer, Reiner Polley in Ugo Cova, na njuno željo pa sta bili udeleženki tudi Maria Jose Hustos (Španija) ter Valerie Komor (ZDA).

Na simpoziju je sodelovalo tudi 15 slovenskih arhivistov.

Po pozdravnih besedah dr. Jožeta Žontarja (organizacijski komite), mag. Vladimirja Žumra (Arhiv Republike Slovenije ter v imenu ministra za kulturo), dr. Franca Jermana (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta) ter Carola Cuturja (predsednik sekcije) je bilo v obeh delovnih dneh predstavljeno šest referatov.

Prvi dan je v svojem prispevku Leopold Auer predstavil zgodovino arhivov v Srednji in Vzhodni Evropi.

Evgenij Starostin je podal kritično oceno bivše sovjetske arhivistike, sledil pa je referat Angelike Menne-Haritz, ki je predstavila razliko v arhivski terminologiji med Zahodno in Vzhodno Evropo (referat je predstavil Reiner Polley).

Vsakemu referatu je sledila zanimiva in včasih polemična diskusija, kjer so udeleženci v glavnem predstavili problematiko, stanje in izkušnje na področju izobraževanja v svojih državah.

Drugi dan simpozija je najprej dr. Jože Žontar predstavil svoj referat z naslovom Vprašanja arhivskega šolanja na univerzah v Vzhodni in Srednji Evropi. Sledila sta referata Irene Mamczak-Gadkowske z naslovom Problematika gospodarskih arhivov v arhivskem šolanju, ter Thea Thomassena Šolanje neakademskega kadra za potrebe arhivov. Tudi tem referatom je sledila diskusija, kjer so udeleženci predstavili izkušnje in stanje v svojih državah.

Udeleženci simpozija so si ogledali tudi Arhiv Republike Slovenije, kjer so se seznanili z delom, gradivom, problematiko in načrti arhiva. Ogledali so si tudi nekatera skladišča in delovne prostore arhiva.

V soboto 29. novembra je bil za vse udeležence organiziran izlet v Postojno z ogledom Postojnske jame ter domačim, slovenskim kosilom, kar se je udeležencem simpozija po dveh napornih delovnih dneh močno prileglo.

Ob zaključku simpozija je delovna skupina pripravila tudi resolucijo simpozija, ki je podana v prilogi.

Brane Kozina

Obisk v državnem arhivu Luzern

Uvod

V drugi polovici avgusta 1994 je Mednarodni arhivski svet obvestil Arhiv Republike Slovenije, da v okviru svojega programa za arhivske sodelavce Srednje in Vzhodne Evrope v oktobru ali novembru 1994 v Državnem arhivu Luzern (Staatsarchiv des Kantons Luzern) organizira arhivsko izpopolnjevanje za dva predstavnika iz Republike Slovenije. Izpopolnjevanja, ki je potekalo v tednu od 7. do 12. novembra 1994, sva se udeležila arhivistka Nada Jurkovič iz Zgodovinskega arhiva Ptuj in Janez Kopač iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Vodstvo luzernskega državnega arhiva nama je že nekaj tednov pred obiskom poslalo nekaj svojih publikacij (letna poročila, vodnik arhiva iz leta 1993 in še nekatere druge informativne publikacije), iz katerih sva se lahko poučila o zgodovini njihovega arhiva, strukturalni razvrstitvi gradiva, o fondih in njihovi vsebini ter o glavnih obrisih švicarske zgodovine in zgodovine kantona Luzern.

Takoj na začetku je potrebno poudariti izjemno pozornost najinih švicarskih gostiteljev do naju. Kot sva lahko ugotovila že prvi dan najinega obiska, so se luzemski arhivski kolegi na najin obisk temeljito pripravili. Izdelali so natančen program najinega dopoldanskega in popoldanskega strokovnega bivanja pri njih. Ves prvi dan in popoldne zadnjega dne je bil z nama direktor arhiva državni arhivar dr. Fritz Glauser, ostale dneve pa so nama svoj dopoldanski in popoldanski delovni čas posvetili državni arhivar in namestnik direktorja dr. Anton Gössi, ki nama je predstavil t.i. "zgodovinske fonde" in tehnična vprašanja v zvezi z gradnjo nove arhivske stavbe, dr. Max Huber, ki vodi "modeme državne fonde" (uprava in sodstvo) in dr. Stefan Jäggi, ki nama je predstavil privatne fonde in zbirke ter skupaj s sodelavcema Franzem Borerjem in Patriekom Birrerjem fotografski in mikrofilmski laboratorij ter konservatorsko in restavratorsko delavnico arhiva.

Prvi dan dopoldne je bil namenjen splošnemu spoznavanju švicarske, kantonske in občinske zgodovine. Švica šteje kar 22 kantonov, kanton Luzern (glavno mesto Luzern), pa je šesti ali sedmi po velikosti in številu prebivalstva. Šteje približno 300.000 prebivalcev, kar je nekoliko več kot ima prebivalcev mesto oziroma mestna občina Ljubljana. Kanton Luzern oblikuje nekaj več kot sto občin. Luzemski državni arhiv upravno spada pod kantonsko upravo za vzgojo, ki je ena od najpomembnejših kantonskih uprav. Prvo dopoldne je bilo namenjeno tudi splošnemu spoznavanju nove impozantne arhivske stavbe, v katero se je luzemski državni arhiv preselil v novembru 1993. Popoldanski del prvega dne je bil namenjen ogledu zgodovinskih znamenitosti mesta s poudarkom na zgodovini arhiva in obisku Mestnega arhiva Luzem, ki domuje v mestni hiši. Tu je izjemno zanimiva nekdanja tehnična oprema. Gradivo mestne uprave je namreč shranjeno v srednjem delu mestnega stolpa (zavarovan je pred krajo) v številnih stenskih predalih, ki so razvrščeni v galerijah. Prostor pa je zavarovan še z železnimi vrati in polkni, ki so varovala tako pred krajo kakor tudi pred požarom.

Vsi naslednji dnevi so bili v dopoldanskem času namenjeni spoznavanju arhivskih strokovnih rešitev, v popoldanskem času pa sva bila navzoča pri neki vrsti zunanje službe v sodnem okraju Willisau, obiskali smo mestni arhiv v slikovitem mestecu Sursee in državni arhiv v sosednjem kantonu Uri v mestu Altdorf. Bila pa sva navzoča pri dvoumem zgodovinskem simpoziju ob 200-letnici rojstva luzernskega liberalnega politika in pravnika Kazimirja Pfyfferja, ki je imel zelo pomembno vlogo tudi pri uvedbi visokošolskega pravnega študija v Luzernu.

Strokovna obdelava in pripomočki za uporabo arhivskega gradiva

Pretežno večino fondov v Državnem arhivu Luzern tvorijo fondi uprave in sodstva. Arhivsko gradivo je strukturalno razvrščeno v štiri skupine. Glavni skupini fondov tvorita skupini, imenovani "zgodovinski fondi" in "modemi državni fondi", ločnico med njima pa postavlja uporaba principa pertinence in prehod na princip provenience pri strokovni obdelavi, na katerega so prešli v šestdesetih letih tega stoletja. Ostali dve skupini tvorita skupina "posebni fondi" in skupina "nedržavni fondi".

Skupina fondov, ki se imenuje "zgodovinski fondi", so urejeni po principu pertinence, ki je bil uzakonjen s pravili Državnega arhiva Luzern leta 1834.

Pravila so določala 10 vsebinskih sklopov, ki so jim kasneje dodali še dva. Ti vsebinski sklopi so: diplomacija in odnosi s tujino (drugimi kantoni), državna (kantonska) uprava, vojska, policija, vzgoja skupaj z izobraževanjem in kultura, civilno sodstvo, kriminalistično sodstvo, državno (kantonsko) gospodarstvo, gradnje, finance, cerkev, kantonske občinske zadeve. V to skupino fondov spadajo serije knjig kot so državni protokoli, kodeksi od 14. do 18. stoletja, serija v knjige vezanih arhivalij 19. in 20. stoletja in v knjige vezane arhivalije švicarske zveze. Drugo skupino "zgodovinskih fondov" tvorijo spisi, ki so razvrščeni v štiri skupine glede na švicarska zgodovinska obdobja, tretji del "zgodovinskih fondov" pa tvori skupina listin.

V šestdesetih letih so v luzernskem arhivu prešli na urejanje po principu provenience in od tedaj dalje oblikujejo tudi skupino foodov, ki so urejeni po tem principu in se imenuje "moderni državni foodi". Med t.i. "moderne državne fonde" sodijo fondi s področja sodobne uprave in sodstva. Prevzemanje teh fondov poteka po principu registraturnih planov za posamezne upravne in sodne oblasti.

Svojo dokaj obsežno skupino foodov, ki po izvoru niso ne upravni ne sodni, tvorijo fondi, razvrščeni v skupino "posebni fondi". V to skupino razvrščajo fonde mestnega izvora, gradivo samostanov, trgovske komore, katastra, računske knjige, načrte, karte ter vario.

Za preučevanje zgodovine kantona Luzern pa so zelo pomembni tudi fondi, vključeni v skupino, ki so jo poimenovali "nedržavni (nekantonski) fondi", in jo sestavljajo precej številni privatni foodi ter zbirke.

Najzanimivejše in značilne vrste dokumentov vsake od štirih skupin so nama gostitelji tudi pokazali.

Posebne pozornosti so vredni številni pripomočki za uporabo arhivskega gradiva Državnega arhiva v Luzernu. Osnovno informacijo o arhivskem gradivu arhiva predstavlja vodnik, ki je izšel novembra 1993 ob slovesnosti odprtja nove arhivske zgradbe. Poleg temeljnih podatkov, strukturni razvrstitvi fondov in ureditvi ter vsebini gradiva in zbirk prinaša tudi glavne poudarke zgodovinskega razvoja kantona Luzern in zgodovino luzernskega državnega arhiva. Zadnji del vodnika ima naslov Dodatek. V tem delu se podrobneje seznanimo z bibliografijo o kantonski zgodovini in zgodovini kantonskega arhiva. Zelo uporabno je poglavje z naslovom Praktični nasveti. Ta del Dodatka nas seznanja s pisavami in jeziki arhivskega gradiva, načini datiranja dokumentov, preglednice pa posredujejo konkretne podatke in primerjave med množico dolžinskih in prostorninskih mer ter uteži in denarnimi enotami, ki jih zasledimo v kantonskem arhivskem gradivu. Ker so v vodniku objavljene tudi nekatere fotografije, karte in tabele, v dodatku zasledimo tudi seznam le-teh in tudi seznam uporabljenih kratic. Za hitro orientacijo pa je objavljen obsežen kombiniran imenski, krajevni in stvarni indeks. Čisto na koncu vodnika se seznanimo še s serijo luzernskih zgodovinskih objav ter serijo izdaj luzernskih arhivskih inventarjev.

Obsežen vodnik dopolnjujejo številni popisi, repertoriji, krajevni, imenski in stvarni indeksi za posamezne fonde ali skupine fondov in zbirk. Vsi pripomočki so v vezani obliki na voljo uporabnikom arhivskega gradiva v zelo veliki in prijazni sprejemni dvorani.

Uporaba arhivskega gradiva

Presenetljiv je izjemno velik pomen, ki ga v arhivu namenjajo uporabi arhivskega gradiva. To dokazuje dejstvo, da v sprejemnici z uporabniki arhivskega gradiva delajo vsi vodilni arhivski delavci, razen direktorja.

Pri uporabi gradiva je zelo opazna težnja po zaščiti originalnega arhivskega gradiva. Glede na dejstvo, da med najpogostejšo vrsto uporabljenega gradiva spadajo zlasti zapisniki državnih organov in drugi kodeksi, so se v arhivu odločili, da jih vse mikrofilmajo, reproducirajo na papir in reprodukcije zvežejo v knjige, ki so na razpolago za uporabo v prvem nadstropju sprejemne dvorane. Za plačilo je možno iz mikrofilmov delati kopije ali pa naročati snemanje originalnih dokumentov. Sicer pa podrobnosti pri uporabi gradiva ureja pravilnik o uporabi arhivskega gradiva, ki v arhivu na splošno prepoveduje kajenje. Prav tako je v čitalnico prepovedano prinašati torbe in druge osebne predmete. Vse to je potrebno odložiti v garderobnem delu stavbe. Natančno je določen postopek naročanja gradiva, hkrati pa isti pravilnik opozarja tudi na 50 oziroma 100-letno zaporo arhivskega gradiva za uporabo. Izjema je možna le z dovoljenjem pristojnih oblasti oziroma lastnikov gradiva, če gre za privatne fonde. Na to, da se gradivo ne sme poškodovati, umazati in pomešati pa opozarja tudi napis na vsaki srajčki, v kateri je shranjeno gradivo. Pravilnik določa tudi, koliko gradiva sme uporabnik dobiti na svoje delovno mesto v eni od dveh modernih čitalnic, ki sta opremljeni z mikročitalci in računalniškimi priključki. Zanimivo je, da mora v eni od dveh čitalnic vladati popoln mir, ki ga ne sme zmotiti niti pisanje na računalnik ali na kakšen drug moderen pripomoček.

Uporabnikom arhivskega gradiva je na razpolago bogata strokovna knjižnica odprtega tipa v pritličju, prvem in drugem nadstropju sprejemne dvorane, za reprodukcijo gradiva pa tudi mikrofilmski čitalci z možnostjo kopiranja in običajni kopirni stroji.

Mikrofilmanje, konservacija in restavracija

V pritličnih delih zgradbe arhiva imajo svoje prostore mikrofilmska delavnica in fotolaboratorij ter delavnica za konservacijo in restavracijo. Vse tri delavnice so opremljene z modernimi in računalniško vodenimi aparaturami, zanimivo pa je dejstvo, da si pri mikrofilmskih in fotografskih delih pomagajo z upokojenimi sodelavci, medtem ko sta v konservatorski in restavratorski delavnici zaposlena le konservator in knjigovez. Poleg enostavnih knjigoveških in restavratorskih opravil opravljata še vrsto zahtevnih del kot so npr. restavracije poškodovanih pečatov, zelo poškodovanih dokumentov in knjig. Izdelujejo pa tudi škatle po meri, zlasti za dokumente, zvezane v knjige in za listine.

Arhivska zgradba

Novembra 1993 se je Državni arhiv Luzern iz nekdanje luzernske jezuitske gimnazije preselil v novo, za arhivske namene zgrajeno stavbo. Zgradba ima tri zaključene dele, ki so medsebojno povezani, lahko pa vsak del funkcionira tudi samostojno. Vhodni del tvori stopnišče, garderoba in sejna soba, ki jo je moč uporabljati ločeno od arhivske dejavnosti. V sprejemno dvorano je mogoče priti le s posebnimi ključi ali z avtomatskim odklepanjem vrat med vhodnim delom in sprejemno dvorano. Tako so prihodi vseh obiskovalcev pod nadzorom. V spodnjem delu sprejemne dvorane je sprejemnica in prostor s pripomočki za uporabo gradiva in knjižnice ter dve moderni in prostorni čitalnici. V prvem in drugem nadstropju si sledijo pisarne vodstva arhiva in strokovnih delavcev. Kar od pritličja do tretjega nadstropja pa se razprostira strokovna knjižnica odprtega tipa. V kletnih prostorih tega dela stavbe se nahajajo sortirnica, v kateri je tudi stroj za rezanje izločenega gradiva, ter mikrofilmska delavnica s filmskim laboratorijem, konservatorska in restavratorska delavnica. Vsi delovni prostori so opremljeni z računalniki, ki so povezani v hišno računalniško mrežo. V najnižjem delu tega dela stavbe pa se nahaja strojnica za centralno ogrevanje in klimatizacijo, obe pa sta povezani s centralnim krmilnim računalnikom. Tretji del stavbe, ki je s prvima deloma povezan s stopniščem, osebnim in tovornim dvigalom, pa tvorijo sprejemni ali akcesijski prostor in arhivski depoji, v katerih je prostora za okoli 30.000 tekočih metrov gradiva (trenutno arhiv hrani okoli 8.000 tekočih metrov gradiva). Vsi depojski prostori so opremljeni z leseno, protipožarno impregnirano opremo kompaktus in s številnimi predalniki za načrte, da o merilcih vlage in temperature, ki jih redno kontrolirajo, ne govorim.

Zaključek

Državni arhiv Luzern je med najmodernejšimi v Švici, kar je gotovo zasluga nove moderne arhivske zgradbe. Zaradi dobre organizacije dela je razumljivo tudi dejstvo, da je v arhivu zaposlenih le približno 20 strokovnih sodelavcev, sicer pa si pomagajo s študenti in svojimi upokojenci. Še enkrat pa želim poudariti izjemno prijaznost in gostoljubnost najinih švicarskih gostiteljev, ki so nama predstavili in pokazali njihov arhiv v vseh njegovih značilnostih.

Janez Kopač

Posvetovanje o organizaciji arhivov v Evropi na primeru Švice, Bern 1.-4. 11. 1994

Posvetovanje v Bernu je imelo namen predstaviti organizacijo in delovanje arhivske službe v Švici ter izmenjati izkušnje o arhivski organizaciji v državah udeleženkah. Poleg Švice, ki je posvetovanje organizirala, so se ga udeležili še predstavniki Češke, Estonije, Hrvaške, Latvije, Litve, Madžarske, Rusije in Slovenije. Posvetovanje je potekalo v zveznem arhivu v Bernu, v državnem arhivu kantona Basel Land in v mestnem arhivu v Winterthurju.

Prvi dan je generalni direktor zveznega arhiva v Bernu gospod Graf predstavil organizacijo mednarodnega arhivskega sveta in delo njegovih komisij, posebno koordinacijske pisarne za evropski program (Coording Board for European Programme) ter njen program sodelovanja s srednje- in vzhodnoevropskimi državami. Vlogo Švice v tem programu je predstavil gospod Stephan Husy s švicarskega zunanjega ministrstva.

Gospod Graf je nato povedal nekaj o zgodovini Švice od nastanka švicarske zveze leta 1291, ko so se povezali kantoni Uri, Schweiz in Unt. Baden, preko ustanovitve republike leta 1798 do zvezne ustave leta 1848 in njene revizije leta 1874. Sledila je predstavitev mreže arhivov v Švici. Javna arhivska mreža ima tri nivoje: zvezni arhiv, državni kantonalni arhivi in mestni oziroma občinski arhivi. Poleg teh je še mreža cerkvenih arhivov, nekaj družinskih arhivov ter specialni arhivi kot švicarski gospodarski arhiv, arhiv švicarskega delavskega gibanja, arhiv za novejšo zgodovino pri tehniški visoki šoli v Zürichu ipd.

Nato je dr. Wendrich, poddirektor zveznega urada za pravosodje, predstavil državnopolitični sistem v Švici in njegovo ustavno strukturo. Kanton ima status države in ima tudi vse kompetence (npr.: policija, šolstvo...), ki jih ni prenesel na zvezo. Zveza ima kompetence na področju zunanje politike, obrambe, denarnih zadev, pošte in carine. V Švici je 20 kantonov in 6 polkantonov ter približno 3000 občin. Uprava je zaradi velike avtonomije kantonov dokaj zapletena (npr.: vsak kanton ima svoj civilni in kazenski zakonik...). Tudi pristojnosti občin so v različnih kantonih različne.

Na nivoju zveze je zakonodajno telo dvodomni parlament, ki je sestavljen iz nepoklicnih parlamentarcev. Vlada (zvezni svet) je sestavljena kolegialno iz sedmih svetnikov, ki se ukvarjajo z vsemi resorji (departementi), čeprav so uradno imenovani predvsem za enega. Zvezni arhiv spada pod departement za notranje zadeve.

V popoldanski diskusiji smo udeleženci predstavili arhivsko organizacijo v svojih državah in aktualno stanje v arhivistiki.

Drugi dan posvetovanja so gospa Seewer, gospod Graf in drugi predstavili Švicarski zvezni arhiv in njegovo delo. Zvezni arhiv je pristojen za večino organov zvezne uprave. Nekateri zvezni organi, kot zvezno sodišče, imajo svoj arhiv. Poleg gradiva zvezne uprave hrani še nekaj zapuščin, različno podarjeno gradivo, kopije gradiva iz tujih arhivov, ki zadevajo Švico, ipd. Najstarejši fond je iz leta 1798, saj je v tem letu nastal prvi skupni organ zveze. Danes hrani zvezni arhiv preko 30.000 tm arhivskega gradiva. Od leta 1984 hranijo tudi podatke državne uprave na strojno berljivih nosilcih. Hranijo preko 1000 magnetnih trakov takih podatkov. Podatki so shranjeni

neodvisno od različnega sofiwera v neki vrsti ASCII kod. Vsakih pet let jih kopirajo. Uporabnik prejme za določeno odškodnino kopijo želenih podatkov in si nato sam poišče strojno opremo, na kateri jih ho prebral. Na leto sprejme zvezni arhiv približno 1500 tm novega gradiva.

Pri prevzemanju arhivskega gradiva tesno sodelujejo z upravo. Prav tako so sodelovali pri pripravi računalniških programov za zvezno upravo, ki so prilagojeni za prevzemanje v arhiv. V zvezni upravi uporabljajo decimalni registraturni načrt. Pri valorizaciji si pomagajo z prioritetnimi razredi, v katere uvrščajo posamezne organe zvezne uprave. Gradivo strokovno obdelajo pred prevzemom v arhiv.

V zveznem arhivu imajo razvit šeststopenjski elektronski informacijski sistem po enotni sistematiki. Ta sistem trenutno seže do nivoja akcesije, v dveh letih pa naj bi ga razširili do nivoja dosjeja. Celotno gradivo arhiva je razdeljeno na osem oddelkov, ki so razdeljeni na fonde. Fondi so razdeljeni na generacije - to so dokumenti, ki so nastali v dobi enega registraturnega načrta (približno 30 let). Generacije se delijo naprej na akcesije. Akcesije se delijo na dosjeje, ti pa na posamezne dokumente.

Poleg teh imajo elektronsko obdelane še druge podatke: o skladiščih (krajih fondov, praznih prostorih, primernosti skladiščenja...), podatke iz čitalnice, gesla o pristojnosti posameznih uradov itd. Iskanje je mogoče direktno v treh nivojih, po pristojnosti posameznih uradov, po fondih in po prevzemih.

Ogledali smo si tudi posamezne oddelke zveznega arhiva, arhivska pomagala, čitalnico in konservacijo.

Naslednji dan smo obiskali državni arhiv v kantonu Basel Land v Liestalu. Kantonalni arhiv je predstavil direktor gospod Manz. Kantonalni arhiv je pristojen za upravne organe kantona. Njegova pristojnost se razteza čez celotno upravo, ki nima drugih specialnih arhivov. Ne hrani pa nobenih fondov s področja gospodarstva. Tako kot pri zvezni upravi tudi uprava na nivoju kantona ne sme uničiti nobenega gradiva brez vednosti arhiva. Kantonalni arhiv je podrejen državni pisarni kantona, ki je pri vladi kantona. Arhiv je istočasno tudi vmesni arhiv za gradivo uprave, saj nima prostorskih težav. Arhiv je računalniško povezan z kantonalnim računalniškim centrom, kjer hrani svojo bazo podatkov. Vsak arhivist ima dostop do fonda, ki ga obdeluje. Sedaj prevzemajo gradivo skupaj z elektronskimi popisi gradiva. V zameno za to omogočijo uradu, ki je predal gradivo skupaj z elektronskim popisom, računalniški dostop do teh podatkov.

Zadnji dan tečaja smo obiskali mestni arhiv v Winterthuru, ki leži v kantonu Zürich. Predstavljena nam je bila organizacija mestne uprave in njeno razmerje do kantona. Mestni arhiv v Winterthuru deluje v okviru oddelka za kulturo pri mestnem svetu.

Sledila je še predstavitev koordinacijske komisije švicarskih arhivistov. V njej so zastopani vsi arhivi ne glede na velikost. Komisija skrbi za koordinacijo med kantonalnimi arhivi in zveznim arhivom. Zvezni arhiv nima nobenih pristojnosti do kantonalnih arhivov. Odnos med zveznim in kantonalnimi arhivi lahko označimo kot partnerstvo, v katerem pa ima zvezni arhiv vlogo neke vrste "prvega jezdeca". Naloga komisije je, da usklajuje vsa vprašanja, ki se pojavijo. Koordinira tudi zadeve med kantonalnimi in občinskimi arhivi. Status občinskih arhivov je v različnih kantonih zelo različen. Ponekod so povsem samostojni in jim kantonalni državni arhiv lahko le svetuje, niso pa dolžni tega upoštevati. V nekaterih kantonih (npr.: Zürich) pa ima kantonalni arhiv pravico inšpekcije in vpliva na delovanje občinskih arhivov. Kordinacijska komisija usklajuje probleme, ki zadevajo vse, kot npr. vprašanje razmerij med zakonom o varstvu arhivskih podatkov in arhivskimi zakoni (arhivskega zakona za celo Švico ni, imajo ga le nekateri kantoni), reševanje vprašanja podvajanja aktov med zvezo in kantoni.

Po vseh predavanjih je sledila diskusija, posebno še na zaključku, kjer je beseda tekla o vseh temah, ki so bile predstavljene.

Matevž Košir

Mednarodni seminar o standardih za arhivsko popisovanje v evropskih arhivih: Izkušnje in predlogi, San Miniato, 31. 8. - 2. 9. 1994

Seminar, ki so ga organizirali Ministrstvo za naravno in kulturno dediščino Italije, Centralni urad za arhivsko dediščino Toskane, občina in Zgodovinski arhiv mesta San Miniata v sodelovanju z univerzama in arhivi iz Bruslja in Liverpoola, je bil v romantičnem italijanskem mestecu San Miniatu.

Na seminarju je bilo prebranih 31 referatov. Referate o mednarodnih standardih popisovanja na področju arhivistike v svetu, Evropi in Italiji so imeli mednarodno priznani strokovnjaki, in sicer Cristine Nougaret, Kent M. Haworth, Michael Cook, Steven L. Hensen in Erilde Terenzoni. Probleme glede gesel in njihovih definicij sta nakazala v svojih referatih že M. Cook in E. Terenzoni, več o sami izdelavi indeksov so spregovorili Alan Hopkinson, Giovanni Bergamin, P. Temmerman, Hugo Stibbe, Heather Macneil, Evelina Altieri Magliozzi. Na seminarju je bilo obravnavano vprašanje mednarodne računalniške mreže v Evropi in povezava med arhivi /Jan Dahlin/. Izkušnje, ki jih imajo države s standardi, popisovanjem in avtomatizacijo, so različne. Najbolj zanimiv in drugačen pogled na standarde je imel španski arhivist Borja F. De Agnina Galde. Najbolj pregleden referat o situaciji v Italiji je imel ravnatelj Zgodovinskega arhiva v San Miniatu Roberto Cerri. Sledili so referati ostalih italijanskih strokovnjakov, ki so predstavili arhiv Milana-Lombardije /Loris Rizzi/, državni arhiv /Giovanna Tosatti/, državni arhiv v Torinu /Marco Carassi/, toskanske arhive in njihove izkušnje glede avtomatizacije in standardov /Laura Pieri/. Na področju standardov in izdelave indeksov so najbolj aktivne anglosaške dr-

žave /Amerika, Kanada,[1] Anglija[2]/, ki so prve uvidele potrebo po /mednarodnih/ standardih za popisovanje na področju arhivistike. Sledijo jim skandinavske države, Nizozemska in Avstralija (žal predstavnikov te države na seminarju ni bilo). Kakšno je stanje na področju standardov v Nemčiji in v Avstriji, ni bilo slišati. Država organizatorica Italija si zelo prizadeva slediti mednarodnim tokovom na področju standardov.[3]

V času seminarja so se udeleženci na razstavi računalniških programov lahko seznanili s programi za popisovanje arhivskega gradiva (tudi fotografij in filmov) in programi za E-mail.

Ideja o standardih za arhivsko popisovanje se je porodila že v letu 1980, a se je konkretizirala ob pripravah na XII. mednarodni kongres v Montréalu.[4] Ob pripravah za kongres se je mednarodni arhivski svet sestal oktobra 1988 v Ottawi.[5] Delo so nadaljevali na sestanku leta 1989 v Parizu,[6] oktobra 1990 v Wroclawu.[7] Osnutek mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje je bil sprejet v Madridu leta 1992. Na 29. mednarodni konferenci okrogle mize arhivov (CITRA) v Mexiku je dobila skupina ad hoc možnost testirati standarde za arhivsko popisovanje - ISAD(G)- v naslednjih petih letih.[8] V Madridu /1994/ je mednarodni arhivski svet določil, da se standardi objavijo v angleščini in francoščini v reviji Janus, Slovenski prevod standardov je objavljen v Arhivih XV/1-2, 1992.[9]

Standarde popisovanja že dolgo poznajo knjižnice in po njih se zgledujejo tudi "novo" nastali standardi popisovanja za arhivistiko. Standardi naj bi olajšali medsebojno komunikacijo med arhivi na lokalnem, regionalnem, državnem in seveda v končni fazi na mednarodnem nivoju. Cilj povezave med arhivi na vseh nivojih je hitra in enostavna dostopnost podatkov in hkrati prihranek časa, denarja. Narejeni so splošni standardi popisovanja in delo se nadaljuje v smeri specialnih standardov za popisovanje posamičnih vrst arhivskega gradiva, kot so karte, fotografije, filmi...[10]

Problemi se pojavljajo na področju izrazoslovja gesel, definicij; nivojih popisovanja. Standardi se sproti na podlagi izkušenj v praksi popravljajo, dopolnjujejo.

Saša Seršе

1 Z njo v povezavi tudi Francija.

2 Anglo-American Cataloguing rules ali AACR - objavljeno 1967 in druga objava 1978;
Steven L. Hensen, Archives, personal Papers and Manuscripts: a Cataloging manual for Archival Repositories, Historical Societies, and Manuscript Repositories, (APPM), Washington, Library of Congress, 1983;
Michael Cook and Kristina Grant, A Manual of Archival Description (MAD). Liverpool, society of Archivists, 1985; druga izdaja Margaret Procter (MAD2), Aldershot, Gower 1989;
Comité de planification sur les normes de description, Règles pour la description des documents d'' archives (RDDA), Ottawa, Bureau canadien des archivistes 1990.

3 Anglo-American Cataloguing rules ali AACR - objavljeno 1967 in druga objava 1978;
Steven L. Hensen, Archives, personal Papers and Manuscripts: a Cataloging manual for Archival Repositories, Historical Societies, and Manuscript Repositories, (APPM), Washington, Library of Congress, 1983;
Michael Cook and Kristina Grant, A Manual of Archival Description (MAD). Liverpool, society of Archivists, 1985; druga izdaja Margaret Procter (MAD2), Aldershot, Gower 1989;
Comité de planification sur les normes de description, Règles pour la description des documents d'' archives (RDDA), Ottawa, Bureau canadien des archivistes 1990.

4 ISAD(G) Norme générale et internationale de description archivistique. Adoptée par la commission ad hoc sur le normes de description, stockholm, 21-23 januarja 1993, montréal, les 7 et 11 septembre 1992, résolutions et recommandations", Ibidem, str. 14.

5 Toward International descriptive Standards for Archives. Papers presented at the ICA Invitational meeting of Experts on Descriptive Standards, Ottawa, 4.-7. oktober 1988, München, Saur, 1993.

6 "Consultation restreinte de l'Unesco sur l'etablissement d'un plan d'action international a long terme pour l'elaboration de normes de description pour les archives, paris (Unesco), France, 1.-2. december 1989", Bulletin du Conseil international des Archives, junij 1990/ 34, str. 13 /APPM, MAD, RDDA.

7 "Session du comité exécutif, Wroclaw, Pologne, 20-23 septembra 1990", Ibidem, december 1990/36, str. 13 /ICA-DDS/ Tu je bila ustanovljena komisija AD HOC, katare člani so: Christopher Kitching(predsednik), Hugo Stibbe (tajnik), Ghislain Brunel (1990-1991), Michael Cook, Jan Dahlin, Wendy Duff, Ana Fraqueira, Pedro Gonzales (1990-1992), Chris Hurley (1992-), Christine Nougarel 1992-), Christine Petillat (1991-1992), Sharon G. Thibodeau, Habibah Zon Yahaya, Charles Keskeméti, Wolf Buchmann, Axel Plathe.

8 "Le cunférencc internationale de la Table ronde des Archives Mexico, du 22 au 24 septembre 1993" Bulletin du Conseil international des Archives, décembra 1993/41, str. 14.

9 Vladimir Žumer, Marija Vera Erjavec, Osnutek splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje, Arhivi XV/1-2, 1992, str. 162-173

10 Hugh A. Taylor, The Arrangement and Description of Archival Materials, K. G. Saur München, New York, london, paris 1980, str. 177-180.

Poletni tečaj za vzhodnoevropske arhiviste, Archivschule Marburg 29. 8. - 9. 9. 1994

Arhivska šola v Marburgu/Lahn je letos prvič organizirala desetdnevni poletni tečaj za arhiviste iz t.i. vzhodnoevropskih držav. Tečaja se je udeležilo 19 arhivistov iz 11 držav: Estonije, Litve, Letonije, Poljske, Romunije, Hrvaške, Rusije, Češke, Slovaške, Madžarske in Slovenije. Zasedba na tečaju je bila zelo različna; od direktorjev arhivov do arhivistov z enoletno prakso.

Program sta pripravila direktorica Arhivske šole v Marburgu/Lahn dr. Angelika Menne - Haritz in direktor Hessenskega državnega arhiva v Marburgu in vodja študijskega programa v arhivski šoli dr. Rainer Polley. Sestavljen je bil tako, da smo bili seznanjeni z vsemi področji dela.

Seznanili smo se z delom arhivske šole v Marburgu, ki skrbi za strokovno izobraževanje arhivistov iz vseh nemških zveznih dežel, razen Bavarske, ki ima svojo arhivsko šolo. Arhivska šola v Marburgu/Lahn je organizirana v dveh pedagoških enotah: Inštitutu za arhivsko znanost (Institut für Archivwissenschaft) in Strokovni visoki šoli za arhivistiko (Fachhochschule für Archivwesen). Poleg tega organizirajo še enotedenske ali nekajdnevne tečaje (npr. s področja zakonodaje, arhivskega managementa, popisovanja s pomočjo različnih računalniških programov...).

Dr. Diether Degreif (Hessenski državni arhiv v Darmstadtu) nas je seznanil z razvojem in načini urejanja in popisovanja arhivskega gradiva v Nemčiji od 18. stol. do danes.

Do 80. let so popisovali na kartice, še posebej so nas seznanili z elementi popisa, ki jih je leta 1976 sestavil Johannes Papritz. Od 80. let dalje pa so pričeli popisovati s pomočjo računalnikov.

Werner Engel (Arhivska šola Marburg/Lahn) nam je predstavil računalniške programe, ki jih uporabljajo v zvezni deželi Hessen, še posebej so nam prikazali program za t.i. "veliki računalnik" AIDA, ki temelji podobno kot ARMIDA na Dbase programu. Elementi popisa so ostali isti kot na Papritzovi kartici. Vsi udeleženci tečaja smo se tudi praktično preskusili z delom na računalnikih in vnesli nekaj arhivskih enot ter pregledali svoje rezultate. V tem praktičnem primeru so bile vidne zelo velike razlike med udeleženci v poznavanju računalniške opreme in delu z njo. V posameznih državah se šele dogovarjajo o nakupu opreme in programov, medtem ko so v nekaterih državah, vključno s Slovenijo, že opazni rezultati.

Nato nas je z varovanjem, restavriranjem in konserviranjem arhivskega gradiva seznanil dr. Hartmunt Weber (direktor Deželne arhivske direkcije Baden - Württemberg Stuttgart). Največ poškodb na arhivskem gradivu naj bi nastalo zaradi neustreznega hranjenja. Izkazalo se je, da je v vseh državah največja težava pomanjkanje finančnih sredstev za ustrezna skladišča, ki so v tem trenutku v večini držav premajhna in tudi v neprimernih prostorih. Enak problem je tudi z nabavo drage opreme za restavracijo in konservacijo arhivskega gradiva.

Zelo zanimivo je bilo tudi predavanje dr. Rainerja Polleya (Arhivska šola v Marburgu/Lahn) o arhivski zakonodaji v Nemčiji ter o razlikah med arhivskimi zakoni v posameznih zveznih deželah in primerjava z zveznim zakonom. Med posameznimi zveznimi deželami so zelo velike razlike, saj predpisujejo različno dolge mejne letnice. Glede uporabe imajo najdlje zaprto arhivsko gradivo v zvezni deželi Rheinland-Pfalz (30 let od nastanka gradiva, kar lahko podaljšajo tudi na 50 let; za osebne podatke 30 let od smrti, kadar je datum znan; pri zaščiti državnega interesa pa 80 let od nastanka, kar lahko podaljšajo tudi na 120 let); najmanj pa v zvezni državi Schleswig - Holstein (30 let od nastanka gradiva; za osebne podatke 10 let od smrti, kadar je datum znan; pri zaščiti državnega interesa pa 30 let od nastanka). Za gradivo nekdanje državne varnostne službe v Nemški demokratični republiki (DDR) pa so leta 1991 sprejeli posebni zakon.

Med najzanimivejša predavanja lahko uvrstim predavanje dr. Evelyn Krokerjeve, vodje Rudarskega arhiva pri Nemškem rudarskem muzeju v Bochumu. Seznanila nas je z zgodovinskim razvojem gospodarskih arhivov v Nemčiji. Pojasnila nam je razlike med zahodnim in vzhodnim delom države. Do leta 1990 so bila v nekdanji DDR podjetja v državni lasti, ravno tako kot v vseh ostalih socialističnih državah, saj hranijo komunalni arhivi tudi gradivo podjetij. Ob združitvi je veliko podjetij propadlo, zato so to gradivo tudi pravno zaščitili in ga sedaj hranijo v posebnih skladiščih. Za podobna "prehodna" skladišča so se odločili tudi v nekaterih bivših socialističnih državah, vendar pa so udeleženci poudarjali, da gradivo hranijo v neprimernih prostorih.

Z arhivi političnih strank nas je seznanil dr. Günter Buchstab (vodja Arhiva krščanskih demokratov - Ustanova Konrada Adenauerja St. Augustin). V Nemčiji imajo pet glavnih ustanov (Stiftung) za vodilne stranke, pri zveznem arhivu (Oddelek v Berlinu) pa hranijo partijsko gradivo DDR.

Podobno kot v Nemčiji so tudi v nekaterih bivših socialističnih državah partijske arhive priključili k državnim arhivom. V Rusiji pa so celo bivši arhiv KGB v Moskvi spremenili v samostojno inštitucijo - Russian centre for preservation and study of records of modern history.

O popularizaciji arhivske stroke je predaval dr. Werner Moritz (Arhivska šola v Marburgu/Lahn) in o komunalnih arhivih dr. Arnd Kluge (vodja Mestnega arhiva v Hofu na Bavarskem).

Ogledali smo si Hessenski glavni državni arhiv v Wiesbadnu (Hessisches Staatsarchiv Wiesbaden) in Hessenski državni arhiv v Marburgu (Hessisches Staatsarchiv Marburg), sprejel nas je tudi predsednik deželnega zbora v Wiesbadnu Karl Starzacher.

Ves čas našega izobraževanja je vladalo v medijih veliko zanimanje, saj sta o tem poročala kar dva časopisa. Obiskali so nas novinarji in poročali o razgovoru z zastopnico v parlamentu dr. Gieselo Babel, predsednikom nemškega Zveznega arhiva prof. dr. Friderichom P. Kahlenbergom in predsednikom deželne arhivske direkcije Baden - Württemberg prof. dr. Wilfriedom Schöntagom. Najpomembnejša tema tega razgovora so bili odnosi med Nemčijo in Rusijo glede vračanja arhivskega gradiva, ki ga je Rdeča armada po koncu 2. svetovne vojne odpeljala v Sovjetsko zvezo.

Na koncu tečaja smo vsi udeleženci dobili tudi spričevalo o udeležbi na tečaju za arhiviste iz t.i vzhodnoevropskih držav.

Nekatere novonastale vzhodno- in srednjeevropske države glede arhivske teorije ne zaostajajo veliko za Nemčijo, največja ovira za nadaljnji razvoj pa je vsekakor pomanjkanje finančnih sredstev, tako za nabavo nove opreme (npr. računalniške, za restavracijo in konservacijo) kakor tudi za gradnjo novih skladišč, ki

trenutno v večini primerov ne ustrezajo normativom o materialnem varstvu arhivskega gradiva. Zaostanek za Nemčijo pa je v vseh državah udeleženkah viden v organizaciji arhivske službe.

Na koncu tečaja so nas v arhivski šoli prosili še za mnenje o programu "poletnega tečaja", ki so ga organizirali. Večjih pripomb ni bilo, vendar pa so vodilni delavci v nekaterih arhivih opazili, da v program ni bil vključen arhivski management. Organizatorji "poletnega tečaja" pa so bili tudi zelo zadovoljni z rezultati, saj je večina problemov v vzhodnoevropskih državah podobna problemom v vzhodnem delu Nemčije.

Ob nedavnem obisku na simpoziju Mednarodnega arhivskega sveta, Sekcije za arhivsko šolanje na temo Posledice političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi pri arhivskem šolanju v Ljubljani je vodja študijskih programov v Arhivski šoli v Marburgu/Lahn dr. Rainer Polley omenil, da za leto 1995 ponovno pripravljajo podoben tečaj in da so slovenski arhivisti dobrodošli.

Vesna Gotovina

Tečaj paleografije in vede o aktih, Archivschule Marburg 4.-8. 7. 1994

Od 4. do 8. julija sva se z Dragom Trpinom udeležila tečaja paleografije in vede o aktih (Aktenkunde), ki je potekal na Arhivski šoli v Marburgu.

Dr. Moritz je vodil vaje branja gotice iz različnih časovnih obdobij. Pri tem so bili predstavljeni razni tipi gotskih pisav in njihov razvoj od 16. do 20. stoletja.

Drugi del tečaja, ki ga je vodil dr. Polley, smo obravnavali vedo o aktih. Predstavljena so bila vsa tri področja vede o aktih: sistematično, genetično in analitično. Vsi ti različni vidiki vede o aktih se medsebojno dopolnjujejo.

V okviru sistematične vede o aktih poteka klasificiranje in določanje tipa spisa, v okviru genetične določanje stopnje nastanka spisa in načina pisarniškega poslovanja, v okviru analitične je pozornost usmerjena na zunanje in notranje značilnosti spisa.

Sistematično presojanje je pozorno predvsem na stilne in slovnične konstrukcije (nagovarjanje, osebni, množinski stil ipd.). To nam pomaga ugotoviti rang in odnos dopisovalcev. Različne vrste uradov, osebe različnega ranga, glede na nad- ali podrejenost ipd. so uporabljale povsem različne stile. Pri sistematični vedi o aktih nam je bila predstavljena tipologija zunanjih zaključenih dopisov, do časa "pisemskih glav". Tipologija je bila izdelana predvsem glede na namen in stil dopisov. V okviru istega stila, namena in ranga so poudarjene razlike glede na vrsto urada in glede na to ali gre za kolegijalni urad ali za centralistično organiziran urad.

Genetični vidik vede o aktih je močno povezan z upravno zgodovino. Obravnava dopis glede na stopnje med osnutkom koncepta do vročenega dopisa.

Analitični vidik upošteva zunanjo analizo spisa (material, format ipd.) in notranjo analizo spisa (sestavni deli spisa, oblika, okrajšave, opombe ipd.).

Pri vedi o aktih je pomembna določitev namena dopisa. Namen in funkcija dopisa sta namreč tesno povezana. Ker se v spisih odslikava najrazličnejše življenje, je za dobro analizo potrebno razumevanje pojmov ustavne, upravne in gospodarske zgodovine, kot tudi sodstva.

Vsa področja so bila obravnavana teoretično in praktično. Pri praktičnih primerih je bilo težišče na spisih iz osemnajstega in devetnajstega stoletja.

Tretji del seminarja smo obravnavali načine izdajanja virov in probleme, ki se pojavljajo pri izdaji. Najprej so bili predstavljeni različni načini prečrkovanja, nato pa še pravila izdelave formalnih opisov in regestov glede na elemente, ki so bili predstavljeni pri vedi o aktih.

Vsak udeleženec je na koncu tečaja transkribiral in kritično predstavil določen dokument.

Matevž Košir

Zborovanje nemških arhivarjev, Dresden, 4.-6. 10. 1994

Na povabilo Društva nemških arhivarjev naj bi se predsednica društva mag. Milica Trebše Štolfa udeležila zborovanja v Dresdenu; zaradi njene bolezni sem se ga udeležila v imenu ADS sama.

Zborovanje je bilo prvič po združitvi obeh Nemčij in po fuziji arhivskih društev v enotno arhivsko društvo za celotno Nemčijo v nekdanjem vzhodnem delu. Morda zaradi simbolike prav v Dresdenu z več kot 800-letno zgodovinsko tradicijo in glavnem mestu Saške.

Zborovanje je bilo od 4. do 7. oktobra 1994. Zaradi velikega števila udeležencev, na prvi prezenčni listi je bilo prijavljenih že 782, številka pa se je povečala vsaj še za kakih 200 ob koncu prijav, so bila zasedanja sekcij na različnih lokacijah. Večina predavanj in razstave so bile v kongresnih dvoranah muzeja Higiena, sicer sta bili prizorišči dogajanj še Saški državni arhiv in lepa dvorana v novem rotovžu.

Glavna tema 65. zborovanja je bila ZAGOTAVLJANJE OHRANJANJA ARHIVSKEGA GRADIVA V INFORMACIJSKI DOBI KOT JAVNA NALOGA ARHIVOV, na 21. posvetu deželne zgodovine pa JURIST V SLUŽBI POLITIKE (16. DO 18. STOL.)

V okviru zborovanja opravi društvo vedno že kar prvi dan /3. oktobra/ pregled dela, zaseda upravni odbor društva itd. Na lanskem zborovanju v Augsburgu je po dveh mandatih odložil predsednikovanje dr. Hermann Rumschöttel, direktor generalne arhivske direkcije državnih arhivov Bavarske, in v tem letu je

potekalo posvetovanje prvič z novoizvoljenim predsednikom društva dr. Norbertom Rimanom.

Dne 4. oktobra 1994 je bila ves dan v poslopju saške vladne palače, ki ima sedež v Archivstrasse 14, 79. konferenca vseh referentov in direktorjev arhivskih uprav zveze in dežel.

V novem rotovžu pa so se sestali na 11. zvezni konferenci predstavniki komunalnih arhivov.

Na tiskovni konferenci, ki se je je udeležilo veliko število novinarjev in televizijskih hiš, je predsednik orisal dela in naloge društva, se zahvalil soorganizatorjem in saški vladi za podporo, ki je omogočila, da je bilo posvetovanje prav v Dresdenu.

V popoldanskem času je bila KONFERENCA UDELEŽENCEV TUJIH ARHIVSKIH GOSTOV.

Taka oblika izmenjave mnenj je že tradicionalna in je vključena v vsakoletno zborovanje društva nemških arhivarjev. Tujih udeležencev je bilo nekaj več kot 30, predvsem veliko je bilo zastopstvo arhivarjev iz Avstrije. Konference so se udeležili le predstavniki društev in drugih evropskih organov iz naslednjih držav: Avstrije, Madžarske, Češke, Slovaške, Hrvaške, Švice, Belgije (iz Strasbourga), Poljske, Estonije, Letonije, Danske, Nizozemske.

Vsak izmed udeležencev je na kratko predstavil arhivske probleme svoje dežele in društvo, delovanje, število članstva, načine financiranja itd.

Predstavnik ICA g. Lennderman je na kratko predstavil konferenco v Budimpešti. V zvezi z izobraževanjem arhivskih delavcev je bila preko ICA izvedena široka akcija mednarodne izmenjave, ki je v programu EU.

V vzhodnih državah je tendenca, da je potrebno razbiti centraliziran način šolanja, tako je npr. na Nizozemskem na vseh glavnih šolah možno pridobiti arhivsko izobrazbo; možnost nadaljevanja šolanja ponujajo vse višje šole.

Estonija je bila tokrat prvič gostja te konference. Ukvarjajo se z razdelitvijo kompetenc med državnimi in mestnimi arhivi, velik problem imajo z restitucijo arhivskega gradiva, reprivatizacija pa je le dodatek k vsem ostalim nalogam.

Predsednik evropske skupnosti g. Hofmann je podal mednarodno poročilo držav članic EU. Zanimiv je podatek, da so povsod prav arhivska društva povezava med zveznimi, državnimi, deželnimi, komunalnimi in specialnimi arhivi. Zato je zahteva EU, da se v arhivski službi teži k federalnemu sistemu. Centralistične tendence arhivskih služb naj ne bi vzdržale evropeizacije. Pomembna je osveščenost in zato bodo informacije iz Bruslja poslane vsem arhivom in ne samo državnim kakor do sedaj.

Nasploh je tendenca držav, da se čimprej povežejo v računalniško medarhivsko mrežo. Na izdajateljskem področju se pripravlja priročnik o restavratorstvu in konservatorstvu.

Za vse mednarodne udeležence je vlada države Saške v vladni palači zvečer pripravila sprejem.

5. oktobra so po popoldanskem otvoritvenem delu in pozdravih sledili referati:

- Lange: Preobilica informacij in izgube informacij, izziv za arhive
- Wettengel: Zagotavljanje ohranjanja arhivske dediščine v upravi brez papirja
- Lersch: Preobilica informacij v množičnih občilih: vrednotenje in urejanje
- Graßmann: Izgube informacij ter njihova nadomestitev
- Brosius: Izgube arhivskega gradiva med vojno in škoda zaradi poplav v Državnem arhivu Hannover
- Högl: Ohranjanje nadomestnih virov in dokumentacija za raziskovanje NS zgodovine v komunalnih arhivih
- Göhres: Izgube pri cerkvenih arhivih: možnosti zagotavljanja s pomočjo izbranih primerov
- Bradler: Izguba arhiva württemberškega deželnega zbora - možnost zagotovitve nadomestnih virov
- Merchel: Postopanje z moteno dediščino povojnega časa na primeru saškega državnega arhiva v Dresdenu

V sekciji II je bilo področje obravnave mikrofilm. Teme so bile: Varnostno mikrofilmanje, Mikrofilmanje, ki so ga izvedli strokovnjaki genealoškega društva iz Utaha v ZDA ter Arhiviranje sodobnih nosilcev informacij, Arhiviranje slik na optičnih diskih, Varovanje tekstov na optičnih medijih.

Sekcija III se je ukvarjala s tehničnimi vprašanji v arhivih, referati so nosili naslednje naslove: Arhivska zgradba kot pogoj za varovanje dediščine, Naloge državnih arhivov pri projektiranju in financiranju arhivov znotraj mestnih področij v primeru novogradenj, Pogoji za delovanje znotraj upravnega in področja uporabnikov v nekem deželnem cerkvenem arhivu, Izkušnje z naravno klimatizacijo v skladiščih renskovestfalskega gospodarskega arhiva v Kölnu, Ureditev regionalne restavratorske delavnice v zgodovinski utrdbi. Adaptacija in sprememba namembnosti zgodovinske zgradbe za namene komunalnega arhiva.

Z restavratorsko-konservatorskimi vprašanji se je ukvarjala sekcija IV. Referati so bili: Razpad papirja kot grožnja za ohranitev dediščine, Masovne poškodbe na arhivskem gradivu, vrste in obseg, Razkisanje množičnega gradiva in knjig in arhivalij, Konserviranje lesnih papirjev s sodobnimi laminacijskimi postopki, Stroj za pregibanje papirja - temelj v konceptu postopka poškodb na fondih.

V sredo je bil sprejem, ki ga je za vse udeležence v mestnem gradu pripravil "Oberbürgermeister". Tu ima prostor muzej, mestna zbirka in arhivska razstava o tragičnih dogodkih usodnega leta 1945, ko so v noči od 13./14. februar 1945 zavezniška letala bombardirala mesto ter ga popolnoma razrušila; v mestu pa je bilo okoli 35.000 smrtnih žrtev. Obiskovalec si na poti do stolpa, od koder je prekrasen razgled na mesto ob Elbi, v posameznih etažah ogleda na panojih razstavljene dokumente in fotografije. Na televizijskem aparatu pa poteka film, spremljan s tekstom iz pisem, raznih zapisov, dnevnikov in pričevanj ljudi, ki so doživeli tragedijo. Celotni grad je še zmeraj veliko gradbišče, tako kot drugi deli starega mestnega jedra. Obnavljajo Zwinger, Semperopera je popolnoma obnovljena, največja restavratorska delavnica in izziv za konservatorje kamnite dediščine pa je prav gotovo obnova cerkve Naše ljube gospe. Tudi družabni večer

udeležencev v eni znamenitih starih restavracij v središču mesta je popolnoma uspel.

V četrtek, 6. oktobra, se je delo nadaljevalo po sekcijah, podana pa so bila poročila predsedujočih. Za vse udeležence so pripravili ogled Mestnega arhiva v Marienallee 3. Ta arhiv je novejša zgradba, namensko zgrajena za potrebe arhiva. V bogato ilustriranem vodniku, izdanem februarja 1994, najdemo vse potrebne informacije, ki zadovoljijo še tako zahtevnega uporabnika. V uvodu je opisan zgodovinski razvoj arhivske službe glavnega saškega mesta. Razdelitev fondov pred 2. sv. vojno:

I. Listine (sveta, cehov, privata, depoziti)
II. Arhiv spisov
   a. Zgodovinski arhiv - starejši arhiv sveta, vključno z meščanskimi knjigami, mestni sodni akti, cehovski arhivi, meščanski in obrtni arhivi, arhivi predmestij in šolski arhivi
   b. Novi upravni arhiv od leta 1853 dalje
III. Računski arhiv, razdeljen v 10 stvarnih skupin
IV. Makulatura

Obdobje po letu 1945 je težak čas reševanja arhivov po bombnem napadu, njihovo kompletiranje, hramba, razne lokacije, preseljevanja itd. Po ustanovitvi DDR so arhiv uredili po sovjetskem vzoru. V oktobrskih dneh leta 1989 doživi DDR politično in gospodarsko spremembo, kar prinese spremembo tudi za arhiv. Leta 1991 imajo zaposlenih 15 strokovnih delavcev. Gradivo arhiva obsega 4.125,4 tm spisov, 832 listin mestnega sveta, 3.373 cehovskih listin, 3.100 kart, načrtov, risb, 22 atlantov, 900 razglednic, 26.500 knjižnih enot ter 1280 rol filmov.

Po večerji in praktično zadnjem delovnem dnevu zasedanja je bila organizirana še vožnja s parnikom po Elbi navzgor do gradu Pillnitz. Grad in park je dal volilni knez Johann Georg IV. Saški zgraditi za svojo metreso Sybilo pl. Neitschütz. Po smrti obeh je grad prišel v roke Augusta Močnega. Ob bombardiranju Pillnitza v 2. vojni je ta krasni baročni kompleks ostal nepoškodovan. V letu 1946 so vanj prenesli ostanke slik iz Dresdenske galerije. Del je bil odprt za ogled, del je služil kot depo in je to še danes. Leta 1963 se je v grad preselil leta 1876 ustanovljen muzej za umetno obrt. V letu 1993 je celotni grajski kompleks prešel od mesta v last svobodne države Saške v upravo državnih gradov in parkov.

Ko smo se pripeljali do gradu, so se na gradu prižgale luči, na dvornih stopnicah, ki vodijo do samega nabrežja Elbe, so stali igralci, ki so imeli v rokah prižgane bakle. V noči so iz platoja zadoneli prvi takti krajšega koncerta baročne glasbe, ki so ga izvedli trobilci Glasbene akademije Dresdena. V izredno mrzlem večeru smo udeleženci dolgo vztrajali na krovu ladje, od koder smo poslušali ubrane zvoke. Naslednji dan so bile še tri strokovne ekskurzije v bližnjo okolico.

Zborovanje je dobro uspelo, referati so bili glede na generalno temo aktualni, za tuje udeležence je bilo poskrbljeno kar se da dobro, biti gost na takem zborovanju je vedno prijetna dolžnost.

Marija Hernja-Masten

Dnevi nemega filma v Pordenoneju, Pordenone 8.-14. 10. 1994

Od 8. do 14. oktobra 1994 sva z Ivanom Nemaničem ohiskala Dneve nemega filma v Pordenoneju v Italiji. Dnevi so bili to leto posvečeni "pozabljenemu smehu (forgotten laughter)" - neznanim in pozabljenim ameriškim komedijam, posnetih v dvajsetih letih. Te komedije so posnete na enem ali dveh kolutih. Na žalost so bili nekateri filmi le delno ohranjeni.

V pregledu so bili predstavljeni producenti: Mack Sennett z odličnim igralcem Billyjem Bevanom; Charles Bowers; Jack White s svojimi razpoznavnimi filmskimi prizori (debele ženske, sedeče na zadnjih sedežih avtomobila, ki s svojo težo dvignejo sprednji konec avtomobila, neizogibno policijsko preganjanje razbojnikov, reševanje iz nemogočih situacij, ponavadi visoko na stavbah itd.) in Lupino Lane. Slednji je bil angleški komik, ki je delal nekaj časa v Ameriki. V filmih, v katerih je nastopal, je bil dostikrat režiser, igralec in producent. Za večino njegovih filmov so domnevali, da so se izgubili. Ostali producenti so: Joe Rock; Christie Film Co.; Bull's Eye; Biograph; Universal; Klever Picture in tudi pri nas najbolj znan Hal Roach, rival Macka Sennetta. Med najbolj znanim producentskim delom Hala Roacha je produkcija filmov Oliverja Hardyja in Stana Laurela.

Zelo zanimiva je bila serija komedij o živalih, kjer so v glavnih vlogah nastopale živali.

Videli smo tudi serije komedij, ki so nastale na podlagi v tistem času zelo popularnih risank (Fontaine Fox), stripov - Buster Brown in njegov pes Tige, C.W. Kohlesa, Billyja DeBecka (Barney Google in Spark Plug) Georgesa McManusa (pri nas je znan njegov strip Tarana) in H.A. McGilla (The Hall Room Boys).

Zelo težko bi navajali naslove vseh komedij, ki sva jih videla. Na programu niso bile samo ameriške komedije, ampak tudi francoske (produkcija Pathé) iz začetka 20. stoletja. To so bile kratke komedije, dolge samo nekaj minut, toda narejene in posnete zelo profesionalno in dopadljivo. Smešile so človeške napake kot so neznanje, necivilizirano obnašanje, varanje, pretvarjanje itd.

Ameriške komedije so bile posnete v znani maniri slapsticka (komika, ki temelji na vizualni, telesni komiki - gegu, zelo hiter tempo in splošna zmešnjava), ki jo je uvedlo filmsko podjetje Keystone.

Drugi del programa so predstavljali indijski nemi filmi v obdobju od 1913-1933. Naslov predstavitve je bil Luči Azije - Indijski nemi film. Prikazano je bilo lepo število filmov, od katerih večina ni ohranjena v celoti. Od celotnega števila posnetih nemih filmov jih je v celoti ohranjeno le okrog deset. Filme hrani Nacionalni filmski arhiv Indije, ustanovljen v šestdesetih letih. Sedež ima v Pooni blizu Bombaya. Od prikazanih indijskih nemih filmov je požel največ odobravanja gledalcev film Shiraz, posnet leta 1928, ki govori o tem, na kakšen način je bil zgrajen Taj Mahal.

Videli smo tudi neme filme dveh ameriških režiserjev Monta Bella in Williama Wylerja. Prvi je bil eno najprijetnejših presenečenj programa. Njegova de-

la so premalo znana in cenjena pri širši publiki. V novejši strokovni literaturi in pri revalorizaciji ameriškega filma se njegovemu filmskemu delu namenja prostor, ki ga zasluži. Najnazornejši primer podcenjevanja je to, da v navadnih filmskih enciklopedijah sploh ni omenjen. S svojimi filmi, ki so mešanica komedije, mjuzikla in melodrame, izredno prefinjeno in z bogatim filmskim jezikom prikazuje takratno družbo. Socialno kritično obravnava odnos med pripadniki različnih slojev in neolepšano prikazuje življenje v revnih četrtih ameriških mest.

William Wyler je nekaj čisto drugega. Eden najbolj cenjenih ameriških režiserjev in to predvsem v zvočnem obdobju - režija z Oskarji ovenčanega Ben Hurja - se je pokazal kot režiser kratkometražnih vesternov (v dolžini od 50 do 60 minut) iz svojega zgodnjega obdobja, ko je delal za podjetje Universal.

Restavrirani in na novo najdeni filmi so bili prikazani v programu. Ogledali smo si restavrirani film Maxa Linderja iz leta 1909 (Les suprises de l'amour) in Giulia Antamara iz leta 1911 (Pinocchio). Oba sta bila restavrirana v nacionalni kinoteki v Rimu. Na novo najdena in prikazana sta bila dva filma Georgesa Méliès iz let 1901 in 1902.

Na programu so bila še druga presenečenja. Tako smo videli prvi film enega največjih režiserjev vseh časov Davida W. Griffitha iz leta 1908 z naslovom Doline dogodivščine, kjer se že kaže njegovo mojstrstvo pri montaži in delu s kamero. Med ostalimi smo videli prvi film Grete Garbo v ZDA iz leta 1926 pod naslovom Ibanez' torrent. Španski film El negro que tema el alma blanca iz leta 1926 je melodramatična zgodba z močnim rasističnim podtonom. Poljski film iz leta 1917 s Polo Negri, eno največjih zvezd v Evropi v dvajsetih letih. Omenil bi še film Lupu Picka Mr. Wu iz leta 1918, ki je ekspresionistično podana zgodba o maščevanju očeta nad hčerinim ljubimcem. Zelo plastično je prikazan tudi odnos med dvema rasama (belo in rumeno).

Tako bi zaključil pregled filmskega programa.

V času trajanja Dnevov je bila v avli kina Verdi na ogled razstava o začetkih komedije, ki ima svoje korenine že v komediji dell'arte in v izročilih evropskega in ameriškega varieteja.

Organizacija Dnevov je bila na visoki ravni. Udeležencev je bilo okoli 600 in so prišli iz vseh koncev sveta. Vse predstave so bile v kinu Verdi v središču Pordenoneja. Predstave so se začele ob 9. uri in so trajale do 12.30, se nadaljevale ob 14.30 in trajale do 18.30. Vsak večer so bile nočne predstave, ki so se začele ob 21. uri in trajale do 24.30. Vsi filmi so imeli glasbeno spremljavo na klavirju, razen prvega dne, ko je bil prikazan film Lonesome, za katerega je originalno partituro napisal in v živo izvajal Alloy Orchestra. Indijski filmi so imeli glasbeno spremljavo orkestra, ki je izvajal glasbo na originalnih inštrumentih. Doživetje je bilo zares enkratno.

Dnevi so s svojim bogatim programom pomenili enkratno doživetje. Seznanili smo se s slabo poznanimi ali zanemarjenimi filmi in njihovimi ustvarjalci. Kvaliteta le-teh dostikrat ni bila manjša od razvpitih filmov. Prevečkrat smo seznanjeni le z "glavno" filmsko produkcijo in pozabljamo, da obstaja tudi t.i. produkcija B, v kateri so ustvarjali ustvarjalci, ki so nato pristali v "glavni" produkciji.

Gledanje nemih filmov se razlikuje od gledanja zvočnih filmov. Gledalec je pri prvih bolj pozoren na igro igralcev, gibanje kamere in montažo kot pri zvočnem filmu, kjer ga dostikrat preplavi govor in glasba.

Zato so takšni Dnevi kot v Pordenoneju zelo pomembni za vse, ki se ukvarjajo s filmom, od raziskovalcev do arhivistov. Takšne predstavitve filmov nam še enkrat kažejo, da je nemi film enakovreden zvočnemu.

Še nekaj besed o programu Dnevov v letu 1995 ob stoletnici filma. Predvideni program obsega:

1. Fikcija/Nefikcija: Raziskovalni program
2. Henry King, leteči režiser (the Flying Director) - ameriški režiser z več kot 100 posnetimi filmi
3. Pionirja animacije: Max in Dave Fleisher - inovatorja in vodilna svetovna figurativna animatorja
4. Thomas Alva Edison: Iznajdba kamere
5. La Cinémathèque Française: raritetni filmi
6. Karikature in komični strip na filmu, 1895-1915
7. Kitajski in češki nemi film
8. Otto Messner: Maček Feliks
9. Zgodovina barvnega filma
10. John Randolph Bray - ameriški animator, producent in inovator na področju animacije
11. Epični vesterni dvajsetih let
12. Avtorji fantastike
13. Evropski pionirji
14. Blanche Sweet - zelo pomembna ameriška filmska igralka nemega obdobja od leta 1909-1915, igralka D.W. Griffitha
15. Projekt D.W. Griffith
16. Dežela Sovjetov: Dziga Vertov in njegovi sodobniki
17. Herbert Brenon - ameriški režiser z največ posnetimi filmi iz nemega obdobja (okoli 300 naslovov).

Vladimir Sunčič

Evidentiranje slovenskih študentov v arhivu Visoke tehniške šole v Pragi

Od 23. maja do 3. junija 1994 sva Brane Kozina in Branko Radulović evidentirala gradivo, pomembno za slovensko zgodovino v arhivu Češke visoke tehniške šole v Pragi (České vysoké učení technické v Praze). Tam sva evidentirala slovenske študente in študente s slovenskega ozemlja, ki so študirali na Visoki tehniški šoli.

Pri pregledu evidenc o vpisanih študentih na Visoki tehniški šoli in evidentiranju slovenskih študentov se je v nekaj primerih pojavila dilema, kateri so in kateri izmed evidentiranih študentov niso Slovenci. Če bi se pri tem odločila samo za študente z ozemlja današnje Slovenije, bi izpadlo kar nekaj "pravih" Slovencev iz seznama, predvsem tistih, ki so

prihajali z Goriške in Trsta. Po drugi strani pa je med tistimi, ki so prihajali iz Kranjske in slovenskega dela Štajerske kar nekaj takih, ki v nobenem primeru niso bili slovenske narodnosti, kar je razvidno iz njihove nacionalne pripadnosti. Zaradi tega sva se odločila za evidentiranje vseh, ne glede na narodno pripadnost, ki so prihajali z ozemlja Republike Slovenije in vseh tistih Slovencev iz današnjega zamejstva (Op. seznam evidentiranih študentov bo objavljen po koncu evidentiranja).

Nastanek in razvoj politehnike v Pragi

Začetek načrtnega izobraževanja tehničnega kadra na Češkem je tesno povezano z inženirjem Cristianom Josefom Willenbergom (1655-1730), prvim profesorjem inženirskih disciplin (predmetov) v Pragi. Leta 1706 je dobil naziv cesarski inženir, že naslednje leto pa je bil s cesarskim dekretom imenovan za profesorja.

Pomanjkanje finančnih sredstev ter nekatere druge okoliščine so bile vzrok, da je bila šele 9. 11. 1717 ustanovljena stanovska inženirska šola v Pragi (Stavovska inženyrska škola v Praze), Willenberg pa imenovan za prvega profesorja. Šola je bila prvo leto enoletna, že naslednje leto pa dvoletna. Študenti so se seznanili z naslednjimi predmeti: geodezijo, matematiko, geometrijo in trigonometrijo. Teoretična znanja so pozneje morali potrditi tudi v praksi, po končanem študiju pa so opravljali zaključni izpit.

Nekateri študenti so bili tudi slušatelji Karlove univerze.

Leta 1723 so začeli tudi s poučevanjem mehanike.

Po Willenbergovi upokojitvi je mesto profesorja prevzel Jan Ferdinand Sehor (1686-1767), ki je s svojimi izkušnjami, pridobljenimi v Rimu, predvsem na področju arhitekture in matematike v učni program vpeljal še naslednje predmete: statiko in hidrostatiko, hidravliko, nauk o mostovih, optiko, geografijo, tehnično risanje in civilno gradbeništvo (civilni inženirji).

Sehor je leta 1733 napisal za potrebe študija tudi matematični priročnik, trajanje študija se je v njegovem času razširilo na tri leta.

Sehorov naslednik František Antonin Linhart Herget (1741-1800) je bil imenovan za profesorja leta 1767. Herget je kot strokovnjak veliko prispeval k razvoju tehnike na gospodarskem področju, ki je bila do tedaj v razmerju do vojaške tehnike v zelo podrejenem položaju.

V prvem letniku so študenti poslušali predavanja iz matematike z aplikacijami, v drugem statiko, matematiko, hidrostatiko ter hidravliko in v tretjem civilno in vojaško gradbeništvo.

Kratek čas (leta 1787) je bila šola priključena praški univerzi, in sicer filozofski fakulteti, vendar je kmalu spet dobila svojo avtonomijo.

Šele z cesarskim dekretom z dne 14. 3. 1803 je bila ustanovljena samostojna šola - politehnika. Pouk na šoli se je začel leta 1806, katedro pa je prevzel profesor Gestner. V šolskem letu 1806/1807 je politehniko obiskovalo skupaj 106 študentov, že čez deset let pa se je število študentov potrojilo.

Praška politehnika je tako postala samostojna politehniška šola (do tedaj le samostojna katedra) v okviru praške univerze z imenovanimi profesorji, ki so poučevali posamezne predmete in specializacije.

Leta 1815 je politehnika postala samostojna visoka šola, z naslednjimi predmeti (do tedaj je bila v sestavu univerze): elementarna matematika, geometrija, tehnično risanje, mehanika, hidravlika, kemija, strojegradnja, gospodarska ekonomija in mineralogija.

V začetku 60. let prejšnjega stoletja se je na Češkem začel uvajati sistem študija na realkah (višjih - triletnih in nižjih - dvoletnih), ki so dale dobre osnove, predvsem pri študiju matematike tudi za bodoče študente politehnike.

Velik korak naprej v zgodovini razvoja češke politehnike pomeni sprejetje **Organizacijskega statuta šole** leta 1863. Omenjeni statut je rezultat političnih sprememb takratnega časa (konec absolutizma) ter dela treh tedaj vodilnih predavateljev na politehniki (Jelinek, Skuhersky in Korsika). Statut je bil pripravljen po vzoru tedaj najmodernejših visokih tehniških šol v Evropi (Karlsruhe, Hannover...).

Organizacijski statut je bil pravzaprav "magna carta" tedanje politehnike, ki je med drugim določal 24 profesorskih mest, od tega 12 češkim profesorjem.

Politehnika se je preoblikovala v dvojezični inštitut, kjer sta bila enakopravno priznana češki in nemški jezik.

Politehniko so sestavljale štiri študijske smeri, in sicer:
- cestni in mostovni oddelek
- gradbeni oddelek
- strojni oddelek in
- kemijsko-tehnološki oddelek

Dotedanji naziv direktorja se je preimenoval v naziv rektorja, ki je bil imenovan za eno šolsko leto in tudi nasploh je dobila politehnika vse ostale značilnosti višjih šol z uglednimi predavatelji, ki so bili v tem času v precejšnji meri predvsem Čehi, kar je privedlo do večjih ali manjših konfliktov, ki so se kazali tudi v demonstracijah za uporabo češkega jezika, ne samo na politehniki, pač pa tudi v okviru celotne praške univerze.

Posledica nesoglasij je bila (14. 5. 1869) ločitev do tedaj enotne politehnike v Pragi na dve samostojni šoli, in sicer češko in nemško. Glavni problemi, ki so se pokazali po razdelitvi, so bili na češki strani v glavnem zvezani z finančnimi težavami (plače profesorjev, literatura, učbeniki...), kajti deželni zbor, ki je o tem odločal, je bil še vedno v rokah Nemcev, precejšnje težave pa so se vsaj v začetnih letih pokazale tudi v pomanjkanju lastne strokovne terminologije, zato se je še nekaj časa uporabljala nemška. Prav razdelitev Visoke tehniške šole je pomenila začetno fazo razdelitve praške (Karlove) univerze leta 1882.

Profesorski zbor je pod vodstvom rektorja Haussmanna v šolskem letu 1869/1870 štel dvanajst rednih in dva izredna profesorja ter 27 asistentov in je skrbel za izobraževanje 556 študentov, kolikor jih je bilo v

tem letu vpisanih na češki politehniki (leto poprej še v skupni češko-nemški skupaj 749).

V letu 1869 je na predlog profesorja deskriptivne geometrije Tilšerja prišlo do manjših dopolnil oz. sprememb v statutu, večje spremembe, ki so se nanašale na konkretne pogoje za sprejem na politehniko pa so izvedli leta 1875. Tedaj je bilo med drugim tudi določeno, da je najnižja starostna meja za vpis na politehniko 18 let.

Profesorski zbor je poskušal tudi izenačiti absolvente politehnike z drugimi absolventi takratne univerze, vendar je politehniki šele v začetku 20. stoletja uspelo, da je študent po zaključnem izpitu dobil naziv doktor tehniških znanosti, šele leta 1917 pa je bil uveden naziv inženir.

Predmetnik se je do leta 1918 pogosto spreminjal, kar je bilo med drugim posledica tehnološkega razvoja, ki je bil v zadnjih desetletjih 19. stol. in v letih do propada monarhije ogromen. Uvedeni so bili novi študijski predmeti ali vsaj posebni kursi, ki so posredovali študentom najnovejša spoznanja in izume (klimatologija, meteorologija, montanistika, gospodarsko pravo...).

V 80. letih se je število študentov politehnike skoraj prepolovilo. Tako je bilo leta 1882 še 628, leta 1887 pa le še 318 vpisanih študentov, kar je bilo gotovo posledica gospodarske krize. Vendar se je že leta 1895 število študentov zopet povzpelo na 725 in potem vse do leta 1914 postopno naraščalo. (v šol. letu 1913/1914 skupaj 2898). Vzrok temu so bile dodatne potrebe razvijajoče se industrije ter s tem v zvezi povečanje števila štipendij, ki so študentom omogočale vsaj zadovoljiv socialni status. Zelo se je povečalo predvsem število študentov s Slovaške in Moravske ter drugih slovanskih pokrajin v okviru habsburške monarhije pa tudi iz balkanskih držav. Veliko je bilo študentov iz Bolgarije, Makedonije, Poljske, Dalmacije, Hrvatske, Srbije pa tudi iz dežel današnje Slovenije.

V 90. letih se je že izoblikovala in utrdila češka terminologija na tem področju.

Povečalo se je tudi število rednih profesorjev (skupaj 19) in docentov (skupaj 15) na politehniki, ki so konec 80. in v začetku 90. let skupaj predavali okoli 90 predmetov in specializacij.

Glavni predmeti so bili: matematika, geologija, mineralogija, kemija, fizika, mehanska tehnologija, strojegradnja, arhitektura in ornamentika, geodezija, pedegogika, deskriptivna geometrija, paleontologija, agronomija, gospodarska ekonomija, zoologija, češki in tuji jeziki (angleški, madžarski...).

Leta 1899 je bila v Brnu ustanovljena druga češka politehnika, vendar se kljub temu število študentov politehnike v Pragi ni zmanjšalo, nasprotno, število študentov politehnike se je v tem letu povečalo na 1179.

Velike spremembe in prilagoditev razmeram je zahtevala prva svetovna vojna, ker je bilo veliko študentov vpoklicanih v vojsko. Od vpisanih 1898 v letu 1914 jih je politehniko v letu 1916 obiskovalo le še 883. Prav v tem času je tudi prišlo do velike generacijske zamenjave profesorjev, saj je profesorsko službo nastopilo precej novih oseb, s katerimi je povezana češka politehnika. V šolskem letu 1917/1918 se je število študentov na politehniki spet približalo predvojnemu stanju. Nekateri, ki so prekinili študij zaradi vojne, so poleg rednega študijskega programa obiskovali tudi posamezne dopolnilne tečaje, ki so omogočali hitrejši zaključek šolanja.

Z razglasitvijo samostojne Češkoslovaške republike leta 1918 je prišlo tudi do reforme študija tehnike, ki je takrat imela za zagon lastne industrije prav po zaslugi politehnike dovolj lastnega strokovnega kadra (tehnične inteligence).

Poslovanje z evidencami in vrste evidenc na visoki tehniški šoli v Pragi

Na visoki tehniški šoli v Pragi, ki je bila ustanovljena v začetku 18. stoletja (1718) kot inženirska šola, sva pregledovala kataloge (Hauptkatalog) vpisanih študentov od leta 1831 do šolskega leta 1904/1905. Pregledala sva 123 knjig evidenc. Jezik in pisava sta do razdelitve visoke šole na češko in nemško v šolskem letu 1868/69 le nemška. Od razdelitve naprej sva pregledovala le kataloge češke visoke tehniške šole, tako da za naslednja leta ostane poleg dokončanja evidentiranja na češki visoki šoli še pregled evidenc nemške Visoke tehniške šole, ki je vzporedno obstajala vse do leta 1945. Poleg tega bi bilo koristno pregledati še vpisne evidence Visoke tehniške šole v Brnu na Moravskem. Tudi na tej šoli je bilo po pripovedovanju gostiteljev precej študentov iz Slovenije.

Prva ohranjena evidenca s slušatelji Visoke tehniške šole (ČVUT) je vpisnik za šolsko leto 1831 z naslovom Katalog (Landwirtschaft). Študenti so vpisani po abecednem vrstnem redu. Prostor za vpis posameznega študenta obsega naslednje rubrike: ime in priimek učenca; starost; rojstni kraj, okrožje in dežela; ime, stan in kraj bivanja očeta; predizobrazba; prehodne določbe; navade; versko prepričanje (v okviru te rubrike sta še podrubriki napredek in pridnost); napredek (učni uspeh); in rubrika pridnost; opombe. Rubrike se raztezajo na dveh straneh kataloga. Jezik je bil nemški vse do šolskega leta 1868/69, ko je prišlo do razdelitve.

Drugi pregledani katalog za isto šolsko leto je imel že razčlenjeno notranjo strukturo in je bil razdeljen na tri samostojne enote glede na študijsko smer. Prvi del z naslovom Katalog über die Hörer der Aritmethik und Algebra und praktische Geometrie und Trigonometrie nach dem ersten und zweiten Semester des Schuljahres 1831 je zaobsegel slušatelje teh predmetov, v drugem delu so se nahajali študenti mehanike in hidravlike, v tretjem pa študenti specialne tehnične kemije.

Na začetku vsakega dela kataloga so zbrani skupni podatki o nacionalni oz. deželni pripadnosti slušateljev. V veliki večini so bili študenti po narodni pripadnosti predvsem Čehi in Moravci.

V naslednjih letih je katalog obdržal svojo obliko s tem, da so se pojavljale nove študijske smeri kot Wasserbaukunst (vodne gradnje), Verwaltungskunde

der Landguter (uprava deželne imovine), Bankunstschule (umetne gradnje), Allgemeine Chemie (splošna kemija), Maschinenlehre in Jahrgange (strojništvo), Mineralogie (mineralogija).

Do delne spremembe naslova kataloga pride v študijskem letu 1851/52, ko se naslov glasi Katalog der Studierenden am ständischen polytechnischen Institute zu Prag im Schuljahre 1851/52. Vse vpisne rubrike pa ostanejo nespremenjene, s tem da se pojavljajo vedno novi predmeti kot mehanika, zoologija in botanika, višja matematika in med ostalimi tudi češčina kot poseben predmet.

V šolskem letu 1852/53 se je poleg rubrike deželna pripadnost nadalje uvedla rubrika nacionalna pripadnost. V istem šolskem letu se uvede še ena nova rubrika z nazivom Studienfächer.

Z razvojem šole se vse bolj širi tudi predmetnik, tako da je v študijskem letu 1853/54 že 15 predmetov, v šolskem letu 1855/56 pa že 19 predmetov. To dejstvo nam pove, da je šola pridobila ugled, prihajali so številni novi in novi slušatelji.

Potrebno je poudariti, da sta od leta 1831 dalje v uporabi dve vrsti vpisnikov, ki se delita na glavni katalog (Hauptkatalog) in pomožni katalog, v katerem so bili zbrani podatki o plačani šolnini po semestrih.

Velika sprememba pa se je zgodila v študijskem letu 1868/69, ko so začeli voditi dvojezične vpisnike v češkem in nemškem jeziku. Novost pomeni tudi uvedba zaporedne številke pred imenom in priimkom študenta, istočasno pa je uvedena nova rubrika Odbor vyučovací oz. Fachabteilung (strokovni oddelek). Še v istem študijskem letu pa je prišlo tudi do dokončne ločitve Visoke tehniške šole v Pragi na dve samostojni politehniki; češko in nemško, ki sta vzporedno delovali vse do l. 1945. Od ločitve dalje sva pregledovala le vpisnike češke politehnike z naslovom Katalogy jednotlivych prednašek a cvičení 1868/9, Katalog posluchaču prvního ročníku. Na češki politehniki so se tako lahko slušatelji odločili za naslednje študijske smeri: matematika, fizika, mineralogija, geologija in paleontologija, geodezija in tehnična mehanika.

Med leti 1869 in 1871 so bili katalogi vpisanih študentov ukinjeni, uvedene so bile vpisne pole za vsakega posameznega študenta, ki so bile naknadno zvezane v abecednem vrstnem redu. Tako so za to obdobje ohranjene štiri knjige vpisnih pol študentov, prva knjiga od črke A - G, druga od črke H - L, tretja od črke M - R in četrta od črke S - Ž. Vpisne rubrike so ostale nespremenjene, vendar napisane v češkem jeziku. Na notranjih straneh pole se je nahajal predmetnik s predmeti, katerih predavanja je poslušal posamezni študent. Na zadnji strani so zapisovali opombe o končanju oz. prenehanju študija.

Od leta 1871 dalje je bil v uporabi spet stari način vodenja evidence o študentih z naslovom Seznam posluchačů na českém polytechnickém ústavu zemském v stud. r.: 1871-72 zapisanych, ki ga lahko imenujemo tudi glavni katalog. Poleg tega se je prav tako ohranil tudi pomožni katalog s podatki o finančnih obveznostih študentov. V tem letu se je pred ime in priimek študenta uvedla tudi zaporedna številka. Oblika vpisnega kataloga se do konca stoletja ni več spreminjala, spremljamo pa lahko količinski porast študentov in vpisanih predmetov.

Brane Kozina, Branko Radulović

Delovni obisk v Kanadi, 20. 11. - 12. 12. 1993, ter od 15. 11. - 3. 12. 1994

Poročilo o delovnem obisku v Kanadi, 20. november do 12. december 1993

V Kanadi sem se mudila pri slovenskih izseljenskih društvih v okolici Toronta, Hamiltona in St. Catharinesa v provinci Ontario.

Namen obiska:

1. Pri najstarejši bratski zvezi slovenskih izseljencev, ki je v preteklem letu slavila svojo 60. obletnico delovanja, sem ob zbiranju in pregledovanju arhivskega gradiva za društveno monografijo njenega Odseka, št. 13 - PLANICA, ki je izšla v letu 1993, našla v razsutem stanju, v dveh kovčkih približno 3 tm arhivskega gradiva Zveze BLED oz. njene korespondence z društvi. Gradivo je bilo pomešano do te mere, da sem posamezne liste morala najprej identificirati. To gradivo, ki sem ga sedaj uredila, bi bilo v prihodnosti potrebno še popisati. Popisala pa sem ostali del arhivskega fonda - zapisnike.
   a) Zapisniki Slovensko-kanadskega podpornega društva 1933-1940 (t.j. do preimenovanja v Zvezo BLED), ki obsega 96 zapisnikov. Popis obsega 5 tipkanih strani. Kopije zapisnikov - 189 listov sem že oddala Arhivu Republike Slovenije.
   b) Zbrala sem zapisnike vseh 14 konvencij ZVEZE BLED. Gradivo obsega 220 listov, popis pa 2 tipkani strani. Tudi to gradivo bom takoj po objavi oddala v Arhiv Republike Slovenije.
   c) Prinesla sem tudi nekaj originalne dokumentacije Zveze Bled (pravila društva, članske izkaznice, certifikate za člane in mladince v društvu, ...). Tudi to gradivo bom oddala v Arhiv Republike Slovenije.
2. V Wellandu je v preteklih štirih letih nastala nova "seniorska" amaterska instrumentalna skupina, ki si kljub temu, da igrajo izključno slovensko narodno glasbo, hitro utira pot navzgor med nacionalnimi ansambli. Iz njihove dokumentacije sem odbrala nekaj arhivskega gradiva za objavo prispevka o delovanju tega ROSE CITY SENIOR CENTRE POLKA BAND v Wellandu, v provinci Ontario.
3. Pogovarjala sem se tudi s prejšnjimi člani slovenskih kulturnih društev v Vancouvru, B.C., ter njegovi okolici, kjer delujejo slovenska društva že preko 30 let ter s poznavalci delovanja društev v Winnipegu, kjer je tudi bogat Multikulturalni arhivski center.

Mislim, da moram poudariti, da naj raziskovalci, ki nam izseljenci zaupajo svoje arhivsko gradivo, z njim ravnajmo pošteno in ga s seboj odnašajmo le z dovoljenjem ustvarjalcev. Arhivsko gradivo, ki ga v kopijah, fotokopijah ali v originalih prinašamo v Slovenijo, pa smo dolžni oddati edinemu z zakonom pooblaščenemu hranitelju - Arhivu Republike Slovenije.

4. Za Arhiv Republike Slovenije sem pripravila tudi kratek historiat ZVEZE BLED, zaradi lažjega pregleda nad arhivskim gradivom, ki ga sukcesivno predajam (4 tipkane strani).

Zahvaljujem se Ministrstvu za znanost Republike Slovenije in Pokrajinskemu arhivu v Kopru, ki sta mi omogočila realizacijo tega obiska.

Poročilo o študijskem bivanju v Kanadi, 15. november do 30. december 1994

S tokratnim študijskim obiskom sem zasledovala tri cilje:

1. a) Nadaljevati zbiranje, urejanje, popisovanje in fotokopiranje arhivskega gradiva V.P.Z. BLED, Beamsville Ont. za prenos v Arhiv Republike Slovenije. Pridobila sem vse zapisnike Glavnega odbora VPZ BLED za obdobje 1940-1994. Gradivo bom po obdelavi oddala ARS.
   b) Nadaljevanje urejanja, popisovanja in fotokopiranja arhivskega gradiva društva SND LIPA PARK, St. Catharines, Ont. Pridobila sem vse zapisnike sej odbora društva za obdobje julij 1991 - december 1994.
2. Evidentiranje virov za slovensko izseljenstvo v kanadskih arhivskih ustanovah:
   a) Multicultural History Society of Ontario Toronto. V Centru je gradivo le fragmentalno ohranjeno. Je še neobdelano kot personalna zbirka in je urejeno.
   b) Archives of Ontario, Toronto. Fond v arhivu je skromno obdelan del gradiva, ki so ga povzeli od Multicultural History Society of Ontario. Zadnje leto predaje gradiva je 1972.
   c) Z Multicultural Archives Program, Manuscript Division kanadskega državnega arhiva v Ottawi sem dogovorjena za prevzem arhivskega gradiva slovenskih društev vsekanadskega pomena v prihodnjem letu, ko bomo vsega zbrali in prefotokopirali tudi za ARS.
   č) Z Arehive Advisor Programme sem dogovorjena za vodenje skupnega seminarja za "zbiralce" arhivskega gradiva pri slovenskih izseljenskih društvih. Slušateljem iz slovenskih društev bi hkrati predstavili arhivske standarde po obeh zakonodajah. Seminar bo izveden poleti 1995. Ob organizaciji seminarja sem bila v stiku z vsemi krovnimi organizacijami društev slovenskih izseljencev v Kanadi za območje niagarskega polotoka.
3. Tudi ob študijskem obisku sem se udeležila številnih sej odborov društev slovenskih izseljencev, dveh občnih zborov in skupnega sestanka krovnih organizacij za niagarsko območje.

Slovenski izseljenci so me tudi opozorili, da nekateri naši raziskovalci hodijo po privatnih domovih zbirat arhivsko gradivo, organizacij in društev, za katere je bilo gradivo že fotokopirano in izročeno Arhivu Republike Slovenije.

Morda ne bi bila odveč sugestija, da priporočam vsem raziskovalcem slovenskega izseljenstva za kanadsko območje, naj se najprej zglasijo v uradnih slovenskih institucijah, ki hranijo arhivsko gradivo. Zlasti pa bi bilo tako priporočilo dobrodošlo financerjem študijskih potovanj v tujino.

Ob zaključku še iskrena hvala Ministrstvu za znanost in tehnologijo, Ministrstvu za kulturo in Pokrajinskemu arhivu v Kopru, ki so mi omogočili ponoven študijski obisk v Kanadi.

Milica Trebše-Štolfa

Poročilo o ogledu osrednjih španskih arhivov na strokovni ekskurziji po Španiji

Ni slučaj, da smo se slovenski arhivisti napotili v Španijo. Država je bila stoletja vidna ustvarjalka svetovne zgodovine, več kot petsto arhivov osvetljuje njeno preteklost, med njimi so takšni, ki se uvrščajo med nabogatejše na svetu.

V enajstih dneh, ko smo prevozili več kot 7000 km vzdolž in prek Iberskega polotoka, občudovali znamenitosti Španije, nekaj malega tudi Francije, smo si pobliže ogledali štiri arhive; dva med njimi, kronski arhiv v Simancasu in kolonialni arhiv v Sevilli, gotovo sodita med najpomembnejše na svetu. V ustanovah so nas prijazno sprejeli, nas popeljali v sprejemno dvorano, s pomočjo videokasete predstavili zgodovino institucije, nam pokazali nekaj originalnega gradiva ali nam predstavili tisti čas razstavljene dokumente. Razen v Simancasu smo videli njihove delovne prostore, čitalnico in skladišča. Rade volje so odgovarjali na zastavljena vprašanja, ki nam jih je naša prevajalka simultano prevedla. V zahvalo za naše publikacije so nam podarili nekaj svojih. Pričujoče poročilo je nastalo na osnovi sprotnih beležk, ki so dopolnjene z obstoječo literaturo.[1]

Prve dni našega bivanja v Španiji smo si ogledali **Osrednji državni arhiv v Madridu /Archivo Histórico Nacional/.** Ustanovili so ga l. 1866, da so shranili gradivo sekulariziranih samostanov in gradivo centralnih uradov, ki v Simancasu ni imelo več pro-

[1] Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana, 1976, str. 108-111;
Computerization project for the Archivo general de Indias, Madrid, 1990;
Guia del archivo de la real chancilleria de Granada, Madrid, 1984;
Internacional Directory of Archives, 1992.

stora. Arhiv hrani preko 3000 cerkvenih fondov iz vse Španije. Posebno celoto tvorijo arhivi jezuitskih kolegijev, ki so po izgonu jezuitov l. 1767 pripadli državi, arhivi španskih viteških redov, univerzitetni arhivi, zbirka državnih zadolžnic od konca 15. st. dalje. Zelo pomemben je privatni arhiv družine Osuno, ki vsebuje sedem obsežnih graščinskih arhivov. V celoti hrani ustanova 35.000 tm gradiva za obdobje od 10. do 20. st. Med 12 dokumenti, ki so nam jih pokazali, je bila zlasti privlačna indijanska Biblija, Sveto pismo v indijanski pisavi, ki jo je Karlu V. poslal njegov brat, misijonar v Ameriki, ko mu je razlagal uspehe pokristjanjevanja. Zanimiva so bila tudi potrdila o odkupu Cervantesa iz arabskega ujetništva. Hranil jih je samostan, ki je Arabcem posredoval zahtevano vsoto.

Arhivska stavba je bila postavljena v času generala Franca v petdesetih letih in je za zdajšnje potrebe mnogo premajhna, še zlasti nefunkcionalna so skladišča. Zato že leta ne prevzemajo arhivskega gradiva in ga puščajo kar v prehodnih skladiščih.

Zaposlenih je okoli sto delavcev, petnajst z visoko izobrazbo, ti izpopolnjujejo znanje v šoli, sorodni francoski École des Chartes.

Centralni arhiv v gradu Simancas/Archivo General de Simancas/, 10 km oddaljen od Valladolida, nekdanje španske prestolnice, sodi med najpomembnejše evropske arhive.

Ustanovil ga je leta 1545 Karel V., ko je ukazal, naj prepeljejo tja vse spisovno gradivo iz gradu Mota v Medini del Campo in pisarn v Valladolidu. Filip II. je leta 1547 grad uredil v arhiv in ga določil za centralni arhiv monarhije.

Hiša je nedokončano delo znanega mojstra Juana de Herrere, ki se je potem raje lotil znamenitega samostana El Escorial.

Zgradba ima 7 nadstropij, stolp, kjer je bil prvotni arhiv, kapelo, ki jo še danes krasijo zaboji iz 16. st., v katerih so prinašali gradivo, čitalnico iz časa Filipa IV., ki je bila obnovljena. Tudi samo poslopje so v tem stoletju obnovili.

Uredili so vodovod, električno napeljavo, centralno ogrevanje, ločili so delovne prostore uradnikov in uporabnikov, eno krilo gradu so spremenili v sodobno skladišče.

Prvi arhivar Diego de Ayala, ki je bil imenovan leta 1561, je živel v gradu, sledili so mu arhivarji-registratorji še iz družine Gallo. Gradivo so urejali po registraturnem načelu in ohranjali prvotno urejenost. Leta 1810, ko se je kraljevi dvor preselil v Madrid, se je rast arhiva končala, iz administrativnega arhiva je nastal "mrtev" zgodovinski arhiv in je bil po letu 1844, ko je postal arhivar Belgijec Prosper Gachard, raziskovalcem odprt.

Leta 1785 so predali gradivo, ki je zadevalo prekomorske dežele, novonastalemu Kolonialnemu gradivu v Sevilli.

Znatne količine arhivskega gradiva so bile za časa francoske okupacije odtujene in vrnjene šele v Francovem obdobju.

Preko 70 milijonov dokumentov /13.000 tm/ je nenadomestljiv vir za raziskovalce 16., 17., 18. stoletja.

Danes je zaposlenih 38 arhivskih delavcev, arhivisti v tem arhivu veljajo za najkvalitetnejše v deželi.

Kolonialni arhiv v Sevilli/ Archivo General de Indias/ velja za enega najbogatejših na svetu za preučevanje španskih kolonij.

Tu je skoncentrirano gradivo za severno in južno Ameriko, Filipine, Marijanske otoke, Ognjeno zemljo, tu so hranjeni tudi dokumenti o potovanju Rusov na Aljasko. Ustanovljen je bil l. 1785 z ukazom kralja Karla III. z namenom, da se združijo vsi dokumenti o Ameriki, do tedaj hranjeni v Cadizu, Sevilli in Simancasu. V tem času so namreč Francozi kritizirali špansko politiko v Ameriki, ti pa so hoteli te očitke ovreči.

Casa Lonja, palača, kjer je arhiv, je bila zgrajena konec 16. st. za trgovske potrebe po načrtih znanega mojstra Juana de Hererre. Trgovska hiša se je v 18. st. preselila v Cadiz, v palačo so se naselile družine administratorjev, se l. 1770 izselile in prepustile prostor nastajajočemu arhivu.

Celo veliki slikar Murillo naj bi imel tu svoj atelje.

Kasneje je bila palača nekajkrat obnovljena, danes je povsem prirejena potrebam sodobnega arhiva, razen historične sobe, kjer so še originalne lesene police. Arhiv ima lastno restavratorsko delavnico, razstavne prostore, kjer so občasne razstave, čitalnico s 70 sedeži, skladišča s preko 9.000 tm gradiva od 15. do 19. st. Na leto obišče arhiv 15 tisoč raziskovalcev.

Dokumenti odražajo delovanje različnih uradov, ki so nastali zaradi španske navzočnosti v Latinski Ameriki.

Consejo de Indias /svet za Indijo/ in Casa de la Contratacion /pogodbena hiša/ sta bili centralni inštituciji, potem pa so bila še razna upravna telesa na nižji regionalni in lokalni ravni, kot npr. Virreinatos, Audiencias, gobernadores, capitanes generales, corregimientos.

Arhiv je glede na izvor dokumentov razdeljen na petnajst sekcij. Peta sekcija, imenovana Gobierno /vlada/, se deli še na petnajst podsekcij. Karte, zemljevidi in risbe /skupaj 7000 kosov/ so izvzete in predstavljajo sekcijo zase.

V okviru velikih praznovanj ob odkritju Amerike l. 1986 je pod okriljem španskega ministrstva za kulturo, IBM v Španiji in fondacije Ramón Araces potekala velika informatizacija arhiva.

Danes je organizirana kontrola uporabnikov, računalniško je vodena vsa njihova statistika od l. 1988, 10 milijonov strani je shranjenih na 10.000 optičnih diskih. Trideset odstotkov vseh uporabnikov uporablja skenirane dokumente, ki jih lahko reproducirajo, 16-krat povečajo, sence ali madeže na njih odstranijo in bistveno zboljšajo njihovo berljivost.

V arhivu je zaposlenih 50 ljudi, 11 z visoko izobrazbo.

Kot zadnjega smo si ogledali **Arhiv kraljeve pisarne v Granadi/ Archivo de la Real Chancilleria de Granada/.**

Za ustanovno letnico pisarne v Granadi velja leto 1505, ko je bila ta prenešena iz Ciudad Reala, da bi samo mesto po vključitvi v špansko kraljestvo s tem pridobilo veljavo. V njeno pristojnost je spadala An-

dalužija, Mursijsko kraljestvo, Manča, Ekstramadura in Kanarski otoki. Kraljeva pisarna je bila vrhovno sodišče za to območje, sprejemala je pritožbe nižjih sodišč. Nerešene zadeve je odstopila Vrhovnemu kastiljskemu svetu. Urejala je plemiške zadeve, zapuščinske zadeve, trgovski kriminal, cerkvene spore v posvetnih zadevah.

Odločala je o imenovanju poslancev, županov, izdajala je dovoljenja o tiskanju knjig. Zaradi širokih pooblastil je prišla celo v spor s sodiščem v Alhambri, zato je Karel V. leta 1543 njene pristojnosti jasno opredelil.

Kraljeva pisarna je imela 6 oddelkov /soban/: za kriminalne zadeve, za plemiške in zapuščinske zadeve in štiri za civilne tožbe. Uradniki Kraljeve pisarne so spadali v sam vrh družbene lestvice Granade in so to jasno pokazali, npr. s posebnimi sedeži v katedrali, v znameniti procesiji na čast praznovanja sv. Rešnjega telesa so stopali takoj za visokimi cerkvenimi dostojanstveniki itd. Nova bourbonska dinastija je s splošnimi reorganizacijami močno okmila pristojnosti kraljeve pisarne in jo v začetku l. 1834 razformirala.

Osem arhivistov danes ureja to dokaj neurejeno gradivo. Težave so v tem, da ni prvotnih popisov-inventarjev šestnajstih notarjev, ki so to gradivo nekdaj urejali.

Sorazmerno urejene so plemiške zadeve, civilne zadeve le 50%. Blizu 9.000 tm arhivskega gradiva za obdobje od 16. do 20. st. zlasti osvetli lokalno zgodovino tega dela Španije, njene politične dogodke pa tudi socialno in ekonomsko razvitost.

Stavba, v kateri se nahaja arhiv, je privatna hiša iz prve pol. 16. stoletja; pred dobrimi tridesetimi leti je bila obnovljena, leta 1966 pa dodeljena arhivu. Arhiv ima poleg čitalnice in priročne knjižnice tudi lastno restavratorsko delavnico.

Mojca Grabnar

27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana, 29.-30. 9. 1994

Zborovanje zgodovinarjev je potekalo 29. in 30. septembra v Cankarjevem domu in se 1. oktobra sklenilo s strokovno ekskurzijo v Kočevsko Reko. Od dosedanjih se je razlikovalo predvsem po tem, da so vsi udeleženci že na začetku dobili v roke zbornik z vsemi referati, kar jim je olajševalo razpravo, in da so bili referenti zvečine mladi doktorji zgodovinskih ved, ki so predstavili izsledke svojih disertacij. Tematika je bila široko usmerjena, saj je segala od antike do danes in se dotikala vsega slovenskega področja, to pa je spodbudilo množično udeležbo (635 prijavljenih), zlasti še med srednješolskimi učitelji zgodovine.

Zborovanje je odprla predsednica Zveze zgodovinskih društev Slovenije Jera Vodušek-Starič, nato je udeležence pozdravil ljubljanski župan g. Jože Strgar, ki je prevzel pokroviteljstvo nad tem srečanjem zgodovinarjev kot eno izmed prireditev ob 850-letnici prve omembe mesta Ljubljane. Sledili so referati in razprave o njih.

Polona Bitenc in Timotej Knific sta v referatu *Ljubljanica, tok reke, naplavina zgodovine* prikazala Ljubljanico kot pomemben arheološki vir za obdobje od predrimskega časa pa do poznega srednjega veka. Dušan Kos se je ukvarjal z življenjem v prvih stoletjih srednjeveške Ljubljane in njenih prebivalcev. Janez Marolt je obravnaval slovensko ozemlje v 3. st. n. š., tj. v času državljanskih vojn, vdorov barbarskih ljudstev in kužnih epidemij, kar je bilo vzrok za nazadovanje v tem stoletju. V *Spremembah v strukturi plemstva v kontinentalnih deželah Slovenije v 13. in 14. stoletju* je Dušan Kos obdelal tri stopnje teh sprememb: plemstvo med deželo, gospodom in tradicijo; podeželsko plemstvo v objemu mest in meščanstvo na poti v plemstvo. Peter Štih je v referatu *Vloga ministerialov in militov pri nastanku dežel* ob primeru goriških grofov prikazal pomen, ki ga je imela ta skupina nesvobodnega plemstva pri doseganju deželnoknežje oblasti posameznega zemljiškega gospoda in ki se je najmočneje kazal z njegovo vlogo v vojski. Maja Žvanut je v prispevku *Plemstvo: človeške dimenzije "socialnega paradiža"* spregovorila o vprašanju, ki ga je naše zgodovinopisje, zlasti še povojno, zanemarjalo, saj je bila tudi družba brezbrižna in celo sovražna do kulturne dediščine, ki jo je zapustilo plemstvo. Z načenjanjem tega poglavja je poskusila podobo naše preteklosti bolj uravnovesiti. Marko Štuhec je v referatu *Slava na polici, cesar na steni in podgane v damastnih prtih* obdelal plemiške inventarje iz 17. stoletja in tako prikazal plemiško bralno in stanovanjsko kulturo.

Drugi dan srečanja je odprl Janez Cvirn. V referatu *Slovensko-nemški odnosi na Spodnjem Štajerskem 1848-1918* je spregovoril o meščanstvu na Slovenskem in poteku narodnostne diferenciacije. Marjan Drnovšek se je ustavil ob množičnem izseljevanju Slovencev, ki je nedvomno oslabilo narodovo številčnost, in prikazal tokove tega izseljevanja in njegove odmeve v javnosti. Irena Gantar-Godina je v prispevku *Slovanska vzajemnost in Slovenci* obrazložila ideje slovanske vzajemnosti in solidarnosti, ki so imele v časih monarhije veliko privržencev tudi med Slovenci. Jure Perovšek je v referatu *Slovenski liberalci in Jugoslavija* razčlenil narodnostno politiko liberalnega tabora v letih 1918-1929, medtem ko je Ervina Dolenca pritegnila *Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929.*

V odmoru med dopoldanskimi in popoldanskimi predavanji se je drugega dne opoldne sestala šolska sekcija in razpravljala o vprašanjih v zvezi z novim učnim načrtom za zgodovino.

Popoldne so se referenti posvetili novejši zgodovini. Bojan Godeša je v prispevku *Našega sovražnika predstavlja "inteligenca" Ljubljane* prikazal odnos italijanskih okupatorskih oblasti v Ljubljanski pokrajini do slovenskih izobražencev. Boris Mlakar je v referatu *Domobranska prisega* osvetlil okoliščine, zaradi katerih je do nje prišlo, ter različne namene in cilje, ki naj bi bili s prisego doseženi. Povojnih tem sta

se dotaknila referata Zdenka Čepiča *Agrarna reforma in politika* in Boža Repeta *Slovenski partijski "liberalizem" in Jugoslavija*. Za arhiviste so pomembni pomisleki, ki jih imajo zgodovinarji do povojnih arhivov zaradi prevelike količine gradiva v njih in s tem povezane nepreglednosti.

Zborovanje se je končalo z občnim zborom Zveze zgodovinskih društev Slovenije in izvolitvijo novega vodstva.

Letošnje srečanje zgodovinarjev je bilo zelo uspešno in zanimivo, še posebno zaradi številnih mladih znanstvenikov, ki so se predstavili na njem, in pa novih, svežih prijemov, s katerimi so se prireditelji lotili organizacije tega zborovanja. Samo želimo si lahko, da bodo takšna tudi prihodnja.

Miran Kafol

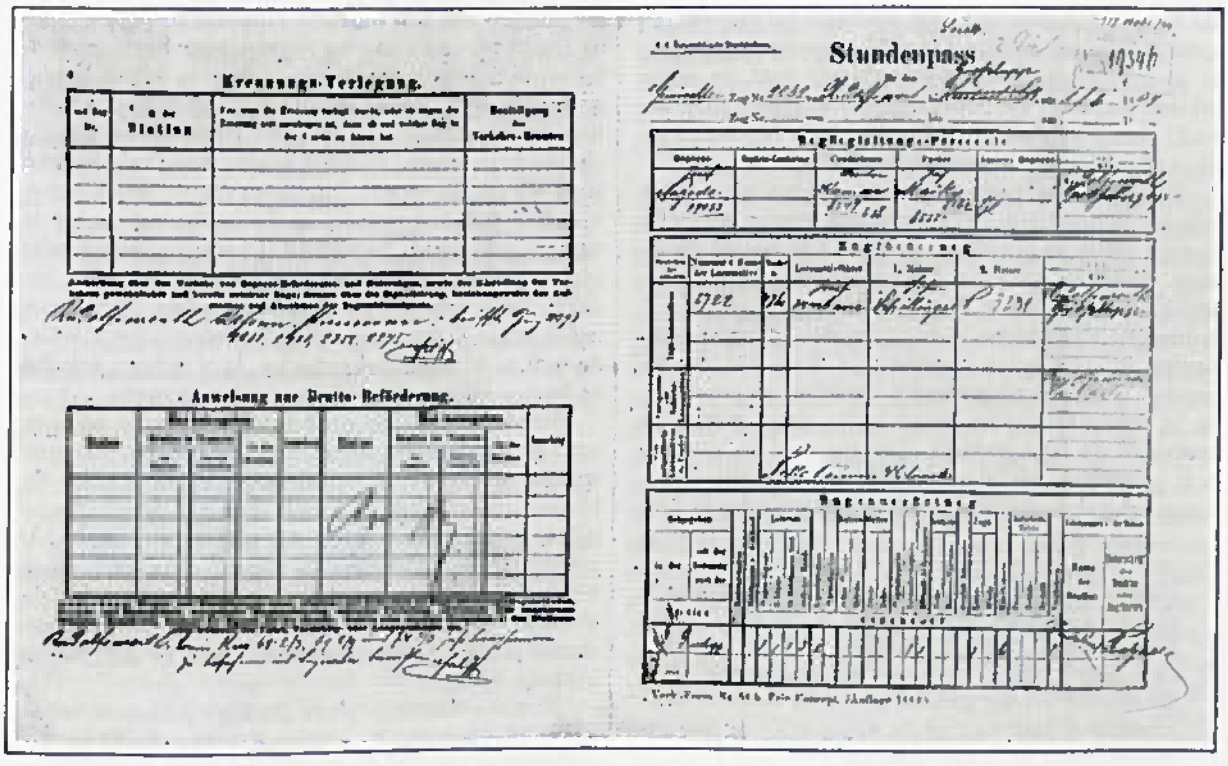

Potni nalog za prvi redni vlak št. 2252 od Novega mesta do Grosupljega za 1. junij 1894
Inž. Karel Rustja, Ljubljana

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ostale publikacije

ISAD(G): General International Standard Archival Description: adopted by the Ad Hoc Commission on Descriptive Standards. Stockholm, Sweden, 21-23 January 1993: final ICA approved version, Ottawa 1994, 17 str.

Osnutek splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje je pripravila delovna skupina, ki je izhajala predvsem iz arhivske prakse v anglosaških deželah in ga predstavila na XII. mednarodnem kongresu arhivov v Montrealu septembra 1992. Ta osnutek je bil objavljen tudi v slovenskem prevodu v Arhivih.[1] Delovna skupina je v nadaljevanju svojega dela vnesla v standarde nekaj popravkov, tako glede strukture, vsebine in nekaterih primerov, da bi bilo mogoče standarde v čim večji meri sprejeti glede na različne arhivske tradicije, in še posebej, da bi bili uporabni pri sistemih, ki kot najširši nivo arhivskega popisovanja raje obravnavajo serije kot pa fonde. Na XXIX. mednarodni konferenci Okrogle mize arhivov v Mexico Cityju septembra 1993 je predsednik delovne skupine Christopher Kitching poročal o zaključku del na splošnih standardih ter predlagal petletni rok za njihovo začetno revizijo.[2] V obliki posebnega zvezka, ki ga je objavil Mednarodni arhivski svet, so sedaj splošni standardi za popisovanje v angleški in francoski verziji pred nami, Arhivska šola v Marburgu pa jih je objavila tudi v nemškem prevodu.[3]

Standardi vsebujejo elemente popisovanja, ki se izbimo uporabljajo za posamezne nivoje oziroma stopnje glede na strukturo gradiva. Kot tipični strukturni nivoji se navajajo fond, podfond, serija, podserija, spis (file) ter kos oz. dokument (item). V primerjavi s prejšnjim vsebuje končno besedilo standardov 26 elementov popisovanja (prej 25), razdeljenih v 6 skupin ali 'področij'. Potrebno je poudariti, da je delovna skupina osredotočila svojo pozornost predvsem na take podatke elementov, ki so verjetno bolj pomembni glede na bodočo računalniško izmenjavo arhivskih popisnih podatkov med arhivi. Zato standardi namenoma izključujejo mnoge ostale podatke elementov, ki se seveda vsakodnevno uporabljajo pri obdelavi in kontroli dokumentov v okviru nekega arhiva, npr. podrobnosti v zvezi s prevzemanjem, konservacijo oz. restavracijo ter reprografijo.

V montrealskem osnutku je delovna skupina proglasila določene elemente kot obvezne, smatrajoč jih za absolutni minimum informacije, ki se zahteva za zagotovitev učinkovite izmenjave podatkov. V končnem besedilu nobeni elementi niso označeni kot obvezni. Praksa naj bi pokazala, kaj je bistveni minimum informacije. Kljub temu pa je verjetno treba šteti podatke elementov, ki so vsebovani v okviru prvega 'področja', področja identifikacije popisne enote, kot jedro bistvenega minimuma informacije za izmenjavo podatkov.

Podatke o elementih, ki so obdelani v standardih, je moč uporabljati za različne namene: za popisovanje, za izmenjavo informacij o gradivu ter za integracijo rezultatov popisovanja, če nekoliko posplošimo navedbe v uvodu k standardom. Ni potrebno poudarjati, da jih bomo uporabljali tudi za izdelavo inventarjev. Pri tem moramo kombinirati popisovanje na različnih nivojih, npr. pri spisovnem gradivu upravnih fondov pogosto kar na treh: na nivoju fonda, na nivoju serij, kadar imamo npr. opravka s kronološkimi (numeričnimi) serijami (tudi če so klasificirane) in na nivoju stvarnih spisov (to je za določeno stvar združenih zadev). Popise na nivoju zadev bomo v načelu šteli kot posebne pripomočke, saj nam v ta namen praviloma zadoščajo pisarniški pripomočki (delovodniki, kartotečna kazala, sodni vpisniki, indeksi, ipd.), izdelani ob nastanku gradiva. Na opisani način bomo koristno uporabljali mednarodne standarde tudi za klasične pripomočke, ki z njihovo uvedbo ne bodo v ničemer izgubili na svojem pomenu.

Standardi so delani predvsem za spisovno gradivo, zato je poudarila delovna skupina, da bo potrebno izdelati še pravila za popisovanje posebnih oblik arhivskih zapisov kot so listine, notarski registri, zemljiške knjige, karte, filmi ali elektronski zapisi. V predgovoru k standardom je nadalje omenjeno, da so v pripravi navodila za izdelavo indeksov, da pa bi bilo treba na nacionalnem nivoju - razume se za posamezne jezike - pripraviti kataloge gesel in smernice za kriterije iskanja.

Živahna diskusija glede Razlage principov arhivskega popisovanja na kongresu v Montrealu ter komentarji, ki jih je delovna skupina kasneje prejela, so nedvoumno pokazali, da ne glede na njihovo odobritev na generalni skupščini, niso dosegli splošnega

---

1 Vladimir Žumer, Osnutek splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje, Arhivi, Glasilo arhivov in Arhivskega društva Slovenije, XV, št. 1-2, Ljubljana 1992, str. 162-173.

2 Christopher Kitching, Application and development of the International Standard Archival Description (ISAD(G)), XXIX International Conference of the Round Table on Archives, Mexico City 22.-24. 9. 1993 (gradivo).

3 Internationale Grundsätze für die archivische Verzeichnung, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, št. 23, Marburg 1994, 57 str.

soglasja. Delovna skupina se z njimi dalje ni ukvarjala, ker da so Razlage dosegle svoj glavni namen s tem, da so usmerile mednarodno razpravo na ta problem. Poudarila pa je, da bo glede tega potrebno več postoriti na nacionalnem kot pa na mednarodnem nivoju, npr. pri določanju, kako naj se interpretira pojem fond.

Posebeh problem, ki ga vidim v praksi pri nas, pa je v tem, da se pri popisovanju pogosto ne držimo nivoja popisovanja in da se v popis vnašajo velike množine vsebinskih podatkov, ki so razvidni iz enot na nižjem nivoju. V tem oziru želim opozoriti na načelo, ki ga poudarjajo mednarodni standardi, namreč, da naj se navajajo le tisti podatki, ki so za določen nivo popisovanja dejansko relevantni. Takšna je tudi praksa na Nizozemskem, kjer se je zaradi podobnih sistemov pisarniškega poslovanja v preteklosti razvila podobna metodologija za izdelavo pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva kot pri nas.[4]

Jože Žontar

La Pratique Archivistique Française Paris, Direction des Archives de France, Paris 1993

Pričujoča knjiga je nastajala v času od avgusta 1991 do 31. marca 1993. Svečana predstavitev je bila maja tega leta v Nacionalnem arhivu Francije. To je kolektivno delo francoskih arhivistov, ki jo je vodil Jean Favier, bivši generalni direktor francoskih arhivov.

Knjiga je razdeljena na štiri dele in uvodno poglavje.

V uvodnem poglavju Michael Duchein razlaga in pojasnjuje pojme arhiv, arhivist in arhivistika.

V prvem delu, posvečenem imetnikom gradiva in arhivski službi, Hervé Bastien prikaže arhivsko mrežo v Franciji, privatne arhive in arhive podjetij ter v posebnem dodatku pogodbo med Arhitekturnim arhivom XX. stoletja in Nacionalnim arhivom o varovanju arhivskega gradiva.

V nadaljevanju Christine Pétillat zelo podrobno obdela nastanek dokumentarnega gradiva. Dotakne se problemov, ki nastanejo pri dajanju informacij iz dokumentarnega gradiva.

Drugi del je posvečen tipologiji arhivskih pomagal, vprašanju kaj sta fond in serija. O tem govori Christine Nougaret.

Herbert Collin prikaže klasifikacijo in izdelavo arhivskih pripomočkov za vse vrste arhivskega gradiva.

Sistem predarhiviranja ter problemi, ki pri tem nastanejo od prevzemnih zapisnikov, seznamov gradiva, valorizacije in uničevanja gradiva do indeksacije s pomočjo računalnika, obravnavata Christine Pétillat in Hélène Prax.

Problem zbiranja, varovanja, obdelave in pravnega statusa gradiva, ki je napisano na magnetnih trakovih, optičnih diskih in video kasetah, obdeluje Gérard Naud.

V tretjem delu z naslovom Arhivi in njihovi obiskovalci Gérard Ermisse prikaže uporabo gradiva. O arhivih in kulturni animaciji piše Pierre D. Cheynet.

Četrti del je posvečen varovanju arhivskega gradiva.

V tem delu Lucile Favier in Danièle Nierinck obravnavata varstvo gradiva v skladiščih, delo z gradivom in vrste poškodb na gradivu.

Lucile Favier v posebnem poglavju predstavi metode zaščite, restavracije in nadomeščanje poškodovanega gradiva z mikrofilmom.

Zadnji prispevek je napisala Danièle Nierinck o razvoju, konceptih in tehnikah gradnje arhivskih stavb.

S problemi, ki jih knjiga obravnava, se srečujejo francoski arhivisti pri svojem vsakdanjem delu. Skupni so vsem arhivistom, zato je knjiga dober pripomoček pri njihovem reševanju.

Vladimir Sunčič

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

[4] Peter Horsman, Arrangement and Description of Archival Material in the Netherlands, Toward International Descriptive Standards for Archives: Papers presented at the ICA International Meeting of Experts on Descriptive Standards, Ottawa 4-7 October 1988. München 1993, str. 83-90. - isti, IAS, A Netherlands Archival Retrieval System, Archivi & Computer, 3/1994, str. 207-213.

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Slovenska ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja, Sekcije 201-205, 212-215; (vzorčni zvezek), Ljubljana, 1994, ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1994

Pred nami je vzorčni zvezek, ki napoveduje obsežno izdajo najstarejšega nam znanega narisa in opisa celotnega slovenskega ozemlja.

Ideja o izdaji te najstarejše specialke za naše ozemlje je zorela kar nekaj časa, vedenje o njej pa je kljub naši tovrstni skromni strokovni publicistiki staro skoraj sto let. Prav na začetku tega stoletja je prof. Fran Orožen, avtor prenekaterih zemljepisnih učbenikov, v svojem daljšem sestavku (Nekoliko o zemljevidih slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov III, str. 23-51, Ljubljana 1901) opozoril na "vojaško načrtanje". Omenil ga je tudi kartograf Branko Korošec v svojem pionirskem delu (Naš prostor v času in prostoru, Ljubljana 1978). V drugi polovici osemdesetih let pa se pojavita dva članka, v katerih avtorja ne le opozarjata, ampak karte in z njimi popise že uporabljata pri opisovanju Ljubljane /Ema Umek, Ljubljana z okolico v luči Jožefinskih deželnih merjenj, Arhivi VIII/1-2, 1985, str. 91-94/ oziroma domžalskega območja /Ignacij Voje, Domžalsko območje v gradivu o prostorskih predstavah 18. st., Kronika 1991, št. 3, str. 45-50/.

Za objavo zemljevidov je širšo strokovno javnost navdušila nekdanja direktorica Ema Umek / arhiv je vodila v letih 1984-1988/, ki se je že leta 1986 v ta namen obrnila na tedanji Republiški komite za kulturo. Konkretneje jo je podprl l. 1989 Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, ko je financiral prijavljen raziskovalni projekt pod njenim vodstvom (E. Umek, Poročilo o projektu izdaje kart jožefinskih deželnih merjenj, Arhivi XII, 1-2, Ljubljana 1989, str. 67-68). Organizirala je skupino petih arhivistov, od katerih naj bi vsak strokovno obdelal transliteriral, prevedel, lokaliziral opise posameznih pokrajin, vrsta strokovnjakov pa bi opravila analizo tega vira s stališča posameznih znanstvenih disciplin. Delo se je kasneje upočasnilo, a vendarle ne zamrlo. Danes je organizirano kot raziskovalni projekt, ki ga financira Ministrstvo za znanost in tehnologijo, vodi ga dr. Vinccne Rajšp v sodelovanju z nekdanjo skupino arhivistov.

Publikacija je sestavljena iz krajšega uvodnega oz. predstavitvenega dela, iz osrednjega, to je opisa vseh devetih sekcij, in iz indeksa. Pomembno dopolnilo so še fotografije devetih barvnih zemljevidov opisanih sekcij, dveh rokopisnih strani sekcij 212 in 215 ter pregledne karte sekcij Notranje Avstrije, vse v velikosti formata A3.

Gradivo, ki ga citirajo kot "Josephinische Landesaufnahme", je danes hranjeno v dunajskem vojnem arhivu /Kriegsarchiv/ pod signaturo B IXa54. V naši strokovni literaturi je prevedeno kot jožefinsko vojaško načrtanje /Fr. Orožen/, Jožefinska deželna merjenja /I. Voje, E. Umek, B. Korošec/; veljalo pa bi premotriti izpeljave Jakoba Müllerja /Ocena publikacije v Književnih listih, Delo, št. 36, 250 /27. 11. 1994, str. 15/, ki sklicujoč se na večjezični slovar geodezije in prevajalko Doris Debenjak predlaga, da ta vir imenujemo Jožefinska vojaška izmera in ga pišemo z malo začetnico.

Poleg Dörflingerja /Johannes D., Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts..., Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wiessenschaften, 1984/ navajajo naši pisci vsaj še Paldusa /P. Josef, Die militärische Aufnahmen im Bereiche der habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Joseph II., Wien 1919/, redaktor vzorčnega zvezka Vinccne Rajšp ga izrecno omeni, ko v uvodnem delu predstavi in poudari pomen teh kart za naše ozemlje.

Karte in opisi so nastali zaradi poraza v sedemletni vojni proti Prusiji /1756-1763/, ko so Avstriji zaradi pomanjkljive kartografske predstave ozemlja zgubili Šlezijo.

Do tistega časa niso načrtno gojili kartografije, potem pa je Marija Terezija na pobudo feldmaršala Lacyja ukazala izdelavo zemljevida s popisi za skoraj celotno habsburško deželo od Nizozemske do Železnih Vrat na Donavi.

Pod vodstvom generalnega štaba so po smrti Marije Terezije leta 1765 pod budnim očesom Jožefa II. vojaški inženirji v 24 letih /1763-1787/ sistematično posnali celotno ozemlje, slovensko v letih 1784-1787. Zemljevid z opisi je veljal za strogo vojaško skrivnost več kot 70 let, vse do leta 1864. Za ilustracijo navedimo sestavek omenjenega avtorja Fr. Orožna, kjer navaja, da štajerski deželni glavar ni dobil na vpogled gornjeavstrijskega zemljevida, ker ga pač ne dajo vsakomur.

Bil je ročno izrisan in koloriran, v dvojnikih, po sekcijah, od katerih je bila vsaka na svojem listu velikosti 64cm x 42cm, v merilu 1:28.800, popisana na poli papirja. Slovensko ozemlje je obdelano v okviru Notranje Avstrije in obsega več kot polovico od 250 sekcij in sedem zvezkov opisa.

Vzorčna publikacija nam predstavi večji del Dolenjske in Notranjske, to je ozemlje od Dolenjega Logatca do Mokronoga in Radeč v smeri Z-V in še južno od Ljubljane in Save do Cerkniškega jezera, Velikih Lašč in Žužemberka v smeri S-J. Barvni zemljevidi, ki so približno za tretjino manjši od originalnih in morda zato težje berljivi, kažejo vso mojstrstvo nekdanjih kartografov: natančno so izrisane ceste, poti, reke, potoki, studenci, močvirja, ribniki, mlake, zidani in leseni mostovi, vzpetine in hribi, gorska pobočja in doline, travniki, pašniki, vinogradi in gozdovi.

Jasno so izrisani tlorisi naselij, pomembnejše stavbe, zlasti cerkve, gradovi, pristave, trdnjave, obzidja in kapelice so narisane v delno poševni perspektivi.

V tej publikaciji vizualna plat zemljevida ni posebej predstavljena, kazalo pa bi jo obdelati v naslednjem zvezku, še zlasti vidno izpostaviti legendo znakov, ki se pojavljajo na karti. Karte niso izdelane na osnovi enotne triangulacijske mreže, vendar precej realno predstavljajo ozemlje.

Glavnina te publikacije so popisi kart. Vsebujejo imena krajev, njihovo medsebojno oddaljenost, izraženo v urah hoda, omenjene so vse pomembne zgradbe, opisane vse vode, ceste, pešpoti, vsi okoliški hribi, njihova poraščenost z gozdovi in grmičevjem. Narejeni so bili za vojaške potrebe, zato je v njih poudarjena zlasti prehodnost terena, njegova obvladljivost in možnosti vojaške nastanitve. Bilo je kar nekaj popisovalcev slovenskega ozemlja, predstavljene sekcije so poleg še neugotovljenega popisovalca popisovali podporočnik Szorch in nadporočnik Megyes. Popisi so rubrični, a slogovno in količinsko precej različni. Slovenski prevod je tiskan vzporedno nemškemu in ju lahko primerjamo. Spremenjen je v tekoči zapis, naslovi rubrik, ki se pri posameznih zapisovalcih nekoliko razlikujejo, so na začetku vsake sekcije, v tekstu pa skrajšani in poenoteni. Ko razbiramo karte, opazimo, da so na njih imena krajev zapisana drugače, pa tudi cerkva, kapelic in gradov je več, kot jih je v popisu. Zato je njihova podrobna obdelava v končnem tisku nujna.

Večino toponimov je prevajalka Majda Ficko lokalizirala, tiste, ki jih ji ni uspelo najti, je označila z vprašajem.

Indeks je pomemben del te publikacije. Po abecednem redu so razvrščeni vsi kraji, vode, hribi, gozdovi, doline, cerkve in gradovi iz izvirnika /ti so tiskani krepkeje/ in prevoda, tako da so upoštevane vse variante zapisa. Slovenska imena so "razložena" z nemškim in obratno. Vsakemu imenu je pripisana sekcija in stran publikacije, kjer se pojavlja, in kratica iz legende (k- za kraj, c- za cerkev...). Navedimo primer: **Treffen**, k 215-Trebnje 106, 109, 111: Trebnje, kraj, v originalu Treffen se pojavi v sekciji 215, v naši publikaciji pa na str. 106, 109 in 111. Z istim imenom je označena tudi cerkev-c, grad-g.

Ker je izvirni tekst nemški, verjetno pa tudi zaradi pričakovane odmevnosti ob izdaji tega vira v tuji strokovni javnosti, je tudi uvodni del preveden v nemški jezik, saj, kakor Feliks Bister, vodja ljubljanske izpostave Avstrijskega inštituta prijazno nagovarja bralca v uvodni besedi, naj ta publikacija "potrjuje mnogostranske učinke stoletja dolge avstrijske-slovenske skupnosti".

Pomen tega zgodovinskega vira se bo pokazal ob njegovi vsakokratni uporabi, dejstvo pa je, da je to prva takšna izdaja na Slovenskem in že to govori njej v prid.

Mojca Grabnar

Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stoletje - 1747, 4. del: Cerkvene zadeve, lit. L, Ljubljana 1994, Publikacija Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija: Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev, Zvezek 4/4, 481 str.

O pristojnostih Vicedomskega urada za Kranjsko na cerkvenem področju in o načelih popisovanja gradiva oziroma izdaje inventarja, ki ga je pripravila pokojna arhivska svetnica Majda Smole, sem spregovoril pri predstavitvah prvega zvezka v Zgodovinskem časopisu, 41 (1987), 193-194, (črke A-H) ter drugega in tretjega zvezka v internem glasilu Arhiva Republike Slovenije Obvestila, številka 1/1990, 32-33 (črka G in črke I-K, oba zvezka izšla 1989). Vsi štirje do sedaj objavljeni zvezki in še dva predvidena, so del celote in jih je zato težko ločeno obravnavati, ne da bi se človek pri tem ponavljal. Poudarim naj le, da je stvarni uvod k celotnemu delu napisala še avtorica sama in ga objavila v prvem delu te obsežne publikacije (str. V.-XII.). Ta uvod je pred uporabo gradiva Vicedomskega urada nedvomno koristno prebrati.

Četrti zvezek prinaša torej črko L in je s tega vidika še posebej dragocen in pomemben za slovensko prestolnico, saj se obe verziji krajevnega imena, slovenska Ljubljana in nemški Laibach začenjata na črko L. Razen štirih izjem, in sicer župnija Lindar v Istri - Nemci uporabljajo italijansko obliko imena Lindaro, župnija Lož - nemško Lass, župnija Sevnica - nemško Lichtenwald in cistercijanska opatija Kostanjevica - nemško Landstraß, se večina gradiva v pričujočem inventarju nanaša na cerkvene ustanove v Ljubljani. Zaradi pomena in vloge, ki sta jo obe ustanovi odigrali v mestu in tudi širše v slovenski zgodovini, moramo med njimi na prvem mestu omeniti ljubljansko škofijo in njen stolni kapitelj. Ko človek nekoliko prelista knjigo in se ustavi pri posameznih geslih, se mu seveda postavi vprašanje po upravičenosti časovne opredelitve v naslovu inventarja. Gradiva iz 13. stoletja v objavljenem inventarju preprosto ni. In s tega vidika je njegov naslov seveda zavajajoč, ker raziskovalec od inventarja pričakuje preveč. Samo nekaj primerov: prvi dokument za ljubljansko škofijo, ki je bila ustanovljena leta 1461/62, torej v drugi polovici 15. stoletja, je v pričujočem inventarju šele iz leta 1578, torej iz druge polovice 16. stol., kar je z ozirom na obetaven naslov inventarja nedvomno velika zamuda. Isto velja tudi za ljubljanski stolni kapitelj. Nekoliko boljše se odreže ena najstarejših slovenskih župnij Lož. Za beneficij sv. Petra v tej župniji najdemo v inventarju prepise treh dokumentov iz leta 1428, 1429 in 1447, žal pa v inventarju ni povedano, kdaj so ti prepisi nastali (str. 66). Za župnijo sv. Petra zunaj mesta (v inventarju je pomotoma rečeno sv. Peter v Ljubljani), ki prav tako sodi med najstarejše slovenske župnije, pa najdemo prvi dokument šele iz leta 1595.

Gradivo vicedomskega urada za Kranjsko, na katerega opozarja Majda Smole v 4. zvezku svojega inventarja, nam nudi nedvomno zelo dragocen vpogled v duhovno strukturo Ljubljane od druge polo-

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

vice 16. do sredine 18. stoletja. Od redovnikov so v Ljubljani delovali (navajam jih po datumih njihovega prihoda v Ljubljano in ne po vrstnem redu, kot so razvrščeni v inventarju) naslednji redovi:

Kot prvi so se leta 1242 v Ljubljani naselili Manjši bratje sv. Frančiška, vendar o njih v inventarju ne najdemo nobenega zapisa, pač pa o frančiškanih, ki so prišli v Ljubljano leta 1491. Pred frančiškani so že vsaj od leta 1314 v Ljubljani delovali avguštinci eremiti, leta 1597 so prišli v Ljubljano jezuiti, leta 1606 kapucini, leta 1656 klarise, leto dni kasneje bosonogi avguštinci, leta 1702 uršulinke, leta 1738 pa so usmiljeni bratje zaprosili vladarja za dovoljenje, da bi smeli odpreti v Ljubljani špital za revne bolnike. Dovoljenje se je zataknilo očitno pri ljubljanskih mestnih oblasteh, tako da so usmiljeni bratje lahko začeli s svojim delom šele v času Jožefa II. Preseneča pa nas, da ni nobenega dokumenta o nemškem viteškem redu, ki se je v Ljubljani naselil vsaj leta 1228 ter imel v Ljubljani svojo šolo in bolnišnico za gobave bolnike.

V fondu vicedomskega urada je tudi dragoceno gradivo za beneficij božjega groba v ljubljanski stolnici (v knjigi je beneficij zmotno imenovan "beneficiatna opatija", v naslovu, str. 11, in v kazalu, str. 3), o grajskem, mestnem in stolnem beneficiju (slednja sta seveda identična) in o ljubljanskem dvornem špitalu.

Kljub navedenim pomanjkljivostim pa se pridružujem mnenju uredništva, da je "potrebno objavo inventarja izpeljati do konca" (str. 5). Zato bi se ARS in še posebej uredniškemu odboru rad zahvalil za opravljeno delo. Rad bi se jim zahvalil za njihovo prizadevnost, da delo naše pokojne kolegice ni obležalo "kot mrtev kapital" na zaprašenih policah arhivskega skladišča, ampak postopoma prihaja med nas v knjižni obliki in nam tako omogoča hitrejši stik s fondom, ki je izredno dragocen in pomemben za slovensko zgodovino.

France M. Dolinar

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Ivan Nemanič, Filmi Metoda in Milke Badjurc 1926-1969, Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija: zbirke, zv. 3, Ljubljana 1994

V okviru predstavitve publikacij, ki jih je v mesecu novembru letošnjega leta izdal Arhiv Republike Slovenije je bila predstavljena tudi knjiga - inventar Ivana Nemaniča z naslovom Filmi Metoda in Milke Badjura, 1926-1969.

Omenjena knjižna izdaja sovpada s pripravami mednarodnih filmskih organizacij in UNESCA v počastitev stote obletnice gibljivih slik, kot so jih poimenovali prvi ustvarjalci filma.

V letu 1995, ko se bo dopolnilo magičnih sto let filmske umetnosti, se bodo zvrstile razne svečanosti z vsem bliščem in "glamurjem", tako značilnima za filmski "jet set", spektakularne filmske predstavitve novih ali na novo odkritih in restavriranih filmov, ki so iz teh ali onih razlogov že zatonili v pozabo, in tudi strokovna srečanja ljudi, ki se kakorkoli ukvarjajo s filmom, od režiserjev, igralcev do arhivskih filmskih entuziastov.

Ob danes v svetu modernih prireditvah, se je tudi filmski svet pod pokroviteljstvom UNESCA tokrat odločil, da bodo našteta dogajanja okoli filmske stoletnice nosila v naslovu posebno sporočilo-mir v svetu. Pred združeno evropsko filmsko elito bo tako v Parizu predstavljen obnovljeni slovenski film Dolina miru. Denar za obnovo je prispevala fondacija UNESCA, ki želi na ta način pomagati državam v razvoju z nerazvito filmsko industrijo.

Slovenski filmski arhiv je z inventarjem Badjurovih filmov prispeval svoj delež k bogati svetovni filmski zakladnici. Filmi, ki sta jih posnela Metod Badjura in njegova zvesta žena, montažerka in svetovalka Milka Badjura, prikazujejo življenje Slovencev od začetkov dvajsetih let pa vse do konca sedemdesetih let tega stoletja.

Čeprav so mnenja glede filmskih zapisov, ki lahko vsebujejo tudi določeno mero fikcije v zgodovinskih strokovnih krogih nekoliko deljena, ostaja dokumentarni film kljub temu avtentični zapis dogodkov in na ta način vir iz prve roke. Ne bi bilo prvič, da bi nam filmi, tokrat Badjurovi, pomagali pri bistritvi ali morda popravku že zapisanega zgodovinskega spomina. Za raziskovalce različnih znanstvenih disciplin od etnologov, krajinarjev, zgodovinarjev, sociologov in psihologov pomenijo filmi izziv, ki ga omogoča vizualno otipljiv dostop do dogodkov, kulture oblačenja in komuniciranja, podob pokrajin in mest, ki so hkrati časovno oddaljeni skoraj celo stoletje.

Morda bi se ob zabeleženih številnih in raznovrstnih prireditvah, ki so jih prirejali naši predniki, od običajnih narodnih veselic, raznovrstnih narodnih običajev, revij narodnih noš do športnih tekmovanj z mednarodno udeležbo, iznajdljivih bloških smučarjev, lepotnih tekmovanj v mnogih slovenskih krajih, čitalnic ter razvitega družabnega in športnega življenja v mestih ipd., podkrepila, okrnila ali smelo zavrgla klišejska podoba o Slovencih kot rojenih pesimistih s kompleksom manjvrednosti.

Novo rojeni optimizem, tako v življenju posameznika kot naroda, ki ga poraja slehemi konec trpljenja, še posebej po obdobju morije prve svetovne vojne, spodbujen s stoletnimi sanjami po suverenosti v novi državi in upanju na konec gospodarske krize tridesetih let je moč razbrati tudi iz drugih dokumentarcev: navdušenje množic ob odkritju spomenika kralju Petru I. Osvoboditelju v Kranju leta 1931, prihodu njegovega kraljevega veličanstva Aleksandra Karadjordjevića s soprogo kraljico, oblečeno v slovensko narodno nošo po cesti z Bleda ali prihod kraljice Marije Karadjordjević na podobno slovesnost v spremstvu župana mesta Ljubljane dr. Dinka Puca istega leta v Ljubljani.

Tako zgodovinarju nemirnega duha ob obveznem stalnem preverjanju že zapisanih informacij sicer stroka ob prvem kritičnem "nebodigatreba" na novo najdenem protiargumentu, hitro izgubi bližč naziva učiteljice narodov, ponuja pa mu priložnost obdelati delček zgodovine, ki jo ponujajo Badjurovi filmi, z zadovoljivo zgodovinsko distanco in hkratno pristnostjo, tako zaželeno in iskano pri preučevanju oddaljenih dogodkov.

Da filmi zaslužijo posebno pozornost, je na Slovenskem do izida inventarja Ivana Nemaniča vedel le ozek krog filmskih strokovnjakov in tako predstavlja inventar prvi strnjeni prikaz omenjenih ohranjenih filmov.

Režiser Metod Badjura je bil dokumentalist, ki je kot sodobnik pridno beležil, kar je ujelo oko filmske kamere. To je moč razbrati že ob prvem bežnem pregledu inventarja, saj se je le dvakrat poizkusil v ustvarjanju celovečernega filma.

Pri prebiranju inventarja je opaziti tudi veliko mero skrbne in arhivske predanosti pri zbiranju podatkov, ki so arhivistu Ivanu Nemaniču pomagali pri razkrivanju tančice z že nekoliko zapraženih spominov na dogodke, kraje in osebe v filmskih zapisih.

V inventarju najdemo vse obvezne elemente, ki jih zahteva arhivska stroka:

a) historiat nastanka filmov in kratek življenjepis ustvarjalcev,
b) popis filmov,
c) abecedni seznam filmov in
d) kazalo oseb, krajev in stvarnih gesel.

Posebno žlahtnost daje inventarju obširna strokovna obdelava petih filmov etnologa in filmologa Naška Križnarja pod naslovom Narativne sheme petih Badjurovih filmov z vidika teorij zaznav.

Alja Ljubič

Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750-1759, Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino 1750-1759 (Vizitacijski zapisniki, Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arciveseovo di Gorizia 1752-1774, zvezek 1), Gorizia 1994, 742 str.

O prvem goriškem škofu Karlu Mihaelu Attemsu (1752-1774) se do nedavna v slovenskem zgodovinopisju praktično ni pisalo. Zgodovinarji so ga omenjali le mimogrede pri ustanovitvi goriške nadškofije leta 1751. Nihče pa ni poskušal osvetliti njegovega življenja in njegove vloge v verskem in cerkvenem življenju Slovencev v 18. stoletju. Slovenski biografski leksikon (1. zvezek, Ljubljana 1925-1932) je prvega goriškega nadškofa Attemsa v celoti prezrl. Podobno so ga vse do danes prezrli leksikoni v italijanskem in nemškem jeziku. Častna izjema v tem pogledu je le Primorski slovenski biografski leksikon (1. knjiga, Gorica 1974-1981, 22-24). Kratek nadškofov življenjepis lahko v slovenskem jeziku preberemo še v publikaciji Carlo M. d'Attems primo arciveseovo di Gorizia 1752-1774 (Gorizia 1988, 33-44), ki ga je za zbornik znanstvenega posveta o nadškofu Attemsu (leta 1987 v Gorici) napisala Alessandra Martina, in v dodatku knjige Goriški nadškof Karel Mihael Attems, Slovenske pridige, ki jih je lani v Trstu objavila profesorica Lojzka Bratuž (Trst 1993, 201-213). Kratek nadškofov življenjepis je seveda objavljen tudi v knjigi, ki jo predstavljamo danes.

Pobudo za podrobno proučevanje te izjemne osebnosti terezijanske dobe v cerkvenem in verskem, družbenem in kulturnem, pa tudi socialnem in gospodarskem življenju pretežnega dela slovenskega ozemlja južno od Drave je pred skorajda desetimi leti dal italijanski zgodovinar Gabriele de Rosa. Njegovo pobudo je začel sistematično uresničevati L'Istituto di storia sociale e religiosa iz Gorice, duša celotnega programa pa je bil takratni tajnik instituta profesor Luigi Tavano. Sad njegovega prizadevanja sta dva odmevna mednarodna znanstvena simpozija o Attemsu v Gorici (1987 in 1988), zbrano gradivo pa je objavljeno v zbornikih z naslovom CARLO MICHELE D'ATTEMS PRIMO ARCIVESCOVO DI GORIZIA 1752-1774, prvi zvezek s podnaslovom Uvodna raziskovanja (Gorizia 1988), drugi pa Zbornik predavanj (Gorizia 1990).

Vzporedno s poglobljenim proučevanjem Attemsovega življenja in dela poteka obsežen projekt objave vizitacijskih zapisnikov goriškega nadškofa Attemsa. Po prepričanju prof. De Rosa gre za edinstven dokument, s katerim se v takem obsegu (24 zvezkov velikega formata) ne more pohvaliti nobena škofija v takratni Srednji Evropi. V projekt izdajanja tega dragocenega vira so se vključile tri dežele, Italija preko goriškega inštituta za družbeno in versko zgodovino, Slovenija preko Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani in Koroška preko škofijskega arhiva v Celovcu. Do sedaj so izšli trije zvezki. Prvega, z zaporedno številko 2, je pripravil škofijski arhivar v Mariboru dr. Anton Ožinger z naslovom Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751-1773. Knjiga ima 922 strani teksta in je izšla leta 1991 v Ljubljani. Ožingerjeva uvodna študija z naslovom Cerkvene razmere v oglejskem patriarhatu sredi 18. stoletja in ustanovitev goriške nadškofije je bila objavljena v slovenskem (11-50), italijanskem (51-98) in nemškem jeziku (99-145). Morda ne bo odveč, če povem, da je Anton Ožinger objavo vizitacij savinjskega arhidiakonata nato podrobneje obdelal v svoji doktorski disertaciji, ki jo je letos januarja uspešno obranil na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Vizitacije koroškega dela goriške nadškofije je za objavo pripravil škofijski ahivar v Celovcu dr. Peter G. Tropper. Njegovo zajetno knjigo (522 strani) z naslovom Die Berichte der Pastoralvisitationen des Görzer Erzbischofs Karl Michael von Attems in Kärnten von 1751 bis 1762 je objavila Dunajska akademija znanosti v zbirki Fontes Rerum Austriacarum, zweite Abteilung: Diplomataria et Acta, 87 Band, Wien 1993. Knjiga zato po zunanjem izgledu odstopa od ostalih, čeprav je izšla kot tretji zvezek zbirke, ki bo predvidoma obsegala pet zvezkov. Žal je njegov dragocen in zelo informativen uvod (strani VII do LVI), ki v marsičem dopolnjuje Ožingerjevo uvodno besedo, objavljen samo v nemščini.

Sodelavci inštituta za družbeno in versko zgodovino iz Gorice so tokrat izdali vizitacijske zapisnike goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata (1750-1759). Knjiga, čeprav tretja po časovnem zaporedju izdaje, nosi - pač zaradi Gorice kot sedeža škofije - številko ena.

Knjiga je razdeljena v dva dela. V prvem, uvodnem delu avtorja Luigi Tavano in Franc Kralj predstavita ozemlje in prebivalce tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije, spregovorita o nastanku in izboru goriške nadškofije, o knezoškofu K. M. Attemsu, o njegovih namenih in načinu opravljanja vizitacij, o vsebinski podlagi pastoralne strategije pri dveh vizitacijah, dodala pa sta še vsebinski popis posameznih rokopisov in metodologijo transkripcije dokumentov. Celotni uvodni del je objavljen trojezično, in sicer italijansko (XI-XXX), slovensko (XXXI-IL) in nemško (LI-LXII). Trojezično je objavljena tudi pomembnejša uporabljena literatura (LXXV-LXXVI), slovar manj znanih besed (LXXVII), tabela kovancev in mer (LXXX) ter časovno in krajevno zaporedje vizitacij (LXXXI-IL).

V drugem delu so objavljeni dokumenti v originalnem jeziku (latinsko (1-700)). Knjigi je dodan podroben krajevni imenik (701-712), imenik oseb (713-737) in imenik svetnikov in patrocinijev (738-742). Za boljšo ponazoritev poteka vizitacije je pri vsakem dokumentu na historični karti začrtana tudi vizitatorjeva pot.

Morda pri objavi prvega zvezka Attemsovih vizitacij ne bo odveč opozoriti tudi na osebnost in delo prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa.

Za osvežitev spomina naj povem, da je bilo, z izjemo ljubljanske škofije, v času goriškega nadškofa Attemsa v goriško nadškofijo vključeno tudi celotno slovensko ozemlje južno od Drave. Po podatkih iz nadškofovega poročila v Rim leta 1754 je štela nad-

škofija v tem času šeststotisoč vernikov. Bila je razdeljena na 248 župnijskih in 2413 podružnih cerkva, 152 kuratnih vikariatov, 43 javnih in 19 privatnih oratorijev. Nadškof Attems se je na tem izjemno velikem ozemlju goriške nadškofije moral soočiti z vrsto pastoralnih problemov. Oglejski patriarhi namreč nekako od leta 1420 pa vse do ukinitve patriarhata leta 1751 oziroma do ustanovitve goriške nadškofije v letu 1752 praviloma niso smeli na ozemlje habsburške monarhije, kamor so v tem času spadale tudi slovenske dežele.

Kdo je bil pravzaprav nadškof Attems, ki mu je papež Benedikt XIV. 29. novembra 1794 kot apostolskemu administratorju zaupal upravo habsburškega dela oglejskega patriarhata in mu nato 30. avgusta 1752 kot prvemu goriškemu nadškofu podelil palij v znamenje njegovega dostojanstva? Ne bom vas obremenjeval s podrobnimi podatki iz njegovega življenja, dolžan pa sem seveda povedati tiste osnovne podatke, ki nadškofa Attemsa postavijo v konkreten prostor in čas. Grof Karel Mihael Attems-Petzenstein se je rodil 1. julija 1711 kot peti od številnih otrok Janeza Frančiška in Elizabete Coronini-Cronberg. Za duhovniški poklic se je odločil v času svojega študija v Modeni. Od leta 1732 je študiral teologijo v Rimu, leta 1735 doktoriral iz rimskega in kanonskega prava in bil leta 1737 posvečen za duhovnika. Po duhovniškem posvečenju je postal kanonik v švicarskem mestu Basel, leta 1746 pa ga je papež Klemen XII. imenoval za častnega komornika. Za škofa ga je 24. avgusta 1750 posvetil njegov daljni sorodnik, ljubljanski škof Ernest Amadej Attems. Za apostolskega administratorja in nato goriškega nadškofa je Karla Mihaela Attemsa predlagala avstrijska cesarica Marija Terezija in mu tako zaupala prenreditev habsburškega dela oglejskega patriarhata v samostojno nadškofijo na ozemlju takratnega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti.

Attemsov pastoralni program je bil ob nastopu njegove škofovske službe popolnoma jasen: prenova Cerkve v duhu tridentinskega koncila in v popolnem soglasju z Rimom. Attemsova prizadevanja za uresničitev tega cilja so bila izjemna, nič manj izjemno pa ni bilo nasprotovanje protiversko nastrojenih svetovalcev, ki so dobivali vedno večji vpliv na dunajskem dvoru. Pod njihovim vplivom je tudi dunajski dvor vedno bolj izrival Cerkev iz javnega življenja in skušal videti njeno edino pozitivno vlogo le še v tem, da vzgaja poslušne in lojalne državljane. Nadškof Attems se je moral tako boriti na dveh frontah hkrati: na terenu je odpravljal versko brezbrižnost in razvade, ki so se skozi stoletja vtihotapile v versko in cerkveno življenje duhovnikov in vernikov; dunajskemu dvoru je moral dokazovati, da je nadškofova služba vse kaj drugega kot palica v državni službi.

V čem je bila pravzaprav veličina nadškofa Attemsa? Attems se je prenovitvenega dela lotil zavzeto in velikopotezno. Pastirskim obiskom je posvetil večino svojega časa in moči. To se lepo vidi iz do sedaj objavljenih zapisnikov. Ne glede na razdalje je večkrat prepotoval celotno ozemlje svoje nadškofije, obiskal prav vse dušnopastirske postojanke, se pogovarjal z duhovniki in verniki, delil zakramente, posvečal cerkve in oltarje, odpravljal pomanjkljivosti, reševal napetosti med duhovniki in verniki. Preprostemu verniku se je približal v njegovem materinem jeziku, saj je poleg rodne italijanščine obvladal tudi slovenščino, nemščino in furlanščino. Njegove slovenske pridige je, kot že rečeno, leta 1993 v prepisu izvirnika in prevodu v sodobno slovenščino objavila profesorica Lojzka Bratuž. Svoj pastoralni program škofijske prenove je nadškof Attems najjasneje izrazil v dekretih nadškofijske sinode leta 1768. Žal nadškof Attems tega programa ni mogel v celoti uresničiti, ker je prosvetljenska jožefinska državna oblast prepovedala objavo in s tem seveda tudi uresničevanje sklepov sinode.

V svojem prizadevanju za prenovo verskega in moralnega, duhovnega in cerkvenega ter kulturnega in socialnega življenja v svoji škofiji je nadškof Attems nedvomno ena največjih osebnosti med avstrijskimi škofi terezijansko-jožefinske dobe. Žal pa to ne velja v enaki meri za njegov osnovni koncept urejenega dušnega pastirstva, ki je bil tako pri srcu prenoviteljskim težnjam t.i. Muratorijevega kroga iz Modene, kjer je med drugim Attems začel svojo študijsko pot. Če je modenski duhovnik in neumorni znanstvenik Ludovik Muratori prenovo cerkvenega in verskega življenja načrtoval iz globokega spoštovanja do verskih in cerkvenih vrednot krščanstva in v soglasju z osrednjim vodstvom v Rimu, so dunajski prosvetljenci gledali v Cerkvi le nujno zlo, ki jo je - dokler bo po njihovem mnenju še obstajala - pač potrebno izkoristiti v prid državnim interesom. Jožef II. sicer ni v celoti podlegel tej protiverski in protikrščanski ideologiji, se je pa vendarle v prenekaterem pogledu oplajal z njo.

Prenovitelji Muratorijevega kova so prenovo Cerkve gradili na urejeni pastoralni dejavnosti. Poudarjali so boljši stik dušnega pastirja z verniki, urejeno katehezo, poglobljeno pridigo in učinkovitejši nadzor nad prejemanjem zakramentov. V vseh teh točkah se je Attems strinjal z načeli prenove Cerkve in v prenekaterem pogledu šel celo korak pred ostalimi škofi. Predpogoj sodobne pastoralne dejavnosti pa je bila po prepričanju nekaterih škofov iz tega kroga ustreznejša razmejitev anahronističnih škofijskih meja. V tem pogledu je razdrobljenost svojega škofijskega ozemlja najbolj boleče občutil ljubljanski škof. Ljubljanska škofija je bila namreč razdeljena na sedem med seboj nepovezanih otokov. Urejeno dušno pastirstvo pa je bilo oteženo tudi v goriški nadškofiji in to zato, ker je bila prevelika in ker je bila tudi, podobno kot ljubljanska, razcepljena na med seboj nepovezane otoke, zlasti v Furlaniji in v Cortini d'Ampezzo. Zato je pravzaprav nerazumljivo, da se je nadškof Attems tako odločno uprl bolj smiselni in pastoralno učinkovitejši razmejitvi škofijskih meja.

Presenetljivo je namreč, da tako pastoralno naravnan škof, kot je nedvomno nadškof Attems bil, ni imel niti najmanjšega posluha za tako, bolj smiselno in učinkovitejšo razmejitev škofijskih meja, kot so jo v odnosu do ljubljanske škofije načrtovali na Dunaju, bila pa bi nujna tudi v odnosu do italijanskih oziroma

južnotirolskih škofij. Vsem spremembam na tem področju se je goriški nadškof Attems odločno uprl in na nek način pomagal graditi v Rimu zid nezaupanja do ljubljanskega škofa Janeza Karla Herbersteina in do njegovega pastoralnega programa, ki je bil v celoti v skladu s prenovitvenimi prizadevanji zgoraj že omenjenega italijanskega duhovnika in učenjaka Ludvika Muratorija, ali bolje rečeno, popolnoma v soglasju prenovitvenih programov Cerkve leta 1758 umrlega papeža Benedikta XIV.

Osebna pisma nadškofa Attemsa njegovemu prijatelju, stiškemu opatu Taufftererju, nam nadškofa Attemsa razodevajo kot globoko čutečega človeka, ki je v trpljenju in osebnih preizkušnjah potreboval prijateljsko besedo in nasvet, v objavljenih dekretih vizitacij pa je često oster, kdaj pa kdaj tudi neoseben in legalističen. Bil je nedvomno človek svojega časa, odsev razmer v Cerkvi in družbi, v katerih je Attems živel. Končna sodba o njem je nedvomno lahko le pozitivna. Bil je velik kot knez in kot škof. Vizitacijski zapisniki, ki nam jih je zapustil, pa so in ostanejo izjemen vir za versko in cerkveno, socialno in družbeno zgodovino slovenskega človeka v 18. stoletju. Izjemen vir seveda tudi za krajevno zgodovino, saj nam največkrat prav ti zapisniki nudijo edine ali pa vsaj najbolj izčrpne podatke o posameznih krajih. Zato bi se seveda ob koncu rad še posebej zahvalil vsem tistim, ki so izdajo tega dragocenega vira načrtovali, vsem tistim, ki so izdajo vizitacijskih zapisnikov goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata pripravili in jo izdali in seveda vsem tistim, ki so tako zahteven projekt tudi finančno podprli. Težo dela in organizacije je nosil prof. Luigi Tavano, s slovenske strani pa sta projekt podprla Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Arhiv Republike Slovenije.

France M. Dolinar

Slovenski arhivski časopis, Časopis za arhivistiko in aktualna vprašanja, Arhivsko društvo Maribor, leto 1994, letnik 1, štev. 1-4

Ideja o izdajanju pričujočega časopisa se je porodila na ustanovnem občnem zboru Arhivskega društva Maribor. SAČ je bil zasnovan dokaj široko in naj bi strokovno in informativno pokrival vsa področja arhivistične dejavnosti. Do sedaj so izšle tri številke (2 enojni in 1 dvojna). V prvi številki je dr. Duša Kmel Umek predstavila delo ekspertne skupine za arhivistiko pri Ministrstvu za kulturo v letu 1992 in 1993, nato pa so v treh poglavjih članki (Mladi in arhivsko gradivo, Knjižnica v arhivu, Zbirka žigov, Iz širših aktivnosti), ki predstavljajo delo Pokrajinskega arhiva v Mariboru. Jedro druge številke glasila so pripombe, ki so jih dali posamezni arhivi in Arhivsko društvo Slovenije na predlog Zakona o arhivskem gradivu in arhivih. V številki 3-4 bi opozorila le na članek Zdenke Rajh Pisani svet pisarn, ki je nastal ob njeni razstavi Pisarna nekoč in danes (zanimiva je predvsem objava pisarniškega reda iz leta 1870), in na kratko analizo Miroslava Novaka o strojni in programski opremi v slovenskih arhivih.

Vsekakor mislim, da je SAČ obetal veliko več, kot pa je do sedaj ponudil.

Ivanka Zajc-Cizelj

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Jera Vodušek-Starič, **Dosje Mačkovšek**, Viri, št. 7, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1994, 235 str.

Arhivsko društvo Slovenije je v seriji svojih publikacij Viri konec leta 1994 izdalo že sedmo knjigo z naslovom Dosje Mačkovšek dr. Jere Vodušek Starič. Avtorica, priznana raziskovalka slovenske medvojne in povojne politične zgodovine, je za objavo izbrala del dva tisoč strani obsegajočega dosjeja, ki ga je slovenska obveščevalna služba leta 1994 deklasificirala in ga predala Arhivu Ministrstva za notranje zadeve. Dr. Voduškova ugotavlja, da je bil prav ta dosje, kjer se pojavlja preko šeststo imen, podlaga za večino političnih procesov na Slovenskem po drugi svetovni vojni, ki so sloneli predvsem na obtožbah kolaboracije z "zločinsko" jugoslovansko begunsko vlado v Londonu in za sodelovanje z angleško obveščevalno službo, kajti strah pred zahodno strankarsko demokracijo je imel v takratnih jugodemokratičnih oblasteh velike oči. Inž. Janko Mačkovšek je osrednja osebnost tega dosjeja, ker je prav on zbiral gradivo kot eden izmed vodilnih mož slovenskega dela Jugoslovanske nacionalne stranke in naslednik dr. Alberta Kramerja za politične zadeve. Bil je eden od trojice predsedstva Slovenske zaveze. Inž. Mačkovšek je pripadal liberalnemu taboru slovenske politike. Zato predstavlja odkritje in objava omenjenega dosjeja pravzaprav arhiv tega tretjega velikega pola slovenske politike, ki je bil med zgodovinarji močno iskan tako kot katoliški, ki pa žal še ni najden oziroma dostopen. Inž. Mačkovšek se je rodil v Idriji leta 1888, kot gradbenik pa je bil zaposlen na mestnem gradbenem uradu v Ljubljani, kjer je ostal do 1944, do internacije v Dachau, kjer je umrl. Kot strokovnjak za mejna vprašanja je po prvi svetovni vojni kot ekspert sodeloval na mirovni konferenci v Parizu. Dr. Voduškova v uvodu podrobneje opisuje tudi cepitev in poizkuse združevanja strank slovenskega liberalnega tabora tudi v vojnem času, ko kljub hudim pritiskom s strani okupatorja liberalci niso mogli ali hoteli najti skupnega jezika. Nadalje opisuje poizkuse zbliževanja teh skupin z Osvobodilno fronto slovenskega naroda, slovenskimi katoliškimi strankami in seveda zveze z Britanci in jugoslovansko vlado v Londonu.

Posebej zanimivi so tudi opisi okoliščin Mačkovškove aretacije leta 1944 po nalogu nemškega policijskega generala Erwina Rösenerja. Osrednji del knjige predstavljajo Mačkovškovi zapisi iz začetka okupacije, ali točneje z dne 29. aprila 1941, ko so v Ljubljano "s fanfarami vkorakale večje laške trupe...." in ko so ga fašistične oblasti zaprle. Po izpustitvi je zapisoval vtise s svojih obiskov, pisal o položaju v nemškem delu okupirane Slovenije, nemškem terorju, dogajanjih v Ljubljani ter politične povezave, s čimer nadaljuje tudi v drugem delu, z naslovom Politični sestanki 1941-1944. V četrtem poglavju, v prilogah, so dokumenti, ki so nastali pri delu Zaveze, Napredne skupnosti in drugih teles strank ter poročila za vlado v Londonu. Posebej pa je zanimiv in aktualen dokument z naslovom Naše meje, pravi elaborat z zgodovinskim, geografskim, upravnim, gospodarskim, političnim in nacionalnim orisom kot tudi načrtom za mejno problematiko po osvoboditvi. Na koncu je še kazalo oseb, ki omogoča, da o marsikom, ki je bil do sedaj pozabljen ali prezrt, na hitro izvemo mnogo novega, kar bo vsekakor dobrodošel pripomoček za nove študije obravnavanega obdobja in zaradi tega tudi slovenskega zgodovinopisja. Za dosjeje pa je avtorica zapisala: "Naloga zgodovinarjev bo, da v bodoče pregledajo, analizirajo in ovrednotijo to gradivo (pri čemer ga je del še vedno delno nedostopen v arhivih Dokumentacije Sove). Šele na podlagi vsega bo mogoče rekonstruirati tisti del podobe naše preteklosti, ki je do sedaj manjkal. To je v bistvu popolnjevanje praznin v dogajanju in ne gre za kakršnokoli namerno prevrednotenje, ali celo kaj več, kot se danes rado namiguje. To torej še ni revizija zgodovinopisja (ne zgodovine - kar je seveda nemogoče), čeprav je tudi ta možna, če jo bodo podatki narekovali."

Lojz Tršan

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje XXVII, št. 3, Ljubljana 1994

Pred mano je nova, tretja številka "Šolske kronike", publikacije, katero enkrat na leto izdaja Slovenski šolski muzej in me vsakič znova preseneča s številom člankov in avtorjev, ki objavljajo v njej in priznati moram, da mi ni popolnoma jasno, kdo ima večje zasluge za to - vsebinska usmerjenost revije ali pa njen glavni urednik, ki ji neutrudno gladi pot med pisce in bralce.

In kaj si v Šolski kroniki lahko preberemo? Najprej nas pozdravi urednikova *Beseda za urad*, ki na kratko predstavi usmeritev revije in vabi k sodelovanju, nato pa je že prvi prispevek dolgoletne sodelavke zbornika *Tatjane Hajan*, ki nas v članku *Izobraževanje odraslih 1848-1870* seznani z izobraževanjem odraslih v nedeljskih šolah in kmetijskih tečajih in seveda istočasno tudi z dodatnim izobraževanjem učiteljstva, saj so si morali tudi ti pridobiti primerna znanja (kmetijska opravila, cepljenje drevja, čebelarstvo ipd.) za pouk odraslih.

Elizabeta Hriberšek Balkovec je v prispevku *Avstrijska statistika in gimnazije na Slovenskem 1881-1913 (I.)* pripravila pregled podatkov o gimnazijah na Slovenskem etničnem ozemlju v okviru avstrijskega dela monarhije, ki se nahajajo v Avstrijski statistiki (Österreichische Statistik). V pričujočem prvem delu razprave je avtorica predstavila statistiko in kategorije v njej, v drugem delu pa nas bo seznanila z osemnajstimi gimnazijami ter statističnimi podatki o njih.

Saša Seršc nas v članku *Tehnična inteligenca na Kranjskem pred 1918* s pomočjo literature in arhivskih virov, ki so dostopni na področju Ljubljane, opozori na študente iz Kranjske, ki so predvsem od druge polovice preteklega stoletja do prve svetovne vojne hodili na študij naravoslovnih in tehničnih ved v ostale dežele monarhije in drugih držav. Izvemo, da je bilo naših študentov malo, kljub temu pa so se združevali v zelo delovna strokovna društva, ki so pospeševala strokovno izobraževanje svojih članov, zbirala tehnično terminologijo, klub v Pragi pa je celo izdajal svoj časopis.

Prizadevanja Družbe sv. Cirila in Metoda na narodnoobrambnem in šolskem področju nam predstavlja *Andrej Vovko* v zapisu *Oris dejavnosti Družbe sv. Cirila in Metoda na šolskem področju*. Seznani nas s problemi pri ustanavljanju slovenskih osnovnih šol in vrtcev na narodnostno ogroženih področjih, poda nam kratko statistiko njenih šol in vrtcev ter otrok v njih, opozori pa nas tudi na boje med t.i. liberalno in klerikalno strujo, ki so potekali tudi v CMD.

Friš Darko nas s člankom *Slovenske župnijske osnovne šole v Ameriki* prestavi v oddaljeno "obljubljeno deželo" in na podlagi literature, tiskanih in tudi arhivskih virov oriše delovanje slovenskih župnijskih osnovnih šol v Ameriki in njihov boj za ohranitev slovenskega jezika med našimi priseljenci in njihovimi otroci med leti 1895 in 1941.

Šuštar Ljiljana v svojem prispevku *Mladi Koroški na šolanju v Sloveniji v prvih povojnih letih* s pomočjo arhivskih virov in časopisov predstavlja šolanje slovenskih Koroščev pri nas, njihovo vzgojo v narodnem duhu, ki je bila očitno tudi zelo politično obarvana in probleme, ki so ob tem nastopali. Da je bilo problemov veliko, posebno z vzdrževanjem dijakov in stroški šolanja, nam prikaže tudi s pismi otrok in pisanjem oblastnih organov.

Kako je po vojni potekalo podržavljanje samostanskih šol in domov v Ljubljani ter kakšne oblike pritiska na redovnice in v končni fazi tudi na državljane je tedanja oblast uporabljala, nam s pomočjo arhivskih virov na primeru Lichtenturna in Marijanišča prestavlja *Tatjana Šenk* v članku *"Naše učilnice je napolnila živa resničnost." Potek podržavljanja samostanskih šol in domov v Ljubljani od 1945 do 1947.*

Aleš Gabrič v članku *Temeljne značilnosti šolske reforme 1953-1962* predstavlja najcelovitejšo šolsko reformo, ki smo jo v preteklosti doživeli Slovenci in je v šolski sistem prinesla tako pozitivne kot tudi negativne posledice. Ker je že dolgo znano, da je šolstvo "politična zadeva", je bila tudi ta reforma predvsem politično zastavljena in avtor opozori na razlike v pogledih med političnimi in strokovnimi krogi in kjer so zaradi argumenta moči premnogokrat obveljala politična stališča.

Sklop člankov in razprav zaključuje zapis razširjenega predavanja *Elmarja Lechnerja - Evropa kot pedagoška kategorija v avstrijski zgodovini izobraževanja*, ki ga je imel avtor v Slovenskem šolskem muzeju 25. 3. 1993. V njem obdeluje izobraževanje v mnogonacionalnem avstro-ogrskem cesarstvu ter preko njega usmerja pogled na ideje evropske integracije na področju izobraževanja, prisotne v moderni Avstriji.

Naslednji sklop, imenovan Prispevki in gradivo, prinaša prispevke devetih avtorjev - *Jože Ciperle: Maturitetni (zrelostni) izpiti in spričevala v zgodovinskem razvoju, Ivan Markovič: Gimnazija z italijanskim učnim jezikom v Kopru, Judita Šega: O šolskem zdravstvu v Ljubljani pred prvo svetovno vojno, Branko Šuštar: Iz mestnega šolskega sveta ljubljanskega 1896-1910, Marija Lesjak: Učitelj med "poklicem", protislorjem in brezdeljem, Božo Jakovljerič: Josip Bačič, Josip Ribarič in Josip Brnobič, hrvaški prosvetni delavci, istrski emigranti v slovenskih šolah, Alenka Borjančič: Iz zgodovine šole v Postojni, Olga Pirk: Kako se je razvijalo šolstvo v Rortah, Stanka Jerneje: Razvoj šolstva v Medvodah,* med katerimi pa bi izpostavil le nekaj sestavkov, ki so pisani predvsem po arhivskih virih. *Judita Šega* opisuje zdravstveno stanje ljubljanskih učencev in higienske razmere v mestnih šolah pred prvo svetovno vojno. Podrobno opisuje uspešna prizadevanja šolskih zdravstvenih komisij oziroma šolskih zdravnikov Dr. Demšarja in Dr. Rusa pri preprečevanju nalezljivih bolezni med šolsko mladino. Kot poglavitni vir za prispevek je avtorica uporabljala zapisnike Mestnega šolskega sveta, ki pa so istočasno tudi vir za delo *Branka Šuštarja*, v katerem obdeluje štiri tedaj aktualne teme s področja mestnega šolstva - skrb za ureditev kopanja šolarjev, mnenje o manjši uporabnosti učiteljic, odmev liberalno-katoliških političnih naspro-

tij in slovensko-nemška jezikovna vprašanja. Dodatna zanimivost prispevka pa je dejstvo, da je bil tedanji župan Ivan Hribar prav tako predsednik mestnega šolskega sveta in nas avtor seznani tudi z njegovim mnenjem o omenjenih temah. *Olga Pivk* pa na podlagi arhivskih virov predstavlja razvoj šolstva v Rovtah, torej od ugotovitve o potrebnost šole, do njene izgraditve šolske zgradbe in začetkom organiziranega pouka v njej.

Prispevkom in gradivu sledi sklop Šolski zapisi, ki prinašajo predvsem prispevke o različnih šolah ter zanimiva in predvsem drugačna pogleda na šolanje na Kranjski ljudski šoli med drugo svetovno vojno. O tem v svojih spominih pišeta tedanja nemška učiteljica *Elisabet Sargant - Moje izkušnje kot nemška učiteljica v Sloveniji v letih od 1941 do 1944* in njena učenka *Berta Golob - Drobci spominu*.

Za šolskimi zapisi si sledita še sklopa iz muzejskega dela ter poročila in ocene, ki tudi zaključujeta zbornik.

Žiga Železnik

Zgodovina za vse, Vse za zgodovino, leto I, št. 2, 1994, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1994

Pred nami je druga številka strokovne revije, ki jo izdaja Zgodovinsko društvo v Celju. Ideja, približati zgodovino povprečnemu bralcu in bralca zgodovini, je uredniškemu odboru pričujoče revije popolnoma uspela. Prispevki so pisani v publicističnem stilu. Teme, ki se jih lotevajo avtorji, so vzete iz vsakdanjega življenja in se ukvarjajo z "navadnim" človekom in njegovimi dejanji - tako v dobrem kot v slabem smislu. Vse je daleč stran od velikih političnih dogodkov ali pa je z njimi le posredno povezano.

Tematsko je revija razdeljena na tri sklope:
1. Zgodbe, ki jih piše življenje,
2. Teorija,
3. S knjižne police.

V prvem sklopu so prispevki, ki zajemajo življenje v srednjem veku, v devetnajstem in v začetku dvajsetega stoletja.

V 14. stoletje posega dr. Dušan KOS v članku **Življenje kot ga je pisala dota** (str. 58-69). Avtor nas na osnovi srednjeveških listin seznani z materialnimi prejemki plemstva na Kranjskem in (sedanjem slovenskem) delu Štajerske. Gre za prejemke, ki sta jih dobila mož ali žena ob poroki - dota, jutrna, zaženilo, izboljšava. Na osnovi teh prejemkov je avtor tudi poskusil statusno rangirati plemstvo, kar je prikazano v tabelah na koncu poglavja.

V 19. stol. sta postavljena dva prispevka. Dr. Peter VODOPIVEC se je lotil za slovenske zgodovinske razmere dokaj sveže in neraziskane tematike o zgodovini žensk v slovenskem prostoru. V razpravi **Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje** (str. 30-44) nas popelje od ženske, ki naj bi imela predvsem vlogo matere in gospodinje, do ženske, ki se je postopoma uveljavljala najprej na kulturnem in nato tudi na političnem področju. Ob tem je obdelal tudi vprašanje izobraževanja in zaposlovanja žensk. Posebej zanimivo je, kako je takratni tisk gledal na uveljavljanje žensk in odpiranje ženskega vprašanja.

Dr. Marjan DRNOVŠEK je na osnovi misijonarskih in izseljenskih pisem opisal poti, ki so slovenske izseljence vodile v novi svet. Prispevku je dal naslov **S cugom do Bremna in z barko do noviga Jorka** (str. 45-57).

V začetek 20. stol. posegata dve razpravi, ki se ukvarjata, kot bi lahko rekli, z malo bolj temno stranjo človeškega značaja. V prispevku **Vsega je bil kriv Buffalo Bill** (str. 1-10) nas dr. Janez CVIRN popelje v Ljubljano, ki je v tistih majskih dneh 1906. leta pričakovala prihod Codyjevega cirkusa. Vendar pa bistvo razprave ni v tem dogodku, ampak posega globlje v človeško dušo. Slovenski umetniki, slikarja Hinko Smrekar in Fran Tratnik ter pisatelj Vladimir Levstik, so se skupaj z absolventom prava Vladimirjem Svetkom odpravili na izlet, ki so ga zaključili boemskemu življenju primerno. Ko je zaradi ekscesa posegla vmes policija in so bili obsojeni na petdnevni zapor, so v pritožbi krivdo za svojo pijanost in ekscese zvalili na vzdušje, ki je vladalo v Ljubljani ob prihodu cirkusa, obenem pa so se še ponorčevali iz mestnih oblasti.

Na podlagi policijskih poročil Bojan CVELFAR v prispevku **No, zdaj pa če imaš denar, daj ga sem, potem se pa hitro z menoj spalska zdruzi** (str. 11-29) obravnava problem prostitucije v Ljubljani v začetku 20. stol. Leta 1905 so mestne oblasti prevzele zdravstveni in policijski nadzor nad kasarmirano in individualno prostitucijo. Poleg te legalizirane prostitucije pa je cvetela tudi ilegalna prostitucija, ki je ubirala svoja pota in ji mestne oblasti niso mogle do živega.

V drugem sklopu je priobčen odlomek iz knjige angleškega zgodovinarja Petra Burkea, ki ga je priredil za predavanje na SAZU 18. marca 1994 in obravnava problematiko pisanja zgodovine. Za prevod prispevka pod naslovom **Zgodovina dogodkov in povratek k pripovedništvu** (str. 70-78) je poskrbela Katarina Kobilica.

Dr. Igor GRDINA v prispevku **Brižinski spomeniki kot dialoški tekst** (str. 79-87) odpira razpravo k raziskovanju Brižinskih spomenikov kot dialoškega besedila.

V tretjem sklopu so predstavljena naslednja dela:

Velika vojna; Mario Isnenghi, La grande guerra. Collana XX Secolo. Giunti Gruppo Editoriale, Firenze 1993, 157 strani (Petra Svoljšak)

Abortus od antike do danes; Geschichte der Abtreibung: von der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. von Robert Jütte. München 1993, 220 strani (Tone Kregar)

V kraljestvu okusov; Wolfgang Schivelbusch, Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel, Fischer Taschenbuch

Verlag, Frankfurt am Main 1990, 247 strani (Aleksander Žižek)

Meščanstvo v habsburški monarhiji, II. del; Hannes Stekl, Peter Urbanitsch, Ernst Bruckmüller, Hans Heiss (Hg.), Bürgertum in der Habsburgermonarchie, II. knjiga, Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit, Böhlau Verlag Wien - Köln - Weimar, 1992, 393 strani (Aleksander Žižek)

Knezi Windisch-Graetz v 19. in 20. stoletju; Hannes Stekl, Marija Wakounig, Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert, Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 1992, 384 strani (Franc Rozman)

Ivanka Zajc-Cizelj

Ormož skozi stoletja IV, Skupščina občine Ormož, Ormož 1994

Skupščina občine Ormož je 23. junija 1994 predstavila že četrto številko zbornika Ormož skozi stoletja. Prvi zbornik so Ormožanci izdali ob 700-letnici prve omembe Ormoža v pisnih virih leta 1973, njegov urednik je bil Jože Curk. Uredništvo naslednjih treh zbornikov, izdanih v letih 1985, 1988 in 1994, pa je bilo zaupano dr. Petru Pavlu Klasincu.

Predstavitev so vodili župan občine dr. Jože Bešvir, urednik zbornika dr. Peter Pavel Klasinc in člani uredniškega odbora. Za tehnično izdelavo zbornika so poskrbeli v Pokrajinskem arhivu Maribor.

Zbornik, posvečen 500-letnici ustanovitve samostana frančiškanov observantov v Ormožu, prihaja med nas z enoletno zamudo (1493). Izhaja pa tako ob 490-letnici, odkar sta bila cerkev in samostan predana svojemu namenu (1504).

Ob predstavitvi zbornika je pater Marjan Vogrin pripravil predavanje o zgodovinskem razvoju frančiškanskega samostana v Ormožu.

Kljub številnim težavam je zbornik izšel kot plod trdega dela tako uredniškega odbora kot dela različnih avtorjev.

Gvardijan minoritskega samostana na Ptuju pater Marjan Vogrin je predstavil samostan manjših bratov observantov v Ormožu vse od njegove ustanovitve do ukinitve (1493-1786). Umetnostni zgodovinar dr. Emilijan Cevc iz Ljubljane je podrobno obdelal stenske slikarije 17. stoletja v ormoški župnijski cerkvi, omenil pa tudi tiste, ki so nastale pred 17. stoletjem. Kustos arheolog iz Pokrajinskega muzeja na Ptuju Brane Lamut piše o arheoloških raziskavah v Ormožu. Omejuje se na izkopavanja iz leta 1990, najdene prazgodovinske hiše in zbiralnike za vodo iz poznega srednjega in novega veka. Marija Mirković, umetnostna zgodovinarka iz Zagreba, je predstavila sliko Sočutne, delo ptujskega slikarja F. A. Pachmayerja. Višja kustodinja za kulturno zgodovino v Pokrajinskem muzeju Ptuj Marjeta Ciglenečki je na podlagi inventarja iz leta 1771 prikazala opremo ormoškega gradu v preteklosti. Marija Hemja Masten, arhivistka Zgodovinskega arhiva Ptuj, se je lotila temeljitega dela Pečati in grbi Ormoža in okolice. Predstavila je nekaj pečatov od srednjega veka do 18. stoletja. Karakteristika zahodnih Ljutomersko-ormoških goric je klečaja, ki jo je predstavila konservatorka iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor Jelka Skalicky. Upokojena knjižničarka Nežka Vampotič je pripravila članek Trije mejniki življenja. Predstavljeni so običaji kulturnega in duhovnega življenja ob rojstvu, poroki in smrti. Stanje obrti v Ormožu v letu 1834 je pregledala arhivistka Zgodovinskega arhiva Ptuj Nada Jurkovič. Gradbenim načrtom, lastnikom zgradb in gradbenim posegom posveča pozornost v članku Gradbena dejavnost v Ormožu med letom 1869 in 1900 dr. Peter Pavel Klasinc, arhivist v Pokrajinskem arhivu Maribor. Članek Dijaki iz Ormoža in njene širše okolice na varaždinski gimnaziji v času od leta 1851 do 1914 je pripravila arhivistka Zgodovinskega arhiva v Varaždinu Branka Lepen. Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika, 1721-1762, izpis za leto 1721-1730, je v slovenščini povzela Marija Hemja Masten. Transkribirani članek pa je pripravil višji upravni svetnik v Štajerskem državnem arhivu v Gradcu Gernot Fournier. Arhivistka Pokrajinskega arhiva Maribor Slavica Tovšak je predstavila članek Ivan Geršak - življenje, delo in predstavitev fonda v Pokrajinskem arhivu Maribor. Po arhivskem gradivu je pripravljen članek Irene Lačen Benedičič, arhivistke v Zgodovinskem arhivu Ptuj, sedaj v Arhivu Republike Slovenije, Vojaštvo v Ormožu na prelomu stoletja. Od kletarskega društva do vinarske zadruge Ormož (1898-1960) nas je popeljal dipl. pravnik Tone Luskovič iz Ormoža. Z zadružno elektrarno v Ormožu nas je seznanil arhivist v Zgodovinskem arhivu Ptuj Brane Oblak. Višji arhivist Arhiva Republike Slovenije Ivan Nemanič je predstavil utrinke iz zgodovine mesta Ormož ob dokumentarnem filmu iz leta 1935. Prispevek k novejši gospodarski zgodovini Jeruzalemskih goric je na podlagi arhivskega gradiva pripravil Miroslav Novak, arhivist v Pokrajinskem arhivu Maribor. Janez Zadravec, dipl. ekonomist s Koga, je predstavil razvoj ormoške občine po letu 1983. Mag. Borut Zemljič, arhivist Pokrajinskega arhiva Maribor, je na podlagi arhivskega gradiva pripravil članek Izseljenci iz Ormoža in njegove okolice leta 1941. Mesto Ormož v arhivski zapuščini dr. Štefke Cobelj pa je članek Suzane Čeh, arhivistke v Pokrajinskem arhivu Maribor.

Zbornik je predstavljen. Želimo si lahko, da bodo izšle še naslednje številke in da bo Ormož skozi stoletja zapisoval zgodovino zanamcem na vsaj trenutnem strokovnem nivoju. Seveda publikacija ni sama sebi zadostna, čaka na bralce, ki bodo segli po njej in v njej odkrili kaj zanimivega.

Irena Lačen-Benedičič

Tuji časopisi in revije

Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka,
zvezek 33-34, Reka 1993; 246 str.

Ob štiridesetletnici izhajanja tega arhivskega glasila nas v uvodnem članku dr. Ivan Beuc seznani s težavami pri njegovem nastajanju. Izhajati je začel kot Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, kasneje je postal Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci i Pazinu, danes pa je Vjesnik Povjesnog arhiva Rijeka. Eden glavnih argumentov, ki je omogočil njegovo rojstvo, je bila želja njegovih pobudnikov, da bi seznanili svet z resnico o preteklosti Istre, Reke, Cresa, Lošinja, Zadra in drugih krajev, ki so po drugi svetovni vojni pripadli Jugoslaviji. S pomočjo glasila bi se lahko zoperstavili psevdoznanstvenim raziskavam nekaterih italijanskih avtorjev. Po drugi strani pa je ponujal možnost, da se arhiv uveljavi tudi kot znanstvena ustanova. Revija že od svojega začetka 1953. leta ohranja približno enako razporeditev prispevkov.

V rubriki Gradivo sta tokrat objavljeni dve razpravi. V prvi nam **Antun Giron** in dr. **Petar Strčić** podajata nazoren pregled razmer na Reki in Sušaku septembra 1943 ob kapitulaciji Italije. Sušak je takrat zasedla hrvaška partizanska osvobodilna vojska, medtem ko na Reko partizani niso vkorakali, saj tam italijanska protifašistična stranka ni hotela sodelovati z narodnoosvobodilnim gibanjem oziroma z njenim komunističnim vodstvom. Mesto je postalo interesno območje italijanske republike, ustanovljene po razpadu fašistične države, v svoje meje ga je želela Neodvisna država Hrvaška, zanj se je zavzemala jugoslovanska kraljevska vlada, pa tudi Nemčija je želela razširiti svoje ozemlje proti jugu. Slednja je z ustanovitvijo Operativne cone Jadransko primorje, misleč, da se bo na tem območju izkrcala angloameriška vojska, dobila Reko v svoje roke. Partizanska vojska je morala zapustiti Sušak, narodnoosvobodilni boj pa se je nadaljeval v ilegali. V drugem prispevku dr. **Lujo Margetić** objavlja manj znan urbar iz Grižana, ki datira v leto 1700 in ga hranijo v frančiškanskem samostanu na Trsatu. Objavo spremlja obsežna uvodna študija.

Sklop prispevkov, kamor so razvrščeni članki in razprave, začenja mag. **Anamari Petranović** z razlago dveh načinov pridobivanja lastništva (usucapio in occupatio), ki jih je zasledila v reškem statutu iz 1530. leta. Slikovit je prispevek mag. **Irvin Lukežić**, ki nam s tekstom in skicami predstavi narodno nošo Grobnika in okolice. Osrednji del razprave je namenjen analizi dosedanjih opisov noš pri drugih avtorjih, dopolnitvam iz zgodovinskih virov, upoštevani pa so tudi opisi noš, ki so jih podali domačini. Dr. **Šime Perišić** je za prispevek k poznavanju preteklosti pomorsko-trgovskih vezi med Dalmacijo in Senjem od 17. do 19. stoletja uporabil skromno ohranjene zgodovinske vire. Njegove ugotovitve nas seznanjajo z bogato trgovsko izmenjavo, ki je preko Senja potekala med Dalmacijo in Panonijo. Mag. **Diana Stolac** v svojem prispevku analizira hrvaško-srbski slovar osemstotih pomorskih izrazov, ki je bil tiskan 1870. leta v Trstu. Italijanske termine je prevedel in vzporejal s svojim jezikom Božo Babič, pomorski častnik in leksikograf. O Carlu Boxi, poznavalcu in raziskovalcu grbov v Istri, obenem pa iredentistu, ki je vložil veliko truda v dokazovanje neslovanstva Istre, piše prispevek **Mirijam Grakalić**. Njegovo delo, ki ga hrani reški zgodovinski arhiv, obsega prikaz 661 grbov istrskih rodbin in mest. Kakšno podobo so kazale v začetku 20. stoletja, v dobi secesije, nekatere delavske hiše na Reki izvemo iz prispevka mag. **Julija Lozzi Barković**. Z vsemi lastniki v 110 letih delovanja rafinerije nafte na Reki nas seznanja članek **Jagode Babić** in **Josipa Žgaljića**.

V rubriki Arhivska teorija in praksa je objavljen inventar arhivskega fonda hrvaške sokolske župe Vitezić za Volosko-Opatijo za leta 1909 do 1914 in za leto 1918. Avtor prispevka **Nikola Crnković** podaja podroben zgodovinski pregled te sokolske župe ter sokolskega gibanja sploh.

V rubriki Dodatki (Prilozi) je objavljeno več prispevkov. **Marijan Grakalić** podaja pregled novejše literature o heraldiki na Hrvaškem, **Tatjana Blažeković** nam v prispevku predstavlja življenje in delo Ljudevita Josipa Cimiottia-Steinberga, **Miroslav Bertoša** pa nas seznani z bibliografijo arhivističnih del zgodovinarja Petra Strčića, ki ni raziskoval le preteklosti istrskih Hrvatov, temveč tudi Slovencev. Za konec **Snježana Hozjan** objavlja bibliografijo del umetnostne zgodovinarke, zgodovinarke in arheologinje dr. Radmile Matječić.

Vlasta Tul

La Gazette des archives,
št. 129, drugo četrtletje 1985

Revija prinaša strokovne razprave in poročila o delu francoskih arhivov.

V začetku je Michel Duchein v članku Arhivi v Babilonskem stolpu obdelal probleme mednarodne arhivske terminologije. Nevarnost napačnih interpretacij v mednarodnem strokovnem arhivskem jeziku - terminologiji - je vzpodbudila Mednarodni arhivski svet pri izdaji Slovarja arhivske terminologije (Dictionary of Archival terminology) leta 1984. Po šestih letih zahtevnega dela so mednarodni eksperti v imenovani publikaciji objavili 503 gesla v sedmih jezikih. Zelo težko je ustrezno prevesti mnoge strokovne izraze, ker obstaja razlika v pravni in upravni ureditvi posameznih dežel, države pa se tudi ločijo glede arhivske

teorije. Celo beseda "arhiv" nima enakega pomena npr. v Franciji, Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike. Sestavek opozarja uporabnike slovarja tudi na nekatere težave mednarodne arhivske terminologije.

V nadaljevanju je Paule René-Bazin v članku Naproti arhivski informatiki predstavila informacijski sistem Verenne z bazo podatkov arhiva ministrskega predsednika in njegovih uradov. Sistem je zasnovan z namenom posredovanja zadovoljivih odgovorov uporabnikom na številna vprašanja in prošnje, hkrati pa tudi za potrebe bodočih zgodovinarjev. Predpriprava za začetek delovanja sistema Verenne vzpodbuja arhiviste k presojanju in razmišljanju glede uporabe informatike, in sicer zato, da bi se izboljšala kvaliteta možnega sodelovanja ter dvig produktivnosti. V obravnavanih spremembah, ki jih omogoča uporaba informatike zlasti pri obdelavi in uporabi arhivskega gradiva, prinaša Verenne dragocene elemente razmišljanja, presoje, preučevanja in tudi praktične izkušnje.

Régis de Saint-Jouan si v članku Ali je mogoče oceniti (izmeriti) ureditev arhiva? zastavlja vprašanje o presoji količine informacij po ureditvi v nekem fondu ali zbirki. Množina informacij zavisi od števila dokumentov v fondu. Ugotavljamo jih s pomočjo dveh formul, ki jih avtor navaja v razpravi. Prva je pretirano natančna in ni preveč praktična. Druga pa omogoča približno oceno informacij v gradivu. Zastavlja se vprašanje, ali je ureditveno delo nekega fonda v sorazmerju z ugotovljeno količino podatkov. Pred tem in podobnimi vprašanji se nahajajo raziskovalci, ki bodo lahko odkrili nove načine raziskovanja.

V drugem delu revije sledi običajna rubrika: zapisi, informacije, razmišljanja.

Madeleine Villard, konservatorka in direktorica Ar-hiva Bouches-du Rhône opisuje v članku Arhivbus, novo sredstvo za širjenje kulture, uporabo in potovanja arhivskega avtobusa pri širjenju arhivske kulture na podeželju, zlasti na območju Arhiva Bouche-du-Rhone.

Departmajski arhiv Bouches du Rhône je podobno, kot so urejeni knjižni in muzejski avtobusi, uredil daljši arhivbus, ki ga je mogoče preurediti v dve dvorani, dolžine 16 m. Notranjost je urejena v dvorano za projekcijo in dvorano za razstave z vitrinami. Arhivbus je namenjen širjenju kulture z arhivskimi dokumenti v občinah departmaja in deluje na temelju znanstvenega programa z načrtovanimi tumejami in strokovnimi kadri. Program tumeje sestavijo arhivisti in profesorji, ki skrbijo za vzgojo. V avdiovizualno montažo vključijo arhivske dokumente departmaja glede na njihovo lepoto in redkost. Za neko predstavitev so izbrali dokumente, ki kažejo določen kraj, neko osebo in dogodek, npr. vojno iz let 1914-1918 predstavljajo izrezi iz časopisov, fotografije, izvimi teksti in številne fotokopije. Razstavljeni so dokumenti iz različnih ustanov. Poleg tega tri manjše vitrine rezervirajo za predstavitev nekaj izvirnih dokumentov kraja, ki ga obiščejo. Čas potovanja je določen najmanj dva meseca vnaprej. O dnevu obiska se dogovorijo z županom. V koledarju predvidijo en dan za občine, v katerih obstajajo le šole prve stopnje, dva ali več dni za občine s kolidži ali liceji. Akcijo je podprlo ministrstvo za kulturo, ki je plačalo stroške vozila in ekipe z difuzijo v celoti. Druge stroške je prevzel departma.

Konservator v Nacionalnem arhivu Ferréol de Ferry pojasnjuje zgodovinsko televizijsko oddajo Slika in zgodovina, ki je uporabila avtentične zgodovinske dokumente in je na gledalce vplivala zelo emocionalno. Avtor predstavi tudi pozabljen tekst Nadarja in pomen fotografije pri razkrivanju nekega zločina.

Izobraževalni center Društva francoskih arhivistov je bil ustanovljen v juniju 1984 v Parizu. Izobraževanje je bilo predvideno v obliki tečajev. Namenjen je bil občinskim kadrom in privatnim podjetjem. Za izobraževanje, ki obsega tri področja: arhivistiko, dokumentacijo in informatiko, skrbi društvo arhivistov. V letu 1985 so tečaji potekali v mesecih od februarja do junija. Predvideli so jih tudi za drugo polovico leta.

V rubriki Na kratko so okvimo predstavljene publikacije francoske arhivistike:

Dostop do administrativnih informacij. Patrice Sotero razmišlja o aplikaciji zakonskih predpisov, ki omogočajo dostop do informacij v administraciji. Pri tem je upošteval Uradni bilten, številne okrožnice in dekrete.

Departmajski arhivi, perspektive informatizacije. Primerjava dveh anket Direkcije arhivov Francije iz let 1981 in 1984 o informatizaciji službe departmajskih arhivov.

Sodni in zaporniški arhivi. Stalna komisija za arhive in zgodovino sodstva je izdala dva nova pravilnika arhiva sodišča in arhiva administracije zunanje službe kaznilnic.

Nacionalni arhiv. Kratka zgodovina Nacionalnega arhiva, zlasti ikonografije in načrt Sprejemnega in raziskovalnega centra Nacionalnega arhiva v prihodnosti.

Nacionalni arhiv, razstava ob 300 letnici preklica nantskega edikta 1685. leta s predstavitvijo posledic, ki so sledile temu aktu absolutizma Ludvika XIV.

Uporaba fotografij za javnost. Vodnik o uporabi fototeke sektorja za javnost dokumentacije Francije, 1985.

Konservacija in restavracija dokumentov. Združenje za znanstvene raziskave grafične umetnosti prireja okrogle mize in skrbi za strokovno izobraževanje. Izdaja Bilten de L'ARSAG. V njej predstavlja temeljna dela na področju konservacije in restavracije papirja, usnja, pergamenta, fotografij in drugega v obdobju 1982-1984.

Direkcija francoskih arhivov. Kongres francoskih arhivov s temo Avdiovizualni arhivi, september 1985.

Nove tehnologije dokumentacije in informacije, 1985. Publikacija govori o organizaciji in opremi dokumentacijskih centrov.

Genealogija, 1985. Uvod in zgodovinske raziskave genealogije. Publikacijo je izdal Center za genealogijo v Parizu.

Druga svetovna vojna, 1985. Delo je izšlo ob 40-letnici konca druge svetovne vojne. V njem so objavljene številne fotografije. Pripravila ga je Služba

za informacije in relacije z javnostjo francoske armade.

V rubriki KRONIKE sledijo poročila o dejavnostih arhivov: zunanjega ministrstva, kopenske vojske, mornarice in letalstva v letu 1984 na področju personalnih sprememb, prevzemu in urejanju gradiva, publikacijah, razstavah, informatiki, zgradbah in drugih dejavnostih.

Tovariška kronika objavlja družinska sporočila arhivskih delavcev, npr. rojstva, smrti.

Ocene publikacij arhivov

François J. Himly je predstavil delo avtorja Jean-Yvesa Mariotte, Mestni arhiv Strasbourg, 1984. V njem je opisal usodo fonda v času francoske revolucije leta 1789, ko je bil poškodovan. Nato je bilo gradivo urejeno in prikazano v tej publikaciji.

Michel Duchein je ocenil strokovno delo L'archivio moderno: dottrina e pratica, Rim 1982, italijanskega avtorja Donata Tamblé. V njem so predstavljeni temeljni principi arhivistike in arhivska zakonodaja v Italiji. Posebno pozornost je posvetil protokolu in arhiviranju v fasciklu, osnovi arhiviranja v Italiji.

Ocene tujih arhivskih revij

V zaključnem delu La gazette des archives, št. 129, prinaša oceno arhivskih revij drugih držav za leto 1983: Archives, Journal of the Society of Archivistes (Velika Britanija), Der Archivar, Archivmitteilungen in Rasegna degli Archivi di Stato.

Ivan Nemanič

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

THE AMERICAN ARCHIVIST

Najprej dopolnilo in popravek v ARHIVI XVI, zv. 1-2, Ljubljana 1993:

Letnik 48, leto 1985 št. 1-4 (472 strani)

48/2 je pravilno 48/3

48/2 - besedilo je bilo izpuščeno in se glasi:

Štirje strokovni prispevki tega snopiča in komentirana bibliografija so rezultat dela skupine strokovnjakov Bently Historical Library na Universitry of Michigan v Ann Arbor poleti 1982 in 1983. Frank Boles in Julia Marks Young v prispevku EXPLORING THE BLACK BOX: THE APPRAISAL OF UNIVERSYTY ADMINISTRATIVE RECORDS razčlenjujeta vrednost dokumenteije, ki nastaja ob delu univerze s treh glavnih stališč: vrednosti glede na informacijo, ki jo posreduje, glede na stroške hrambe in ohranitve in glede na posledice sprejete odločitve o vrednotenju. Razprava o soodvisnosti vseh elemetnov je zelo interesantna. Joanne Yates v razpravi INTERNAL COMMUNICATION SYSTEMS IN AMERICAN BUSINESS STRUCTURES: A FRAMEWORK TO AID APPRAISAL opozarja na problematiko vrednotenja dokumentanega gradiva, ki nastaja ob medresorski komunikaciji v podjetjih. Izredno zanimiv je prispevek Paula I. Chesnuta APPRAISING THE PAPERS OF STATE LEGISLATORS. Dotlej je bilo malo storjenega na področju vrednotenja gradiva področja urada državnega zakonodajalca. Avtor opozarja na vrste gradiva, ki lahko nastaja v takem uradu. Razprava Leonarda Rapporta IN THE VALLEY OF DECISION: WHAT TO DO ABOUT THE MULTITUDE OF FILES OF QUASI CASES opozarja na dilemo o izboru gradiva za nadaljnje znanstveno preučevanje glede na stroške, ki jih njegova hramba opravičuje. Izbor naj bo tak, da bo na obeh straneh čim manj škode. Zelo pomembna se mi zdi tudi komentirana bibliografija o vrednotenju gradiva ANNOTATED BIBLIOGRAPHY ON APPRAISAL avtorice Julie Marks Youngove. Pripravila je izbor 128 najpomembnejših del (str. 190-216).

THE AMERICAN ARCHIVIST, glasilo Združenja ameriških arhivistov, Chicago, Illinois, ZDA, letniki 50-53, leto 1987-1990

Letnik 50, leto 1987, št. 1-4 (630 strani)

V tem letniku je odprta nova rubrika COMMENTARIES AND CASE STUDIES - kratki sestavki, pomembni za arhivske delavce.

50/1

Zvezek vsebuje 5 strokovnih prispevkov. V uvodu je prispevek bodočega predsednika SAA Williama L. Joycea na 50. jubilejnem srečanju SAA v Chicagu 30. avgusta 1986: AN UNEASY BALANCE: VOLUNTARISM AND PROFESSIONALISM. Ugotavlja, da je članstvo poraslo na preko 2200 individualnih in skoraj 2000 kolektivnih članov. Poziva k stmitvi vrst arhivskih in sorodnih društev.

Avtorja Larry J. Hackman in Joan Wamow-Blewett v študiji THE DOCUMANTATION STRATEGY PROCESS: A MODEL AND A CASE STUDY izpostavljata pomen odbiranja arhivskega gradiva (pri tem niso vsi arhivi enotni!) in izbor ustvarjalcev. Skupna komisija za arhivsko gradivo v znanosti in tehnologiji, ki dela z eksperti ustvarjalcev, arhivarji in uporabniki, je uspešen poskus tematskega pristopa. Najstarejši tak center je Center za zgodovino fizike pri ameriškem institutu za fizikalne znanosti. V nadaljevanju L.J. Haekerman daje primer aplikacije postopka valorizacije v letih 1960-1965 in opozarja na vprašanja, ki so se ob izboru pojavljala. Model vzpodbuja arhivista k aktivnejši vlogi. Primer z istega področja nadaljuje z izdelavo modela tudi avtorica J. Wamow-Blewett.

Sledi zanimiv prispevek Franka B. Evansa PROMOTING ARCHIVES AND RESEARCH: A STUDY IN INTERNATIONAL COOPERATION. V njej avtor podrobno prikazuje rezultate sodelovanja med UNESCO in ICA (MAS) na dveh osnovnih področjih - raziskovanju v arhivih in arhivskih raziskavah.

Naslednji strokovni sestavek je polemični prispevek in se nanaša na tretman področja teorije arhivistike avtorja Johna W. Robertsa ARCHIVAL THEORY: MUCH ADO ABOUT SHELVING.

Sledi razprava Bruce W. Dearstina: WHAT IS THE USE OF ARCHIVES? A CHALLENGE FOR THE PROFESSION. V njej avtor predlaga šest pristopov, s katerimi bi popestrili in omogočili boljšo uporabo arhivskega gradiva.

V rubriki Commentaries & Case Studies Marie Allen govori o optičnem čitalcu - Optical Character Recognition: Technology with New Relevance for Archival Automation Projects, Uli Haller pa o storilnosti pri urejanju in popisovanju arhivskega gradiva - Variations in the Processing Rates on the Magnuson and Jackson Senatorial Papers. Rubriko zaključuje Gregory S. Hunter s prispevkom o planiranju na vseh nivojih - Filling the GAP: Planning on the Local and Individual Levels.

Sledita stalni rubriki Reviews and Briefly Noted ter Selected Recent Titles (nekaj izbranih najnovejših izdaj - v letih 1985-86)

Z mednarodnega področja (The International Scene) poroča o obisku Eve Mosely pri kitajskih arhivih, Augustine W.C. Msiska o poskusu postavitve projekta "ustne zgodovine" na zambijski univerzi v Lusaki, zvezek pa zaključujejo obvestila Združenja ameriških arhivistov.

50/2

Uvodnemu Forumu sledijo štirje osnovni daljši strokovni prispevki. V prvem avtor Paul Conway PERSPECTIVES ON ARCHIVAL RESOURCES: THE 1985 CENSUS OF ARCHIVAL INSTITUTIONS statistično prikaže organizacijo osmih tipov arhivov v ZDA (zvezni, državni, lokalni, akademski, cerkveni, poslovno-gospodarski, posebni in muzejski) po skupnih pokazateljih (finančna sredstva, zaposlenost, arhivsko gradivo, zmogljivosti in uporabniki).

Sledi prispevek Avra Michelsona DESCRIPTION AND REFERENCE IN THE AGE OF AUTOMATION. Prikaže rezultate pregledne študije iz l. 1986 o dostopnosti klasificiranega arhivskega in rokopisnega gradiva.

Tretji prispevek se tudi nanaša na področje računalništva. Ronald J. Zboray - dBASE III PLUS AND THE MARC AMC FORMAT: PROBLEMS AND POSSIBILITIES. Prikazuje prednosti novega in razlike od predhodnikov tega programa. Zanimive so tudi opombe.

Razprava Meyer H. Fishbein REFLECTION ON APPRAISING STATISTICAL RECORDS se nanaša na valorizacijo statističnega gradiva, ki je po vsebini vseobsegajoče. V sklepnem delu predlaga nekatere rešitve.

V rubriki Commentaries & Case Studies Ellen Garrison v prispevku Lil Abner Revisited: The Archives of Appalachia and Regional Multicultural Education opozarja na pomen ameriške domoznanske dokumentacije v multikulturni vzgoji.

Patricia L. Adams v članku Primary Sources and Senior Citizens in the Classroom nadaljuje s pomenom in izvenšolskim sodelovanjem pri interpretaciji virov v učnem procesu. Malvina B. Bechor pa v sporočilu Bibliographic Access to Archival Literature predstavi najpogostejši problem - dostopnost in ažurnost bibliografij arhivskih del.

Mednarodno področje (The International Scene) uvaja članek Davida Bearmana in Petra Sigmunda: Exploration of Form of Material Authority Files by Dutch Archives. Obravnavata problematiko dostopnosti gradiva in zvrsti arhivskega gradiva po holandskih izkušnjah. Vzpodbudno mednarodno sodelovanje obravnava prispevek Franka G. Burkea: Soviet-American Archival Exchange Meeting in Moscow.

Sledijo poročila o srečanjih MAS in UNESCO od septembra do novembra 1986 (avtor Robert M. Warner).

Ob kratkih poročilih o izidih sporočajo tudi nekaj naslovov novejših publikacij.

Uvajajo tudi novo priložnostno rubriko iz arhivov oz. iz arhivskega gradiva, kjer bodo objavljali faksimile zanimivih aktualnih dokumentov. Konkretno v tej številki je predstavljeno pismo takrat 12-letnega Fidela Castra predsedniku ZDA F. Rooseveltu.

50/3

Strokovne prispevke tokrat uvaja Richard J. Cox - AMERICAN ARCHIVAL LITERATURE: EXPANDING HORIZONS AND CONTINUING NEEDS, 1901-1987. Daje pregled, analizira ovire in daje predloge za boljši razvoj arhivistične literature.

Sledi članek Rogera Smitherja FORMATS AND STANDARDS: A FILM ARCHIVE PERSPECTIVE ON EXCHANGING COMPUTERIZED DATA. FIAF, ki razvija filmske standarde, opozarja na problematiko planiranja mednarodnega sodelovanja na tem področju zaradi različnih stopenj razvoja in pripravljenosti za sodelovanje.

Judith E. Endelman v prispevku LOOKING BACKWARD TO PLAN FOR THE FUTURE: COLLECTION ANALYSIS FOR MANUSCRIPT REPOSITORIES govori o avtomatizaciji v arhivih, ki vzpodbuja standardizacijo zbiranja in izbora ter hrambo le tistega gradiva, ki ima informacijsko vrednost. Posebno izpostavi arhivske zbirke.

Prispevek Franka Boles je posvečen valorizaciji - MIX TWO PARTS INTEREST TO ONE PART INFORMATION AND APPRAISE UNTIL DONE: UNDERSTANDING CONTEMPORARY RECORD SELECTION PROCESSES. V njem razkriva širino raznih vplivov na valorizacijo v preteklosti. V prispevku poskuša prikazati koncept delovanja vred-

notenja v soodvisnosti s sredstvi vrednotenja. Dotakne se tudi trenutnega strokovnega besednjaka.

Michaele F. Pacifico v članku FOUNDING MOTHERS: WOMEN IN THE SOCIETY OF AMERICAN ARCHIVISTS, 1936-1972 predstavi svoj referat na 50. jubilejnem zasedanju SAA o vlogi in pomenu ter dejavnosti žensk v SAA. Prikaz je kronološki in statističen.

V rubriki Commentaries & Case Studies Roger Jones predstavi izkušnje laminiranja po postopku W.J. Barrowa: Barrow Lamination: The North Carolina State Archives Experience. Zanimive so tudi obširne opombe (str. 390-396). Howard P. Lowell v kratkem prispevku Thoughts on a State Records Program razmišlja o statusu državnih arhivov, Dale Alexander Stirling pa o pregledu del o arhivskih virih države Aljaske - Documenting Alaska's Past: The Alaska Records Survay. Nancy Allyn, Shawn Anbitz in Gail F. Stem pišejo o uporabi arhivskega gradiva pri muzejskih razstavah - Using Archival Materials Effectively in Museum Exhibitions. Zaključuje poročilo Penny Booth Page: Archives and Manuscripts at the Rutgers University Center of Alcohol Studies - o ahivskih zbirkah v tem centru.

Rubriko Mednarodno sodelovanje nvaja prispevek Charlesa Kecskemétija The Professional Culture of the Archivist, zaključuje pa Maygene Daniels z ameriškim videnjem razvoja MAS: The Genesys and Structure of the International Council on Archives: An American View.

Snopič zaključujejo stalne rubrike poročil o novih publikacijah, notice in obvestila o delu SAA.

50/4

Vseh pet strokovnih prispevkov obravnava področje vzhodnih ZDA t.j. držav New England's States (Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rode Island in Vermont). So plod večletnih raziskav projekta NEA (New England Archivists), regionalnega združenja ameriških arhivistov, ustanovljenega leta 1972.

IMMAGES OF NEW ENGLAND: DOCUMENTING THE BUILT ENVIRONMENT avtorice Nancy Carlson Sehrock. Prispevek je osredotočen na arhivsko gradivo gradbeništva in arhitekture ter bivanjske kulturne dediščine.

James M. O'Toole v THINGS OF THE SPIRIT: DOCUMENTING RELIGION IN NEW ENGLAND obravnava zgodovinske fonde verskih skupnosti na tem območju.

Filip N. Alexander in Helen W. Samuels v razpravi THE ROOTS OF 128: A HYPOTHETICAL DOCUMENTATION STGRATEGY obravnavata stra-tegijo zbiranja in obdelave hipotetičnega gradiva v določenem času in prostoru.

Samuel S. McReynolds pa v sestavku RURAL LIFE IN NEW ENGLAND obravnava gradivo o podeželskem življenju v teh državah ZDA z vsemi zgodovinskimi spremembami.

Zadnja razprava T. D. Seymour Bassett DOCUMENTING RECREATION AND TOURISM IN NEW ENGLAND pa poudarja pomen arhivskega gradiva ob že stoletni tradiciji turizma na tem območju.

Vse študije dajejo konkretne predloge za tretman arhivskega gradiva v navedenih sredinah.

Comentaries & Case Studies prinaša dva prispevka. V prvem, Developing a Research Access Policy for Student Records: A Case Study at Carleton College, avtor Mark A. Greene nadaljuje s pilotno študijo o dostopnosti gradiva o osebnih podatkih študentov tega koledža ob upoštevanju že obstoječe zakonodaje.

S področja računalniške dostopnosti arhivskega gradiva je prispevek Williama Nolteja: High Speed Text Search System and Their Archival Implications (HSTS), ki obravnava prednosti tehnologije pete generacije računalnikov.

The International Scene. Med novostmi z mednarodnega področja je prvi zanimiv prispevek o izobraževanju v Angliji (Michael Roper - Education in Britain), sledi pa prispevek o avstralski izkušnji izločanja in valorizacije (Beverly Hart, Stephen Ellis in Ian Pritchard - The Appraisal and Scheduling of Government Records: A New Approach by the Australian Archives. Rubrika zaključuje s poročilom o srečanju Komiteja za strokovno izobraževanje pri MAS aprila 1987 v Grenadi v Španiji.

Predstavitvam novosti v arhivistični publicistični dejavnosti sledijo novosti iz arhivov (From the Archives) s predstavitvijo izbranih dokumentov.

Letnik 51, leto 1988, št. 1-4 (576 strani)

51/1-2

Prispevki tega, dvojnega zvezka so bili predstavljeni na 51. letnem občnem zboru SAA dne 3. septembra 1987. Nanašajo se na planiranje za arhivsko stroko. Zaradi dvojne številke je tudi Forum nekoliko daljši.

Strokovne članke začenja William L. Joyce z ARCHIVAL EDUCATION: TWO FABLES. Nanaša se na status programov izobraževalnih sklopov. Potrebna je enaka obravnava mehansko proizvedenega arhivskega gradiva (tiskanega, pisanega, ...) in arhivskega gradiva, proizvedenega z elektronskimi sredstvi. Tako predavatelji kot študenti arhivistike bodo morali skupaj kreirati "skupnost kompetentnih" za stroko.

Charles G. Palm v razpravi INTRODUCTION TO ARCHIVAL RESEARCH AGENDAS obravnava izobraževanje arhivistov, ki zajema raziskovalno dejavnost.

Zanimiv in sistematičen je referat Richarda J. Coxa in Helene W. Samuels THE ARCHIVIST'S FIRST RESPONSIBILITY: A RESEARCH AGENDA TO IMPROVE THE IDENTIFICATION AND RETENTION OF RECORDS OF ENDURING VALUE. Nanaša se na arhivistov izbor dokumentacije trajne vrednosti in arhivistovo raziskovalno delo ob tem.

S tema dvema avtorjema polemizira Frank Boles v razpravi COMMENTARY.

Naslednji prispevek THE MANAGEMENT OF ARCHIVES: A RESEARCH AGENDA avtorja Paula H. McCarthyja izpostavlja pomen vodenja arhivov ob spremenjenih pogojih dela, ki terjajo drugače izobražene kadre. Navaja potrebo po konkretnih raziskovalnih programih in izpostavlja odgovornost arhivistov in arhivov, da razvijajo take programe.

Thomas Wilsted v COMMENTARY polemizira s tistim delom planiranja za arhivsko stroko, ki se nanaša na vodenje, da zagotovimo arhivskemu gradivu trajnost. Nanaša se na to, kako pridobiti vodstvene sposobnosti v arhivu.

Lawrence Dowler v referatu THE ROLE OF USE IN DEFINING ARCHIVAL PRACTICE AND PRINCIPLES: A RESEARCH AGENDA FOR THE AVAILABILITY AND USE OF RECORDS razpravlja o pomenu uporabe arhivskega gradiva in o raziskovalni dejavnosti, ki naj bi čim bolj vzpostavila odnos med uporabnikom in informacijo, ki jo nudi arhivski dokument.

Stališčem avtorja - kar zadeva odnosa dokument /uporabnik - se pridružuje Jacqueline Goggin s člankom COMMENTARY. Zanimiva je tudi bibliografija v opombah na str. 87-90.

Anne R. Kenney pa v svojem COMMENTARY daje prednost popularizaciji arhivskega gradiva.

V rubriki Commentaries & Case studies najprej Richard A. Noble v prispevku The NHRC Data Base Project: Building the "Interstate Highway System" najavlja izid pregleda arhivskih in rokopisnih ustanov v ZDA v l. 1988. Je kronološki pregled od 1951 dalje. Nato Maynard Brichford v Who Are the Archivists and What Do They Do? kronološko razmišlja o zaposlovanju v arhivih. Ruth Kerns v članku A Positive Approach to Negatives: Preserving Photographs via Microfilm Technology svojo pozornost namenja posebnim zahtkam mikrofilmov in fotografij. Ilustrira s primerom zbirke na George Mason University. Rubriko zaključuje skupinski avtorski prispevek Roberta P. Spindlerja, Gregorja Trinkaus-Randalla in Prudence Backman - Format For Cooperation: Cooperative Collection Registers at the Peabody Museum of Salem and the Essex Institute.

Mednarodno področje uvaja prispevek Philipa Alexandra in Elizabeth Pessek o arhivskem gradivu novonastalih narodov Archives in Emerging Nations: The Anglophone Experience. Nanaša se na izkušnje anglofonskih dežel v Afriki. Zanimiva je tudi obširna bibliografija v opombah na str. 120-131.

S prispevkom v tem snopiču je AA začel objavljati tudi abstrakte arhivskih strokovnih revij v tujini, saj tako želi opozoriti ameriško javnost na razvoj stroke tudi v drugih deželah. Prvič je predstavljena revija ARCHIVARIA, glasilo Zveze kanadskih arhivarjev, ki izhaja od letnika 1975/76 dalje, dvakrat na leto. Naslov uredništva: Association of Canadian Archivists, P.O.Box 2596, Station D, Ottawa, Ont. K1P 5W6, Canada.

Prispevki C. Kecskemétija, Margarite Vazquez de Parga in Roberta M. Warnerja se nanašajo na delo SAA in MAS.

Snopič zaključujejo s pregledi novih pridobitev na področju arhivske publicistike in poročila o dejavnosti SAA ter letni indeks objav v 50. letniku (str. 185-220).

51/3

Zvezek je posvečen temam o izobraževanju arhivistov.

Prva razprava avtorja Terryja Eastwooda - NURTURING ARCHIVAL EDUCATION IN THE UNIVERSITY razčlenja program izobraževanja tretjestopenjskega študija arhivistike na University of British Columbia v Vancouvru. Dodaja tudi seznam doslej uspešno obranjenih magistrskih nalog s področja arhivistike.

Sledi avtor Paul Conway z razpravo o izobraževanju na področju arhivistike v ZDA - ARCHIVAL EDUCATION AND THE NEED FOR FULL-TIME FACULTY. Tudi ta avtor dodaja izbor tem iz podiplomskega izobraževanja v ZDA (str. 262- 265).

Janice E. Ruth v prispevku EDUCATING THE REFERENCE ARCHIVIST poudarja tako pomen pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva kot izobraževaje arhivistov za čitalnice. Predlog študijskega programa utemeljuje ob izvrstno izbrani bibliografiji na to temo v opombah na str. 267-276.

Susan Davis opozori na problem permanentnega izobraževanja vodilnih arhivskih delavcev v prispevku DEVELOPMENT OF MANAGERIAL TRAINING FOR ARCHIVISTS.

Avtorja Judith E. Endelman in Joel Wurl združujeta razpravi v en prispevek THE NHPRC /MELLON FOUNDATION FELLOWSHIP IN ARCHIVES ADMINISTRATION: STRUCTURED TRAINING ON THE JOB s tem, da se Judith E. Endelman v delu History of the Program and a Fellow's Viewpoint koncentrira na koristnikove poglede v preteklosti, Joel Wurl pa se v delu Participant's View and a Host's Perspective skoncentrira na poglede obojih v prihodnosti.

Zadnja strokovna razprava se nanaša na pomen in vlogo arhivskih stanovskih združenj pri izdelavi strokovnih izobraževalnih programov - PROFESSIONAL ASSOCIATIONS AND ARCHIVAL EDUCATION: A DIFFERENT ROLE, OR A DIFFERENT THEATER? avtorja Timothyja L. Ericsona.

Commentaries & Case Studies prinaša dva sestavka. V prvem Allan Kovan - Helping Friends: Archives Training for Public Historians opisuje pomen predmeta arhivistika za študij splošne zgodovine, v drugem pa Constance B. Schulz - Analysis of the Marketplace for Educated Archivists: State Archives as a Case Study prinaša poročilo projekta, namenjenega pred- in pozaposlitvenemu izobraževanju v državnih arhivskih institucijah. Objavlja tudi vprašalnik in stanje v ZDA.

Mednarodno področje uvaja članek Vincenta Cortes Alonso o arhivskem izobraževanju v Španiji. Marjorie Rabe Barritt predstavi izobraževanje na Nizozemskem - Archival Training in the Land of Muller, Feith, and Fruin: The Dutch National Archives

School, Luciana Duranti pa poroča o izobraževanju v Italiji - Education and the Role of the Archivist in Italy. Rubriko zaključujeta Paul Rene-Bazin in Marie-Francoise Tammaro s prispevkom o izobraževanju v Franciji - Le Stage Technique International d'Archives: An Historical Overview and Future Prospects.

Rubriko novosti v publicistični dejavnosti in kratkih predstavitev zaključuje delo SAA, kjer je pomemben prvi prispevek, ki govori o prenovljenih tezah za podiplomsko izobraževanje (str. 380-389).

51/4

Snopič poleg standardnih rubrik obsega štiri strokovne prispevke. Prvi CONTEXT FOR UNDERSTNDING PRDFESSIDNAL CERTIFICATION: OPENING PANDORA'S BOX? avtorja Williama J. Maherja se nanaša na izkušnje, na vlogo in pomen spričeval kot strokovnih kvalifikacij za opravljanje določenega poklica za dosego večjih profesionalnih učinkov tudi v arhivski stroki.

Drugi prispevek ACADEMIC ARCHIVISTS AND THE SAA, 1938-1979: FROM ARCANA SIWASH TO THE C&U PAG avtorja J. Franka Cooka prinaša zgodovinski pregled razvoja študija arhivističnih ved. Opozorila bi na bibliografijo v opombah prispevka na str. 429-439.

Loretta L. Hefner nas v članku THE CHANGE MASTERS: ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT IN A STATE ARCHIVES seznani z organizacijo učinkovitega strokovnega dela v državnih arhivih. Tudi ta bibliografija člankov s področja vodenja je zelo zanimiva (str. 441-453).

V razpravi "MY VERY ACT AND DEED": SOME REFLECTIONS DN THE ROLE OF TEXTUAL RECORDS IN THE CONDUCT OF AFFAIRS avtor Hugh Taylor razmišlja o pomembnosti sledenja času v arhivski stroki in opozarja na možnost raznovrstnega komunikacijskega in informacijskega izražanja.

Commentaries & Case Studies prinaša dve študiji. V prvi - State Archives and Metropolitan Records: The Case of Chicago nas avtor John Daly seznani z rezultati študije o potrebi po arhivih v metropolah. Pilotna študija je bila opravljena za mesto Chicago, Illinois, v Cook County. Drugi je prispevek avtorja Roberta W. Arnolda, III - The Albany Answer: Pragmatic and Tactical Considerations in Local Records Legislative Efforts in se nanaša na lokalne upravne fonde. Rezultati študije se nanašajo na glavno mesto države New York Albany.

Novice z mednarodnega področja v tem snopiču so namenjene Sovjetski zvezi. Fjodor Mihajlovič Vaganov predstavi arhivsko službo v ZSSR v prispevku Archival Affairs in the USSR. Edwin C. Bridges v sporočilu The Soviet Union's Archival Research Center: Observations of an American Visitor predstavlja pogled na organizacijo in delo arhivov v SZ, Francis X. Blouin ml. pa poroča o izobraževalnih programih v SZ - Moscow State Historico-Archival Institute and Archival Education in the USSR.

Sledi predstavitev novih pridobitev na področju arhivske stroke, izbranih tem publikacij in rubrika o delu SAA. Snopič se zaključuje z indeksom objavljenih prispevkov v AA v letu 1988 (str. 548-576).

Letnik 52, leto 1989, št. 1-4 (591 strani)

Z razvojem stroke dobiva tudi vsebina Ameriškega arhivista bolj usmerjen značaj. Ta letnik pričenja z rezultati raziskav, nadaljuje s perspektivami stroke, posameznimi študijami, mednarodnimi novicami, pregledi tiska, obvestili SAA in rednimi uredniškimi rubrikami.

52/1

Uvodna študija se nanaša na materialno varstvo arhivskega gradiva - James M. O'Toole v ON THE IDEA DF PERMANENCE razpravlja o spremembah v gledanju na "trajnost" gradiva tako ustnih kot ostalih virov. Omenja različno uporabo terminologije.

David Bearman v razpravi ARCHIVES AND MANUSCRIPT CONTROL WITH BIBLIOGRAPHIC UTILITIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES govori o izmenjavi arhivskih informacij, o predlogu univerzalnega informacijskega sistema v institucijah arhivskih in rokopisnih zbirk, ki ga je izdelal v letih 1981-1984. Poročilo se nanaša na poskusno sodelovanje med določenimi državnimi arhivi in knjižnicami.

Sledi Linda J. Long z raziskavo QUESTIDN NEGOTIATION IN THE ARCHIVAL SETTING: THE USE OF INTERPERSDNAL CDMMUNICATION TECHNIQUES IN THE REFERENCE INTERVIEW. Arhivisti za stike z uporabniki nekako zaostajajo za osveščenostjo bibliotekarjev, odgovornih za stike z uporabniki. Prispevek poudarja pomen načina vsestranskega komuniciranja med arhivistom v čitalnici in uporabnikom, da slednji lahko čim hitreje in uspešno pride do želenih podatkov.

Avtorica Elena S. Danielson v razpravi THE ETHICS OF ACCESS poudarja pomen kodeksa obnašanja arhivskega delavca tudi, ko se znajde v posebni, nepredvidljivi situaciji.

Sledi rubrika Perspectives, ki tokrat prinaša dva prispevka s področja kodeksa obnašanja arhivskih delavcev. V prvem THE DEVELOPMENT OF ETHICS IN ARCHIVAL PRACTICE avtor David E. Horn daje pregled nastanka arhivskega poklicnega kodeksa in primerja starejšega z novejšim, sprejetim v letu 1980. David B. Gracy II v razpravi ARCHIVISTS, YOU ARE WHAT PEOPLE THINK YOU KEEP opozori na dejstvo, da je predstava o poklicu arhivista v preteklosti meri odvisna od tega, kako ta zna predstaviti svoje delo. V prispevku daje tudi predlog za popravek dela strokovne terminologije.

Rubrika Case Studies prinaša le en prispevek Micro MARC: amc: A Case Study in the Development of an Automated System avtorja Fredericka L. Honharta. Predstavi mikroračunalniški sistem, ki so ga razvili v mikrolokaciji na Michigan State Uni-

versity v East Lansing, Mich., kjer je avtor direktor arhivskih in zgodovinskih zbirk.

Mednarodno področje najprej predstavi arhivske foode v Municipal Archives of Amsterdam, kjer je najti tudi arhivske foode, pomembne za zgodovino ZDA, zlasti nizozemskega kolonialnega dela. Sledi prispevek Zhao Aiguo in Chang Tonga Exquisite Art and Precious Archives: China's Records in Bronze, v katerem predstavita posebnost kitajske kulturne dediščine. Prevajalec Willian W. Moss njun prispevek tudi komentira. To rubriko zaključuje avtorica Ann Clifford Newhall s člankom Access to Archives and Privacy: The Twenty-Third International Archival Round Table Conference Proceedings, v katerem poroča o mednarodni okrogli mizi v Texasu od 25.-28. oktobra 1985.

Sledijo pregledi, predstavitve in pridobitve v arhivski publicistični dejavnosti. Med poročili o delu SAA je zanimivo letno poročilo izvršnega direktorja na zasedanju v Atlanti, Georgia dne 29. septembra 1988.

52/2

Kratkemu Forumu sledi predsedniški nagovor Sue E. Holbert Searching for Common Grounds.

Rubriko Research Articles sestvljata dva prispevka. Prvi je prispevek FEDERAL LAND RECORDS IN STATE REPOSITRIES: THE EXPERIENCE IN THE OLD NORTHWEST Gregoryja Kinneya prvega študenta podiplomskega študija arhivistike, ki je za to svoje raziskovalno delo prejel nagrado Theodore Calvin Peace Award, ki je imenovana po prvem uredniku Ameriškega arhivista. V študiji primerja razvoj pravosodja v šestih državah ameriškega severozahoda (Ohio, Indiana, Illinois, Michigan, Wisconsin in Minnesota) v zemljiškoknjižni dokumentaciji teh držav od 19. stoletja dalje.

Peter J. Wosh v raziskavi BIBLES, BENEVOLENCE, AND BUREAUCRACY: THE CHANGING NATURE OF NINETEENTH CENTURY RELIGIOUS RECORDS poudarja, da so poročila ABS (American Bible Society) ob spremembah vodenja knjig iz izdelave obsežnih poročil o svoji dejavnosti potisnjena v dajanje nekakih statističnih prikazov dela. Tako so te dragocene zbirke v 20. stoletju postale bolj okrnjene, kar zahteva dodatno arhivistovo znanje za njihovo preučevanje.

Rubrika Case Studies prinaša dva prispevka. V prvem Will Access Restrictions Hold Up In Court? The FBI's Attempt to Use the Braden Papers At the State Historical Society of Wisconsin avtor Harold L. Miller pri pripravi nadaljnje zakonodaje izpostavlja možnost kontrole donatorja nad uporabo privatne arhivske zbirke v arhivu. Ob konkretnem primeru navaja dilemo o morebitnih kasnejših posledicah pri dotoku "občutljivejšega" privatnega arhivskega gradiva v arhivske ustanove. V drugem A Documentation Strategy Case Study: Western Network avtor Richard J. Cox ugotavlja, da se kriteriji valorizacije na terenu še niso potrdili. Ob prikazu primera določene geografske zaokroženosti izpostavlja še neodgovorjena vprašanja.

Rubrika Perspectives prav tako objavlja dva prispevka Elizabeth Yakel. V prispevku Institutionalizing an Archives: Developing Historical Records Programs in Organizations usmerja svojo pozornost v delo z ustvarjalci arhivskega gradiva in vlogo arhivista pri taki organizaciji. Avtorica dokazuje, da je tak arhivski delavec vez med arhivsko institucijo in vodstvom svoje delovne organizacije. Cilj mora biti, da se z izobraževanjem ustvarijo taki pogoji, ki bodo presegali zgolj "preživetje" arhivskega gradiva. Drugi prispevek, razmišljanja Roberta E. Herzsteina: The Recently Opened United Nations War Crimes Archives: A Researcher's Comment, so usmerjena v vlogo raziskovalca in arhivista, ki morata preveriti vse razpoložljive vire tudi v drugih institucijah, če naj raziskava nudi objektivne rezultate posebno pri tako občutljivem področju, kot je arhivsko gradivo o vojnih zločinih.

Mednarodna scena najprej ponudi prispevek Patricije Kennedy Grimsted: Glasnost' in the Archives? Recent Development on the Soviet Archival Scene, v katerem predstavi najnovejši razvoj na arhivskem področju v Sovjetski zvezi. Zanimive so opombe na str. 215-236. Sledi prispevek Nancy Barlett: Eleventh Congress of the International Council on Archives: An American Perspective, v katerem povzema sklepe MAS, ki je bil v Parizu med 22. in 26. avgustom 1988.

Snopič se zaključuje z običajnima rubrikama Reviews in Briefly Noted ter s poročilom o delu pri SAA.

52/3

Snopič začenja brez uvodnega Foruma. Med raziskovalnimi rezultati je prvi prispevek Davida Bearmana AUTHORITY CONTROL ISSUES AND PROSPECTS, v katerem avtor poudarja, da so raziskave kontrole standardiziranih pojmov na področju arhivistike, bibliotekarstva in informatike nezadostne in nezadovoljive predvsem zaradi različne terminologije, ki jo uporabljajo raziskovalci. Zavzema se za povečanje števila gesel.

Naslednji raziskovalni prispevek predstavljajo Helena Zinkhan, Patricia D. Cloud in Hope Mayo - PROVIDING ACCESS BY FORM OF MATERIAL, GENRE, AND PHYSICAL CHARACTERISTICS: BENEFITS AND TECHNIQUES. Poudarjajo pomen dostopnosti gradiva glede na vrsto gradiva, navedejo glosar pojmov, ki jih trenutno uporabljajo arhivisti, ter opišejo sistem USMARC s primeri. Zanimive so opombe na str. 300-318 z dodatkom.

Avtor John David Smith prispeva raziskavo THE HISTORIAN AS ARCHIVAL ADVOCATE: ULRICH BONNELL PHILLIPS AND THE RECORDS OF GEORGIA AND THE SOUTH. V njej poudarja pomen U.B.Phillipsa za ohranjanje in raziskave arhivskega gradiva ameriškega "starega juga". V opombah daje vrsto pomembnih bibliografskih enot raziskovalcev zgodnjega obdobja ameriške zgodovine.

Rubrika Perspectives tokrat prinaša dva prispevka. V prvem Randal C. Jimerson - Redifining Archival Identity: Meeting User Needs in the Information Society - govori o prevrednotenju arhivskega poklica v novih družbenih pogojih, v drugem, The Current State of Academic Archives: A Procrustean Bed for Archival Principles, William J. Maher razpravlja o vlogi univerzitetnih arhivistov in njihovem statusu.

Rubrika Case Studies predstavlja tri prispevke. William Cunliffe in Michael Miller v Writing a General Records Schedule for Electronic Records ugotavlja, da je bil program GRS 20 dopolnjen in razvit v GRS 23. Študija se nanaša na valorizacijo strojno berljivega gradiva. Prispevek Development of the PRESNET Subject Descriptor Thesaurus (PRESNET pomeni The Presidential Libraries Information Network) avtorja William H. McNitta daje pregled sistema in vlogo arhivista v njem. Zadnji je prispevek Roberta Shusterja "Everyone Did What Was Right in His Own Eyes": Nondenominational Fundamentalist /Evangelical/Pentecostal Archives in the United States. Članek prinaša sklepe s konference l. 1988 in program bodočega dela arhivistov teh verskih skupnosti.

Mednarodno področje predstavi prispevek Dona C. Skemerja Diplomatics and Archives, ki zagovarja uvajanje diplomatike kot pomožne zgodovinske vede tudi v Ameriki, W. Scott Jessee pa v prispevku Monks, Monasteries, and Manuscripts: Archival Sources for Eleventh-Century France prikaže praktičen pomen poznavanja diplomatike v takratnih cerkvenih arhivih. Cam Steward Weber predstavi JANUS, glasilo Sekcije združenja profesionalnih arhivistov pri MAS, ki izhaja od leta 1982. Njegove predstavitve so se razširile še na sekcijo združenja arhivistov mestnih in regijskih institucij in na Sekcijo strokovnega usposabljanja in izobraževanja.

Sledijo stalne rubrike predstavitev novih pridobitev založniške dejavnosti in obvestila SAA.

52/4

Številka je tematska in se vsebinsko nadaljuje še v naslednji letnik. Nanaša se na standarde za arhivsko popisovanje in predstavlja rezultate srečanja projektnega sveta za vzpostavitev mednarodnih standardov. Članki in razprave, ki jih prinaša ta snopič, so naslednji: Lawrence Dowler: Introduction (predstavitev projekta ARCHIVAL DESCRIPTION STANDARDS: ESTABLISHING A PROCESS FOR THEIR DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION). Sledijo poročila: REPORT OF THE WORKING GROUP ON STANDARDS FOR ARCHIVAL DESCRIPTION (kronologija razvoja standardov za popisovanje), RECOMENDATIONS OF THE WORKING GROUP ON STANDARDS FOR ARCHIVAL DESCRIPTION (priporočila za vlogo arhivista pri razvoju standardov in vloga SAA pri njihovi aplikaciji), sledi CHECKLIST OF STANDARDS FOR ARCHIVAL DESCRIPTION (mednarodna prizadevanja, bibliografija), LIST OF MANUAL PROVIDING GUIDANCE OR INSTRUCTION ON THE DESCRIPTION OF ARCHIVES AND MANUSCRIPTS (v ZDA in drugod) in zaključuje s SELECTED BIBLIOGRAPHY ON STANDARDS FOR ARCHIVAL DESCRIPTION. Sledijo Standards: Background Paper, ki prinašajo tri prispevke: v prvem Lisa B. Weber - ARCHIVAL DESCRIPTION STANDARDS: CONCEPTS, PRINCIPLES, AND METHODOLOGIES analizira uporabo termina "popisovanje", poskuša aplikacijo na bibliotekarski ravni in razpravlja o bodočem razvoju uporabe arhivskih standardov. David Bearman v referatu DESCRIPTION STANDARDS: A FRAMEWORK FOR ACTION poziva na izdelavo kriterijev za vrednotenje predlogov standardov, Richard Szary pa v prispevku ARCHIVAL DESCRIPTION STANDARDS: SCOPE AND CRITERIA želi predstaviti proces standardizacije ob upoštevanju definicije delovnega območja in kriterijev za oceno vrednosti predlaganih standardov.

Strokovni del zaključujejo abstrakti pripravljenih referatov s srečanja in bodo objavljeni v naslednji številki novega letnika.

Mednarodna scena ponuja prispevek Leonarda A. Coombsa A New Access System for the Vatican Archives in se nanaša na izdelavo novega sistema pomagal za dostopnost tega pomembnega gradiva iz že obstoječih vodnikov in inventarjev. Avtor predstavi zgodovino vatikanskega arhiva in delovni načrt projekta.

Tudi zadnji snopič tega letnika zaključuje s pregledi novih publikacij, predstavitvijo dela SAA in letnim indeksom objavljenih strokovnih prispevkov.

Milica Trebše-Štolfa

Razstave

Šolska praznovanja skozi čas, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1994, katalog, 68 strani

V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici je bila maja 1994 postavljena razstava o šolskih praznovanjih v preteklosti. Avtorica Vlasta Tul jo je vsebinsko razdelila na tri oziroma štiri poglavja. Preko zapisanih dokumentov, fotografij, risb in s pomočjo literature je prikazala najznačilnejša šolska praznovanja na območju današnjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin od srede preteklega stoletja dalje.

Razstavljeni dokumenti iz avstro-ogrskega obdobja so nam skušali povedati, da so v tem obdobju v šolah praznovali cerkvene praznike, slovesnosti pa so se bile tudi v čast cesarju, cesarski hiši in monarhiji, ob začetku in koncu šolskega leta in ob odprtju novih šolskih prostorov, pa še ob obiskih raznih pomembnih osebnosti na šoli ali v kraju.

Dokumenti iz italijanskega obdobja so prikazovali, kako je oblast s šolskim koledarjem določila nekatere nove in drugače pripravljene šolske slovesnosti. Še vedno so imeli pomembno mesto cerkveni prazniki, slavili so rojstni dan kralja in kraljice, pomembna pa so bila tudi narodna slavja ali civilne slovesnosti (npr. dan združitve Italije), med katerimi je mnoge uvedla nova fašistična oblast (npr. dan pohoda na Rim, dan Ballile,...).

Poseben prostor je bil na razstavi namenjen tudi obdobju od kapitulacije Italije l. 1943 do podpisa mirovne pogodbe l. 1947, ki pa je bilo predstavljeno le z nekaj dokumenti o praznovanjih v partizanskih šolah, v šolah, priznanih od okupatorja in v šolah pod zavezniško vojaško upravo.

Največji del razstave je prikazoval praznovanja v jugoslovanskem obdobju. Za ta čas je ohranjeno največ gradiva in je tudi najbolj raznoliko glede na izvor in zvrsti. Razstavljeni dokumenti so opozarjali na poglavitna težišča šolskih proslavljanj: dogodki iz 2. svetovne vojne in revolucije, priključitev Primorske k Jugoslaviji ter dosežki povojne oblasti na družbenopolitičnem področju, le v prvih povojnih letih tudi cerkveni prazniki.

Razstava nam je pokazala, da so se šolski prazniki in slovesnosti skozi čas predvsem z menjavo oblasti spreminjali. Vsakokratna oblast je šolski mladini z njimi na nek način popestrila šolski vsakdan in jim dvigala domovinsko zavest pa tudi izkoriščala šolarje za izkazovanje svoje moči in pomembnosti.

Ob razstavi je bil izdan 68 strani obsegajoč katalog, katerega osrednji del je študija, ki za vsako obdobje dokaj podrobno obravnava praznike in ponka proste dneve ter potek posameznih proslav. Knjižica vsebuje še nekatere objavljene dokumente in seznam razstavljenega gradiva.

Aleksandra Pavšič-Milost

Zanimiva in dobro obiskana razstava Sto let dolenjske železnice

Lanskega septembra so po dolenjski progi ponovno zasopihali stari hlaponi in za nekaj ur je ponovno zaživela slavna železničarska preteklost na vseh večjih dolenjskih kolodvorih.

Slovenske železnice so počastile stoletnico dograditve dolenjske proge z vožnjami muzejskih vlakov in proslavami ter tako obudile zgodovinski spomin na veliki dogodek, ki je na Dolenjsko prinesel toliko sprememb in krepko pripomogel njenemu razvoju. Zgodovinski arhiv Ljubljana - Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu pa je v počastitev častitljive obletnice v prostorih Dolenjskega muzeja pripravil zanimivo, dobro obiskano in odmevno razstavo.

Avtorica razstave Zorka Skrabl je ob pomči sodelavcev, arhivistov Mete Matijevič in Marka Polenška, iz arhivskih fondov izbrala sto zanimivih in zgovornih dokumentov, njihovo predstavitev pa popestrila še z muzejskimi predmeti iz slovenskega železničarskega muzeja ter s povečavami starih fotografij in razglednic iz fondov Dolenjskega muzeja in Knjižnice Mirana Jarca. Trajen dokument o sami razstavi je publikacija Sto let dolenjske proge, ki jo je ob tej priložnosti izdal novomeški arhiv, v njej pa sta natisnjena kratek zgodovinski oris razvoja dolenjske železnice izpod peresa Karla Rustje in katalog vseh razstavljenih ahivskih dokumentov.

Bogato arhivsko gradivo na razstavi (povejmo, da je marsikoga presenetilo, kaj vse novomeški arhiv hrani in ohranja kljub večletni tudi prostorski stiski!) pripoveduje, kako se je želja Dolenjcev, da bi se povezali s svetom tudi prek "železne ceste", počasi in z muko uresničevala, kako so najprej izpadli iz državnega načrta bodočih prog, kako je gospodarska kriza zavrla kasneje že sprejeto gradnjo in potem, kako je gradnja le stekla. Ob tem teče zgodba o ustanovitvi delniške družbe Dolenjske železnice, o velikem slavju ob dograditvi, o vsakdanjem življenju na železnici pa o vojnem pustošenju. O vsem tem zgovorno pričajo razstavljeni in skrbno izbrani dokumeti, med katerimi so najstarejši: pismo novomeškega županskega odbora, ki je leta 1872 zaprosil poslanca Karla Rudeža, naj se v deželnem zboru zavzame za čimprejšnjo gradnjo dolenjske železnice, topografska karta iz leta 1885, kjer sta vrisani obe varianti načrtovane proge, razni zapisniki in dopisi, razlastitvena sodba, delnice in statut delniške družbe Dolenjske železnice, vzdolžni profil proge, prošnja mestnih stražnikov za dodatno oborožitev v času gradnje in drugi zanimivi arhivski drobci, ki vsak po svoje pričajo o minulih časih in življenju. Sami otvoritvi proge je namenjen drugi od sedmih tematskih sklopov razstave. Med drugim lahko vidimo, kakšen je bil jedilnik slovesnega kosila, seveda le za povabljeno gospodo, in vabilo na slovnostno vožnjo.

Za temi zaradi starosti morda najzanimivejšimi dokumenti sledijo izbrani arhivski dokumenti, ki nam prikažejo razvoj prometa "od hlaponov do motornih vlakov", razvoj postaj in postajališč, pa usodo, ki jo je dolenjska proga doživljala v vojnih vihrah, od prve do druge svetovne vojne in še zadnje, osamosvojitvene. Nekaj gradiva priča o železničarjih in njihovih združenjih. Razstavo pa zaključuje sklop dokumentov, ki govore o podaljšku dolenjske proge proti Beli krajini. Ob dokumentih so pritegnile pozornost obiskovalcev še železničarske starine, pa tudi izbrane fotografske povečave.

Skratka, gre za razstavo, ki bi jo bilo zares škoda spregledati.

Milan Markelj

Slovenija in Dunaj - razstava in katalog
Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Dunajskega mestnega in deželnega arhiva,
Ljubljana 1995, 234 strani

Ob slovenskem kulturnem prazniku sta Zgodovinski arhiv Ljubljana ter Dunajski mestni in deželni arhiv v Cankarjevem domu pripravila razstavo, ki nakazuje številne povezave med Slovenijo in nekdanjim glavnim mestom Dunajem. Razstava je razdeljena na pet tematskih enot, ki nam z gradivom in dokumenti, zbranimi iz slovenskih in avstrijskih arhivov, muzejev in knjižnic predstavljajo ter razlagajo povezanost in odnose med glavnim mestom podonavske monarhije in slovenskimi deželami.

Prva tema, **Cestna in železniška povezava**, nas opozori na pomembnost "železne ceste", ki je Slovence približala Dunaju, cehovska spričevala pa nas opomnijo, da so bila to tudi nekakšna potna dovoljenja in osebne izkaznice, s katerimi so si lahko pomočniki in mojstri vsaj ogledali prestolnico, če že niso dobili dela.

Gradbeni načrti nam predstavijo **Podobo obeh glavnih mest (Dunaja in Ljubljane) in medsebojne vplive**. Tu opozorijo nase imena kot so Schemerl, Gruber, Fabiani in Plečnik.

Tretja tema, **Izobraževalne ustanove na Dunaju**, predstavlja tisti del "odnosov", ki je imel mogoče še najpomembnejše posledice tako za Dunaj kot za Slovence. Grafikon nam prikazuje zastopanost študentov s Kranjskega (kot osrednje zgodovinske dežele na slovenskem narodnostnem ozemlju) na dunajski Univerzi. Kratek povzetek je: "prisotnost študentov s Kranjskega se na dunajski Univerzi stalno povečuje in prestavlja kar velik odstotek glede na velikost prostora, ki ga pokriva. Povprečno se je na leto vpisalo 12 študentov; glede na celotno populacijo univerze predstavljajo študenti s Kranjske 1,25%."

Za "revne kranjske študente" je bila zelo pomembna ustanova štipendija, v Ribnici rojenega duhovnika Luka Knaflja, ki je štirim študentom namenjala po sto goldinarjev na leto. Med prosilci za Knafljevo štipendijo je leta 1809 zapisan tudi Jernej Kopitar, le eden od predstavljenih učenjakov, ki so izvirali iz slovenskega narodnostnega območja. Kopitar nas z Josipom Mantuanijem in Francem Kidričem poveže s "pogledom na dvorno knjižnico", kjer so delovali omenjeni možje.

V sklopu te teme so posebej predstavljeni glasbeni mojstri (Slatkonja, Dolar, Hubad, Lajovic, Wagner) in Glasbena matica v Ljubljani kot osrednja slovenska glasbena institucija, katere glavni namen je bil negovati predvsem slovensko glasbeno umetnost.

Na področju upodabljajoče umetnosti je predstavljena slikarska družina Kasimir, ki je bila razpeta med Dunajem in Ptujem; na slikarsko akademijo na Dunaju pa sta se vpisala tudi brata Lovro in Anton Janša; slednji je znan predvsem zaradi svojega umnega čebelarjenja.

Tretjo temo sklene matematik in topničarski mojster Jurij Vega iz Zagorice pri Dolskem, ki je na dunajski topničarski šoli poučeval matematiko in se je udeleževal tudi vojnih pohodov.

V četrto temo, **Dunaj kot politični in administrativni center**, nas uvede fotografija poslopja parlamenta, prej stavbe državnega zbora, kjer so bili zastopani poslanci vseh kronovin cislitvanske polovice države, torej tudi iz slovenskih dežel. V nadaljevanju so predstavljeni pomembni posamezniki in rodbine, ki so pustili sledi v dunajski diplomaciji in politiki. Ob koncu so predstavljena še slovenska društva in korporacije.

Zadnji, peti, del začno posamezniki s **kulturnozgodovinskega področja**. Tu so prišli na vrsto pesniki in pisatelji Franee Prešeren, Anastasius Grün, Josip Stritar, Ivan Cankar.

Gospodarske povezave začne prošnja Mihaela Klariča za dovoljenje peke kostanja iz leta 1871. Kostanjarji so bili in so v zimskih mesecih zanesljiv sestavni del dunajske podobe mesta. To sezonsko obrt so često opravljali tudi ljudje iz Kranjske. Severda so bili to nepomembni, mali ljudje, če jih primerjamo z Albertom Samassom, c.kr. dvornim livarjem in lastnikom tovarne strojev in gasilnih naprav v Ljubljani, katerega firma je štela med najbolj znamenite razstavljalce na dunajski svetovni razstavi leta 1873.

Številni Dunajčani so cenili vrelce zdravilne vode in letovišča; tako sta predstavljena Rogaška Slatina in Bled kot kraja, ki sta gostila ljudi iz prestolnice. Najimenitnejši so bili seveda plemeniti, cesarski obiski, ki so tudi posebej omenjeni.

Na koncu nas na stike in povezave Slovenije z Dunajem opozorijo še fotografije cestnih napisnih tabel, spominskih plošč in spomenikov.

Razstavo spremlja zajeten katalog, ki je, tako kot razstava, v prvem delu razdeljen na pet tematskih enot, drugi del kataloga pa vsebuje opis razstavljenega gradiva.

V predgovoru v. d. ravnatelja Zgodovinskega arhiva Ljubljana Janez Kopač ugotavlja, da je v obdobju do propada avstro-ogrske monarhije jeseni 1918 razmeroma slabo poznan vpliv Dunajčanov in Dunaja na prebivalstvo današnje Slovenije in da naj bi razstava ter spremljajoči katalog opozorila na to raziskovalno vrzel.

V drugem delu predgovora je Peter Csendes zapisal, da je bil Dunaj politično središče monarhije, kjer so tudi Slovenci zastopali svoje interese. Prav tako je bil Dunaj osrednji kraj izobraževanja v državi in kot glavno mesto je seveda nudil možnost ustvarjanja karier.

Vasilij Melik v uvodnem članku spregovori o odnosu med Slovenci in Dunajem kot sedežem vladarja, vlade in parlamenta. Dunaj je bil za Slovence stoletja pomemben kot sedež najvišje oblasti. Slovenci so častili cesarja kot najvišjo in nesporno avtoriteto, vzvišeno nad narodi in strankami, niso pa bili zadovoljni z ureditvijo monarhije, zlasti ne z dualizmom, ne z organizacijo oblasti, pa skorajda ne z nobeno vlado.

Tudi drugi uvodni članek avtorja Walterja Lukana ugotavlja, da je bil Dunaj za Slovence politično središče, vendar pa Slovenci politično na Dunaju niso dosti pomenili. Veliko več so dobili Slovenci od Dunaja, in obratno, v izobraževalnem, znanstvenem in umetniškem pogledu. Tako se avtor sprehodi mimo vrste znanih imen, kot so Janša, Vega, Kopitar, Miklošič, Prešeren, Cankar, Plečnik in seveda še drugih.

Uvodnima prispevkoma sledi kratek opis cestne in železniške povezave naših dežel z Dunajem Petra Csendesa.

V naslednjem poglavju Peter Krečič v nekaj mislih o vprašanjih arhitekture in urbanizma pove, da je Ljubljana stopila bolj v ospredje dunajske pozornosti šele s potresom leta 1895, ki je načel vprašanje nove mestne regulacije. V popotresnem pozidavanju Ljubljane je večina reprezentativnih nalog pripadla Maksu Fabianiju, deloma češkim in drugim arhitektom. Prispevek dunajskih arhitektov v obnovi Ljubljane pa je pravzaprav majhen, povezan s pozidavo deželnega dvorca in vladne palače.

V prispevku na isto temo Peter Csendes omenja tri slovenske arhitekte, katerih dela lahko vidimo tako v Ljubljani kot tudi na Dunaju; v Ljubljani rojenega Josefa Mario Schiemrla pl. Leythenbacha in več kot stoletje mlajša Maksa Fabianija ter Jožeta Plečnika.

Tretje poglavje nam predstavi izobraževalne ustanove na Dunaju, in sicer kot prvo dunajsko Univerzo. Prispevek Huberta Reittererja nam poda kratek pregled razvoja Univerze od izdaje ustanovnega pisma leta 1365 do slovesnega odprtja nove univerzitetne zgradbe oktobra 1884.

Alojz Cindrič pa je predstavil ustroj in življenje na dunajski Univerzi, poudaril njeno glavno vlogo med univerzami glede študentov s slovenskega prostora ter podal seznam nekaterih mož, ki so zasedali pomembna mesta na Univerzi in so s svojim znanstvenim delom zapustili neizbrisen pečat.

Naslednjo ustanovo, Dunajsko dvorno knjižnico, kratko opiše Hubert Reitterer. Na njegovo ugotovitev, da je bila Palatina Vindobonesis vedno tudi izobraževalna ustanova in torišče pomembnih znanstvenikov, kot so bili med Slovenci npr. Jernej Kopitar, Josip Mantuani in Franee Kidrič, se naveže v svojem članku Nada Gspan-Prašelj, ki tej trditvi doda nekaj morda manj znanih biografskih podatkov o pomembnih Slovencih v Dunajski dvorni knjižnici.

Z Družbo prijateljev glasbe avstrijskega cesarstva in glasbenim konservatorijem na Dunaju ter Academio Philharmonicorum, Filharmonično družbo in Glasbeno matico v Ljubljani nas kratko seznanita članka Huberta Reittererja in Jurija Snoja. Slednji tudi ugotavlja, da odnosa med glasbeno kulturo na Slovenskem in Dunajem ni mogoče ujeti v prikaz posameznih glasbenikov slovenskega rodu, ki so živeli ali delovali na Dunaju oz. Dunajčanov, ki so delovali na slovenskem narodnostnem ozemlju.

Prispevek Christopha Mentschla v četrtem poglavju povzema delovanje državnega zbora od ustanovitve leta 1861 do razpada monarhije ter vpliv in zavzemanja slovenskih poslancev v njem.

V zadnjem poglavju si je Elisabeth Lebensaft za predstavitev slovenskih literatov na Dunaju izbrala Meisla, Prešerna, Cankarja in Stritarja. Najmočnejši pečat je Dunaj zapustil v delih Ivana Cankarja.

Ob koncu prispevek Janeza Cvirna nakaže še gospodarski pomen Dunaja in vpliv dunajskega kapitala na industrializacijo na Slovenskem. Seveda je tu treba omeniti dunajsko "vesoljno" razstavo leta 1873 in uspehe slovenskih razstavljalcev na njej, zlasti Ljubljančana Alberta Samasse. Na Dunaju so si iskali dela tudi delavci, trgovci, obrtniki, gostilničarji, kostanjarji; redno so v prestolnici nakupovali premožnejši meščani. Z druge strani pa so Dunajčani kot turisti radi prihajali v slovenske dežele, v zdravilišča, v hribe in od konca stoletja tudi na morje.

Razstava je bila postavljena v Cankarjevem domu od 6. februarja do 5. marca 1995, od 5. aprila do 12. maja pa bo na Avstrijski akademiji znanosti na Dunaju.

Gorazd Stariha

Osebne vesti

Dr. Božo Otorepec - sedemdesetletnik

Dne 24. decembra 1994 je praznoval sedemdeset let življenja dr. Božo Otorepec, upokojeni znanstveni svetnik Zgodovinskega instituta dr. Milka Kosa pri Znanstveno raziskovalnem centru SAZU in častni član Arhivskega društva Slovenije. Svojo pot raziskovalca slovenske srednjeveške zgodovine in zgodovinskih pomožnih ved je začel 15. septembra 1950 kot nižji arhivar v Mestnem arhivu ljubljanskem, predhodniku današnjega Zgodovinskega arhiva Ljubljana, potem ko je od januarja do avgusta 1950 obiskoval tečaj za arhivarje pri historičnem institutu Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Dubrovniku. Leta 1951 je diplomiral na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani in leta 1953 je opravil strokovni izpit za arhivista. Že na začetku svoje arhivistične poti se je naš jubilant usmeril v proučevanje srednjeveških virov za zgodovino Ljubljane. Uredil in popisal je obsežno zbirko kodeksov in listin v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Za zbirko kodeksov, in sicer za zapisnike sej ljubljanskega mestnega sveta in računske knjige Ljubljane iz 16. in 17. stoletja, je naredil tudi stvarno, osebno in krajevno kazalo. V času študija na Inštitutu za proučevanje avstrijske zgodovine na Dunaju v letih 1954/55 si je še poglobil znanje pomožnih ved in poznavanja gradiva za slovensko zgodovino v dunajskih arhivih. Saj je čas študija izkoristil tudi za evidentiranje srednjeveških listin, ki zadevajo našo zgodovino.

Zgodovinski arhiv Ljubljana je imel v petdesetih letih velik raziskovalni projekt priprave gradiva za zgodovino Ljubljane. V okviru tega projekta je dr. Božo Otorepec sistematično zbiral gradivo za zgodovino srednjeveške Ljubljane v arhivih v Sloveniji in v tujini, zlasti v dunajskih, videmskih, graškem in tržaškem arhivu. Rezultati tega dela so objavljeni v dvanajstih zvezkih gradiva za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Prvi zvezek gradiva je izšel v letu 1956, zadnji, 12., pa v letu 1968. V tej zbirki je poleg listin, ki zadevajo zgodovino Ljubljane, iz Arhiva Republike Slovenije, Zgodovinskega arhiva Ljubljana, diplomatičnega arhiva mestne biblioteke v Trstu, Hišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju, Arhiva Nemškega viteškega reda na Dunaju, Tirolskega deželskega arhiva v Innsbrucku, Državnega arhiva v Münchnu, Arhiva samostana Št. Pavel na Koroškem, Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, Arhiva dvorne komore na Dunaju, Avstrijske nacionalne biblioteke na Dunaju, Državnega in mestnega arhiva v Nürnbergu, Državnega arhiva v Pragi, Muzejskega arhiva v Čedadu, Državnega arhiva in biblioteke Marciane v Benetkah, Državnega arhiva v Vidmu, Arhiva Hrvatske v Zagrebu, Nadškofijskega arhiva v Ljubljani in Arhiva frančiškanske province v Ljubljani, objavil še register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489-1518, fevdno knjigo Jamskih 1453-1480 in urbarje: Nemškega viteškega reda v Ljubljani 1490, vicedomskega urada na Kranjskem 1496, okoli 1515, 1527 ter šentpetrske cerkve 1517-1519. O gradivu za starejšo zgodovino Ljubljane v italijanskih in avstrijskih arhivih je imel tudi referat na VII. zborovanju arhivistov v Slovenj Gradcu v letu 1974.

Zaradi njegovega velikega poznavanja listinskega gradiva v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju in v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu je bil imenovan za eksperta v komisiji za vračanje arhivskega gradiva iz Avstrije na podlagi Arhivskega sporazuma iz leta 1923 med Kraljevino SHS in Avstrijo in Protokola iz leta 1985 med SFRJ in Avstrijo. Kot ekspert je naš jubilant v letih 1958/1960 sestavil seznam, obsegajoč 277 strani, listin v avstrijskih arhivih, ki so prišle v poštev za vrnitev iz Avstrije. V letih 1975-1989 je kot ekspert sodeloval na vseh zasedanjih skupin ekspertov in Mešane komisije za vračanje arhivskega gradiva iz Avstrije. Njemu gre zasluga, da je bilo vrnjenih Sloveniji okoli 4000 dragocenih srednjeveških listin, med njimi tudi listine Celjskih, in nekaj rokopisnih knjig. Zaradi zaslug pri vračanju arhivskega gradiva iz Avstrije ga je Arhivsko društvo Slovenije imenovalo za častnega člana. V času dela v Zgodovinskem arhivu Ljubljana je dr. Božo Otorepec izdal tudi vrsto zgodovinskih razprav iz zgodovine Ljubljane - tako Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stol. (1972), sodeloval pri publikaciji Ljubljana, podobe iz njene zgodovine (1962), bil v uredništvu publikacije Zgodovina Ljubljane I (1955) - pa tudi iz krajevne zgodovine, zlasti Mengša, Kamnika, Logatca, Višnje Gore. V Archivinumu, glasilu Mednarodnega arhivskega sveta, ki deluje v okviru UNESCA, je skupaj z dr. Sergijem Vilfanom objavil razpravi o notarskih arhivih v Jugoslaviji (1962) in o arhivih mest in trgov v Sloveniji (1963).

Zaradi velikega poznavanja zgodovinskih pomožnih ved je postal leta 1976 višji predavatelj zgodovinskih pomožnih ved na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in v letu 1990 redni profesor za zgodovinske pomožne vede. Vse do leta 1994 je bil na tej stolici učitelj mnogih mladih raziskovalcev zgodovine.

Dr. Božo Otorepec je bil tudi med ustanovnimi člani Arhivskega društva Slovenije v letu 1954, bil je predsednik društva v letih 1958-1959 in odbornik društva v letih 1954-1958. Društvo je zastopal v letih 1961-1968 tudi v izvršnem odboru Zveze društev arhivistov Jugoslavije. Bil je vseskozi aktiven član društva in je s svojimi prispevki sodeloval na mnogih društvenih zborovanjih, v slovenskem glasilu Arhivi in jugoslovanskem glasilu Arhivist ter v Priročniku za arhivistiko, ki ga je izdala Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije (1977).

Leta 1971 je jubilant zapustil Zgodovinski arhiv Ljubljana in po kratkem službovanju v Mestnem muzeju Ljubljane je postal na začetku leta 1972 višji

strokovni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu dr. Milka Kosa na SAZU. Tu je napredoval leta 1977 v strokovnega svetnika, leta 1982 v višjega raziskovalnega sodelavca, leta 1984 v raziskovalnega svetnika in v letu 1987 v znanstvenega svetnika, kar je ostal do upokojitve konec leta 1993. Tudi na institutu dr. Milka Kosa je nadaljeval svoje delo pri evidentiranju, zbiranju in znanstveni obdelavi srednjeveškega listinskega gradiva. Rezultat njegovega dela je obsežna listinska kartoteka, ki je vir za mnoge zgodovinske raziskave. Poleg tega je tudi proučeval pečate in grbe slovenskih srednjeveških mest in trgov. Rezultat tega proučevanja so objavljeni v doktorski disertaciji Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov v slovenskem prostoru (izšlo leta 1986).

Našemu častnemu članu dr. Božu Otorepcu želimo še mnogo let in da bi bogato listinsko gradivo, ki ga je zbiral toliko let, tudi objavil.

Ema Umek

Bibliografija prof. dr. Boža Otorepca

Starejše bibliografije profesorja Boža Otorepca so izšle v: Biografije in bibliografije raziskovalcev SAZU I-II, Ljubljana 1976 in 1986 ter za vsako leto posebej v Letopisih Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Pričajoča bibliografija skuša zajeti objave profesorja Otorepca, ki se nanašajo na arhivistiko in objave arhivskega gradiva. Urejena je po poglavjih: samostojne publikacije, razprave in članki ter ocene. Znotraj poglavij so enote urejene po kronološkem in abecednem redu. Celotna bibliografija je objavljena v Zgodovinskem časopisu 48/1994, št. 4.

Samostojne publikacije

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 1. zvezek. Listine 1243-1397. - Ljubljana, Mestni arhiv 1956. 102 listini.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 2. zvezek. Listine 1299-1450. - Ljubljana, Mestni arhiv 1957. 100 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 3. zvezek. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320-1470. - Ljubljana, Mestni arhiv 1958. 79 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 4. zvezek. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1471-1521. - Ljubljana, Mestni arhiv 1959. 73 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 5. zvezek. Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu 1326-1348. - Ljubljana, Mestni arhiv 1960. 100 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 6. zvezek. Listine 1444-1499. - Ljubljana, Mestni arhiv 1961. 80 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 7. zvezek. Listine 1243-1498. - Ljubljana, Mestni arhiv 1962. 100 listin.

Ljubljana, podobe iz njene zgodovine. - Ljubljana, Mestni arhiv 1962. 119 strani. (urednik in soavtor)

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 8. zvezek. Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489-1518. - Ljubljana, Mestni arhiv 1963. 74 strani.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 9. zvezek. Listine 1220-1497. - Ljubljana, Mestni arhiv 1964. 100 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 10. zvezek. Listine 1144-1499. - Ljubljana, Mestni arhiv 1965. 100 listin.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 11. zvezek. Listine 1154-1361. Fevdna knjiga Jamskih 1453-1480. - Ljubljana, Mestni arhiv 1966. 44 listin, 18 strani.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 12. zvezek. Urbarji 1490-1527. - Ljubljana, Mestni arhiv 1968. 100 strani.

Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae. - Vol. 1, A-K. Zagreb 1973. 633 strani. (soavtor in sourednik)

Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae. - Vol. 2, L-Z. Zagreb 1978. 729 strani. (soavtor in sourednik)

Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem. - Ljubljana, Slovenska matica 1988. 333 strani.

Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja. - Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1986. 233 strani. (Viri za zgodovino Slovencev; 8) (soavtorja S. Vilfan, V. Valenčič).

Gozdni red za Istro, Furlanijo in Kras, 1541. - Ljubljana, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo 1989. 125 strani. (transkribiral) (soavtor Anton Janko)

Razprave in članki

Grbovi Slovenije. - Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 1958, zv. 3, str. 586-587.

Heraldika. (Slovenija). - Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 1958, zv. 3, str. 671.

Ljubljana v dokumentih. Zanimiva razstava v Mestnem arhivu ljubljanskem. - Ljudska pravica 16. 8. 1958.

Privilegijska knjiga mesta Kamnik iz leta 1528. - Kamniški zbornik 4, 1958, str. 87-110.

Sfragistika. (Slovenija). - Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 1968, zv. 7, str. 190.

Starejši mestni pečati in grb Novega mesta. - Novo mesto 1365-1965. Novo mesto 1969, str. 115-129.

Arhivska skladišča, ogrevanje, klimatizacija, prezračevanje. - Arhivska tehnika (Ljubljana) 1972, str. 56-62.

Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani. - Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega 1972, zv. 3, str. 5-54.

Regeste, ki zadevajo koroški kmečki upor leta 1478. - Razprave in katalog dokumentov. Ljubljana 1973, str. 121-123. (Situla ; 13)

Grb trga Laško. - Časopis za zgodovino in narodopisje 12, 1976, str. 292-307.

Grb in pečat mesta Loža. - Notranjski listi (Stari trg pri Ložu) 1, 1977, str. 65-71.

Ilrenova grbovna plušča v Kozarjah. - Kronika 25, 1977, str. 19-21.

Smještaj arhivske gradje u spremištu. - Priručnik iz arhivistike (Zagreb) 1977, str. 100-106.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v nekaterih italijanskih arhivih. - Arhivi (Ljubljana) 1, 1978, str. 19-21.

Srednjeveški pečatniki iz zbirke Narodnega muzeja v Ljubljani. - Kronika 29, 1981, str. 250-254.

Ein Typar des Ladislaus Postumus bzw. Ferdinands III. - Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (Wien) 35, 1982, str. 282-287.

Grb Vuzenice. - Kronika 31, 1983, str. 18-21.

Listina iz 1232 in najstarejša zgodovina Kamnika. - Kamnik 1229-1979. Kamnik 1985, str. 23-32.

Ortenburški gozdni red 1406. - Viri za zgodovino gozdarstva na Slovenskem (Ljubljana) 2, 1985, str. 12-25. (tekst, ureditev in transkripcija)

Diplomatika (Slovenija SR). - Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 3, 1987, str. 498. (slovenska izdaja)

Celjska kronika. - Enciklopedija Slovenije 2, 1988, str. 12.

Datum. - Enciklopedija Slovenije 2, 1988, str. 175.

Diplomatika. - Enciklopedija Slovenije 2, 1988, str. 266-267.

Dunajski pfenig. - Enciklopedija Slovenije 2, 1988, str. 404.

Matko Videc, trgovec, posestnik in mestni sodnik v Ljubljani v 15. stoletju. - Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Ljubljana 1988, str. 7-13. (Gradivo in razprave ; 8)

Dr. Sergij Vilfan-sedemdesetletnik. - Kronika 37, 1989, str. 322.

Fevdna knjiga. - Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 103-104.

Genealogija. - Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 187-188.

Genealogije (Slovenija SR). - Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 4, 1989, str. 326. (slovenska izdaja)

Gotica. - Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 349. (soavtor)

Grb. - Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 377-378.

Grb (Slovenija SR). - Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 4, 1989, str. 510-511. (slovenska izdaja)

Gregorijanski koledar. - Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 385.

Il sigillo di Gorizia e trecentesco. - Iniziativa Isontina (Gorizia) 31, 1989, str. 59-69.

Grb mesta Slovenske Bistrice. - Zbornik občine Slovenska Bistrica 2, 1990, str. 24-28.

Grb trga Braslovče. - France Kralj, Braslovče, 1990, str. 143-145.

Heraldika. - Enciklopedija Slovenije 4, 1990, str. 14.

Humanistika. - Enciklopedija Slovenije 4, 1990, str. 86-87.

Julijanski koledar. - Enciklopedija Slovenije 4, 1990, str. 352.

Srednjeveški pečati in grb mesta Celja. - Celjski zbornik 1990, str. 43-60.

Karolinška minuskula. - Enciklopedija Slovenije 5, 1991, str. 6-7.

Koledar. - Enciklopedija Slovenije 5, 1991, str. 194.

Srednjeveški pečati na Slovenskem. - Koledar Arhiva Republike Slovenije za leto 1992. Ljubljana 1991, 12 listov.

Viteška diploma Frana Miklošiča. - Miklošičev zbornik, Ljubljana 1991, str. 133-135.

Kronologija. - Enciklopedija Slovenije 6, 1992, str. 37-38.

Latinica. - Enciklopedija Slovenije 6, 1992, str. 105.

Listina. - Enciklopedija Slovenije 6, 1992, str. 201-202.

Regesti samostanskih listin. - Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem. - Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije 1993, str. 100-251. (št. 3-15, 18-34, 38, 40, 49, 56-59, 63-72).

Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem. - Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije 1993, str. 37-63.

Valvasorjeva grbovna knjiga "Opus insignium armorumque". - Velika grbovna knjiga, II. Študije. Ljubljana 1993, 31-79 str.

Paleografija. - Enciklopedija Slovenije 8, 1994, str. 225-226.

Papir. - Enciklopedija Slovenije 8, 1994, str. 237.

Pečati. - Enciklopedija Slovenije 8, 1994, str. 285-286.

Pergament. - Enciklopedija Slovenije 8, 1994, str. 301.

Plsnve. - Enciklopedija Slovenije 8, 1994, str. 356.

Ocene in poročila

F. Popelka, Schriftendenkmäler des steirische Gewerbes. - Zgodovinski časopis 8, 1954, str. 264-266.

Regesten des Herzogtums Steiermark. I. Band. 1308-1319. 1. Lieferung. Graz 1976. -. Zgodovinski časopis 31, 1977, str. 560-565.

Das Wappenbuch C des Kärntner Landesarchivs. Herausgegeben von W. Neumann, Klagenfurt 1980. - Arhivi 4, 1981, str. 191.

H. Mayer, Die Urkunden des Neuklosters zu Wiener Neustadt. Wien 1986. - Zgodovinski časopis 41, 1987, str. 740-742.

Adelslexikon des österreichischen Kaisertums 1804-1918. - Zgodovinski časopis 45, 1991, str. 502-504.

Nataša Stergar

Nove pridobitve arhivov

Nove pridibitve Arhiva Republike Slovenije v letu 1994

Skupščina, serija Zvezna skupščina
(1971-1991, 61 tm)
Raziskovalna skupnost Slovenije
(1970-1990, 18,2 tm)
Državni sekretariat za pravosodno upravo LRS
(1962-1965, 5,7 tm)
Republiški sekretariat za raziskovalno delo in visoko šolstvo
(1962-1965, 2 tm,18 šk.)
Svet za znanost LR Slovenije
(1959-1960, 0,3 tm,3 šk.)
Republiška konferenca ZSMS
(1982-1990, 27,5 tm)
Zveza zgodovinskih društev Slovenije
(1985-1990, 0,6 tm)
Zveza društev pravnikov v gospodarstvu Slovenije
(1962-1991, 1,5 tm,15 šk.)
Ribiška zveza Slovenije
(1952-1991, 3,8 tm,33 šk.)
Vzajemna podporna zveza Bled
(1940-1990, 220 k.)
Srednja peneloška šola Ljubljana
(1970-1981, 8 šk.)
Osebna zbirka Pogačnik
(1800-1900, 7 šk.)
Osebna zbirka Boris Gostiša
(1983-1984, 5 šk.)
Zbirka filmov (1905-1994, 46 šk., 203 k.) in celovečernih filmov s spisovnim gradivom
(1988-1993, 34 k., 5 zv.)
Zbirka videokaset
(1905-1994, 22 k.)
Zbirka razglednic, voščilnic
(1988-1994, 108 k.)
Zbirka listin
(1163-1868, 4 k.)
Zbirka fotografij privatnih fondov in zbirk
(1935-1985, 360 k.)
Zbirka doktorskih in babiških diplom
(1894-1905, 2 k.)

Nove pridobitve v Zgodovinskem arhivu Ljubljana v letu 1994

Enota v Ljubljani

Cerknica
Občinska konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Cerknica
(1960-1992, 2,9 tm)
Zbirni fond Cerknica
(1945-1963, 0,1 tm)

Domžale
Skupščina občine Domžale
(1971, 0,5 tm)
Pihalna godba Moravče
(1985-1994, 1 mapa)

Ljubljana
Donit Medvode
(1946-1992, 21 tm)
Ilišni svet Tabor, Ljubljana
(1954-1977, 0,1 tm)
Mizarska zadruga Vič
(1911-1969, 2 mapi)
Lek Ljubljana
(1948-1991, 65,2 tm)
Tehniška šola za strojništvo Ljubljana
(1959-1981, 1,2 tm)
Družina Dolenc, Ljubljana
(1894-1943, 0,1 tm)
Album fotografij gradnje vile na Ažbetovi 4, Ljubljana
(okoli 1930, 1 k.)
Gradbeni načrti družine Rojina, Ljubljana
(1921, 1 mapa)
Načrti firme Rojina in comp., Ljubljana
(1926, 1 mapa)
Zemljevidi in karte
(okoli 1930-1963, 6 k.)
Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, Ljubljana
(1943, 1 mapa)
Franz Mally, Ljubljana
(1896-1913, 0,1 tm)
Družina Kačar, Ljubljana
(1815-1919, 0,1 tm)
Gradbeno podjetje Univerzal Ljubljana
(1949-1992, 2,6 tm)
Šola za medicinske sestre-babice Ljubljana
(diploma o učni usposobljenosti, 25. 2. 1890)
Okrajni sindikalni svet Ljubljana
(1957-1965, 0,7 tm)
Marija Tičar, Ljubljana
(1935, 1 knjiga)
Zveza kulturno prosvetnih organizacij Slovenije - okrajni svet Ljubljana
(1955-1964, 0,4 tm)
Odbor medvojnega aktiva Osvobodilne fronte Ljubljana
(1972-1990, 2 tm)

Logatec
Družina Kunc, Dolenji Logatec
(1892-1962, 0,1 tm)
Sokolsko društvo Dolenji Logatec
(1931-1941, 0,1 tm)

Vrhnika
tri knjižice Orlovske knjižnice
(1919, 1927, 1929, 3 k.)
fotografija borovniških Orlov
(1928, 1 k.)

Oddelek v Idriji
Rudnik živega srebra Idrija
(1766-1980, 26,7 tm)

Rudarska industrijska šola Idrija
(1939-1972, 0,3 tm)

Enota v Kranju

Jesenice
Družbeni pravobranilec samoupravljanja Jesenice
(1982-1990, 0,5 tm)

Kranj
Cestno podjetje Kranj
(1961-1984, 0,1 tm)
Družina Fajdiga-Rakovc, Kranj
(1888-1950, 0,1 tm)
Regionalna zdravstvena skupnost Kranj
(1955-1973, 0,3 tm)
Tekstilindus Kranj
(1950-1991, 18 tm)
Plakati Gorenjska
(1883-1898, 7 k.)
Gimnazija Kranj
(1943-1992, 1 mapa)
Družina Markun, Srednja Bela
(1848-1872, 1 mapa)
Gospodarstvo Kieselstein Kranj
(1882, 1 mapa)
Dr. Josip Burgar, Kranj
(1881, 1 mapa)
Družina Gogala, Kranj
(1851-1877, 1 mapa)

Radovljica
Družina Fürsager-Magušar, Radovljica
(1926-1928, 1 mapa)
Regatni odbor Bled
(1948-1989, 0,3 tm)
Matija Blümel (Mešan) dediči, Rečica pri Bledu
(1835, 1 mapa)
Imetje Grimšče
(1756, 1 mapa)
Sokolsko društvo Bled
(1924-1936, 0,1 tm)

Tržič
Društvo inženirjev in tehnikov tekstilcev Slovenije, podružnica Tržič
(1957-1961, 0,1 tm)
Gasilsko društvo Kovor
(1920-1941, 1 mapa)
Mimi Ahačič, Tržič
(1915-1916, 1 mapa)
Družina Malli, Tržič
(1789-1877, 1 mapa)

Enota v Novem mestu

Novo mesto
Dolenjske železnice
(1885-1912, 1942, 1951-1959, 0,7 tm)
Dolenjska turistična zveza
(1956-1985, 1 tm)
Občinski sodnik za prekrške
(0,3 tm)
Družbeni pravobranilec samoupravljanja Novo mesto
(1976-1988, 7,4 tm)
Svobodni sindikati Slovenije, območna organizacija Novo mesto
(1948-1963, 5 tm)
Kolesarsko društvo Krka Novo mesto
(1981-1992, 2 tm)
Jože Gregorič, umetnostni zgodovinar
(18. st.-1943, 1,2 tm)
Franc in Ana Wagner, Novo mesto
(1846-1914, 1 mapa)
Služba družbenega knjigovodstva Novo mesto
(1980-1989, 2 tm)

Enota v Škofji Loki

Okrajno sodišče Škofja Loka
(1872-1948, 8,3 tm)
Stevo Šink, notar v Škofji Loki
(1927-1941, 2,2 tm)
Niko Lenček ml., notar v Škofji Loki
(1942-1945, 0,1 tm)
Martin Tavčar, Sveti Lenart nad Lušo
(1913-1939, 1 mapa)
Družbeni pravobranilec samoupravljanja Škofja Loka
(1991-1994, 0,1 tm)
Dopisi in zapisniki hišnega sveta stanovanjske zgradbe Mestni trg 39, Škofja Loka
(1955-1958, 1 mapa)
Računi in seznami tekmovalcev organizacijskega komiteja "Nagrada Loka"
(1964, 1 mapa)
Manufaktura pri mostu, Škofja Loka
(1948-1958, 1 mapa)
Seznami članov Kmetijskih zadrug iz Škofje Loke in okolice
(s.d., 1 mapa)
Trgovsko podjetje Lubnik, Škofja Loka
(1956-1958, 1 mapa)
Janko Krek, Škofja Loka
(1910-1980, 0,1 tm)
Družina Heinrihar, Selca in Škofja Loka
(1520-1905, 1 mapa)
Kmečka zveza Zminec
(1936-1940, 1 mapa)
Pogodbe obrtnega podjetja Čevljar Gorenja vas in Tovarne čevljev Alpina Žiri
(1960-1965, 0,1 tm)

Nove pridobitve Zgodovinskega arhiva v Celju v letu 1994

LIK Savinja
(3 tm)
Tovarna kemičnih izdelkov Hrastnik
(0,1 tm)
Občina Sevnica
(1962-1975, 65 tm)

Nove pridobitve Zgodovinskega arhiva Ptuj v letu 1994

Skupne službe SIS družbenih dejavnosti
(1971-1990, 20 tm)
Družbeni pravobranilec samoupravljanja
(1978-1991, 6 tm)

Jelka
(1974-1991, 1,4 tm)
Gimnazija Dušana Kvedra Ptuj
(1959-1983, 9,6 tm)
Olga Meglič
(1961-1993, 11 tm)
KK Jeruzalem Ormož
(1945-1983, 8,4 tm)
Vinarska zadruga Ormož
(1913-1960, 0,2 tm)
Dijaški dom Ptuj
(1946-1994, 2,4 tm)
Občinska zveza prijateljev mladine Ptuj
(1957-1992, 0,6 tm)
Agrotransport
(1957-1994, 5,2 tm)

Nove pridobitve Pokrajinskega arhiva Koper v letu 1994

Okrajno sodišče Piran
(1916-1962, 30 tm)
Narodnoosvobodilni in krajevni LO sežanskega področja
(1945-1952, 13,5 tm)
Družbeni pravobranilec samoupravljanja Koper
(1976-1987, 5,3 tm)
Slavnik Koper
(1954-1988, 15 tm)
PTT Koper
(1947-1990, 9 tm)
Prekomorske brigade NOVJ
(1941-1946, 0,1 tm, 1599 fotografij)
Družinski fond Bogumil Lilija
(1890-1990, 1 tm)
Osebni fond dr. Rada Bordona
(1943-1945, 1 tm)

Nove pridibitve Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici v letih 1993 in 1994

PTT podjetje Nova Gorica
(1961-1981, 3,4 tm)
Samoupravne interesne skupnosti družbenih dejavnosti občine Tolmin
(1952-1989, 1,3 tm)
Okrajni ljudski odbor Gorica
(1949?-1962, 0,7 tm)
Okrajni ljudski odbor Tolmin
(1947?-1953?, 0,2 tm)
Oblastna državna arbitraža Gorica
(1950-1952, 0,1 tm)
Okrožna državna arbitraža Gorica
(1953, 0,1 tm)
Trgovinska zbornica Gorica
(1952-1964, 1,3 tm)
Gostinska zbornica Gorica
(1961-1962, 0,1 tm)
Okrajna kmetijsko-gozdarska zbornica Gorica
(1959-1962, 0,3 tm)
Okrajni svet Svobod in prosvetnih društev Gorica
(1956-1962, 1 mapa)
Tribunal Gorica - zadružni register
(1895?-1943?, 4 tm)
Drago in Milan Baje
(1924-1986, 0,1 tm)
Telovadni odsek Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva
v Vipavi
(1910-1916, 2 knjigi)
Okrajni ljudski odbor Gorica
(1953-1954, 2 knjigi)
Gospodarska zbornica Gorica
(1963-1964, 0,1 tm)
Občina Nova Gorica
(1964, 1 mapa)
Trgovsko-obrtno društvo za Goriško
(1899-1914, 1 knjiga)
Krajevne skupnosti mesta Nova Gorica
(1964-1990, 1 tm)
Planinsko društvo Podnanos
(1982-1986?, 1 mapa)
Primex Nova Gorica
(1949-1983, 4,5 tm)
Prosvetno društvo Drago Bajc Vipava
(1954-1985?, 0,1 tm)
Anica Preprost
(1970?-1977?, 1 mapa)
Salonit Anhovo
(1948-1970, 3,3 tm)
Alojzij Novak
(1891-1967, 1 mapa)
Državne železnice
(1899-1945, 0,6 tm)
Osnovna šola Solkan
(1961-1985, 0,9 tm)
Prosvetno društvo Bojan Dornberk
(1971-1985?, 1 mapa)
Krajevna skupnost Vipava
(1992-1994, 1 mapa)
Delavska univerza Tolmin
(1976, 1 mapa)
Gimnazija Tolmin
(1970-1990, 1 mapa)
Učiteljišče Tolmin
(1959-1965, 0,1 tm)
Aktiv Ljudske mladine Slovenije Planina
(1949-1950, 1 mapa)
Osnovna šola Ajdovščina
(1881-1912, 1 mapa)

Bibliografija arhivskih delavcev

Sonja ANŽIČ

Kako so v Ljubljani leta 1944 praznovali obletnico prve omembe Ljubljane ?, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 2, str. 6-10

Darko DAROVEC

Notarjeva javna vera. Notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Knjižnica Annales 7, Koper 1994

Memoriali bolognesi come termine di paragone nello studio dell'ufficio dei Vicedomini in Istria. Bolonjski "Memoriali" kot primerjava za preučevanje urada istrskih vicedominov, Contributi, Università degli Studi di Bologna, Bologna 1993, n. 12, str. 7-69

Vicedomini, notarji in kancelarji med poklicem in oblastjo v severni Istri, Acta Histriae III., Koper 1994, str. 37-54

Drobci iz življenja Osapcev od 11. do začetka 19. stoletja, (Zbornik), Osp, 175. obletnica prve slovenske ljudske šole v Istri, KUD "Domovina" Osp, Koper 1994, str. 33-44

Stari zakoni v novi preobleki, Primorska srečanja, Nova Gorica 1994, št. 156, str. 237-238

Nasilje "zmagovalcev". Za razsodnejše obravnavanje fojb, Primorske novice - 7. val, 25. marec 1994, št. 23, str. 29

Dometi - let. XXVI, št. 1-2, Slovenski arhivski časopis, let. 1, Maribor 1994, št. 1, str. 7

Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668, Zgodovinski časopis, let. 48, Ljubljana 1994, št. 1, str. 128-130

Mednarodni simpozij: Sodna uprava v Istri v času Beneške republike, Primorska srečanja, Nova Gorica 1994, št. 162, str. 683

France M. DOLINAR

Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem (Ob otvoritvi razstave v Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana, 14. oktobra 1993), Zgodovina v šoli, III. letnik, Ljubljana 1994, št. 3, str. 74-75

Pričevanja o Slovencih v tujih arhivih; Temelji cerkvenoupravne razdelitve slovenskega ozemlja, Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994, str. 24-26, 61-65,

Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene prenove, Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1628 (Zbornik predavanj), Klagenfurt 1994, str. 99-111

Cerkvenopravna ureditev slovenskega prostora do ustanovitve Slovenske metropolije 1968, Zgodovinski časopis 48, Ljubljana 1994, str. 55-61

Wolfova življenska pot, Wolfov simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu 11), Celje 1994, str. 9-12

Stanje ljubljanske škofije ob Wolfovem imenovanju, Wolfov simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu 11), Celje 1994, str. 59-66

Zgodovovina Cerkve (Reformacija, katoliška prenova in protireformacija 1500-1715), Ljubljana 1994, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, X/2, Ljubljana 1994, str. 20-23 (ocena)

Arhiv italijanskega zunanjega ministrstva, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, X/2, Ljubljana 1994, str. 14-19 (poročilo)

Einleitung (skupaj z Maksimilijanom Liebmannom - Graz in Helmutom Rumplerjem - Klagenfurt), Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1628 (Zbornik predavanj), Klagenfurt 1994, str. 11-18

Spremna beseda, Zgodovina Cerkve, III. del, Ljubljana 1994, str. 9

La Chiesa cattolica in Slovenia 1919-1990, (Zbornik predavanj 26. mednarodnega simpozija II tessuto cristiano della Mitteleuropa 1919-1989, od 10. do 12. 12. 1992), Gorizia 1994, str. 103-114

Nekaj misli ob knjigi Ludovika Ceglerja, Nadškof Vovk in njegov čas, I. del, Celovec 1993, Bilten A. Informacije ljubljanske izpostave Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju, Ljubljana 1994, št. 1-2, str. 15-16

Oris zgodovine (pra)župnije Radovljica, Mohorjev koledar 1995, Celje 1994, str. 28-33

Majda FICKO

Slovensko ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja. Sekcije 201-205, 212-215 (Vzorčni zvezek), Ljubljana 1994, 168 str. (transliterirala in prevedla, uredil Vincene Rajšp)

Eva GERKMAN

Pomen fotografije v arhivih in prikaz fototeke v Arhivu Republike Slovenije, Sodobni arhivi XVI, Maribor 1994, str. 160-165

Metka GOMBAČ

Ondile čez Stari vrh; Bani: zgodovina kraškega naselja skozi stare katastrske mape, listine in pričevanja, Zgodovinski časopis 47/4, Ljubljana 1993, str. 608-609

Mirovna pogodba z Italijo v Parizu, Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 155
Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst (Ob 50. obletnici ustanovitve), Jadranski koledar 1995, Trst
Zgodovinski časopis 47/3, Delo, Ljubljana, letnik 36, št. 16, str. 16, 20. 1. 1994
Zgodovinski časopis 47/4, Delo, Ljubljana, letnik 36, št. 92, str. 16, 21. 4. 1994
Zgodovinski časopis 48/1, Delo, Ljubljana, letnik 36, št. 155, str. 16, 7. 7. 1994
Zgodovinski časopis 48/2, Delo, Ljubljana, letnik 36, št. 244, str. 16, 20. 10. 1994

Vesna GOTOVINA

Sistemi poslovanja s spisi v Sloveniji od leta 1955 dalje, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 45-54

Marija HERNJA-MASTEN

Korenine arhiva segajo v Muzejsko društvo Ptuj, Kronika 40, Ljubljana 1992, št. 3, str. 138-141
Pečati in grbi Ormoža in okolice, Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 79-103
200 let tiskarstva na Ptuju, Lettera scripta manet - Napisana črka ostane, 200 let knjižničarstva in tiskarstva na Ptuju, Ptuj 1993, str. 71-108
Urbarji gospoščine Hrastovec 1555-1848, I, II, Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj, Inventarji 5, Ptuj 1993, zv. 5, 534 strani
Ptujska gimnazija od nastanka 1868 do 1918, Zbornik ob 125-letnici ptujske gimnazije, Ptuj 1994, str. 10-45

Bojan HIMMELREICH

Pečati občin v preteklosti, Turistične objave, Časopis za turizem, gostinstvo, rekreacijo, urejanje krajev, kulturo in gospodarstvo, Glasilo Celjske turistične zveze, leto 26, Celje 1994, št. 2 (20. IV.), str. 6
Občine na Celjskem med svetovnima vojnama, Turistične objave, Časopis za turizem, gostinstvo, rekreacijo, urejanje krajev, kulturo in gospodarstvo, Glasilo Celjske turistične zveze, leto 26, Celje 1994, št. 3 (15. VI.), str. 2
Slovenci in pariška mirovna konferenca 1919-1920, Celjski zbornik, Celje 1994, str. 135-158

Mateja JERAJ

Klub koroških Slovencev v Ljubljani in njegovo arhivsko gradivo od ustanovitve do danes (1928-1992), Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 103-109

Danijela JURIČIĆ-ČARGO

Bavarski glavni državni arhiv v Münchnu in njegovo gradivo, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, str. 132-135

Lujo Margetić: Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668, Koper, Rovinj 1993, 537 str., Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 147

Nada JURKOVIČ

Glasbeno življenje na Ptuju, Kronika 40, Ljubljana 1992, št. 3, str. 189-191
Stanje obrti v Ormožu v letu 1834, Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 152-157
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarhivs 42/43, 1993, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 158
Podporno društvo ptujske gimnazije (1870-1941), Zbornik ob 125-letnici ptujske gimnazije, Ptuj 1994, str. 72-78

Matevž KOŠIR

Deželna deska za Kranjsko, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 95-98
Poročilo o udeležbi na seminarju o arhivski zakonodaji od 9. do 13. oktobra 1993 na Dunaju, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 135-136

Brane KOZINA

Poročilo o udeležbi na seminarju o arhivski zakonodaji od 9. do 13. oktobra 1993 na Dunaju, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 135-136

Duša KRNEL-UMEK

Javni arhivi v osnutku Zakona o arhivskem gradivu in arhivih, XVI. posvetovanje Sodobni arhivi '94, Radenci 21.-22. 3. 1994, Sodobni arhivi '94, str. 58-63
Poročilo o delu ekspertne skupine za arhivistiko pri Ministrstvu za kulturo v letu 1992 in 1993, Slovenski arhivski časopis, Maribor 1994, št. 1, str. 2
Zgodovinski spomin in gojenje bogate istrske kulturne dediščine, Delo - Znanje in razvoj, str. 5, 11. 5. 1994

Irena LAČEN-BENEDIČIČ

Vojaštvo v Ormožu na prelomu stoletja, Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 226-251

Alja LJUBIČ

Ivan Nemanič: Filmi Metoda in Milka Badjura 1926-1969, Ljubljana 1994 (izdelava kazal)

Dragan MATIĆ

Vojaški zapor na ljubljanskem gradu od 15.8.1914 do vstopa Italije v 1.svetovno vojno, Kronika 38, Ljubljana 1990, št. 3, str. 127-134
Karantenska postaja za vojne ujetnike na ljubljanskem gradu, Zgodovinski časopis 46, Ljubljana 1992, št. 1, str. 71-85

Prispevek k vprašanju političnega preganjanja Slovencev med 1. svetovno vojno, Prispevki za novejšo zgodovino XXXII, Ljubljana 1992, str. 201-219

Poglavja k fondu resorja za starejše gradivo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 11, Ljubljana 1992

Pregled nekaterih zgodovinskih okoliščin, ki so vplivale na stavbni razvoj Ljubljane v času od najstarejše listine v Zgodovinskem arhivu Ljubljana iz leta 1320 do potresa leta 1895, Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1994, str. 34-40

Jelka MELIK

Strokovna obdelava kazenskih sodnih spisov deželnega in okrožnih sodišč 1898-1929, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 1-4

Milko MIKOLA

Partizanska vojaška sodišča 1941-1945, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 11-14

Sodišče slovenske narodne časti, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 15-16

Sodni procesi pred civilnimi sodišči v Celju v letih 1945-1951, 1., Uvod, Novi tednik, leto 48, Celje 1994, št. 38 (22. IX.), str. 9, (v nadaljevanjih do konca leta 1994)

Ivan NEMANIČ

Neznani Badjurovi filmi, Delo, Ljubljana, letnik 36, št. 2, str. 8, 4. 1. 1994

Gibljive slike med Slovenci, Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994, str. 335-339

Filmi Metoda in Milka Badjura 1926-1969, Ljubljana 1994, 150 str. (sodelavci Naško Križnar, Alja Ljubič)

La Gazette des Archives št. 128, 1985, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 161

Utrinki iz zgodovine mesta Ormož ob dokumentarnem filmu iz leta 1935, Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 281-294

Metka NUSDORFER-VUKSANOVIĆ

Po sledeh starih poti, razstava dokumentov arhivskega fonda Cestni odbor Tolmin 1869-1923, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 145-146 (poročilo)

Kratek pregled fondov in zbirk, ki jih za Tolminsko in širše območje današnje občine Tolmin hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 1, str. 100-101

Brane OBLAK

Tovarna volnenih izdelkov Majšperk, Ptuj, Monografija o gospodarskem in družbenem razvoju ptujske občine po drugi svetovni vojni, Ptuj 1992, str. 50

Planika Majšperk, Ptuj, Monografija o gospodarskem in družbenem razvoju ptujske občine po drugi svetovni vojni, Ptuj 1992, str. 51

Tovarna perila in konfekcije Lahod - Delta Ptuj, Ptuj, Monografija o gospodarskem in družbenem razvoju ptujske občine po drugi svetovni vojni, Ptuj 1992, str. 53

Tekstilna tovarna in barvarna Ptuj, Ptuj, Monografija o gospodarskem in družbenem razvoju ptujske občine po drugi svetovni vojni, Ptuj 1992, str.59

Proizvodno podjetje Olga Meglič Ptuj, Ptuj, Monografija o gospodarskem in družbenem razvoju ptujske občine po drugi svetovni vojni, Ptuj 1992, str. 60

Elektrokovinar Ptuj, Ptuj, Monografija o gospodarskem in družbenem razvoju ptujske občine po drugi svetovni vojni, Ptuj 1992, str. 62

Zadružna elektrarna v Ormožu, Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 274-280

Aleksandra PAVŠIČ-MILOST

Nova oblast - nova imena, dokumenti o preimenovanju naših krajev v letih 1948-1955, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 145 (poročilo)

Šolska praznovanja skozi čas - poročilo o razstavi v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, str. 249-251

Janez PIRC

Škof Wolf in Idrija, Wolfov simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu 11), Celje 1994, str. 51-57

Olga PIVK

Bavarski glavni državni arhiv v Münchnu in njegovo gradivo, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 132-135 (soavtorica Danijela Juričić-Čargo)

Kako se je razvijalo šolstvo v Rovtah, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, Ljubljana 1994, št. 24-3, str. 167-170

Metka PLANK-BUKOŠEK

Mestna občina Celje II. del (1919-1941), Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1993, 124 str. (Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 4)

Celje in turizem v letu 1940, Turistične objave, časopis za turizem, gostinstvo, rekreacijo, urejanje krajev, kulturo in gospodarstvo, Glasilo Celjske turistične zveze, leto 26, Celje 1994, št. 2 (20. IV.), str. 6

Vlak na progi Rogatec-Rogaška Slatina-Celje, Turistične objave, časopis za turizem, gostinstvo, rekreacijo, urejanje krajev, kulturo in gospo-

darstvo, Glasilo Celjske turistične zveze, leto 26, Celje 1994, št. 3 (15. VI.), str. 3

Darija PLEVEL

Zbornik Informatica, Sistemi za upravljanje z dokumenti, Pripravljalni odbor posvetovanja DOK SIS'93, Ljubljana 1993, 226 str., Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 148

Računalnik v arhivu - aspekti uporabe informacijske tehnologije, Sodobni arhivi, posebna izdaja št. 3, Maribor 1993, 160 str., Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 148-149

Albert PUCER

Istrani so krepke postave in mnčnih kosti, Primorske novice, št. 96, str. 29, 10. 12. 1993

Julijev julij, avgustov avgust (zgodovina koledarja), Primorske novice, št. 102, str. 32, 30. 12. 1993

Upor dvojezičnosti, Primorske novice, št. 12, str. 5, 15. 2. 1994

Padna - Galerija Božidar Jakac, zloženka

Delo koprskega škofa Paola Naldinija "Coreografia ecclesiastica", Istran KPD Jadran Dekani 1994, str. 49-53

Iz mandrača je vzniknil Tartini, Primorske novice, str. 17, 22. 4. 1994

Zbirka Slovenske istrske vasi, Rodna gruda, št. 5, str. 44-45, maj 1994

Zbirka Slovenske istrske vasi, Primorski utrip, št. 5, str. 9, maj 1994

Padenski kruh, Primorski utrip, št. 6, str. 6, junij 1994

Med volkodlaki in čarovnicami (o nekdanji vraževernosti v Istri), Primorske novice, št. 51, str. 19, 1. 7. 1994

Morsko čudo v Piranu, Gea, str. 44, julij 1994

Istra vas vabi, Primorski utrip, str. 14, julij-avgust 1994

Piranska občina nekdaj in danes ?, Primorski utrip, št. 9, str. 6, september 1994

Šavrinsko poletje, Primorski utrip, št. 9, str. 7, september 1994

Dragocenosti piranskega arhiva, Primorski utrip, št. 11, str. 11, november 1994

Iz zgodovine Portoroža, Portorožan, št. 9,10, 11 (v treh nadaljevanjih), september, oktober, november 1994

Kastrati - kdo so bili ?, Primorske novice, št. 92, str. 41, 25. 11. 1994

Branko RADULOVIČ

Organizacija gospodarskih arhivov v nekaterih zahodnih državah, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 110-112

Boris ROZMAN

Dodatek biblingrafiji obj. v Arhivih XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 168:

Poročilo o popisovanju zapuščine Vitomila Zupana, Vitomil Zupan, Ljubljana: Nova revija 1993; Zbirka interpretacije, str. 185-212

Edvard Sovinc: Bil sem nemški vojak, Boree, Ljubljana 1993, št. 3-4, str. 358-366 (spremna beseda)

Marjan ROŽAC

O Marini Slovenski iz Dekanov pri Kopru (Vicedomski urad Koper 1986, nov. 6), Istran KPD "Jadran" Dekani 1994, str. 56

Saša SERŠE

Slušatelji visokih tehniških šol - štipendisti deželnega zbora in odbora, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 99-102

Tehnična inteligenca na Kranjskem pred 1918, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, Ljubljana 1994, št. 27-3, str. 23-31

Deželni zbor in odbor za Kranjsko, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 124-127

Kulturni spomeniki in njihov pomen, XXIV. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine in I. srečanje mladih geologov, zbornik, Ljubljana 1993, 130 str., Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 147-148

Zorka SKRABL

Ob stoti obletnici dolenjske proge, RAST 5-6, Novo mesto 1994, str. 349-357

Besedilo kataloga Sto let dolenjske proge, Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana - Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Novo mesto 1994, str. 37-70

Jože SUHADOLNIK

Stavbni razvoj v Ljubljani (1144 do 1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 2, str. 11-25

Arhitektura in urbanizem v Ljubljani od omembe v pisnih virih leta 1144 do potresa leta 1895 in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1994, str. 7-27

Julita ŠEGA

Zdravstvene in higienske razmere v Ljubljani (1895-1910), Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 12, Ljubljana 1994, ponatis

Spravilo lesa s posebnim poudarkom na plavljenju po Pnljanski Sori ob koncu 19. stoletja, Lnški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 97-102

Higienske in zdravstvene razmere v popotresni Ljubljani v letih 1895 do 1910, 2. del, Utrip - glasilo osnovnega zdravstva Gorenjske, 1994, št. 1, str. 7

Higienske in zdravstvene razmere v popotresni Ljubljani v letih 1895 do 1910, 3. del, Utrip -

glasilo osnovnega zdravstva Gorenjske, 1994, št. 2, str. 7

O šolskem zdravstvu v Ljubljani pred prvo svetovno vojno, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, str. 120-129

Tatjana ŠENK

Naše učilnice je napolnila živa resničnost, Potek podržavljanja samostanskih šol in domov v Ljubljani od 1945 do 1947, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, str. 67-78

Gašper ŠMID

XV. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 136-137

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije za leto 1993, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 137

Inventarji 2 - Okrajni uradi 1854-1868, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1993, 136 str., Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 147

France ŠTUKL

Vodni pogoni v nekdanji občini Zminec, Loški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 71-96

Lepo Znamenje v Karlovcu, Loški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 236-237

Čebelar Jožef Trček, Loški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 238-240

Pogovor s Cilko Tavčar - Ješetovo Cilko, Loški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 241

Cotinov Ciril in žena Lojza, Loški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 242-244

Zapuščina za pogrebe beračev, Gorenjski glas, let. XLVII, št. 14, 22. 2. 1994

Žice se morajo na vsak način pri miru pustiti, Gorenjski glas, let. XLVII, št. 1, 4. 1. 1994

Branko ŠUŠTAR

Drobtinice o temi Anton Alojzij Wolf in šolstvo na Kranjskem 1815-1859, Wolfov simpozij v Rimu (Simpoziji v Rimu 11), Celje 1994, str. 83-99

Iz mestnega šolskega sveta ljubljanskega 1896-1910: o kopeli, učiteljicah, katehetih in nemško-slovenskih jezikovnih vprašanjih, Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, str. 130-137

Zapis o prispevku frančiškanov k šolstvu v 19. stoletju pri nas, Poročila Slovenske frančiškanske province svetega Križa, Ljubljana 1994 (XLVIII), št. 5., str. 18-20, 1. 10. 1994

Arhivska zborovanja ali kako vleči arhivski voz naprej, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 138-139

Naj dihajo čisti slovenski zrak ! Poslanci o problemih naše južne meje pred dobrim stoletjem, Slovenec, Sobotna branja 9.4.1994, str. 34

Francoski muzeji vzgoje in šolstva Rouen, Chartres, Saint Ouen l'Aumone, Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, str. 258-259

Ivanka Zaje Cizelj: Mestne šole Celje 1777-1964, Inventar 5, Zgodovinski arhiv v Celju 1993, Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, str. 258-259

V spomin Borisu Rozmanu 1955-1994, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino 42, Ljubljana 1994, št. 2, str. 77-78

Ljiljana ŠUŠTAR

Gradivo Ljubljanske partijske organizacije za leta 1945-1953, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 122-124

Mladi Koroški na šolanju v Sloveniji v prvih povojnih letih, Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, let. XXVII, Ljubljana 1994, št. 3, str. 58-66

Milica TREBŠE-ŠTOLFA

Evidentiranje arhivskega gradiva pri društvih slovenskih izseljencev - Dve domovini/Two Homelands, CSI ZRC SAZU, Ljubljana 1993, št. 4, str. 171-176

Albert Pucer: Inventar Zbirke - Inventario della collezione Giuseppe Tartini 1654-1951, Pokrajinski arhiv Koper 1993, 204 str., Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 146 (poročilo)

Kulturna dediščina Pokrajinskega arhiva Koper, Albert Pucer: Inventar zbirke - Inventario della collezione Giuseppe Tartini 1654-1951, Pokrajinski arhiv Koper 1993, 204 str., Primorska srečanja, Nova Gorica 1993, št. 146, str. 471

The American Archivist, Glasilo SAA, Chicago Ill, ZDA, Leto 1983-1986, Vol. 46-49, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 152-158

Pomemben jubilej - stota obletnica rojstva Iga Grudna. Ivan Vogrič - Marko Tavčar: Nareis širokega srca, Življenje in delo Iga Grudna, Nabrežina 1993, 109 str., Primorska srečanja, Nova Gorica 1994, št. 156, str. 232-233

Dve domovini/Two Homelands, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana 1990, 1992, št. 1, 2-3, Primorska srečanja, Nova Gorica 1993, št. 143-144, str. 287-290

Razprave o slovenskem izseljenstvu - Dve domovini/Two Homelands, CSI ZRC SAZU Ljubljana 1993, št. 4, 230 str., Primorska srečanja, Nova Gorica 1994, št. 158, str. 383

Nada Morato: Svet na meji Repentabor, Zbirka Življenje na Krasu, št. 1

Dr. Ervin Dolenc: Senožeče na prepihu časa, Zbirka Življenje na Krasu, št. 2

Nastanek Vzajemne podporne zveze "Bled" in njenih odsekov, Slovenski izseljenski koledar 1994, Slovenska izseljenska matica, Ljubljana 1993, str. 155-159

Arhivi, The Main Journal of the Society of Slovene Archivists, The American Archivist, Vol. 56, Issue 1/1993, Chicago, Illinois, USA, pp. 143-145 (Reviews)

Kulturna ustvarjalnost v prekomorskih brigadah in drugih prekomorskih enotah NOVJ 1943-1945, Zbornik Kultura na narodnostno mešanem ozemlju slovenske Istre, ZIFF Ljubljana 1993, str. 215-230

Nevenka TROHA

Odnosi med jugoslovanskimi oziroma slovenskim in italijanskim antifašističnim gibanjem v času med napadom na Jugoslavijo in kapitulacijo Italije (april 1941 - september 1943), Borec, letnik 46, Ljubljana januar 1994, št. 526-528, str. 73-104

Aretacije, deportacije in usmrtitve v Julijski krajini, Naši razgledi, Ljubljana 1994, str. 11-13, 16. septembr 1994, str. 18-19, 30. september 1994

Drago TRPIN

Viri za zgodovino Tolminskega v starejših fondih in zbirkah Arhiva Slovenije do leta 1783, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 1, str. 15-20

Tolminska v opisu vojaških deželnih merjenj okoli leta 1785, Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 1, str. 37-45

Lojz TRŠAN

Primeri pisarniškega poslovanja občin in okrajev od 1956 dalje, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 55-58

Propad Slavenske banke - največji finančni šok med obema vojnama v Sloveniji, Borec, letnik 46, Ljubljana april 1994, str. 368-374

Vlasta TUL

Šolska praznovanja skozi čas - katalog k razstavi, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1994, 68 str.

Anđelko Badurina: Bnljunski glagolski rukopisi, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 149 (poročilo)

Život i djelo dr. Danila Klena (1910-1990), Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 149-150 (poročilo)

Eva UMEK

Erbergi in dolski arhiv 2. del - Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1992, (Publikacije Arhiva RS, Inventarji, Serija Graščinski arhiv: zv. 5, str. 255-262)

Matična knjiga, Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 23

Piemni Giovanni, Enciklopedija Slovenije 8, Ljubljana 1994, str. 335

Arhivi v Sloveniji, Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994, str. 19-23

Kuge in lakote, Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994, str. 87-90

Ivanka URŠIČ

Zapuščina Antona Rutarja, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 128-129

Cerovac Matija, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 516

Dekleva Maks, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 544

Dekleva Marica, por. Modic, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 544

Dreger Julius, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 555

Golli Danica, roj. Ušaj, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 593

Golob Franja, por. Stare, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 594-595

Jurman Benjamin, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 637-638

Kopatin Viktor, Primorski slovenski biografski leksikon, 19. snopič, Gorica 1993, str. 662

Lilijana VIDRIH-LAVRENČIČ

Italijanski sistemi poslovanja s spisi pri okrajnih sodiščih, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 20-26

Marnša ZAGRADNIK

Če iščete podatke, resnico...(Pokrajinski arhiv Koper deluje tudi za območje Krasa), Kras, avgust 1994, št. 4, str. 32-33

Jedert VODOPIVEC

Papir - nosilec kulturne dediščine, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 113-121 (soavtorica Meta Černič-Letnar)

Arhivi in uporaba recikliranih papirjev, Sodobni arhivi XVI, Maribor 1994, str. 18-24 (soavtorica Meta Černič-Letnar)

Ivanka ZAJC-CIZELJ

Mestne šole Celje (1777-1964), Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1993, 168 str., (Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 5)

Šola za sestre: zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1733-1992, razstava Slovenskega šolskega muzeja, Kronika 41, Ljubljana 1993, št. 1, str. 28-29

Iz arhiva, Kam danes ?, Mesečnik za informacije o prireditvah, leto 1, Celje 1994, št. 2 (februar), str. 5

Šoloobiskujoči otroci na celjskih osnovnih in nedeljskih šolah (1796-1916), Kronika 42, Ljubljana 1994, št. 2, str. 54-60

Socialna struktura šoloobveznih otrok na celjskih osnovnih in nedeljskih šolah 1796-1916, Celjski zbornik, Celje 1994, str. 69-83

Aleksander ŽIŽEK

"Una dua so bli sraun, ko so babo saklal", Zgodovina za vse, leto I, Celje 1994, št. 1, str. 10-19

Meščanstvo v habsburški monarhiji I. del, Zgodovina za vse, leto I, Celje 1994, št. 1, str.80-86

V kraljestvu okusov (W. Schivelbusch: Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft), Zgodovina za vse, leto I, Celje 1994, št. 2, str. 97-102

Meščanstvo v habsburški monarhiji II. del, Zgodovina za vse, leto I, Celje 1994, št. 2, str. 102-105

Izsek iz delovanja celjskega barvarskega cеha v letih 1760.1843, Celjski zbornik, Celje 1994, str. 57-68

Jože ŽONTAR

Razvoj sistemov poslovanja s spisi pri upravnih oblasteh do reforme pisarniškega poslovanja leta 1956, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 30-44

Tretja evropska arhivska konferenca, Dunaj 11.-15. maja 1993; Simpozij Sekcije Mednarodnega arhivskega sveta za šolanje, Pirej (Grčija) 16.-17. septembra 1993; 29. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Mexico City 22.-25. septembra 1993, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 130-132

Slovenski državljani so pri uporabi arhivskega gradiva v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju izenačeni z avstrijskimi, Arhivi XVI, Ljubljana 1993, št. 1-2, str. 140

Arhivi, pričevalci preteklosti; Pota in promet; Med absolutizmom in razsvetljenstvom; Velike spremembe v razsvetljenskem času; Rudarstvo in fužinarstvo, Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994, str. 9-12, 140-155, 210-214 ter strokovno uredništvo

UDK 930.251:354.31(497.12)"1945/94"

Irena Mrvič, mag., vodja arhiva, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Trdinova 8, 61000 Ljubljana, SLO

Razvoj in delovanje arhiva v organih za notranje zadeve Republike Slovenije

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 1-5

V prispevku je predstavljen razvoj in delovanje arhivske službe pri Ministrstvu za notranje zadeve oziroma Republiškem sekretariatu za notranje zadeve Slovenije v obdobju 1945 do 1994. Opisane so vrste ohranjenega gradiva, način obdelave in njegovo urejanje. Vključeni so tudi podatki o obsegu in uporabi gradiva v zadnjih treh letih.

UDK 334.73(497.12)

Žarko Lazarevič, dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 61000 Ljubljana, SLO

Zadružništvo v Sloveniji v času kapitalizma

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 12-18

V razpravi avtor v pregledni obliki obravnava začetke in nadaljnji razvoj slovenskega zadružništva. Osredotočil se je na zadružne sisteme, pravno podlago in organizacije, ki so delovale na Slovenskem do začetka druge svetovne vojne.

UDK 341.24(497.1:497.12)

Marija Oblak-Černi, upokojena direktorica Arhiva Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Mednarodni dokumenti o prenosu arhivov in nasledstvo arhivov SFRJ

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 6-11

Na mednarodni konferenci o bivši Jugoslaviji potekajo pogajanja o nasledstvu arhivov na temelju določil III. poglavja (Državni arhiv) Dunajske konvencije o sukcesiji držav glede državnega premoženja arhivov in dolgov (1983) in na osnovi strokovnih načel, sprejetih v Resoluciji XVII. mednarodne konference Okrogle mize arhivov iz leta 1977 in dokumenta 20c/102, sprejetega na XX. generalni konferenci UNESCO leta 1978 in Profesionalnega napotila strokovnjakov MAS iz leta 1983.

UDK 930.251:061.5(4)"1906/-"

Ottfried Dascher, dr., profesor, direktor glavnega državnega arhiva Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf, Nemčija

Gospodarski arhivi v Evropi

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 19-21

Razprava govori o regionalnih težnjah v raziskavah gospodarske zgodovine, o perspektivah regionalnih gospodarskih arhivov kot osnovah gospodarske arhivske službe, o razvoju gospodarskih arhivov v Nemčiji od njihovih začetkov leta 1906 do najnovejšega časa ter o problemih, ki so z njim povezani.

UDC 341.24(497.1:497.12)

Marija Oblak-Černi, Retired Directress, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

International Documents on Archives Transference and SFRY Archives Succession

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 6-11

At the International Conference on former Yugoslavia, negotiations are taking place about archives succession on the basis of provisions of the Chapter III (State Archives) of the Vienna Convention on states succession referring to the state property, archives and debts (1983) and on the basis of professional principles, adopted in the Resolution XVII of International Conference of the Round Table of Archivists of 1977 and the document 20c/102, adopted at the XXth UNESCO - General Conference in 1978.

UDC 930.251:061.5(4)"1906/-"

Otfried Dascher, Dr., Professor, Director of Central State Archives Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf, Germany

Economy Archives in Europe

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 19-21

The treatise deals with regional tendencies in researches of economy history, perspectives of regional econonty archives as bases of an economy archive service, further with development of economy archives in Germany, front their very beginnings in 1906 to our days, as well as with the problems, connected with it.

UDC 930.251:354.31(497.12)"1945/94"

Irena Mrvič, M.A., Head of Archives, Home Ministry of the Republic of Slovenia, Trdinova 8, 61000 Ljubljana, SLO

Development and Activity of the Archives in Agencies for Home Affairs of the Republic of Slovenia

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 1-5

The contribution presents the development and activity of the archives service in the Home Ministry respectively Republic Secretariat for Home Affairs of Slovenia in the period 1945-1994. Kinds of the kept archives, the way of treating those archives, as well as their classificiation are described. Data on the extent of kept archives and their usage by researchers in the last three years are stated as well.

UDC 334.73(497.12)

Žarko Lazarević, Dr. Scientific Collaborator, Institute for Modern History, Kongresni trg 1, 61000 Ljubljana, SLO

System of Co-operative Societies in Slovenia in the Time of Capitalism

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 12-18

In his treatise the author deals with beginnings and further development of the Slovenc system of co-operative societies in a surveyable way. He focused his attention to cooperative systems, legal basis and organizations, being active in Slovenia from the beginning of the second world war.

UDK 930.251:061.5(437.1)"1945/-"

František Šuchma, mag., Ministrstvo za notranje zadeve Češke republike, Arhivska uprava, Praga, Republika Češka

Gospodarski fondi in arhivi podjetij v Češki republiki v obdobju transformacije gospodarstva in privatizacije podjetij

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 22-25

Razprava obravnava razvoj arhivske službe na Češkem in zakonodajo v povezavi z organizacijskimi spremembami v češkoslovaškem gospodarstvu po drugi vojni, pred in po federalizaciji. Nato govori o posledicah, ki so se na Češkoslovaškem zgodile v novembru 1989 ob popolni spremembi politične in gospodarske orientacije. Kaže se tudi v novih nalogah arhivske službe v njeni skrbi za gospodarske fonde, na čemer je v pričujočem prispevku tudi poudarek.

UDK 930.251.001

Vladimir Žumer, mag., direktor, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Valorizacija dokumentarnega gradiva gospodarskih podjetij s poudarkom na računalniških nosilcih informacij

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 29-38

Članek obravnava razvoj valorizacije različnih vrst dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva v Sloveniji od srede 50. let dalje. Poudarek je na obdobju po letu 1980, ko se je uveljavil tako imenovani pozitivni način valorizacije in odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva na podlagi arhivističnih načel in kriterijev ter s pomočjo navodil za odbiranje arhivskega gradiva. V drugem delu članka je poudarek na valorizaciji strojno čitljivih dokumentov.

UDK 930.251:061.5(497.12)

Jože Žontar, dr., redni profesor za arhivske vede, svetovalec vlade RS, Arhiv RS, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Gospodarski arhivi v predlogu nove arhivske zakonodaje

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 26-28

Prispevek v uvodu obravnava sistem organiziranosti gospodarstva na podlagi nove slovenske gospodarske zakonodaje, nato pa posamezna vprašanja, povezana z dokumentarnim in arhivskim gradivom s področja gospodarstva. Gre za interes gospodarskih subjektov glede lastnega dokumentarnega in arhivskega gradiva ter za naloge, ki se s tem v zvezi postavljajo arhivom. Nadalje govori o javnem interesu glede dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri poslovanju gospodarskih subjektov. Osrednji poudarek v prispevku pa je na vprašanju javnega interesa glede varstva gospodarskega arhivskega gradiva ter na rešitvah, predvidenih v predlogu Zakona o arhivskem gradivu in arhivih s tem v zvezi.

UDK 930.251.001

Vladimir Žumer, mag., direktor, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Vsebinsko razvrščanje arhivskega gradiva gospodarskih podjetij na podlagi poslovnih in procesnih funkcij

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 39-42

Razvrščanje arhivskega gradiva po vsebini je eden temeljnih načinov razvrščanja tudi pri strokovni obdelavi arhivskih fondov gospodarskih podjetij. Članek predstavlja nekaj načinov sistematičnega razvrščanja, ki temeljijo na poslovnih in procesnih funkcijah podjetij in so jih razvili arhivisti in teoretiki organizacijskih ved. Ti načini ob naslonitvi na organizacijsko strukturo in vrste arhivskega gradiva gospodarskih podjetij predstavljajo osnovo za sistematično razvrščanje arhivskega gradiva.

UDC 930.251:061.5(497.12)

Jože Žontar, Dr., Full Professor for Archive Sciences, Counsellor to the Government of the Republic of Slovenia, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Economy Archives in the Draft of the New Slovene Archive Act

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 26-28

In the preface the treatise deals with the system of economy organization on the basis of the new Slovene economy legislation, and in continuation with individual questions, connected with the records and archives from the economic field. It's about the interest of economic subjects referring to their own records and archives, as well as about tasks, the archives get in this connection. Further on the author deals with public interest referring to the records, arising from the activity of economic subjects. The central emphasis, however, is given to the question of public interest referring to economy archives protection, as well as to solutions, forseen by the draft of the Archives and Record Offices Act in this connection.

UDC 930.251.001

Vladimir Žumer, M.A., Director, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Contents Classification of the Archives of Economic Enterprises on the Basis of Business and Process Functions

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 39-42

Archives classification according to the contents is one of the basic ways of classification by professional treatment of economic enterprises' archive groups as well. The article presents some ways of systematic classification, based upon business and process functions of enterprises, developed by archivists and theorists of organization sciences. These ways, on basing upon organizational structure and kinds of economic enterprises archives, make a basis for systematic archives classification.

UDC 930.251:061.5(437.1)"1945/-"

František Šuchma, M.A., Home Ministry of the Czech Republic, Archive Administration Section, Prague, Czech Republik

Economy Archive Groups and Archives of Enterprises in the Czech Republic in the Period of Economy Transformation and Enterprises Privatisation

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 22-25

The treatise deals with development of the Czech archive service and archive legislation in connection with organizational changes in the Czechoslovakian state economy after the second world war, before and after the state federalisation. Further on the author deals with consequences of the total change of political and economic orientation in Chechoslovakia in November 1989. They are indicated also in new tasks, which the archive service has to carry out in its care for economy archive groups nowadays. The treatise deseribes especially the ways with which the archive service tries to achieve this.

UDC 930.251.001

Vladimir Žumer, M.A., Director, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Records Valurisation of Economy Enterprises with Emphasis on Computer Information Carriers in Slovenia

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 29-38

The article deals with valorisation development of different kinds of records from the field of economy in Slovenia from the middle of the fifties on. The emphasis is given on the period after 1980, when the so-called positive way of valorisation and weeding of archives out of records on the basis of archivistic principles and criteria, as well as with the help of instructions for archives weeding madeitself valued. In the second part of the article the emphasis is given on vaqloriation of documents which can be read by means of a machine.

UDK 343.2/.7(497.12)"1930/41"

Jelka Melik, mag., arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930-1941

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 43-45

Prispevek podaja kratek pregled temeljev kazenskega materialnega prava, ki je veljalo na Slovenskem od 1930 do začetka druge svetovne vojne. Kazensko materialno pravo je del kazenskega prava, s katerim država določi kazniva dejanja, kazni in druge ukrepe zoper storilce ter pogoje za njihovo uporabo. Vsebuje torej zaščito najbistvenejših interesov države. Poznavanje te veje prava je zato za razumevanje neke družbe ključnega pomena, arhivistom pa osnova za strokovno delo predvsem na fondih sodišč in tožilstev.

UDK 352/253:37(497.12)"1869/1941"

Ivanka Zajc-Cizelj, mag., arhivistka, Zgodovinski arhiv Celje, Trg Celjskih knezov 10, 63000 Celje, SLO

Šolski sveti in šolski odbori v letih 1869-1941

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 69-73

V prispevku gre za osvetlitev predpisov, ki so urejali šolski nadzor, in sicer od leta 1869, ko je bil sprejet tretji šolski zakon in reformirano avstrijsko šolstvo do leta 1930, ko je bil sprejet zakon o narodnih šolah.

UDK 347.9(497.12)"1945/-"

Brane Kozina, svetovalec direktorja, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO
Žarko Bizjak, arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, 61000 Ljubljana, SLO

Redna sodišča na Slovenskem po letu 1945 in njihovo gradivo

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 46-68

Avtorja v prispevku podajata kratek vpogled v organizacijo rednih sodišč splošne pristojnosti prve in druge stopnje, njihovo ustanavljanje in ukinjanje, nadalje predstavljata sodne poslovnike, ki določajo vrste gradiva ter potek uničevanja oziroma ohranjanja arhivskega gradiva sodišč, ki ga v slovenskih arhivih ni mnogo.

UDK 316.343.652(497.12)"1860/1918"

Saša Serše, mag., arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Pooblaščeni civilni inženirji na Kranjskem (do leta 1918)

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 74-76

Prispevek obravnava slovensko tehnično inteligenco z ozemlja Kranjska do leta 1918, bolj podrobno pa civilne inženirje, ki so imeli med tehniki z akademsko izobrazbo poseben status. Prispevek temelji na podatkih, ki jih hranijo inštitucije v Ljubljani (Arhiv Republike Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica).

UDC 347.9(497.12)"1945/-"

Brane Kozina, Adviser to the Director, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO
Žarko Bizjak, Archivist, Historical Archives Ljubljana, Mestni trg 27, 61000 Ljubljana, SLO

Regular Law Courts Organization in Slovenia after 1945 and Their Archives

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No. 1-2, pp. 46-68

In their contribution, the authors give a short insight into the organization of regular law courts of common jurisdiction of the first and second instance, their foundation and abolishment, further they present legal standing orders, defining kinds of archives as well as the process of destroying respectively preservation of the law courts archives, of which there are not many kept by Slovene archives.

UDC 316.343.652(497.12)"1860/1918"

Saša Serše, Archivist, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Authorized Civil Engineers in Carniola (till 1918)

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 74-76

The contribution deals with Slovene technical intelligence from the territory of Carniola before 1918, more precise, with civil engineers, having a special status among technicians with academic education. The contribution is based upon data, accessible in institutions in the area of Ljubljana (Archives of the Republic of Slovenia, National University Library).

UDC 343.2/.7(497.12)"1930/41"

Jelka Melik, M.A., Archivist, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Material Penal Law in Slovenia 1930-1941

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 43-45

The contribution gives a short survey of the bases of material penal law, being in force in Slovenia from 1930 till the beginning of the second world war. Penal material law is a part of penal law, with which the state defines penal acts, sentences and other measures against persons who committed a crime, as well as conditions for their implementation. It contains therefore protection of the most fundamental state interests. Expertise of this law branch is therefore of essential significance for understanding a society, for archivists, however, a basis for professional work mostly on the record groups of law courts and offices of public prosecutors.

UDC 352/253:37(497.12)"1869/1941"

Ivanka Zajc-Cizelj, M.A., Archivist, Historical Archives in Celje, Trg svobode 10, 63000 Celje, SLO

School Councils and Committees in years 1869-1941

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 69-73

The contribution deals with regulations regulating school surveyance from 1869, when the third School Act was passed and the Austrian schooling was reformed, until 1930, when the Public Schools Act was passed.

UDK 930.25:37(44)

Vladimir Sunčič, arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Izobraževanje na Stage technique international d'archives v Parizu

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 77-83

Prispevek je razdeljen v tri poglavja, v katerih je poleg prikaza načina in vsebine izobraževanja kratko predstavljena notranja organizacija francoskih arhivov in arhivske mreže, vloga misionov ter izobraževanje francoskih arhivistov.

UDK 025.7

Jedert Vodopivec, mag., vodja oddelka za konservacijo in restavracijo, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Restavriranje Kranjskega antifonarja

Arhivi XVII/1994, št. 1-2, str. 84-89

Največjo težavo pri restavriranju je predstavljala rekonstrukcija vezave. Ugotoviti smo morali, ali je ohranjena vezava na drugi knjigi - NŠALJ 18 - originalna, kaj je prvotno in kaj dodano pri delni prevezavi prvega dela - NŠALJ 17 - ter ali je način vezave, ohranjen na drugi knjigi, primeren za rekonstrukcijo vezave rokopisa na pergamentni osnovi.

UDC 025.7

Jedert Vodopivec, M.A., Graduate Engineer, Head of Section for Conservation and Restoration, Archives of the Republic of Slovenia. Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Resturation of Carniulian Antiphonary

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 84-89

The reconstruction of the binding presented the greatest difficulty in restoring the codex, first of all due to materials and the comparatively large format. It was necessary to establish the original binding, subsequent additions on NŠAL 17 and if the style of binding preserved in the second volume NŠAL 18 could be appropriate for the reconstruction of the discussed manuscript binding.

UDC 930.25:37(44)

Vladimir Sunčič, Archivist, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, SLO

Further Training at the Stage Technique International d'Archives in Paris

Arhivi (Archives), Ljubljana, XVII/1994, No.1-2, pp. 77-83

The article deals with the way and contents of further training at the Stage technique international d'Archives in Paris in 1994, internal organization of French archives and archive net, the role of missions and education of French archivists.

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU
63000 Celje, Trg svobode 10
Tel.: (063) 25-546, 25-552
Telefax: (063) 25546

Enota Mrzlava vas
Mrzlava vas 21 a
68262 Krška vas

POKRAJINSKI ARHIV KOPER
66000 Koper, Goriška ulica 6
Tel.: (066) 21-824, 24-978
Telefax: (066) 24978

Enota Piran
66330 Piran, Bolniška ulica 30
Tel.: (066) 73-822

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA
61000 Ljubljana, Mestni trg 27, p.p. 373
Tel.: (061) 1310-166
Telefax: (061) 1264303

Enota za Gorenjsko
64000 Kranj, Širitarjeva ulica 8
Tel.: (064) 214-480

Enota za Dolenjsko in Bela Krajina
68000 Novo mesto, Jenkova ulica 1
Tel.: (068) 322-163

Enota za Škofjo Loko
64220 Škofja Loka, Blaževa ulica 14
Tel.: (064) 621-390

Oddelek v Idriji
65280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
Tel.: (065) 71-416

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR
62000 Maribor, Glavni trg 7
Tel.: (062) 26-871
Telefax: (062) 222564 3 A

Enota za Koroško območje
62390 Ravne na Koroškem, Na gradu 1
Tel.: (0602) 25-529

Enota za Pomursko območje
69220 Lendava, Kovačeva ulica 28
Tel.: (069) 75-844

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI
65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
Tel.: (065) 27-737, 27-564
Telefax: (065) 27738

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU
62250 Ptuj, Muzejski trg 1
Tel.: (062) 771-619
Telefax: (062) 778284

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE
61000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 70
Tel.: (061) 1251-222, 1251-266, 1251-308
Telefax: (061) 216551

Referat za dislocirana arhivska gradiva I
61000 Ljubljana, Tavčarjeva ulica 5
Tel.: (061) 223-460
61000 Ljubljana, Kumanskega ulica 11
Tel.: (061) 1310-152

Referat za dislocirana arhivska gradiva II
61000 Ljubljana, Kongresni trg 1
Tel.: (061) 1256-152

Služba za matično arhivsko strokovne naloge
61000 Ljubljana, Tavčarjeva ulica 5
Tel.: (061) 1255-032

ARHIV MINISTRSTVA ZA NOTRANJE ZADEVE REPUBLIKE SLOVENIJE
61000 Ljubljana, Trdinova 8
Tel.: (061) 217-990

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA
61000 Ljubljana, Ciril Metodov trg 4
Tel.: (061) 311-994, matice 310-673

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR - ŠKOFIJSKI ARHIV
62000 Maribor, Koroška cesta 1
Tel.: (062) 27-690

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER
66000 Koper, Trg revolucije 11
Tel.: (066) 21-887

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE
61000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
Tel.: (061) 1251-222, 1251-266